

Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України
Національний центр судових експертиз при Міністерстві юстиції Республіки Молдова (Республіка Молдова)
Державна некомерційна організація «Національне бюро експертиз» Національної академії наук Республіки Вірменія
(Республіка Вірменія)

Національний інститут криміналістичних експертиз Міністерства юстиції Румунії (Румунія)
Вища школа поліції в Щитно (Республіка Польща)

Вища школа професійного навчання у Вроцлаві (Республіка Польща)

Академія прикладних наук імені професора Едварда Ліпінського в Кельце (Республіка Польща)

Академія прикладних наук «Collegium Balticum» (Республіка Польща)

Поморська вища школа у Старогарді Гданському (Республіка Польща)

Суспільна академія наук – філія в Кельце (Республіка Польща)

Юридичний факультет НАТ «Карагандинський університет імені академіка Є.А. Букетова» (Республіка Казахстан)

Приватна установа «Академія «Bolashaq»» (Республіка Казахстан)

Вища школа бізнесу та підприємництва при Міністерстві економічного розвитку та скорочення бідності Республіки
Узбекистан (Республіка Узбекистан)

Академія ГУСПОЛ (Чеська Республіка)

Центральноукраїнський національний технічний університет

Запорізький національний університет

Донецький національний медичний університет

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка

Донецький державний університет внутрішніх справ

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Полтавський державний аграрний університет

Льотна академія Національного авіаційного університету

Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса»

Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України

Одеський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України

Херсонський факультет Одеського державного університету внутрішніх справ

Кафедра права гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету
імені М.С. Жуковського «ХАІ»

Кафедра економіки та фінансів економічного факультету Херсонського державного аграрно-економічного університету
Університет імені Альфреда Нобеля

Центральноукраїнський інститут розвитку людини Університету «Україна»

Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського

Економіко-технологічний інститут імені Роберта Ельворті

Центральноукраїнський інститут ПрАТ «ВНЗ «Міжнародна академія управління персоналом»

Черкаський державний бізнес-коледж

Київське міське клінічне бюро судово-медичної експертизи

Всеукраїнська громадська організація «Союз експертів України»

Громадська організація «Всеукраїнська Незалежна науково-дослідна експертна спілка»

Громадська організація «Всеукраїнська асоціація вибухотехніків»

Науково-дослідний інформаційно-аналітичний центр «Інновації, інвестиції, інтелект»

«АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ТА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»

**Збірник матеріалів
засідання № 5 постійно діючої Міжнародної
науково-практичної конференції**

**24 березня 2023 року
Кропивницький, 2023**

УДК 343.98+351.74](082+083.97)

Рекомендовано до друку

*Вченою радою Центральноукраїнського національного технічного університету
(протокол № 7 від 03.04.2023 р.)*

Упорядник: **Олександр Коломоєць** – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки факультету №2 Донецького державного університету внутрішніх справ, провідний фахівець з організації наукової роботи Кіровоградського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності : збірник матеріалів засідання № 5 постійно діючої Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 24 березня 2023 р.). Кропивницький: ТОВ «Центрально-Українське видавництво», 2023. 593 с.

Збірник містить матеріали засідання № 5 однойменної науково-практичної конференції, у якій взяли участь практики, науковці, викладачі та здобувачі вищої освіти вищих навчальних закладів, наукових установ, інших державних органів України та зарубіжжя.

Матеріали конференції можуть бути використані в науково-дослідній роботі та в освітньому процесі спеціалізованих ЗВО.

Матеріали друкуються у авторській редакції, за точність викладеного матеріалу, достовірність наведених у публікації даних, географічних назв, власних імен, цитат та іншої інформації відповідальність несуть автори.

УДК 343.98+351.74](082+083.97)

© Кіровоградський НДЕКЦ МВС, 2023

© Автори, 2023

© ТОВ «Центрально-Українське видавництво» (верстка), 2023

State Research Expert Forensic Center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine
 National Center of Forensic Examinations under the Ministry of Justice of the Republic of Moldova (Moldova)
 State non-profit organization "National Bureau of Expertise" of the National Academy
 of Sciences of the Republic of Armenia (Armenia)
 National Institute of Forensic Examinations of the Ministry of Justice of Romania (Romania)
 Higher School of Police in Szczytno (Poland)
 Higher School of Vocational Training in Wroclaw (Poland)
 Academy of Applied Sciences named after Professor Edward Lipinski in Kielce (Poland)
 Academy of Applied Sciences "Collegium Balticum" (Poland)
 Pomeranian Higher School in Starogard Gdańsk (Poland)
 Public Academy of Sciences - branch in Kielce (Poland)
 Faculty of Law of National Academy of Sciences "Karaganda University named after Academician E.A. Buketov"
 (Republic of Kazakhstan)
 Private institution "Bolashaq Academy" (Republic of Kazakhstan)
 Higher School of Business and Entrepreneurship under the Ministry of Economic Development and Poverty
 Reduction of the Republic of Uzbekistan (Republic of Uzbekistan)
 HUSPOL Academy (Czech Republic)
 Central Ukrainian National Technical University
 Zaporizhzhia National University
 Donetsk National Medical University
 Kharkiv National Pedagogical University named after H.S. Skovoroda
 Central Ukrainian State University named after Volodymyr Vynnychenko
 Donetsk State University of Internal Affairs
 Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs
 Poltava State Agrarian University
 Flight Academy of the National Aviation University
 National Scientific Center "Institute of Forensic Expertise named after Ex. Prof. M.S. Bocarius"
 Ukrainian Research Institute of Special Equipment and Forensic Examinations of the Security Service of Ukraine
 Odesa Research Institute of Forensic Expertise of the Ministry of Justice of Ukraine
 Kherson Faculty of Odessa State University of Internal Affairs
 Department of Law of the Humanitarian and Legal Faculty of the National Aerospace University
 named after M.E. Zhukovsky "HAI"
 Department of Economics and Finance, Faculty of Economics, Kherson State Agrarian and Economic University
 Alfred Nobel University
 Central Ukrainian Institute of Human Development of the University "Ukraine"
 Kirovohrad Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education named after Vasyl Sukhomlynskyi
 Economic and Technological Institute named after Robert Elworthy
 Central Ukrainian Institute PJSC "University "International Academy of Personnel Management"
 Cherkasy State Business College
 Kyiv Clinical Bureau of Forensic Medical Examination
 All-Ukrainian public organization "Union of Experts of Ukraine"
 Public organization "All-Ukrainian Independent Scientific Research Expert Union"
 Public organization "All-Ukrainian Association of Explosive Technicians"
 Scientific research information and analytical center "Innovations, Investments, Intelligence"

«TOPICAL ISSUES OF IMPROVING FORENSIC AND LAW ENFORCEMENT ACTIVITIES»

**Collection of materials
 of the meeting No. 5 of the ongoing International
 Scientific and Practical Conference
 March 24, 2023**

Kropyvnytskyi, 2023

UCC 343.98+351.74](082+083.97)

*Recommended for printing
by the Academic Council of the Central Ukrainian National Technical University
(protocol No. 7 dated April 03, 2023)*

Editor: **Oleksandr Kolomoiets**, PhD in Law, Associate professor, Associate professor of the Department of tactical and special training of faculty №2 of Donetsk State University of Internal Affairs, leading expert in organizing scientific work at the Kirovohrad Scientific and Research Expert-Criminalistic Center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine

Topical Issues of Improving Forensic and Law Enforcement Activities: a collection of materials of meeting No. 5 of the ongoing International Scientific and Practical Conference (Kropyvnytskyi, March, 24, 2023). Kropyvnytskyi: «Central Ukrainian Publishing House», 2023. 593 p.

The collection contains the materials of meeting No. 5 of the scientific and practical conference, which was attended by practitioners, scientists, teachers and students of higher educational institutions, scientific institutions, other state bodies in Ukraine and abroad.

The conference materials can be used in research work and in the educational process of specialized higher education institutions.

The materials are represented in the author's edition, the authors are responsible for the accuracy of the material presented, the reliability of the data, geographical names, proper names, quotations and other information provided in the publication.

UCC 343.98+351.74](082+083.97)

© Kirovohrad scientific research forensic expert center of the Ministry of internal affairs of Ukraine, 2023

© Authors, 2023

© «Central Ukrainian Publishing House» LLC (typesetting), 2023

Зміст

Вітальне слово голови Оргкомітету Максима Бабія	16
Список установ, здобувачі вищої освіти та працівники яких взяли участь у конференції	18
Наукова Президія конференції	20
Організаційний комітет конференції	22
Експертна комісія конференції	25

Напрямок № 1 Теоретико-правове забезпечення правоохоронної діяльності

Czyżyk Piotr	Czynności operacyjno-rozpoznawcze	28
Білик Анастасія	Адміністративний примус як складовий метод державного примусу	32
Гоменюк Вікторія	Відповідальність за порушення житлового законодавства	34
Гуренко Євген Гуренко Марина	Проблемні питання взаємодії слідчих та оперативних підрозділів під час здійснення досудового розслідування	37
Зеленський Сергій	Новели стосовно запровадження приватної детективної діяльності	41
Карчевський Микола	Можливості протидії кримінальним правопорушенням, які вчиняються з використанням віртуальних активів	44
Коваленко Ярослав Коваленко Дар'я	Злочини у військовій та оборонній сфері: криміналістична характеристика	49
Кремова Дар'я	Адміністративна та превентивна діяльність правоохоронних органів: співвідношення понять	53
Кривопуск Олександр	Оцінка первісної інформації під час розслідування злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною або особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування	56
Пальона Яна	Звільнення від покарання за хворобою	59
Соловійова Вікторія	Поняття та ознаки причетності до злочину	63
Сукмановська Лідія	До питання особливостей взаємодії Національної поліції з іншими суб'єктами у сфері протидії домашньому насильству	68

Усманов Руслан	Класифікація «комп'ютерного» шахрайства, яка має значення для кримінально-правових досліджень	71
----------------	---	----

Напрямок № 2 Актуальні питання здійснення правоохоронної діяльності, забезпечення публічного порядку та безпеки в умовах дії воєнного стану

Haborets Olha Lunhol Olha	Methods of using osint in cyberpolice activities	76
Kobus Ireneusz	Srodki przymusu bezpośrodniego stosowane przez organy ścigania rzeczypospolitej polskiej	78
Szołtek Agnieszka Bonus–Dzięgo Agnieszka	Obcy – czyli „gorszy”? o postrzeganiu uchodźców na granicy polsko-białoruskiej	88
Бондар Валерія	Проведення службового розслідування в Національній поліції України в період дії воєнного стану	93
Вайда Тарас Скрипка Олександр	Гуманітарне розмінування звільнених від ворога територій України як першочергове завдання органів Національної поліції після деокупації регіонів	97
Іваненко Софія	Проблемні аспекти виявлення наркотичних засобів під час поверхневої перевірки	106
Лапка Володимир- Андрій Приходько Юрій	Саморобні вибухові пристрої, як об'єкт криміналістичного дослідження	110
Нужна Тамара	Питання комплексної протидії розповсюдження наркотичних засобів шляхом «закладок» у діяльності поліції	115
Одарченко А. Олексієнко С.	Щодо питання впровадження досвіду організації проходження технічного огляду транспортними засобами	119
Пясковський Вадим	Актуальні питання забезпечення публічного порядку та безпеки в умовах дії воєнного стану	125
Сендік Ігор	Дії поліцейського під час ракетно-артилерійського обстрілу	128
Солопова Аліна Гельман Юлія	Дослідження документального обґрунтування розміру нестачі військового майна, отриманого як міжнародна допомога, як благодійна, гуманітарна допомога від сторонніх осіб	133

Цяпкало Станіслав	Війна з московією у контексті заборони використання протипіхотних мін	137
Шевчук Віктор	Проблеми застосування штучного інтелекту у правоохоронній діяльності в сучасних реаліях війни	141
Яремчук Вікторія	Криміналістика та здійснення правоохоронної діяльності під час воєнного стану	145

Напрямок № 3 Захист конституційних прав та свобод людини і громадянина у судовій практиці та правоохоронній діяльності

Yanyshevskiy Serhii	Intellectual property piracy: types and protection of rights	147
Бабенко Аліна	Захист прав і свобод дитини під час досудового розслідування та судового розгляду	150
Мельник Юлія	Судова практика у справах про захист прав людини в Україні: аналіз судових рішень	156
Устінова Анастасія	Кримінальна відповідальність за злочини проти статевої недоторканості особи неповнолітніх	160

Напрямок № 5 Науково-педагогічний підхід у профілактиці правопорушень серед учнів та студентської молоді

Колтунов Олександр	Дидактичний вплив казок у профілактиці правопорушень учнів молодшої школи	165
Мирошніченко Володимир	Основні компоненти готовності здобувачів вищої педагогічної освіти до правовиховної роботи	168

Напрямок № 6 Проблеми формування й удосконалення окремих криміналістичних методик та використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві

Mirgorodska Darina Haborets Olha	Cyber-physical systems as cyber control technologies	172
Nikolaichuk Tetiana	Handwriting of signatures written by elderly and elderly persons with disorders of cerebral circulation: characteristics	175
Zywucka-Kozłowska Elżbieta	Nails in forensic examinations	179
Авдєєва Галина	Використання спеціальних знань у розслідуванні воєнних злочинів	182

Голіна Володимир	Судова автотехнічна експертиза як складова системи запобігання автотранспортним правопорушенням	187
Лапотко Максим	Актуальні питання визначення екологічної шкоди, завданої навколишньому природному середовищу (державі), внаслідок незаконного вилову водних біоресурсів за допомогою рибальських сіток в межах проведення інженерно-екологічної експертизи	191
Лозова Світлана Брянцева Катерина	Особливості виявлення фактів симуляції під час судово-психіатричної експертизи	195
Масоха Владислава	Деякі аспекти встановлення психологічного контакту з жертвою згвалтування	198
Москаленко Ганна	Проблемні аспекти методології судової товарознавчої експертизи	200
Неділько Ярослав	Практичне значення криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, що вчиняються з використанням інформаційних комп'ютерних технологій	203
Павлова Наталя	Щодо міжнародного співробітництва під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом шахрайства	207
Пчеліна Оксана Пчелін Віталій	Особливості відкриття кримінального провадження щодо злочинів проти довкілля, пов'язаних зі збройною агресією рф	211
Сакалюк Віта Косигіна Наталія	Основні критерії підготовки та особливості оформлення порівняльного матеріалу для проведення судово-почеркознавчої експертизи при дослідженні цифрового письма	216
Соколовська Ірина	Формування якості кави натуральної	222
Стрілець Сергій Піскунова Юлія	Стандартна операційна процедура, як інструмент забезпечення об'єктивності та повноти трасологічного експертного дослідження	227
Швець Наталія Бурдейна Олександра	Можливості судово-технічної експертизи при дослідженні документів, що піддавались підробці	230

**Напря́м № 7 Удо́сконалення організації судово-експертної діяльності:
проблеми теорії та практики**

Renata Włodarczyk	Eksperyment procesowy i przeszukanie czynnościami istotnymi dla kryminalistycznych ustaleń	234
Бандурко Дмитро	Обов'язки судового експерта при проведенні експертизи документів бухгалтерського обліку, оподаткування і звітності	242
Будзієвський Максим	Погляд експерта на рецензію, як спосіб перевірки висновку судової експертизи	248
Волкова Аліна	Про наукові основи використання інформаційно-довідкових криміналістичних обліків експертної служби МВС України	253
Восмерик Ігор	Проблемні аспекти взаємодії судового експерта з працівниками органів національної поліції під час розслідування дорожньо-транспортних пригод	257
Гавриш Галина Хомутенко Денис	Удосконалення організації судово-експертної діяльності через застосування експертами засобів електронного цифрового підпису	261
Грабовський Григорій Семененко Роман	Удосконалення організації судово-експертної діяльності: проблеми теорії та практики	267
Гуренко Марина Гуренко Євген	Взаємодія судового експерта із органами досудового розслідування та вдосконалення сумісної процесуальної діяльності	270
Гуржій Ольга Вергун Тетяна Хобот Володимир	Основні тенденції перерозподілу наркотичних засобів та психотропних речовин у експертній практиці протягом останніх років	274
Зайчик Кристина Ковкіна Євгенія	Особливості призначення семантико-текстуальних експертиз у кримінальних провадженнях	277
Коротаєв Володимир Кірін Роман	Особливості проведення експертних досліджень вибуху гіперзвукової аеробалістичної ракети комплексу «Кинджал»	280
Косигіна Наталія Сакалюк Віта	Проблемні питання підготовки та оформлення експериментальних зразків почерку (цифрових записів, підпису) для проведення судово-почеркознавчих експертиз	285

Кравець Володимир	Особливості визначення ідентифікаційних ознак почерку за точками на траєкторії почеркових об'єктів	290
Лебеденко Анна	Сутність та види фінансового забезпечення суб'єктів судово-експертної діяльності	294
Міллер Денис	Особливості дослідження замків з циліндровими механізмами, відчинених самоімпресійними відмичками	298
Беднарчук Микола Орлик Оксана	Ідентифікація ризиків в експертно-криміналістичних лабораторіях	303
Пугаченко Ольга Пильникова Яна Зоц Максим	Порядок призначення та проведення судово-економічних експертиз у межах господарського провадження	307
Рубленко Альона Позаченюк Едуард	Судово-експертна діяльність як об'єкт пізнання теорії судової експертизи	313
Соловчук Клавдія	Використання безкоштовного програмного забезпечення Resuva для відновлення видалених даних	315
Старенький Іван	Дослідження Build-файлів потенційно шкідливого програмного забезпечення типу «Stealer»	318
Шурдук Інна Мартосенко Марина	Аспекти визначення вартості харчових продуктів за межами території України	322
Яремченко Тетяна	Особливості визначення ринкової вартості системного блоку	328

Напрямок № 8 Сучасні проблеми нормативно-правового регулювання сфери техніко-криміналістичного та судово-експертного забезпечення правосуддя

Антонюк Поліна Кахнич Катерина Улещенко Ольга	Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та експертної служби міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події: робота над помилками	332
Каркоцький Іван	Щодо технічного забезпечення реалізації принципу об'єктивності та повноти дослідження в судово-експертній діяльності	337

Сташевська Ірина Ковтун Вікторія	Щодо необхідності реформування національного законодавства у сфері судово-експертної діяльності	340
-------------------------------------	---	-----

Напрямок № 9 Проблемні аспекти методології та методики судової експертизи

Bila Alona	The appointment and conduct of the linguistic research of written speech	343
Cheremnova Antonina	Procedural significance of the results of the psychophysiological studies with the computer polygraph	346
Баранов Петро Сливна Олена Шевченко Сергій	Нові можливості ціноутворення товару при експертних дослідженнях куль з бурштину	350
Богданюк Ігор	Питання судової інженерно-екологічної експертизи при масовому використанні бризантних та фугасних боеприпасів	354
Бульбака Євгеній	Дослідження технічного стану системи керування малого судна після аварійної події	358
Дідовець Ярина	Особливості експертного дослідження переробленої стартової (сигнальної) зброї	361
Донцова Ольга Холодова Ольга	Законодавче врегулювання понять «вихідні данні» та «джерела інформації» та вплив на хід досліджень при проведенні судової товарознавчої експертизи	364
Журавльова Маргарита Кадуха Олена	Щодо можливості проведення судово-психологічної експертизи дитини з психічними розладами	369
Заковирко Оксана Ковзель Максим	Втручання у конструкцію лічильників газу шляхом дії сторонніх предметів: особливості	373
Коробка Олена	Використання сучасних методів та технологій під час проведення судової технічної експертизи документів	377
Косован Вікторія	Основні методологічні аспекти застосування порівняльного підходу при проведенні оціночно-будівельної експертизи	380
Кралюк Марина	Класифікація експертних завдань дослідження подій на морському і внутрішньому водному транспорті	383

Крупка Ярослав	Аналіз судовим експертом дій керівників гірничорятувальних робіт при виконанні судової гірничо-технічної експертизи	389
Ласунова Світлана	До проблеми застосування психодіагностичних моделей вивчення особистості під експертного під час виконання судових психологічних експертиз із використанням комп'ютерного поліграфа	394
Максименко Микола Лазаренко Алла	Судово-експертна діяльність як спосіб протидії злочинності	399
Маруніч Вікторія	Теоретичні аспекти дактилоскопічної експертизи в Україні	403
Муромщик Яна Михальська Тетяна Громова Тетяна	Особливості встановлення генетичного паспорта із біологічних слідів зниклого	407
Новікова Єлизавета Боброва Марія Ворона Сергій	Вплив факторів середовища на здатність до збереження статевоспецефічних ознак при проведенні судово-медичної експертизи	409
Романенко Яніна Михальська Тетяна Громова Тетяна	Система швидкої ДНК-ідентифікації людини	412
Тимкович Петро	Проведення судово-економічних експертиз із врахуванням інших видів судових експертиз	414
Факторович Вадим Юнку Інна	Трасологічне дослідження пломб-наклейок – індикаторів впливу постійного магнітного поля. Проблеми дослідження пломб цього типу	418
Чабанюк Одарка	Об'єкти та завдання досліджень судово-економічної експертизи з питань комплексного аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств	422
Шинкаренко Дмитро Шкурдода Сергій Цинда Роман	Характеристики та особливості дослідження альпразоламу	425
Шумер Ігор	Особливості проведення будівельно-технічної експертизи з визначення завищення вартості виконаних будівельних робіт із залученням бюджетних організацій	431

Напрям № 10 Міжнародний досвід і перспективи розвитку судово-експертної діяльності

Восканян Патвакан Авоян Лиля	Языковые проблемы судебно-экспертного перевода и их практическое разрешение	437
Левченко Вікторія	Впровадження сучасного міжнародного досвіду організації судово-експертної діяльності в Україні	441
Мороз Юрій Ясенюк Альона	Проблеми використання новітніх технологій у дактилоскопічній діяльності в Україні	444
Мочоброда Оксана	Загальна характеристика міжнародного співробітництва в галузі судової експертизи	448
Тищенко Віталій Кожевніков Олексій	Питання атестування у спеціальних званнях судових експертів системи МВС України, враховуючи досвід зарубіжних країн	451

Напрям № 11 Питання вдосконалення навчання, професійної підготовки і підвищення кваліфікації фахівців експертних установ та працівників поліції

Kataraga Olga Petkovich Petr Prisekaru Vikoria	Observations on current forensic education in the republic of Moldova	454
Бордакова Ірина Гашенко Вікторія	Експертна дидактика – перспективи розвитку ...	463
Бородай Поліна	Проблемні аспекти підготовки поліцейських до застосування спецзасобу «кийок гумовий»	466
Гельбак Анжела	Інтерактивні технології та методи навчання як інструменти професійної психологічної підготовки курсанта вищого навчального закладу МВС України	472
Коломoeць Олександр Коломoeць Сергій	Окремі проблеми матеріально-технічного забезпечення організації та проведення військово-польових зборів старшокласників та здобувачів вищої освіти	478
Коломoeць Тетяна	Іншомовна спроможність майбутніх правоохоронців - невід'ємна умова їх професійної кар'єри : освітній аспект	484
Терещенко Олександр Павлиш Тетяна	Підготовка та особливості несення служби поліцейськими на блокпостах в умовах воєнного стану	486

Чумаченко Інна	Питання організації проведення підготовки фахівців НДУСЕ, що мають намір отримати кваліфікацію судового експерта	489
----------------	--	-----

Напрямок № 12 Економічна безпека та державне регулювання економіки

Bohun Maksim	Smart specialization of the region: current state and prospects for development	493
Полях Сергій	Загрози та перспективи розвитку криптобірж в Україні	496
Постоловка Діана	Розвиток сільського господарства України, як складова економічної та продовольчої безпеки ..	500
Тарасюк Алла Ворошило Валерія	Особливості кадрової безпеки в сучасних умовах господарювання	506
Шалімов Володимир Кузьменко Юлія Манаєнко Тетяна	Рекомендації щодо принципів бюджетного управління в регламентах ЄС та міжнародних організацій	509
Шалімов Володимир Бірюк Вікторія	Підходи до трактування терміну «безпека» в контексті застосування її до соціально-економічного розвитку країни	513

Напрямок № 13 Сучасні проблеми та перспективи обліку, оподаткування, аналізу, аудиту, фінансів, менеджменту, інформаційної економіки

Hmyria Viktoriia	Risk management mechanism for bank lending to investment projects projects in agriculture	516
Атаманчук Наталія	Перспективи акцизного оподаткування солодких газованих напоїв в Україні: аналіз законодавчих ініціатив	520
Захарченко Світлана	Фактичні перевірки як спосіб здійснення податкового контролю	526
Лисенко Алла Акімов Сергій	Організація аналізу фінансово-господарської діяльності суб'єктами господарювання аграрної сфери	532
Лізон Данііл	Роль маркетингу та Pr-технологій у діяльності закладів ресторанного бізнесу	536
Мусієнко Ольга Манаєнко Тетяна Каява Давид	Завдання внутрішнього контролю операцій з оборотними активами	542
Смірнова Ірина Олейніченко Денис	Вплив функцій обліку бюджетних установ на його розвиток	547

Шалімова Наталія Смірнова Надія Пильникова Яна	Вплив особливостей діяльності готельних підприємств на постановку обліку і аудиту	551
Шалімова Наталія Ткаченко Ольга Фомінова Марина	Уточнення функцій суб'єктів контролю в системі контролю державних фінансів	555
Швиданенко Діна Фомінова Марина Стадніченко Роман	Внутрішній контроль довгострокової дебіторської заборгованості	558

Напрямок № 14 Медична допомога і медична послуга: проблеми і перспективи правового регулювання

Сагайдак Марина	Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру	562
Суховірська Людмила Болілий Василь	Формування правової компетентності майбутніх лікарів	567

Напрямок № 15 Проблемні питання діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану

Краснощок Андрій Діхтяр Дмитро	Особливості навчання населення ризикам, пов'язаним із поводженням з вибухонебезпечними предметами на сучасному етапі	570
Лещенко Володимир Свірень Марина	Актуальні питання здійснення діяльності прокуратури Кіровоградщини в умовах дії воєнного стану	574
Мельнічук Богдан	Концепція побудови хмарного сервісу моделі Desktop AS a Service на базі програмного забезпечення «Nextcloud»	580
Рябченко Олена	До питання формування системи підготовки цивільного населення до дій в умовах воєнного стану і у кризовий повоєнний період: окремі пропозиції	585
Силантьєва Інна	Державна влада і громадянське суспільство: політико-правовий аспект	588
Шільвінська Ольга Кулик Юлія	Трудові відносини і оплата праці в умовах воєнного стану	591

Шановні колеги та учасники конференції!

Від імені Оргкомітету щиро вітаю вас з проведенням засідання № 5 нашої міжнародної науково-практичної конференції!

Саме сьогодні минає рік і два місяці з дня початку повномасштабної агресії московії на нашу державу, коли по мирних українських містах та селах було завдано ракетно-бомбових ударів рашиськими військами, і гібридна війна, яку веде ця імперія болі та зла проти України вже протягом дев'яти років, перейшла у стадію відкритого протистояння.

Але Україна вистояла! За цей час збройні сили України, територіальна оборона, національна поліція України, увесь багатонаціональний український народ показав всьому світові, що ми згуртовані, сильні та мотивовані! Поряд зі супротивом ворогу у далеких від бойових дій територіях нашої держави відновилося повноцінне життя, налагодилася робота

всіх державних і недержавних установ та інституцій. Це є важливим фактором для наближення нашої Перемоги, адже тільки міцний тил зможе повноцінно підтримати наших захисників у їхній боротьбі з ворогом та визволенні нашої землі від окупантів.

Таким прикладом може слугувати і сьогоднішній захід, основна мета якого – відновити втрачені та налагодити нові зв'язки, створити повноцінний дискусійний майданчик для обговорення актуальних проблем діяльності у двох взаємопов'язаних сферах - судово-експертної та правоохоронної.

Сподіваюся, що він не тільки наблизить нас до Перемоги, а й дозволить удосконалити нормативно правову базу, методику проведення експертних досліджень тощо фіксації злочинів, здійснених рашиськими окупантами на території нашої держави.

Тому у першу чергу, як голова Організаційного комітету, хочу подякувати всім, хто доклав зусиль до його організації та проведення – це, зокрема, члени наукової Президії, Оргкомітету та Експертної комісії. У результаті злагодженої та плідної роботи на даний час маємо досить вагомий, як на мою думку, результат – свої матеріали до Оргкомітету надіслали більш ніж 130 науковців, практиків та здобувачів вищої освіти з більш ніж 50 установ з Польщі, України, Казахстану, Молдови та Узбекистану.

Окрему подяку хочу висловити керівництву всіх установ, які виступили співорганізаторами та науковими партнерами нашої конференції – ми цінимо ту допомогу, яку ви та ваші колективи надали нам!

Також красно дякую всім науковцям, хто відгукнувся на наше прохання та задонатив на збір на тепловізор для наших захисників – нам вдалося зібрати 14750 грн. Це вагомий внесок у справу звільнення нашої землі від рашиських загарбників, і тільки всі разом ми зможемо подолати цю нечисть. На зібрані кошти ми придбаємо технічні смаколики для наших воїнів, про що ми повідомимо всім додатково.

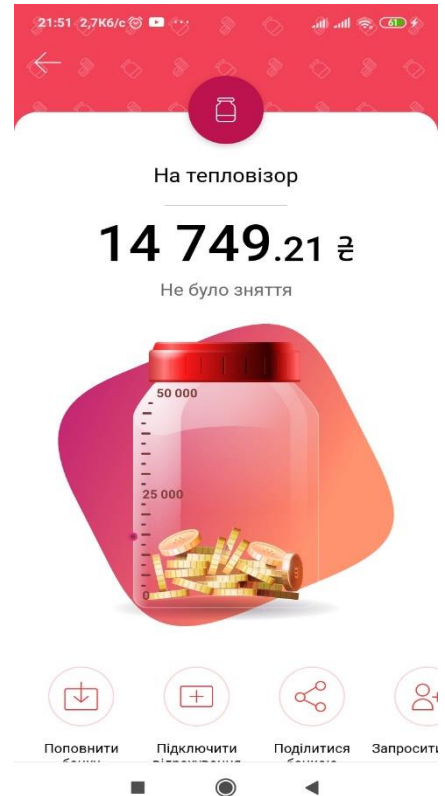
Тож дякую всім за плідну роботу, налагодження зв'язків, співпрацю, бажаю нових наукових здобутків на благо процвітання наших країн, зміцнення дружби між нашими народами та встановлення миру на нашій землі!

Впевнений, що зовсім скоро ми всі зможемо зустрітися у нашому рідному Кропивницькому у межах проведення нового засідання нашої конференції.

Все буде Україна, Перемога буде за нами!

Слава Україні! Героям – слава!

Максим БАБІЙ,
директор Кіровоградського НДЕКЦ МВС

**Список установ
здобувачі вищої освіти та працівники яких взяли участь у
науковому заході**

1. Академія Державної пенітенціарної служби
2. Академія прикладних наук «Collegium Balticum» (Республіка Польща)
3. Бердянський державний педагогічний університет
4. Вармінсько-Мазурський університет в Ольштині (Республіка Польща)
5. Вища школа поліції у Щитно (Республіка Польща)
6. Волинський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
МВС України
7. ГУНП в Запорізькій області
8. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
9. Дніпропетровський науково-дослідний експертно-криміналістичний
центр МВС України
10. Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України
11. Донецький державний університет внутрішніх справ
12. Донецький національний медичний університет
13. Економіко-технологічний інститут імені Роберта Ельворті
14. Жовтневий районний суд м. Харкова
15. Закарпатський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
МВС України
16. Запорізьке відділення Дніпропетровського науково-дослідного
інституту судових експертиз Міністерства юстиції України
17. Запорізький науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
МВС України
18. Запорізький національний університет
19. Київський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС
України
20. Кіровоградський науково-дослідний експертно-криміналістичний
центр МВС України
21. Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної
освіти імені Василя Сухомлинського
22. Луганський державний університет внутрішніх справ імені
Е.О. Дідоренка
23. Луганський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
МВС України
24. Львівський державний університет внутрішніх справ
25. Львівський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
МВС України

26. Львівський науково-дослідний інститут судових експертиз
27. Навчально-науковий інститут права Київського національного університету імені Тараса Шевченка
28. Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України
29. Науково-дослідний інститут правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії правових наук України
30. Національна академія внутрішніх справ
31. Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса»
32. Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»
33. Національний центр судової експертизи Міністерства юстиції Республіки Молдова (Республіка Молдова)
34. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
35. Одеський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України
36. Одеський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України
37. Полтавський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України
38. Сумський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України
39. Тернопільський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України
40. Товариство з обмеженою відповідальністю «Науково-виробниче підприємство УкрСпецБудЕкспертиза»
41. Університет імені Альфреда Нобеля
42. Харківський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України
43. Харківський національний університет внутрішніх справ
44. Херсонський державний аграрно-економічний університет
45. Херсонський національний технічний університет
46. Херсонський факультет Одеського державного університету внутрішніх справ
47. Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка
48. Центральноукраїнський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»
49. Центральноукраїнський інститут розвитку людини Університету «Україна»
50. Центральноукраїнський національний технічний університет
51. Черкаський державний бізнес-коледж

52. Черкаський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України
53. Чернівецький науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України
54. Чернігівський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України
55. Юридичний факультет Національного авіаційного Університету

Наукова Президія конференції:

Голова Президії:

Сергій Кримчук – доктор філософії, директор Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України.

Заступник голови Президії:

Броніслав Теплицький – кандидат юридичних наук, перший заступник директора Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України.

Члени Президії:

1. **Тетяна Татарнікова** – кандидатка юридичних наук, завідувачка лабораторії забезпечення якості експертних досліджень та роботи Експертно-кваліфікаційної комісії Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України;
2. **Ігор Копотун** – доктор юридичних наук, професор, проректор з міжнародних зв'язків Академії ГУСПОЛ (Чеська Республіка);
3. **Гульнара Рисмагамбетова** – кандидатка юридичних наук, асоційована професорка, ректор Приватної установи «Академія «Volashaq»» (Республіка Казахстан);
4. **Ольга Катарага** – докторка юридичних наук, директор Національного центру судових експертиз при Міністерстві юстиції Республіки Молдова (Республіка Молдова);
5. **Ботагоз Аманжолова** – кандидатка юридичних наук, асоційована професорка, професорка кафедри кримінального права, процесу та криміналістики юридичного факультету НАТ «Карагандинський університет імені академіка Є.А. Букетова» (Республіка Казахстан);
6. **Олександр Ключев** – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, директор Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»;
7. **Наталія Шалімова** – докторка економічних наук, професорка, декан економічного факультету Центральноукраїнського національного технічного університету;
8. **Євген Соболев** – доктор юридичних наук, професор, ректор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка;

9. **Рената Володарчик** – докторка юридичних наук, професорка, професорка юридичного факультету Академії прикладних наук «Collegium Balticum» (Республіка Польща);

10. **Сергій Вітвіцький** - доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, ректор Донецького державного університету внутрішніх справ, полковник поліції;

11. **Тетяна Коломоєць** – докторка юридичних наук, професорка, член-кореспондент Національної академії правових наук України, Заслужена юристка України, декан юридичного факультету Запорізького національного університету;

12. **Роман Заяць** – доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, академік УАН, директор Львівського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України;

13. **Олег Куклін** – доктор економічних наук, професор, директор Черкаського державного бізнес-коледжу Міністерства освіти і науки України;

14. **Юрій Бойчук** – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, ректор Харківського національного педагогічного університету імені Григорія Сковороди;

15. **Сергій Холод** – доктор економічних наук, доцент, ректор Університету імені Альфреда Нобеля;

16. **Олександр Галич** - кандидат економічних наук, професор, перший проректор Полтавського державного аграрного університету, професор кафедри публічного управління та адміністрування;

17. **Генрик Федевич** – доктор соціологічних наук, професор, ректор Вищої школи професійної освіти у Вроцлаві (Республіка Польща);

18. **Ігор Стародубов** – кандидат юридичних наук, доктор філософії, атестований судовий експерт, оцінювач, патентний повірений, Президент ВГО «Союз експертів України», директор відокремленого структурного підрозділу державного підприємства «Інформаційні судові системи» «Центр судових експертиз та експертних досліджень» державної судової адміністрації, провідний науковий співробітник відділення-бюро національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса»;

19. **Анатолій Анчев** – кандидат медичних наук, доцент кафедри загальної та дитячої хірургії, в.о. ректора Донецького національного медичного університету;

20. **Валентина Пупишева** – директорка Центральноукраїнського інституту розвитку людини Університету «Україна»;

21. **Наталія Танклевська** – докторка економічних наук, професорка, завідувачка кафедри економіки та фінансів економічного факультету Херсонського державного аграрно-економічного університету;

22. **Марія Письменна** – докторка економічних наук, професорка, декан факультету авіаційного менеджменту Льотної академії Національного авіаційного університету;

23. **Пшемислав Рухлевський** – доктор соціологічних наук, професор, ректор Поморської вищої школи у Старогарді Гданському (Республіка Польща);

24. **Віталій Дмитрук** – кандидат філологічних наук, доцент, директор комунального закладу «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського»;

25. **Міхал Буковські** – кандидат технічних наук, директор Інституту кримінальної служби Вищої школи поліції в Щитно (Республіка Польща);

26. **Юрій Чечіль** – доктор філософії в галузі права, директор Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз СБУ;

27. **Роман Колісніченко** – доктор політичних наук, доцент, директор Центральноукраїнського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»;

28. **Олімхон Алікорієв** – кандидат економічних наук, доцент, начальник відділу підготовки науково-педагогічних кадрів Вищої школи бізнесу та підприємництва при Міністерстві економічного розвитку та скорочення бідності Республіки Узбекистан (Республіка Узбекистан);

29. **Володимир Іванков** – кандидат економічних наук, судовий експерт, арбітражний керуючий, аудитор, директор Науково-дослідної судово-експертної установи;

30. **Олександр Михайленко** – кандидат медичних наук, лікар судово-медичний експерт-криміналіст вищої кваліфікаційної категорії, в.о. начальника Київського міського клінічного бюро судово-медичної експертизи;

31. **Маргарита Журавльова** - кандидатка психологічних наук, заступниця директора Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України з експертної роботи;

32. **Валерій Фатєєв** – президент громадської організації «Всеукраїнська асоціація вибухотехніків».

Організаційний комітет:

Голова Оргкомітету:

Максим Бабій – директор Кіровоградського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України.

Заступники голови Оргкомітету:

Андрій Одарченко – заступник директора Кіровоградського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України.

Члени Оргкомітету:

1. **Валерій Петков** – доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем запобігання кримінальним правопорушенням Донецького державного університету внутрішніх справ;

2. **Елла Сімакова-Єфремян** – докторка юридичних наук, професорка, заслужена діячка науки і техніки України заступниця директора Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» з наукової роботи;

3. **Зінаїда Смутчак** – докторка економічних наук, професорка, завідувачка кафедри менеджменту авіаційної діяльності Льотної академії Національного авіаційного університету;

4. **Світлана Косенко** – кандидатка юридичних наук, доцентка, завідувачка лабораторії навчальної та наукової роботи Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України;

5. **Єгор Назимко** – доктор юридичних наук, професор, перший проректор Донецького державного університету внутрішніх справ, майор поліції;

6. **Патвакан Восканян** – кандидат хімічних наук, старший науковий співробітник, заступник директора по науковій роботі Державної некомерційної організації «Національне бюро експертиз» Національної академії наук Республіки Вірменія (Республіка Вірменія);

7. **Артем Голубов** – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри права гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету імені М.Є. Жуковського «ХАІ»;

8. **Вікторія Гмиря** – кандидатка економічних наук, доцентка, доцентка кафедри економіки, підприємства та маркетингу Черкаського державного бізнес-коледжу МОН України;

9. **Богдан Стецюк** – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри загально-правових дисциплін факультету №3 Донецького державного університету внутрішніх справ;

10. **Акилбек Кабжанов** – кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри юридичних дисциплін Приватної установи «Академія «Bolashaq»» (Республіка Казахстан);

11. **Тетяна Меліхова** – докторка економічних наук, професорка, завідувачка кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту Інженерного навчально-наукового інституту ім. Ю.М. Потебні Запорізького національного університету;

12. **Іон Лопатенко** – завідувач лабораторії аналізу та планування Національного Центру Судових Експертиз при Міністерстві Юстиції Республіки Молдова (Республіка Молдова);

13. **Надія Армаш** – доктор юридичних наук, доцент, віце-президент з нормативно-правового напрямку та експертних досліджень ВГО «Союз експертів України»;

14. **Світлана Бережна** – докторка філософських наук, професорка, проректор з наукової, інноваційної і міжнародної діяльності Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди;

15. **Олена Кравченко** – кандидатка філологічних наук, начальниця відділу наукової та виховної роботи Центральноукраїнського інституту розвитку людини Університету «Україна»;

16. **Ірена Маліновська** – кандидатка юридичних наук, асоційована професорка, проректор з міжнародної діяльності Вищої школи професійної освіти у Вроцлаві (Республіка Польща);

17. **Вікторія Біла** – докторка юридичних наук, доцентка, головна наукова співробітниця (наукової установи) Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз СБУ;

18. **Вероніка Шкабаро** – кандидатка юридичних наук, доцентка, завідувачка кафедри права, політології та міжнародних відносин Університету імені Альфреда Нобеля;

19. **Маріуш Міхальський** – доктор соціологічних наук, професор, професор Вищої школи економіки, права та медичних наук у м. Кельце імені проф. Едварда Ліпінського (Республіка Польща);

20. **Володимир Панченко** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та менеджменту освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка;

21. **Олена Бабкіна** – докторка медичних наук, професорка, лікар судово-медичний експерт вищої кваліфікаційної категорії, завідувачка організаційно-методичним відділом Київського міського клінічного бюро судово-медичної експертизи, професорка кафедри патофізіології Національного медичного університету імені О.О. Богомольця;

22. **Валерія Бондар** – кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Львівського державного університету внутрішніх справ;

23. **Віра Савченко** – кандидатка економічних наук, професорка, професорка кафедри економіки та фінансів економічного факультету Херсонського державного аграрно-економічного університету;

24. **Мацей Состек** – старший викладач кафедри криміналістики Інституту кримінальної служби Вищої школи поліції в Щитно (Республіка Польща);

25. **Олена Магопець** - кандидатка економічних наук, доцентка, завідувачка кафедри аудиту, обліку та оподаткування Центральноукраїнського національного технічного університету;

26. **Наталія Шевчук** – кандидатка економічних наук, доцентка, доцентка кафедри бізнес-економіки та підприємництва Державного вищого навчального закладу «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»;

27. **Ельжбета Живуцька-Козловська** – кандидатка юридичних наук, асоційована професорка, доцентка кафедри кримінального процесу та виконавчого кримінального права Вармінсько-Мазурського університету в Ольштині (Республіка Польща);

28. **Людмила Суховірська** – кандидатка педагогічних наук, доцентка, декан медичного факультету № 2 Донецького національного медичного університету;

29. **Юрій Ярослав** – кандидат юридичних наук, доцент, судовий експерт, доцент кафедри транспортного права і логістики Національного транспортного університету;

30. **Антоніна Черемнова** – кандидатка юридичних наук, доцентка, вчена секретарка Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України;

31. **Олена Калашник** – кандидатка технічних наук, доцентка, доцентка кафедри підприємництва і права Полтавського державного аграрного університету;

32. **Юрій Приходько** – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту №2 Національної академії внутрішніх справ, віце-президент громадської організації «Всеукраїнська асоціація вибухотехніків»;

33. **Світлана Єфіменко** – кандидатка педагогічних наук, старша викладачка кафедри інформаційно-комунікаційних технологій та безпечного освітнього середовища комунального закладу «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського».

Секретар Оргкомітету:

Олександр Коломоєць – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри ітактико-спеціальної підготовки факультету №2 Донецького державного університету внутрішніх справ, провідний фахівець з організації наукової роботи відділу забезпечення діяльності Кіровоградського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України.

Конкурсна (експертна) комісія:

Голова:

Сергій Петков – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри публічного та приватного права Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського.

Заступник голови:

Руслан Степанюк – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки Харківського національного університету внутрішніх справ, провідний фахівець з організації наукової роботи відділу забезпечення діяльності центру Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України.

Члени комісії:

1. **Олександр Герасименко** – доктор медичних наук, професор, професор кафедри судової медицини, судово-медичний експерт вищої кваліфікації, проректор з науково-педагогічної роботи Донецького національного медичного університету;

2. **Ардак Шакенов** – кандидат юридичних наук, професор кафедри кримінального права, процесу та криміналістики юридичного факультету НАТ «Карагандинський університет імені академіка Є.А. Букетова» (Республіка

Казахстан);

3. **Галина Гавриш** – кандидатка економічних наук, доцентка кафедри фінансів та бухгалтерського обліку Економіко-технологічного інституту імені Роберта Ельворті, податкова консультантка, судова експертка з правом проведення судово-економічної експертизи за спеціальностями 11.1, 11.2 та 11.3;

4. **Петро Петкович** – віце-директор з наукової роботи Національного Центру Судових Експертиз при Міністерстві Юстиції Республіки Молдова (Республіка Молдова);

5. **Катерина Трошкіна** – кандидатка юридичних наук, доцентка, старша викладачка кафедри права та правоохоронної діяльності Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка;

6. **Януш Брик** – доктор юридичних наук, асоційований професор, професор Відділу безпеки Вищої банківської школи у Варшаві (Республіка Польща);

7. **Інна Зеленко** – кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри права та правоохоронної діяльності Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка;

8. **Оксана Урсол** – кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри права та соціально-гуманітарних дисциплін Льотної академії Національного авіаційного університету;

9. **Олена Купфершмідтова** – Ph.D., асоційована професорка, доцентка кафедри іноземних мов в Академії поліції в Братиславі (Словацька Республіка);

10. **Клавдія Соловчук** – кандидатка технічних наук, судова експертка відділу комп'ютерно-технічних та телекомунікаційних досліджень Полтавського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України;

11. **Сергій Назарук** – доктор філософії, начальник відділу нагляду за додержанням законів територіальними органами поліції при провадженні оперативно-розшукової діяльності, дізнання, досудового розслідування та підтримання публічного обвинувачення управління нагляду за додержанням законів НПУ та органами, які ведуть боротьбу з організованою та транснаціональною злочинністю Кіровоградської обласної прокуратури;

12. **Блажей Євартовський** – керівник відділу криміналістики та криміналістичної інформатики Інституту кримінальної служби Вищої школи поліції в Щитно (Республіка Польща);

13. **Ольга Мердова** – кандидатка юридичних наук, доцентка, завідувачка кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету №2 Донецького державного університету внутрішніх справ;

14. **Олександр Нікітенко** – кандидат юридичних наук, директор департаменту надання адміністративних послуг Кропивницької міської ради;

15. **Ольга Пугаченко** - кандидатка економічних наук, доцентка, доцентка кафедри аудиту, обліку та оподаткування Центральноукраїнського національного технічного університету;

16. **Марія Боброва** – кандидатка біологічних наук, доцентка, доцентка кафедри фізики, біології та методик їхнього навчання Центральноукраїнського

державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка;

17. **Леся Кононенко** – кандидатка економічних наук, доцентка, доцентка кафедри економіки та фінансів економічного факультету Херсонського державного аграрно-економічного університету;

18. **Ганна Скрипка** – кандидатка педагогічних наук, завідувачка кафедри інформаційно-комунікаційних технологій та безпечного освітнього середовища комунального закладу «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського»;

19. **Олег Назаров** – кандидат психологічних наук, доцент, директор Київського міжнародного судово-експертного інституту психологічної експертизи і досліджень на поліграфі, заступник голови громадської організації «Всеукраїнська незалежна науково-дослідна експертна спілка»;

20. **Роксолана Стецюк** – кандидатка філологічних наук, доцентка, завідувачка редакційно-видавничого відділення відділу організації наукової роботи Донецького державного університету внутрішніх справ;

21. **Анна Рибіцька** – кандидатка технічних наук, асоційована професорка, викладачка факультету безпеки Університету імені Павла Влодковича в Плоцьку (Республіка Польща);

22. **Наталія Максименко** – кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри права та правоохоронної діяльності Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка;

23. **Світлана Чернік** – кандидатка історичних наук, доцентка, доцентка кафедри права та правоохоронної діяльності Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка;

24. **Якуб Куфель** – доктор філософії, академічний викладач факультету безпеки Поморської вищої школи у Старогарді Гданському (Республіка Польща);

25. **Микола Беднарчук** – кандидат технічних наук, професор, завідувач сектора моніторингу та інформаційного забезпечення відділу забезпечення діяльності Львівського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України;

26. **Анатолій Міняйло** – кандидат сільськогосподарських наук (екологія), доцент, завідувач сектору екологічних досліджень відділу фізико-хімічних, екологічних та гемологічних досліджень лабораторії досліджень матеріалів, речовин і виробів Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України;

27. **Марина Кралюк** – кандидатка технічних наук, завідувачка лабораторії електротехнічних, пожежно-технічних та досліджень питань безпеки життєдіяльності Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України.

Секретар:

Альона Абдель Салам – завідувачка відділу забезпечення діяльності Кіровоградського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України.

Напряг № 1
Теоретико-правове забезпечення правоохоронної діяльності

Piotr Czyżyk

*Zakład Studiów nad Przestępczością Instytut Służby Kryminalnej Wydział
Bezpieczeństwa Wewnętrznego Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie,
Szczytno, Rzeczpospolita Polska*

CZYNNOŚCI OPERACYJNO-ROZPOZNAWCZE

Policja to jeden z głównych organów ścigania, formacja służąca społeczeństwu, przeznaczona do ochrony bezpieczeństwa ludzi oraz do utrzymywania bezpieczeństwa publicznego i porządku publicznego. Składa się z różnych rodzajów służb między innymi służby kryminalnej. W Policji, z uwagi na zakres i charakter wykonywanych zadań, wyróżnia się następujące rodzaje służb: 1) kryminalną; 2) śledczą; 3) spraw wewnętrznych; 4) prewencyjną; 5) kontrterrorystyczną; 6) zwalczania cyberprzestępczości; 7) wspomagającą. Służba kryminalna ma ustawowe uprawnienia do przeprowadzania czynności operacyjno-rozpoznawczych. W granicach swoich zadań Policja wykonuje czynności operacyjno-rozpoznawcze, dochodzeniowo-śledcze i administracyjno-porządkowe. W tym miejscu pojawia się pewien problem ponieważ w doktrynie brak jest jednoznacznej definicji „czynności operacyjno-rozpoznawczych”. W państwie demokratycznym organy ścigania działają na podstawie i w granicach prawa. W Polsce Policja działa na podstawie Ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji. Ustawodawca nie zawarł w niej definicji czynności operacyjno-rozpoznawczych. Można jednak na podstawie jej zapisów wyodrębnić zadania realizowane w ramach czynności operacyjno-rozpoznawczych. Należą do nich: uzyskiwanie, sprawdzanie oraz wykorzystywanie informacji o zdarzeniach, środowiskach i osobach będących przedmiotem uzasadnionego zainteresowania organów ścigania, działania wykrywcze i działania zapobiegawcze. Czynności operacyjno-rozpoznawcze wykonywane są w celu: 1) rozpoznawania, zapobiegania i wykrywania przestępstw, przestępstw skarbowych i wykroczeń; 2) poszukiwania osób ukrywających się przed organami ścigania lub wymiaru sprawiedliwości, zwanych dalej „osobami poszukiwanymi”; 3) poszukiwania osób, które na skutek wystąpienia zdarzenia uniemożliwiającego ustalenie miejsca ich pobytu należy odnaleźć w celu zapewnienia ochrony ich życia, zdrowia lub wolności, zwanych dalej „osobami zaginionymi”. W pewnym sensie czynności te można określić jako system prawnie określonych niejawnych działań podejmowanych przez upoważnione ustawowo organy prowadzone zarówno poza procesem karym jak i równoległe z procesem i służyć celom tego procesu spełniających funkcję informacyjną, prewencyjną, wykrywczą i dowodową. Należy stwierdzić, że działa operacyjno-rozpoznawcze nie powinny być co do zasady samoistnym bytem, którego celem jest zabieranie informacji interesujących Policję, a raczej ze względu na ich charakter powinny pełnić służebną rolę wobec procesu

karnego, a zbieranie informacji powinno być środkiem do uzyskania celu jakim jest zwalczenie wszelkiego rodzaju przestępstw i zapobieganie im.

Głównym elementem w zwalczaniu przestępczości są czynności procesowe realizowane w myśl Kodeksu postępowania karnego. Jednakże ich skuteczność nie zawsze jest wystarczająca. W wielu sprawach realizacja tylko czynności procesowych realnych takich jak oględziny czy przeszukanie nie daje możliwości wykrycia sprawy i ustalenia sprawcy przestępstwa. Między innymi w takich przypadkach należy stosować działania operacyjno-rozpoznawcze, które dają większe możliwości dotarcia o źródła dowodowych. Policja prowadzi pracę operacyjną, której celem jest rozpoznanie zjawisk i środowisk przestępczych gromadzi przydatne jej informacje, które w perspektywie mogą przyczynić się do osiągnięcia ustawowych celów pracy Policji między innymi takich jak: inicjowanie i organizowanie działań mających na celu zapobieganie popełnianiu przestępstw i wykroczeń oraz zjawiskom kryminogennym i współdziałanie w tym zakresie z organami państwowymi, samorządowymi i organizacjami społecznymi, wykrywanie przestępstw i wykroczeń oraz ściganie ich sprawców. Jednak podstawowym problemem tych działań jest ich daleko idąca ingerencja w prawa i wolności obywatelskie. Występuje w tym przypadku w pewnym sensie konflikt w obowiązkach jakie wobec obywateli ma państwo demokratyczne, powinno ono zapewniać bezpieczeństwo i wolności obywatelskie, a jednocześnie być skuteczne w zwalczaniu przestępczości przy zachowaniu wolności obywatelskich. Zgodnie ze stanowiskiem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka dotyczącym prawa do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego niedopuszczalna jest ingerencja władzy publicznej w korzystanie z tego prawa z wyjątkiem przypadków przewidzianych przez ustawę i koniecznych w demokratycznym społeczeństwie z uwagi na bezpieczeństwo państwowe, bezpieczeństwo publiczne lub dobrobyt gospodarczy kraju, ochronę porządku i zapobieganie przestępstwom, ochronę zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności osób. Nie można bagatelizować tego problemu i słusznym wydaje się dbanie o skuteczny nadzór prokuratorski i sądowy nad służbami uprawnionymi do stosowania pracy operacyjnej. W pracy operacyjnej wykorzystywane są metody proste i złożone. Proste metody podlegają tylko nadzorowi służbowemu realizowanemu przez przełożonych. Do części złożonych metod pracy operacyjnej należą trzy metody ustawowe. Pierwsza to kontrola operacyjna, która prowadzona jest niejawnie i polega na: 1) uzyskiwaniu i utrwalaniu treści rozmów prowadzonych przy użyciu środków technicznych, w tym za pomocą sieci telekomunikacyjnych; 2) uzyskiwaniu i utrwalaniu obrazu lub dźwięku osób z pomieszczeń, środków transportu lub miejsc innych niż miejsca publiczne; 3) uzyskiwaniu i utrwalaniu treści korespondencji, w tym korespondencji prowadzonej za pomocą środków komunikacji elektronicznej; 4) uzyskiwaniu i utrwalaniu danych zawartych w informatycznych nośnikach danych, telekomunikacyjnych urządzeniach końcowych, systemach informatycznych i teleinformatycznych; 5) uzyskiwaniu dostępu i kontroli zawartości przesyłek. Druga to zakup kontrolowany, który polega na dokonaniu w sposób niejawnie nabycia, zbycia lub przejęcia przedmiotów pochodzących z przestępstwa, ulegających przepadkowemu, albo których wytwarzanie, posiadanie, przewożenie lub którymi obrót są zabronione, a także przyjęciu lub wręczeniu korzyści

majątkowej. 2. Czynności operacyjno-rozpoznawcze, o których mowa w ust. 1, mogą polegać także na złożeniu propozycji nabycia, zbycia lub przejęcia przedmiotów pochodzących z przestępstwa, ulegających przepadkowi, albo których wytwarzanie, posiadanie, przewożenie lub którymi obrót są zabronione, a także przyjęcia lub wręczenia korzyści majątkowej. Trzecia to niejawne nadzorowanie wytwarzania, przemieszczania, przechowywania i obrotu przedmiotami przestępstwa, jeżeli nie stworzy to zagrożenia dla życia lub zdrowia ludzkiego wykonywane w celu udokumentowania przestępstw, o których mowa w art. 19 ust. 1 Ustawy o Policji, albo ustalenia tożsamości osób uczestniczących w tych przestępstwach lub przejęcia przedmiotów przestępstwa. Metody te są najbardziej ingerującymi w prawa i wolności obywatelskie dlatego też objęte są kontrolą zewnątrz administracyjną.

Przestępczość stale się rozwija i ewoluuje wraz z ogólnym rozwojem technologicznym współczesnego świata. Szczególnie niebezpieczny dla państwa i jego obywateli jest rozwój przestępczości zorganizowanej. To w dużej mierze z jej powodu wprowadzono wyżej opisane ustawowe metody pracy operacyjnej. Od wielu lat sukcesywnie coraz mniej skuteczne w zwalczaniu przestępczości stają się tradycyjne metody wykorzystywania źródeł dowodowych takich jak zeznania świadków czy wyjaśnienia oskarżonych. Przestępcy wykorzystują rozwój technologii, komputerów, telefonów komórkowych, elektronicznych instrumentów płatniczych, bankowości internetowej itd. do popełniania czynów zabronionych przez prawo karne. Wobec powyższego bardzo potrzebne są nowe uregulowania prawne umożliwiające stosowanie w czynnościach operacyjno-rozpoznawczych nowoczesnych technologii, które pozwoliłyby na prowadzenie pracy operacyjnej w cyberprzestrzeni. Wyzwaniem byłoby pozyskiwanie osobowych źródeł i współpracowanie z nimi w wirtualnej rzeczywistości, które w świetle obecnie obowiązujących przepisów nie jest możliwe.

Zmiany, które dokonują się w świecie przestępczym, przenoszenie się przestępczości do cyberprzestrzeni, posługiwanie się przez przestępców nowoczesnymi technologiami stawia przed Policją i innymi organami ścigania wciąż nowe wyzwania. Wymusza zwiększanie nakładów finansowych na zakup nowoczesnych technologii w postaci sprzętu komputerowego, teleinformatycznego, oprogramowania informatycznego i analitycznego.

Niezbędne jest permanentne szkolenie nowych kadr policyjnych. Dla zapewnienia stałego podnoszenia kwalifikacji zawodowych policjantów prowadzących pracę operacyjną realizowane są szkolenia specjalistyczne dla policjantów służby kryminalnej wykonujących czynności operacyjno-rozpoznawcze, współpracujących z osobowymi źródłami informacji, dla policjantów komórek organizacyjnych Policji właściwych w sprawach techniki operacyjnej w zakresie prowadzenia obserwacji pieszej, samochodowej oraz kontroli operacyjnej. Ponadto realizowane są kursy specjalistyczne z analizy kryminalnej. Wszystkie te kursy na bieżąco modyfikowane i rozbudowywane o zagadnienia związane z nowoczesnymi technologiami. Policyjne służby specjalne takie jak Centralne Biuro Śledcze Policji, które podejmuje działania mające na celu zwalczanie przestępczości zorganizowanej o charakterze transgranicznym, kryminalnym, narkotykowym i ekonomicznym oraz związanym z aktami terrorystycznymi. Realizując

swoje podstawowe zadania prowadzi intensywne czynności operacyjno-rozpoznawcze w których w szerokim zakresie wykorzystuje najnowsze zdobyte techniki w niejawnym śledzeniu przestępców, zdobywaniu informacji o przestępstwach i przestępcach oraz analizowaniu wszelkich informacji, a przy tym korzystaniu z policyjnych i pozapolicyjnych baz danych. Bardzo przydatnymi narzędziami w pracy operacyjnej są między innymi takie bazy danych jak Krajowy System Informacji Kryminalnych. Zgodnie z art. 21nb ust. 1 ustawy o Policji Komendant Główny Policji prowadzi Krajowy System Informacyjny Policji, zwany dalej „KSIP”, będący zestawem zbiorów danych, w którym przetwarza się informacje, w tym dane osobowe, w związku z realizacją zadań ustawowych. Celem przetwarzania danych osobowych w KSIP jest realizacja zadań ustawowych, wskazanych przede wszystkim w art. 1 ust. 2 ustawy o Policji. Zgodnie z tym przepisem do podstawowych zadań Policji należą m.in.: 1) ochrona życia i zdrowia ludzi oraz mienia przed bezprawnymi zamachami naruszającymi te dobra; 2) ochrona bezpieczeństwa i porządku publicznego, w tym zapewnienie spokoju w miejscach publicznych oraz w środkach publicznego transportu i komunikacji publicznej, w ruchu drogowym i na wodach przeznaczonych do powszechnego korzystania; 3) inicjowanie i organizowanie działań mających na celu zapobieganie popełnianiu przestępstw i wykroczeń oraz zjawiskom kryminogennym i współdziałanie w tym zakresie z organami państwowymi, samorządowymi i organizacjami społecznymi; 4) wykrywanie przestępstw i wykroczeń oraz ściganie ich sprawców. System Informacji Operacyjnych II. W SIO II przetwarza się uzyskane przez policjantów informacje, w tym dane osobowe, przydatne do zapobiegania, rozpoznawania, ujawniania i wykrywania przestępstw, ustalania metod ich popełnienia oraz wykrywania i zatrzymywania ich sprawców. W policyjnych bazach danych gromadzone są ogromne ilości informacji o przestępcach i przestępstwach oraz zjawiskach przestępczych, które są przydatne policji kryminalnej w realizacji jej zadań. Bazy danych służą nie tylko do gromadzenia danych, ale ich przetwarzania i analizowania. Bazy danych oraz możliwości ich wykorzystania są stale ulepszone, a policjanci kryminalni uczą się z nich korzystać w sposób najbardziej efektywny. Problematyka wykorzystywania baz danych omawiana jest w trakcie szkoleń specjalistycznych.

BIBLIOGRAFIA:

1. Ustawa o Policji z 6 kwietnia 1990 r., art. 4 ust. 1, Dz.U 1990 nr 30 poz.179
2. Europejska Konwencja Praw Człowieka, art. 8 pkt. 2.
3. Podstawowe zadania. Centralne biuro śledcze policji. URL: <https://cbsp.policja.pl/cbs/o-cbsp/podstawowe-zadania/9889,Podstawowe-zadania.html> (data dostępu: 19.02.2023).
4. Krajowy System Informacyjny Policji (KSIP). Komendant Główny Policji. URL: <http://bip.kgp.policja.gov.pl/kgp/krajowy-system-informac/30757,KSIP.html> (data dostępu: 19.02.2023).
5. Decyzja nr 235 Komendanta Głównego Policji z dn. 1 września 2021 r., rozdz. 2, § 3 pkt. 4.

Анастасія Білик

студентка 3 курсу ННІ права та інноваційної освіти Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ м. Дніпро, Україна

Науковий керівник: Лариса Наливайко – докторка юридичних наук, професорка, Заслужена юристка України, проректорка Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна

**АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРИМУС ЯК СКЛАДОВИЙ МЕТОД
ДЕРЖАВНОГО ПРИМУСУ**

Актуальність даного питання є досить важливим для держави та правоохоронних органів. Нині в нашій державі попри війну спостерігається досить динамічний розвиток суспільних відносин, що змушує державу через законодавчий орган влади створювати належну атмосферу для ефективності реалізації прав і свобод людини й громадянина.

Одним з важливих методів регулювання суспільних відносин є адміністративний примус, за допомогою якого ті суб'єкти які наділені владними повноваженнями можуть вирішити безліч завдань у досить короткий термін, тим самим досягти мети управління[3].

Нині до методу адміністративного примусу приділено досить багато уваги особливо – це пов'язують з кількістю скоєних адміністративних правопорушень в залежності від ступеня тяжкості. Питання адміністративного примусу розглядається такими вченими як: О.І. Харитонова, В.П. Чабан, О.М Бандурка та інші. Саме завдяки правовому вдосконаленню інституту адміністративного примусу слугує реалізації адміністративної реформи у сфері державного управління.

Якщо розглянути «примус», то ми можемо вказати на те, що в практиці його застосовують у двох видах, а саме: психологічний та фізичний вплив. Завдяки цьому правоохоронні органи та органи які наділені відповідними владними повноваженнями мають можливість використовувати такі заходи для нормалізації поведінки людини у відповідний для суспільства стан, але лише в тих випадках коли особа не виконує таку поведінку добровільно.

На думку Д. Бахраха під поняттям адміністративно-правовим примусом він розглядає «особливий вид правового примусу, який полягає в застосуванні суб'єктами публічної функціональної влади закріплених нормами адміністративного права примусових заходів у зв'язку з неправомірними діями» [1].

Але, таке розуміння повною мірою не розкриває саму умову та обмеження стосовно застосування методу адміністративного примусу й способів його прояву.

Таким чином варто погодитись з думкою Шестак Л.В. в тому аспекті, що адміністративний примус спрямований перш за все на «дотримання прав та інтересів більшості учасників адміністративних правовідносин, у тому числі й держави»[1].

Т.О. Коломоець наголошує, що «адміністративний примус – це особливий різновид державно-правового примусу, тобто визначені нормами

адміністративного права способи офіційного фізичного чи психологічного впливу уповноважених державних органів (а в деяких випадках і громадських організацій) на фізичних та юридичних осіб у вигляді особистих, майнових, організаційних обмежень їхніх прав, свобод та інтересів у випадках вчинення цими особами протиправних діянь (у сфері відносин публічного характеру) або в умовах надзвичайних обставин у межах окремого адміністративного провадження задля превенції, припинення протиправних діянь, забезпечення провадження в справах про правопорушення, притягнення винних осіб до відповідальності, попередження й локалізації наслідків надзвичайних ситуацій» [2, с. 66].

З цього твердження ми можемо зробити висновок, що авторка звертає увагу на безпосередні заходи адміністративного примусу які уособлюють в собі превентивну або каральну мету.

Проте, такі заходи не створюються з метою постійного пригнічення і покарання особи, оскільки вони повинні бути зваженими та обґрунтованими, а саме головне це базування на правових приписах, які прийняті законодавчим органом влади. Тому головною характеристикою адміністративного примусу є його безпосереднє цільове призначення, метою ж виступає нормативно правовий інструмент який повинен бути досягнутий його застосуванням.

Можна побачити, що метою використання адміністративного примусу є попередження та припинення також звести до мінімуму негативні впливи конфліктів, які можна вирішити в адміністративному порядку. Здійснення адміністративного примусу є вимушеним і необхідним кроком державного правоохоронного органу.

В більшості випадків науковці вказують на те, що при низькому потенціалі застосуванні адміністративного примусу призводить до більш тяжких наслідків ніж надмірний адміністративний примус[3]

Отже, адміністративний примус перш за все варто визначати як складовий метод державного примусу, перелік яких заснований на нормах адміністративного права, які застосовуються виключно органами державної влади та її представниками для попередження, припинення та до осіб які вчинили адміністративне правопорушення.

Нині, в національному законодавстві більш детально описано лише заходи адміністративної відповідальності, що ж до решти заходів вони, або не описані зовсім, або закріплені частково.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шестак Л.В. Адміністративне право: навч. посіб./ Чернігів : Чернігівський державний інститут права, соціальних технологій та праці, 2011. 256 с
2. Адміністративне право України: навч. посібник / за заг. ред. Т.О. Коломоєць, Г.Ю. Гулевської. Київ : Істина, 2007. 216 с.
3. Сопільник Л.І., Новікова В.В. До питання класифікації заходів адміністративного примусу. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2009. Вип. 3. С. 152-158.

Вікторія Гоменюк

студентка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти факультету історії, бізнес-освіти та права Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький, Україна
*Науковий керівник: **Наталія Максименко** - кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри права та правоохоронної діяльності Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький, Україна*

**ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЖИТЛОВОГО
ЗАКОНОДАВСТВА**

Органи місцевого самоврядування, керівники підприємств, установ, організацій та голови профспілкових комітетів несуть відповідальність за стан квартирної обліку і правильність надання житлових приміщень. Особи, винні у порушенні порядку взяття громадян на квартирний облік, зняття з обліку і надання громадянам житлових приміщень, несуть кримінальну, адміністративну або іншу відповідальність згідно з законодавством. Підставою для настання відповідальності за порушення житлового законодавства є наявність вини в діях осіб.

Варто зазначити, що під відповідальністю за порушення житлового законодавства слід розуміти правовідносини, що виражається у вигляді несприятливих наслідків майнового і немайнового характеру для правопорушника, забезпечених державним примусом і супроводжуються засудженням правопорушення і його суб'єкта[2, с. 64].

Житловий кодекс України закріплює види правопорушень, за які згідно з іншими законодавчими актами наступає юридична відповідальність осіб, якщо вони винні:

- у порушенні порядку взяття на облік та ведення єдиного державного реєстру громадян, потребуючих поліпшення житлових умов, зняття з обліку і надання громадянам жилих приміщень;
- у недодержанні встановлених строків заселення жилих будинків і жилих приміщень;
- у порушенні правил користування жилими приміщеннями, санітарного утримання місць загального користування, сходових кліток, ліфтів, під'їздів, придомових територій;
- у незаконному переобладнанні та/або переплануванні жилих будинків (квартир), інших жилих приміщень, призначених та придатних для постійного або тимчасового проживання, нежилых приміщень, розташованих у жилих будинках, та/або використанні їх не за призначенням;
- у порушенні правил експлуатації жилих будинків, жилих приміщень та інженерного обладнання, у безгосподарному їх утриманні;

- у псуванні жилих будинків, жилих приміщень, їх обладнання та об'єктів благоустрою[3].

Так, кримінальна відповідальність за порушення житлового законодавства настає за цілий ряд суспільно небезпечних діянь, які містять ознаки злочинів, передбачених КК, у тому числі за порушення недоторканності житла громадян та зловживання опікунськими правами. КК має своїм завданням правове забезпечення охорони та захисту прав і свобод людини, власності, громадського порядку.

Відповідно до ст. 167 КК кримінальна відповідальність настає за зловживання опікунськими правами, що полягає у використанні опіки чи піклування з корисливою метою на шкоду підопічному (зайняття житлової площі, використання майна тощо).

Статтею 162 КК передбачена відповідальність за порушення недоторканності житла, а саме, незаконне проникнення до житла, незаконне проведення в ньому обшуку, незаконне виселення або інші дії, що порушують недоторканність житла громадян[5].

Кримінальна відповідальність також передбачена за злочинні посягання на приватну, колективну, державну власність. Проникнення до житла при крадіжці, грабежі, розбої є кваліфікуючою ознакою, що обтяжує відповідальність.

Щодо адміністративно-правової відповідальності, Кодекс України про адміністративні правопорушення визначає суб'єктами відповідальності за вчинення адміністративного правопорушення лише фізичних (у тому числі службових) осіб, також передбачає відповідальність не тільки за порушення у сфері житлових прав громадян, що впливають з Житлового Кодексу, а й у сфері житлово-комунального господарства та благоустрою.

Цивільно-правова відповідальність є санкцією за правопорушення, що спричиняє для правопорушника негативні наслідки у вигляді позбавлення суб'єктивних цивільних прав або покладення нових чи додаткових обов'язків.

Реалізація санкції забезпечена можливістю застосування заходів державного примусу. Існує цивільно-правова відповідальність у межах відповідного цивільно-правового відношення, основою виникнення якого є неправомірні дії.

Розрізняють договірні та не договірні види цивільно-правової відповідальності. Договірною підставою відповідальності є невиконання або неналежне виконання договору (найму (оренди), купівлі-продажу, міни житла). Відповідальність у цьому разі настає у вигляді відшкодування збитків, сплати неустойки, втрати завдатку. Залежно від розподілу обов'язків боржника розрізняють пайову і солідарну відповідальність, що характерно саме для житлового права, оскільки наймач вступає у договірні відносини, представляючи інтереси своєї сім'ї. Цивільне законодавство передбачає майнову відповідальність за самовільне зведення житлового будинку, господарських і побутових будівель і споруд (ст. 376 ЦК), за переобладнання і перепланування житлового будинку і житлового приміщення (ст. 100 ЖК).

Законодавець виділяє загальні та спеціальні форми відповідальності. Під загальними формами розуміють: обов'язок відшкодування збитків, що завдані неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю (ст. 1166 ЦК). Спеціальними - сплата неустойки, втрата завдатку (статті 549, 571 ЦК), знесення будинку, господарських і побутових будівель і споруд (ст. 376 ЦК).

Житлове законодавство передбачає також цивільно-правову відповідальність за невиконання наймодавцем обов'язків щодо забезпечення схоронності житлового фонду та ремонту житлового приміщення у випадках невідкладної необхідності (ст. 176 ЖК).

З огляду на вищевикладене, слід зазначити, що юридична відповідальність є однією з основних складових правового регулювання суспільних відносин будь якої галузі права. В Україні, як і кожній демократичній державі, наявний розвинутий інститут юридичної відповідальності, який реалізується з дотриманням усіх принципів і засад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дзюба І.В. Конспект лекцій з дисципліни «Житлове право». Дніпро, 2016. 129 с. URL: <https://cutt.ly/n4yLxHn> (дата звернення 16.03.2023)
2. Житлове право : навчально-методичний посібник / за ред. Є. О. Харитонова, О. М. Берназ-Лукавецької. Одеса : Фенікс, 2019. 120 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/4bac_pravo/NMP-Zhytlove-pravo.pdf (дата звернення 16.03.2023)
3. Житловий кодекс України від 30.06.1983 № 5464-Х. Дата оновлення 19.11.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5464-10/ed20221119#Text> (дата звернення 16.03.2023)
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення 07.12.1984 № 8073-Х. Дата оновлення 27.01.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення 16.03.2023)
5. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. Дата оновлення 27.01.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 16.03.2023)
6. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. Дата оновлення 01.01.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 16.03.2023)

Євген Гуренко

старший судовий експерт сектору досліджень зброї відділу криміналістичних видів досліджень Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України м. Харків, Україна

Марина Гуренко

судова експертка сектору дослідження звуко- та відеозапису відділу досліджень у сфері інформаційних технологій Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України м. Харків, Україна

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧИХ ТА ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Справедливе досудове розслідування є важливою складовою справедливого правосуддя, воно повинно забезпечувати захист прав та свобод громадян, а також забезпечувати ефективне виявлення та припинення злочинів. Забезпечення справедливого досудового розслідування має вирішальне значення для захисту прав і свобод громадян, а також для ефективного функціонування правової держави [2].

Важливою складовою повного та справедливого досудового розслідування є належна взаємодія органів, діяльність яких направлена саме на розкриття та розслідування кримінальних правопорушень (злочинів та кримінальних проступків). Взаємодія слідчих та оперативних підрозділів може бути складною і залежить від багатьох чинників, таких як організаційна структура правоохоронних органів, культура співпраці між підрозділами, рівень професійної підготовки працівників та інші.

Однією з найбільш поширених проблем взаємодії слідчих та оперативних підрозділів, на нашу думку, є недостатній обмін інформацією. Оперативні працівники можуть мати цінну інформацію, яка може допомогти слідчим в розслідуванні справи, але не передають її вчасно або не передають взагалі. З іншого боку, слідчі можуть не відповідати не враховувати рекомендації, які надходять від співробітників оперативних підрозділів.

Іншою проблемою може бути недостатнє розуміння ролі та функцій кожного підрозділу. Оперативні підрозділи можуть вважати, що їх завдання - зібрати достатньо доказів, щоб привести до затримання підозрюваних, тоді як слідчі можуть вважати, що їхнє завдання - зібрати достатньо доказів, щоб довести провину особи в суді. Це може призводити до конфліктів між підрозділами та затримувати досудове розслідування.

Необхідно зазначити, що слідчий при реалізації своїх повноважень може проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії, а також надавати

доручення оперативним підрозділам для проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій [3]. Із аналізу зазначених норм, можна зробити висновок, що, по суті, слідчий може делегувати свої повноваження, у частині проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, оперативним підрозділам, продовжуючи аналіз вказаних повноважень слідчого, робимо висновок, що ця норма у кримінальному процесі взагалі, та при проведенні кримінального провадження зокрема, на нашу думку, є відображенням позиції законодавця, щодо реалізації засади кримінального провадження у частині розумності строків, а також завдань кримінального провадження у частині забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування.

Співробітники оперативних підрозділів (крім підрозділів детективів, Національного антикорупційного бюро України та Бюро економічної безпеки) не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора [3]. Розглядаючи вказане питання, слід відзначити, що оперативні підрозділи, крім детективів НАБУ та БЕБ, не мають права проводити слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії, лише як за письмовим дорученням слідчого (дознавача) чи прокурора. Отже, законодавець наділяє оперативні підрозділи, за своєю суттю, делегованими повноваженнями, ця норма, на нашу думку, як і зазначалось вище при розгляді повноважень слідчого направлена для прискорення проведення досудового розслідування. Важливо зауважити, що слідчий може надати доручення на проведення відповідних слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, тобто право готувати матеріали для реалізації заходів забезпечення кримінального провадження, прийняття процесуальних рішень не можуть бути делеговані слідчим (дознавачем) та прокурором оперативним підрозділом.

Взаємодія слідчих та оперативних підрозділів може стикатися з різними проблемами, основні з яких можуть включати:

недостатнє взаєморозуміння, яке полягає у тому, що часто слідчі та оперативники мають різні цілі та підходи до роботи. Оперативні працівники можуть бути зацікавлені в оперативних даних та затриманні підозрюваних, тоді як слідчі спрямовують свої зусилля на дослідження доказів та встановлення фактів.

неспівпадіння даних, що полягає у тому, що оперативні працівники та слідчі можуть мати різні джерела інформації та зібрані дані можуть не співпадати. Це може бути наслідком різних методів збору інформації, різних джерел інформації, або помилок під час збору інформації. Це може призвести до помилкових висновків та недостатньої кількості доказів для подальшого притягнення до відповідальності.

відсутність чіткої системи координації між слідчими та оперативними підрозділами може призвести до дублювання зусиль та витрат ресурсів.

Також певною проблемою є виконання оперативними підрозділами доручень слідчого, тому вважали б за необхідне, зазначити, що при виконанні доручень

слідчого працівники оперативних підрозділів не несуть ніякої відповідальності за їх невиконання або формалізоване виконання, при цьому цікавим моментом є те, що, наприклад, при невиконанні вказівок

Для забезпечення відповідальності оперативних працівників за невиконання доручень слідчого можуть застосовуватися наступні заходи:

чіткі процедури та система контролю можуть допомогти відслідковувати виконання доручень оперативними підрозділами та надавати відповідальність за їх виконання.

встановлення чітких критеріїв виконання доручень дозволить оперативним працівникам зрозуміти, що від них очікується, та сприятиме забезпеченню виконання доручень у строк.

надання необхідного навчання та підтримки працівникам оперативних підрозділів може допомогти їм зрозуміти вимоги до їх роботи та збільшити ефективність виконання доручень.

якщо оперативні працівники не виконують доручення слідчого, то можуть бути запроваджені певні санкції, передбачені законом по аналогії із відповідальністю слідчого за невиконання вказівок прокурора.

Як вбачається з вищевикладеного, є певна проблематика у взаємодії слідчих та оперативних підрозділів, як представників сторони обвинувачення діяльність яких направлена на здобуття доказів при проведенні кримінально-процесуальної діяльності. Шляхи вирішення проблеми взаємодії слідчих та оперативних працівників, на нашу думку, є сумісна відповідальність за результати проведення досудового розслідування. Ось, на нашу думку, деякі шляхи вирішення цієї проблеми:

розвиток професійних навичок, так оперативні працівники та слідчі повинні отримувати відповідну підготовку та тренування з питань спільної роботи та взаємодії;

встановлення чітких ролей та відповідальності, так кожен член команди повинен знати свої обов'язки та функції, а також розуміти, що від нього очікується;

співпраця та комунікація, так оперативні працівники та слідчі повинні вести постійний діалог та обмінюватися інформацією, щоб кожен з них знаходився в курсі ситуації та роботи команди в цілому;

використання спільних ресурсів, так команди можуть використовувати спільні бази даних, інформаційні системи та інші ресурси, щоб отримувати доступ до важливої інформації та сприяти ефективній роботі;

сприяння взаємному розумінню, так оперативні працівники та слідчі можуть проводити спільні тренування та інші заходи, щоб покращити взаємне розуміння та співпрацю.

Отже, проблема взаємодія слідчих та оперативних підрозділів повинна вирішуватись системно, для забезпечення всебічного та об'єктивного досудового розслідування інститут взаємодії слідчих та оперативних підрозділів має системно

розвиватись. Із вищевикладеного загалом вбачається, що, можливо, шлях вирішення питання взаємодії слідчих та оперативних підрозділів полягає у введенні інституту детективів у всіх правоохоронних органах, що проводять досудове розслідування, а не лише такі органи, як НАБУ та БЕБ. Таким чином, команда підрозділу детективів буде націлена на загальний результат, навіть при розподілі функцій при проведенні досудового розслідування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 27-ІХ. Дата оновлення 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення 15.03.2023).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Дата оновлення 01.08.2021. ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n289 (дата звернення 15.03.2023).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. Дата оновлення 05.02.2023 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n656> (дата звернення 12.03.2023).
4. Організація взаємодії підрозділів Національної поліції під час проведення досудового розслідування: навч. посібник / О. П. Бойко, О. Ф. Кобзар, В.В. Рогальська та інш. Дніпро: ДДУВС, 2017. 84 с.

Сергій Зеленський

*кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри правознавства
Центральноукраїнського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»,
м. Кропивницький, Україна*

НОВЕЛИ СТОСОВНО ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПРИВАТНОЇ ДЕТЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Детективна діяльність вже є реалією нашого сучасного суспільного життя та постійно діючою практикою, що здійснюється з метою захисту законних прав й інтересів громадян, юридичних осіб приватного права в нашій країні та й інших, включно з країнами європейського континенту. Значна кількість країн світу визнає діяльність приватних детективів на державному рівні та і належним чином регламентує національним законодавством.

Досвід країн, які приватну детективну діяльність врегульовують на рівні закону, свідчить про її здійснення суб'єктами приватного права у вигляді специфічних послуг, що надаються на основі цивільних правових договорів. Функціонування ринку детективних послуг підвищує гарантії громадян і компаній стосовно своєчасного й високопрофесійного надання послуг, забезпечує захист їх персональних даних і майнових прав, значною мірою підвищує відповідальність правоохоронної системи держави, сприяє загальному покращенню криміногенної ситуації.

Однією з гарантій законності, передбачено Проектом Закону України «Про приватну детективну діяльність» [1] введення ст. 182-1 Кримінального кодексу України, якою встановлюється кримінальна відповідальність за незаконне розголошення детективної таємниці. До цього ж визначається поняття детективної таємниці. Такою, за визначенням згаданого проекту закону, є захищена законом інформація, яка стала відома приватному детективу в зв'язку з наданням ним приватних детективних послуг, і не вважається державною таємницею або іншою конфіденційною інформацією за чинними законами України. До такої інформації віднесено інформацію із питань, по яких проводилася приватна детективна діяльність, та відомості, що торкаються особистого життя, честі й гідності людини та громадянина.

Аналіз запропонованого поняття детективної таємниці приводить до висновку, що такою є будь-які дані, які використовував приватний детектив в зв'язку й у процесі виконання своїх професійних обов'язків. Такі дані забороняється розголошувати у будь-якому випадку, крім необхідності інформування правоохоронних органів стосовно фактів вчинення тяжкого чи особливо тяжкого кримінального правопорушення або стосовно готування до вчинення такого кримінального правопорушення.

Зазначимо, що дані, які стали відомими у процесі здійснення приватної детективної діяльності, постають одним з видів професійної таємниці. За такою ознакою характеризують адвокатську й нотаріальну, журналістську та ін.

Зберігання адвокатської таємниці за ст. 22 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [2] є обов'язком адвоката та його помічника, стажиста й осіб, які перебувають у трудових відносинах з адвокатом чи адвокатським бюро або адвокатським об'єднанням, і так само й на особу, стосовно якої припинено, зупинено дію свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю.

Умисне розголошення адвокатської таємниці або вчинення дій, що призвели до її розголошення, визнається дисциплінарним проступком. Наслідком розголошення адвокатської таємниці або вчинення дій, що призвели до її розголошення, за ст. 34 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» є притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності. У разі доведення провини адвоката у розголошенні адвокатської таємниці, стосовно нього може бути застосовано найбільш суворий вид дисциплінарного стягнення, що полягає у позбавленні права займатися адвокатською діяльністю з подальшим виключенням із Єдиного реєстру адвокатів України. Кримінальна відповідальність за незаконне розголошення адвокатської таємниці не передбачена, окрім випадків, коли дані, які становлять адвокатську таємницю, є водночас і комерційною або банківською таємницею.

Приватні детективи за багатьма ознаками будуть наділені правами, аналогічними правам адвоката, а саме: правом звертатися із запитом до органів державної влади й органів місцевого самоврядування та їх посадових та службових осіб або підприємств й установ та організацій і громадських об'єднань, до фізичних осіб; одержувати на підставі договорів письмові висновки й усні консультації фахівців та експертів з питань, що потребують застосування спеціальних знань. Приватну детективну, як наприклад адвокатську діяльність, слід вважати незалежними та професійними видами діяльності, важливою складовою роботи яких є необхідність збереження ними конфіденційності даних про їх клієнтів. Відповідно й відповідальність за незаконне розголошення адвокатської та детективної таємниці має бути аналогічною.

Стосовно запропонованих законопроектів «Про приватну детективну діяльність» доповнень ч. 2 ст. 65 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) новим п. 12 і встановлення, щоб приватних детективів не можна було допитувати як свідків, то, на наш погляд, ця пропозиція є не виправданою.

За ч. 1 ст. 65 КПК України свідками вважаються фізичні особи, яким відомі чи можуть бути відомі обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та яких викликано для давання показань. У ч. 2 ст. 65 КПК України міститься вичерпний перелік осіб, яких не може бути допитано у кримінальному процесі як свідків. Отже на осіб, яких не названо у цьому переліку, ці обмеження не

стосуються. Зокрема, вони також не поширюються на працівників правоохоронних й інших уповноважених органів, які безпосередньо проводили слідчі (розшукові) дії чи здійснювали оперативну розшукову діяльність, а так само й на осіб, що залучались до участі в проведенні окремих слідчих (розшукових) дій у якості понятих, спеціалістів, перекладачів та ін., осіб, які здійснювали законне затримання в порядку ст.ст. 207 – 208 КПК України.

Таких осіб допитують в якості свідків. Відповідно і робити винятки для приватних детективів та звільняти їх від обов'язку давати показання, на наш погляд, не виправдано.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Проект Закону «Про приватну детективну діяльність» від 04.02.2020 р. № 3010. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68051 (дата звернення: 23.02.2023)
2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність. Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення: 23.02.2023)
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 23.02.2023)

Микола Карчевський

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінально-правових дисциплін Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, м. Івано-Франківськ, Україна

МОЖЛИВОСТІ ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬСЯ З ВИКОРИСТАННЯМ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ

Президентом України підписано Закон України 2074-ІХ «Про віртуальні активи», він набере чинності після відповідних змін до Податкового кодексу України. Експертні дослідження свідчать про те, що рівень використання криптовалюти у національному сегменті злочинності є значним. Враховуючи це, вкрай важливою є мінімізація кримінально-протиправних ризиків легалізації національного ринку криптовалют.

Поява технологій розподіленого зберігання даних (Blockchain) та заснованих на таких технологіях криптовалютних платіжних систем істотно змінює процес протидії злочинності. Оновлюються посягання на власність, змінюються способи незаконного обігу наркотиків, трансформуються форми корупції, з'являються нові види неправомірної вигоди, оновлюються методи легалізації злочинних доходів. Водночас, як будь-який соціальний процес, поширення криптовалюти та технології Blockchain має діалектичні наслідки. З одного боку, криптовалюти стали новим інструментом злочинців. З іншого – наявність у відкритому доступі всієї бази даних транзакцій у системі криптовалюти дає правоохоронцям принципово нові інструменти боротьби зі злочинністю[1]. Крім цього, Blockchain, який забезпечує наднадійне зберігання важливих даних, розглядається як один з ефективних засобів протидії корупції[2], створюючи нові можливості для реалізації проєктів електронної демократії.

Таким чином, вплив віртуальних активів на протидію злочинності слід розглядати у трьох вимірах: 1) нові види кримінально протиправної поведінки; 2) нові можливості протидії злочинності; 3) антикорупційний потенціал технологій розподіленого зберігання даних.

За нашими оцінками, на вересень 2021 року у Єдиному державному реєстрі судових рішень було обліковано 52 обвинувальних вироків, що стосувалися використання криптовалюти. 36 – використання криптовалюти для незаконного обігу наркотиків, 15 – «комп'ютерні» злочини, розповсюдження шкідливого програмного забезпечення для прихованого майнінга криптовалюти, продаж даних, 1 – шахрайство. У лютому 2023 реєстр містив вже 100 обвинувальних вироків. 59 – пов'язані з функціонуванням он-лайн мереж розповсюдження наркотиків (28 – «end users»), 19 – «комп'ютерні» злочини, 9 – посягання на власність, 5 – підrobка документів, по 2 – незаконний обіг електронних грошей, збут порнографічних

матеріалів, по 1 – злочини проти національної безпеки, легалізація доходів, незаконний обіг зброї, службовий злочин.

Очевидно, що така кількість судових рішень є вкрай незначною і сама по собі не може свідчити про значний рівень використання криптовалюти злочинцями в Україні. Водночас очевидною є тенденція розширення злочинного використання віртуальних активів в Україні. Можна зазначити, що відбуваються як кількісні, збільшення випадків злочинного використання віртуальних активів, так і якісні, збільшення видів злочинного використання віртуальних активів. До того ж, актуальні експертні дослідження свідчать, що рівень використання криптовалюти у національному сегменті злочинності є значним. Відповідно до The Chainalysis 2021 Crypto Crime Report [3] Україна посідала третє місце (після РФ та США) за обсягом транзакцій на електронні гаманці, асоційовані з інтернет магазинами наркотиків, які функціонують в darknet. Загальний обсяг транзакцій з України на гаманці інтернет магазинів та з гаманців інтернет магазинів на Україну склав у 2020 році близько \$100 млн.

Поза увагою міжнародних експертів не залишилося й прийняття в Україні Закону «Про віртуальні активи». Оглядачка Foreign Policy Елізабет Броу розмірковує про перспективи легалізації віртуальних активів в Україні та зазначає наступне: «...до значного рівня корумпованості додається інструмент, який надає корупціонерам нові можливості ... на кінець березня 2021 року українські державні службовці задекларували 46,351 біткоїнів, що складає близько \$1.7 мільярда ... Україна намагається отримати \$2.2 мільярди від МВФ у 2021 році». Та підсумовує: «Велика ставка Києва на цифрові гроші може мати негативні наслідки і погіршити корупційні проблеми країни»[4].

Враховуючи зазначене, вкрай важливою є мінімізація корупційних ризиків легалізації національного ринку криптовалют. Основними напрямками роботи тут мають стати: локалізація успішних практик правоохоронних органів, законодавче забезпечення та використання антикорупційного потенціалу Blockchain.

Технологічне оновлення злочинної діяльності потребує актуалізації професійних компетенцій правоохоронців, працівників прокуратури та судів. Структуру необхідних знань та навичок можна визначити наступним чином: 1) встановлення ознак використання віртуальних активів у злочинній діяльності; 2) блокчейн аналітика; 3) персоналізація власників віртуальних активів та вилучення віртуальних активів.

Перша складова стосується загальних знань принципів функціонування криптовалютних платіжних систем. Наприклад як може виглядати публічна адреса електронного гаманця або геш транзакція певної криптовалюти, якими бувають та як можуть виглядати засоби доступу до електронних гаманців, що собою представляє послідовність для відновлення доступу до гаманця (seed) та як її можна використати у подальшому розслідуванні.

Друга відноситься до нових можливостей, які надають правоохоронцям наявні у відкритому доступі розподілені бази даних про транзакції в криптовалютних платіжних системах. Це вміння та навички пошуку даних про транзакції, узагальнення даних пошук опосередкованих зв'язків тощо. Такими є використання OSINT підходів та спеціалізованого програмного забезпечення. Наприклад, існує ресурс Bitcoin Abuse Database (<https://www.bitcoinabuse.com>) який надає інформацію про встановлені адреси електронних гаманців, що використовуються у протиправній діяльності. Програмне забезпечення Walletexplorer.com, Graphsense.info, Chainanalysis дозволяє аналізувати взаємозв'язки між транзакціями, встановлювати в решті-решт схеми потоків кримінальних фінансів.

Третя складова необхідних знань стосується фіксації операцій з віртуальними активами та їх вилучення. Сьогодні правоохоронні органи не мають порядку, який би передбачав алгоритм фіксації операцій з криптовалютою, так само як і способів вилучення віртуальних активів. Водночас, легалізація ринку віртуальних активів вимагає термінового усунення цієї прогалини. Загалом, існуючі кримінальні процесуальні засоби у вигляді НС(Р)Д дозволяють цілком впоратись з виявленням та фіксацією інформації про криптовалюту, шляхом поєднання двох основних способів фіксації інформації про підготовку або вчинення злочинів із використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій: візуальний, пов'язаний із зовнішнім сприйняттям (візуальним оглядом) інформації, розміщеної на веб ресурсі, яка подається на пристрій виведення інформації (монітор)); технологічний, пов'язаний із застосуванням можливостей спеціального програмного забезпечення для фіксації даних.

Що ж до збереження та використання у кримінальному процесі вилучених віртуальних активів, то сьогодні відсутні організаційно-методичні можливості фіксації операцій з криптовалютами та їх вилучення для подальшого використання у кримінальному процесі. Враховуючи важливість та необхідність виявлення, документування та процесуального використання відомостей щодо незаконних операцій під час вчинення кримінально караних діянь предметом розрахунку в яких виступає криптовалюта доцільно розглянути можливість розробки відповідного порядку (настанови, інструкції) у якому передбачити тактичні аспекти фіксації з використанням комплексу НС(Р)Д та алгоритм дій щодо вилучення криптовалюти та її збереження до прийняття рішення по справі.

Доцільним є введення у правоохоронних органах посад розпорядників віртуальних активів та фінансового обліку таких даних. Адже, сьогодні факти вчинення злочинів з використанням криптовалют не отримують належного реагування через відсутність організаційно-технічного забезпечення вказаного процесу. Зокрема, навіть у випадку фіксації операції з криптовалютою під час вчинення злочину та її документальним підтвердженням технічно відсутня можливість вилучення криптовалюти та блокування електронного гаманця. Єдиним

виходом у даній ситуації є створення окремого електронного гаманця, розпорядником якого буде правоохоронний орган в особі окремого співробітника й на якому буде зберігатись вилучена криптовалюта до відповідного рішення у справі. Власне вилучення криптовалюти пропонується організувати як транзакцію на електронний гаманець, що контролюється правоохоронними органами.

Нарешті, як зазначалося раніше, вплив технологій blockchain на протидію корупції не обмежується новими аспектами злочинної діяльності та відповідними компетенціями правоохоронців. Важливою складовою соціального впливу нових технологій є можливість інноваційних антикорупційних проєктів. Так, у листопаді 2018 року повідомлялося про успішне завершення експерименту з віддаленого голосування за допомогою BlockChain платформи Voatz. Експеримент відбувся у Західній Вірджинії. Зазначалося, що в процесі проміжних виборів віддалено змогли проголосувати 144 військових, які знаходилися в 24 країнах[5]. Крім США подібні електоральні платформи використовують у Японії, Швейцарії, Південній Кореї[6], Каталонії[7], Таїланді [8] тощо. Влада Канади запустила тестову версію системи, яка через BlockChain забезпечує прозорість розподілу державних грантів[9]. Австрія використовує дану технологію для організації аукціону державних облігацій[10].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Sedgwick K. Bitcoin is Great for Criminals. It's Even Better for Law Enforcement. Bitcoin.com. 16.07.2018. URL : <https://news.bitcoin.com/bitcoin-is-great-for-criminals-its-even-better-for-law-enforcement/> (дата звернення 19.02.2023).
2. Santiso C. Can blockchain help in the fight against corruption? World Economic Forum. 12.03.2018. URL : <https://www.weforum.org/agenda/2018/03/will-blockchain-curb-corruption/> (дата звернення 19.02.2023).
3. Grauer K., Updegrave H. The Chainalysis 2021 Crypto Crime Report. <https://go.chainalysis.com/2021-Crypto-Crime-Report.html> (дата звернення 19.02.2023).
4. Braw E. Ukraine Wants to Be Cryptocurrency Central // Foreign Policy. – 02.06.2021. <https://foreignpolicy.com/2021/06/02/ukraine-wants-to-be-cryptocurrency-central/> (дата звернення 19.02.2023).
5. Власти Западной Виргинии объявили об успешном эксперименте с блокчейн-голосованием. ForkLog. 17.11.2018. URL : <https://forklog.com/vlasti-zapadnoj-virginii-obyavili-ob-uspeshnom-eksperimente-s-blokchejn-golosovaniem-na-promezhutochnyh-vyborah/> (дата звернення 19.02.2023).
6. Бердникова Д. В Южной Кореи испытывают систему голосования на блокчейне. Хайтек+. 30.11.2018. URL : <https://hightech.plus/2018/11/30/v-yuzhnoi-koree-ispitayut-sistemu-golosovaniya-na-blokcheine> (дата звернення 19.02.2023).

7. Каталония переведет выборы на блокчейн. LetKnow. 20.11.2018. URL : <https://letknow.news/news/kataloniya-perevedet-vybory-na-blokcheyn-13827.html> (дата звернения 19.02.2023).

8. В Таиланде создали систему для проведения выборов с помощью технологии блокчейн. Anycoin.news. 04.01.2019. URL : <https://anycoin.news/2019/01/03/v-tailande-sozdali-sistemu-dlya-provedeniya-vyborov-s-pomoshhu-tehnologii-blokcheyn/> (дата звернения 19.02.2023).

9. Окашин Р. Канада применит блокчейн для контроля за правительственными грантами. Хайтек. 29.01.2018. URL : https://hightech.fm/2018/01/29/blockchain_canada (дата звернения 19.02.2023).

10. Горулько Д. Австрия выпустит гособлигации на сумму €1,15 млрд на блокчейне. Nash Telegraph. 27.09.2018 URL: <https://hashtelegraph.com/avstrija-vypustit-gosobligacii-na-summu-e115-mlrd-na-blokcheyne/> (дата звернения 19.02.2023).

Ярослав Коваленко

*викладач кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету №2
Донецького державного університету внутрішніх справ,
м. Кропивницький, Україна*

Дар'я Коваленко

*старша судова експертка сектору дактилоскопічних досліджень відділу
криміналістичних видів досліджень Кіровоградського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Кропивницький, Україна*

ЗЛОЧИНИ У ВІЙСЬКОВІЙ ТА ОБОРОННІЙ СФЕРІ: КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Будь який військовий конфлікт тягне за собою не тільки проведення різного роду операцій військового характеру, а й виникнення злочинності на території його проведення. Це викликано тим, що військова служба є важливим видом діяльності держави щодо її безпеки, захист кордону та територіальної цілісності.

Як відомо, основним військовим формуванням в Україні є Збройні Сили, порядок діяльності яких визначається відповідним законодавством, згідно з нормами якого Збройні Сили є самостійним державно-правовим інститутом, відображенням частини сучасного українського суспільства, але з притаманними саме йому специфічними демографічними, організаційно-управлінськими, соціальними, психологічними та правовими особливостями.

Введення особливого періоду в Україні, окупація окремих територій, введення військового стану, проведення Операції Об'єднаних Сил, визволення окупованих територій – все це створило сприятливі умови для розвитку криміногенної ситуації на Сході країни, як наслідок зросла кількість злочинів у військовій та оборонній сфері. Зазначені злочини є досить специфічними та вимагають вжиття конкретних заходів щодо їх попередження, а в разі виявлення – усунення наслідків та притягнення до відповідальності винних осіб.

Згідно Конституції України, зокрема ст.17 оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності покладаються на Збройні сили України. Забезпечення державної безпеки та захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави [1].

Військовослужбовці зобов'язані неухильно дотримуватися Конституції України, законів і підзаконних актів, виконувати накази командирів (начальників), знати Статут Збройних Сил України та інші керівні документи, а також виконувати розпорядження, директиви та інші накази вищого командування. Усе це зумовлює специфіку сфери несення військової служби, а також особливості та суспільну

небезпечність їхніх порушень, зокрема шляхом учинення злочинів у військовій та оборонній сфері.

Злочини у військовій та оборонній сфері є явищем досить складним. Ця складність полягає у специфіці самої публічної діяльності, яка виконує одну з найважливіших функцій держави – захист територіальної цілісності та незалежності.

Існує також поняття «військова злочинність» – це сукупність передбачених кримінальним законом суспільно небезпечних діянь, учинених особами зі Збройних Сил України, інших військ і військових формувань, у тому числі громадянами, які перебувають у запасі, під час проходження ними військових зборів, а також персоналом військових частин, з'єднань та установ через виконання ними службових обов'язків чи у розташуванні цих частин, їх з'єднань і установ у певний період часу [3, с. 254].

Злочини, які вчиняють у військовій та оборонній сфері передбачені Кримінальним кодексом України, зокрема ст.ст.401-447. Злочини у військовій та оборонній сфері, як і будь-який інший вид злочинів, мають свою криміналістичну характеристику. Це є певна система узагальнених даних про найбільш типові їх ознаки, що проявляються в способі й механізмі діяння, обстановці їх учинення, особі суб'єкта, інших обставинах, закономірний взаємозв'язок яких слугує основою наукового та практичного вирішення завдань службового розслідування. До основних елементів криміналістичної характеристики слід віднести тільки ті, що вирізняються чітким пошуково-розшуковим спрямуванням, а саме:

- характеристику предмета злочинного посягання (речі матеріального світу, якими прагнуть заволодіти злочинці, – гроші, цінності, майно тощо);
- типові способи вчинення злочину (складаються зі способів підготовки до вчинення злочинних дій, безпосереднього вчинення злочину та способів приховування (маскування) злочинних дій);
- типову «слідову картину» події (комплекс матеріальних та психофізіологічних слідів, що притаманні певному виду (групі) злочинів і певним способам та етапам їх учинення);
- характеристику особи злочинця (певні фізичні, соціально-демографічні дані; чинники, що мали вплив на формування та здійснення злочинної мети, створення злочинної групи, розподіл ролей між співучасниками тощо);
- характеристику особи потерпілого (демографічні дані, відомості про спосіб життя, риси характеру, звички, зв'язки та стосунки, ознаки віктимної поведінки тощо);
- мотив та мету вчинення злочинів (мотив – це внутрішнє спонукання, рушійна сила вчинку людини, що визначає його зміст і допомагає більш глибоко розкрити психічне ставлення особи до вчиненого; мета – це уявлення про бажаний результат, якого прагне особа, що визначає спрямованість діяння) [4, с. 266].

У ході розслідування обов'язковою умовою є встановлення особи злочинця та його характеристика. Таке дослідження є складною та багатогранною проблемою й проводиться на основі аналізу елементів її структури. Недостатня увага до особи злочинця призводить до втрати інформації на тактичному та стратегічному рівнях, зокрема в разі розслідування окремих видів злочинів, тому криміналістичний аспект вивчення особи злочинця передбачає збирання та аналіз інформації про неї з метою визначення напрямів розслідування у справі, вибору відповідних тактичних прийомів та засобів впливу на особу [5, с. 545].

Під час розслідування злочинів у військовій та оборонній сфері на перший план виступають саме соціальні та психологічні властивості особи злочинця, оскільки біологічні показники серед військовослужбовців, такі як вік, стать, стан здоров'я, є досить передбачуваними.

Варто зазначити, що особа злочинця-військовослужбовця має суттєві особливості, обумовлені рядом чинників: замкнена одностатева соціальна група міжособистісного спілкування; жорстка регламентація повсякденного побуту; необхідність за певних умов ризикувати життям; ієрархічна будова взаємовідносин між начальником та підлеглим за безумовного дотримання принципу єдиноначальності; обмеження вільного часу та, як правило, обмежений вибір культурно-дозвільних заходів; значні щоденні фізичні та психологічні навантаження, іноді «кочовий» спосіб життя [5, с. 154–155].

При цьому специфіка особи військовослужбовця обумовлює вибір способу вчинення злочину, засобів і знарядь, які полегшують його вчинення. Отже, криміналістична характеристика особи, яка вчинила той чи інший злочин у військовій та оборонній сфері, повинна містити такі дані: військове становище особи (служить за контрактом, проходить строкову службу чи мобілізований); рядовий, сержантський, старшинський чи офіцерський склад; посада; сімейний стан; освіта; мотив і мета. Наприклад, серед військовослужбовців, які вчиняють привласнення (втрату військового майна), значну частину становлять одружені, мають на утриманні неповнолітніх дітей. Типовим мотивом привласнення військового майна є користь. Передусім це стосується військовослужбовців, які привласнили саме зброю та боеприпаси. Зокрема, метою привласнення є нажива шляхом подальшого продажу військового майна, для вчинення інших злочинів (терористичного акту, вбивства, знищення майна тощо) [6, с. 48].

Отже, можна зробити висновок, що суспільна небезпечність злочинів у військовій та оборонній сфері знаходить вираження у завданні або створенні загрози завдання шкоди інтересам безпеки держави у сфері її обороноздатності а отже, характеризується підвищеним ступенем суспільної небезпечності. Для України, в умовах відбиття повномасштабної агресії російської федерації та звільнення окупованих територій, злочини у військовій та оборонній сфері мають надзвичайно негативне значення, оскільки це ті фактори, які підривають бойову

готовність, бойову дисципліну та правову свідомість військовослужбовців, створюють умови для втрати військових кадрів, військового майна, тож вимагають від влади застосування всіх необхідних ресурсів для запобігання вчиненню зазначених злочинів. При цьому, дані про особу, яка вчинила злочин у військовій та оборонній сфері, як елемент криміналістичної характеристики мають основоположне значення, оскільки є міцною інформаційною базою, яка в подальшому, під час встановлення відповідних співзалежних зв'язків, дозволить визначити інші невідомі елементи криміналістичної характеристики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 06.02.2023).
2. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 06.02.2023).
3. Джужа О. М., Литвинов О. М. Злочинність військова. Українська кримінологічна енциклопедія. Київ ; Золота миля, 2017. С. 254-257.
4. Сандул В. Криміналістична характеристика військових кримінальних правопорушень. Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика) 2017. Вип. 2-3 (6-7). С. 265-269.
5. Цимбал М. Типова особа злочинця у структурі криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних з посяганням на життя та здоров'я людей під приводом виконання релігійних обрядів. Держава і право. Юридичні і політичні науки: збірник наук. праць 2010. Вип. 47. 545 с.
6. Особливості документування та розслідування злочинів, учинених на території проведення антитерористичної операції, а також на тимчасово окупованих територіях: науково-методичні рекомендації / О. О. Юхно, С. О. Книженко, Г. І. Глобенко та інш. Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2018. 64 с.

Дар'я Кремова

докторка філософії зі спеціальності Право (PhD), викладачка кафедри конституційного та адміністративного права Запорізького національного університету, м. Запоріжжя, Україна

АДМІНІСТРАТИВНА ТА ПРЕВЕНТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ: СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ

З огляду на важливість всіх видів, форм та методів діяльності правоохоронних органів задля забезпечення захисту прав, свобод та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, підтримання правопорядку, законності, забезпечення публічної безпеки, попередження й припинення правопорушень, доцільним є характеристика співвідношень деяких із видів такої діяльності. Так, під адміністративною діяльністю правоохоронних органів слід розуміти державно-владну, виконавчо-розпорядчу, підзаконну діяльність правоохоронних органів, яка є врегульованою нормами адміністративного права та такою, що реалізується правоохоронними органами або їх підрозділами з правоохоронними функціями в правових та неправових формах. Автори навчального посібника «Адміністративна діяльність Національної поліції» визначають таку діяльність як «урегульовану нормами адміністративного права виконавчо-владну діяльність підрозділів та посадових осіб Національної поліції, спрямовану на забезпечення особистої безпеки громадян, захист їх прав і свобод, законних інтересів фізичних і юридичних осіб, публічного порядку і безпеки та протидії правопорушенням» [1], вчений Школа С.М. визначає у своїх роботах «адміністративну діяльність поліції» як «підзаконну, цілеспрямовану виконавчо-розпорядчу діяльність уповноважених суб'єктів з організації та здійснення охорони публічного порядку, забезпечення публічної безпеки, запобігання адміністративним і кримінальним правопорушенням і припинення їх» [2, С. 130], наголошуючи на основних ознаках такої діяльності, як-от: підзаконність; цілеспрямованість; така діяльність, що є виконавчо-розпорядчою; визначається статус суб'єкта здійснення такої діяльності, а саме – суб'єкт, наділений повноваженнями для її здійснення; при цьому визначається мета, яка в свою чергу поділяється на організаційні заходи та безпосереднє здійснення охорони правопорядку, забезпечення публічної безпеки, запобігання та припинення правопорушень. Тоді як вчена Золотарьова Н.І в своїх роботах робить акцент на форми здійснення адміністративної діяльності правоохоронних органів, зокрема правову, («адміністративна діяльність правоохоронних органів в механізмі адміністративно-правового регулювання здійснюється на основі норм адміністративного законодавства в формі реалізації повноважень на видання як правоохоронних нормативно-правових актів, в яких дається тлумачення норм законів, так і індивідуальних актів з метою правореалізації» [3, С. 103]), визначаючи мету адміністративної діяльності

правоохоронних органів («здійснюючи адміністративну діяльність правоохоронні органи ... припиняють правопорушення, які визначені кримінальним або адміністративним законом, діючи у спосіб, передбачений нормою права» [3, С. 103-104]). Щодо визначення «превентивної діяльності правоохоронних органів», то вчений Школа С.М. у своїх роботах, з акцентом уваги на особливості здійснення такої діяльності працівниками Національної поліції, до повноважень підрозділів якої входить профілактика правопорушень, визначає превенцію правопорушень як «цілеспрямовану діяльність підрозділів і служб поліції з метою виявлення, усунення і зниження негативного впливу чинників, що зумовлюють учинення кримінальних і адміністративних правопорушень, формування позитивного середовища соціалізації й корегування поведінки осіб, схильних до вчинення правопорушень» [2, С. 130], при цьому науковець робить акцент на співвідношенні адміністративної діяльності Національної поліції і превентивної (профілактичної) діяльності вказаного органу, а саме: «профілактика правопорушень здійснюється в рамках адміністративної діяльності поліції» [2, С. 130], схожою є думка авторів навчального посібника «Профілактична (превентивна) діяльність патрульної поліції» [4, С. 10], які визначають превентивну діяльність як складову адміністративної діяльності, а саме здійснення впливу на свідомість осіб за допомогою методу переконання з метою недопущення (профілактики; запобігання; превенції) вчинення правопорушень через специфічні форми, з урахування специфіки правоохоронного органу (в цьому випадку мова йдеться про патрульну поліцію), а саме превентивні поліцейські заходи. Тобто превентивні поліцейські заходи розглядаються як сукупність форм реалізації методу переконання, який в свою чергу є методом здійснення адміністративної діяльності. При цьому превентивними поліцейськими заходами, закріпленими у Законі України «Про Національну поліцію», з огляду на дослідження вітчизняних вчених, форми превентивної діяльності не обмежуються. Так, у роботах вчених можна зустріти більш розширений перелік таких форм, зокрема традиційні форми доповнюються такими як: «діагностичні і моніторингові заходи щодо виявлення причин і умов здійснення адміністративних правопорушень; заходи підтримання і підвищення рівня публічної безпеки та порядку; заходи щодо моніторингу оперативної обстановки в державі, аналізу і узагальнення результатів та ефективності поліцейської діяльності; цілодобове патрулювання території обслуговування для підтримання належної охорони громадського порядку; заходи, спрямовані на усунення загроз життю та здоров'ю фізичних осіб і публічній безпеці; заходи із запобігання та припинення насильства в сім'ї тощо» [5, С. 202]. З огляду на вищезазначені підходи до визначення специфіки превентивної (профілактичної) діяльності на прикладі здійснення такої діяльності підрозділами Національної поліції, доцільно визначити ознаки, притаманні превентивній діяльності правоохоронних органів, як-от: підзаконність; цілеспрямованість; зорієнтованість на попередження вчинення правопорушень, при цьому як особами, які такі

правопорушення не вчиняли на момент реалізації методів превентивної діяльності посадовими особами правоохоронних органів або їх підрозділів, так і особами, які такі правопорушення вже вчиняли, з метою недопущення їх повторності; реалізація з метою підтримання правопорядку та формування правосвідомості осіб у дусі його дотримання; виявлення і усунення чинників, які впливають на вчинення правопорушень тощо. Так, з урахування особливостей адміністративної діяльності правоохоронних органів та превентивної діяльності правоохоронних органів, варто погодитися з тим, що превентивна діяльність правоохоронних органів є складовою адміністративної діяльності зазначених органів, в чому і полягає співвідношення зазначених понять.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Адміністративна діяльність Національної поліції: Навч. посібник / Кол. авт. ; кер. авт. кол. к.ю.н., засл. юрист України В.А. Глухверя. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 248 с.
2. Школа С.М. Правові засади профілактичної роботи Національної поліції України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 3. С. 129–132.
3. Золотарьова Н.І. Адміністративна діяльність правоохоронних органів у механізмі правової охорони навколишнього природного середовища. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. Випуск 1(17). 2013. С. 101-104.
4. Профілактична (превентивна) діяльність патрульної поліції: навч.пос. уклад. О.І. Ульянов, О.Т. Ніколаєв, О.Ю. Конєв, Є.Ф. Бахчеван; ОДУВС. 2017. 118 с.
5. Танько А. В. Стратегічні завдання та форми діяльності органів Національної поліції України як суб'єкта реалізації державної політики у сфері забезпечення прав і свобод людини. *Адміністративне право і процес*. № 2. 2020. С. 199-205

Олександр Кривоносок

*викладач кафедри криміналістики та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна*

ОЦІНКА ПЕРВІСНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛІСНОГО НЕВИКОНАННЯ ОБОВ'ЯЗКІВ ПО ДОГЛЯДУ ЗА ДИТИНОЮ АБО ОСОБОЮ, ЩОДО ЯКОЇ ВСТАНОВЛЕНА ОПІКА ЧИ ПІКЛУВАННЯ

Згідно ч. 2 ст. 214 КПК України досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Підставами внесення слідчим відомостей до ЄРДР, законодавець визначає подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення [1].

Відповідальність за злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування передбачена ст. 166 КК України. Таким чином, цей злочин не відноситься до переліку кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення. Це, в свою чергу, означає що досудове розслідування може бути розпочате слідчим (прокурором) не лише на підставі заяви потерпілого щодо вчинення злочину відносно нього.

Проведеним аналізом матеріалів кримінальних проваджень у справах про вчинення злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною або особою, щодо якої встановлено опіка чи піклування, можна сказати, що в більшості випадків досудове розслідування цього злочину розпочинається на підставі самостійного виявлення слідчим (або прокурором), під час розслідування іншого кримінального провадження. На практиці типовими стають ситуації, коли слідчий розпочинає досудове розслідування за фактом смерті потерпілого, тобто злочину передбаченого ст. 115 КК України – умисне вбивство. В ході досудового розслідування слідчим встановлюється, що причиною настання смерті потерпілого є травми, які були отримані потерпілим внаслідок неналежного виконання обов'язків по догляду за дитиною (це можуть бути нещасний випадок на водоймі, падіння з верхніх поверхів, недотримання правил пожежної безпеки, внаслідок чого потерпілий отримав опіки, ураження електричним струмом тощо). Після виявлення в діях батьків (опікунів чи піклувальників) ознак, які можуть свідчити про вчинення злочину, передбаченого ст. 166 КК України слідчим приймається рішення про внесення відомостей до ЄРДР та розслідування злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною або особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування.

Крім самостійного виявлення слідчим, досудове розслідування злочину, передбаченого ст. 166 КК України на практиці розпочинається на підставі звернень посадових осіб органів місцевого самоврядування, служби у справах дітей чи інших

соціальних служб, які в ході виконання покладених обов'язків щодо захисту прав дітей систематично фіксують факти, які свідчать про неналежне виконання обов'язків по догляду за дитиною. Про такі випадки складаються відповідні акти обстеження умов проживання потерпілого, на підставі яких може бути прийнято рішення про внесення відповідних відомостей до ЄРДР.

Ініціаторами початку досудового розслідування можуть виступати посадови особи ювенальної превенції Національної поліції України, які ведуть облік та здійснюють профілактичну роботу з сім'ями які опинились в складних життєвих ситуаціях спільно з соціальними службами. Крім цього працівниками ювенальної превенції у відношенні батьків, які нехтують обов'язками щодо належного виховання дітей, складаються протоколи про адміністративні правопорушення за ст.184 КУпАП. Систематичне притягнення батьків (одного з батьків) до адміністративної відповідальності за ст.184 КУпАП може свідчити про злісне невиконання батьками обов'язків по догляду за дитиною.

Випадки самостійного звернення потерпілого із заявою про вчинення злочину відносно нього на практиці практично відсутні. Це можна пояснити тим, що потерпілі в силу свого малоліцтва або фізичних вад не можуть звернутись до органів Національної поліції із письмовою заявою. Аналізуючи матеріали кримінальних проваджень можна зазначити, що непоодинокими є випадки, коли з заявою звертаються члени сім'ї потерпілого, або особи, з числа осіб, які контактують з сім'єю де вчиняється злочин. Також заявниками можуть виступати сусіди, які проживають поруч з родиною, в якій було вчинено злочин.

На початковому етапі досудового розслідування злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною або особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування слідчий, аналізуючи інформацію, на підставі якої було прийнято рішення про початок досудового розслідування, вживає заходи щодо належної організації проведення досудового розслідування та робить висновки щодо оцінки слідчої ситуації.

В залежності від слідчої ситуації, висуваються версії вчинення злочину. Для перевірки висунутих версій складається план досудового розслідування та ініціюється проведення слідчих (розшукових) дій.

Важливою умовою забезпечення якісного проведення досудового розслідування злочину передбаченого ст.166 КК України є організація на початковому етапі взаємодії з іншими підрозділами національної поліції, органами державної влади та місцевого самоврядування. Зокрема іде мова про взаємодію з підрозділами ювенальної превенції, соціальними службами та службою у справах дітей.

Ще одним компонентом початкового етапу розслідування злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною або особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування є отримання інформації, яка може характеризувати осіб, які причетні до вчинення злочину.

Виходячи з викладеного можна сказати, що діяльність слідчого на початковому етапі досудового розслідування злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною або особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування нерозривно пов'язана з проведенням аналізу отриманої інформації на підставі якої було прийнято рішення про початок досудового розслідування. Також важливість початкового етапу полягає в тому, що саме на цьому етапі слідчим приймаються рішення щодо вибору методів проведення досудового розслідування, планування та організація досудового розслідування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 21.02.2023).

Яна Пальона

*студентка 2-го курсу групи ІН16-9-21БІГП Центральноукраїнського інституту
ПрАТ «ВНЗ «МАУП», м. Кропивницький, Україна*

*Науковий керівник: Сергій Зеленський – кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри правознавства Центральноукраїнського інституту ПрАТ
«ВНЗ «МАУП», м. Кропивницький, Україна*

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ ЗА ХВОРОБОЮ

Питання, яке обране для доповіді є актуальним адже під час війни психічна діяльність будь-якої людини може зазнати серйозних змін. Разом з цим збільшилась кількість кримінальних проваджень, пов'язаних із розслідуванням та судовим розглядом суспільно небезпечних діянь осіб, які визнаються душевно хворими. Ми спробували надати відповіді на актуальні питання звільнення від покарання через душевну хворобу. В доповіді для вирішення поставленої наукової проблеми ми користувалися нормативними актами, які захищають конституційні права громадян на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Такими правами наділені і засуджені особи за ст. 8 Кримінально-виконавчого кодексу України [1].

Складовою частиною забезпечення права засудженої особи на охорону здоров'я є звільнення з місць утримання в умовах несвободи такої особи за хворобою, оскільки передбачає можливість дострокового звільнення з метою створення більш сприятливих умов для лікування та одужання.

За ст. 84 Кримінального кодексу України (далі – КК України) [2] від відбування покарання за хворобою звільняються такі особи:

- особа, яка під час його відбування захворіла на психічну хворобу, що позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними.
- особа, яка після вчинення кримінального правопорушення або постановлення вироку захворіла на іншу тяжку хворобу, що перешкоджає відбуванню покаранню.
- військовослужбовці, засуджені до службового обмеження, арешту або тримання в дисциплінарному батальйоні, в разі визнання їх непридатними до військової служби за станом здоров'я.

Якщо зазначені особи одужали, то їх слід направити для відбування покарання, якщо не спливав строк давності, встановлений ст.ст. 49 або 80 КК України, або немає інших підстав для скасування покарання. При цьому строк, протягом якого до осіб застосовувалися заходи медичного характеру, зараховується до строку покарання за правилами, встановленими частиною п'ятою статті 72 КК України, а день одного дня утримання в умовах несвободи дорівнює одному дню примусового лікування.

Порядок відбування покарання осіб, які страждають на психічне захворювання: засудження осіб; психічне захворювання; позбавлення його можливості знати і усвідомлювати, контролювати свої дії. Психічна хвороба, яка позбавляє людину здатності усвідомлювати свої дії (не діє) або керувати ними, не

дає їй можливості усвідомити силу державного впливу на неї, заперечення чи обмеження. Особа, яка захворіла на психічне захворювання під час відбування покарання, має всі правові та медичні ознаки неосудності. Але це не можна визнати неосудністю, оскільки кримінальне право пов'язує неосудність особи з моментом вчинення суспільно небезпечного діяння.

У цьому випадку мова йде про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення в осудному стані, але потім під час відбування покарання за вчинений злочин захворіла на психічну хворобу. Відповідно, таке звільнення є обов'язковим.

Отже, в такому випадку суддя, враховуючи висновок медичної комісії про хворобу особи, яка відбуває покарання, встановлює наявність психічної хвороби на підставі ч. 1 ст. 84 КК України та ухвалює постанову про звільнення такої особи від подальшого відбування покарання.

Ці особи будуть звільнені від покарання незалежно від тяжкості вчиненого суспільно небезпечного діяння, санкції статті КК України, за якою воно кваліфікується, та наявності інших обставин. Крім того, закон передбачає можливість застосування до них примусових заходів медичного характеру відповідно за ст.ст. 92-95 КК України.

Умови скасування покарання особі, яка після вчинення злочину або відбування покарання перенесла інше тяжке захворювання:

- особа страждає іншою тяжкою хворобою, крім психічної;
- виникли після вчинення злочину або винесення постанови.

У таких випадках суд повинен враховувати тяжкість вчиненого злочину, характер захворювання, особу винного та інші обставини справи.

Ступінь тяжкості вчиненого злочину встановлюється за ст. 12 КК України.

Особистість засудженого вивчається за його поведінкою під час відбування покарання, освітою, ставленням до праці, прагненням виправлення, ухиленням від призначеного лікування тощо.

Іншими факторами, які суд враховуватиме при вирішенні цього питання, є: тривалість покарання; обставини при звільненні від покарання або від його відбування, що ставлять засудженого в несприятливе становище (наприклад, відсутність постійного місця проживання, родичів або родичів та ін.).

На підставі аналізу всіх цих обставин суд ухвалює постанову про звільнення особи від покарання або про відмову в такому звільненні. При звільненні від покарання особи, яка страждає на тяжку хворобу, суд може за ст. 96 КК України застосувати до неї примусове лікування. Порядок підготовки та подання до суду матеріалів для вирішення питання про звільнення засуджених від подальшого відбування покарання через хворобу передбачає медичне обстеження з метою підготовки та подання до суду матеріалів для вирішення питання про звільнення засуджених від подальшого відбування покарання. Такому підлягають засуджені, які захворіли в установах виконання покарань, а також особи, які захворіли до засудження, але їх хвороби внаслідок прогресування набули характеру, зазначеного у переліку захворювань, які є підставою для подання до суду матеріалів про

звільнення засуджених від подальшого відбування покарання, згідно з додатком 13 до Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі, затвердженого наказом Міністерства юстиції України, Міністерства охорони здоров'я України від 15 серпня 2014 року № 138 572 (далі – Порядок).

Медичний огляд засуджених осіб проводиться лікарсько-консультативними комісіями закладів охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби (далі - ДКВС), а у разі неможливості перенаправлення хворого засудженого до закладу охорони здоров'я ДКВС [3, с. 367]. Медичний огляд засуджених осіб проводиться лікарсько-консультаційними власності після обов'язкового лікування та обстеження хворого у стаціонарних умовах закладів охорони здоров'я ДКЗС або закладів охорони здоров'я державної чи комунальної форм власності з урахуванням результатів медичного обстеження, проведеного лікування та заключного діагнозу.

З урахуванням результатів особистого медичного огляду хворого засудженого, вивчення даних медичної облікової документації щодо обстеження, лікування, надання рекомендацій тощо, до суду подають матеріали про звільнення засуджених від подальшого відбування покарання за формою, наведеною у додатку 14 до Порядку.

Після медичного огляду голова комісії доводить висновок засудженому, про що у медичній карті № 003/о робиться відмітка та пропонує засудженому поставити особистий підпис про ознайомлення з цією інформацією. Якщо засуджений за станом здоров'я не може особисто поставити особистий підпис, про це у медичній картці № 003/о роблять відмітку із зазначенням причини [4].

Висновок комісії негайно передається до установи виконання покарань.

На підставі висновку комісії начальник установи виконання покарань, за яким значиться засуджений, протягом доби після отримання висновку комісії готує подання до суду щодо вирішення питання для звільнення засудженого від відбування покарання через хворобу. До подання додаються особиста справа засудженого та висновок комісії.

Засуджений, щодо якого встановлено наявність підстав для подання до суду матеріалів про звільнення від подальшого відбування покарання через хворобу, залишається у закладі охорони здоров'я ДКЗС чи закладі охорони здоров'я державної чи комунальної форм власності до ухвалення судом остаточного рішення. У разі ухвалення судом рішення про звільнення засудженої особи, то вона звільняється безпосередньо із закладу охорони здоров'я ДКВС або закладу охорони здоров'я державної чи комунальної форм власності [5].

У разі звільнення засудженого від подальшого відбування покарання у зв'язку з психічним розладом до нього судом можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру.

Якщо судом прийнято рішення про відмову в задоволенні подання про звільнення засудженого через хворобу, такий засуджений з урахуванням його стану здоров'я продовжує лікування в установі охорони здоров'я ДКВС або закладу охорони здоров'я державної або комунальної форм власності або повертається до установ виконання покарань, з якої він прибув.

У разі погіршення стану здоров'я засудженого, якому суд відмовив у звільненні від подальшого відбування покарання через хворобу, на підставі повторного висновку комісії подання про звільнення від відбування покарання повторно подається до суду.

Як відомо, неосудні особи не підлягають кримінальній відповідальності за вчинені ними суспільно небезпечні діяння (ч. 2 ст. 19 КК України). Особи, які вчинили злочин в осудному стані, але до вироку суду захворіли на психічну хворобу, що позбавляє їх здатності усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними (ч. 3 ст. 19 КК України), а також не підлягають покаранню.

Водночас під час відбування покарання засуджені можуть захворіти на психічну хворобу. Це питання регулюється ст. 84 КК України. Вирішальним при звільненні від покарання є характер психічного захворювання, на яке захворів під час відбування покарання засуджений. МОЗ України затверджує вичерпний перелік захворювань, які є підставою для направлення до суду матеріалів про звільнення засуджених від подальшого відбування покарання. Обов'язковою умовою такого виду звільнення є тяжкість психічного захворювання, якщо воно позбавляє особу можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними. До таких осіб можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру за ст.ст. 92-95 КК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 23.02.2023).
2. Кримінальний-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення: 23.02.2023).
3. Пілявська Л.М. Кримінально-правова характеристика вини у причетності до злочину. Правове життя сучасної України : матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу (м. Одеса, 16-17 травня 2013 р.). Відп. за вип. В.М. Дрьомін; НУ «ОЮА». Півд. регіон. центр НАПрН України. Одеса : Фенікс, 2013. Т. 2. С. 366-368.
4. Безоплатна правова допомога. URL: <https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php> (дата звернення: 23.02.2023).
5. Стаття 84. Звільнення від покарання за хворобою. Протокол UA. URL: https://protocol.ua/ua/kriminalniy_kodeks_ukraini_stattya_84 (дата звернення: 23.02.2023).

Вікторія Соловійова

*студентка 2-го курсу групи ІН16-9-21БІГП Центральноукраїнського інституту
ПрАТ «ВНЗ «МАУП», м. Кропивницький, Україна*

*Науковий керівник: **Сергій Зеленський** – кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри правознавства Центральноукраїнського інституту ПрАТ
«ВНЗ «МАУП», м. Кропивницький, Україна*

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ПРИЧЕТНОСТІ ДО ЗЛОЧИНУ

Об'єкт причетності в науці кримінального права досліджувався безпосередньо під час дослідження інституту співучасті у злочині, а також у рамках дослідження окремих видів співучасті, інколи питання про об'єкт співучасті актуалізувалося під час вивчення проблем співучасті у злочині, відмежування співучасті від інших злочинів.

Причетність у кримінальному правопорушенні - це дія чи бездіяльність, яка хоч і пов'язана з вчиненням кримінального правопорушення, але не є співучастю в ньому.

Чинний КК України не містить поняття співучасті у злочині (на відміну від поняття співучасті в ньому). Таким чином, це теоретична конструкція.

У теорії кримінального права не існує загальноприйнятого визначення співучасті у злочині. Так, в одному з підручників із загальної частини кримінального права України вказується, що співучасть у злочині – це дія чи бездіяльність, яка хоч і пов'язана із вчиненням злочину, але не є співучастю в ньому. Ще одне з визначень, наведених у навчальній літературі, полягає в тому, що під співучастю у злочині розуміється умисна дія чи бездіяльність, яка пов'язана із здійсненням іншою особою злочинної діяльності, але не є співучастю в ній через відсутність об'єктивних і під. об'єктивної спільності зі злочинною діяльністю такої особи. У цих визначеннях акцентується негативна ознака – відсутність співучасті, внаслідок чого воно є недостатньо інформативним. Принаймні, виходячи з цього визначення, важко визначити, чи певні дії є чи не є співучастю [1].

Тому слід спробувати визначити поняття причетності до злочину шляхом встановлення ознак цього правового явища. Визначається, що причетність до злочину характеризується такими ознаками:

1) це діяння, передбачене Особливою частиною КК України. Тобто причетність має свою об'єктивну сторону, вона становить конкретні дії, описані в КК України;

2) існує у формах, передбачених Особливою частиною КК України. Причетність не є одним злочином. Це збірне поняття, що охоплює ряд правопорушень, кожне з яких передбачено окремою кримінально-правовою нормою;

3) пов'язане зі злочином, вчиненим іншою особою (його ще називають предикатним). Тому не можна бути причетним до «свого» злочину — того, який вчинила особа або в якому вона виступає одним із співучасників.

Таким чином, наявність співучасті передбачає вчинення не менше двох злочинів — один із них є «основним», щодо якого є співучасть, а інший — у вчиненні якого полягає діяння співучасника [2].

4) злочин, щодо якого має місце причетність, уже вчинений іншою особою, або є достовірно відомим підготовленим або вчиненим. Він відбувається без сприяння причетної особи – відсутній причинний зв'язок між справою учасників предикатного злочину та поведінкою причетної особи. Або, інакше кажучи, предикатний злочин уже скоєно або буде скоєно і тоді, коли не було б причетності.

Поняття причетності зазвичай досліджується нами у зв'язку з характеристикою співучасті у злочині. Це зумовлено наявністю певних суміжних ознак. Насамперед – це участь кількох суб'єктів злочину. Якщо причетність має місце тоді, коли є предикатний злочин, вчинений іншою особою та самостійна злочинна діяльність, це означає, що при причетності слід оцінювати діяльність кількох суб'єктів. Існує і певний суб'єктивний зв'язок між такими суб'єктами, як співучасть, так і причетність, можливі лише щодо умисних злочинів.

Традиційно було прийнято вважати, що причетність до злочину існує у таких формах:

- 1) приховування злочину;
- 2) потурання злочину;
- 3) неповідомлення про злочин.

Зазначається, що недонесення законом взагалі злочином не вважається, що особа за недонесення про злочин, вчинений іншими особами, за жодних умов не відповідає. Погодитися з такою категоричною думкою важко.

Адже можна назвати принаймні три-чотири випадки, коли неповідомлення про злочин іншої особи настає кримінальною відповідальністю:

- посадова особа підлягає відповідальності за неповідомлення про злочин, скоєний підлеглими чи підконтрольними йому особами. Такі дії кваліфікуються за статтями про злочини у сфері службової діяльності;

- свідомо хибне показання (ст. 384 КК України) може полягати у наданні показань, вкладених у приховування відомостей про злочин іншої особи;

- відмова від дачі показань (ст. 385 КК України) охоплює собою діяння, скоєні з метою неповідомлення про злочин, вчиненому іншою особою.

- перешкоджання появі свідка, потерпілого, експерта, примус їх до відмови від надання свідчень чи укладання (ст. 386 КК України) зазвичай мають на меті домогтися, щоб зазначені учасники процесу не надали інформацію про злочини, скоєних іншими особами.

Висловлюється думка, що аналіз положень нового КК України дозволяє виділити ще один вид причетності до злочину – наперед не обіцяне сприяння

учасникам злочинних організацій (ст. 256 КК України). Зазначається, що це особливий вид причетності, оскільки такого роду причетність можлива лише щодо окремих злочинів, пов'язаних із створенням та функціонуванням злочинних організацій, а також, що таким видом причетності охоплюються діяння, які не відпадають під інші види причетності (приховування злочину, неповідомлення про злочин, потурання злочину). Така позиція також не видається безперечною і вимагає, принаймні, конкретизації та розвитку.

По-перше, у ст. 256 КК України передбачено відповідальність як за заздалегідь не обіцяне сприяння учасникам злочинних організацій, а й укриття їх злочинної діяльності. Тому слід уточнити, що ця стаття передбачає відповідальність за причетність до злочину у двох формах. По-друге, заздалегідь не обіцяне сприяння злочину, скоєного іншими особами, передбачено у ст. 256 КК України, а й інших кримінально-правових норм.

Це, зокрема, сприяння створенню чи діяльності терористичної групи чи терористичної організації (ч.4 ст.258 КК України), фінансування чи постачання не передбачених законом воєнізованих чи збройних формувань (ч.3 ст.260 КК України), з певними застереженнями – наймання (ч.1 ст.447 КК України). Закон не обмежує скоєння цих злочинів випадками, коли дії у відповідь заздалегідь обіцяні. Будучи послідовним, такі злочини слід віднести до причетності у формі заздалегідь не обіцяного сприяння злочинної діяльності інших осіб [3].

Таким чином, можна констатувати, що чинне кримінальне законодавство передбачає причетність до злочинів, які скоюють інші особи у формах заздалегідь не обіцяного:

- 1) потурання;
- 2) приховування;
- 3) неповідомлення;
- 4) сприяння.

Кваліфікація не обіцяного заздалегідь приховування організованої злочинної діяльності

Питання кваліфікації заздалегідь не обіцяного приховування організованої злочинної діяльності мають вирішуватись з урахуванням того, що така діяльність описана законодавцем в окремій кримінально-правовій нормі, передбаченій ст. 256 КК України. Особливо дискусійним є положення про співвідношення норм, передбачених ст. 256 та 396 КК України.

У ч. 6 ст. 27 КК України чітко визначено, що заздалегідь не обіцяне приховування злочину (а те, що приховування та укриття це те саме не викликає сумніву), придбання предметів, отриманих злочинним шляхом, тягне за собою кримінальну відповідальність тільки у випадках, передбачених ст. 198 та 396 цього Кодексу. Таким чином існує колізія, яка характеризується тим, що:

1) встановлення відповідальності не заздалегідь не обіцяне приховування злочину у ст. 256 КК України суперечить положенням Загальної частини КК України;

2) відповідальність за не обіцяне заздалегідь приховування злочинної діяльності учасників злочинної організації, а також будь-якого іншого тяжкого чи особливо тяжкого злочину може наступати лише за ст.396 КК України (відповідно до вимог ч.6 ст.27 КК України);

3) відповідальність за заздалегідь не обіцяне приховування злочинної діяльності учасників злочинної діяльності встановлено в окремій статті КК України ст. 256 КК України, вона містить спеціальну норму, що має пріоритет перед загальною, передбаченою ст. 396 КК України [4].

Приховування власного злочину не утворює причетності і не тягне за собою кримінальної відповідальності. Це впливає із принципу неприпустимості подвійного інкримінування. Оскільки злочинні дії вже отримали юридичну оцінку - кваліфіковані як скоєння злочину одноосібно або в співучасті, то подальша поведінка винного не є злочином. У переважній більшості випадків дії, спрямовані на приховування власного злочину, не передбачені кримінальним законом як окремий злочин. Зокрема, не встановлена чинним законодавством відповідальність за знищення чи розчленування трупа з метою приховати вчинений злочин, якщо такі дії вчиняють особи, які вчинили вбивство.

Разом з тим кримінальна відповідальність за відповідні діяння настає, якщо вони є іншим самостійним злочином. Однак кваліфікуються такі дії не як причетність до раніше скоєного злочину, а, за нормами самостійному злочині. Так, підпал будинку, вчинений особою для того, щоб приховати ним же крадіжку, кваліфікується за відповідною частиною ст. 194 КК України, службова підробка - за ст. 366 КК України, протиправний вплив на свідків, потерпілих, експертів з метою уникнути надання ними правдивих показань або висновку – за ст. 386 КК України.

Відповідна оцінка повинна даватися і свідомо хибному повідомленню про скоєння злочину, вчиненому з метою відвернути увагу правоохоронних органів від власної особи, спрямувати їхню діяльність в іншому напрямку. Свідомо хибне повідомлення не становить форми причетності до злочину. Тому важко погодитися з існуючою на практиці думкою, що хибне повідомлення про скоєння злочину, спрямоване на приховування власного злочину, не повинно кваліфікуватися окремо за ст. 383 КК України. Подібною, як видається неправильною, позиції дотримується і судова колегія у кримінальних справах Верховного Суду України.

Отже, як ми з'ясували, КК України, що діє, поняття причетності до злочину (на відміну від поняття співучасті в ньому) не містить. Таким чином, воно є теоретичною конструкцією. Теоретично кримінального права немає загальноновизнаного визначення причетності до злочину.

Тому слід намагатися визначити поняття причетності до злочину через встановлення ознак цього правового явища. Звісно ж, що причетність до злочину характеризується такими характеристиками:

1) це діяння, передбачене Особливою частиною КК України. Тобто причетність має власну об'єктивну бік, вона є конкретні дії, описані в КК України;

2) існує у формах, передбачених Особливою частиною КК України. Причетність не є одним злочином. Це збірне поняття, що охоплює низку зазіхань, кожне з яких передбачено окремою кримінально-правовою нормою;

3) вона пов'язана зі злочином, скоєним іншою особою (його ще називають предикатним). Тому не можна бути причетним до свого «власного» злочину – того, що вчинило особу чи в якому вона виступає одним із співучасників.

Таким чином, наявність причетності передбачає скоєння принаймні двох злочинів — один із них «основний», щодо якого має місце причетність, та інший — у скоєнні якого і полягає дія причетної особи.

4) злочин, щодо якого має місце причетність, уже вчинений іншою особою, або є достовірно відомим підготовленим або вчиненим. Він відбувається без сприяння причетної особи - відсутній причинний зв'язок між діяльністю учасників предикатного злочину та поведінкою причетної особи. Або, інакше кажучи, предикатний злочин уже скоєно або буде скоєно і тоді, коли не було б причетності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Пілявська Л. М. Кримінально-правова характеристика вини у причетності до злочину / Л. М. Пілявська // Правове життя сучасної України : матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу (м. Одеса, 16-17 травня 2013 р.) / відп. за вип. В. М. Дрьомін ; НУ «ОЮА». Півд. регіон. центр НАПрН України. Одеса : Фенікс, 2013. Т. 2. С. 366-368.

2. Пілявська Л.М. Заздалегідь не обіцяне приховування злочину, злочинця та наслідків злочину як один із видів причетності до злочину. Актуальні проблеми держави і права. 2012. Вип. 68. С. 598–603.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 13.03.2023)

4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 13.03.2023)

Лідія Сукмановська

кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри адміністративного права та адміністративного процесу факультету № 3 ІПФПНП Львівського державного університету внутрішніх справ, м. Львів, Україна

ДО ПИТАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВЗАЄМОДІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ З ІНШИМИ СУБ'ЄКТАМИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Робота суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, є спрямованою на попередження та боротьбу із насильством та базується на ідеях: гарантування потерпілим громадянам безпеки та забезпечення основних прав та свобод людини і громадянина (права на життя, свободу, особисту недоторканість, на повагу до сімейного та приватного життя, на справедливе правосуддя, на правову допомогу та ін.); урахування непропорційного впливу насилля стосовно жінок та чоловіків, дорослих та дітей, забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків в ході реалізації заходів у напрямку попередження та протидії домашньому насильству; сприйняття насилля суспільно-небезпечним явищем та нетерпимого ставлення до його проявів; неупередженого відношення та поваги до осіб, постраждалих від такого насильства, забезпечення їхніх прав, законних інтересів, безпеки суб'єктами в ході реалізації заходів у сфері, що розглядається; забезпечення конфіденційності відомостей щодо потерпілих осіб; добровільності в отриманні допомоги постраждалими особами, окрім дітей та недієздатних громадян; урахування особливих потреб потерпілих осіб з інвалідністю, вагітних жінок, дітей, недієздатних осіб і осіб похилого віку; ефективної взаємодії суб'єктів із об'єднаннями громадян, міжнародними організаціями, ЗМІ та іншими зацікавленими фізичними та юридичними особами.

Взаємодія суб'єктів, що здійснюють заходи у напрямку запобігання та протидії домашньому насильству, координується: на загально-державному рівні – Мінсоцполітики; на регіональному рівні – Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською і Севастопольською міськими державними адміністраціями; на територіях певних адміністративно-територіальних одиниць – районними, районними у м. Києві та Севастополі держадміністраціями і виконавчими органами сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх утворення) рад, в тому числі об'єднаних територіальних громад.

Взаємодія суб'єктів, здійснюючих заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насиллю повинна включати: взаємне інформування не пізніше 1 доби про випадки домашнього насилля, із дотриманням правового режиму інформації з обмеженим доступом; реагування на факти сімейного насилля у відповідності до компетенції і з врахуванням оцінки ризиків для постраждалої особи; узгодження заходів з реагування на факти домашнього насилля і надання дієвої допомоги жертвам суб'єктами у межах їх компетенції; розробку і реалізацію програм для кривдників; розробку та виконання програм із запобігання і протидії домашньому насильству; реалізацію заходів у заданій сфері відповідно до компетенції суб'єкта;

обмінювання досвідом між суб'єктами у заданій сфері, спільне вирішення проблем; організацію міжвідомчої підготовки фахівців-представників суб'єктів та ін.

Суб'єкти, які здійснюють заходи у напрямку попередження та боротьби із домашнім насильством, можуть залучати до співробітництва, здійснення зазначених заходів та надання дієвої допомоги потерпілим особам об'єднання громадян, іноземні неурядові організації, інших осіб, а також здійснювати висвітлення таких заходів та роботи у ЗМІ [1].

У випадку надходження до уповноваженого підрозділу органу Національної поліції (далі – НП) звернення особи, що постраждала від насилля, посадовою особою поліції здійснюється:

- прийняття заяви від потерпілої особи та реєстрація її у журналі єдиного обліку заяв та повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події;
- у разі необхідності надання медичної допомоги – виклик бригади екстреної (швидкої) медичної допомоги або інформування відповідного закладу охорони здоров'я;
- інформування відповідного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (далі – ЦСССДМ), центру соціально-психологічної допомоги, притулку для постраждалих осіб або мобільної бригади соціально-психологічної допомоги постраждалим особам (зокрема шляхом виклику психолога) задля негайного надання психологічної допомоги; у випадку необхідності – направлення жертви до притулку для постраждалих осіб або іншого закладу із послугами притулку;
- у разі, якщо потерпілою особою від насилля або кривдником являється дитина чи при зверненні потерпілої особи разом із дитиною – не пізніше 1 доби інформування відповідної служби у справах дітей в телефонному режимі або за допомогою електронної пошти;
- інформування постраждалої особи (її законного представника) про її права і соціальні послуги, якими може скористатись остання, можливість відшкодування кривдником завданої матеріальної і моральної шкоди, винесення стосовно кривдника термінового заборонного припису, можливі процесуальні рішення у зв'язку із розглядом випадку скоєння щодо неї насильницьких дій, зокрема затримання, арешт кривдника чи його звільнення;
- у разі, якщо потерпіла від насилля особа або кривдник являється недієздатною або особою з обмеженою дієздатністю:
 - 1) долучення до проведення відповідної перевірки посадових осіб районної, районної у мм. Києві та Севастополі держадміністрації або виконавчого органу сільської, селищної, міської, районної у місті (у випадку її утворення) ради, зокрема об'єднаної територіальної громади шляхом відвідування такої особи за місцем проживання (перебування);
 - 2) вжиття заходів із належного реагування поліцією на випадок домашнього насилля та його негайного припинення. Для здійснення виїзду на місце події можуть бути залучені представники ЦСССДМ, мобільних бригад соціально-психологічної допомоги постраждалим особам, спеціалісти із соціальної роботи;
- забезпечення взяття на профілактичний облік кривдників та проведення із ними індивідуально-профілактичної роботи у встановленому законодавством

порядку;

- інформування уповноважених суб'єктів стосовно отримання повідомлення із суду про видачу обмежувального припису стосовно кривдника, ухвалення рішення суду про направлення кривдника на проходження програми для кривдників згідно ст. 39-1 КУпАП [2];

- прийняття заходів щодо притягнення кривдника до юридичної відповідальності у разі його неприбуття для проходження програми для кривдників без поважних причин;

- забезпечення контролю стосовно виконання кривдниками спеціальних заходів протидії домашньому насильству згідно Закону [1].

У випадку звернення особи, що заявляє про факт насилля стосовно іншої особи до уповноваженого підрозділу органу НП або поступлення інформації від інших суб'єктів стосовно отримання звернення про вчинення насилля, посадовою особою цього органу здійснюється:

- прийняття повідомлення в письмовій формі;
- вжиття заходів із належного реагування поліцією на випадок домашнього насилля та його припинення. Для здійснення виїзду на місце події можуть бути залучені представники ЦСССДМ, мобільних бригад соціально-психологічної допомоги постраждалим особам, спеціалісти із соціальної роботи;
- за підтвердження факту сімейного насилля життя передбачених законодавством заходів щодо потерпілої особи та кривдника.

Дані заходи також здійснюються у випадку виявлення уповноваженим підрозділом органу НП факту домашнього насилля [3].

Вважаємо, що для підвищення рівня взаємодії суб'єктів, що діють у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, необхідна розробка та широке впровадження спеціальних тренінгових програм для їх співробітників, постійне підвищення кваліфікації у заданому напрямку, що сприятиме покращенню рівня реагування на сімейне насильство, напрацювання основ етичного поведіння із особами, які пережили домашнє насилля, їх перенаправлення для отримання необхідної соціально-психологічної, медичної, правової та іншої допомоги, а також поступового викорінення насилля у соціумі загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 р. Електронний ресурс. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 23.02.2023).

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07. 12. 1984 р. із змінами і доповненнями. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення: 23.02.2023).

3. Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 658. Електронний ресурс. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-п> (дата звернення: 23.02.2023).

Руслан Усманов

заступник начальника Головного управління Національної поліції в Запорізькій області - начальник слідчого управління, м. Запоріжжя, Україна

КЛАСИФІКАЦІЯ «КОМП'ЮТЕРНОГО» ШАХРАЙСТВА, ЯКА МАЄ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Практиці протидії посяганням на власність, що вчиняються з використанням комп'ютерної техніки, відомі найрізноманітніші форми вчинення таких кримінальних правопорушень. Їх дослідження, з огляду на тенденції обліку відповідних правопорушень, є актуальним завданням. Кримінально-правова наука не перебуває осторонь означеної проблематики. Здійснено змістовні дослідження з питань кримінально-правового відображення тенденцій інформатизації взагалі та зумовленої технологіями трансформації злочинів проти власності зокрема.

Вперше у вітчизняній науці, питання кримінальної відповідальності за злочини в сфері використання інформаційних технологій на монографічному або дисертаційному рівні дослідили В.О. Голубев[3], М.В. Карчевський [4], Н.А. Савінова [5] та Д.С. Азаров[5]. Л.В. Лефтеровим запропоноване змістовне дисертаційне дослідження «Запобігання підрозділами Національної поліції України шахрайству, що вчиняється з використанням засобів електронних комунікацій»[7]. С.В. Шапочною запропоноване дисертаційне дослідження «Запобігання шахрайству, що вчиняється з використанням комп'ютерних мереж»[8]. Водночас, способи вчинення злочинів проти власності з використанням комп'ютерної техніки постійно оновлюються.

З огляду на зазначене, важливим науковим завданням є класифікація. Зрозуміло, що класифікація залежить від предмету дослідження. Спробуємо запропонувати підходи до класифікації так званого «комп'ютерного» шахрайства для досліджень проблем кримінальної відповідальності за злочини проти власності.

Найбільш поширеним, є вчинення шахрайства з використанням комп'ютерної техніки у спосіб пропозиції певних товарів та послуг на торговельних інтернет майданчиках з вимогою повної попередньої оплати з подальшим наданням товарів та послуг невідповідної якості або взагалі без подальшого надання послуг або товарів, про які повідомлялося.

Достатньо поширеною та давно відомою є техніка шахрайства, яка називається «нігерійські листи». Зловмисники, отримавши інформацію про ім'я та прізвище особи, яка має електронну поштову скриньку та активно використовує її, направляють листа цій особі про можливість отримати значний прибуток. Як правило це інформація про спадок від «юридичного представника» далекого родича або однофамільця, повідомлення про «виграш в лотереї», що проводилася за адресами електронної пошти тощо. У такому листі повідомляється про розмір «виграшу» або «спадку» у розмірі від десятків до сотень тисяч доларів США.

«Єдиною проблемою», яка не дозволяє передати ці кошти адресатові листа є відсутність необхідних документів. За «оформлення цих документів» пропонується перевести порівняно незначну суму у кілька сотень доларів США. Зрозуміло, що особа, яка переводить ці кошти потім повністю втрачає зв'язок з авторами «нігерійського» листа.

Відносно широко поширеним є шахрайство, пов'язане з обіцянням «високої» оплати некваліфікованої дистанційної праці. Відомі випадки, коли злочинці створюють фіктивні онлайн-системи для «переказу грошей» та запрошують «на роботу» операторів «переказів». Такий оператор, потенційний потерпілий від шахрайства, отримує «завдання» здійснити в даній системі декілька сотень «переказів» за вказаними злочинцями «реквізитами» на загальну суму у кілька сотень тисяч доларів США. Оператор отримує цю «суму» на свій рахунок у платіжній системі та починає «працювати», переводити кошти відповідно до завдання «роботодавця». Після виконання цих завдань оператор отримує повідомлення, про те, що йому нараховано заробіток та премію у сумі кількох тисяч доларів США. Потенційний потерпілий спостерігає цю суму на своєму особистому рахунку у фіктивній платіжній системі. Потім він отримує інформацію що для переведення «зароблених» коштів на інший банківський рахунок необхідно відкрити картковий рахунок десь за кордоном, для цього слід перерахувати кілька вже реальних сотень доларів США за названими реквізитами. Зрозуміло, що доступ до фіктивної платіжної системи та контакт з «роботодавцями» зберігається до моменту переказу коштів для «оформлення картки у закордонному банку».

В даному контексті не можна не згадати про достатньо значне поширення шахрайства, пов'язаного зі спілкуванням на романтичні теми з подальшим проханням про надання певних коштів. Групи злочинців здійснюють постійний моніторинг соціальних медіа. Якщо в процесі моніторингу встановлюють особу, яка за психологічним профілем може розглядатися як потенційна жертва шахрайства (значний вік, відсутність у мережевій активності повідомлень про членів сім'ї, професійні успіхи тощо), такій особі направляється заздалегідь розроблений лист з пропозицією почати спілкування. Наприклад, мали місце випадки, коли шахрай представлявся військовим (військовою), який (яка) перебуває у складі міжнародного контингенту у певній «гарячій» точці, буде надсилати фотографії, писати потерпілій (потерпілому) про те, що вона (він) схожа на його сестру або маму, (брата або батька) іншими словами створювати підстави для подальшого прохання про переказ певної суми грошей. Не дивлячись на зовнішню простоту та здавалося б абсолютну безперспективність такої моделі шахрайства, воно досить часто виявляється успішним. Більше того експерти зазначають, що сучасний рівень доступності значних об'ємів персональних даних, знань щодо побудови систем штучного інтелекту та відносно невелика вартість необхідного обладнання дозволяють прогнозувати широке використання технологій штучного інтелекту для злочинних цілей [2, с. 33-37]. Зазначається про велику вірогідність заснованого на

використанні штучного інтелекту злочинного впливу на поведінку людей шляхом формування персонального інформаційного середовища, використання профілювання значної кількості людей із метою подальшого шахрайства шляхом автоматизованого надсилання шахрайських листів електронною поштою, повідомлень у соціальних медіа або навіть вербального спілкування за допомогою синтезаторів мовлення [2, с. 40-56].

Достатньо значним сегментом кримінальних правопорушень проти власності, пов'язаних із використанням комп'ютерної техніки, слід визнати діяння, які полягають у ініціації несанкціонованих платежів в електронних платіжних системах. Слід погодитися з М.В. Карчевським та О.О. Дудоровим [1], які для найменування таких посягань використовують поняття «кримінальні правопорушення проти власності, що вчиняються з використанням платіжних карток або їх реквізитів» та вважають найбільш вдалою наступну класифікацію цих посягань:

посягання проти власності, що вчиняються з використанням викрадених або загублених платіжних карток;

посягання проти власності, що вчиняються з використанням підроблених платіжних карток;

посягання проти власності, що вчиняються з використанням реквізитів платіжних карток (без використання картки).

Означена класифікація звичайно має значення для того, щоб отримати уявлення про різновиди можливих досліджуваних посягань. В той же час, варто зазначити що з точки зору механізму вчинення злочину та, відповідно, кримінально-правового значення різниця між названими видами є несуттєвою. У кожному із даних випадків відбувається ініціація несанкціонованого платежу. Злочинець, використовуючи банкомат, POS-термінал або інтернет-сайт, через платіжну систему представляється банківській установі законним власником певного карткового рахунку та повідомляє неправдиву інформацію про те, що власник бажає здійснити певну транзакцію. Банківська установа, отримавши таку інформацію та використовуючи платіжну систему здійснює відповідне списання безготівкових грошей з карткового рахунку свого клієнта та зараховує на картковий рахунок іншого.

Поділяємо думку М.В. Карчевського про те, що такі посягання слід кваліфікувати не як крадіжку, а як шахрайство. По-перше, предметом посягання тут виступають безготівкові гроші. Віднесення безготівкових грошей до «чужого майна», як предмета крадіжки не є беззаперечним. Яким буде в даному випадку зміст фізичної ознаки майна? Більш правильним є віднесення безготівкових грошей до такого виду предметів шахрайства як право на майно. По-друге, ініціацію незаконної транзакції неможна вважати таємною. Час, місце, обсяг фіксуються платіжною системою і зловмисник усвідомлює це. В свою чергу, заподіяння

майнової шкоди відбувається шляхом повідомлення банківській установі через платіжну систему неправдивих відомостей[9].

Різниця між наведеними способами шахрайства, з кримінально-правової точки зору, полягає у додатковій кваліфікації. Так, таємне заволодіння карткою з метою її подальшого використання слід кваліфікувати за ст. 357 КК, операції з підробленими платіжними картками потребують додаткової кваліфікації за ст. 200 КК. Якщо незаконна ініціація транзакції здійснена з використанням реквізитів картки (наприклад, через он-лайн сервіс), як злочин, передбачений ст. 361 КК або 362 КК, може бути кваліфіковане отримання реквізитів (наприклад, «злам» електронної пошти).

Видається, що саме такий підхід слід використовувати у кримінально-правових дослідженнях для класифікації злочинів проти власності, що вчиняються з використанням комп'ютерної техніки. Для проблем кримінально-правового регулювання має значення правова оцінка, вона і має використовуватися у якості підстави відповідної класифікації. З урахуванням зазначеного, в якості базової класифікації для кримінально-правових досліджень пропонуємо такі види «комп'ютерного» шахрайства:

шахрайство, вчинене з використанням комп'ютерної техніки, яке підлягає кваліфікації тільки за ст. 190 КК;

шахрайство, вчинене з використанням комп'ютерної техніки, яке крім кваліфікації тільки за ст. 190 КК, потребує додаткової кваліфікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Карчевський М.В., Дудоров О.О. Проблеми кримінально-правової кваліфікації злочинів проти власності, вчинюваних із використанням платіжних карток або їх реквізитів. Кримінальне судочинство. Судова практика у кримінальних справах. 2014. № 1. С. 97-123.

2. Dupont B., Stevens Y., Westermann H., Joyce M. Artificial Intelligence in the Context of Crime and Criminal Justice, Korean Institute of Criminology, Canada Research Chair in Cybersecurity, ICCS, Université de Montréal, (2018). URL: https://www.cicc-iccc.org/public/media/files/prod/publication/files/Artificial-Intelligence-in-the-Context-of-Crime-and-Criminal-Justice_KICICCC_2019.pdf (дата звернення: 13.02.2023).

3. Голубєв В.О. Інформаційна безпека: проблеми боротьби з кіберзлочинами. Запоріжжя, 2003. 250 с.

4. Карчевський М.В. Кримінальна відповідальність за незаконне втручання в роботу електронно-обчислювальних машин, систем та комп'ютерних мереж: монографія. МВС України, Луг. акад. внутр. справ ім. 10-річчя незалежності України; [Наук. ред. Л.М. Кривоченко]. Луганськ: РВВ ЛАВС, 2002. 144 с.

5. Розенфельд Н.А. Кримінально-правова характеристика незаконного втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та

комп'ютерних мереж : Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Н. А. Розенфельд. К., 2003. 222 с.

6. Азаров Д.С. Кримінальна відповідальність за злочини у сфері комп'ютерної інформації : дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. НАН України, Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. К., 2003. 246 с.

7. Лефтеров Л.В. Запобігання підрозділами Національної поліції шахрайству, що вчиняється з використанням засобів електронних комунікацій [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одес. держ. ун-т внутр. справ. Одеса, 2019. 20 с.

8. Шапочка С.В. Запобігання шахрайству, що вчиняється з використанням комп'ютерних мереж: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Донцьк. юрид. ін.-т. Кривий Ріг, 2018. 302 с.

9. Протидія злочинам у сфері використання інформаційних технологій : інтегр. навч.-практ. посіб. / М. В. Карчевський, В. В. Коваленко, В. Є. Комлев та ін. За ред. М.В. Карчевського. Харків : Право, 2019. 188 с.

Напря́м № 2
Актуальні питання здійснення правоохоронної діяльності,
забезпечення публічного порядку та безпеки в умовах
дії воєнного стану

Olha Haborets

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Operational-search Activities and Information Security of Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi, Ukraine

Olha Lunhol

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Operational-search Activities and Information Security of Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi, Ukraine

METHODS OF USING OSINT IN CYBERPOLICE ACTIVITIES

OSINT, or Open Source Intelligence, refers to information that is publicly available and can be obtained from sources such as the internet, social media, news articles, and public records. OSINT is a valuable resource for intelligence gathering and can be used by various organizations, including law enforcement agencies, to support their investigations.

OSINT can provide a wide range of information, including individuals' personal and professional details, organizations' operations, and global events. OSINT is often used in the field of cybersecurity to identify potential cyber threats and vulnerabilities. OSINT is also used in business intelligence to gather information on competitors, industry trends, and market opportunities.

The use of OSINT requires specialized skills and tools, including search engines, data mining software, and analytical techniques. OSINT can be a valuable resource for intelligence gathering, but it is important to ensure that the information obtained is accurate, relevant, and reliable. OSINT should also be used ethically and in compliance with applicable laws and regulations.

Here are some methods of using OSINT in cyber police activities:

Social Media Monitoring: Cyber police can monitor social media platforms to gather information on individuals or groups suspected of cybercrimes. Social media monitoring can also help in identifying potential threats and suspicious activities.

Dark Web Monitoring: The dark web is a hidden network of websites not accessible through traditional search engines. Cyber police can use OSINT tools to monitor the dark web to identify criminal activities such as cybercrime forums, hacking services, and illegal marketplaces.

E-mail Header Analysis: OSINT tools can be used to analyze the headers of e-mail messages to track the source and location of the sender. This can be useful in tracking cybercriminals who use email as a means of communication.

IP Address Tracking: Cyber police can use OSINT tools to track the IP addresses of suspects and identify their geographical location. This can be helpful in identifying the source of cyber-attacks and tracing the origin of malicious activities.

Geolocation Tracking: OSINT tools can be used to track the location of mobile devices and identify the whereabouts of suspects. This can be useful in locating cybercriminals who use mobile devices to conduct their activities.

Website Analysis: Cyber police can use OSINT tools to analyze websites and identify malicious activities such as phishing scams, malware, and ransomware. Website analysis can also help in identifying the owners of suspicious websites.

Online Reputation Management: OSINT tools can be used to monitor the online reputation of individuals and organizations suspected of cybercrimes. This can help in identifying suspicious activities and detecting attempts to hide incriminating information.

A feature of OSINT is that it is always specific information, collected and structured in a special way to answer specific questions [2]. Its advantages include the availability of various sources of information, as well as the volume of its arrays, versatility of information, a large number of existing techniques, methods and technologies. The end result of OSINT is always some knowledge obtained as a result of conclusions from the information received [3].

OSINT technology is actively used by Cobwebs Technologies [4]. They developed an AI-powered web investigative platform. Analytical data is collected in real time, the investigation is carried out automatically. Cobwebs solutions are used in corporate security, financial institutions, law enforcement structures, public and national security.

In conclusion, OSINT is a powerful tool that can be used by cyber police to investigate and prevent cybercrimes. By leveraging OSINT tools, cyber police can gather intelligence, track suspects, and identify potential threats, leading to more effective and efficient law enforcement.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Gill R. What is Open-Source Intelligence? SANS. URL: <https://www.sans.org/blog/what-is-open-source-intelligence/> (Дата звернення: 15.03.2023).
2. Щурат Т.Г. Деякі аспекти розвідки з відкритих джерел інформації (OSINT) / Т.Г. Щурат, А.О. Смух // Оперативно-розшукова діяльність Національної поліції: проблеми теорії та практики: Всеукраїнська науково-практична конференція (20 жовтня 2017 р.). – м. Дніпро: ДДУВС, 2017. – С.126- 128. URL: <http://dspace.oduv.edu.ua/handle/123456789/654> (дата звернення: 18.03.2023).
3. Уфимцева О. Використання OSINT в умовах збройної агресії рф проти України. URL: <http://surl.li/foyre> (дата звернення: 19.03.2023).
4. OSINT: технологія збору та аналізу даних з відкритих джерел. Софтлист. URL: <https://ua.softlist.com.ua/articles/osint-tekhnologiya-sbora-i-analiza-dannyh-iz-otkrytyh-istochnikov/> (дата звернення: 19.03.2023).

Ireneusz Kobus

*adiunkt, doktor, młodszy inspektor Policji, Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie,
Szczytno, Rzeczpospolita Polska*

ŚRODKI PRZYMUSU BEZPOŚREDNIEGO STOSOWANE PRZEZ ORGANY ŚCIGANIA RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

W polskim porządku prawnym podstawową regulację postępowania karnego w sprawach należących do właściwości sądów zawiera ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego. Natomiast podstawowa regulacja stosowania środków przymusu bezpośredniego – w tym porządku prawnym - jest zamieszczona w ustawie z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej. Pierwsza z tych ustaw wymienia (najważniejsze) podmioty uprawnione do prowadzenia postępowania karnego, a druga – podmioty uprawnione do stosowania ś.p.b. Do podmiotów uprawnionych zarówno do prowadzenia postępowania karnego, jak i stosowania ś.p.b. - które wymieniono w tych dwóch ustawach - należy Policja, Straż Graniczna, Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Centralne Biuro Antykorupcyjne, Żandarmeria Wojskowa oraz Służba Celno-Skarbowa (artykuł 298 § 1 i art. 312 punkt 1 k.p.k. oraz art. 2 ust. 1 pkt 1, 4, 5, 9, 14, 19 u.ś.p.b.).

Policja została utworzona na podstawie art. 1 ust. 1 ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji - jako umundurowana i uzbrojona formacja służąca społeczeństwu, przeznaczona do ochrony bezpieczeństwa ludzi oraz do utrzymywania bezpieczeństwa i porządku publicznego. Straż Graniczna została utworzona na podstawie art. 1 ust. 1 ustawy z dnia 12 października 1990 r. o SG - jako jednolita, umundurowana i uzbrojona formacja przeznaczona do ochrony granicy państwowej, kontroli ruchu granicznego oraz zapobiegania i przeciwdziałania nielegalnej migracji. Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego została utworzona na podstawie art. 1 ustawy z dnia 24 maja 2002 r. o ABW oraz Agencji Wywiadu - jako formacja właściwa w sprawach ochrony bezpieczeństwa wewnętrznego państwa i jego porządku konstytucyjnego. Centralne Biuro Antykorupcyjne, zostało utworzone na podstawie art. 1 ust. 1 ustawy z dnia 9 czerwca 2006 r. o CBA - jako służba specjalna do spraw zwalczania korupcji w życiu publicznym i gospodarczym, w szczególności w instytucjach państwowych i samorządowych, a także do zwalczania działalności godzącej w interesy ekonomiczne państwa. Żandarmeria Wojskowa została utworzona na podstawie art. 1 ust. 1 ustawy z dnia 24 sierpnia 2001 r. o ŻW i wojskowych organach porządkowych - jako wyodrębniona i wyspecjalizowana służba wchodząca w skład Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej. Służba Celno-Skarbowa została utworzona na podstawie art. 1 ust. 3 ustawy z dnia 16 listopada 2016 r. o Krajowej Administracji Skarbowej jako jednolita i umundurowana formacja, funkcjonująca w ramach Krajowej Administracji Skarbowej.

Uprawnienia Policji w zakresie prowadzenia postępowania karnego wymieniono w różnych miejscach k.p.k., a przypadku pozostałych wyżej wymienionych formacji odnotowano w nim jedynie, że przysługują im uprawnienia Policji w zakresie ich właściwości. Natomiast uprawnienia wyżej wymienionych formacji w zakresie stosowania ś.p.b. uregulowano w różnych ustawach – odrębnie dla każdej z nich. Jednakże podstawowa regulacja stosowania tego przymusu jest dla tych formacji jest wspólna i - jak wcześniej wspomniano - znajduje się w u.ś.p.b. Skoro wymienione formacje prowadzą postępowania przygotowawcze lub wykonują w nich czynności wykorzystując te same uprawnienia, warto zadać pytanie - czy katalogi stosowanych przez nie ś.p.b. oraz katalogi działań, do realizacji których mogą być one stosowane (z uwzględnieniem wyżej wymienionych ustaw) - są takie same, a jeżeli nie, to na czym polegają różnice? Udzielając odpowiedzi na te pytania zastosowano metody analizy i konstrukcji logicznej.

Katalog i przypadki stosowania ś.p.b. przez Policję określa wyżej wymieniona ustawa o Policji, stanowiąc w art. 16 ust. 1, że w przypadkach, o których mowa w art. 11 pkt 1–6 i 8–14 u.ś.p.b., policjanci mogą użyć ś.p.b., o których mowa w art. 12 ust. 1 pkt 1–13 i 17–20 tej ustawy, lub wykorzystać te środki.

Oznacza to, że:

1) do ś.p.b. (wymienionych w art. 12 ust. 1 u.ś.p.b.), które funkcjonariusz Policji (z uwzględnieniem art. 12 ust. 2 i art. 13 u.ś.p.b.) może użyć lub wykorzystać należy 25 następujących: siła fizyczna w postaci technik transportowych (także prewencyjnie), obrony (także wobec zwierzęcia), ataku (także wobec zwierzęcia), obezwładnienia (także wobec zwierzęcia); kajdanki (także prewencyjnie) zakładane na ręce, zakładane na nogi, zespolone; kaftan bezpieczeństwa (także prewencyjnie); pas obezwładniający (także prewencyjnie); siatka obezwładniająca (także wobec zwierzęcia); kask zabezpieczający (także prewencyjnie); pałka służbowa (także wobec zwierzęcia); wodne środki obezwładniające (także wobec zwierzęcia); pies służbowy; koń służbowy; pociski niepenetracyjne (także wobec zwierzęcia); chemiczne środki obezwładniające (także wobec zwierzęcia) w postaci ręcznych miotaczy substancji obezwładniających, plecakowych miotaczy substancji obezwładniających, granatów łzawiących, innych urządzeń przeznaczonych do miotania środków obezwładniających; przedmioty przeznaczone do obezwładniania osób za pomocą energii elektrycznej (także wobec zwierzęcia); kolczatka drogowa i inne środki służące do zatrzymywania oraz unieruchamiania pojazdów mechanicznych; pojazdy służbowe; środki przeznaczone do pokonywania zamknięć budowlanych i innych przeszkód — w tym materiały wybuchowe; środki pirotechniczne o właściwościach ogłuszających lub olśniewających;

2) z działań wymienionych w art. 11 u.ś.p.b. funkcjonariusz Policji może podjąć 13 tzn.: wyegzekwowanie wymaganego prawem zachowania zgodnie z wydanym przez uprawnionego poleceniem; odparcie bezpośredniego, bezprawnego zamachu na życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby; przeciwdziałanie czynnościom zmierzającym bezpośrednio do zamachu na życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub

innej osoby; przeciwdziałanie naruszeniu porządku lub bezpieczeństwa publicznego; przeciwdziałanie bezpośredniemu zamachowi na ochraniające przez uprawnionego obszary, obiekty lub urządzenia; ochronę porządku lub bezpieczeństwa na obszarach lub w obiektach chronionych przez uprawnionego; przeciwdziałanie niszczeniu mienia; zapewnienie bezpieczeństwa konwoju lub doprowadzenia; ujęcie osoby, udaremnienie jej ucieczki lub pościg za tą osobą; zatrzymanie osoby, udaremnienie jej ucieczki lub pościg za tą osobą; pokonanie biernego oporu; pokonanie czynnego oporu; przeciwdziałanie czynnościom zmierzającym do autoagresji.

Katalog i przypadki stosowania ś.p.b. przez SG określa wyżej wymieniona ustawa o SG, stanowiąc w art. 23 ust. 1, że w przypadkach, o których mowa w art. 11 u.ś.p.b., funkcjonariusze (SG) mogą użyć ś.p.b., o których mowa w art. 12 ust. 1 pkt 1-7, 9-13 i 16-20 tej ustawy, lub wykorzystać te środki.

Oznacza to, że:

1) do ś.p.b. (wymienionych w art. 12 ust. 1 u.ś.p.b.), które funkcjonariusz SG (z uwzględnieniem art. 12 ust. 2 i art. 13 u.ś.p.b.) może użyć lub wykorzystać należy 25 następujących: siła fizyczna w postaci technik transportowych (także prewencyjnie), obrony (także wobec zwierzęcia), ataku (także wobec zwierzęcia), obezwładnienia (także wobec zwierzęcia); kajdanki (także prewencyjnie) zakładane na ręce, zakładane na nogi, zespolone; kaftan bezpieczeństwa (także prewencyjnie); pas obezwładniający (także prewencyjnie); siatka obezwładniająca (także wobec zwierzęcia); kask zabezpieczający (także prewencyjnie); pałka służbowa (także wobec zwierzęcia); pies służbowy; koń służbowy; pociski niepenetracyjne (także wobec zwierzęcia); chemiczne środki obezwładniające (także wobec zwierzęcia) w postaci ręcznych miotaczy substancji obezwładniających, plecakowych miotaczy substancji obezwładniających, granatów łzawiących, innych urządzeń przeznaczonych do miotania środków obezwładniających; przedmioty przeznaczone do obezwładniania osób za pomocą energii elektrycznej (także wobec zwierzęcia); pokój izolacyjny; kolczatka drogowa i inne środki służące do zatrzymywania oraz unieruchamiania pojazdów mechanicznych; pojazdy służbowe; środki przeznaczone do pokonywania zamknięć budowlanych i innych przeszkód — w tym materiały wybuchowe; środki pirotechniczne o właściwościach ogłuszających lub olśniewających;

2) z działań wymienionych w art. 11 u.ś.p.b. funkcjonariusz SG może podjąć każde z nich, tzn.: wyegzekwowanie wymaganego prawem zachowania zgodnie z wydanym przez uprawnionego poleceniem; odparcie bezpośredniego, bezprawnego zamachu na życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby; przeciwdziałanie czynnościom zmierzającym bezpośrednio do zamachu na życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby; przeciwdziałanie naruszeniu porządku lub bezpieczeństwa publicznego; przeciwdziałanie bezpośredniemu zamachowi na ochraniające przez uprawnionego obszary, obiekty lub urządzenia; ochrona porządku lub bezpieczeństwa na obszarach lub w obiektach chronionych przez uprawnionego; przeciwdziałanie zamachowi na nienaruszalność granicy państwowej; przeciwdziałanie niszczeniu mienia; zapewnienie

bezpieczeństwa konwoju lub doprowadzenia; ujęcie osoby, udaremnienie jej ucieczki lub pościg za tą osobą; zatrzymanie osoby, udaremnienie jej ucieczki lub pościg za tą osobą; pokonanie biernego oporu; pokonanie czynnego oporu; przeciwdziałanie czynnościom zmierzającym do autoagresji.

Katalog i przypadki stosowania ś.p.b. przez ABW określa wyżej wymieniona ustawa o ABW oraz Agencji Wywiadu, która w art. 25 ust. 1 stanowi, że w przypadkach, o których mowa w art. 11 pkt 1–6 i 8–14 u.ś.p.b., funkcjonariusz ABW może użyć ś.p.b., o których mowa w art. 12 ust. 1 pkt 1, 2, 5, 7, 9, 11, pkt 12 lit. a i d, pkt 13 i 17–20 tej ustawy, lub wykorzystać te środki.

Oznacza to, że:

1) do ś.p.b. (wymienionych w art. 12 ust. 1 u.ś.p.b.), które funkcjonariusz ABW (z uwzględnieniem art. 12 ust. 2 oraz art. 13 u.ś.p.b.) może użyć lub wykorzystać należy 18 następujących: siła fizyczna w postaci technik transportowych (także prewencyjnie), obrony (także wobec zwierzęcia), ataku (także wobec zwierzęcia), obezwładnienia (także wobec zwierzęcia); kajdanki (także prewencyjnie) zakładane na ręce, zakładane na nogi, zespolone; siatka obezwładniająca (także wobec zwierzęcia); pałka służbowa (także wobec zwierzęcia); pies służbowy; pociski niepenetracyjne (także wobec zwierzęcia); chemiczne środki obezwładniające (także wobec zwierzęcia) w postaci ręcznych miotaczy substancji obezwładniających i innych urządzeń przeznaczonych do miotania środków obezwładniających; przedmioty przeznaczone do obezwładniania osób za pomocą energii elektrycznej (także wobec zwierzęcia); kolczatka drogowa i inne środki służące do zatrzymywania oraz unieruchamiania pojazdów mechanicznych; pojazdy służbowe; środki przeznaczone do pokonywania zamknięć budowlanych i innych przeszkód, w tym materiały wybuchowe; środki pirotechniczne o właściwościach ogłuszających lub olśniewających.

2) z działań wymienionych w art. 11 u.ś.p.b. funkcjonariusz ABW może podjąć 13, tzn.: wyegzekwowanie wymaganego prawem zachowania zgodnie z wydanym przez uprawnionego poleceniem; odparcie bezpośredniego, bezprawnego zamachu na życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby; przeciwdziałanie czynnościom zmierzającym bezpośrednio do zamachu na życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby; przeciwdziałanie naruszeniu porządku lub bezpieczeństwa publicznego; przeciwdziałanie bezpośredniemu zamachowi na ochraniane przez uprawnionego obszary, obiekty lub urządzenia; ochrona porządku lub bezpieczeństwa na obszarach lub w obiektach chronionych przez uprawnionego; przeciwdziałanie niszczeniu mienia; zapewnienie bezpieczeństwa konwoju lub doprowadzenia; ujęcie osoby, udaremnienie jej ucieczki lub pościg za tą osobą; zatrzymanie osoby, udaremnienie jej ucieczki lub pościg za tą osobą; pokonanie biernego oporu; pokonanie czynnego oporu; przeciwdziałanie czynnościom zmierzającym do autoagresji.

Katalog i przypadki stosowania ś.p.b. przez CBA określa wyżej wymieniona ustawa o CBA, stanowiąc w art. 15 ust. 1, że w przypadkach, o których mowa w art. 11 pkt 1–6 i 8–14 u.ś.p.b., funkcjonariusz CBA może użyć ś.p.b., o których mowa w art. 12

ust. 1 pkt 1–5, 7, 11, pkt 12 lit. a i d, pkt 13, 18 i 20 tej ustawy, oraz środków przeznaczonych do pokonywania zamknięć budowlanych i innych przeszkód, z wyłączeniem materiałów wybuchowych, lub wykorzystać te środki.

Oznacza to, że:

1) do ś.p.b. (wymienionych w art. 12 ust. 1 u.ś.p.b.), które funkcjonariusz CBA (z uwzględnieniem art. 12 ust. 2 i art. 13 u.ś.p.b.) może użyć lub wykorzystać należy 18 następujących: siła fizyczna w postaci technik transportowych (także prewencyjnie), obrony (także wobec zwierzęcia), ataku (także wobec zwierzęcia), obezwładnienia (także wobec zwierzęcia); kajdanki (także prewencyjnie) zakładane na ręce, zakładane na nogi, zespolone; kaftan bezpieczeństwa (także prewencyjnie); pas obezwładniający (także prewencyjnie); siatka obezwładniająca (także wobec zwierzęcia); pałka służbowa (także wobec zwierzęcia); pociski niepenetracyjne (także wobec zwierzęcia); chemiczne środki obezwładniające (także wobec zwierzęcia) w postaci ręcznych miotaczy substancji obezwładniających, inne urządzenia przeznaczone do miotania środków obezwładniających; przedmioty przeznaczone do obezwładniania osób za pomocą energii elektrycznej (także wobec zwierzęcia); pojazdy służbowe; środki przeznaczone do pokonywania zamknięć budowlanych i innych przeszkód — z wyłączeniem materiałów wybuchowych; środki pirotechniczne o właściwościach ogłuszających lub oślniewających;

1) z działań wymienionych w art. 11 u.ś.p.b. funkcjonariusz CBA może podjąć 13, tzn.: wyegzekwowanie wymaganego prawem zachowania zgodnie z wydanym przez uprawnionego poleceniem; odparcie bezpośredniego, bezprawnego zamachu na życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby; przeciwdziałanie czynnościom zmierzającym bezpośrednio do zamachu na życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby; przeciwdziałanie naruszeniu porządku lub bezpieczeństwa publicznego; przeciwdziałanie bezpośredniemu zamachowi na ochraniające przez uprawnionego obszary, obiekty lub urządzenia; ochrona porządku lub bezpieczeństwa na obszarach lub w obiektach chronionych przez uprawnionego; przeciwdziałanie niszczeniu mienia; zapewnienie bezpieczeństwa konwoju lub doprowadzenia; ujęcie osoby, udaremnienie jej ucieczki lub pościg za tą osobą; zatrzymanie osoby, udaremnienie jej ucieczki lub pościg za tą osobą; pokonanie biernego oporu; pokonanie czynnego oporu; przeciwdziałanie czynnościom zmierzającym do autoagresji.

Katalog i przypadki stosowania ś.p.b. przez ŻW określa wyżej wymieniona ustawa o ŻW i wojskowych organach porządkowych, stanowiąc w art. 42 ust. 1, że w przypadkach, o których mowa w art. 11 pkt 1–6 i 8–14 u.ś.p.b., żołnierze ŻW mogą użyć ś.p.b., o których mowa w art. 12 ust. 1 pkt 1–5, 7–9, 11, pkt 12 lit. a, c i d, pkt 13 i 17–20 tej ustawy, lub wykorzystać te środki.

Oznacza to, że:

1) do ś.p.b. (wymienionych w art. 12 ust. 1 u.ś.p.b.), które żołnierz ŻW (z uwzględnieniem art. 12 ust. 2 i art. 13 u.ś.p.b.) może użyć lub wykorzystać należy 22 następujących: siła fizyczna w postaci technik transportowych (także prewencyjnie),

obrony (także wobec zwierzęcia), ataku (także wobec zwierzęcia), obezwładnienia (także wobec zwierzęcia); kajdanki (także prewencyjnie) zakładane na ręce, zakładane na nogi, zespolone; kaftan bezpieczeństwa (także prewencyjnie); pas obezwładniający (także prewencyjnie); siatka obezwładniająca (także wobec zwierzęcia); pałka służbowa (także wobec zwierzęcia); wodne środki obezwładniające (także wobec zwierzęcia); pies służbowy; pociski niepenetracyjne (także wobec zwierzęcia); chemiczne środki obezwładniające (także wobec zwierzęcia) w postaci ręcznych miotaczy substancji obezwładniających, granatów łzawiących, innych urządzeń przeznaczonych do miotania środków obezwładniających; przedmioty przeznaczone do obezwładniania osób za pomocą energii elektrycznej (także wobec zwierzęcia); kolczatka drogowa i inne środki służące do zatrzymywania oraz unieruchamiania pojazdów mechanicznych; pojazdy służbowe; środki przeznaczone do pokonywania zamknięć budowlanych i innych przeszkód, w tym materiały wybuchowe; środki pirotechniczne o właściwościach ogłuszających lub oślniewających;

2) z działań wymienionych w art. 11 u.ś.p.b. żołnierz ŻW może podjąć 13, tzn.: wyegzekwowanie wymaganego prawem zachowania zgodnie z wydanym przez uprawnionego poleceniem; odparcie bezpośredniego, bezprawnego zamachu na życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby; przeciwdziałanie czynnościom zmierzającym bezpośrednio do zamachu na życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby; przeciwdziałanie naruszeniu porządku lub bezpieczeństwa publicznego; przeciwdziałanie bezpośredniemu zamachowi na ochraniane przez uprawnionego obszary, obiekty lub urządzenia; ochrona porządku lub bezpieczeństwa na obszarach lub w obiektach chronionych przez uprawnionego; przeciwdziałanie niszczeniu mienia; zapewnienie bezpieczeństwa konwoju lub doprowadzenia; ujęcie osoby, udaremnienie jej ucieczki lub pościg za tą osobą; zatrzymanie osoby, udaremnienie jej ucieczki lub pościg za tą osobą; pokonanie biernego oporu; pokonanie czynnego oporu; przeciwdziałanie czynnościom zmierzającym do autoagresji.

Katalog i przypadki stosowania ś.p.b. przez SCS określa wyżej wymieniona ustawa o KAS, stanowiąc w art. 139 ust. 1, że w przypadkach, o których mowa w art. 11 u.ś.p.b., funkcjonariusze (SCS) mogą użyć ś.p.b., o których mowa w art. 12 ust. 1 pkt 1, 2, 5, 7, 9, 11, pkt 12 lit. a, pkt 13, 17, 18 i 20 tej ustawy, lub wykorzystać te środki, oraz środków przeznaczonych do pokonywania zamknięć budowlanych i innych przeszkód, z wyłączeniem materiałów wybuchowych, lub wykorzystać te środki.

Oznacza to, że:

1) do ś.p.b. (wymienionych w art. 12 ust. 1 u.ś.p.b.), które funkcjonariusz SCS (z uwzględnieniem art. 12 ust. 2 i art. 13 u.ś.p.b.) może użyć lub wykorzystać należy 17 następujących: siła fizyczna w postaci technik transportowych (także prewencyjnie), obrony (także wobec zwierzęcia), ataku (także wobec zwierzęcia), obezwładnienia (także wobec zwierzęcia); kajdanki (także prewencyjnie) zakładane na ręce, zakładane na nogi, zespolone; siatka obezwładniająca (także wobec zwierzęcia); pałka służbowa (także wobec zwierzęcia); pies służbowy; pociski niepenetracyjne (także wobec zwierzęcia);

chemiczne środki obezwładniające (także wobec zwierzęcia) w postaci ręcznych miotaczy substancji obezwładniających; przedmioty przeznaczone do obezwładniania osób za pomocą energii elektrycznej (także wobec zwierzęcia); kolczatka drogowa i inne środki służące do zatrzymywania oraz unieruchamiania pojazdów mechanicznych; pojazdy służbowe; środki przeznaczone do pokonywania zamknięć budowlanych i innych przeszkód — jednakże z wyłączeniem materiałów wybuchowych; środki pirotechniczne o właściwościach ogłuszających lub ośniewających;

Tabela nr I. Formacje a ś.p.b.													
Art. 12 (u.ś.p.b.)		Ś.P.B.	P/Z albo U/W		FORMACJA					RAZEM			
pkt	lit.		Pol.	SG	ŻW	ABW	CBA	SCS	D	N	M		
		Siła fizyczna (techniki):											
1)	a)	- transportowe	P	UW	x	x	x	x	x	x	6	-	6
	b)	- obrony	Z	UW	x	x	x	x	x	x	6	-	6
	c)	- ataku	Z	UW	x	x	x	x	x	x	6	-	6
	d)	- obezwładnienia	Z	UW	x	x	x	x	x	x	6	-	6
		Kajdanki:											
2)	a)	- zakładane na ręce	P	U	x	x	x	x	x	x	6	-	6
	b)	- zakładane na nogi	P	U	x	x	x	x	x	x	6	-	6
	c)	- zespolone	P	U	x	x	x	x	x	x	6	-	6
3)		Kaftan bezpieczeństwa	P	U	x	x	x	nie	x	nie	4	2	6
4)		Pas obezwładniający	P	U	x	x	x	nie	x	nie	4	2	6
5)		Siatka obezwładniająca	Z	UW	x	x	x	x	x	x	6	-	6
6)		Kask zabezpieczający	P	U	x	x	nie	nie	nie	nie	2	4	6
7)		Pałka służbowa	Z	UW	x	x	x	x	x	x	6	-	6
8)		Wodne środki	Z	UW	x	nie	x	nie	nie	nie	2	4	6
9)		Pies służbowy		U	x	x	x	x	nie	x	5	1	6
10)		Koń służbowy		U	x	x	nie	nie	nie	nie	2	4	6
11)		Pociski niepenetracyjne	Z	UW	x	x	x	x	x	x	6	-	6
		Środki chemiczne:											
12)	a)	- ręczne miotacze	Z	UW	x	x	x	x	x	x	6	-	6
	b)	- plecakowe miotacze	Z	UW	x	x	nie	nie	nie	nie	2	4	6
	c)	- granaty łzawiące	Z	UW	x	x	x	nie	nie	nie	3	3	6
	d)	- inne urządzenia	Z	UW	x	x	x	x	x	nie	5	1	6
13)		Paralizator	Z	UW	x	x	x	x	x	x	6	-	6
16)		Pokój izolacyjny		U	nie	x	nie	nie	nie	nie	1	5	6
17)		Kolczatka drogowa		W	x	x	x	x	nie	x	5	1	6
18)		Pojazdy służbowe		W	x	x	x	x	x	x	6	-	6
19)		Środki do pokonywania		W	x tnw	x tnw	x tnw	x tnw	x bmw	x bmw	6	-	6
20)		Środki pirotechniczne		U	x	x	x	x	x	x	6	-	6
RAZEM			D		25	25	22	18	18	17	125	-	-
			N		1	1	4	8	8	9	-	31	-
			M		26	26	26	26	26	26	-	-	156

Objaśnienie: 1) x – przyporządkowanie dozwolone; 2) nie – przyporządkowanie niedozwolone; 3) w polu tylko myślnik – liczba zero; 4) P – prewencyjnie; 5) Z – wobec zwierzęcia; 6) U – użycie; 7) W – wykorzystanie; 8) D – ilość przyporządkowań dozwolonych w wierszu lub kolumnie; 9) N – ilość przyporządkowań niedozwolonych w wierszu lub kolumnie; 10) M – ilość możliwych przyporządkowań w wierszu lub kolumnie; 10) Pol. – Policja; 11) tnw – także materiały wybuchowe; 12) bmw – bez materiałów wybuchowych

2) z 14 działań wymienionych w art. 11 u.ś.p.b. funkcjonariusz SCS może podjąć każde z nich, tzn.: wyegzekwowanie wymaganego prawem zachowania zgodnie z

wydanym przez uprawnionego poleceniem; odparcie bezpośredniego, bezprawnego zamachu na życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby; przeciwdziałanie czynnościom zmierzającym bezpośrednio do zamachu na życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby; przeciwdziałanie naruszeniu porządku lub bezpieczeństwa publicznego; przeciwdziałanie bezpośredniemu zamachowi na ochraniające przez uprawnionego obszary, obiekty lub urządzenia; ochrona porządku lub bezpieczeństwa na obszarach lub w obiektach chronionych przez uprawnionego; przeciwdziałanie zamachowi na nienaruszalność granicy państwowej; przeciwdziałanie niszczeniu mienia; zapewnienie bezpieczeństwa konwoju lub doprowadzenia; ujęcie osoby, udaremnienie jej ucieczki lub pościg za tą osobą; zatrzymanie osoby, udaremnienie jej ucieczki lub pościg za tą osobą; pokonanie biernego oporu; pokonanie czynnego oporu; przeciwdziałanie czynnościom zmierzającym do autoagresji.

Dotychczasowe ustalenia w zakresie możliwości stosowania ś.p.b. przez poszczególne formacje odnotowano w dwóch tabelach zamieszczonych na końcu tego opracowania. Pierwsza z nich – tabela nr I (Formacje a ś.p.b.) prezentuje przyporządkowania poszczególnych formacji do ś.p.b., które one mogą i nie mogą stosować, a druga – tabela nr II (Formacje a działania uprawniające do stosowania ś.p.b.) - prezentuje przyporządkowania tych formacji do działań, które za pomocą tych ś.p.b. mogą i nie mogą być realizowane.

Z wyżej wymienionej tabeli nr I wynika, że:

1) każda z omawianych formacji - może stosować 15 następujących ś.p.b.: a) siłę fizyczną w postaci technik transportowych (także prewencyjnie), obrony (także wobec zwierzęcia), ataku (także wobec zwierzęcia), obezwładnienia (także wobec zwierzęcia), b) kajdanki (także prewencyjnie) zakładane na ręce, zakładane na nogi, zespolone, c) siatkę obezwładniającą (także wobec zwierzęcia), d) pałkę służbową (także wobec zwierzęcia), e) pociski niepenetracyjne (także wobec zwierzęcia), f) chemiczne środki obezwładniające w postaci ręcznych miotaczy substancji obezwładniających (także wobec zwierzęcia), g) przedmioty przeznaczone do obezwładniania osób za pomocą energii elektrycznej (także wobec zwierzęcia), h) pojazdy służbowe, i) środki przeznaczone do pokonywania zamknięć budowlanych i innych przeszkód, w tym - za wyjątkiem CBA i SCS - także materiały wybuchowe, j) środki pirotechniczne o właściwościach ogłuszających lub oślniewających;

2) inne formacje niż ABW i SCS – mogą stosować 2 ś.p.b., tj. kaftan bezpieczeństwa (także prewencyjnie) i pas obezwładniający (także prewencyjnie);

3) tylko Policja i SG - mogą stosować 3 ś.p.b. następujące ś.p.b.: a) kask zabezpieczający (także prewencyjnie), b) koń służbowy, c) chemiczne środki obezwładniające w postaci plecakowych miotaczy substancji obezwładniających (także wobec zwierzęcia);

4) tylko Policja i ŻW - mogą stosować 1 ś.p.b., tj. wodne środki obezwładniające (także wobec zwierzęcia);

5) inne formacje niż CBA - mogą stosować 1 ś.p.b., tj. psa służbowego;

6) tylko Policja, SG i ŻW - mogą stosować 1 ś.p.b., tj. chemiczny środek obezwładniający w postaci granatów łzawiących (także wobec zwierzęcia);

7) inne formacje, niż SCS - mogą stosować 1 ś.p.b., tj.: chemiczne środki obezwładniające w postaci innych urządzeń przeznaczonych do miotania środków obezwładniających (także wobec zwierzęcia);

8) tylko SG – może stosować 1 ś.p.b., tj. pokój izolacyjny;

9) inne formacje, niż CBA - mogą stosować 1 ś.p.b., tj. kolczatkę drogową i inne środki służące do zatrzymywania oraz unieruchamiania pojazdów mechanicznych.

1) każda z omawianych formacji – może stosować ś.p.b. do realizacji 13 działań, takich jak: a) wyegzekwowanie wymaganego prawem zachowania zgodnie z wydanym przez uprawnionego poleceniem, b) odparcie bezpośredniego, bezprawnego zamachu na życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby, c) przeciwdziałanie czynnościom zmierzającym bezpośrednio do zamachu na życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby, d) przeciwdziałanie naruszeniu porządku lub bezpieczeństwa publicznego, e) przeciwdziałanie bezpośredniemu zamachowi na ochraniane przez uprawnionego obszary, obiekty lub urządzenia, f) ochrona porządku lub bezpieczeństwa na obszarach lub w obiektach chronionych przez uprawnionego, g) przeciwdziałanie niszczeniu mienia, h) zapewnienie bezpieczeństwa konwoju lub doprowadzenia, i) ujęcie osoby, udaremnienie jej ucieczki lub pościg za tą osobą, j) zatrzymanie osoby, udaremnienie jej ucieczki lub pościg za tą osobą, k) pokonanie biernego oporu; l) pokonanie czynnego oporu, m) przeciwdziałanie czynnościom zmierzającym do autoagresji;

Tabela nr II. Formacje a działania uprawniające do stosowania ś.p.b.											
<i>Art 11 (u.ś.p.b.) pkt</i>	<i>DZIAŁANIE</i>	<i>FORMACJA</i>						<i>RAZEM</i>			
		<i>SG</i>	<i>SCS</i>	<i>Pol.</i>	<i>ŻW</i>	<i>ABW</i>	<i>CBA</i>	<i>D</i>	<i>N</i>	<i>M</i>	
1.	Polecenie - wyegzekwowanie	x	x	x	x	x	x	6	-	6	
2.	Zamach - osoba	x	x	x	x	x	x	6	-	6	
3.	Zmierzenie - zamach - osoba	x	x	x	x	x	x	6	-	6	
4.	Naruszenie - porządek - bezp.	x	x	x	x	x	x	6	-	6	
5.	Zamach - ochraniane - obszary	x	x	x	x	x	x	6	-	6	
6.	Porządek - bezp. - obsz. chro.	x	x	x	x	x	x	6	-	6	
7.	Nienaruszalność - granica	x	x	nie	nie	nie	nie	2	4	6	
8.	Niszczenie - mienie	x	x	x	x	x	x	6	-	6	
9.	Bezp. - konwój - doprowadz.	x	x	x	x	x	x	6	-	6	
10.	Ujęcie - ucieczka - pościg	x	x	x	x	x	x	6	-	6	
11.	Zatrzym. - ucieczka - pościg	x	x	x	x	x	x	6	-	6	
12.	Bierny - opór	x	x	x	x	x	x	6	-	6	
13.	Czynny - opór	x	x	x	x	x	x	6	-	6	
14.	Autoagresja - przeciwdziałanie	x	x	x	x	x	x	6	-	6	
RAZEM		D	14	14	13	13	13	13	80	-	-
		N	-	-	1	1	1	1	-	4	-
		M	14	14	14	14	14	14	-	-	84

Objaśnienie: 1) x – przyporządkowanie dozwolone; 2) nie – przyporządkowanie niedozwolone; 3) w polu tylko myślnik – liczba zero; 4) D – ilość przyporządkowań dozwolonych w wierszu lub kolumnie; 5) N – ilość przyporządkowań niedozwolonych w wierszu lub kolumnie; 6) M – ilość możliwych przyporządkowań w wierszu lub kolumnie; 7) Pol. - Policja

2) tylko SG i SCS - mogą stosować ś.p.b. do realizacji 1 działania polegającego na przeciwdziałaniu zamachowi na nienaruszalność granicy państwowej.

Reasumując należy stwierdzić, że - pomijając materiały wybuchowe - każda z omawianych formacji, które są uprawnione zarówno do ścigania karnego przez k.p.k., jak i stosowania ś.p.b. przez u.ś.p.b. (Policja, SG, ŻW, ABW, CBA, SCS), może stosować 15 tych samych ś.p.b. do realizacji 13 tych samych działań. Ponadto jedna z tych formacji (SG), za pomocą tych ś.p.b. może realizować jedno dodatkowe działanie. Oprócz tego te formacje – w różnym zakresie – mogą realizować te działania za pomocą 11 innych ś.p.b.

BIBLIOGRAFIA:

1. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1375, ze zm.)
2. Ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 202)
3. Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 171, ze zm.)
4. Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o SG (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1061, ze zm.)
5. Ustawa z dnia 24 maja 2002 r. o ABW oraz Agencji Wywiadu (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 557, ze zm.)
6. Ustawa o z dnia 9 czerwca 2006 r. o CBA (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1900, ze zm.)
7. Ustawa dnia 24 sierpnia 2001 r. o ŻW i wojskowych organach porządkowych (t.j. Dz.U. z 2021 r. poz. 1214, ze zm.)
8. Ustawa z dnia 16 listopada 2016 r. o Krajowej Administracji Skarbowej (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 813, ze zm.)
9. Ustawa z dnia 3 lipca 2002 r. Prawo lotnicze (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1235, ze zm.)
10. Ustawa z dnia 8 grudnia 2017 r. o Służbie Ochrony Państwa (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 66, ze zm.)
11. Ustawa z dnia 26 stycznia 2018 r. o Straży Marszałkowskiej (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1727, ze zm.)
12. Kobus I., Środki przymusu bezpośredniego, tom II, Poszczególne formacje, Szczytno 2022
13. Kobus I., Środki przymusu bezpośredniego, tom I, Wspólna regulacja, Szczytno 2021
14. Apanowicz I., Metodologia nauk, Toruń 2003

Agnieszka Szoltek

podinsp. doktor nauk społecznych w zakresie psychologii, specjalność psychologia kliniczna, adiunkt Instytutu Nauk Społecznych Wydziału Bezpieczeństwa i Nauk Prawnych Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie, Szczytno, Rzeczpospolita Polska

Agnieszka Bonus–Dzięgo

podinsp. starszy wykładowca Instytutu Nauk Społecznych Wydziału Bezpieczeństwa i Nauk Prawnych Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie, Szczytno, Rzeczpospolita Polska

**OBCY – CZYLI «GORSZY»? O POSTRZEGANIU UCHODźCÓW
NA GRANICY POLSKO-BIAŁORUSKIEJ**

Kryzys na granicy polsko-białoruskiej, rozpoczął się w czerwcu 2021 roku, masową migracją obywateli Afganistanu, Iraku, Iranu, Libii, Pakistanu, Syrii. Migranci stali się narzędziem, wykorzystywanym przez Rosję i Białoruś do zniesienia sankcji unijnych, stąd powstało nowe pojęcie – broni demograficznej, będącej elementem wojny hybrydowej. Z raportu Grupy Granica (organizacji pomocowej, działającej na pograniczu polsko-białoruskim) wynika, że ponad 14 000 osób została udzielona pomoc. Trwający na granicy kryzys humanitarny wywołuje w społeczeństwie polskim dyskusję, dotyczącą zarówno działań państwa i jego służb, jak również postrzegania uchodźców przez Polaków. W sondażu Ipsos dla OKO.press zbadano poglądy obywateli polskich na temat ich stosunku do migrantów na granicy polsko-białoruskiej, w perspektywie porównawczej, w latach: 2021–2022. Analiza zebranych danych statystycznych, w obu badanych okresach jednoznacznie wskazała, iż ponad połowa Polaków opowiedziała się za pushback, we wrześniu 2021 roku, tylko 41% ankietowanych popierało wpuszczanie migrantów do Polski, z kolei w listopadzie 2022 r. o 2% wzrosło poparcie dotyczące przyjmowania uchodźców. Pomimo, iż większość Polaków deklaruje kultywowanie praktyk religijnych, to „ci praktykujący” , aż w 66% opowiedzieli się za nieprzyjmowaniem migrantów. Co ciekawe, 60% społeczeństwa osób niepraktykujących (nieuczęszczających do kościoła), opowiedziało się za wpuszczaniem na teren RP uchodźców, a 72% praktykujących, czyli uczęszczających kilka razy w tygodniu do kościoła było jednoznacznie przeciw udzielaniu schronienia przez Polskę. Przeprowadzony sondaż diagnostyczny, pozwala stwierdzić, że „*im rzadziej praktykujemy, tym częściej jesteśmy za wpuszczeniem uchodźców i rozpatrzeniem ich wniosków o azyl, im częściej odwiedzamy kościół, tym mniej myślimy o migrantkach i migrantach jako ludziach i tym bardziej chcemy, żeby ich wypychać*”. Pomimo, stanowiska Episkopatu Polski, jak również prymasa Wojciecha Polaka, opowiadającego się za pomocą migrantom, w tym świadczenia opieki medycznej, nie zmieniło się postrzeganie i postawa Polaków w tej kwestii. A czy płeć ankietowanych jest istotną

zmienną kształtującą poglądy społeczeństwa polskiego? Jak można było przewidywać, kobiety opowiadały się za wpuszczaniem migrantów. Dane sondażowe z badania ankietowego przeprowadzonego we wrześniu 2021 roku wskazywały na 42% poparcie kobiet postulujących przyjmowanie wniosków o azyl, zaś w listopadzie 2022 roku wzrosło ono do 49%. Natomiast wśród mężczyzn, zaobserwowano spadek poparcia do idei przyjmowania migrantów, na początku trwania kryzysu 40% mężczyzn opowiedziało się za udzielaniem azylu uchodźcom, a 45% chciało, by odsyłać ich na Białoruś. W trakcie trwania kryzysu na granicy polsko-białoruskiej poglądy mężczyzn stały się bardziej radykalne, nastąpił wzrost tendencji do niewpuszczania migrantów, 59% mężczyzn opowiedziało się za pushbeck, zaś 36% sprzeciwiało się im w początkowej fazie kryzysu. Dążąc do kompleksowego poznania poglądów Polaków, zasadna jest analiza struktury społecznej ze względu na wiek. W sondażu Ipsos dla OKO.press uwzględniono następujące grupy wiekowe: 18-29, 30-39, 40-49, 50-59, powyżej 60 r. ż., najbardziej rozbieżne zdania mieli najmłodsi i najstarsi respondenci. Za przyjmowaniem i rozpatrywaniem wniosków o azyl opowiadało się 51% ankietowanych z grupy wiekowej 18-29 lat, zaś seniorzy stanowili tylko 35% respondentów akceptujących powyższe rozwiązanie. Większość osób po 60 roku życia popierała pushbeck, stanowili oni 59% ogółu badanych. Z grup wiekowych: 30-39, 40-49, 50-59 deklaracje Polaków „za” i „przeciw” przyjmowaniu uchodźców rozkładały się równomiernie, gdzie przeważały opinie o niewpuszczaniu migrantów, a w sytuacji przekroczenia granicy, wydalaniu ich na Białoruś. Wykształcenie ankietowanych, którzy wzięli udział w sondażu miało istotne znaczenie w wyrażanych poglądach na temat migrantów, usiłujących dostać się do Polski. Osoby legitymujące się wykształceniem wyższym deklarowały, iż państwo polskie powinno przyjmować i rozpatrywać wnioski o azyl, stanowili oni 58% ogółu respondentów, zaś osoby z najniższym wykształceniem (podstawowym i gimnazjalnym) sprzeciwiały się takiemu rozwiązaniu, stanowi oni 69% ogółu badanych. Drugą co do liczebności grupą opowiadającą się za niewpuszczaniem migrantów były osoby z wykształceniem zawodowym, stanowili oni 62% ogółu badanych. W opinii 49% ankietowanych z wykształceniem średnim i pomaturalnym pushbeck, to właściwe działania zmierzające do zażegnania kryzysu migracyjnego. Mieszkańcy wielkich miast (powyżej 500 tys.) w 61% deklarowali potrzebę i chęć przyjmowania migrantów, zaś osoby mieszkające na wsiach, tylko w 34% popierali tą ideę, w przeważającym stopniu tzn. 62% byli przychylni pushbeck.

W perspektywie psychologicznej opinia Polaków na temat migrantów próbujących przedostać się przez granicę polsko-białoruską, winna być rozpatrywana, w odniesieniu do procesu kategoryzacji społecznej oraz tożsamości społecznej. Wilhelmina Wosińska zdefiniowała kategoryzację jako „*proces łączenia obiektów fizycznych oraz ludzi w grupy na podstawie powierzchownego podobieństwa*”. Kluczowym jej celem jest oszczędność poznawcza, polegająca na upraszczaniu spostrzeżeń i tworzeniu skrótów myślowych w postaci stereotypów. Proces kategoryzacji następuje przez „*przypisywanie ludzi do określonych kategorii społecznych według wybranych kryteriów oraz wnioskowanie o ich*

cechach osobowych na podstawie schematów czy stereotypów całej kategorii". Informacje dotyczące członków własnej zbiorowości, w tym przypadku narodu polskiego, zapisywane są w pamięci wokół kategorii osób, tzn. gdy odpamiętujemy członków własnej grupy, przypominają się nam poszczególne osoby. Nie dzieje się tak w przypadku obcych zbiorowości, gdzie informacje utrwalają się w postaci cech, przenoszonych na całą obcą grupę. Przekazy medialne, ukazujące tysiące migrantów szturmujących zapory ustawiane na granicy, lub atakujących funkcjonariuszy Straży Granicznej, Policji czy Wojska Polskiego, próbujących nielegalnie przedostać się na terytorium RP z pewnością wpłynęły na opinie Polaków, dotyczące tej grupy. Efektem kategoryzacji jest percepcyjna akcentuacja, obejmująca postawy, zachowania i emocje, które przez postrzegającego wiążą się z kryterium kategoryzacji. Jednostka dokonująca kategoryzacji własnej osoby nabywa tożsamości grupowej, dostrzegając podobieństwa między sobą a innymi członkami własnej grupy oraz dzielące ją różnice z grupą obcą. Przejawem zaburzonego procesu kategoryzacji jest spostrzeganie osoby „kategorialnie” a nie „personalnie”, tzn. jednostce przypisywane są desygnaty odnoszące się do całej kategorii, a nie jej cechy indywidualne. Dzięki temu procesowi można wyjaśnić przypisywanie migrantom, negatywnych cech ze względu na posiadanie przez nich jakichkolwiek odmiennych atrybutów w odróżnieniu do Polaków. Przyjmowane jest założenie, że „inny” znaczy gorszy, natomiast „ja” lub „my” jesteśmy lepsi. To zniekształcenie poznawcze wynika z pozytywnej społecznej identyfikacji z grupą własną, co prowadzi do doświadczenia zadowolenia i dumy. Człowiek dokonuje porównań społecznych w dół, tzn. mając przeświadczenie o wyjątkowości własnej grupy, wytwarza pozytywną tożsamość społeczną.

Ukształtowanie tożsamości społecznej pozwala jednostce odpowiedzieć na kluczowe dla niej pytania dotyczące różnicowania jej w kontekście funkcjonowania w grupie własnej (narodu polskiego) oraz grupach „obcych” (migrantów, uchodźców). Dzięki tożsamości społecznej Polak będzie potrafił dookreślić: „Kim jest w stosunku do innych ludzi?” oraz „Kim jest jego grupa w stosunku do innych grup?”. Pod pojęciem tożsamości społecznej należy rozumieć *„opisowe i wartościujące definiowanie siebie w kategoriach przynależności do konkretnych grup”*, wskazujące na pełnione przez jednostkę role społeczne, czy zajmowaną przez nią pozycję społeczną. Tożsamość społeczna jest niezależna od tożsamości osobistej, stanowi ona część pojęcia „ja” związaną z przynależnością grupową. Człowiek ma silną potrzebę współuczestnictwa w różnych grupach. Zakorzenione dążenie do przynależności w nich nabiera szczególnego znaczenia i stanowi istotną przesłankę do ukonstytuowania się własnej podmiotowości i wartości. Jednostka rozwija tożsamość społeczną szczególnie w grupach narodowościowych czy wyznaniowych, tzw. „grupach odniesienia”, w skutek silnego poczucia identyfikacji i więzi. Świadomość przynależności do grupy wyraża się w wierności dla ideologii grupy, czci dla wspólnych wartości i ich symboli, świadomości wspólnych interesów czy zadań. Identyfikacja z grupą własną przejawia się często kategoryzacyjnymi zaimkami „my” – „oni”. Przynależność do grupy odniesienia – narodu

polskiego pozwala poszczególnym obywatelom przyjmować ujednolicony system znaczeń. System ten przekłada się na to, jak człowiek widzi świat społeczny, według jakich kryteriów kategoryzuje ludzi, jak ocenia ich w aspekcie moralnym, a gdy jest on zagrożony, aktywizuje do jego obrony i motywuje do poświęceń. Poszukując uzasadnienia zniekształceń w kategoryzacji grup „obcych” warto przytoczyć teorię „zamkniętej” tożsamości narodowej, opracowaną przez Zdzisława Chlewińskiego. W tym typie tożsamości, więzi z grupą oparte są o ideologię o charakterze nacjonalistycznym, w skrajnych wypadkach szowinistycznym – „mój naród” jest lepszy, bardziej wartościowy, niż inne narody. W tego rodzaju ideologii wyraża się etnocentryzm, megalomania, pogarda dla innych czy ksenofobia. W strukturze „zamkniętej” tożsamości narodowej występują niekiedy mniej lub bardziej ukryte elementy rasizmu, przejawiające się odwołaniem do „wspólnoty krwi” czy „czystości etnicznej”. W odniesieniu do narodu polskiego, przejawy rasizmu będą ujawniały się w identyfikowaniu się z hasłem „prawdziwego Polaka”. „Obcych” postrzega się jako zagrożenie dla swojego narodu i kultury, odmawia się im prawa do identyfikacji z narodem własnym. Niwelując „zamkniętą” tożsamość narodową należałoby postulować przekształcanie jej w typ „otwartej” tożsamości narodowej, której podstawą jest tolerancja i równe prawa przypisane każdemu narodowi czy mniejszości narodowej.

Kategoryzacja społeczna odgrywa ważną rolę w postrzeganiu przez jednostkę innych grup społecznych, czy narodowościowych. Jej efektem może być upraszczanie spostrzeżeń i skrótów myślowych w postaci stereotypów, a co za tym idzie zniekształcone kategoryzowanie. Ponadto, faworyzowanie własnej zbiorowości – narodu polskiego, może nasilać antagonizm w stosunku do „obcych” grup – migrantów, uchodźców, co skutkuje pejoratywnym ocenianiem tych grup, a zatem ich dyskryminowaniem.

BIBLIOGRAFIA:

1. Chlewiński Z., *Tożsamość a tolerancja*, „Czasopismo Psychologiczne”, 1995, t. 1, nr 3, s. 119–128.
2. Czapiński J. (red.), *Psychologia społeczna: encyklopedia Blackwella*, Warszawa 2001.
3. Grzelak J., Jarymowicz M., *Tożsamość i współzależność* [w:] *Psychologia. Podręcznik akademicki*, J. Strelau (red.), Gdańsk 2007, t. 3.
4. Kenrick D. T., Neuberg S. L., Cialdini R. B., *Psychologia społeczna*, Gdańsk 2002.
5. Knapik W., *Tradycje jako element tożsamości kulturowej wiejskich społeczności lokalnych*, [w:] *Tradycja w kontekstach społecznych*, J. Styk, M. Dziekanowska, Lublin 2011.
6. Turner J. C., *Towards a cognitive redefinition of the social group* [w:] *Social identity and intergroup relations* H. Tajfel ed., Cambridge 1982, s. 15–40.
7. Waszczyńska K., *Wokół problematyki tożsamości*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego” 2014, nr 6, s. 48–73.

8. Wojciszke B., Doliński D., *Psychologia społeczna* [w:] *Psychologia. Podręcznik akademicki*, J. Strelau, D. Doliński (red.), Gdańsk 2008, t. 2.
9. Wosińska W., *Psychologia życia społecznego*, Gdańsk 2004.
10. Śliwa Z., Olech A., *Migracje i kryzys na granicy polsko-białoruskiej*, dostęp: 18.03.2023, <https://ine.org.pl/migracje-i-kryzys-na-granicy-polsko-bialoruskiej/>
11. Chrzczonowicz M., *Kryzys humanitarny na granicy polsko-białoruskiej. Grupa Granica: pomogliśmy 14 tys. osób*, dostęp: 18.03.2023, <https://oko.press/kryzys-humanitarny-na-granicy-polsko-bialoruskiej-grupa-granica-pomogliśmy-14-tys-osob>
12. Gadomska A., Push-back, czyli wstydlivy problem Europy, dostęp: 18.03.2023, <https://biqdata.wyborcza.pl/biqdata/7,159116,27647909,push-back-czyli-wstydlivy-problem-europy.html>
13. Chrzczonowicz M., *Nie wpuszczać, wypychać na Białoruś. Tak uważa 66 proc. chodzących do kościoła [SONDAŻ IPSOS]*, dostęp: 18.03.2023, <https://oko.press/nie-wpuszczac-wypychac-na-bialorus-tak-uwaza-66-proc-chodzacych-do-kosciola-sondaz-ipsos>

Валерія Бондар

кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Львівського державного університету внутрішніх справ, м. Львів, Україна

ПРОВЕДЕННЯ СЛУЖБОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Питання оборони, захисту суверенітету, територіальної цілісності та недоторканості сьогодні, як ніколи важливі для нашої держави. Указом Президента України № 64 від 24 лютого 2022 р. на території України було введено воєнний стан, зумовлений збройною агресією російської федерації. Тому на території України запроваджено правовий режим воєнного стану відповідно до Закону України № 389-VIII «Про правовий режим воєнного стану».

В зв'язку з чим, для покращення діяльності Національної поліції України під час воєнного стану також було доповнено рядом змін до законів України [1]. Законом України від 15.03.2022 № 2123-IX «Про внесення змін до законів України "Про Національну поліцію" та "Про Дисциплінарний статут Національної поліції України" з метою оптимізації було внесено зміни до Закону України "Про Дисциплінарний статут Національної поліції України" (Відомості Верховної Ради України, 2018 р., № 29) , а саме доповнено розділом V «Особливості проведення службового розслідування в період дії воєнного стану».

В статті 26 вищевказаного розділу зазначено, що у період дії воєнного стану службове розслідування проводиться з дотриманням вимог Дисциплінарного статуту НПУ з урахуванням всіх особливостей.

Службове розслідування призначається та проводиться у формі письмового провадження. Службове розслідування за фактом порушення поліцейським службової дисципліни може проводитися як дисциплінарною комісією, так і однією особою, у тому числі безпосередньо уповноваженим керівником, який одноособово здійснює передбачені Статутом повноваження дисциплінарної комісії (далі - уповноважена особа).

Службове розслідування стосовно заступників керівника Національної поліції України чи керівників територіальних органів Національної поліції України проводиться виключно дисциплінарною комісією.

Службове розслідування має бути завершено протягом 15 календарних днів з дня його призначення уповноваженим керівником. У разі потреби цей строк може бути продовжений керівником, який призначив службове розслідування, але не більш як на 15 календарних днів.

До строку проведення службового розслідування не зараховується документально підтверджений час перебування поліцейського, стосовно якого

проводиться службове розслідування, у відрядженні чи на стаціонарному лікуванні в закладах охорони здоров'я, розташованих на підконтрольних органам державної влади територіях.

Якщо протягом проведення службового розслідування поліцейським, стосовно якого призначено службове розслідування, вчинено інший дисциплінарний проступок, обставини його вчинення підлягають перевірці уповноваженою особою під час проведення такого службового розслідування. За результатами службового розслідування уповноважена особа складає висновок. У разі проведення службового розслідування безпосередньо керівником, який його призначив, висновок не складається, а обставини вчинення дисциплінарного проступку відображаються в наказі про притягнення до дисциплінарної відповідальності або в довідці про відсутність в діях поліцейського ознак дисциплінарного проступку.

Службове розслідування вважається завершеним у день затвердження керівником, який призначив службове розслідування, чи особою, яка його заміщує, висновку за результатами службового розслідування.

У разі проведення службового розслідування безпосередньо керівником, який його призначив, днем завершення службового розслідування є день підписання наказу про притягнення поліцейського до дисциплінарної відповідальності або довідки про відсутність в діях поліцейського дисциплінарного проступку, яка підлягає реєстрації в органі поліції.

Під час проведення службового розслідування уповноважена особа зобов'язана запропонувати поліцейському або іншій особі, обізнаній з обставинами вчинення дисциплінарного проступку, надати пояснення. У разі відсутності поліцейського на службі уповноважена особа зобов'язана викликати його для надання пояснень. Виклик здійснюється шляхом його безпосереднього вручення поліцейському або надсилання поштовим зв'язком чи з використанням електронної комунікації.

За наявної можливості надсилання виклику поштовим зв'язком здійснюється рекомендованим листом на адресу місця проживання поліцейського, що зазначена в його особовій справі.

Надсилання виклику з використанням електронної комунікації здійснюється виключно на адресу електронної пошти поліцейського чи за іншими контактними даними, які зазначені в його особовій справі або які наявні в розпорядженні його безпосереднього керівника.

Виклик надсилається з таким розрахунком, щоб поліцейський, який викликається, мав не менше однієї доби для прибуття за вказаною у виклику адресою. Виклик, який надіслано поштовим зв'язком, вважається таким, що отриманий поліцейським, на четвертий календарний день з дня його відправлення.

Виклик, надісланий з використанням електронної комунікації, вважається таким, що отриманий поліцейським, на другий день з дня його відправлення.

Якщо поліцейський, викликаний уповноваженою особою у визначеному цією статтею порядку, не з'явився та не повідомив про наявність поважних причин свого неприбуття, він вважається таким, що відмовився від надання пояснень, про що уповноваженою особою складається акт. Від поліцейського, стосовно якого є підтвердні дані про самовільне залишення ним місця несення служби, виїзд до інших регіонів країни чи за кордон, пояснення не відбираються, поліцейський вважається таким, що відмовився від надання пояснень [3].

В ст. 29 Статуту закріплено застосування дисциплінарних стягнень у період дії воєнного стану. У разі встановлення за результатами службового розслідування в діях поліцейського дисциплінарного проступку видається письмовий наказ про застосування до нього одного з видів дисциплінарного стягнення з урахуванням особливостей, визначених цією статтею.

Дисциплінарні стягнення застосовуються в порядку зростання від менш суворого, яким є зауваження, до більш суворого - звільнення зі служби в поліції.

Дисциплінарне стягнення у виді пониження у спеціальному званні на один ступінь не застосовується до поліцейських, які мають первинне спеціальне звання рядовий поліції[3].

У разі притягнення до дисциплінарної відповідальності поліцейського, який має дисциплінарне стягнення у виді пониження у спеціальному званні на один ступінь і вчинив новий дисциплінарний проступок, до нього знову може бути застосовано дисциплінарне стягнення у виді пониження у спеціальному званні на один ступінь.

Дисциплінарні проступки такі, як перебування поліцейського на службі у стані алкогольного, наркотичного та/або іншого сп'яніння, а також залишення місця несення служби без поважних причин, не можуть бути віднесені до незначних дисциплінарних проступків. У разі повторного вчинення дисциплінарного проступку поліцейським протягом строку дії дисциплінарного стягнення у виді зауваження за результатами службового розслідування дисциплінарне стягнення, що застосовується, повинно бути суворішим, ніж попереднє.

Протягом 10 днів з дня підписання наказу про застосування дисциплінарного стягнення прямий керівник посадової особи, яка застосувала дисциплінарне стягнення, має право його пом'якшити, застосувати суворіше дисциплінарне стягнення або звільнити поліцейського від дисциплінарної відповідальності, якщо встановить невідповідність такого стягнення ступеню тяжкості вчиненого дисциплінарного проступку та вини. У разі застосування до поліцейського інших заходів дисциплінарного впливу, не пов'язаних із застосуванням дисциплінарного стягнення, прямий керівник посадової особи, яка призначила службове розслідування, має право переглянути це рішення шляхом видання наказу про притягнення цього поліцейського до дисциплінарної відповідальності[3].

Хочемо звернути увагу, що всі ці доповнення та зміни до Закону діє тимчасово, на період введення в Україні воєнного стану, здійснення заходів із забезпечення

національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України та 60 днів після цього.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України від 24.02.2022 № 2102-IX. Про затвердження Указу Президента України "Про введення воєнного стану в Україні". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення: 12.03.2023).
2. Постанова Кабінету Міністрів України. Порядок від 08.07.2020 № 573. Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.03.2023).
3. Закон України від 15.03.2022 № 2123-IX. Про внесення змін до законів України "Про Національну поліцію" та "Про Дисциплінарний статут Національної поліції України" з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2123-%D0%86%D0%A5#Text> (дата звернення: 12.03.2023).
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-Х. Дата оновлення 16.07.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 12.03.2023).

Тарас Вайда

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної фізичної та вогневої підготовки Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ, м. Одеса, Україна

Олександр Скрипка

викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки факультету №2 Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кропивницький, Україна

ГУМАНІТАРНЕ РОЗМІНУВАННЯ ЗВІЛЬНЕНИХ ВІД ВОРОГА ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ ЯК ПЕРШОЧЕРГОВЕ ЗАВДАННЯ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ПІСЛЯ ДЕОКУПАЦІЇ РЕГІОНІВ

Актуальність проблеми. На прикладі звільнених окремих регіонів України від російських загарбників (Херсонська, Миколаївська, Київська, Харківська, Чернігівська та ін. області), можна констатувати, що війська окупантів під час тимчасового захоплення ними цих територій зазвичай мінують рубежі оборони, підступи до військових об'єктів, навколишню місцевість біля складів боєприпасів та баз паливно-мастильних матеріалів тощо.

При відступі диверсійно-розвідувальні групи супротивника та його спеціальні військові підрозділи також зазвичай мінують існуючі транспортні комунікації (автодороги, залізниці), придатні ділянки для можливого переміщення військових підрозділів ЗСУ (польові дороги, стежки, річки тощо), зручні місця для вірогідної зупинки та зосередження військ і техніки, інженерні споруди (мости, тунелі, греблі), промислові підприємства, об'єкти паливопостачання (склади та паливні пункти, трубопроводи, АЗС тощо), об'єкти електропостачання (ЛЕП, трансформаторні підстанції тощо), інфраструктуру зв'язку (телевізійні та радіовишки, супутникові антени, кабельні канали та ін.), енергогенеруючі об'єкти (гідроелектростанції, теплоелектростанції, водопостачання) та ін., тим самим створюючи перешкоди як для оперативного переслідування українськими військами окупантів країни-агресора, так і спричиняючи додаткові відтерміновані ураження цивільного населення, сповільнюючи відновлення на звільнених територіях нормального життя (повернення населення, ведення землеробства, розвиток рекреації тощо) [1, с. 4].

Під розмінуванням (гуманітарним розмінуванням) нами розуміється у відповідності до визначення цього терміну в Законі України «Про протимінну діяльність в Україні» «комплекс планових заходів, що проводяться з метою ліквідації небезпеки, пов'язаної з мінами і вибухонебезпечними предметами, та включають нетехнічне та технічне обстеження, маркування і складання карт території, очищення забрудненої території, підготовку документації після

розмінування, надання інформації щодо протимінної діяльності та передачу очищеної території» [2]. До проведення розмінування (гуманітарного розмінування) залучаються фахівці з розмінування операторів протимінної діяльності – уповноважених підрозділів центральних органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності, у тому числі міжнародних та іноземних, що залучаються до проведення заходів у сфері протимінної діяльності.

Знешкодження вибухонебезпечних предметів передбачає спеціальні дії щодо блокування або нейтралізації виконавчих механізмів підричників цього предмета (вилучення з нього підричників, вилучення вибухонебезпечного предмета з місця встановлення), котрі спрямовані на приведення вибухонебезпечного предмета у безпечний стан, що виключає можливість його ненавмисного вибуху. Як окремий процес гуманітарного розмінування слід розглядувати *знищення вибухонебезпечного предмета* – переведення вибухонебезпечного предмета у недієздатний (безпечний) стан шляхом підриву, спалювання, механічного чи іншого повного або часткового руйнування з обов'язковим дотриманням вимог протимінної діяльності та запобіганням і мінімізацією негативних для населення, інфраструктури та довкілля наслідків [там само].

Вибухонебезпечні предмети можуть мати різне призначення, різноманітну форму, принцип дії тощо. У загальному випадку – це вибухові матеріали промислового призначення та саморобного виготовлення, боєприпаси, що містять вибухові речовини, а також біологічні та хімічні речовини: бомби і боєголовки; керовані і балістичні ракети; артилерійські, мінометні, ракетні боєприпаси і боєприпаси до стрілецької зброї; усі міни, торпеди і глибинні бомби; піротехнічні вироби військового та спеціального призначення; касетні бомби і касети; електричні вибухові пристрої; саморобні вибухові пристрої та інші предмети, що є вибухонебезпечними за своєю природою [2].

У зв'язку із тим, що найбільш розповсюджені випадки пошкодження транспортних засобів та людських жертв серед цивільного населення часто пов'язані з мінами (самовільне користуванням нерозмінованою місцевістю), розглянемо більш детально особливості гуманітарного розмінування звільнених від окупантів територій України як першочергового завдання по відновлення на них життєдіяльності громадян.

Результати дослідження. Для пошуку мін при гуманітарному розмінуванні звільненої території необхідно уважно оглядати місцевість і окремі об'єкти, звертати увагу на наступні характерні ознаки встановлення мінно-вибухових пристроїв та мінних полів:

- 1) позначення і огороження мін та мінних полів;
- 2) невеликі горбки на поверхні або, навпаки, осідання ґрунту, плями зміненого кольору трави і рослинності (їх вигорання, пересихання, пожовтіння тощо), незамасковані частини мін на поверхні;

3) натягнуті над поверхнею шнури або дроти;

4) неприбрана земля після встановлення мін, покинута упаковка та залишені етикетки від мін і детонаторів, забутий інструмент чи приладдя для мінування, шнури, дроти, ізоляційна стрічка, скотч, хомути, кілочки та ін.;

5) частини порожніх касет, гільзи, кришки, блоки датчиків та ін. деталі мін дистанційної установки;

б) на дорогах та стежках гілки, що низько звисають, неприродно вигнуті і похилені стовбури молодих дерев, пошкоджені стовбури та гілки багаторічних дерев та інші предмети на дорозі, дошки чи колоди на обходах складних ділянок руху;

б) для нестандартного встановлення мін і вибухових пристроїв можуть бути використані розтяжки, встановлені на різній висоті і в кілька рядів, розтяжки з петлями, з гачками, розтяжки, що спрацьовують при перерізанні, натискні датчики у вигляді дощок і колод;

7) при встановленні мін-пасток для привернення уваги і зацікавлення особи (місцевого жителя, дітей, власників землі тощо – уточнено нами) часто використовують різні предмети, наприклад зброю, боєприпаси, елементи спорядження, цінні речі, дитячі іграшки [1, с. 4].

Як приклад порушення вибухонебезпеки можна навести небезпечну ситуацію в м. Ізюмі (Харківська область, 3 лютого 2023 року), коли семеро підлітків (трое хлопців та четверо дівчат) 14-17 років знайшли близько 20:00 год фрагмент протипіхотної міни «Пелюстка», котрий здетонував (один з підлітків підняв його із землі та жартома кинув поруч із шістьма іншими його товаришами) [3]. Внаслідок вибуху усі семеро дітей отримали осколкові поранення. Їхній стан задовільний. Проте п'ятеро з них все ж були госпіталізовані до Ізюмської лікарні. Наразі їх життю загрози немає. В цілому, згідно чинного вітчизняного законодавством, постраждали від вибухонебезпечних предметів особи (*далі* – постраждали особи) – це окремі особи або групи осіб, які зазнали фізичних і психологічних травм, фінансових втрат або законні права та інтереси яких були порушені використанням та (або) наявністю вибухонебезпечних предметів чи діями/бездіяльністю відповідальних осіб, або члени сімей осіб, загиблих від вибухонебезпечних предметів [2].

Забруднена територія (в контексті піднятої нами проблеми вибухонебезпеки – будь-яка територія (акваторія), що містить вибухонебезпечні предмети – *уточнено нами*) може бути насичена різними вибухонебезпечними предметами, серед котрих найбільш поширеними внаслідок активного застосування під час війни є міни. Різні види мін, а також пристрої для підривання (в тому числі для детонації мін), вибухові пристрої за принципом дії можна систематизувати в такі групи (типи), як:

– *протипіхотні міни*: 1) натискна фугасна (ПМД-6, ПМД-6М; ПМН, ПМН-2, ПМН-4; ПФМ-1, ПФМ-1С); 2) натяжна осколкова (ПОМЗ-2, ПОМЗ-2М; ПОМ-2, ПОМ-2Р; МІБ); 3) натяжна чи керована вистрибуюча осколкова (ОЗМ-72; ПОБ); 4) натяжна чи керована спрямована осколкова (МОН-50, МОН-90, МОН-100, МОН-200); 5) сейсмічна вистрибуюча осколкова (ПОМ-3);

– *пристрої для підривання мін, гранат*: 1) пристрій керування підриванням по черзі п'яти мін типу МОН, ОЗМ, ПОБ або ін. на відстані до 20 м; 2) мінний пристрій підривання бойової частини гранати Ф-1, РГО та ін.;

– *протитанкові міни*: 1) натискні чи керована фугасна протигусенична (ТМ-57); 2) натискна фугасна протигусенична (ТМ-62, ТМ-62М, ТМ-62П, ТМ-62ПЗ, ТМ-62Д; ПТМ-1, ПТМ-1Г); 3) контактна чи керована кумулятивна протиднищева (ТМК-2); 4) індукційна кумулятивна протиднищева (ТМ-72, ТМ-89, ПТМ-3, ПТМ-4, ПТМ-4Р); 5) інфрачервона, натяжна чи керована кумулятивна протибортова (ТМ-83);

– *протидесантні міни*: 1) протидесантна донна фугасна (ПДМ-1М); 2) протидесантна плаваюча якірна фугасна (ЯРМ);

– *міни-сюрпризи та пастки*: 1) фугасні міни розвантажувальної дії (МС-3; МЛ-7); 2) таймерна, похилої або вібраційної дії фугасна (МС-4);

– *об'єктні міни*: 1) таймерна прилипаючі фугасна (МПМ; СПМ); 2) таймерна незнімна прилипаючі фугасна (БПМ, УПМ); 3) таймерна запалювальна (ЗМГ); 4) таймерна фугасна запалювальна (ВЗЗ-2).

– *нестандартні вибухові пристрої*: 1) протипіхотні гранати, гранатометні заряди, мінометні міни, артилерійські снаряди в якості мін-розтяжок (натяжні осколково-фугасні міни з детонатором від гранати); 2) протипіхотні гранати в якості мін-пасток (осколково-фугасні міни розвантажувальної дії); 3) протипіхотні гранати в якості мін уповільненої дії (таймерна міна осколково-фугасної дії);

– *саморобні вибухові пристрої*: 1) контактні (тип 1), 2) безконтактні (тип 2), 3) таймерні (тип 3) чи 4) радіокеровані (тип 4) міни осколково-фугасної дії [1].

Розглянемо для прикладу основні характеристики протипіхотної міни ПФМ-1 і ПФМ-1С (рос. «Лепесток», заборонена Оттавською конвенцією). Цей вибухонебезпечний пристрій виготовляються у зеленому, коричневому чи бежевому пластмасовому витягнутому корпусі, який складається з плоского балона і крила. Встановлюється на поверхню землі/об'єкта з касет засобами дистанційного мінування та реактивних систем залпового вогню (РСЗВ – далі) або авіацією [1, с. 16] (див. фото 1).

Рис. 1 Протипіхотна міна «Пелюстка»: а) промисловий зразок міни; б) міна в польових умовах; в) балон міни; г) міна з механізмом самоліквідації; д) наземний засіб для дистанційного мінування

Тактико-технічні характеристики протипіхотних мін ПФМ-1 і ПФМ-1С наведено в табл. 1 (1, с. 16).

Таблиця 1

Тактико-технічні характеристики протипіхотних мін ПФМ-1 і ПФМ-1С

Тип	Натискна фугасна міна
Зусилля спрацювання	5-25 кг
Датчик цілі	Корпус (балон) 5x5,5 см
Вага міни	0,08 кг
Дія	Пошкодження або ампутація кінцівки
Виявлення	Візуально, щуп, міношукач
При виявленні	Не наближатися, помітити, обійти
Знешкодження	Не знешкоджується
Самоліквідація	Тільки для мін з позначенням на крилі «С», самовільно через 1-40 годин після установки (час самоліквідації залежить від температури навколишнього повітря).
Знищення	З автоматичної зброї, з укриття з відстані більше 30 м

Міна може встановлюватися у ґрунт тільки засобами дистанційного мінування – наземними чи повітряними (рис. 1, д). Показовою ефективністю дистанційного мінування з повітря є система ВСМ-1, яку встановлюють на вертоліт Мі-8Т Збройних сил РФ. Мінне поле з 8352 шт. ПФМ-1 довжиною 2000 метрів гелікоптер встановлює за 1 хвилину. РСЗВ 9К57 «Ураган» як засіб доставки використовує ракети, кожна з яких містить 12 касет з 312 мінами. 16 ракет комплексу «закидають» за один залп 4992 міни.

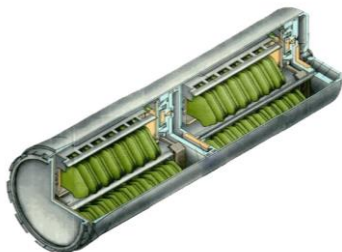

Рис. 2 Касета для дистанційного мінування (модифікації касети КСФ-1; КСФ-1С; КСФ-1С-0,5; КСФ-1С-0,5СК можуть містити від 36 до 72 одиниць мін

Штурмовик Су-25 піднімає у повітря 7488 мін, фронтний бомбардувальник Су-24 – 8376 мін.

Ураження людини при вибуху міни завдається за рахунок руйнування нижньої частини ноги. Вибух проводиться в момент наступання ногою на датчик цілі (датчиком цілі є частина міни, протилежна крилу-стабілізатору). У даний час випуск припинено.

Міна широко застосовувалася в Афганській війні. Через незвичну форму пластикового корпусу діти нерідко сприймали міну як іграшку й отримували серйозні поранення або гинули. Завдяки антирадянській пропаганді серед афганського населення набула поширення теорія, що ПФМ-1 була спеціально спроектована, щоб приваблювати дітей, насправді форма міни просто обумовлена аеродинамікою.

Наведені характеристики міни цього типу свідчать, що не дивлячись на її малу вагу (80 г), при незначному зусиллі внаслідок натискування вона може спрацювати і спричинити значні пошкодження або призвести до ампутації кінцівки людини. Оскільки її неможливо самостійно знешкодити, то не слід наближатися до неї, помітити це небезпечне місце і обійти.

Під час війни на півдні та сході України російські війська використовують ці міни для створення мінних полів. 29 листопада 2020 року українськими військовими була помічена розвідувально-диверсійна група супротивника неподалік Луганського. Коригування під час заходу розвідувально-диверсійної групи до українських позицій відбувалось із використанням БПЛА «Гранат-1». Злагодженими діями українських військових було зірвано намагання ворожих диверсантів провести мінування позицій українських військ та відмовитися в подальшому від виконання диверсійних заходів. Після вогневого контакту противник відійшов [4; 5]. Під час огляду шляху відступу ворожої ДРГ було виявлено засоби мінування російського виробництва, зокрема три МОН-50 та споряджений касетний контейнер типу КСФ-1 з мінами типу ПФМ-1, які заборонені Женевською конвенцією.

26 лютого 2022 року, росіяни під час атаки на Харків використали касетні бомби із забороненими цією ж конвенцією мінами «Лепесток» [6]. За інформацією

місцевого депутата 25 травня 2022 року окупантами проведено обстріли касетними снарядами з мінами села Нововоскресенське у Нововоронцовському районі Херсонської області [7].

Наприкінці липня 2022 року з окупованих міст України стали надходити повідомлення про розкидані на вулицях міни ПФМ-1С. Збройними силами Російської Федерації було встановлено близько 600 одиниць мін ПФМ-1С на вулицях тимчасово окупованого Донецька. На деяких місцях виявлення мін також залишаються частини від контейнерів для мін ПФМ-1С. Міноборони Великої Британії звинуватило Росію в застосуванні ПФМ-1 і ПФМ-1С в Донецьку і Краматорську.

Фото 1 Потерпілий від вибухової дії міни «Пелюстка» в лікарні

При отриманні тілесних ушкоджень необхідно оперативно надавати потерпілому домедичну допомогу, зупинити критичну кровотечу, а також викликати бригаду фахівців підрозділу екстреної медицини (спецавтомобіль швидкої допомоги) [8; 9].

Також важливою умовою для забезпечення населення на деокупованих територіях є грамотна та цілеспрямована агітаційно-просвітницька робота ЗМІ, державних установ щодо незастосування протипіхотних мін –

заходи у сфері протимінної діяльності, спрямовані на заклик до заборони використання протипіхотних мін та зміну суспільної думки у відношенні до принципів гуманності.

Висновки. Провівши аналіз спеціальної літератури з піднятої проблеми можемо зробити деякі узагальнення.

1. Протимінна діяльність займає провідне місце на початкових етапах відновлення життєдіяльності на деокупованих територіях, під котрою розуміються комплексні заходи, що проводяться з метою забезпечення національної безпеки та спрямовані на зменшення соціального, економічного та екологічного впливу вибухонебезпечних предметів на життя та діяльність населення.

2. Правоохоронцям, зокрема, фахівцям вибухотехнічної служби Національної поліції України (піротехніками ДСНС України) необхідно наполегливо проводити роз'яснювальну роботу серед місцевих жителів після звільнення місцевості їх постійного проживання від ворога, зокрема, південних та східних регіонів України, що на деокупованих територіях існує високий рівень мінної небезпеки.

3. Різні види мін, а також пристрої для підривання (в тому числі для здетонування мін), вибухові пристрої за принципом дії можна систематизувати в такі групи (типи), як: 1) протипіхотні міни: а) натискна фугасна; б) натяжна осколкова; в) натяжна чи керована вистрибуюча осколкова; г) натяжна чи керована спрямована осколкова; д) сейсмічна вистрибуюча осколкова); 2) пристрої для

підривання мін, гранат: а) пристрій керування підриванням по черзі п'яти мін типу МОН, ОЗМ, ПОБ або ін. на відстані до 20 м; б) мінний пристрій підривання бойової частини гранати Ф-1, РГО та ін.; 3) протитанкові міни: а) натискні чи керована фугасна протигусенична; б) натискна фугасна протигусенична; в) контактна чи керована кумулятивна протиднищева; г) індукційна кумулятивна протиднищева; д) інфрачервона, натяжна чи керована кумулятивна протибортова; 4) протидесантні міни: а) протидесантна донна фугасна; б) протидесантна плаваюча якірна фугасна; 5) міни-сюрпризи та пастки: а) фугасні міни розвантажувальної дії; б) таймерна, похилої або вібраційної дії фугасна; 6) об'єктні міни: а) таймерна прилипаючи фугасна; б) таймерна незнімна прилипаючи фугасна; в) таймерна запалювальна; г) таймерна фугасна запалювальна; 7) нестандартні вибухові пристрої: а) протипіхотні гранати, гранатометні заряди, мінометні міни, артилерійські снаряди в якості мін-розтяжок (натяжні осколково-фугасні міни з детонатором від гранати); б) протипіхотні гранати в якості мін-пасток (осколково-фугасні міни розвантажувальної дії); в) протипіхотні гранати в якості мін уповільненої дії (таймерна міна осколково-фугасної дії); 8) саморобні вибухові пристрої: а) контактні (тип 1), б) безконтактні (тип 2), в) таймерні (тип 3) чи г) радіокеровані (тип 4) міни осколково-фугасної дії).

4. Будь-якій особі з метою забезпечення власної безпеки у разі виявлення нею підозрілих предметів у жодному разі не можна їх брати до рук. Необережне або недбале поводження з мінами може спричинити дуже небезпечні для життя і здоров'я людини наслідки. Проведення гуманітарного розмінування є пріоритетом діяльності фахівці з розмінування – фізичних осіб, які володіють спеціальними знаннями і навичками та мають відповідну кваліфікацію щодо проведення робіт з розмінування.

5. Для оперативного знешкодження виявлених вибухових пристроїв особі, котра їх виявила, необхідно негайно повідомити про таку знахідку спеціалістів ДСНС та/або поліцію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дерігін Д.В. Обережно, міни! : пам'ятка-довідник. Київ, 2016. 52 с.
2. Про протимінну діяльність в Україні : Закон України від 6 грудня 2018 року № 2642-VIII (із змінами станом на 01.01.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2642-viii#Text> (дата звернення: 20.02.2023).
3. Несчетна С. «Пелюстка» здетонувала: в Ізюмі підліток жартома кинув фрагмент протипіхотної міни у шістьох друзів. URL: <https://tsn.ua/ato/pelyustka-zdetonuvala-v-izyumi-pidlitok-zhartoma-kinuv-fragment-protipihotnoyi-mini-u-kompaniyu-druziv-2257735.html> (дата звернення: 12.02.2023).
4. ПФМ-1. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%A4%D0%9C-1> (дата звернення: 21.02.2023).

5. Сьогодні, 29 листопада 2020 року, російсько-окупаційні війська підступно порушили домовленості, досягнуті 22 липня 2020 року... [Архівовано 29 листопада 2020 у [Wayback Machine](#)] // *Facebook*, 29.11.2020.

6. Росіяни використали в Харкові заборонені касетні бомби [Архівовано 26 лютого 2022 у [Wayback Machine](#).], *захid.net*, 26 лютого 2022.

7. На Херсонщині військові РФ обстріляли села Нововоскресенське та Дудчани. *Суспільне Новини*. 26 травня 2022.

8. Вайда Т.С. Долікарська допомога: навч. посіб. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. 874 с.

9. Вайда Т.С. Пам'ятка працівникові Національної поліції з надання домедичної допомоги: практ. посіб. для курсантів, студентів, слухачів ЗВО МВС України та працівників підрозділів Нац. поліції. Херсон: Олді-плюс, 2020. 56 с.

Софія Іваненко

курсантка 106 навчального взводу факультету №2 з підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кропивницький, Україна

*Науковий керівник: **Олександр Коломоєць** – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки факультету №2 з підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кропивницький, Україна*

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВИЯВЛЕННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ ПІД ЧАС ПОВЕРХНЕВОЇ ПЕРЕВІРКИ

На сьогоднішні стає все більш актуальною проблема незаконного обігу наркотичних засобів. Згідно із невтішною статистикою, станом на 2019 рік (останні об'єктивні данні, які зроблені в до COVID-19 та довоєнний період), надані ESPAD-19 – міжнародного проекту «Європейське опитування учнівської молоді щодо вживання алкоголю та наркотичних речовин», вживання наркотиків серед молоді (15-17 років) складало канабіс – 5,7%, екстазі – 1,0%, амфетаміни – 1,7%, кокаїн – 1,2%, а кількість померлих від отруєнь психоактивними речовинами склала 421 осіб. Також було зафіксовано 28 338 правопорушень, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів [1].

Ці данні засвідчують глобальність проблеми та змушують суб'єкти протидії розповсюдженню наркозлочинності у межах своєї компетенції посилювати протидію їй.

Наркоманія - стан, що характеризується патологічним потягом до вживання наркотичних речовин, що супроводжується психічними, а іноді і соматичними розладами [2].

Раніше для протидії наркозлочинності існував Департамент боротьби з наркозлочинністю але його ліквідували як окремий підрозділ в січні 2023 року. Станом на березень 2023 року протидією наркозлочинності займається Департамент карного розшуку та стратегічних розслідувань, а також кіберполіція.

Боротьба з вуличною наркоманією є частиною комплексу заходів пов'язаних з боротьбою з незаконним обігом та розповсюдженням наркотичних засобів, і починає діяти вразі, коли заходи превенції не спрацювали. Звичайно, набагато краще попередити і нівелювати проблему ніж боротися з її наслідками проте діяльність поліції саме у справі зменшення обігу наркотичних речовин теж є результативними заходами у досліджуваній сфері.

Безперечно, під час застосування своїх повноважень працівниками поліції необхідно забезпечити дотримання законності та гарантувати права особи, при цьому працівники поліції зобов'язані застосувати увесь спектр владних повноважень відповідно до своїх обов'язків. Саме тому важливим вбачається

дослідження проблеми виявлення наркотичних засобів у осіб, яких працівники поліції запідозрили у вчиненні кримінальних правопорушень пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів.

Одним із способів виявлення наркотиків у особи та, як свідчить практика, найбільш поширеним, є застосування такого виду превентивного поліцейського заходу, як поверхнева перевірка. Згідно із ст. 34 Закону «Про Національну поліцію України» поверхнева перевірка як превентивний поліцейський захід є здійсненням візуального огляду особи, проведенням по поверхні вбрання особи рукою, спеціальним приладом або засобом, візуальним оглядом речі або транспортного засобу. Відповідно пп.2 п.4 цієї ж статті, поліцейський може здійснювати поверхневу перевірку, якщо існує достатньо підстав вважати, що в транспортному засобі або у особи знаходиться річ, обіг якої заборонено чи обмежено [3].

Особливостями проведення поверхневої перевірки особи є: поверхнева перевірка речей або транспортного засобу здійснюється шляхом візуального огляду речі та/або транспортного засобу або візуального огляду салону та багажника транспортного засобу. Поліцейський при здійсненні поверхневої перевірки має право вимагати відкрити багажник, капот, двері салону тощо. Під час поверхневої перевірки речей або транспортного засобу особа повинна самостійно показати поліцейському вміст особистих речей чи транспортного засобу. Під час здійснення поверхневої перевірки слід пам'ятати, що правопорушники здебільшого носять зброю потай у кишенях, що дозволяє їм зненацька застосувати зброю відносно працівника, здійснюючи непримітний маневр. Поверхнева перевірка, обов'язково проводиться працівником поліції однієї статті з підозрюваною особою.

Як зазначають практичні працівники поліції, найбільш ефективніше здійснювати поверхневу перевірку методом «промацування», оскільки це дозволяє виявляти всі сторонні предмети, які можуть бути приховані в одязі або на тілі затриманого. Слід пам'ятати про небезпеку враження долоні колючими предметами (голка від шприца тощо).

На сьогоднішній день, коли проблема наркозлочинності стала масштабною та популярною серед населення, існує безліч способів приховування заборонених речовин, що ускладнює процес їх виявлення. Це поглиблює проблему боротьби з наркозлочинністю.

Проблемою виявлення наркотиків під час поверхневої перевірки є те що, підозрювані ретельно їх приховують, наприклад, в спідню білизну де під час поверхневої перевірки важко виявити наркотичні засоби. Правопорушники для того щоб правоохоронці не виявили нічого підозрілого, приховують наркотичні речовини шляхом проковтування їх, та введення в статеві органи. Звичайно ж під час поверхневої перевірки не можливо вивити об'єкти, приховані таким способами.

Одним із прикладів в практиці діяльності поліцейських з виявлення наркотичних засобів під час поверхневої перевірки відбувся в Ужгороді [4] під час патрулювання на вулиці Заньковецької, поліцейські помітили чоловіка з підозрілою

поведінкою. Його реакція та явне занепокоєння спонукало правоохоронців провести поверхневу перевірку згідно статті 34 Закону України «Про Національну поліцію» [3]. При поверхневій перевірці у чоловіка виявили згорток із подрібненою речовиною рослинного походження, зовні схожою на наркотичну.

Згідно наведеної статті 34 пункту 2 поліцейський для здійснення поверхневої перевірки особи може зупиняти осіб та/або оглядати їх, якщо існує достатньо підстав вважати, що особа має при собі річ, обіг якої заборонено чи обмежено або яка становить загрозу життю чи здоров'ю такої особи або інших осіб [3].

На місце події викликали слідчо-оперативну групу для встановлення всіх обставин події. Виявлене вилучено для проведення експертизи. Попередня кваліфікація кримінального правопорушення — ст. 309 «Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту» Кримінального Кодексу України.

Як було вже вище зазначено, що дії з виявлення та вилучення наркотичних засобів здійснюються найчастіше під час проведення поверхневої перевірки. Типовими місцями скоєння злочинів пов'язаних з наркотичними засобами та їх обігом є: громадські місця, автотранспорт, тощо. Місця для приховування наркотичних засобів – використовуються схованки в одязі, речах, автотранспорті тощо.

Під час поверхневого огляду автотранспортного засобу існує умовне розподілення на три зони: передня частина, задня та салон. Наркотичні засоби можливо приховати будь-де, навіть у найменш доступних місцях, тому слід проводити перевірку дуже ретельно: між сидіннями, спинками крісел, зворотні місця педалей. Слід також приділити велику вагу на речі які лежать на видному місці, оскільки особа яка перевозить наркотики може розраховувати на те що працівники поліції будуть націлені шукати їх у схованках та не звернуть увагу на речі що лежить на виду.

Після огляду салону, оглядається передня частина автомобілю, потім задня. Доречно ще раз наголосити, що поверхневу перевірку слід проводити дуже ретельно, оскільки наркотичні засоби можуть бути сховані будь-де.

Метою перевірки є виявлення незаконних речовин, як доказів у підозрі та притягнення порушника до кримінальної або адміністративної відповідальності.

В межах даного дослідження хочемо навести окремі пропозиції щодо заходів попередження злочинів даної категорії:

розроблення та внесення пропозицій щодо забезпечення реалізації державної політики у сфері протидії наркозлочинності, політичних та стратегічних цілей, принципів і напрямків її розвитку;

вдосконалення законодавства у сфері протидії наркозлочинності;

аналіз галузевих проблем щодо формування та реалізації державної політики у сфері протидії наркозлочинності, за його результатами розробляє пропозиції

стосовно спрямування та координації діяльності Національної поліції України в цій сфері;

проведення наукових, аналітичних, кримінологічних, соціологічних досліджень стану протидії наркозлочинності;

систематичний аналіз діяльності Національної поліції України у сфері протидії наркозлочинності;

проведення структурними підрозділами апарату МВС, закладами вищої освіти зі специфічними умовами навчання та науково-дослідними установами, що належать до сфери управління МВС, аналітичних та наукових досліджень із актуальних проблем протидії наркозлочинності;

комплексний аналіз тенденцій та динаміки у сфері протидії наркозлочинності, вивчення суспільно-політичних, соціально-економічних, демографічних та інших факторів, що мають на неї суттєвий вплив, а також причини та умови їх виникнення;

запровадження профілактичних та реабілітаційних заходів, спрямованих на відмову від уживання нелегальних наркотиків та обмеження використання дозволених законом, широке інформування населення про шкоду від наркотичних речовин [5].

Розглянувши питання теоретичних та практичних проблем виявлення наркотичних засобів під час поверхневої перевірки необхідно зробити висновок, що наркозлочинність прогресує та набуває більш ширшого масштабу. Нами окреслено низку проблем які ускладнюють роботу правоохоронців з виявлення наркотичних засобів, при цьому важливо за будь яких обставин дотримуватися законності та гарантування прав особи не залежно від ситуації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Звіт щодо наркотичної та алкогольної ситуації в Україні за 2020 рік (за даними 2019 року). URL: <https://bit.ly/3yD3E9W> (дата доступу: 13.03.2023).
2. Наркоманія URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Наркоманія> (дата доступу 14.03.2023).
3. Про Національну поліцію: Закон України від 24.03.2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата доступу 13.03.2023).
4. У процесі поверхневої перевірки в ужгородця знайшли наркотики. «Карпатський об'єктив» <http://podiji.ko.net.ua/?p=97123> (дата доступу 13.03.2023)
5. Протидія Наркозлочинності. <https://mvs.gov.ua/uk/activity/protidiya-narkozlocinnosti> (дата доступу 13.03.2023).

Володимир-Андрій Лапка

*здобувач вищої освіти магістра навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ, м. Київ, Україна*

Юрій Приходько

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістичного
забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ, м. Київ, Україна*

**САМОРОБНІ ВИБУХОВІ ПРИСТРОЇ, ЯК ОБ'ЄКТ
КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ**

Злочини, що вчиняються з використанням саморобних вибухових пристроїв, відрізняються особливою жорстокістю, оскільки свідомо спрямовані проти життя і здоров'я людей, для знищення майна громадян, об'єктів господарського призначення, підвищують рівень терористичних загроз. Вони спричиняють моральну та політичну шкоду суспільству, ускладнюють оперативну обстановку в державі, зумовлюючи острах в громадському суспільстві щодо власної безпеки.

Майже завжди поряд з наміченою жертвою в результаті вибухів гинуть і випадкові люди, або їм заподіюються тілесні ушкодження, пошкоджуються об'єкти, які знаходяться поруч, руйнуються будівлі, майно та матеріальні цінності. Фактично з початку збройної агресії в АР Крим та частині східних територій України були зафіксовані випадки вчинення вибухів терористичного характеру. З моменту повномаштабного військового вторгнення російської федерації в Україну та ведення їх військами активних бойових дій, постійних обстрілів, мінувань територій та об'єктів цивільної інфраструктури в межах населених пунктів, включаючи встановлення саморобних вибухових пристроїв, значна частина території держави стали небезпечними від вибухонебезпечних предметів.

Застосування вибухових пристроїв різної модифікації у злочинних цілях нажалі мають тенденцію до постійного вдосконалення. Сподівання злочинців щодо знищення під впливом вибухів криміналістичних слідів та отримання максимального ефекту у досягненні мети є головними факторами при вчиненні злочинів. Це зумовлює актуальність даної теми дослідження та необхідність дослідження сучасних саморобних вибухових пристроїв з метою вироблення ефективних способів їх виявлення, фіксації та знешкодження.

Вибухові пристрої – це промислові, кустарні або саморобні вироби одноразового застосування, в конструкції яких передбачено створення вражаючих факторів або виконання корисної роботи за рахунок використання енергії хімічного вибуху заряду вибухової речовини або вибухоспроможної суміші.

Окремий та найнебезпечніший клас вибухових пристроїв складають саморобні вибухові пристрої (далі – СВП). В основу конструкцій таких пристроїв

покладено принцип створення схеми, яка призводить до ураження цілей вибухом, що може керуватися різноманітними способами. Небезпека СВП полягає в тому, що, по-перше, він може бути замаскований під будь-який побутовий предмет, або предмет навколишньої обстановки і його важко помітити, по-друге, знаходячись біля таких предметів мимовільно можна привести їх механізм в дію.

Саморобний вибуховий пристрій – це предмет одноразового застосування, в конструкції якого хоча б один елемент змінено саморобним способом або порушена регламентація його застосування за призначенням.

Основним призначенням СВП є знищення (поранення) військового та цивільного персоналу, місцевого населення, виведення з ладу або пошкодження транспортних засобів та броньованої техніки, руйнування об'єктів цивільного та військового призначення. Зазвичай СВП використовується, як правило, незаконними збройними формуваннями (терористичними угрупованнями) та може нести більш ширше призначення, з більш конкретними завданнями на оперативному рівні, які виходять з ідеї ведення протидії державній владі або силам, що підтримують її. Нажаль використання СВП має місце і збройними формуваннями російської федерації, особливо при відході з позицій. Такі пристрої нерідко знаходять при огляді на звільнених, деокупованих територіях.

Метою застосування СВП є зниження морально-психологічного стану серед місцевого населення, військового та цивільного персоналу, що призводить до нестабільної обстановки в країні або регіоні.

Рисунок 1. Саморобний вибуховий пристрій на основі гранати з радіокерованим способом приведення у дію.

Саморобні вибухові пристрої – являються тактичним видом зброї, застосування якої несе за собою стратегічні наслідки. Їх особливістю є непередбачуваність прогнозування моменту і порядку спрацьовування вибухового пристрою, а також потужність вибуху.

Саморобні вибухові пристрої відрізняються великою різноманітністю типів вибухової речовини і запобіжно-виконавчих механізмів, форми, ваги, радіусу ураження, порядку спрацьовування і т. д. У зв'язку з цим можлива лише приблизна класифікація СВП, відповідно до якої їх можна розділити на такі типи: СВП по типу ручної гранати; СВП по типу об'єктної міни з радіокерованим способом приведення у дію (рис. 1) (призначена для мінування об'єкта); СВП по типу міни-пастки

(містить камуфляжний корпус); СВП по типу фугаса із засобом підриву; СВП по типу вибухового пакету і т.п.

За призначенням СВП поділяються на:

1. Протипіхотні СВП призначені для знищення (поранення) військового та цивільного персоналу, місцевого населення. Основний ефект ураження таких вибухових пристроїв є осколкова дія готових осколкових елементів (цвяхів, кульок та інших металевих речей) або частин корпусу, в якому був розміщений основний заряд вибухової речовини чи вибухоспроможної суміші.

2. Протитранспортні СВП призначені для виведення з ладу або пошкодження транспортних засобів та броньованої техніки. Основним ефектом ураження даного типу вибухових пристроїв є фугасна дія (ударна повітряна хвиля) та застосування кумулятивного ефекту продуктів вибуху.

3. Протиоб'єктні СВП призначені для знищення (руйнування) об'єктів різного призначення, шляхом руйнування (виведення з ладу) основних частин (елементів), несправність яких ускладнює роботу об'єкту. Основним вражаючим ефектом в даних СВП є потужна фугасна дія продуктів вибуху та бризантна дія у разі спрямованого контактного використання.

4. Комбіновані СВП поєднують в собі потужність фугасної дії або кумулятивного ефекту проти транспортних засобів (об'єктів) та ураження осколками як живої сили так і транспортних засобів, включаючи повітряні транспортні засоби.

Рисунок 2. Саморобний вибуховий пристрій на основі корпусу 82-мм мінометної міни та маршового і стартового порохів двигунів пострілу ПГ-7.

В експертній практиці СВП на основі елементів вибухового пристрою промислового виготовлення найчастіше зустрічаються. Такими елементами перш за все є засіб підриву, заряд вибухової речовини, корпус (оболонка). Так, наприклад, СВП може складатися з 82-мм мінометної міни з вибухником та маршового і стартового порохів двигунів пострілу серії ПГ-7 (рис. 2).

Основними частинами такого СВП, який, по суті, являє собою саморобний постріл, є корпус 82-мм стандартної мінометної міни, споряджений вибухником, маршовий і стартовий порохів двигуни пострілу серії ПГ-7, які з'єднуються в єдину конструкцію саморобним перехідником (перехідною втулкою) (рис. 3).

Рисунок 3. Складники саморобного вибухового пристрою на основі корпусу 82-мм мінометної міни та маршового і стартового порохів двигунів пострілу ПГ-7.

Загальна конструкція даного СВП дозволяє переробити, наприклад, протитанковий постріл ПГ-7ВЛ із кумулятивного на осколковий, який не має самоліквідатора та здатний подолати значно більшу відстань.

Для встановлення саморобного способу виготовлення вибухового пристрою може виявитися достатнім виявлення лише однієї ознаки, тоді як для категоричного висновку про промислове виготовлення висадженого вибухового пристрою необхідне комплексне дослідження всіх елементів конструкції і умов його застосування.

Серед елементів конструкції саморобних вибухових пристроїв, що зустрічаються в експертній практиці широко використовуються стандартні тротиліві шашки вагою 400, 200 і 75 г, засоби підриву переважно військового призначення капсулі-детонатори типу КД-8А та електродетонатори типу ЕДП, ЕДП-Р, корпуси стандартних боєприпасів в тому числі і часів Другої світової війни, а також предметів побутового призначення (балони, відрізки труб, банки, пляшки тощо) чи спеціально виготовлених корпусів.

У експертній практиці зустрічалися саморобні підривачі гранат одночасно вогневого і променевого способів вибуху. Вони виготовлялися на основі розпиляного електродетонатора. У нижню частину (променевий капсуль-детонатор) вставлявся відрізок вогнепровідного шнура завдовжки 4 - 8 см. Вільний кінець шнура і верхня частина відпиляної гільзи з електрозапалювачем вмонтовувалися в саморобній різьбовій втулці. При цьому, місток розжарювання з піротехнічним запалювальним складом виявлявся напроти отвору в бічній поверхні втулки. Запалювання спорядження шнура могло бути здійснене при підпалі піротехнічного складу через отвір або подачею напруги на кінці електричних проводів.

Характерними нерегламентованими (саморобними) способами кріплення шнура в капсулі-детонаторі є обжимання (загин) країв стінок гільзи з 4-х сторін,

введення обляманого сірника в зазор між стінкою гільзи і оболонкою шнура, обмотування місця з'єднання ізоляційною стрічкою, скотчем, лейкопластиром. Іноді капсуль-детонатор і частину шнура обгортають фольгою для ізоляції від вибухової речовини, що містить окислювач. Подібні способи монтажу в даній групі досліджуваних пристроїв характеризують єдині джерела їх походження.

Отже, для успішного розслідування інцидентів з використанням саморобних вибухових пристроїв та їх подальшого запобігання вкрай важливо здобути інформацію щодо походження СВП: місце виготовлення, компоненти, конструктивні особливості, технічні характеристики, спосіб доставки та установки. Такі дані можуть конкретизувати осіб причетних до виготовлення і застосування саморобних вибухових пристроїв, а також ступені їх обізнаності у вибуховій справі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Криміналістична техніка, тактика і методика : навчальний посібник. В. В. Копча, Н. В. Копча. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 286 с.
2. Тактико-спеціальна підготовка працівників ОВС України: навчальний посібник. Банах С.М., Булачек В.Р., Винярчук І.С., Йосипів Ю.Р., Мовчан М.А., Моргун М.В., Синенький В.М., Тьорло О.І. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 300с.
3. Класифікація та види саморобних вибухових пристроїв. Ярославський А.В., Тьорло О.І., Йосипів Ю.Р., Курляк М.Д., Московчук М.О., Синенький В.М. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 87 с.
4. Крашановський В.В. Використання пострілу серії ПГ-7 як складника саморобного вибухового пристрою. Криміналістичний вісник. 2022. № 1 (37). С. 54-62. URL: <https://visnyk.dndekc.mvs.gov.ua/index.php/visnyk/article/view/167/114> (дата звернення: 15.02.2023).
5. Дії учасників слідчо–оперативної групи на місці події, пов'язаної з вибухом: метод. рек. Я.В. Фурман, Ю.П. Приходько, М.В. Нечеснюк, Н.В. Харечко. К. : Нац. акад. внутр. справ, УкрДГРІ. 2018. 45 с.
6. Парфило О. Щодо практики розслідування інцидентів з саморобнимивибуховими пристроями. Вибухонебезпечні предмети як елемент гібридних загроз: виклики та протидія. Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 27 квітня 2021 р.). – Київ : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2021. 244 с. С. 174-176.

Тамара Нужна

курсантка 107 навчального взводу факультету №2 з підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кропивницький, Україна

*Науковий керівник: **Олександр Коломоєць** – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки факультету №2 з підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кропивницький, Україна*

ПИТАННЯ КОМПЛЕКСНОЇ ПРОТИДІЇ РОЗПОВСЮДЖЕННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ ШЛЯХОМ «ЗАКЛАДОК» У ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ

Проблема наркотиків та їх поширення є однією з найважливіших суспільних та правових проблем сучасності. Розповсюдження наркотичних засобів становить серйозну загрозу для безпеки та добробуту нашого суспільства. У рамках цієї проблеми, так звані «закладки» виявляються як один зі складних та винахідливих методів транспортування та приховування наркотиків.

Дане дослідження присвячене вивченню питань комплексної протидії розповсюдженню наркотичних засобів шляхом «закладок» у діяльності поліції. Мета - розглянути різні аспекти цього явища, проаналізувати наявну літературу та емпіричні дані, а також запропонувати ефективні стратегії та рекомендації для поліцейських органів.

Сучасні сценарії розповсюдження наркотиків стають все більш складними та хитромудрими, що вимагає від правоохоронних органів постійного оновлення та адаптації своїх методів та підходів. Застосування "закладок" в діяльності поліції створює додаткові виклики та потребу у спеціалізованих знаннях та навичках, щоб ефективно виявляти та запобігати цьому виду злочинної діяльності.

Важливо визнати, що боротьба з наркотиками вимагає не лише реактивних заходів, але й проактивного підходу. Від стратегій поліції до успішного запобігання розповсюдженню наркотичних засобів потрібно враховувати попередження, освіту,

Отже, на сьогодні наркозлочинність є одною із найактуальніших проблем людства і досить розповсюджена по всьому світу, адже світовий ринок наркотичних засобів традиційно очолює рейтинг найбільш прибуткових тіньових бізнесів. Крім того, «вживання наркотиків, насамперед, негативно впливає на здоров'я людей, сприяє розвитку соматичних і психічних захворювань і є однією з причин збільшення смертності та інвалідизації населення» [1].

Проте на сьогодні пріоритети та методи роботи наркоділків постійно змінюються та вдосконалюються, що пов'язано з глобалізацією і розвитком технологій. Зокрема, на даний час значний вплив на процес розповсюдження наркотиків має глобальна світова мережа Інтернет, оскільки за її допомогою це

можливо зробити безпечніше (на думку злочинців) та в більших об'ємах. Із розвитком інформаційних технологій наркодилери перейшли на так звану дистанційну торгівлю наркотичним препаратами. Сьогодні особі, яка має бажання придбати наркотичні засоби, необхідно лише знайти спеціальний чат у месенджері або відповідний сайт.

Це відбувається шляхом «закладок», які ховають в клумбах, під'їздах, на тротуарах і навіть під вікнами жителів. Загальноживаний термін – «Закладка» (сленг) — це схованка з наркотичною речовиною, виготовлена збувачем або посередником для подальшого збуту безконтактним способом (безконтактна форма збуту наркотичних засобів, тобто виключається прями, візуальний контакт між збувачем та покупцем).

Найбільше розповсюдження наркотичних засобів там, де є на них попит. Тому на нашу думку потрібно насамперед проводити з суспільством профілактичні та попереджувальні заходи щодо зловживання наркотичних та психотропних речовин. А вже потім шукати шляхи подолання та перешкоджання їх виготовленню та поширенню.

За даними управління ООН з наркотиків і злочинності, у світі близько 5% дорослого населення, або приблизно 250 млн осіб у віці від 15 до 64 років, щонайменше один раз вживали наркотики [2]

За результатами проведеного у 2019 році опитування в рамках міжнародного проекту ESPAD (Міжнародний проект «Європейське опитування учнівської молоді щодо вживання алкоголю та наркотичних речовин») [3, с.19] спостерігається стійка тенденція до зменшення куріння серед підлітків, зокрема, у 2003 році досвід куріння мали 70% опитуваних, а в 2019 цей показник склав – 50%. У той же час збільшився доступ до алкоголю – більша половина опитаних відзначили, що легко можуть дістати пиво, вино або слабоалкогольні напої. Переважна більшість (85,7%) опитаних підлітків має досвід вживання алкоголю, та кожен п'ятий (22,5%) підліток зазначив, що п'є алкогольні напої майже щотижня. Частка підлітків, які вживали хоча б один раз в житті які-небудь наркотичні речовини, склала 18%, а серед дівчат зросла в 1,5 рази у порівнянні з 2015 роком (з 12,7% у 2015 році до 18,1% у 2019 році). 8,7% підлітків вживали марихуану, а 9,2% – вживали інгалянти, вживання двох і більше наркотичних речовин серед усіх опитаних склала 4,2% [3, с.21].

Одними із суб'єктів боротьби з наркозлочинністю є підрозділами НПУ, а саме Кримінальної поліції, яка складається з Департаментів, зокрема, карного розшуку, стратегічних розслідувань, а також Департамент боротьби з наркозлочинністю НПУ, який було ліквідовано Кабінетом Міністрів України 14.01.2023р. В складі Кримінальної поліції є підрозділи кіберполіції, яка посягає, напевно, одне з найважливіших місць у викритті «постачальників» наркотичних засобів. Вона допомагає ідентифікувати як продавця, так і споживача.

Існують численні організації виробництва та розповсюдження наркотичних засобів. Вони діють швидко та втаємничено. Боротьба з наркозлочинністю - це ціла

система заходів які допомагають зменшити цю проблему. Звичайно що одного правильного вирішення проблеми не існує, тому є необхідність удосконалювати законодавство та практичну діяльність для виконання завдань щодо боротьби з наркозлочинами.

Одним із заходів для вирішення проблеми цієї категорії - стати частиною цієї масштабної організації, щоб досконало дослідити принцип їх роботи та вжити всіх можливих заходів для припинення їх існування. Звісно що всіх викрити не можливо, але таким чином можна мінімізувати кількість «закладчиків».

Крім названих вище способів, боротьбі із закладниками сприяє:

встановлення повсюди відеоспостереження;

монтаж світильників з датчиками руху вздовж дачних огорож, поруч із клумбами;

ретельне та постійне прибирання території;

створення єдиного дизайну та ландшафту, щоб було менше орієнтирів для прив'язки до закладки (наприклад, суцільних газонів);

використання дворових тварин – гавкіт привертає увагу, тому «закладники» йдуть далі;

огороження безхазяйних ділянок;

усунення стихійних звалищ, особливо будматеріалів;

вирубка чагарників;

перенесення крамничок та місць збору молоді в людні місця (щоб «закладник» тинявся побільше відкритою територією, де ніде сісти);

ліквідація місць продажу та розпиття алкоголю. Чим більше п'ють у районі, тим більше там осіб які вживать наркотичні засоби.

Крім того, з метою вдосконалення та пристосування роботи правоохоронних органів до умов сучасності та до Європейських стандартів вважаємо також за доцільне: спрямування основних зусиль правоохоронців на виявлення та реагування, на зміни кількісних та якісних параметрів наркозлочинності; знешкодження злочинних елементів, які розповсюджують наркотики через мережі Інтернет; припинення діяльності осіб, що розповсюджують наркотики способом «закладки»; припинення діяльності нарколабораторій, що спеціалізуються на синтетичних наркотичних засобах, а також осіб, які займаються вирощуванням, виробництвом та розповсюдженням наркотиків рослинного походження; виявлення та припинення діяльності наркозбувачів, що здійснюють рекламування та розповсюдження наркотиків через різноманітні соціальні мережі; знешкодження каналів постачання та розповсюдження наркотиків за допомогою можливостей «Нової пошти» тощо [4].

У рамках даного наукового дослідження було проаналізовано питання комплексної протидії розповсюдженню наркотичних засобів шляхом «закладок» у діяльності поліції. Вивчення цього явища вказує на його серйозність та наслідки

для суспільства, а також на важливість розробки ефективних стратегій боротьби з цим проблемним явищем.

На основі аналізу літератури та емпіричних даних було встановлено, що «закладки» використовуються як один із способів транспортування та приховування наркотичних засобів. Це незвичайний та складний метод, який потребує детального розуміння з боку правоохоронних органів для ефективного виявлення та запобігання незаконному розповсюдженню наркотиків.

Засоби поліції в розкритті та протидії цьому явищу мають бути комплексними та добре продуманими. Необхідно забезпечити належну підготовку поліцейських, вдосконалити методи обстеження та контролю, а також зміцнити співпрацю між правоохоронними органами та іншими зацікавленими сторонами, включаючи митницю, служби безпеки та міжнародні партнери.

Додатковою вагомою складовою успішної стратегії є попередження та освіта. Необхідно зосередити зусилля на посиленні свідомості громадськості стосовно наслідків вживання наркотиків, сприяти формуванню здорового способу життя та впровадженню альтернативних програм для людей, які потребують допомоги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Наркоманія – проблема сучасного суспільства. Офіційний сайт Запорізької міської ради. URL: <https://bit.ly/3lhHqqI> (дата звернення: 12.03.2023).
2. Наркоманія – проблема сучасного суспільства. Офіційний сайт Запорізької міської ради. URL: <https://bit.ly/3lhHqqI> (дата звернення: 12.03.2023).
3. Куріння, вживання алкоголю та наркотичних речовин серед підлітків, які навчаються: поширення й тенденції в Україні : за результатами дослідження 2019 року в рамках міжнародного проекту «Європейське опитування учнів щодо вживання алкоголю та інших наркотичних речовин – ESPAD» / О.М. Балакірева (кер. авт. кол.), Д.М. Павлова, Н-М.К. Нгуєн та інш. К. : ТОВ «ОБНОВА КОМПАНІ», 2019. 214 с.
4. Запобігання збуту наркотичних засобів у Причорноморському регіоні України в контексті Євроінтеграції URL: <http://surl.li/hwzpk> (дата звернення: 12.03.2023).

Андрій Одарченко,

заступник директора Кіровоградського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Кропивницький, Україна

Сергій Олексієнко

викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки факультету №2 Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кропивницький, Україна

ЩОДО ПИТАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ДОСВІДУ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОХОДЖЕННЯ ТЕХНІЧНОГО ОГЛЯДУ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ

Технічний огляд транспортних засобів є важливою складовою процесу забезпечення безпеки та ефективності транспортного руху. Впровадження досвіду організації проходження технічного огляду має вирішальне значення для покращення стану автопарку та забезпечення безпеки на дорогах.

Ця наукова розвідка присвячена дослідженню питань впровадження досвіду організації проходження технічного огляду транспортними засобами з метою розгляду різних аспектів цього процесу, аналізу наявного досвіду та розробки рекомендацій щодо покращення організації технічного огляду.

Збільшення кількості автотранспорту та його використання у сучасному світі ставлять перед нашим суспільством нові виклики. Забезпечення безпеки та надійності транспортних засобів стає першочерговим завданням, яке вимагає ефективного технічного контролю.

Оптимізація процесу проходження технічного огляду транспортними засобами включає в себе різні аспекти, від удосконалення законодавчої бази до забезпечення ефективної організації інспектування та оцінки технічного стану автомобілів. Ефективне впровадження досвіду організації проходження технічного огляду відіграє важливу роль у підвищенні рівня безпеки та надійності автотранспорту.

Також зазначимо, що питання відновлення в Україні проведення обов'язкового проходження технічного огляду особистих транспортних засобів час від часу стає питанням №1 у ЗМІ та соціальних мережах, спонукає «ламати списи» противників та прихильників при доведенні правильності своїх тверджень.

Нагадаємо, що проходження обов'язкового технічного контролю для окремих категорій транспортних засобів було скасовано відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо усунення надмірного державного регулювання у сфері автомобільних перевезень» [1], а основною причиною прийняття цього закону, на думку його авторів, став той факт, що «чинна система технічного огляду не дозволяє забезпечити реальний контроль за технічним станом транспортних засобів», а зумовлено це тим, що «... у більшості випадків (за

оцінками експертів, близько 90 %) власники транспортних засобів отримують талон про проходження технічного огляду без здійснення перевірки, за допомогою налагоджених корупційних схем. За оцінками експертів, щороку обсяг таких неофіційних платежів становить близько мільярда гривень» [2]. Проведені у подальшому соціологічні опитування засвідчили потенційну правдивість наведених підозр, а автори закону та їх послідовники склали першу, найбільш чисельну групу зазначеної нами дискусії, які корупційну складову вважали головною підставою до скасування техогляду.

Аналізуючи точку зору їхніх опонентів слід зазначити, що в основному вона зводиться до тези що неспроможність влади побороти корупцію у окремій галузі змушує це визнати на державному рівні та діяти таким кардинальним і майже неправовим методом. При цьому вони передбачали збільшення кількості ДТП через несправність транспортних засобів а також посилялися на досвід багатьох розвинених країн світу, де така проблема вирішена і система проходження техогляду всіма транспортними засобами функціонує на належному рівні без будь-яких проблем.

Саме тому актуальним на нашу думку здійснити аналіз законодавства, що регулює сферу проходження технічного огляду автотранспорту у окремих розвинених країнах світу.

Звертаючись, в першу чергу, до досвіду країн-членів Європейського Союзу слід зазначити, що Директива Європейського Союзу 2014/45 від 3 квітня 2014 року [3] зобов'язує всі держави-члени проводити періодичні перевірки безпеки та викидів (перевірки працездатності) більшості типів автотранспортних засобів, включаючи легкові автомобілі, вантажівки, причепа, трактори з розрахунковою швидкістю понад 40 км/год і з 1 січня 2022 року - мотоцикли з об'ємом двигуна понад 125 см³. Вона також визначає мінімальні вимоги до цих перевірок та їх інтервали. Для транспортних засобів до 3,5 т і тракторів перший контроль повинен відбутися не пізніше, ніж через 4 роки після першої реєстрації та з частотою до 2 років після цього. Транспортні засоби вагою понад 3,5 т повинні пройти перевірку не пізніше, ніж через 1 рік після першої реєстрації та кожного року в наступному.

Аналізуючи порядок проходження технічного огляду автомобілів у Німеччині слід зазначити, що сам техогляд у Німеччині ввели ще в далекому в 1951-му для «перевірки безпеки експлуатації транспортних засобів. У 2010 році до обов'язкових параметрів перевірки додали проведення досліджень вихлопних газів, які впливають на екологію – техогляд був доповнений контролем емісії відпрацьованих газів Abgasuntersuchung (AU), який до цього проводився окремо [4].

За послугою техогляду в Німеччині можна звернутися на будь-який авторизований сервісний центр (Werkstatt). Якщо транспортний засіб не проходить техогляд, його власник отримує список з недоліками, які має виправити за місяць. Після цього автомобіль знову оглядають спеціалісти» [5].

Особливостями національного законодавства Німеччини є те, що «нові автомобілі проходять вперше лише після чотирьох років експлуатації, а потім – кожні два роки. Термін наступного обов'язкового техогляду можна перевірити на спеціальному жетоні, який кріпиться на задній номерний знак авто. Його колір означає рік, а цифрою позначено місяць наступного огляду [5]. Під час техогляду працівник сервісу перевіряє автомобіль повністю - огляд транспортного засобу проходить за принципом конвеєра, коли транспортні засоби проходить перевірку на випробувальних стендах один за іншим. Особливо звертають увагу на те, чи готовий транспорт до безпечної участі в дорожньому русі - паси безпеки, справність світлових приладів, перевіряють шини, кермовий та гальмівний механізми тощо. Отримання фактичних даних про автомобіль і порівняння з цільовими значеннями частково автоматизовано, при цьому випробування освітлювального обладнання на ряді станцій технічного контролю виконуються роботом.

Розкриваючи актуальне для нашої країни питання корупції, то у Німеччині такі ризики виключені, оскільки порушення у сфері автотранспорту суворо карається штрафами, а якщо авто не пройшло огляд до планової дати, його водій не може брати участь у дорожньому русі.

У Польщі технічний огляд є обов'язковими для всіх авто, за винятком легких причепів. Станцій огляду є приватними, знайти їх не складає труднощів, адже кожний охочий може скористатися он-лайн картою та підібрати найвигідніше для себе розташування. Усі станції також проходять перевірки та відповідно сертифікуються.

Вказана на сайтах і цінова політика. Тож клієнти перед поїздкою на станцію вже попередньо проінформовані і про вартість послуги. Для легкових автомобілів перший техогляд повинен бути виконаний протягом трьох років з дати першої реєстрації, другий – протягом двох років, кожне наступне дослідження технічного стану авто проводиться не рідше одного разу на рік.

Технічна процедура проходження майже тотожна тій, що здійснюється в Німеччині – в першу чергу перевіряється емісія вихлопних газів. Якщо все добре, то машина йде на друге коло – безпосередньо перевірку технічного стану самого авто. Важливою частиною технічного огляду є перевірка механічного стану та функціонування гальмівної системи, усіх колодок, тросів і дисків тощо. За цим оцінюється система кермування, у тому числі кути установа коліс. Інспектор обов'язково зверне увагу на поле огляду автомобіля, стан скла, дзеркал, фари і електрообладнання. Далі – осі, колеса, шини та підвіска, шасі, функціонування двигуна, а також стан кабіни і кузова. Наостанок – ремені і подушки безпеки і, традиційно, наявність аварійного трикутника, аптечки. Якщо ж виявлено несправності, то на їх усунення надається 14 днів. Поки недоліки не усунені, їздити на такій автівці заборонено [6].

У разі наявності дефектів, які не становлять суттєвої загрози безпеці (простішими словами – техогляд не пройдений, але експлуатація не заборонена) –

водій отримає висновок про негативний результат проходження ТО, та перелік виявлених дефектів, які необхідно ліквідувати протягом 14 днів. Потім – знову на станцію контролю, де при діагностиці будуть перевірені лише зафіксовані у приписі несправності [7].

Інформація про несправності та загальні результати техогляду одразу відправляється до Центрального реєстру (пол. Centralna Ewidencja Pojazdów). Це дозволить іншим фірмам, якщо водій вирішує змінити станцію, дізнатися про причини, за якими цей автомобіль не пройшов техогляд [6].

Власник авто також зможе пройти повний техогляд ще раз після закінчення 14 днів, але вже на іншій станції і платити за нього доведеться в повній мірі. Навіть якщо хтось «не згоден» з висновком контролера і хоче вдатися до послуг іншого, то вже всі наступні станції побачать дані попереднього огляду, зайшовши до цієї бази.

За такого механізму немає можливості усунення несправності в ході техогляду - якщо фахівець виявить будь-який дефект у роботі автомобіля, що спричинив відмову в проходженні техогляду, він буде зобов'язаний повідомити про нього в центральний реєстр, вказавши код несправності. Також немає можливості перервати техогляд, якщо виявлено серйозну несправність, отже, водій не зможе вимагати повернення витрачених коштів.

Стимулювання штрафами щодо проходження техогляду авто, на думку громадськості, є дієвим механізмом, адже за прострочення техогляду на водіїв чекають немалі грошові стягнення.

Аналізуючи досвід Японії у досліджуваній сфері слід зазначити, що після певного періоду часу в Японії перевірка придатності до експлуатації ТЗ (так звана перевірка «Shaken») є обов'язковою для будь-якого ТЗ, нового або бувшого у використанні. Інспекція проводиться для виявлення будь-яких недоліків та незаконних модифікацій ТЗ. Компетентним органом у цій системі є Міністерство земель, інфраструктури, транспорту та туризму Японії [8].

Вказане Міністерство проводить перевірку ТЗ, щоб перевірити, чи всі ТЗ, які є учасниками дорожнього руху, знаходяться в належному стані та безпечні для водіння. Також в ході такої інспекції перевіряється будь-яка незаконна модифікація ТЗ. Якщо виявлено порушення, рух такого ТЗ забороняється. Перевірка ТЗ повинна здійснюватися у авторизованому сервісному гаражі або в Транспортному бюро. Shaken має бути проведена принаймні за місяць до закінчення строку попередньої перевірки.

Перевірка ТЗ включає огляд: зовнішнього вигляду – перевірка на предмет того, чи не було здійснено занадто багато модифікацій на ТЗ. Зовнішній вигляд повинен відповідати японському Закону про транспорт; спідометра; фар; гальм; вирівнювання колеса - перевірка, чи правильно вирівняні колеса; ходової частини; вихлопів – перевірка на належну емісію монооксиду вуглецю та вуглеводнів; інтер'єр ТЗ також повинен відповідати японському Закону про транспорт; пасажирська та водійська сторона повинна бути в належному стані [8].

Після успішного огляду власнику ТЗ видається новий сертифікат Shaken. Наклейка розміщується на вітровому склі ТЗ. ТЗ відправляється на ремонт та повторну перевірку, якщо він не проходить однієї зі складових частин перевірки.

Отже, розглянувши лише декілька прикладів процедури проходження технічного огляду автомобіля в розвинених країнах світу необхідно зробити висновок, що:

1. Проходження транспортними засобами технічного огляду є необхідним елементом публічної безпеки і є обов'язковим у переважній більшості провідних країн світу.

2. Необхідно проаналізувати досвід провідних країн Європейського Союзу та світу у досліджуваній сфері, адаптувати його до українських реалій шляхом розробки вітчизняного законодавчого акту, який би комплексно охоплював проблему а також імплементації окремих норм міжнародного законодавства в чинне та перспективне законодавство.

3. Для цього на загальнодержавному рівні необхідно здійснити низку заходів, серед яких проведення антикорупційної експертизи чинного та перспективного законодавства у досліджуваній сфері; впровадження дворівневої системи станцій технічного обслуговування; залучення експертів (проведення експертних досліджень) у всіх без виключення випадках, передбачених нормами чинного законодавства, під час дорожньо-транспортних пригод; залучення до обговорення перспективного законодавства найбільш широкого спектру суспільства.

Слід зазначити, що майже кожна із наведених нами пропозицій потребує власного комплексного дослідження, що в подальшому ми й плануємо здійснити.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо усунення надмірного державного регулювання у сфері автомобільних перевезень. Закон України від 05.07.2011 №3565-VI Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2012, № 5, ст.34. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3565-17> (дата звернення – 20.02.2023).

2. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо усунення надмірного державного регулювання у сфері автомобільних перевезень». URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=40171&pf35401=189806> (дата звернення – 20.02.2023).

3. Директива Європейського парламенту і Ради 2014/47/ЄС від 3 квітня 2014 року про технічну придорожню перевірку придатності до експлуатації комерційних транспортних засобів, що пересуваються в Союзі і визнання Директиви 2000/30/ЄС такою, що втратила чинність. URL: <https://bit.ly/3uJb1Ij> (дата звернення – 23.02.2023).

4. ДЕКРА розповіла навіщо потрібен техогляд автомобіля і як це працює в цивілізованих країнах? Трансмагістраль. URL: <https://www.transmagistral.com.ua/why-you-need-a-car-inspection/> (дата звернення – 23.02.2023).
5. Техогляд по німецьки: на першому місці безпека водія. URL: <https://bit.ly/3fFYwZK> (дата звернення – 23.02.2023).
6. Фотофіксація та єдиний реєстр: як у Чехії та Польщі здійснюють технічний стан авто та чого чекати українцям. Дзвін. URL: <https://bit.ly/2RV1qkB> (дата звернення – 23.02.2023).
7. Як проходять обов'язковий техогляд у Польщі та скільки він коштує. URL: https://auto.24tv.ua/tag/zakonodavstvo_tag73 (дата звернення – 23.04.2021).
8. Кулик О. Реформування процедури обов'язкового технічного контролю транспортних засобів в Україні на основі кращих європейських практик. Дослідження. К.: ГО «Український центр європейської політики», 2019. 68 с.

Вадим Пясковський

кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, м. Київ, Україна

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОГО ПОРЯДКУ ТА БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Україна вже майже десять років переживає непростий період в історії своєї державності, який почався 2014 року. Однак, найбільш драматичним етапом відбудови незалежності держави стало відкрите вторгнення Російської Федерації 24 лютого 2022 року на нашу територію. Цей конфлікт показав, як важливо забезпечити публічний порядок та безпеку в умовах воєнного стану.

У сучасних умовах забезпечення публічного порядку та безпеки є надзвичайно важливим завданням для будь-якої держави. Однак, коли виникає необхідність введення воєнного стану, це завдання стає ще більш актуальним і складним, оскільки умови воєнного стану вимагають особливого підходу до їх забезпечення.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [1].

З метою забезпечення публічного порядку та безпеки можуть використовуватися різноманітні заходи, включаючи введення додаткових обмежень на права та свободи громадян, розгортання додаткових сил безпеки, включаючи армію та поліцію, використання технологій для забезпечення безпеки та інші заходи. При цьому, важливо також організувати ефективний контроль та регулювання заходів, що вживаються. Зокрема, влада повинна мати ефективні механізми для контролю за використанням сил безпеки та захисту прав та свобод громадян.

Одним з головних питань, пов'язаних із забезпеченням публічного порядку та безпеки в умовах дії воєнного стану, є питання забезпечення прав та свобод громадян, оскільки воєнний стан зазвичай передбачає обмеження деяких із них з

метою забезпечення безпеки держави. Відповідно до указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України [2]. Однак, такі обмеження повинні бути належним чином регульовані та контрольовані, щоб уникнути зловживань та порушень прав громадян. Обмеження прав людини повинно бути обґрунтоване та необхідне в умовах воєнного стану.

Ще одним питанням, яке стає актуальним в умовах воєнного стану, є забезпечення безпеки населення та інфраструктури. У разі війни, населення та інфраструктура можуть бути піддані серйозному ризику загибелі та руйнування під час ведення бойових дій. Тому важливо забезпечити ефективний захист населення та інфраструктури від потенційних загроз, в тому числі шляхом організації додаткових заходів безпеки, зокрема, облаштування блокпостів, організація спільних патрулювань військових та поліцейських, контроль за транспортом та засобами комунікації тощо. При цьому, правоохоронні органи повинні бути підготовлені до дій в умовах військового стану, мати необхідне спорядження та обладнання.

Окремим питанням, яке стає важливим в умовах воєнного стану, є забезпечення правопорядку та боротьба зі злочинністю. В умовах воєнного стану існує потенційна загроза збільшення рівня злочинності, тому важливо забезпечити ефективний захист від злочинних проявів та забезпечити відповідну реакцію влади на порушення закону. Важливого значення тут набуває запобігання розповсюдженню нелегальної зброї та контрабанді. Для цього необхідно створити ефективну систему контролю за зброєю та матеріалами, що можуть бути використані для її виготовлення.

Додатково, в аспекті забезпечення публічного порядку та безпеки в умовах дії воєнного стану, важливо розглянути питання про взаємодію влади та громадськості. В умовах воєнного стану влада повинна забезпечити ефективний механізм взаємодії з громадськістю, зокрема з метою забезпечення додаткового інформування населення про ситуацію в країні, захисту прав та свобод громадян і забезпечення ефективної співпраці між владою та громадськістю. Як показала нинішня ситуація, військова агресія не обмежується полем бою, Росія веде інформаційну війну, тому забезпечення інформаційної безпеки є дуже важливим завданням в умовах воєнного стану. Держава повинна забезпечувати доступ до правдивої інформації та боротися з дезінформацією.

Таким чином, забезпечення публічного порядку та безпеки в умовах дії воєнного стану, зумовленого військовою агресією Російської Федерації проти України, є складним та важливим завданням, яке потребує комплексного підходу та

використання різноманітних заходів. В цей період влада має забезпечити ефективний захист прав та свобод громадян, здійснювати контроль за заходами, які вживаються з метою забезпечення безпеки, а також забезпечувати ефективну взаємодію з громадськістю та доступ до правдивої інформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року. Редакція від 29.09.2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 02.03.2023).

2. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення 03.03.2023).

Ігор Сендік

курсант 101 навчального взводу факультету №1 Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кропивницький, Україна

*Науковий керівник: **Олександр Коломоєць** – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки факультету №2 з підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кропивницький, Україна*

ДІЇ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ПІД ЧАС РАКЕТНО-АРТИЛЕРІЙСЬКОГО ОБСТРІЛУ

Ракетно-артилерійський обстріл є серйозною загрозою для безпеки громадян та стабільності суспільства. У таких небезпечних ситуаціях поліцейські відіграють критичну роль у забезпеченні безпеки громадян, збереженні громадського порядку та наданні допомоги постраждалим.

Ця дослідження присвячене аналізу дій поліцейського під час ракетно-артилерійського обстрілу з метою вивчення різних аспектів цього складного і небезпечного контексту, аналізу існуючих стратегій та методів, а також розробки рекомендацій для ефективної діяльності поліцейських у таких надзвичайних обставинах.

Ракетно-артилерійський обстріл створює швидкозмінну та непередбачувану ситуацію, в якій поліцейським потрібно оперативно реагувати та приймати розсудливі рішення для захисту життя та безпеки громадян. Цей вид нападу вимагає від поліцейських спеціальної підготовки, знань про тактику та процедури, а також уміння співпрацювати з іншими правоохоронними органами та екстреними службами.

Успішна реакція поліції на ракетно-артилерійський обстріл включає в себе здатність ефективно оцінювати загрозу, організувати евакуацію та захист населення, установлювати зони безпеки, забезпечувати взаємодію з військовими підрозділами та координувати гуманітарну допомогу.

Сьогодні в Україні вже понад рік триває повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України, та понад дев'ять років триває війна українського народу з окупантом. Одну із важливих ролей у обороні України відіграє Національна поліція України. Поліцейський – це саме та особа, що найпершою прибуває на місце події та допомагає цивільним особам.

За цей час практиками було виокремлено три основних правила:

особиста безпека – у надзвичайній ситуації ви – найцінніший ресурс, що є у надзвичайній ситуації. Якщо навколо люди будуть потребувати допомоги то ви зможете її надати, але якщо ви отримаєте поранення, то ви можете покласти лише на себе. Якщо ви вже надаєте комусь допомогу і ракетно-артилерійський обстріл знову почався – негайно залиште постраждалого на місці або, за можливості і

об'єктивними чинниками – евакууйте постраждалу особу до безпечного місця, але у жодному разі не «жертвуйте собою».

Контроль ситуації навколо – поліцейський зобов'язаний контролювати ситуацію навколо себе, якщо ти контролюєш ситуацію – ти у безпеці. Постійна оцінка ризиків для вашої особистої безпеки та безпеки людей, що оточують вас.

Контроль свого психо-емоційного стану – виходячи з першого правила – ти найцінніший ресурс у надзвичайній події, тому психо-емоційний стан поліцейського у надзвичайній ситуації повинен бути під контролем самого поліцейського. Поліцейський під час надзвичайної події повинен бути в адекватному та спокійному емоційному стані і не панікувати у такій ситуації.

Зони поділу місцевості за небезпекою:

червона зона – найнебезпечніша зона. Зона, з активними чинниками, що створюють небезпеку для життя та здоров'я поліцейського.

жовта зона – зона з високим ризиком небезпеки, стресова зона для поліцейського.

зелена зона – найбезпечніша зона. Зона, де поліцейському загрожує мінімум чинників, які поліцейський контролює.

чорна зона – зона смерті. У цій зоні поліцейський стикається з тілами жертв надзвичайної події, тут він повинен контролювати ситуацію навколо себе до приїду спеціальних служб.

синя зона – зона у якій існує реальна загроза радіаційного або хімічного отруєння.

У зв'язку з цим існують певні рекомендації щодо дотримання правил особистої безпеки поліцейського:

У разі виникнення ситуації, в якій ви повинні надати першу домедичну допомогу постраждалій особі/особам ви зобов'язані подбати про особисту безпеку та використовувати засоби індивідуального захисту: маску, медичні рукавиці, клапан;

Ви – людина в поліцейській формі, вас бачать завжди і всюди, ви повинні бути постійно готовими до нападу, навіть коли ви надаєте допомогу постраждалим особам або виконуєте функцію охорони місця події.

Місця можливого схову: спеціально обладнані бомбосховища; підземні переходи; метро; будь-яка канава, траншея чи яма; широка труба водостоку (максимум на 3-4 метри); вздовж широкого бордюру чи паркану- дуже великий підвал під капітальними будинками старої забудови; оглядова яма відкритого гаража чи СТО; каналізаційні люки поруч із вашим будинком, однак, щоб це була саме каналізація чи водопостачання - в жодному разі на газова магістраль; якщо в полі зору нема укриття, куди можна перебігти швидким кидком –просто ляжте на землю і лежіть, закривши голову руками та відкрийте рота. Залишайтеся в укритті до кінця ракетно-артилерійського обстрілу [1, 2].

Окремо потрібно виділити дії поліцейського під час ракетно-артилерійського обстрілу, адже в цей час поліцейські можуть виконувати декілька важливих дій для забезпечення безпеки громадян і виконання своїх обов'язків.

Ось деякі можливі дії поліцейського в такій ситуації:

Збір інформації: Поліцейські збирають інформацію про обстріл, включаючи місце та час початку, тривалість, тип використовуваної артилерії, можливу причину та мету обстрілу. Ця інформація є важливою для організації дій поліцейських та реагування на ситуацію.

Забезпечення безпеки громадян: Поліцейські повинні дбати про безпеку громадян, направляючи їх до безпечних місць. Вони можуть встановлювати блокпости, перекривати дороги, щоб запобігти доступу до небезпечних зон, а також надавати допомогу та направлення людям, які потребують допомоги.

Співпраця зі службами екстреної допомоги: Поліцейські співпрацюють з пожежниками, медичними працівниками та іншими службами екстреної допомоги, щоб організувати рятувальні операції та надавати допомогу потерпілим. Вони можуть координувати евакуацію людей, організовувати медичний пост для надання першої допомоги і сприяти роботі рятувальних служб.

Управління громадським порядком: Поліцейські можуть бути відповідальні за збереження громадського порядку, навіть під час обстрілу. Вони можуть забезпечувати правопорядок, запобігати порушенням громадського порядку та протидіяти злочинності в районі обстрілу. Також поліцейські можуть забезпечувати охорону майна, що може бути під загрозою під час обстрілу.

Взаємодія з військовими: У разі необхідності, поліцейські можуть взаємодіяти з військовими для забезпечення безпеки громадян. Вони можуть координувати спільні дії, обмінюватись інформацією та допомагати один одному в реагуванні на ситуацію.

Контроль за вогневою активністю: Поліцейські можуть вести контроль за вогневою активністю та виявляти місця, звідки провадиться обстріл. Ця інформація може бути корисною для подальших дій з метою забезпечення безпеки громадян.

Реагування на екстрені ситуації: Поліцейські повинні бути готовими до реагування на будь-які екстрені ситуації, які можуть виникнути внаслідок ракетно-артилерійського обстрілу. Вони повинні мати план дій та необхідне обладнання для реагування на надзвичайні ситуації.

Важливо пам'ятати, що поліцейські повинні діяти з власною обережністю та дотримуватися безпечної відстані від місць, де здійснюється обстріл. Вони повинні діяти відповідно до своїх повноважень та з урахуванням інструкцій відповідних служб.

Підготовка поліцейських до ракетно-артилерійського обстрілу є важливим завданням, щоб забезпечити їх безпеку та здатність виконувати свої обов'язки в небезпечних ситуаціях.

Ось декілька кроків, які можуть допомогти у підготовці поліцейського до такого обстрілу:

Навчання та освіта: Забезпечити поліцейських необхідними знаннями та розумінням щодо ракетно-артилерійського озброєння, його діапазону дії та можливих наслідків обстрілу. Організуйте навчальні семінари та тренінги, під час яких фахівці з озброєння та вибухової справи можуть поділитися своїми знаннями.

Розробка процедур та протоколів: Розробка чітких та докладних процедур, які описують дії поліцейських під час ракетно-артилерійського обстрілу. Вони повинні включати такі аспекти, як евакуація, приховання, комунікація та співпраця з іншими службами безпеки.

Фізична підготовка: Поліцейські повинні мати достатній рівень фізичної підготовки, щоб бути готовими до дій у небезпечних умовах. Регулярні фізичні тренування, включаючи кардіотренування та силові вправи, можуть поліпшити загальну стійкість та витривалість.

Практичні тренування: Організуйте симуляційні тренування та вправи, які імітують реальні умови ракетно-артилерійського обстрілу, що можуть допомогти поліцейському під час ракетно-артилерійського обстрілу.

Захисні засоби та екіпірування: Забезпечте поліцейських необхідним захистом, таким як бронежилети, шоломи, маски, захисні окуляри та інші засоби індивідуального захисту. Переконайтеся, що вони правильно використовують ці засоби та що вони завжди доступні та готові до використання.

Співпраця з іншими службами безпеки: Встановіть ефективну систему комунікації та співпраці з іншими службами безпеки, такими як військові підрозділи або служби цивільного захисту. Регулярні тренування та обмін інформацією допоможуть забезпечити координацію дій під час ракетно-артилерійського обстрілу.

Психологічна підготовка: Розуміння та керування власними емоціями є важливим аспектом підготовки поліцейських до небезпечних ситуацій. Забезпечте психологічну підтримку та навчання, яке допоможе поліцейським краще реагувати на стресові ситуації та приймати обґрунтовані рішення.

Постійне оновлення знань: Слідкуйте за розвитком нових технологій, озброєння та тактик в ракетно-артилерійському військовому ділі. Забезпечуйте постійне навчання та оновлення знань поліцейських, щоб вони були в курсі останніх трендів та кращих практик у сфері протидії ракетно-артилерійським загрозам.

У даному дослідженні були розглянуті дії поліцейського під час ракетно-артилерійського обстрілу, під час якого було встановлено, що такі ситуації є складними та небезпечними для правоохоронних органів, але при належній підготовці та ефективній координації можливо забезпечити безпеку громадян та зберегти громадський порядок.

Поліцейські повинні мати спеціальну підготовку, яка включає тактичні навички, знання процедур евакуації та захисту, а також спроможність ефективно співпрацювати з військовими підрозділами та екстреними службами. Крім того, вони повинні мати здатність оперативно оцінювати загрозу та приймати обґрунтовані рішення в умовах невизначеності та швидкозмінних обставин.

Організація евакуації та створення зон безпеки є критичними елементами в діях поліцейського під час ракетно-артилерійського обстрілу. Правильне розташування інфраструктури, добре організована комунікація та система попередження населення допомагають забезпечити максимальний рівень безпеки та зменшити потенційні наслідки такого нападу.

Незважаючи на складність ракетно-артилерійського обстрілу, досвід та співпраця між поліцейськими, військовими та іншими екстреними службами можуть привести до успішного забезпечення безпеки громадян. Для цього необхідно продовжувати розвивати та вдосконалювати методи і тактику дій поліції в практичній та наукових сферах, що буде нами зроблено в наступних наукових розвідках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Інформаційна безпека під час ракетних обстрілів: про що варто пам'ятати. Дружківська міська військова адміністрація. URL: <https://druisp.gov.ua/novini/6428-informatsijna-bezpeka-pid-chas-raketnikh-obstriliv-pro-shcho-var-to-pam-yatati> (дата звернення: 28.02.2023).
2. Порядок дій населення під час артилерійського обстрілу. Дружківська міська військова адміністрація. URL: <https://druisp.gov.ua/images/doc/cz/poryadok2.pdf> (дата звернення: 28.02.2023).

Аліна Солопова

*завідувачка лабораторії економічних досліджень Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України,
м. Одеса, Україна*

Юлія Гельман

головна судова експертка лабораторії економічних досліджень Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз, м. Одеса, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКУМЕНТАЛЬНОГО ОБҐРУНТУВАННЯ РОЗМІРУ НЕСТАЧІ ВІЙСЬКОВОГО МАЙНА, ОТРИМАНОВОГО ЯК МІЖНАРОДНА ДОПОМОГА, ЯК БЛАГОДІЙНА, ГУМАНІТАРНА ДОПОМОГА ВІД СТОРОННІХ ОСІБ

Визначення документальної обґрунтованості розміру нестачі матеріальних цінностей у військових частинах є предметом дослідження економічної експертизи документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності. Вирішення судовими експертами завдань, пов'язаних із документальним підтвердженням нестачі військового майна вимагають особливого підходу до вибору методів та об'єктів дослідження, що зумовлено не малою кількістю причин утворення нестачі матеріальних цінностей, оскільки такі явища мають місце як у процесі звичайної господарської діяльності, так і в результаті протиправних дій осіб чи будь-яких інших форс-мажорних обставин.

У зв'язку зі збільшенням звернень до експертних установ, органами досудового розслідування та суду, з питань документальної обґрунтованості обсягів нестачі матеріальних цінностей у військових частинах, окремих структурних підрозділах Збройних Сил України, в результаті проведених службових розслідувань, інвентаризацій, внутрішніх перевірок, виникає потреба у розкритті особливостей документування оприбуткування та списання військового майна у військових частинах, інших окремих структурних підрозділах Збройних Сил України.

Згідно норм Закону України «Про Збройні Сили України», майно, закріплене за військовими частинами, військовими навчальними закладами, установами та організаціями Збройних Сил України, є державною власністю, належать їм на праві оперативного управління та звільняються від сплати усіх видів податків відповідно до законів з питань оподаткування. Фінансування Збройних Сил України здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України. [1]

Надання експертами як найбільш повних та об'єктивних висновків з питань документальної обґрунтованості обсягів нестачі військового майна у військових частинах, окремих структурних підрозділах Збройних Сил України, є на сьогодні досить актуальним. Оскільки, передусім, надає можливість до якісного

встановлення розмірів матеріальної шкоди, завданої державі під час воєнного стану, за підсумками проведених службових розслідувань, інвентаризацій, внутрішніх перевірок.

Основні засади документування оприбуткування та списання військового майна у військових частинах, інших окремих структурних підрозділах Збройних Сил України, визначенні у Інструкції з обліку військового майна у Збройних Силах України, затвердженої Наказом Міністерства оборони України від 17.08.2017 за №440. У відповідності до вимог вказаної Інструкції [2]:

- Облік військового майна поділяється на оперативний облік та облік за первинними документами. Оперативний облік військового майна ведеться у службах забезпечення органів військового управління за номенклатурою, встановленою начальниками відповідних служб забезпечення органів військового управління. При веденні оперативного обліку військового майна записи облікових даних в облікових реєстрах здійснюються на підставі донесень та звітних документів.

- Облікові документи залежно від їх призначення поділяються на первинні документи, облікові реєстри, документи допоміжного характеру, оформлення яких здійснюється за відповідними формами, встановленими згідно вимог чинного законодавства.

- Первинними документами є накладні, вимоги, відомості, акти, атестати та інші документи, які призначені для оформлення і підтвердження здійснених господарських операцій, що пов'язані з рухом і зміною вартісного та якісного (технічного) стану військового майна, і є підставою для записів облікових даних в облікових реєстрах.

- Обліковими реєстрами є книги, картки обліку військового майна, картки обліку військового майна особистого користування та інші носії спеціального формату (паперові, електронні), які призначені для відображення наявності, руху і якісного (технічного) стану військового майна (його вартості) за визначений період.

- Підсумки про надходження (вибуття) військового майна в облікових реєстрах підбиваються за звітний період і за рік, а також під час розроблення планів забезпечення (постачання, ремонту), проведення інвентаризацій, аудиторських перевірок, прийому (передавання) посад та в інших необхідних випадках.

- У разі втрати облікових реєстрів облікові дані відновлюються в нових облікових реєстрах після проведення службового розслідування за звітними, первинними документами та даними інвентаризації (у разі її проведення) з подальшим проведенням звірки облікових даних із відповідною службою забезпечення. В окремих випадках за клопотанням відповідного командувача (командира, начальника) може бути призначена аудиторська перевірка.

- Військове майно, прийняте військовою частиною, оприбутковується у фінансово-економічному органі та відповідній службі забезпечення на підставі оформлених накладних, актів приймання-передачі основних засобів або актів

приймання-передачі військового майна у разі їх складання. Приймання військового майна на склад військової частини від підрозділів здійснюється за накладними на видавання (здавання) військового майна у військовій частині, а також за роздавальними (здавальними) відомостями, які оформлюються у відповідній службі забезпечення військової частини.

- Видавання військового майна зі складу військової частини в тимчасове користування на строк більше місяця оформлюється накладними на видавання (здавання) або накладними.

- Приймання майна, яке надійшло для військових частин як міжнародна допомога, як благодійна, гуманітарна допомога, здійснюється комісією військової частини (центру забезпечення) на підставі даних, відображених у супровідних документах, зі складанням акта приймання-передачі військового майна. Акт приймання-передачі військового майна є підставою для постановки майна, яке надійшло для військових частин (центрів забезпечення) як міжнародна допомога, від волонтерських організацій, як благодійна, гуманітарна допомога, на облік у службах забезпечення та фінансово-економічному органі військової частини (центру забезпечення).

- У разі якщо у супровідних документах відсутні дані про вартість майна, яке надійшло для військових частин (центрів забезпечення) як міжнародна допомога, від волонтерських організацій, як благодійна, гуманітарна допомога, її визначення здійснюється комісією військової частини (центру забезпечення) зі складанням акта визначення вартості майна. Вартість майна визначається відповідно до вартості аналогічних предметів вітчизняного виробництва.

Оформлення та складання регістрів бухгалтерського обліку за балансовими рахунками у військових частинах, інших структурних підрозділах Збройних Сил України, також регламентується нормами Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», Національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в державному секторі, Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку, затвердженого Наказом Міністерства фінансів України від 24.05.1995 №88 та іншими нормативно-правовими актами чинного законодавства України у сфері регулювання бухгалтерського обліку та фінансової звітності суб'єктів господарювання у державному секторі.

Тому, без наявності первинних документів, облікових регістрів бухгалтерського обліку та іншої облікової інформації військової частини та підпорядкованих їй окремих структурних підрозділів Збройних Сил України стосовно обліку отриманих матеріальних цінностей від інших фізичних та юридичних осіб в якості гуманітарної та благодійної допомоги, - неможливо провести якісне та об'єктивне дослідження документальної обґрунтованості висновків, викладених у відповідних підсумкових документів за результатами

службового розслідування (інвентаризації, аудиту, тощо), у тому числі щодо матеріальної шкоди, завданої державі внаслідок виявленої нестачі.

Таким чином, експерт-економіст повинен провести дослідження всіх наявних документів бухгалтерського обліку і звітності військової частини, а також інших первинних документів, в яких відображені господарські операції по взаємовідносинам з фізичними та юридичними особами, що передали матеріальні цінності в якості гуманітарної та благодійної допомоги, та відносно яких в актах службових розслідувань, інвентаризаційних матеріалах, тощо, встановлено фінансові порушення, у тому числі в частині встановлення ненадходження та відсутності матеріальних цінностей, що може бути нестачею, та стосовно документальної обґрунтованості яких перед експертом ставляться відповідні питання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про Збройні Сили України: Закон України від 06.12.1991р. № 1934-ХІ. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1992. № 9. С.108;
2. Інструкція з обліку військового майна у Збройних Силах України: затв. Наказом Міністерства оборони України від 17.08.2017р. № 440. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1192-17#Text> (дата звернення: 15.03.2023);

Станіслав Цяпкало,

*курсант 1-го курсу факультету № 2 Донецького державного університету
внутрішніх справ м. Кропивницький, Україна*

*Науковий керівник: **Віктор Коваленко** - викладач кафедри тактико-спеціальної
підготовки факультету № 2 Донецького державного університету внутрішніх
справ, м. Кропивницький, Україна*

ВІЙНА З МОСКОВІЄЮ У КОНТЕКСТІ ЗАБОРОНИ ВИКОРИСТАННЯ ПРОТИПІХОТНИХ МІН

Війна між Україною та Московією є серйозним конфліктом, який має значний вплив на безпеку та стабільність не лише в регіоні, а й у міжнародному співтоваристві. Одним із найнебезпечніших аспектів цього конфлікту є використання протипіхотних мін, що створює серйозну загрозу для життя і здоров'я цивільного населення та військових.

Ця дослідження присвячене аналізу окремих аспектів війни України з Московією у контексті заборони використання протипіхотних мін, при цьому основною метою є аналіз і розуміння наслідків використання таких заборонених збройних засобів, а також пошук шляхів протидії цьому негативному явищу з метою захисту цивільного населення та забезпечення безпеки в регіоні.

Заборона використання протипіхотних мін є важливим елементом міжнародного гуманітарного права та має на меті зменшення страждань, пов'язаних з цими смертоносними засобами. Використання протипіхотних мін порушує основні принципи гуманітарного права, включаючи принципи пропорційності, недискримінації та захисту цивільного населення.

У контексті війни між Україною та Московією, використання протипіхотних мін призводить до серйозних людських жертв та масового знищення інфраструктури, пошкодження господарських об'єктів, інфраструктури та загроза життю громадян, що створює у свою чергу гостру гуманітарну кризу.

Отже, сьогодні гостро постає проблема накопичення шкоди та збитків від вироблення, зберігання та утилізації зброї, що супроводжується ростом світової напруги, необхідність встановлення та дотримання міжнародних домовленостей у сфері озброєння. Прикладом недосконалості сучасної системи домовленостей щодо озброєння є ситуація на Україні, одним з допущень якої є мінування території України, що приводить до втрат серед цивільного населення.

Термін «протипіхотна міна» означає міну, призначену для вибуху від присутності, близькості або безпосереднього впливу людини і при цьому виводить з ладу, калічить або вбиває одного або кількох людей. Міни, призначені для детонації від присутності, близькості або безпосереднього впливу засобу, що рухається, а не людини, і оснащені при цьому елементом невилучення, не можуть

бути віднесені до категорії протипіхотних мін лише на тій підставі, що вони так оснащені.

Під час ведення війни, особливо в разі повномасштабного вторгнення як в війні з Московією, мінуються значні території, що несе загрозу і після війни адже не у всіх мінних пристроях передбачено систему самоліквідації (самопідриву) а тому міни становлять загрозу ще багато років після завершення війни.

Протипіхотна міна (ППМ) – це інженерний боєприпас (міна), призначений для ураження живої сили противника дією продуктів вибуху (фугасні) або осколками (осколкові). Різновидом осколкових мін є ті, що стрибають, та вибухають у повітрі на висоті 0,5-1,5 м, та міни направленої дії при вибуху яких осколки розлітаються в визначеному напрямку. Маса фугасних мін 85-450 г (заряду 30 - 200 г); що випливають осколкових 1,6 - 4,5 кг (заряду 75-500 г). В ролі протипіхотних осколкових мін інколи використовуються артилерійські снаряди з різними детонаторами. У фугасних протипіхотних мінах застосовуються детонатори натискної дії, в осколкових - натискної або комбінованої - натяжного-натискної дії [1].

Щоб покласти край стражданням і нещастям, викликаним протипіхотними мінами, які щотижня вбивають і калічать сотні людей, головним чином невинних і беззахисних цивільних осіб, і в першу чергу дітей, перешкоджають економічному розвитку і відновленню, ускладнюють репатріацію біженців і осіб, переміщених в межах країни, і призводять до інших тяжких наслідків протягом багатьох років після їх встановлення. Було прийнято Оттавську конвенцію 1997.

Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення, яку було ратифіковано Верховною Радою України, зокрема Законом України № 2566-IV від 18.05.2005. Відповідно до статті 1 цієї конвенції:

1. Кожна держава-учасниця зобов'язується ніколи і ні за яких обставин:

- а) не застосовувати протипіхотні міни;
- б) не розробляти, не виробляти, не набувати іншим чином, не накопичувати, не зберігати і нікому не передавати, прямо чи опосередковано, протипіхотні міни;
- с) не допомагати, не заохочувати і не спонукати будь-яким чином будь-кого до проведення діяльності, забороненої для держави-учасниці згідно з цією Конвенцією.

2. Кожна держава-учасниця зобов'язується знищити всі протипіхотні міни або забезпечити їхнє знищення відповідно до положень цієї Конвенції [2].

У 2005 році Україна приєдналась до цієї конвенції. Маючи у своєму арсеналі 6 мільйонів протипіхотних мін різних типів, країна зобов'язалась не виробляти нових та поступово знищити всі наявні їх запаси.

Впродовж 17 років Україна послідовно виконувала приписи конвенції, знищивши 3 млн протипіхотних мін. Зокрема, всі свої запаси мін типів ПМН, ПОМ-

2, ПОМ-3, ПМД-6. Відповідно до даних ООН, станом на кінець 2020 року в Україні залишалось ще 3 364 433 міни типів ПФМ-1 та ПФМ-1С.

Водночас РФ продовжувала екстенсивно використовувати цей тип озброєння. Зокрема, і у розв'язаній у 2014 році війні проти України. Truth Hounds документували використання росіянами мін ПОМ-2 під час атаки на прикордонний загін у Міловому 8 серпня 2014 року. Впродовж 2022 року Human Rights Watch опублікували три звіти про використання Росією протипіхотних мін в Україні. Зокрема, особливо небезпечних ПОМ-3 «Медальйон», які завдяки сейсмічному датчику детонують ще при наближенні людини.

Наслідком широкого застосування практик мінування стало те, що за дев'ять років війни територія України стала найбільш замінованою у світі.

Оттавська конвенція не передбачає механізму дерогації. Тобто країна-учасниця не може призупинити виконання її положень навіть на час відбиття не спровокованого вторгнення.

У 2016 та 2018 роках, задовго до повномасштабного вторгнення, Україна зверталася до ООН щодо вироблення алгоритму реагування в разі збройної агресії щодо країни-учасниці Оттавської конвенції з боку країни, яка не є її учасницею. Очевидно, Україна хотіла зрозуміти як діяти у випадку, коли дотримання норм конвенції несе загрозу її суверенітету та принципам, на яких засноване сучасне міжнародне право непорушності кордонів та територіальної цілісності держав. Однак, такі механізми так і не були вироблені [3].

До провідних держав світу які відмовились від підписання цієї конвенції відносяться: Китай, США, РФ, Індія. Пояснень щодо відмови ці держави не надають.

Щодо використання Україною протипіхотних мін:

Human Rights Watch документально зафіксувала численні випадки, коли ракети що містили протипіхотні міни ПФМ, так звані «міни-метелики» або «міни-пелюстки», випускали по окупованих Росією територіях поблизу російських військових об'єктів. Україна є державою-учасницею Конвенції про заборону протипіхотних мін 1997 року, яка повністю забороняє застосування протипіхотних мін.

23 листопада 2022 року Міністерство оборони надало письмову відповідь, у якій йдеться про те, що військові дотримуються своїх міжнародних зобов'язань, зокрема щодо заборони застосування будь-яких протипіхотних мін. Але не було надано відповіді на жодне з запитань стосовно використання мін ПФМ в Ізюмі та його околицях, зазначаючи, що «інформація про типи зброї, які застосовує Україна... не підлягає коментарям до закінчення війни...» [4].

На 20-й нараді держав-учасниць Конвенції про заборону протипіхотних мін 24 листопада 2022 року Україна заявила, що вона є «відповідальною стороною» Договору та «ніколи не розглядала можливість» використання своїх запасів протипіхотних мін в оборонних цілях [4].

Отже, для реалізації положень Оттавської конвенції з урахуванням необхідності та негайності її підписання та виконання встановлених нею норм країнами учасницями розроблені наступні пропозиції:

1. Для країн які безпідставно відмовляються виконувати положення конвенції, реалізувати пропорційні та ефективні санкції, які будуть скасовані з моменту підписання та ратифікації країною конвенції.

2. Відпрацювати механізм контролю за виконанням країнами учасницями положень ст. 1 цієї конвенції.

3. Надання країнами учасницями допомоги з утилізації протипіхотних мін за умови, що така допомога потребується.

Отже, проведене нами дослідження підтверджує, що використання таких заборонених засобів як протипіхотні міни має катастрофічні наслідки для цивільного населення та військових, порушує основні принципи гуманітарного права та призводить до серйозної гуманітарної кризи.

Заборона використання протипіхотних мін є необхідним елементом міжнародного гуманітарного права, який повинен бути суворо дотримуваним. Для досягнення мети заборони використання таких засобів необхідно посилити міжнародні зусилля та співпрацю в цьому напрямку. Важливо також залучити всіх зацікавлених сторін до діалогу та співробітництва з метою забезпечення безпеки та захисту прав людини.

Нагальна потреба в протидії використанню протипіхотних мін передбачає необхідність розробки та впровадження ефективних механізмів виявлення, розмінування та нейтралізації цих засобів. Необхідно розвивати технології та методи демінування, проводити систематичну підготовку та навчання фахівців з розмінування та безпеки, а також підтримувати міжнародну співпрацю у сфері боротьби зі забороненим використанням мін.

Хочемо зазначити, що дана тема є надзвичайно актуальною та потребує подальших наукових досліджень, які ми продовжимо у своїх наступних публікаціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Протипіхотна міна. Wikiwand : веб-сайт. URL: <https://is.gd/mPFOqx> (дата звернення: 12.05.2023).

2. Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення. zakon.rada.gov.ua: веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_379#Text (дата звернення: 12.05.2023).

3. Щодо використання протипіхотних мін. Truth Hounds: веб-сайт. URL: <https://is.gd/eViVci> (дата звернення: 12.05.2023).

4. Україна: Заборонені наземні міни завдають шкоди цивільному населенню(01.01.2023). Human Rights Watch: веб-сайт. URL: <https://is.gd/Rg2KmB> (дата звернення: 12.05.2023).

Віктор Шевчук

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України професор кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, провідний науковий співробітник НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України, м. Харків, Україна

**ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ
У ПРАВООХОРОНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ ВІЙНИ**

В сучасних умовах штучний інтелект — це система, що поводить себе розумно, аналізуючи своє оточення й ухвалюючи доволі автономні рішення для досягнення мети [1, с. 81-85]. Системи штучного інтелекту можуть бути заснованими виключно на програмному забезпеченні та працювати у віртуальному світі (наприклад, голосові синтезатори, програми аналізу відеозаписів, пошукові системи, системи розпізнавання мовлення й обличчя) або можуть бути інтегрованими в апаратне забезпечення (наприклад, робототехніка, безпілотні транспортні засоби, дрони та ін. Тому в реаліях сьогодення штучний інтелект як останнє наукове досягнення потребує нових криміналістичних ідей і методів, пов'язаних із його використанням у протидії злочинності [2, с. 3], особливо стає актуальним в сучасних умовах війни.

За таких обставин головним завданням криміналістики є розроблення й застосування інноваційних засобів, прийомів і методів, що дають змогу ефективно збирати, досліджувати, використовувати в досудовому розслідуванні та під час судового розгляду різноманітну доказову інформацію [9, с. 89-93], зокрема, цифрову інформацію. Тому в реаліях воєнного часу постало питання про підвищення ролі криміналістики [4; 5] й застосування технологій штучного інтелекту в діяльності органів правопорядку з огляду на європейський досвід і сучасну практику [10, с.11-27].

Останнім часом застосування технологій штучного інтелекту у практиці правоохоронної діяльності набуло неабиякої актуальності: це обумовлено необхідністю протистояти злочинцям, які дедалі частіше використовують найсучасніші інноваційні технології й досягнення четвертої промислової революції, зокрема: моделі блокчейну, дрони, робототехніку та ін. Більше того, у воєнних реаліях центральне місце для збирання доказів воєнних злочинів посіли технології штучного інтелекту як важливий перспективний напрямок цифрової криміналістики.

Правоохоронні органи України, суттєво підвищуючи ефективність своєї роботи й оптимізуючи розв'язання завдань із протидії злочинності, активно застосовують технології штучного інтелекту, зокрема такі як: ідентифікація російських окупантів завдяки розпізнаванню обличчя за соціальними мережами й записами камер відеоспостереження; убезпечення дорожнього руху, виявлення та

фіксування порушень правил дорожнього руху; використання безпілотників для протидії незаконному обігу вогнепальної зброї й наркотиків, для проведення військових операцій і збирання доказової інформації в умовах війни й ведення активних бойових дій із метою фіксування воєнних злочинів; попередження кримінальних правопорушень із використанням інтелектуальних систем безпеки з різними пристроями (датчиками) збирання інформації; прогнозування кримінальних правопорушень методом картографування злочинності (за допомогою якого прогнозують місцеву злочинність та індивідуальну злочинну поведінку).

Так, наприклад, завдяки технологіям штучного інтелекту можна складати обґрунтовані прогнози щодо темпоральних, територіальних і якісних показників злочинності, які оптимізують використання правоохоронними органами наявних ресурсів і виконання поліцейських функцій [11, с. 99-104]. Крім того, за допомогою технологій штучного інтелекту можна ідентифікувати російських військових за соціальними мережами й записами камер відеоспостереження [6, с. 32].

Штучний інтелект руйнує міфи про нібито невмирущих солдатів так званої спецоперації, розпізнаючи обличчя трупів окупантів, відшуковуючи їх у соціальних мережах і за допомогою автодозвонів повідомляючи родичів про їхню смерть. Міністерство оборони України застосовує технологію розпізнавання обличчя *Clearview AI* для боротьби з дезінформацією, розпізнавання й ідентифікації загиблих і воєнних злочинців. Як бачимо, у реаліях військової агресії інструменти цифрової криміналістики істотно сприяють виявленню, розкриттю та розслідуванню воєнних злочинів [7].

Отже, використання штучного інтелекту у правоохоронній діяльності є важливим інструментом підвищення ефективності роботи органів правопорядку завдяки розробленню і впровадженню новітніх цифрових технологій за такими основними напрямками:

1) *інформаційно-аналітичне забезпечення правоохоронної діяльності* (наприклад, інформаційно-телекомунікаційну систему «Інформаційний портал Національної поліції України» призначено для обробляння утворюваних у процесі діяльності поліції відомостей та інформаційно-аналітичного забезпечення такої діяльності);

2) *інформаційно-довідкове забезпечення правоохоронної діяльності* (зокрема, використання мап або планів для формування геоінформаційних систем просторового розміщення об'єктів);

3) *створення спеціалізованих інформаційних інтелектуальних систем оперативного-розшукового призначення* (наприклад, розроблення та впровадження автоматизованої системи проведення оперативно-розшукових заходів і негласних слідчих (розшукових) дій у телекомунікаційних мережах загального користування

подібно до американських *Eshelon* і *DCS-1000 (Carnivore)* та європейської системи *RES*;

4) *формування й розвиток інтелектуальних систем відеоспостереження* (за двома функційними групами: а) розпізнавання та класифікація об'єктів відеоспостереження; б) відстеження шляху об'єкта відеоспостереження);

5) *забезпечення охорони об'єктів* (наприклад, системами «Орлан», «Кронос», «АІ-Грифон» та ін., що є комплексами технічних засобів і програмного забезпечення для централізованого спостереження за станом пристроїв охоронної та пожежної сигналізації);

б) *створення відомчих спеціалізованих інтелектуальних інформаційних систем* (наприклад, для поліції — автоматизованих дактилоскопічних інформаційних систем : української «Дакто-2000», французької *MORFO*, американської *PRINTRAK*, японської *NEX* та ін.; для прикордонної служби — інтегрованих інформаційно-телекомунікаційних систем «Аркан» і «Гарт»; для митної служби — багатофункційної комплексної інформаційної системи «Електронна митниця»);

7) *розроблення та впровадження інтелектуальних інформаційних освітніх систем* (зокрема, моделювання знань, комунікації, інтерпретації, самовдосконалення, взаємодії);

8) *запровадження інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування* як важливий крок удосконалення слідчої (детективної) діяльності (використання штучного інтелекту значно зекономить час, кошти, засоби, ресурси; скоротить строки розгляду відповідних процесуальних документів; спростить доступ учасників у межах їх компетенції до відповідних матеріалів кримінального провадження, цифровізації документообігу тощо [3]).

Важливо зауважити, що європейська практика та досвід вказує на те, що в сучасних умовах органи правопорядку повинні бути в змозі діяти в мінливих умовах трансформації злочинності, щоб ефективно забезпечити охорону та безпеку громадян. Здійснюючи у життя компетенції правоохоронних органів використовуються програми та алгоритми, створені елементами штучного інтелекту. При цьому інституції, виконуючи функції охорони правопорядку, мають різного роду інноваційні системи, складовою яких є алгоритми штучного інтелекту [8].

Такими чином, застосування штучного інтелекту та процес цифровізації криміналістики є закономірним етапом розвитку й формування новітніх сучасних криміналістичних знань, який передбачає впровадження цифрових технологій у різні галузі криміналістичної науки, судової експертології та юридичної практики. У воєнних реаліях центральне місце для збирання доказів воєнних злочинів у цифровій криміналістиці посіли технології штучного інтелекту.

Розглядувана проблематика потребує подальших наукових розробок, спрямованих на розвиток та формування нової галузі криміналістики - цифрової криміналістики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ :

1. Baltrūnienė J. Dirbtinis intelektas ir duomenų apsauga kriminalistikos plėtros kontekste. *Kriminalistikos teorijos plėtra ir teismo ekspertologijos ateitis: liber amicorum profesoriui E. V. Kurapkai*. Monografija. Vilnius, 2022. P. 203.
2. Jackson C. Artificial Intelligence Changing the World of Forensics Science. EasyChair Preprint. 2021. No. 5815. 3 p.
3. Глобенко Г. І. Інформаційно-телекомунікаційна система досудового розслідування: міжнародний досвід і шляхи запровадження. *Вісник Харківського нац-го ун-ту внутрішніх справ*. 2021. Т. 95. № 4. С. 188—198.
4. Konovalova V. O., Shevchuk V. M. Modern criminalistics in the conditions of war: problems of adaptation and reload. *Modern research in world science: Proceedings of the 5th International scientific and practical conference (August 7-9, 2022)*. SPC —Sci-conf.com.ua. Lviv, Ukraine. 2022. Pp. 896-903
5. Konovalova V. O., Shevchuk V. M. Prospective directions of research of innovations of separate criminalistic methodics. *Scientific practice: modern and classical research methods* : Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» (Vol. 1), February 26, 2021. Boston-Vinnitsia, 2021. Pp. 81-85.
6. Латиш К. Цифрова криміналістика у період війни в Україні: можливості використання спеціальних знань у сфері інформаційних технологій. *Kriminalistikairteismo ekspertologija : mokslas, studijos, praktika*. 2022. Т. 18. С. 32.
7. Мамедов Г. Цифрова криміналістика. Як це допомогло зібрати докази злочинів у Бучі? / New Voice. 08.06.2022. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/viyna-v-ukrajini-yak-cifrova-kriminalistika-vikrivaye-zlochini-rf-v-ukrajini-novini-ukrajini-50248411.html> (дата звернення: 17.03.2022).
8. Europos Komisija, „Feasibility study on a forecasting and early warning tool for migration based on artificial intelligence technology“, 2021 m. vasario 15 d., žiūrėta 2023 m. <http://surl.li/hxazl> (дата звернення: 18.02.2023).
9. Textbook of criminalistics. Vol. 1: General theory / Ed. by H. Malevski, V. Shepitko. Kharkiv, 2016. P. 89—93.
10. Shevchuk, V. Current Issues of Criminalistics in Context of War and Global Threats. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. Issue 3 (28). 2022. P. 11-27.
11. Юртаєва К. В. Використання технологій штучного інтелекту в реалізації стратегій «predictive policing»: можливості, проблеми та перспективи для України. *Використання технологій штучного інтелекту у протидії злочинності* : наук.-практ. семінар (Харків, 05.11.2020). Харків, 2020. С. 99-104.

Вікторія Яремчук

старший науковий співробітник лабораторії «Використання сучасних досягнень науки і техніки у боротьбі зі злочинністю» Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України, м. Харків, Україна

КРИМІНАЛІСТИКА ТА ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасному світі воєнний стан є надзвичайним станом, коли нормальне функціонування суспільства порушується через загрозу національній безпеці та громадському порядку. Під час воєнного стану правоохоронні органи зазнають великих викликів та потребують спеціальних підходів до здійснення своєї діяльності. Криміналістика, як наука про розслідування злочинів, грає ключову роль у забезпеченні правопорядку та виявленні злочинців у таких надзвичайних умовах.

Під час воєнного стану криміналістичні експерти стикаються з ускладненими умовами роботи, такими як небезпека для життя та здоров'я, руйнування інфраструктури, обмеження доступу до злочинних місць та інформації. Водночас, злочини, які вчиняються під час воєнного стану, можуть мати особливу важливість для національної безпеки та стабільності суспільства. Ефективне здійснення правоохоронної діяльності під час воєнного стану вимагає спеціальних знань, навичок та підготовки.

Вже більше року триває збройна агресія РФ на території України. Нині відкрито сотні кримінальних проваджень по розслідуванню кримінальних правопорушень Росії.

Сьогодні в Україні розслідування воєнних злочинів неможливе без використання спеціальних знань, залучення відповідних спеціалістів. Так, в Ізюмі було виявлено поховано 447 людей. Під час огляду місця події за участю судових експертів встановлено, що відбувалися катування, кінцівки громадян були зламані. У деяких трупів були зав'язані руки позаду. На шії були мотузки. За попередніми оглядами судових експертів встановлено, що смерті були насильницькими. Щоденно в Ізюмі, де виявлено масове поховання, працювали судово-медичні експерти, поліцейські, рятувальники, співробітники прокуратури, і також пересувна лабораторія [1].

Істотна також участь закордонних фахівців у розслідуванні воєнних кримінальних правопорушень РФ в Україні. В Україні працювала група експертів на запит Міжнародного кримінального суду. Ними зібрано докази для судового переслідування винних у скоєнні воєнних злочинів. До складу групи входило близько тридцяти осіб: військова поліція, вибухотехніки та фахівці із цифрових технологій [2].

Допомога у розслідуванні надається також іспанськими експертами, які разом з Офісом генеральної прокуратури України працюють над розслідуванням воєнних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень проти людяності» [3].

Проведене дослідження підтверджує, що воєнний стан створює особливі виклики та обмеження для правоохоронних органів, а криміналістика в цих умовах відіграє надзвичайно важливу роль у забезпеченні правопорядку та безпеки суспільства.

Виявлення, розслідування та притягнення до відповідальності осіб, що вчиняють злочини під час воєнного стану, має вирішальне значення для підтримання громадського порядку та відновлення нормального функціонування суспільства після конфлікту. Криміналісти, працюючи в ускладнених умовах, повинні мати не лише професійні навички та знання, але й бути готовими до швидкої адаптації та прийняття рішень в надзвичайних обставинах.

Для успішного здійснення правоохоронної діяльності під час воєнного стану необхідно посилити співпрацю між різними правоохоронними органами, а також залучити криміналістів до планування та координації заходів з безпеки. Необхідна підготовка та навчання криміналістів у сфері розслідування злочинів під час воєнного стану, включаючи навички роботи в умовах обмеженої доступності до інформації та злочинних місць.

Отже, розслідування сотень кримінальних правопорушень рф на території України потребує використання спеціальних знань. Залучаються криміналісти, судово-медичні експерти та інші спеціалісти. Також закордонні фахівці – як слідчі так і експерти допомагають українським колегам у розслідуванні військових кримінальних правопорушень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Варениця І. В Ізюмі завершили ексгумацію тіл – знайдено понад 440 загиблих URL: <http://surl.li/hxbig> (дата звернення 22.03.2023).
2. Міжнародний кримінальний суд працює над відкриттям офісу в Києві URL: <http://surl.li/hxbii> (дата звернення 22.03.2023).
3. До Києва приїхали експерти МВС Іспанії для підготовки розслідування воєнних злочинів рф URL: <http://surl.li/hxbin> (дата звернення 22.03.2023).

Напряг № 3
Захист конституційних прав та свобод людини і громадянина у
судовій практиці та правоохоронній діяльності

Serhii Yanyshevskiy

forensic expert of weapons research department of Dnipropetrovsk research forensic center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Dnipro, Ukraine

INTELLECTUAL PROPERTY PIRACY: TYPES AND PROTECTION OF RIGHTS

Intellectual property piracy refers to the unauthorized copying, distribution, and sale of copyright. In the XXI century, this problem is probably the most global on the Internet, and does not lose its relevance today.

Computer piracy can be defined in broad and narrow senses. It is widely understood as the misuse of movies, music, software, databases, and other intellectual property through the Internet. Narrow sense means only software distribution.

According to the professional literature there're several types of piracy:

- Audio piracy;
- Video piracy;
- Software piracy;
- Piracy of computer games;
- Piracy of literary works.

Audio piracy means copying and distribution of copies of musical compositions. Sales of music albums on both audio cassettes and CDs are taken into account. Audio piracy is also considered to be the distribution of musical compositions using a computer network. Historically, it was one of the first forms of computer piracy. It became especially widespread with the beginning of industrial production of audio cassettes. In the former USSR, pirated audio cassettes were characterized by low sound quality, due to which they did not become widespread enough. On the Internet, the exchange of musical compositions became really widespread due to the development of peer-to-peer. There are a large number of different peer-to-peer networks that hold millions of users and terabytes of music.

Video piracy is the distribution of copies of movies or TV shows on disks, cassettes and by copying over computer networks. It can be done both for profit (sale of counterfeit products in stores or out of hand) and without (distribution of copies of movies via local computer networks or the Internet, exchange of CDs with friends). Commercial products of this kind differ in that they can appear before the official release of the film (there are cases when unfinished working versions of films stolen from the film crew appeared on sale). The quality of the recording can be quite inferior to the license, because the

"pirates", guided by the desire to release the film as soon as possible, release its "screen" copy, which was shot with a camera right in the cinema hall. There are many sources from which pirates take copies of movies. The most important of them:

CAMRip - this version is shot on a regular, often amateur camcorder directly while watching a movie in a movie theater. Of course, the quality of such video is very poor, and the sound is very distorted.

WorkPrint (WP) - this copy is created by a film studio or technical staff involved in making the film. They usually post a copy online a few weeks or even months before the show. Often the content of such copies does not match the license.

DVD-Rip - the best possible pirated copy of a movie. It is made from a licensed disk and the quality directly depends on the video capture settings.

Software piracy is the illegal copying and distribution of software products on disks and over computer networks, which also includes the removal (neutralization) of various software protection systems. As for the actual ways of distributing pirated software, there are five types:

Classic computer piracy - counterfeit or "artisanal" (self-made) disks, installation of software to order by unknown "specialists" (who are not representatives of the developer);

Forgery of markings (certificates of authenticity, such as SOA from Microsoft) or their reuse on counterfeit copies of software disks;

Violation of licensing rules (second hand software) - is to purchase a licensed copy of the program and its subsequent resale or lease contrary to the terms of the license;

Distribution of legal product keys (Product Key) - sale on the Internet or free placement of serial software activation keys;

Program hacking using a special class of software (crack, keygen) - their installation in order to remove restrictions in the software product related to the built-in protection against misuse.

Piracy of computer games is the illegal distribution of computer games has its own specifics - usually in games use specific types of protection, with binding a copy of the game to the media (CD or DVD). Both broken versions of files and special emulators of CD or DVD readers are used to overcome the limitations.

Intellectual property pirates often localize the game (usually of poor quality, only subtitles, without dubbing), while the official localization has not yet appeared, or has not yet been released in a particular country.

Due to the emergence of electronic libraries, which provide free access to the texts of literary works, their activities began to be considered by some authors and publishers as piracy. Despite the fact that online libraries usually meet the author's requirements and remove open access works at their request, in some cases they are still pending before lawsuits.

Thus, piracy has penetrated into all areas of intellectual property of society, and continues to develop and spread through the Internet. There is currently no clear plan to

combat piracy, but in practice there are three main approaches to addressing the legal issues of using copyrighted works online. They include:

- protection of copyright and related rights on the Internet is not appropriate at all;
- protection of rights on the Internet by traditional legal means is impossible. It is necessary to create a fundamentally new legal mechanism for solving the problem;
- protection of rights on the Internet by traditional (here repressive) means is necessary and possible by making appropriate changes to current legislation.

There're some countries who successfully combat intellectual property piracy. Among the leaders in the fight for copyright on the Internet – the United States, France, the Netherlands, Denmark, Sweden, Japan – at the same time, in these countries, in addition to the regulatory framework, it is based on personal responsibility and high legal awareness of each citizen.

Thus, if some countries will follow the example of these leading countries, they can reduce the level and slow down the development and spread of piracy on the Internet.

REFERENCES:

1. Danaher B., D. Smith M., Telang R. Analysis of Existing and Emerging Research Relevant to Intellectual Property Rights (IPR) Enforcement of Commercial-Scale Piracy : навчальний посібник. U.S. Patent and Trademark Office, 2020. 57 pThe Problem of Piracy.
2. Інтернет піратство. *Українська Антипіратська Асоціація*. URL: <https://apo.kiev.ua/internet.phtml> (дата звернення: 28.02.2023).

Аліна Бабенко

здобувачка вищої освіти третього освітньо-наукового рівня (доктор філософії з права) Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», помічник судді Жовтневого районного суду м. Харкова, м. Харків, Україна

*Науковий керівник: **Наталія Філіпенко** – докторка юридичних наук, доцентка, професорка закладу вищої освіти кафедри права гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна*

ЗАХИСТ ПРАВ І СВОБОД ДИТИНИ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

Майже щодня діти різного віку стикаються з величезною кількістю правопорушень щодо них, а відтак – із численними заходами протидії системи правосуддя цим явищам. Загальна нетерпимість до кримінальних проявів, на жаль, вже не формується суспільною мораллю, засобами виховання у дитячих та дорослих колективах. Інколи, особливо у засобах масової інформації (далі – ЗМІ), навпаки, пропагуються прояви екстремізму та нетерпимості до людини через її расову, релігійну, етнічну, соціальну приналежність. При цьому діти, легко переймаючи «загальний нарратив», виступають не стільки безпосередніми виконавцями кримінальних чи адміністративних правопорушень, скільки свідками їх готування, вчинення чи скоєння, а також потерпають від їх наслідків як постраждалі. Загалом участь дітей у досудовому розслідуванні і судових процесах за такого соціального й емоційного фону часто стає для них доволі травматичним досвідом та, як наслідок, негативно впливає на процеси формування людського потенціалу української нації.

Суттєве поліпшення ситуації та загальний прогрес у ставленні до дітей, посиленні їх соціального та правового захисту включено до актуальних завдань більшості урядів країн світу. Дитяче право (Child Law) як певна комплексна міждисциплінарна галузь включає в себе широке й різноманітне коло правовідносин, одним з учасників яких є дитина. Існування й розвиток такого права сприймають як нагальне фахівці галузі права багатьох європейських країн, а також України, яка вивчаючи й переймаючи позитивні світові практики, перебуває на етапі впровадження сформованої державної політики дружнього до дітей правосуддя.

Міжнародні стандарти, які включають універсальні та європейські міжнародні документи, що стосуються організації та проведення допиту та опитування дитини, можна розділити на джерела жорстокого (обов'язкового) права, до яких належать міжнародні договори, що були ратифіковані Верховною Радою України й є частиною національного законодавства, та джерела «м'якого» права, до

яких належать стандартні правила, керівні принципи, спостереження, дослідження авторитетних міжнародних організацій, що носять рекомендаційний характер, але за своєю природою та суттю є важливими для дотримання кожною державою.

До джерел обов'язкового права в Україні відносяться: Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року (ратифікований у 1973 році), Конвенція ООН про права дитини 1989 року (ратифікована у 1991 році), Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ратифікована у 1997 році), Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (ратифікована у 2012 році), Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії, що набрав чинності для України 3 квітня 2003 року. Джерелами «м'якого» права є: Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила», 1985 року); Керівні принципи ООН для попередження злочинності серед неповнолітніх («Ер-Рядські керівні принципи», 1990 року); Керівні принципи щодо дій в інтересах дітей в системі кримінального правосуддя («Віденські керівні принципи», Резолюція ЕКОСОП № 1996/13, 1996 року); Керівні принципи ООН щодо судочинства у питаннях дітей-жертв і дітей-свідків злочинів (Резолюція ЕКОСОП № 2005/20, 2005 року); Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дитини (прийняті Комітетом міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 року).

Протягом останніх років в Україні прийнято ряд нормативно-правових актів, спрямованих на вдосконалення законодавства у сфері захисту прав дітей, поліпшення стану превентивної та профілактичної роботи, створення ефективної системи виправлення та ресоціалізації неповнолітніх, які перебувають у конфлікті з законом. Важливим кроком стало запровадження нових підходів до здійснення судочинства у провадженнях щодо злочинів, вчинених неповнолітніми. Так, Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК) передбачено особливості кримінального провадження щодо неповнолітніх. Неповнолітні особи користуються додатковими гарантіями під час їх участі у кримінальному провадженні (ч. 2 ст. 10 КПК). Слідчий суддя, суд може прийняти рішення про здійснення кримінального провадження у закритому судовому засіданні впродовж усього судового провадження або його окремої частини лише у разі: якщо обвинуваченим є неповнолітній; розгляду справи про кримінальне правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи; необхідності запобігти розголошенню відомостей про особисте та сімейне життя чи обставин, які принижують гідність особи (ч. 2 ст. 27 КПК). Відповідно до положень ст. 31 КПК, кримінальне провадження щодо дітей, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочину, здійснюються суддею, уповноваженим згідно із Законом України «Про судоустрій і статус суддів» на здійснення кримінального провадження стосовно неповнолітніх [1].

Особливості проведення допиту дитини, яка є свідком або потерпілим у суді, закріплені у ст. 354 КПК: допит малолітнього свідка і, за розсудом суду неповнолітнього свідка, проводиться в присутності законного представника, педагога чи психолога, а за необхідності – лікаря; свідку, який не досяг шістнадцятирічного віку, головуючий роз'яснює обов'язок давати правдиві показання, не попереджуючи про кримінальну відповідальність за відмову від їх давання та за завідомо неправдиві показання, а також не приводить до присяги; до початку допиту законному представнику, педагогу, психологу або лікарю роз'яснюється їхній обов'язок бути присутніми під час допиту, а також право протестувати проти запитань та ставити запитання (головуючий має право відвести поставлене питання); у випадках, коли це необхідно для об'єктивного з'ясування обставин та/або захисту прав малолітнього чи неповнолітнього свідка, за ухвалою суду він може бути допитаний поза залом судового засідання в іншому приміщенні з використанням відеоконференції (дистанційне судове провадження). Особливості проведення допиту дитини, яка є підозрюваною або обвинуваченою у суді, закріплені у статтях 490-491 КПК: допит дитини у присутності захисника; якщо неповнолітній не досяг шістнадцятирічного віку або якщо неповнолітнього визнано розумово відсталим, на його допиті за рішенням судді/суду або за клопотанням захисника забезпечується участь законного представника, педагога чи психолога, а у разі необхідності – лікаря [1].

Під час кримінального провадження щодо неповнолітнього, в тому числі під час провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру, слідчий суддя, суд та всі інші особи, що беруть у ньому участь, зобов'язані здійснювати процесуальні дії в порядку, що найменше порушує звичний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим та психологічним особливостям, роз'яснювати суть процесуальних дій, рішень та їх значення, вислуховувати його аргументи при прийнятті процесуальних рішень та вживати всіх інших заходів, спрямованих на уникнення негативного впливу на неповнолітнього (ч. 2 ст. 284 КПК).

Відповідно до ч. 2 ст. 232 КПК, допит дитини слідчим суддею може бути проведено у режимі відео- конференції. Частина 4 ст. 95 КПК закріплює, що суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо приймав під час судового засідання або отриманих у порядку, передбаченому статтею 225 цього Кодексу. Разом з тим суд має з обережністю приймати рішення щодо допиту дитини-свідка або потерпілої під час судового розгляду, враховуючи її найкращі інтереси. В разі допиту дитини у порядку ст. 225 КПК або за допомогою аудіо- чи відео- фіксації слід враховувати, що повторний допит під час судового засідання може спричинити додаткову травматизацію дитини. Разом з тим суд має пересвідчитись, що було дотримано право на захист під час допиту дитини на етапі досудового розслідування. В разі прийняття рішення щодо допиту дитини під час судового розгляду в її найкращих інтересах доцільним буде його проведення без

прямого контакту з обвинуваченим під час проведення виїзного засідання суду у спеціально облаштованому приміщенні, а також у режимі відео- конференції [2, с.17].

З метою запровадження ефективних механізмів у системі юстиції щодо дітей, спрямованих на посилення відповідальності держави та суспільства за їх розвиток, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 року № 1027-р схвалено Національну стратегію реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року, принципи реалізації якої обумовлюють забезпечення професійного підходу осіб, уповноважених на роботу з дітьми та співпрацю між державними органами і громадськими організаціями, впровадження найкращих практик та методів захисту прав і свобод дітей [3]. Відповідно до п. 25 Плану заходів з реалізації Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року, забезпечення найкращих інтересів дитини як пріоритетна засада формування та здійснення дружнього до дитини правосуддя, що декларується, зокрема, міжнародними стандартами, потребує ефективного впровадження таких спеціальних практик та механізмів, як методика «Зелена кімната» [4]. Для вдосконалення системи досудового розслідування та судового розгляду в справах за участю дітей, є необхідність забезпечення єдиного підходу до допиту/опитування дітей, незалежно від їх статусу у кримінальному провадженні (підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий). «Зелена кімната» – це система заходів для забезпечення прав і свобод дитини в ході слідчих та процесуальних дій через створення сучасних умов та впровадження європейських стандартів у спілкуванні офіцерів поліції з дитиною, що стала свідком, постраждала від злочину або перебуває у конфлікті з законом. Такий підхід використовується у багатьох країнах світу, зокрема в Німеччині, Польщі, Естонії, Грузії тощо.

Метою застосування методики «Зелена кімната» є отримання достовірних показань дитини під час проведення її допиту/опитування в умовах мінімізації та недопущення повторної травматизації психіки дитини. Ключовими завданнями використання методики «Зелена кімната» суддями є: встановлення взаємодії з дитиною з урахуванням її вікових та психологічних особливостей, сприяння відкритому спілкуванню з нею; отримання достовірних показань дитини в умовах, дружніх до дитини, та з дотриманням принципів правосуддя, дружнього до дитини; мінімізація та недопущення повторної травматизації дитини, блокування її гострих стресових реакцій, що можуть виникнути під час допиту; сприяння встановленню істини у справі та прийняттю справедливого рішення. Робота за методикою «Зелена кімната» можлива з дитиною будь-якого процесуального статусу.

Важливою умовою ефективності методики «Зелена кімната» є проведення допиту/опитування дитини із дотриманням «формули» ефективної взаємодії з дитиною: безпечне місце + безпечний дорослий = дитина у безпеці. «Безпечне місце» – це місце, що є прогнозованим для дитини, яка отримала повну інформацію про те, де вона, що з нею буде відбуватись, які права вона має, який приблизний час

займе допит дитини в суді, хто буде присутній під час допиту та яка роль присутніх осіб; так само дитина розуміє, що відбудеться з нею після допиту (важливо надати їй повну інформацію про весь процес з метою формування у неї відчуття, що вона може також контролювати те, що відбувається з нею впродовж допиту (відчуття контролю над власним життям мінімізує стрес, відповідно, посилюється відчуття безпеки та активізується та частина мозку дитини, яка відповідає за відтворення у пам'яті подій, що відбулися); унеможливорює насильство над дитиною (крики, погрози, примушування, маніпуляції); є безпечним для дитини фізично (не холодно, не жарко, комфортне освітлення, дружня атмосфера, небагато сторонніх людей, незнайомих предметів тощо); максимально підготовлене для взаємодії з дитиною (меблі відповідно до її віку, олівці, папір, іграшки тощо). «Безпечний дорослий» – це дорослий, який знає, враховує вікові та індивідуальні особливості дитини, її психологічний стан під час проведення допиту; взаємодіє з дитиною «на рівних», у тому числі фізично (опускаючись на рівень її очей, а не, наприклад, спілкуючись з висоти власного зросту); вміє розпізнавати базові потреби дитини та здатний задовольнити їх під час проведення допиту/опитування; забезпечує захист прав та інтересів дитини; ставиться до неї доброзичливо. «Дитина у безпеці» означає, що вона відчуває себе захищеною та фізично перебуває у стані спокою; має контроль над власним життям (розуміє, де вона, що відбуватиметься, до кого вона може звернутися по допомогу, розуміє, що вона може попросити про паузу (попити води); може управляти власними емоціями та безпечно для себе відтворювати події, що відбувалися з нею раніше; має поруч уважного та турботливого дорослого (законного представника, психолога, представника служби у справах дітей, адвоката); убезпечена від об'єктивних та суб'єктивних загроз [2].

Національне законодавство не містить окремих положень щодо необхідності облаштування місця проведення допиту дитини суддею як спеціально облаштованої зали судових засідань. Разом з тим, відповідно до міжнародного стандарту, який закріплений у п. 14.2 Пекінських правил, судовий розгляд має відповідати інтересам неповнолітнього і здійснюватися в атмосфері розуміння, що дозволить йому вільно висловлювати свою точку зору [6]. Інший міжнародний стандарт, закріплений у Керівних принципах Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей, встановлює, що судові засідання за участю дітей повинні бути адаптовані до темпу та тривалості концентрації уваги дитини (сплановані регулярні перерви, слухання не повинні тривати надто довго) [7]. Для полегшення участі дітей та для підтримки їх емоційної стійкості відволікання під час судового засідання та порушення його регламенту мають бути зведені до мінімуму.

Конвенція ООН про права дитини передбачає, що до дітей слід ставитися гідно, з турботою та повагою, зокрема під час усіх судових проваджень [5]. У прийнятті будь-яких рішень стосовно дітей мають бути дотримані їхні інтереси. Коли дитина взаємодіє з системою правосуддя, надзвичайно важливо, щоб це

відбувалося за участі суддів, адвокатів, прокурорів та інших учасників провадження, спеціально підготовлених до забезпечення стандартів правосуддя, дружнього до дитини. Саме воно є доступним, своєчасним, належним і орієнтованим на дитину; відповідає її віку; забезпечує її право на справедливий судовий розгляд, право брати участь у провадженні і розуміти його, право на приватне та сімейне життя, а також право на недоторканність і гідність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 12.03.2023).
2. Методичні рекомендації для суддів щодо організації роботи з дітьми за методикою «Зелена кімната», м.Київ, 2022.
3. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 року N 1027-р Про схвалення Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1027-2018> (дата звернення: 12.03.2023).
4. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 листопада 2019 року №1335-р Про затвердження плану заходів з реалізації Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1335-2019> (дата звернення: 12.03.2023).
5. Конвенція ООН про права дитини від 20 жовтня 1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 12.03.2023).
6. Мінімальні стандартні правила ООН щодо відновлення правосуддя стосовно неповнолітніх (Пекінські правила) прийняті 29 листопада 1985 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_211 (дата звернення: 12.03.2023).
7. Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дитини, прийняті Комітетом міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 року. URL: <https://rm.coe.int/16804c2188> (дата звернення: 12.03.2023).

Юлія Мельник

*судовий експерт сектору товарознавчих та гемологічних досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Кіровоградського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Кропивницький, Україна
здобувачка ступеня вищої освіти магістра 2-ПУА курсу за спеціальністю «Публічне управління та адміністрування» Навчально-наукового інституту заочного та дистанційного навчання Національної академії внутрішніх справ, м. Київ, Україна*

Науковий керівник: Денис Чижов - кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України, доцент кафедри конституційного права та прав людини Національної академії внутрішніх справ, м. Київ, Україна

СУДОВА ПРАКТИКА У СПРАВАХ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ СУДОВИХ РІШЕНЬ

Судова практика у справах про захист прав і свобод людини є однією з найважливіших складових системи захисту прав людини в Україні. Вона дає можливість проаналізувати, як дотримуються прав людини в різних випадках та ситуаціях, які виникають в житті громадян. Судова гілка влади займає особливе місце в державному механізмі, наділена виключними повноваженнями з остаточного вирішення будь-якого юридичного спору між будь-якими суб'єктами суспільних відносин, у тому числі й міждержавними органами, а її рішення мають загальнообов'язковий характер [4]. Аналіз судових рішень допомагає з'ясувати тенденції та проблеми у захисті прав людини в Україні, надає можливість дослідити, як ефективно працює система захисту прав людини в різних регіонах країни, де проблеми найбільш поширені, які групи населення є найбільш вразливими та які правові засоби та процедури є найефективнішими для захисту прав людини.

Питання судового захисту прав і свобод людини в Україні було предметом дослідження багатьох науковців, зокрема таких, як О. Бориславська, В. Крижановський, О. Лемак, О. Нелін, П. Рабінович та інших вчених. Але, як свідчить аналіз змісту наукових праць цих та інших вчених, судовий захист прав людини в Україні, все ще залишається малодослідженим [2, с. 148].

Законодавчу базу з захисту прав людини в Україні складає, як основне джерело права – Конституція України та міжнародні документи, ратифіковані Україною. Україна має відповідну законодавчу базу, яка забезпечує захист прав людини, зокрема Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кримінальний кодекс України, Господарський процесуальний кодекс України та Цивільний кодекс України, які містять норми, що стосуються захисту прав людини тощо.

Конституція України – це основний закон країни, який гарантує права та свободи людини та громадянина, визначає статус громадян та органів влади, а також норми, які регулюють взаємодію між ними [4]. Україна є учасницею багатьох міжнародних договорів з прав людини, таких як Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод та багато інших.

Аналіз судових рішень у справах про захист прав людини є важливим інструментом для оцінки ефективності захисту прав людини та розвитку правової системи. В Україні існує декілька джерел, де можна знайти судові рішення по справах та провести їх аналіз. Один з основних джерел для пошуку судових рішень є сайт Верховного Суду України. Тут можна знайти рішення у справах, що стосуються захисту прав людини, а також інші рішення, які можуть бути корисними при аналізі судових рішень. Зазвичай, судові рішення у справах про захист прав людини пов'язані з порушенням конституційних прав, свобод та гарантій, які передбачені законами України [2].

Приклади судових рішень, що стосуються захисту прав людини в Україні:

1. Справа «Юрій Луценко проти України». У 2013 році Європейський суд з прав людини визнав, що Юрій Луценко, колишній міністр внутрішніх справ України, був незаконно затриманий та утримувався у в'язниці протягом певного часу. У своєму рішенні суд наголосив на тому, що ця практика порушує право на свободу та основні гарантії, передбачені Конституцією України.

2. Справа «Надія Савченко проти Росії». У 2016 році Міжнародний суд ООН вирішив у справі про затримання, утримання та судове переслідування Надії Савченко, української військової під час конфлікту на сході України. Суд наголосив на тому, що Савченко була піддана незаконному затриманню та утриманню у в'язниці, порушуючи її право на свободу та основні гарантії, передбачені міжнародними договорами.

3. Справа «Шинкарук проти України». У цій справі заявник звернувся до суду, вимагаючи відшкодування моральної шкоди, яку він поніс внаслідок порушення його прав на свободу думки, висловлювання та інформації. Суд визнав, що дії владних структур були незаконними та порушили право заявника на свободу думки та висловлювання, тому зобов'язав державу відшкодувати заявникові моральну шкоду [1].

4. Справа «Шевченко та інші проти України». У цій справі заявники звернулися до суду, вимагаючи відшкодування моральної шкоди, яку вони понесли внаслідок порушення їх прав на свободу думки, висловлювання та інформації, а також прав на мирні зібрання. Суд визнав, що дії владних структур були незаконними та порушили права заявників, тому зобов'язав державу відшкодувати моральної та матеріальної шкоди, яку вони понесли внаслідок незаконної заборони на проведення мирних зібрань. Суд визнав, що заборона була незаконною, оскільки

порушила права заявників на свободу думки, висловлювання та мирні зібрання, передбачені Конституцією України та міжнародними договорами. Держава була зобов'язана відшкодувати заявникам моральну та матеріальну шкоду.

5. Справа «Громадянська мережа ОПОРА проти ЦВК». У цій справі заявники звернулися до суду, вимагаючи скасування рішення Центральної виборчої комісії про відмову у реєстрації партії на парламентських виборах. Суд визнав, що рішення ЦВК було незаконним, оскільки порушило право заявників на участь у виборчому процесі та свободу думки, висловлювання та асоціації, передбачені Конституцією України та міжнародними договорами. Держава була зобов'язана відшкодувати заявникам моральну та матеріальну шкоду

6. Справа «Білобок та інші проти України». У цій справі заявники звернулися до суду, вимагаючи визнання незаконним рішення місцевої влади про заборону спорудження пам'ятника загиблим внаслідок Голодомору. Суд визнав, що рішення місцевої влади було незаконним, оскільки порушило право заявників на свободу думки, висловлювання та асоціації, передбачене Конституцією України. Держава була зобов'язана відшкодувати заявникам моральну та матеріальну шкоду [1].

Суд являється ключовим інститутом у забезпеченні захисту прав людини в Україні. Роль суду полягає в тому, щоб забезпечити захист прав і свобод кожної людини, які були порушені державними органами або приватними особами. Для цього суд повинен мати незалежність, об'єктивність, прозорість та доступність для громадськості. Суд України здійснює захист прав людини через прийняття судових рішень у справах, пов'язаних з порушенням прав людини. Судові рішення, які стосуються захисту прав людини, мають важливе значення, оскільки вони стають прецедентними, мають силу прийняти в подальшому аналогічне рішення в подібній справі. Такі рішення використовуються у майбутніх випадках, роз'яснюють законодавство та відповідають на актуальні питання [2]. Аналіз рішень Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), який є органом з контролю за дотриманням Європейської конвенції про захист прав людини, дозволяє оцінити, наскільки ефективно діє система захисту прав людини в Україні. ЄСПЛ розглядає скарги на порушення прав людини в державах-учасницях та виносить рішення щодо порушень, визнаних у справі [1]. Ці рішення мають суттєвий вплив на розвиток захисту прав людини в Україні, оскільки вони встановлюють стандарти та вимоги до захисту прав. Також аналіз рішень внутрішніх судів дозволяє зрозуміти, які проблеми існують у системі правосуддя та як їх можна вирішити [3, с. 354].

Отже, суд має важливе значення у захисті прав людини, встановленні правової відповідальності за порушення прав, а також у забезпеченні виконання правових норм, що гарантують захист прав людини. Захист прав людини є однією з головних функцій суду в будь-якій країні. Україна не є винятком, і в останні роки уряд та суспільство звертають особливу увагу на питання захисту прав людини. Аналіз судової практики у справах про захист прав людини в Україні показує, що в цій сфері все ще існують певні проблеми.

Одне з основних проблемних питань полягає в тому, що деякі рішення судів не завжди відповідають міжнародним стандартам захисту прав людини. Нерідко суди в Україні виносять рішення, які не враховують належні процесуальні гарантії та не забезпечують ефективний захист прав людини. Існують випадки, коли судді не завжди виступають незалежними та об'єктивними в прийнятті рішень. Проблемою є і відсутність відповідної реакції на порушення прав людини. Часто випадки порушення прав людини не отримують належної уваги та не вирішуються відповідними органами, що призводить до того, що порушники прав продовжують свою діяльність без належної відповідальності.

Одним з можливих шляхів поліпшення ситуації є розвиток механізмів контролю за діяльністю суду та забезпечення незалежності суддів. Необхідно забезпечити незалежність суддів від зовнішніх впливів та надати їм належні засоби для прийняття правильних та обґрунтованих рішень. Необхідно підвищувати рівень кваліфікації суддів у галузі захисту прав людини та забезпечувати їхню участь у спеціалізованих тренінгах та семінарах. Важливо також підтримувати роботу правозахисних організацій та громадських активістів, які здійснюють моніторинг судової практики та виявляють порушення прав людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Практика ЄСПЛ: український аспект. URL: https://www.echr.com.ua/category_translation/case-law/ (дата звернення 27.02.2023).
2. Kuleshov D.V. Судовий захист прав людини як гарантія конституційного ладу України // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право». 2018. № 25. С. 148-151.
3. Kaminska N.V., Kosyak N.V. Проблеми виконання в Україні рішень ЄСПЛ // Юридичний часопис національної академії внутрішніх справ. 2017. №1 (13) С. 250-261.
4. Савчин М.Л. Порівняльне конституційне право: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер. 2019. 328 с.

Анастасія Устінова

*студентка IV курсу денної форми навчання спеціальності «Право»
Центральноукраїнського інституту розвитку людини
Науковий керівник: Ірина Ткаченко, кандидатка юридичних наук, доцентка
кафедри права та соціально-економічних відносин Центральноукраїнського
інституту розвитку людини*

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ СТАТЕВОЇ
НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ НЕПОВНОЛІТНІХ**

Злочини проти статевої свободи і статевої недоторканості особи мають особливий рівень небезпеки і тяжкості наслідків, а тому зумовлені необхідністю кращого їх запобігання, враховуючи всі деталі їх різноманітності.

Розробка кримінологічної характеристики та запобігання злочинам проти статевої недоторканості і статевої свободи особи є надзвичайно важливим у зв'язку із необхідністю захисту жінок і дітей, а також і чоловік, від усіх форм насильства. В судовій практиці та попередніх дослідженнях є свідчення, що злочини проти статевої свободи вчиняються особами, які мають соціально-демографічні, морально-психологічні та кримінально-правові якості.

Серед науковців визначається, що підставами цього виду злочину, здебільшого, є сімейне неблагополуччя, зловживання алкоголем та іншими шкідливими речовинами, відсутність постійного місця роботи чи проживання. Також на це впливає морально-соціальні чинники, такі як занепад моралі у суспільстві, ще є політичні, економічні, культурно-виховні чинники. Останні є як причиною вчинення згвалтувань, так і показником ставлення чоловіка до жінки, та щодо насильства до неї. Однак у кримінологічних дослідженнях немає однакового розуміння чинників, які можуть впливати на вчинення статевого злочину через їх розмаїття.

Сексуальні зловживання щодо дітей є проблемою всього світу, а не лише України, вони набули величезних масштабів. Але в Україні, враховуючи економічну нестабільність, зниження рівня моралі, загострення суперечностей у різних сферах соціального життя, це питання набуває особливої гостроти і потребує застосування термінових заходів із протидії цим небезпечним злочинам. Особлива небезпечність цих злочинів в тому, що вони завдають не тільки фізичної шкоди, а ще психологічної та емоційної, що робить цей злочин найтравматичнішим. Саме тому наукова розробка питань організації протидії поширенню вчинення злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості неповнолітніх і малолітніх винятково важливе.

Статтею 10 Закону України «Про охорону дитинства» кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності.

Нормами міжнародного гуманітарного права та міжнародного права захисту прав людини закріплено чітку заборону згвалтування та інших форм сексуального насильства в будь-який час [3].

В міжнародному праві було загально визнано положення про те, що дитина внаслідок її фізичної і розумової незрілості потребує спеціальної охорони й піклування, належного правового захисту як до, так і після народження. Необхідність підвищеного та особливого захисту дітей уперше було проголошено у Женевській декларації прав дитини 1924 р., підтверджено у Загальній декларації прав людини 1948 р., а також у Декларації прав дитини 1959 р. і закріплено у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права та у Конвенції про права дитини 1989 р. [7].

Сексуальне (статеве) посягання щодо неповнолітнього або малолітнього – це залучення особи, яка володіє статевою свободою та статевою недоторканістю, незалежно від її волі, отримання згоди або примусу через фізичне насильство чи погрози його застосування, зокрема шляхом доведення цієї особи у безпорадний стан, до прямих або непрямих дій сексуального характеру.

Соціальна небезпека злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи відзначається не лише зазіханням на статевою свободу або статевою недоторканість особи, але й заподіянням шкоди іншим суспільним відносинам та соціальним цінностям, таким як: нормальному фізичному й психічному розвитку дітей і підлітків, їх здоров'ю, честі і гідності.

Родовим об'єктом злочинів є статевая свобода і статевая недоторканість особи.

Під статевою свободою необхідно розуміти право дорослої і психічно нормальної особи самостійно обирати собі партнера для статевих зносин і не допускати у сфері таких зносин будь-якого насильства.

Статевая недоторканість – це абсолютна заборона вступати у сексуальні контакти з особою, яка не є носієм статевої свободи, насупроти повноцінному волевиявленню такої особи або ігноруючи його.

Додатковим або безпосереднім об'єктом даної категорії злочинів виступає честь, гідність, здоров'я, життя, моральність.

Ознаки об'єктивної сторони визначених злочинів, варто мати на увазі, що вони характеризується активною поведінкою винуватої особи – це фізичні та інтелектуальні дії сексуальної спрямованості. За законодавчою конструкцією ці злочини переважно побудовані як формальні склади.

Обов'язковою ознакою складу злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи визначається потерпілий від злочину, який може виділятися за певними ознаками, приміром, за залежністю від винного, недосягненням певного стану або віку [2].

Суб'єкти злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи характеризуються різними за віком або за наявністю інших ознак, що дозволяють

віднести їх до спеціальних. Зазвичай суб'єктом злочину є осудна особа чоловічої або жіночої статі, яка досягла 14-16 років.

Суб'єктивна сторона злочину є виною у вигляді прямого умислу, за якого винний усвідомлює, що застосовує насильство, погрозу або використовує безпорадний стан потерпілої особи для вступу з нею в статеві зносини і бажає цього.

Мотив вчинення статевих злочинів переважно сексуальний, проте також можливий інший.

Види злочинів проти статевої свободи і статевої недоторканості стосовно неповнолітніх осіб поділяються на:

1. Згвалтування неповнолітніх осіб .
2. Статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості.
3. Розбещення неповнолітніх.

Кваліфікуючими ознаками злочину є вчинення його: повторно, групою осіб, особою, яка раніше вчинила один із злочинів, передбачений ст. ст. 152 або 154, 4) щодо неповнолітнього або неповнолітньої (ч. 2 ст. 153).

Особливо кваліфікуючими: вчинення злочину щодо малолітнього (малолітньої), спричинення особливо тяжких наслідків (ч. 3 ст. 153).

Загалом заходи запобігання статевим злочинам поділяються на загальносоціальні, спеціально-кримінологічні, індивідуальні та віктимологічні.

На соціальному рівні запровадження морально-виховних програм є необхідною мірою. Вони мають бути спрямовані на виховання у людей поваги одне до одного, а також їх прав і свобод. І в свою чергу на розуміння рівності жінок і чоловіків між собою. Необхідно звертати увагу на гендерний аспект виховання, зокрема, на повагу до жінки, до її прав і свобод. Вплив на розуміння того, що порушувати ці права неможливо. До цих прав належать статеві свобода і статеві недоторканість особи.

Провідним чинником віктимності(схильність стати жертвою злочину) неповнолітніх є їхній вік, зумовлений несформованістю особи в біологічному та соціальному напрямках; легковажна поведінка з незнайомими; розпивання алкогольних напоїв із дорослими; прагнення до ранніх статевих стосунків; знаходження неповнолітньої особи в пізній час у безлюдних місцях; нерозбірливість у знайомствах тощо.

Профілактика статевих злочинів, як напрям спеціально-кримінологічного запобігання, передбачає статеве виховання неповнолітніх, яке включає соціально-психологічні, педагогічні, медичні і сексологічні напрями.

Важливою є слідча профілактика, яка має відрізнятися максимальною коректністю і дієвістю.

Найбільш дієвими виховними заходами є:

проведення спеціальних бесід у школах;

пояснення шкідливості замовчування фактів статевих злочинів, чи нападів;

пояснення процедури повідомлення про ці злочини до правоохоронних органів;

підвищення рівня віктимологічної обізнаності населення;

пояснення правила поведінки в темний час доби;

проведення тренінгів по прийомах із самозахисту;

підвищення рівня захисту території (міста, села, селища).

Корисними є захисні заходи, які мають застосовуватися на рівні міста, наприклад, зміна планів містобудування, встановлення кнопок виклику поліції на вулицях, розміщення камер відеоспостереження в потенційно небезпечних зонах.

Важливим є створення та функціонування телефонів довіри, центрів психологічної, медичної допомоги та реабілітації [10].

Найрозповсюдженими прийомами підготовки до вчинення злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості неповнолітніх і малолітніх є:

вистежування потерпілого поблизу місць проживання, на шляху з/на навчання, у місцях дозвілля,

супроводження потерпілих до безлюдних місць,

вибір місця й способу вчинення злочину,

заманювання потерпілої особи у «тихі» місця обманом, пристойним приводом чи пропозицією, що цікавить неповнолітнього.

Для того щоб приховати злочин, зловмисник частіше всього використовує: залякування та погроза потерпілій розповісти знайомим і близьким, сусідам, однокласникам, іноді батькам, про її «негідну» поведінку. Знищення, прання, спалення, закопування, викидання на смітник злочинцем свого одягу зі слідами крові, та інших біологічних виділень потерпілої особи.

Таким чином, злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи несуть в собі надзвичайно високий рівень суспільної небезпеки, вони виділяються виключно аморальними та цинічними діями винних осіб.

Соціальна небезпека злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи відзначається не тільки зазіханням на статеву свободу або статеву недоторканість особи, а також заподіянням шкоди багатьом іншим суспільним відносинам та соціальним цінностям, таким як: нормальному фізичному й психічному розвитку дітей і підлітків, їх здоров'ю, честі і гідності.

Статистика говорить, що понад 30% жертв статевих злочинів – це малолітні. У середньому 30% дівчат та 16% осіб чоловічої статі до досягнення повноліття як мінімум раз зазнавали сексуального насильства у прямій чи непрямій формах. 25% випадків статевих посягань відбуваються стосовно дітей молодше 7 років. У 85–90% випадків злочинці добре відомі дитині (батьки, вітчими, родичі, друзі родичів, сусіди, вихователі, вчителі тощо), 10–15% статевих злочинів щодо дітей вчиняють незнайомці. Дівчатка у 1,5–3 рази частіше зазнають сексуального насильства порівняно з хлопчиками. Від 85% до 90% злочинців, які скоюють сексуальні насильства над дітьми, становлять чоловіки. Вчинення статевих злочинів стосовно

неповнолітніх і малолітніх жінками трапляється значною мірою рідше, проте ці випадки потребують більш ґрунтовних і детальних досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: Закон України від 26 червня 1996 р. URL: http://www.gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_№/webproc4_1?id (дата звернення : дата звернення: 20.03.2023))
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 20.03.2023)
3. Закон України "Про охорону дитинства": Закон України від 26.03.2001 р. № № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>. (дата звернення: 20.03.2023)
4. Moore KF. Report to the Ohio Criminal Sentencing Commission: sex offenders. Available at: Accessed December 3.
5. National Centre for Victims of Crime. URL: <https://victimsofcrime.org/> (дата звернення: 20.03.2023)
6. Бражник А. Абсолютно-визначені покарання за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості.: збірник наукових праць. 2020. С. 81–84. <https://doi.org/10.36074/30.10.2020.v2.23> (дата звернення: 20.03.2023)
7. Даніель А. Злочини проти статевої недоторканості дітей в Україні під час збройного конфлікту. *Блоги о бизнесе, политике, юридической системе LIGA.net LIGA*. URL: <https://blog.liga.net/user/adaniel/article/46375> (дата звернення: 20.03.2023).
8. Дробот В.П. Про доцільність приведення редакції ст. 154 КК України у відповідність з сучасним станом соціально-економічного життя суспільства. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2013. Вип. № 3. С. 88–97.
9. Денисовський М.Д. Сутність та профілактика злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканності неповнолітніх і малолітніх : посібник. Львів, Тернопіль : ЛьвДУВС, 2018. 132 с.
10. Запобігання злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. Коментар. *Мего-Інфо - Юридичний портал України №1, Коментар ЦПК, КПК, КУПАП, ККУ, ЦК*. URL: <http://mego.info/матеріал/3-запобігання-злочинам-проти-статевої-свободи-та-статевої-недоторканості-особи> (дата звернення: 20.03.2023).

Напря́м № 5
Науково-педагогічний підхід у профілактиці правопорушень серед
учнів та студентської молоді

Олександр Колтунов

*аспірант факультету історії, бізнес-освіти та права Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка;
 лаборант кафедри інформаційно-комунікаційних технологій та безпечного освітнього середовища КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського»,
 м. Кропивницький, Україна*

ДИДАКТИЧНИЙ ВПЛИВ КАЗОК У ПРОФІЛАКТИЦІ
ПРАВОПОРУШЕНЬ УЧНІВ МОЛОДШОЇ ШКОЛИ

Вивчення та розуміння педагогічних механізмів, які дозволяють попереджувати злочинність серед неповнолітніх, є надзвичайно важливим фактором стримування криміногенної ситуації в країні. Особливу увагу варто звернути на попередження злочинів серед учнів початкової школи, адже молодший шкільний вік характеризується ще нестійкою психікою та вразливістю й діти дуже швидко та глибоко піддаються впливу оточуючого середовища та дорослих. Отже, учителю початкових класів належить основна роль у формуванні всебічно та гармонійно розвиненої особистості молодшого школяра й саме він має підібрати та віднайти ті методи та засоби навчання, які непомітно та водночас цікаво стимулюватимуть їх розвиток і жагу до навчання. Тут і приходить на допомогу казка як цікавий та яскравий засіб виховання, здатний справити значний вплив на особистість дитини.

Використання казок для виховання дітей – давня традиція української педагогічної думки, адже ще в братських школах XVI – XVIII ст. на прикладах з казкових оповідок пояснювалися основи моралі [1, с.139]. Найбільшу ж увагу методиці застосування казок приділяв вітчизняний педагог Василь Олександрович Сухомлинський. Він наголошував: «.. Якщо ви хочете, щоб вихованець став розумним, допитливим, кмітливим, якщо у вас є мета утвердити в його душі чутливість до найтонших відтінків думки й почуття інших людей...надихайте його розум красою слова... Його чарівна сила розкривається передовсім у казці. Казка – це колиска думки, зумійте поставити виховання дитини так, щоб вона на все життя зберегла хвилюючі спогади про цю колиску» [5, с.511]. Педагогічні ідеї Василя Олександровича стали фундаментом ідей нової української школи, й тому в початкових класах НУШ вивченню казкових оповідок приділяється значна увага. Проаналізувавши підручники для початкової школи, а саме: О. Я. Савченко «Українська мова: Підручник для 2 класу ЗЗСО (у 2-х частинах): Частина 2», О. Я.

Савченко «Українська мова: Підручник для 3 класу ЗЗСО (у 2-х частинах): Частина 2», О. Я. Савченко «Літературне читання: Підручник для 4 класу ЗЗСО» ми дійшли до таких висновків:

- казки становлять близько 20% обсягу усього програмового матеріалу;
- найбільша увага приділяється саме літературним казкам; у 2-му, 3-му, 4-му класах за початковий рік вивчають по 8 авторських казок;
- у 2-му класі опрацьовують 5 фольклорних казок, у 3-му та 4-му – по 2;
- половина всіх казок – це казки про тварин.

На високий дидактичний потенціал казок як засобу соціалізації вказують численні дослідження науковців. Як зазначає Т. В. Кравченко, соціалізація і виховання – діалектично взаємопов'язані процеси. Моральне становлення особистості є духовним змістом її соціалізації, а соціалізація – всеохоплюючою формою морального розвитку особистості [27, с.511]. Статистика підтверджує цю тезу [6, с.9], адже проблеми із соціалізацією є найголовнішою причиною девіантної поведінки в учнів. Василь Олександрович Сухомлинський у своїх роботах підкреслював впливовість казки на дітей з «ослабленими, уповільненими процесами мислення й дуже слабкою пам'яттю. Вони були б нещасними, знедоленими, вони втратили б віру в свої розумові сили, й стали б недоучками, людьми з убогими, обмеженими інтересами..., якби не казка. ...Коли я сідаю з дітьми під столітнім дубом, коли над нами спалахують у небі перші зірки, а ми, притулившись один до одного, сидимо на високій степовій могилі й слухаємо музику степу, – саме в очах отих недостатньо розвинених дітей я бачу перші вогники інтелектуального інтересу. Вони чекають казку» [5, с.510].

Але казкові оповідки сприяють ефективній соціалізації не лише учнів з особливими освітніми потребами. За допомогою казок в здобувачів освіти початкової школи формуються навички суспільно прийнятної поведінки, морально-етичні та загальнолюдські цінності, почуття власної гідності, небайдужості, відповідальності. Варто додати, що завдяки казкам відбувається соціальна адаптованість та соціальна активність, що пояснюється жанровими особливостями казкових оповідок: обов'язковою перемогою добра над злом (що можна трактувати як перемогу соціально прийнятної поведінки над девіантною), непрямим моралізаторством (яке набагато ефективніше за безпосереднє повчання), використанням фантастично-фольклорних образів, які в силу вікових особливостей, надзвичайно цікаві школярам початкової школи.

Ефективність використання казок напряму залежить від методів з роботи ними. Хоча читання і обговорення казкових оповідок є найпопулярнішим методом роботи з цими літературними творами (і доволі дієвим), не варто обмежуватися лише ним. Для ефективного засвоєння моральних норм суспільства можна використовувати методи роботи з казками, які, містять, за висловом Йогана Гейзинга «ігрові компоненти», як-от:

1. Характеристика героїв казок з формулюванням власного ставлення до них.

2. Продовження казки («А що сталося далі?»).
3. Включення в казку персонажа з іншої казкової оповідки.
4. Створення ілюстрацій, коміксів, плакатів і т. д. до казки.
5. Написання міні-творів «Листи героям казок».
6. Створення переліку запитань до казкових персонажів.
7. Драматизація казок та як різновид казок та ігровий суд над окремими персонажами
8. Створення власних казок (за планом, казка по колу, казка на задану тему, продовження зачину, казка навпаки і т.д.).
9. Домислювання ситуацій («Що було б, якби...»).

Таким чином, казки є потужним інструментом соціалізації, зокрема, засвоєння норм соціально прийнятної поведінки. Активне використання казкових оповідок в освітньому процесі допомагає попереджувати в учнів початкової школи злочинну поведінку в майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ямчук П. Братські школи та їхня роль у формуванні релігійно-духовного світогляду українців доби пізнього Середньовіччя та бароко. Наука. Релігія. Суспільство. 2009. № 1. С. 134-139.
2. Горбач Н., Здіховська Т. Жанр авторської казки в українській дитячій літературі: витоки та перспективи. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки: серія педагогічні науки. 2016. № 1(303). Т.1. С.39-44.
3. Кравченко, Т.В. Соціалізація і виховання: логіка взаємозв'язку Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді, 1 (13). С. 17-27.
4. Сухомлинський В.О. Методика виховання колективу. Вибрані твори : в 5 т. Т. 1. К. : Рад. шк., 1977. С. 403-637.
5. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. Т. 1. К. : Рад. шк., 1977. С. 55-209. 510.
6. Теоретико-методологічні засади процесу соціалізації дітей та учнівської молоді в сучасному освітньому просторі : методичні рекомендації. Херсон:, 2013. 48 с.

Володимир Мирошниченко

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри правознавства Бердянського державного педагогічного університету, м. Бердянськ, Україна

ОСНОВНІ КОМПОНЕНТИ ГОТОВНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ ДО ПРАВОВИХОВНОЇ РОБОТИ

Сьогодні Україна стоїть перед необхідністю інтегруватися в європейське суспільство, а це вимагає чіткого виконання міжнародних обов'язків у сфері права, і головне – дотримання прав людини. На всесвітніх конференціях з прав людини, в Декларації та Програмі дій особливу увагу прикуто до правової освіти. У цих міжнародних документах міститься заклик до всіх держав та установ –включити правові питання в учбові програми всіх закладів освіти.

Таким чином, одна з найбільш актуальних вимог часу – розробка теорії і механізмів правової освіти і виховання. Сьогодні склалася ситуація, коли від соціальних інститутів, установ освіти, державних структур, правозахисних організацій вимагаються активні дії у плані теорії і практики правового виховання, що, у свою чергу, буде стимулом до впровадження законності і дотриманню прав людини.

Праксеологічний підхід до формування готовності здобувачів вищої педагогічної освіти до правовиховної роботи передбачає перш за все реалізацію наступних основних принципів: формування у студентів потреби в праці вчителем; позитивне ставлення до цієї професії; можливість самореалізації в цій педагогічній діяльності.

Досліджуючи місце і роль педагогічної рефлексії в формуванні готовності студентів до правовиховної роботи як форму теоретичної діяльності людини, спрямованої на осмислення своїх вчинків і дій, педагоги, психологи визначають такі основні критерії педагогічної самосвідомості: розуміння соціального значення професії учителя; усвідомлення вимог до особи вчителя; знання вимог до професійно-педагогічної діяльності; адекватна самооцінка можливостей для досконалої педагогічної діяльності; стала рефлексивна позиція, спрямована на самооцінку і самоаналіз своїх педагогічних дій.

Дуже важливим завданням є навчити студента вчитися. Уміння вчитися включає декілька видів навчальної діяльності, різних за своїм призначенням:

- пошук нової інформації, який потребує уміння працювати в Інтернеті, конспектувати, аналізувати;

- засвоєння знань за допомогою розв'язання типових задач, тестів, контроль за процесом їх розв'язання, корегування при виникненні помилок;

- готовність до колективної діяльності, набуття знань з теорії та практики управління колективом, які відповідають вимогам міжнародного менеджменту.

Як зазначає В. Швидкий, формування готовності студентів до подальшого оволодіння професійними знаннями слід розпочинати на другому курсі вишу, орієнтуючись на процес самоактуалізації особистості [4, с.391].

До перерахованих раніш функцій вчителя треба додати і превентивну функцію (лат. *praeventum* – попереджувати, випереджати, застерігати), за визначенням Блума, передбачає науково обґрунтовані і своєчасно вжиті заходи, спрямовані на запобігання виникнення колізій в окремих індивідів та групах ризику; збереження, підтримку нормального рівня життя і здоров'я людей; сприяння в досягненні поставлених цілей і розкриття внутрішнього потенціалу (включаючи профілактику девіантності; викорінення джерел стресу в людині, і в оточуючому середовищі тощо) [3]. Цю функцію можна вважати також попереджувально-профілактичною.

Низький рівень готовності майбутніх учителів до превентивного виховання дітей переважно зумовлений непередготовленістю їх до виконання превентивної функції. Більшість студентів не отримала належної фахової підготовки з питань превентивного виховання, психологічно не готова до роботи з дітьми девіантної поведінки та з дітьми з неблагополучних сімей. Проблеми превентивного виховання дітей як представників певних неблагополучних сімей практично не знаходять свого відображення у навчальних планах і програмах, змісту підручників з педагогіки для вітчизняних педагогічних університетів.

Підготовка студентів до правовиховної роботи, складовою якої є превентивне виховання, має бути адекватною запитам практики. Сьогодні виникає необхідність внесення до навчальних планів ЗВО спеціальних дисциплін, спецкурсів, які мають забезпечити функціональну готовність студентів до правовиховної роботи, забезпечення соціального захисту дітей та належного їх виховання та перевиховання, запобігання дитячої бездоглядності, безпритульності, бродяжництва.

Під час підготовки здобувачів вищої педагогічної освіти до правовиховної роботи варто звертати увагу на необхідність підготовки майбутніх учителів до організації позакласної дозвіллевої діяльності учнів основної і старшої школи. Саме в процесі такої діяльності формуються позитивні особистісні якості учня і поступово формується внутрішній механізм саморегуляції особистості. Активне розумове дозвілля – важливий засіб збереження та підвищення працездатності [2], бо саме у вільний час від бездіяльності діти можуть набути поганих звичок. Під організацією позакласної дозвіллевої діяльності розуміється процес, який складається з таких етапів: проектування, впровадження, контроль, коригування діяльності та передбачає урахування вікових та індивідуальних особливостей учнів, їх думки стосовно змісту та форми проведення дозвіллевого заходу, при якому роль вчителя є опосередкованою.

На думку О. Голика, організаційно-методичними умовами підготовки майбутніх учителів до організації позакласної дозвіллевої діяльності є:

- спрямування методів і форм організації пізнавально-практичної діяльності студентів на усвідомлення специфіки та засвоєння ними способів реалізації функцій дозвіллевої діяльності, включаючи сучасні освітні педагогічні технології;

- поетапне формування готовності майбутніх учителів до організації позакласної дозвіллевої діяльності;

- оновлення змісту професійних знань щодо сутності організації позакласної дозвіллевої діяльності;

- використання отриманих знань, набутих умінь і навичок у роботі із учнями у загальноосвітніх навчальних закладах [1].

Психологічний компонент готовності майбутніх вчителів до правовиховної роботи розуміється як стійке системне психологічне утворення, що характеризує вибіркочу, прогнозуючу активність особистості. Психологічна готовність – вирішальна умова швидкої адаптації до умов праці і подальшого професійного удосконалення кваліфікації майбутнього спеціаліста. Психологічна готовність до правовиховної діяльності складається з наступних компонентів: мотиваційний; когнітивний; операційно-процесуальний; емоційно-вольовий. Показниками кожного компоненту виступають: 1) мотиваційний компонент: позитивне усвідомлене ставлення до педагогічної професії, впевненість у правильності вибору фаху, інтерес до діяльності вчителя, наявність ідеалу фахівця; 2) когнітивний компонент: знання про обов'язки, функції вчителя, психологічні особливості особистості, груп людей, специфіку діяльності вчителя, класного керівника; 3) операційно-процесуальний компонент: володіння технологіями, способами, прийомами, методами, засобами правовиховної діяльності вчителя, необхідними уміньми, навичками; 4) емоційно-вольовий компонент: здатність до емоційно-вольової регуляції діяльності, самоконтролю, самообілізації, вміння регулювати поведінку, дії в різних професійних ситуаціях.

Змістовий компонент готовності студента до правового виховання включає в себе ґрунтовні знання з філософії, психології, педагогіки, правознавства та соціології виховання; закономірності анатоми-фізіологічного і психологічного розвитку учнів; методології, методів і понятійного апарату педагогіки і психології та їх теоретико-пізнавального, світоглядного і практичного значення; вимог до управління правовиховною роботою; обумовленості соціалізації суб'єктів об'єктивними причинами і потребами суспільства та конкретної особистості.

Технологічний компонент готовності майбутніх вчителів до правовиховної роботи вбирає в себе такі уміньми: здійснення поточного і перспективного планування різних видів професійної діяльності; обґрунтований вибір і творче застосування засобів та організаційних форм роботи та здійснення їх проектування; готовність брати на себе відповідальність у конкретних ситуаціях; виявляти умови, які призупиняють розвиток особистості, надавати допомогу, використовуючи методи діагностики й корекції; сприяти розвитку молоді, їх творчих здібностей, ціннісних орієнтацій, формування психолого-педагогічної та правової культури, в

тому числі і дозвіллевої; спостереження, порівняння, аналіз і систематизація психолого-педагогічних факторів і явищ у сфері освітньо-дозвільної діяльності; проведення досліджень окремих аспектів життєдіяльності дітей і молоді у право виховній сфері; самостійний добір методів поліпшення власної роботи.

Отже, основними компонентами готовності здобувачів вищої педагогічної освіти до правовиховної роботи ми вважаємо: психолого-педагогічні та спеціальні знання про предмет правового виховання молоді і способи її ефективного проведення; практичні вміння та навички щодо її безпосереднього виконання; розвиток мотиваційної, когнітивної, емоційної-вольової сфери та особистісних якостей майбутнього вчителя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Голік О.Б. Організаційно-управлінський аспект позакласної дозвільної діяльності старшокласників: Монографія. Донецьк: ТОВ Юго-Восток, Лтд, 2008. 202 с.
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник ОНЛАЙН. URL: <https://hum.edu-lib.com/szbrannoe/goncharenko-s-u-ukrayinskiy-pedagogichniy-slovník-onlayn> (дата звернення: 22.03.2023)
3. Сидоров В. Ролі та функції соціальних працівників. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ad1508a3-117d-4eec-8857-154b83ce1faf/content> (дата звернення: 22.03.2023)
4. Швидкий В.О. Дослідження самосвідомості студентів державних університетів. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. За ред. С.Д. Максименка. Т. VI, вип. 8. Київ, 2004. 416 с.

Напряг № 6
Проблеми формування й удосконалення окремих криміналістичних
методик та використання спеціальних знань у кримінальному
судочинстві

Darina Mirgorodska

*cadet of the faculty of training specialists for criminal police units, Donetsk State
University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi, Ukraine*

Olha Haborets

*PhD, Associate Professor of the Department of Operational-search Activities and
Information Security Donetsk State University of Internal Affairs,
Kropyvnytskyi, Ukraine*

CYBER-PHYSICAL SYSTEMS AS CYBER CONTROL TECHNOLOGIES

The relevance of this article is the concept of "cyber-physical system". Every year, the real and virtual worlds are becoming closer to each other, forming the technical basis of cyber-physical systems. Cyber-physical system combines cybernetic and physical spaces, integrating computational and physical processes with the help of sensors and actuators.

Cyber-physical systems can mean traditional machines controlled by a computer. The essence of cyber-physical systems is that they connect physical production processes or other processes that require the practical implementation of continuous control in real time, with software and electronic systems [2]. We can say that this is a new edition of the definition of embedded systems. At a new stage of development from the consideration of embedded systems as separate components that solve private problems, which moved to their representation as the basis of the whole process.

Cyber-physical systems may well become the underpinning theory of the new wave of computing. These systems should be able to deliver new levels of performance and efficiency, through sophisticated control and computational code design. For this to happen, we must change our understanding of computers and cyberspace. In the past, we fed our information to computers in a pre-digested form, keystrokes and mouse clicks. But now cyber-physical systems are being actively engaged with the real world and in real time. This requires a new understanding about computing as a big change for computers. In many real-world systems, computational and physical resources are tightly coupled: embedded computers and communication networks control physical actuators that operate in the external world and receive data from sensors, creating an intelligent control loop capable of adaptation, autonomy, and efficiency gains. Such systems are commonly and broadly defined as cyber-physical systems.

In general, in other words, a cyber-physical system is an important component of arbitrary production. It allows controlling both the technical (physical) components and the current characteristics of the process, and provides the ability to direct changes in the production process, including possible deviations from the specified conditions. Using cyber-physical systems, it is possible not only to control the immediate course of the production, technological, organizational process, but also to simultaneously predict their development in the conditions of existing situations and risks, to determine the necessary management in this case, to ensure timely elimination and correction of possible violations before they occurred in reality and stopped the process itself or caused significant changes.

Cyber-physical systems involve close interaction between computing resources (such as computer hardware and software) and physical objects (such as a car, human body, etc.). For example, many cars on the market use a computer-based anti-lock braking system. Cyber-physical systems have the potential to revolutionize many areas, from healthcare to manufacturing to transportation. However, the possibilities of realizing these grandiose ideas are limited by today's computing technology, in particular due to the lack of system reliability and time control [1]. This system usually includes a network of devices that take and perform physical actions while being controlled and monitored by computing and communication software [2].

Computing and digital technologies will soon be found, and play an integral role in, many physical structures and devices. Just as the Internet has revolutionized how people interact with each other and allowed us to connect and trade with each other more easily, cyber-physical systems also have the same potential to change how we interact with the physical world around us. The introduction of the Internet is based on the integration of major advances in networking technology, applications and infrastructure. It can also be seen as the integration of embedded systems, sensors and control systems. Cyber-physical system can be seen as the use of logical and discrete properties of computers to control and supervise continuous and dynamic properties of physical systems. Using precise computation to control a seemingly unpredictable physical environment is a great challenge. The uncertainty and lag from real-time physical system to discrete-time digital control is an obstacle to overcome. Failures or security issues must be localized and dealt with, consider replacing this phrase with the adverb “efficiently” to avoid wordiness. . Synchronization within the system and excessive complexity are also obstacles that must be overcome for the system field to grow. Systems that are designed around trial and error methods must be replaced with more robust and easily adjustable blueprints. Analysis and development are necessary to pave the way for more reliable systems to avoid accidents from occurring [3].

A general scheme of using the capabilities of cyber-physical systems, which is an integral and important part of the "smart" enterprise, is proposed. Cyber- physical system allows tracking the production processes carried out at the enterprise to the smallest detail, and not only the process itself, but also the components that accompany it: logistics, resource and supporting. Thus, the very existence of the systems is a backbone

information factor that supports the validity and optimality of the processes performed at the enterprise.

In addition, the cyber-physical system collects information that can be used to intellectualize production processes, thereby moving from a conventional to a "smart" enterprise, and a qualitatively new form of production characteristic of the digital age that has come.

REFERENCE:

1. A. Rajhans, S.W. Cheng, B. Schmerl, B.H. Krogh, C. Aghi, and A. Bhave, "An Architectural Approach to the Design and Analysis of Cyber-Physical Systems," Third International Workshop on Multi-Paradigm Modeling, Denver, CO, 2009. p. 3-4. URL: https://www.academia.edu/3354135/Cyber_physical_systems
2. Ahmed, S.H., Gwanghyeon Kim, Dongkyun Kim. Cyber Physical System: Architecture, applications and research challenges. Wireless Days, 2013. p. 1-5.
3. Sanislav, Teodora, and Liviu Miclea. Cyber-Physical Systems-Concept, Challenges and Research Areas. 2012. p. 28-33.

Tetiana Nikolaichuk

*the head of the laboratory of forensic and other types of research,
Dnipropetrovsk Research Institute of Forensic Expertise of the Ministry of Justice of
Ukraine, Dnipro, Ukraine,*

HANDWRITING OF SIGNATURES WRITTEN BY ELDERLY AND ELDERLY PERSONS WITH DISORDERS OF CEREBRAL CIRCULATION: CHARACTERISTICS

In today's conditions, people quite often fall ill with diseases related to impaired cerebral circulation, and this disease develops gradually. Its manifestations are a constant feeling of fatigue, unmotivated irritability, insomnia, headaches, dizziness, and tinnitus. With it, it becomes difficult for a person to concentrate or remember information, and disorientation appears.

Quite often, people draw up documents or put their own signatures on documents when they have existing diseases associated with impaired cerebral blood circulation, for example, a stroke, without realizing the objectivity and completeness of their actions at the time (for example, signing a donation contract or a will), and, of course, of the cause-and-effect relationship between the performed action and the consequence of the act). This issue is quite relevant and requires a more detailed analysis.

First, the most common complications of vascular lesions of the brain include acute disorders of cerebral circulation. The main consequences are speech disorders, paralysis and paresis, impaired coordination of movements.

The main reasons for this are atherosclerosis of cerebral vessels, hypertension and their combination. Among the acute disorders of cerebral blood circulation, there are cerebral infarctions and acute hypertensive encephalopathy, which have a different clinical picture. At the same time, motor functions are not always and not necessarily impaired. The latter are most often noted with hemorrhages and brain infarctions. However, even in these cases, the nature of the violations is different and can be manifested both in the form of isolated and complex violations of motor, sensory, speech and other functions.

Secondly, it should be noted that short-term violations of certain functions can later be fully restored. The most pronounced violations of functions, including motor ones, are observed with extensive hemorrhages and brain infarctions, which manifest themselves in the form of persistent residual phenomena. Disorders of motor, sensory and other functions are also determined by the strict localization of the pathological focus in the central nervous system: when the left hemisphere of the brain is affected, motor functions are impaired in the right limbs, when the right is affected, in the left. Disorders of these functions, which appear after a stroke, lead to a violation of motor skills when writing and, as a result, to changes in certain features of the signature.

The generalization of the obtained experimental data made it possible to establish the general trends that appear in the signatures of people who have suffered a disorder of cerebral blood circulation:

- in case of a significant violation of motor functions in persons whose right hand was dominant before the disease, they switch to writing with the left hand (Fig. 1.1);
- significant changes in general and individual features are observed in signatures, which may make it impossible to identify a person based on samples of signatures made before the disease (Fig. 1.2);
- significant instability of signs is evident in the samples of signatures made after the disease. This is due to the fact that when performing the signature in this case, the person tries to perform the signature as before, but cannot do this due to impaired motor functions;
- there is a tendency to tear the device away from the paper as little as possible when signing. This leads to the loss of elements of letters due to the simplification of connections between them or to the complication of elements/letters due to increased connectivity; extra final elements appear or initial elements continue (the transition to the next letter becomes easier); connections are often simplified due to the transition of loop elements into angular, continuous elements into adjacent ones, final elements are more often performed with a “thrown stroke”.

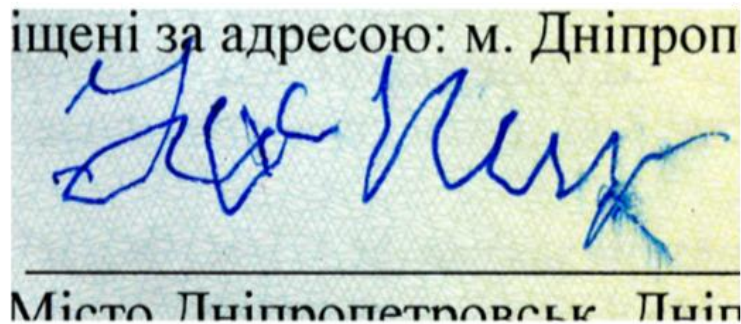

Figure 1.1 - Sample signature of the person U. during the period of illness

Figure 1.2 - Samples of the signature of a person U. before the disease

Along with this, the generalization of data on the stability of signs of signatures in persons who have suffered a left-sided cerebral circulation disorder showed that such general signs as: size, arrangement of elements, placement of the signature relative to the previous word, the shape of the base and its direction, remain usually stable.

At the same time, there are a number of general characteristics that are subject to change. They include:

- signature transcription - there is a transition from mixed to letter transcription or mixed;
- coordination of movements and pace of execution - are significantly reduced in all cases;
- the degree of connectivity - there is a tendency to increase connectivity;
- inclination of the strokes - a fairly frequent transition from a stable left or right inclination to an unstable one;
- onslaught - a tendency to increase the degree of onslaught and decrease its differentiation;
- placement of the signature relative to the blank line - signatures previously located above the line are quite often placed on the line.

When summarizing the data on the stability of individual features of handwriting in the signatures of patients who suffered a left-sided stroke, the following was established.

Persistent individual signs are considered to be:

- direction of movements - when performing all signature elements;
- the relative direction of bending movements - when performing the main elements in letters;
- the form of movements when performing initial, basic elements in monograms - rectilinear and arched;
- relative length of movements;
- arc form of movements;
- the relative direction of bending movements when performing the main elements of capital letters, as well as between letters;
- the form of movements when performing oval elements of letters (transition of arc and loop forms into angular ones), as well as strokes in general (transition of rectilinear and arc forms into angular ones);
- length of movements when performing initial and final elements of capital letters, initial and sub-line elements of line letters, elements of non-letter strokes and dashes in general (mainly according to reduction account);
- the form of movements when joining - the main and final elements of line letters (transition of loop and arc forms into angular ones);
- placing the starting points of the movements when performing the initial elements of capital letters;
- placing the end points of movements when performing the main and final elements of capital letters;

- placement of points of intersection of movements when combining initial and main strokes, main and oval elements of capital letters, letters between themselves and when performing strokes as a whole;
- placement of vertical movements when performing oval elements of lowercase letters, letters in general in relation to each other and strokes in relation to the rest of the signature;
- placement of movements horizontally when performing the main elements of lowercase letters relative to each other and strokes in general.

Thus, in the course of research, it was established that in the majority of people who suffered a left-sided stroke, as a result of a sharp deterioration in the coordination of movements caused by a violation of the motor function of the writing hand, significant changes in individual signs of the signature were found. First of all, this manifests itself in a change in the form of movements during the execution and combination of elements of the signature, which, in turn, changes the way of combining elements and placing the points of intersection of movements, the instability of such features as the placement of movements horizontally and, to some extent, the length of movements.

The biggest changes are observed in the initial (capital letters, monograms) and final (strokes) parts of the signature. These changes are most likely due to the difficulties that arise in a person when it is necessary to activate the program of the dynamic stereotype of the execution of the signature. In the individual elements of the signature, those that were performed before the disease with arc or loop movements are subject to the greatest changes.

Thus, the treatment of patients who have suffered a left-sided stroke, while observing the basic principles of rehabilitation, often leads to a decrease in motor function disorders and contributes to the restoration of some individuals to one degree or another of the former dynamic stereotype of the signature.

Therefore, the following conclusion can be drawn: persons suffering from diseases associated with impaired cerebral blood circulation have certain characteristic features in their motor skills when writing, and, of course, when performing their own signature, as a result of which there is a change in individual features of the signature, which can be examined by a handwriting expert.

Elżbieta Żywucka-Kozłowska

*assoc. prof. Department of Criminal Procedure and Executive Criminal Law Faculty of
Law and Administration University of Warmia and Mazury in Olsztyn;
Republic of Poland*

NAILS IN FORENSIC EXAMINATIONS

Nails are a biological material which, like other types of material in this regard, is a valuable source of knowledge not only about the state of human health, but also allows to determine the content of chemical compounds, especially those with toxic properties, even after a long time from the moment they penetrated to the body. From the perspective of forensic science, nails can be a trace in itself or a carrier of other traces. It is extremely important not only to disclose the trace, but also, and perhaps above all, to secure it properly. The literature on the subject indicates that “technical protection of broken or cut nails consists in placing them in a test tube, box or paper package. Each clipped nail is placed in a separate labeled tube.

Evidence may also include fingernail marks, e.g. as a result of the victim's fight with the perpetrator. This material is secured by clipping the nails, scraping or swabbing behind the nails - one swab per hand.” V.J. DiMaio and D. DiMaio point out that it is much better to trim the nails short than to collect scrapings from under the nail plates to look for signs of an attacker. According to the authors, new research methods, such as the STR and DNA analysis cited by them, allow the isolation of mitochondrial DNA. The authors also refer to the classification of Harm and Rajs when describing nail marks, listing their three types, namely: impressions, scratches and marks similar to those left by the bird's claws. The study of human nails in the light of forensic science most often concerns broken or cut off scraps of the nail plate. G. Kędzierska believes that apart from the physiological stripes on the nail plate, there are also other features of the acquired type in the form of transverse or oblique scratches and depressions, which are usually formed by the action of various external factors or mechanical injuries. According to this author, both stripes and scratches are individual features that allow individual identification of a person.

In addition to the classic forensic examination of nails, there are also those typical in medicine. In addition to the above, other tests are also possible, including those typical for medical sciences: dermatology, microbiology, virology, toxicology. In foreign literature, nail examinations are emphasized in the perspective of medical diagnostics. Renuka Devi and Thahira Banu believe that nails can reflect current health status, information about genetic heritage, and historical information about drug or alcohol use in the past months or even a year. The authors point to new possibilities for nail research in three basic areas, namely medicine, forensics and biometric systems. In nail medical research, they mention scanning the entire nail to identify pathological changes. They

compare this method of diagnosis to dermatoscopy, but not using a classic dermatoscope, but a scanner coupled with a digital camera. The second of the methods used more and more often in practice is ultrasonography, which allows for an insight into the nail bed. In nail examinations, MRI (magnetic resonance imaging) is also used, which allows to detect not only changes within the nail itself, but also finger bones and changes of a proliferative nature. Computed tomography as a diagnostic method is another possibility in medical diagnostics and, as mentioned above, it is used to identify pathological changes. Capillaroscopy (capillaroscopy) is one of the latest nail research techniques that allows you to view subplate blood vessels. The second group of nail tests are those related to individual human identification.

They are dedicated to forensic science, which is clearly emphasized by the authors of the work. The differentiating element are longitudinal protuberances, which are an individual feature of a person. Renuka Devi and Thahira Banu state that even identical twins differ in these lines (protrusions) and therefore this feature is used in forensic medicine to identify a person. Other techniques in this area are: Doppler imaging and scanning electron microscopy, used to analyze the structure of the nail. The third type of research is related to biometrics, because it is assumed that the pattern of the structure of the nail matrix and nail plate is characteristic, which allows for individual identification of a person. Shih Hsiung Lee and Chu Sing Yang point to three basic features of the nail, useful in identification, namely: the lunula, the free edge of the plate. According to these authors, the element that differs significantly not only on individual nails of one person, but also of other people, is the lunula. Some nails do not have a lunula, while others are clearly visible.

The real image (visible to the naked eye) may seem identical or no different, but. Digital techniques, in particular scanners, make it possible to see the differences between the nail plates of individual people. For this reason, these features have become exponents of the possibility of individual identification of a person and are successfully used in practice. In foreign language literature, it is indicated that nails, similarly to hair, are a valuable source of knowledge about a person and allow for their individual identification. C. Friis Bengtsson, M.E. Olsen, L. Orsted Brandt, M.F. Bertelsen, E. Willerslev, D.J. Tobin, A.S. Wilson, M. Thomas and P. Gilbert emphasize the possibilities of genetic testing of hair and nails, which is of particular importance when they are tested after a significant period of time.

Examination of scrapings from under the nails has become a permanent part of the canon of forensic medical research. The results of broadcasts in this regard often prove the perpetration of the crime, in particular when the victim resisted. Forensic examinations of human nails are not widely described in the literature on the subject. Cases of dactyloscopic, osmological and odontological examinations are analyzed much more frequently. However, this does not mean that they are not performed in practice. In forensic science, as in medicine, a specific case, a specific case determines the direction

of research. Sometimes it is the results of nail examinations that allow the identification of a person.

BIBLIOGRAPHY:

1. Di Maio V.J. , DiMaio D. , Medycyna sadowa, wydanie I polskie red . B. Świątek, Z. Przybylski, Wydawnictwo Medyczne, Urban& Partner, Wrocław 2003.
2. Friis Bengtsson C. , Olsen M.E. , Ørsted Brandt L. , Bertelsen M.F. , Willerslev E. , Tobin D.J. , Wilson A.S., Thomas M. , Gilbert P., DNA from keratinous tissue. Part I : hair and nail (w:) *Annales of Anatomy* 2012, nr 194.
3. Kędzierska G. , Ślady biologiczne (w:) *Technika kryminalistyczna* (red. W. Kędzierski), tom 2, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji, Szczytno 1995.
4. Koźmiński L., Miś W., Szplit L., Podstawowe czynności techniczno – kryminalistyczne podczas oględzin miejsca zdarzenia, *Szkoła Policji w Pile, Zakład Służby Kryminalnej, Piła 2025*, s. 56 [ISBN 978-83-88360-74-9]
5. Palmeri A, Pichini S, Pacifici, Zuccaro P, Lopez A. Drugs in nails, physiology, pharmacokinetics and forensic toxicology. *Clin Pharmacokinet* 2000; 38.
6. Pufal E, Sykutera M, Nowacka T, Stefanowicz A, Śliwka K. Opracowanie metody oznaczania citalopramu i desmetylocitalopramu w paznokciach i włosach i jej wykorzystanie w toksykologii sądowej. *Arch Med Sąd Kryminol* 2010; 60
7. Renuka Devi, Thahira Banu, Study of nail unit using image processing methods ;
https://www.researchgate.net/publication/308851472_Study_of_nail_unit_using_image_processing_methods [dostępne 28.02 2023]
8. Shih Hsiung Lee, Chu Sing Yang, Fingernail analysis management system using microscopy sensor and blockchain technology (w:) *International Journal of Distributed Sensor Networks* 2018, nr 14 (3).
9. Sykutera M. , Piotrowski P., E. Bloch – Bogusławska E., Oznaczanie kokainy i benzoilokgoniny w paznokciach metodą chromatografii cieczowej sprzężonej ze spektrometrem mas z jonizacją przez elektrorozpylanie. *Arch Med Sąd Kryminol.* 2014; 64 (3).
10. Żywucka – Kozłowska E. , *Paznokcie człowieka w perspektywie badań kryminalistycznych*, Polskie Towarzystwo Kryminalistyczne, Warszawa 2020.

Галина Авдєєва

*кандидатка юридичних наук, старша наукова співробітниця,
провідна наукова співробітниця НДІ вивчення проблем злочинності імені
академіка В.В. Сташиса НАПрН України, м. Харків, Україна*

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ У РОЗСЛІДУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

З моменту нападу РФ на Україну до 20 березня 2023 р. українські правоохоронці зареєстрували близько 75 тисяч воєнних злочинів РФ і майже 17 тисяч злочинів проти національної безпеки, близько 700 представників військово-політичного керівництва РФ отримали статус підозрюваних. Міжнародний кримінальний суд видав ордери на арешт президента РФ Путіна і уповноваженої з прав дитини РФ Львової-Белової, які отримали офіційний статус підозрюваних у скоєнні міжнародного злочину - незаконного примусового переміщення українських дітей [1].

Воєнними злочинами вважаються свідомі грубі порушення законів і звичаїв війни, які протирічать нормам міжнародного гуманітарного права (права збройних конфліктів або права війни).

Міжнародним правом передбачена не лише особиста відповідальність за воєнні злочини, а й відповідальність командирів певних військових об'єднань за порушення їх підлеглими норм міжнародного гуманітарного права у тих випадках, коли вони мали інформацію про можливість вчинення ними правопорушень, але не доклали зусиль для їх попередження чи припинення (ст. 86 1-го протоколу до Женевських конвенцій 1949 р.) [2].

В законодавстві України відсутнє визначення поняття «воєнні злочини», але в Кримінальному кодексі (КК) України передбачені такі дії: мародерство (ст. 432), насильство над населенням у районі воєнних дій (ст. 433), погане поводження з військовополоненими (ст. 434), незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання ними (ст. 435).

У ч. 1 ст. 438 КК України міститься короткий перелік порушень законів і звичаїв війни й на додачу до перелічених дій - «застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України» [3]. Загальний перелік воєнних злочинів закріплений у Статуті Міжнародного кримінального суду (Римський статут) [4].

Особливістю розслідування воєнних злочинів є те, що фіксація доказів має здійснюватися не лише в межах національного кримінального провадження, а й для подальшого їх використання у міжнародних судах (зокрема, у Міжнародному кримінальному суді). Тим більше, розслідування воєнних злочинів Росії в Україні

ведеться вже у 21 країні, а МЗС України анонсувало створення спеціального трибуналу з розгляду справ про злочини агресії РФ проти України.

В Україні створено онлайн-архів для документування скоєних військовими РФ воєнних злочинів, поділених на такі 7 категорій: вбивство мирних мешканців, напади на цивільне населення або цивільні об'єкти, руйнування населених пунктів, взяття заручників та тортури, незаконна депортація, напад на релігійні споруди та об'єкти культурної спадщини, звалтування [5]. У системі органів прокуратури функціонує спеціальний Департамент протидії злочинам, вчиненим в умовах збройного конфлікту (Департамент війни).

Накопичення інформації про воєнні злочини РФ в Україні є лише підготовчим етапом до їх розслідування. Провина представників російської влади і військових армії РФ має бути доведена шляхом ретельного збирання процесуальних доказів, під час якого потрібно не лише довести, що ці злочини були вчинені, а й пов'язати їх з конкретними особами-злочинцями, висунути їм обґрунтоване обвинувачення та притягнути до відповідальності. Через те, що військові злочини, скоєні на території України, є надзвичайно масштабними, їх розслідування передбачає дослідження значного обсягу подій, ретельне збирання безлічі доказів і проведення великої кількості судових експертиз.

Важлива роль використання спеціальних знань у науково-технічному забезпеченні слідчої діяльності виявляється у підвищенні результативності процесу доказування завдяки збору такої доказової інформації, яку отримати слідчому без залучення спеціаліста і експерта неможливо. Зокрема, вилучення і фіксація електронних (цифрових) доказів без допомоги спеціаліста часто є неможливою через недостатню обізнаність слідчого про технічні характеристики електронних засобів і цифрових слідів. Залучаючи експерта, слідчий не лише отримує висновок експерта як джерело доказів, а й з'ясовує походження й причинні зв'язки окремих фактів, слідів і їх ознак.

При розслідуванні воєнних злочинів, зокрема, призначається військова експертиза, основними завданнями якої є: встановлення обставин застосування та дій військових формувань; встановлення обставин, що призвели до настання тяжких наслідків, загибелі людей, втрати озброєння, військової техніки, об'єктів державної влади та інфраструктури, особистого майна громадян під час застосування військових формувань та ін [6].

Слідчі здійснюють огляд місця події і як речові докази вилучають уламки балістичних об'єктів (снарядів або ракет), а для встановлення виду зброї, яка застосовувалась армією РФ для руйнації воєнних і цивільних об'єктів, вони зазвичай призначають судово-балістичну експертизу, основними завданнями якої є визначення виду, системи (моделі) та калібру вогнепальної зброї, гранатометів реактивних та нерективних, мінометів, артилерійських гармат, протитанкових ракетних комплексів, реактивних систем залпового вогню, зенітно-ракетних комплексів тощо та боєприпасів до них [6].

При розслідуванні вбивств слідчий і судово-медичний експерт проводять огляд тіл потерпілих і формують попередній висновок про причину смерті. Зокрема, у Бучі на тілах загиблих були вогнепальні поранення, тобто люди були застрелені, але для доведення факту їх вбивства військовими РФ треба доставити тіла в судово-медичну установу для проведення судово-медичної експертизи з метою встановлення не лише причини, а й дати смерті.

Портретна експертиза призначається для ідентифікації особи (трупа) за фотознімком (фотокарткою, негативом) та/або відеозаписом, а генетична (ДНК) експертиза – за слідами крові, сперми, волосся, слини або кістково-м'язовими фрагментами.

При розслідуванні згвалтувань проводяться судово-медичні та генетичні експертизи, а також трасологічні (сліди рук, ніг та взуття, інших частин тіла).

Документи, перехоплені телефонні розмови військових РФ та інша інформація (в т.ч. – в електронному вигляді) також потребує експертного дослідження в межах технічної експертизи документів, почеркознавчої та авторознавчої експертизи, експертизи відео- та звукозапису, телекомунікаційної експертизи та ін.

Для визначення технічного стану пошкоджених будівель, споруд та інженерних мереж, причин пошкоджень та руйнувань об'єктів та їх елементів призначається будівельно-технічна експертиза, а для встановлення розміру завданої матеріальної шкоди об'єкту (будівлі, квартирі, приміщенню, споруді тощо) - оціночно-будівельна експертиза.

Товарознавча експертиза проводиться з метою встановлення матеріальної шкоди, заподіяної власнику будь-якого майна внаслідок його пошкодження або викрадення.

Проведення транспортно-товарознавчої експертизи дозволяє встановити вартість матеріального збитку, завданого власнику транспортного засобу унаслідок злочинних дій військових РФ (обстріли з вогнепальної зброї, викрадення та ін.).

За допомогою товарознавчої експертизи можна встановити розмір матеріальної шкоди, заподіяної власнику майна внаслідок його пошкодження (при обстрілах, бомбардуваннях, пожежах, тощо) або викрадення.

В межах фототехнічної експертизи здійснюється ідентифікація предметів, приміщень та ділянок місцевості, відображених на фотознімках та відеозаписах, на яких зафіксовані факти злочинної діяльності військових РФ або її наслідки, а також встановлюються факти наявності або відсутності подробиці (монтажу) фото- та відематеріалів.

Експертизи вибухових пристроїв призначається з метою визначення виду вибуху та його потужності, встановлення конструкції вибухового пристрою та способу його виготовлення, встановлення здатності пристрою викликати вибух та можливості вибуху пристрою в конкретних умовах (струс, нагрівання тощо).

У разі вибухового пошкодження окремих ділянок автомобільних доріг автотехнічна експертиза допоможе встановити можливість організації дорожнього руху та рівень його безпеки на цих ділянках.

Пожежно-технічна експертиза призначається для визначення причин, умов та процесів виникнення пожежі, визначення часу та шляхів розповсюдження пожежі й визначення обставин, які сприяли виникненню та розповсюдженню пожежі.

Для перевірки факту застосування військовими РФ хімічної зброї призначається експертиза сильнодійних і отруйних речовин з метою виявлення на різних предметах слідів таких речовин та встановлення їх виду.

Екологічна експертиза дозволяє встановити безпосередні причини заподіяної військовими РФ екологічної шкоди та обставини, пов'язані з порушеннями умов експлуатації потенційно небезпечних об'єктів, а також з діями, які сприяли заподіянню шкоди здоров'ю людини (смерті людини) або призвели до інших тяжких наслідків.

На місці події можуть бути виявлені сліди транспортних засобів (сліди шин, бампера та ін. виступаючих частин), за якими в межах транспортно-трасологічної експертизи може бути встановлений тип та модель транспортного засобу, а також – ідентифікація конкретного його екземпляру.

Для виявлення, розшифрування і дослідження інформації, що містяться на комп'ютерних носіях, в мобільних телефонах, на флеш-носіях та ін. призначається експертиза комп'ютерної техніки і програмних продуктів.

Факти і способи передавання певними особами-колаборантами інформації про розташування стратегічних та військових об'єктів в Україні представникам країни-агресора встановлюються за допомогою експертизи телекомунікаційних систем.

За допомогою судово-ветеринарної експертизи встановлюються факти насильницької смерті тварин внаслідок вогнепальних пошкоджень, отруєння чи інших причин.

Тобто, судова експертиза є важливим елементом науково-технічного забезпечення слідчої діяльності під час розслідування воєнних злочинів. Результати судово-експертного дослідження дозволяють слідчому встановити причинно-наслідкові зв'язки між слідами злочину і злочинними діями та допомагають здійснити фіксацію доказів не лише в межах національного кримінального провадження, а й забезпечити їх допустимість і достовірність при використанні у міжнародних судах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Офіс Генерального прокурора : офіційний сайт. URL: <https://www.gp.gov.ua/> (дата звернення: 19.03.2023).
2. Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol 1). 08

June 1977. Diplomatic Conference on the Reaffirmation and Development of International Humanitarian Law applicable in Armed Conflicts. United Nations. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/protocol-additional-geneva-conventions-12-august-1949-and> (дата звернення: 19.03.2023).

3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Редакція від 27.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 20.03.2023).

4. Rome Statute of the International Criminal Court. 17.07.1998. Published by the International Criminal Court. 2011. 58 p. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf> (дата звернення: 18.03.2023).

5. Russia's war crimes. URL: <https://war.ukraine.ua/russia-war-crimes/> (дата звернення: 19.03.2023).

6. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень. Затверджено Наказом № 53/5 Міністерства юстиції України від 08.10.1998 (у редакції наказу Міністерства юстиції України 26.12.2012 № 1950/5). Редакція від Редакція від 17.02.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 09.03.2023).

Володимир Голіна

доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, головний науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України, м. Харків, Україна

СУДОВА АВТОТЕХНІЧНА ЕКСПЕРТИЗА ЯК СКЛАДОВА СИСТЕМИ ЗАПОБІГАННЯ АВТОТРАНСПОРТНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ¹

1. Проблема забезпечення безпеки у сфері дорожнього руху, не дивлячись на деякі позитивні зміни у стані кримінальних правопорушень, передбачених Розділом XI Кримінального кодексу України «Кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту», залишається досить гострою. Небезпека на дорогах обумовлена не тільки «людським фактором», станом дорожньої інфраструктури, транспортних засобів, умовами оточуючого середовища та ін.

За офіційними статистичними даними на території України у 2022 році було зареєстровано 18 628 дорожньо-транспортних пригод (надалі ДТП) з тяжкими наслідками: загинуло 2 791 і травмовано 23 145 осіб (у порівнянні з 2021 роком рівень смертності і травматизму в 2022 році знизився на 22,2%) [1].

Однак треба ураховувати те, що на сьогодні є низка регіонів України: Донецька, Запорізька, Луганська, Миколаївська, Харківська, Херсонська області, показники аварійності в яких знизився через тимчасову окупацію та ведення постійних бойових дій. Тому проблема запобігання ДТП, як і раніше, потребує подальшого пошуку резервних, до свого часу слабко використаних, запобіжних заходів і засобів.

2. Огляд наукових публікацій, присвячених питанням експертних досліджень у розслідуванні і судовому розгляді кримінальних правопорушень, свідчить про певні прорахунки і суттєві прогалини у чинному кримінально-процесуальному законодавстві, недостатнє врахування виявлених експертом типових умов виникнення ДТП у практиці саме запобігання автотранспортним правопорушенням. Згідно з Законом України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 р. № 4038-ХІІ предметом авторехнічної експертизи виступають фактичні дані про дорожню обстановку на місці пригоди, дії учасників пригоди і їх можливості, механізм ДТП, технічний стан транспортного засобу (ТЗ) та його деталей, а також обставини, що сприяли ДТП, які встановлює експерт-автотехнік на підставі своїх спеціальних знань і матеріалів справи (провадження). Відповідно до предмету авторехнічної експертизи та змісту окремих спеціальних знань склалися наступні її види: експертиза обставин і механізму ДТП; експертиза

¹ Примітка. Тези підготовлено на виконання теми фундаментального наукового дослідження НДІ ВПЗ ім. акад. В.В. Сташиса НАПрН України «Стратегія запобігання правопорушенням у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні».

технічного стану ТЗ; експертиза деталей ТЗ; транспортно-трасологічна експертиза слідів на ТЗ та місці ДТП; дорожньо-технічна експертиза слідів на ТЗ та місці ДТП; дорожньо-технічна експертиза (експертиза стану доріг та дорожніх умов на місці ДТП).

Аналіз закладених у законі основних завдань автотехнічної експертизи показує, що всі вони так чи інакше внутрішнє містять запобіжний потенціал, оскільки встановлюючи причинний зв'язок між діями учасників дорожнього руху технічним станом ТЗ, оточуючим середовищем тощо, експерт не тільки відтворює механізм вчинення ДТП, але й визначає уразливі ланки у причинно-наслідковому ланцюгу. А це вже крок до постановки питання або про латентно існуючий на сьогодні такий різновид запобіжної діяльності як експертна профілактика, або вона для своєї актуалізації і визначення повинна увійти як складова комплексу заходів і засобів слідчо-судової профілактики яка теж, до речі, позбавлена нормативно-правової регламентації новим Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року (надалі КПК України).

3. Кримінологія, як найбільш близька за своїм предметом наука до теоретико-прикладних проблем запобігання кримінальним правопорушенням, з одного боку, здійснює самостійну розробку теоретичних його основ, а з другого, виступає поки що інтегратором здобутків багатьох галузей знань і практик, які можуть бути пристосовані/використані у запобіжному процесі [2, с. 60-66; 3, с. 325; 4, с. 21 та ін.]. До таких помітних, але майже не використаних запобіжною практикою, що продуктивно можуть бути задіяні в ній лише через певні нормативно-правові механізми, є нароби судової автотехнічної експертизи. Ледве чи доцільно виступати з рекомендацією щодо створення якоїсь особливої судової експертної профілактики. Експертне запобігання все ж слід розуміти як складову слідчо-судової профілактики, що здійснюється не сама по собі, а через відповідні слідчо-судові органи.

4. До 2012 р., коли був прийнятий новий Кримінальний процесуальний кодекс України, значний період часу діяла низка статей КПК 1960 р., якими запроваджувалася практика слідчо-судового запобігання кримінальним правопорушенням. Новим КПК України 2012 р. запобіжна функція судової гілки влади була виключена. Нагадаємо коротко, що статтями 23-23² КПК України 1960 р. на слідчо-судові органи покладалася спеціальний обов'язок стосовно запобігання злочинам шляхом виявлення у процесі розслідування і судового розгляду причин й умов вчинення злочину з пропозиціями до відповідних суб'єктів (адресатів) розробки конкретних заходів їх усунення/ обмеження. Цими статтями передбачалися процесуальні форми втілення зазначених пропозицій (подання слідчого, прокурора, окремих ухвал суду), строки для прийняття адресатом заходів усунення умов для вчинення можливих злочинів, інформація про вжиті заходи, юридична відповідальність за ігнорування або неналежне реагування на подання чи окрему ухвалу та інші питання. Однак за сучасним кримінальним процесуальним

законодавством України слідчо-судова профілактика відсутня. Якими б критичними зауваженнями не пояснювалося її повне відкидання: редакційними недоліками нормативного реагування змісту подання слідчого прокурора, яким порушувалися права і свободи громадян; усталеною практикою другорядності профілактичної функції досудового слідства; відсутністю чітких критеріїв її обліку, аналізу, контролю за реалізацією та ефективністю заходів, що вживаються; формальним відношенням суб'єктів – адресатів подання до виконання його приписів; неконкретністю виявлених причин й умов вчинених злочинів та ін. [5, с. 39-49; 6, с. 139-144; 7, с. 28], вважаємо негативне ставлення до слідчо-судової профілактики законодавчою помилкою. По суті відкинута плідна ідея залучення до запобігання злочинів, а отже й злочинності широке коло державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, посадових осіб, громадськість, бізнес, свідомих громадян, їх об'єднань, а врешті-решт і самих учасників дорожнього руху. Судово-слідча профілактика – при зацікавленій з боку держави організації – могла б (і може) стати потужним сигналізуючим джерелом про криміногенні об'єкти, у тому числі й у сфері дорожнього руху, як на державному, так і місцевому, відомчому рівнях. Скасування чинним КПК України слідчо-судової профілактики суттєво збіднило державний потенціал у запобіганні кримінальним правопорушенням і продовжує обмежувати ще й тим, що не сприяє залученню до запобігання злочинних проявів окремих скажімо, так як судова автотехнічна експертиза, профілактика. Тому, на наш погляд, нагальним завданням законодавчої гілки влади є поновлення слідчо-судової профілактики у кримінальному процесуальному законодавстві. Зразки ідей щодо викладання *de lege ferenda* редакції поновленого законодавства стосовно слідчо-судової профілактики запропановано у ряді наукових публікацій [6, с. 142; 7, с. 29; 8, с. 190 та ін. Однак це вже завдання не кримінолога, а вчених процесуалістів.

5. Необхідність повернення до чинного КПК України інституту слідчо-судової профілактики очевидна. Однак не само по собі, а при наявності певних умов і підвищення вимог аж до мистецтва призначення та постановки питань перед експертами, зокрема, автодорожньої експертизи, так і змісту профілактичних рекомендацій самих експертних висновків. У цьому зв'язку заслуговують на увагу рекомендації стосовно покращення використання досудовими органами і судами профілактичних пропозицій експертів. Наведемо деякі з тих, що частково були висловлені у наукових публікаціях: органам досудового розслідування та суддями більш повно використовувати всі дані експертних досліджень, звертаючи особливу увагу на встановленні ними «уразливі» для запобіжно-спроможного впливу криміногенної ланки (об'єкти) причинно-наслідкового ланцюгу ДТП; залучати експертів-техніків до участі у судовому засіданні; експертам аналізувати всі наявні матеріали по справі для аргументованого формулювання профілактичних рекомендацій-напрямів; спрямувати експертів і на виявлення криміногенних чинників за схемою «водій – транспортний засіб – дорога – оточуюче середовище»;

поліпшити взаємодію експертних установ, правоохоронних та інших зацікавлених інституцій у реалізації запобіжних заходів; налагодити постійний контроль за процесом виконання профілактичних рекомендацій; суттєво посилити методичну роботу зі слідчими і суддями з питань профілактики автотранспортних правопорушень, використовуючи з цією ціллю рекомендації експертів та інше [6, с. 2-1-204].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Статистика ДТП в Україні за період з 01.01.2022 по 31.12.2022. URL : <https://patrolpolice.gov.ua/statystyka/> (дата звернення: 11.03.2023).
2. Теоретические основы предупреждения преступности. Москва: Юрид. лит., 1977. 256 с.
3. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3-х книгах. К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
4. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. / Голина В.В. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.
5. Голина В.В. Работа органов внутренних дел, суда и прокуратуры по предупреждению преступности. Учеб. пособ. Харьков: Юрид. ин-т, 1981. 78 с.
6. Криміналістична профілактика економічних злочинів: Науково-практ. посіб. / Кол. авторів: С.В. Великанов, А.Ф. Волобуєв, В.А. Журавель та ін. (За ред. д-ра юрид. наук, проф. В.А. Журавля). Харків : Харків юридичний, 2006. 236 с.
7. Голина В.В., Шрамко С.С. Слідчо-судова профілактика як складова частина Стратегії зменшення можливостей вчинення злочинів (De lede ferenda). Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. праць. Харків: Право. Вип. 38. С. 23-35.
8. Дробот В.П. Организационно-правовые аспекты следственной профилактики. Вісник Луганського інституту внутрішніх справ. 1990. Вип. 3. С.173-195.

Максим Лапотко

судовий експерт сектору земельних та екологічних досліджень відділу будівельних, земельних, екологічних досліджень та оціночної діяльності Чернігівського НДЕКЦ МВС, м. Чернігів, Україна

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ НАВКОЛИШНЬОМУ ПРИРОДНОМУ СЕРЕДОВИЩУ (ДЕРЖАВІ), ВНАСЛІДОК НЕЗАКОННОГО ВИЛОВУ ВОДНИХ БІОРЕСУРСІВ ЗА ДОПОМОГОЮ РИБАЛЬСЬКИХ СІТОК В МЕЖАХ ПРОВЕДЕННЯ ІНЖЕНЕРНО-ЕКОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Показники чисельності популяцій живих ресурсів у водних об'єктах України свідчать про складний стан у відновленні іхтіофауни.

В першу чергу, це обумовлено: активною дією антропогенного фактору – збільшенню вилову видів риб, що впливає на їх розвиток і відновлення потомства; відсутністю належного контролю за видачами спеціальних дозволів на вилов видів риб; неналежним виконанням програм з відновленням популяцій риб тощо. Проте із названих чинників одним із найнебезпечніших є порушення встановлених правил вилову водних біоресурсів [4, с. 219].

Законом України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» визначено, зокрема, основні засади діяльності та державного регулювання в галузі рибного господарства, збереження та раціонального використання водних біоресурсів [10]. Питання використання водних біоресурсів [6]; Правила промислового рибальства в рибогосподарських водних об'єктах України» [13]; Правила любительського і спортивного рибальства» [7; 12] визначаються спеціальними нормативно-правовими актами, порушення яких тягне за собою різні види юридичної відповідальності, зокрема кримінальної. Відповідно до ст.249 Кримінального кодексу України, кримінальна відповідальність настає за незаконний вилов водних біоресурсів, якщо такі дії спричинили істотну шкоду [2].

Зайняття рибним добувним промислом є незаконним, якщо воно здійснюється без належного дозволу, за допомогою заборонених способів і знарядь лову, у недозволених місцях та у заборонений час [3, с. 450].

Так, розмір екологічної шкоди завданої навколишньому природному середовищу (державі), внаслідок незаконного вилову водних біоресурсів, за допомогою заборонених знарядь лову, залежить від наступних факторів: належності (не належності) водойми (її частини) до територій та об'єктів природно-заповідного фонду України; факту занесення (не занесення) виду водних біоресурсів до Червоної книги України; дати або періоду часу скоєння (виявлення) незаконного вилову; кількості видів водних біоресурсів незалежно від їх розміру та ваги тощо.

У залежності від вищезазначених факторів, в якості розрахунку розміру екологічної шкоди, застосовуються спеціальні законодавчо встановлені Такси розрахунку розміру шкоди, затверджені відповідними постановами Кабінету міністрів України [8; 9; 11].

На практиці судовий експерт, в якості вихідних даних при проведенні розрахунку розміру екологічної шкоди, в межах наданої для дослідження документальної інформації, враховує: протокол огляду місця події, ілюстративну таблицю та картографічні матеріали до протоколу; фото- та відеозйомку, що додаються до матеріалів кримінального провадження; картографічні зображення території, що відносяться, наприклад, до природоохоронної території; документи Державної екологічної інспекції України, Управління Державного агентства меліорації та рибного господарства України, Департаменту екології та природних ресурсів ОДА тощо.

Як правило особа, яка ініціює проведення судової експертизи, ставить питання для вирішення судовому експерту щодо заподіяння істотної шкоди, внаслідок незаконного вилову водних біоресурсів. Співставлення фактичної кількості незаконно вилучених водних біоресурсів з граничною їх кількістю дозволяє здійснювати оцінку шкоди як «неістотна» або «істотна». При цьому, для окремих видів водних біоресурсів шкода може бути оцінена як істотна вже при вилученні однієї особини, тоді як для більшості масових видів, що складають основну частину браконьєрських уловів, ці показники характеризуються досить високими кількісними величинами [1, с. 802].

Відповідно до інтегрального кількісного показника істотності шкоди як «добування великої кількості риби», що зазначений в пункті 12 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» [14], Інститутом рибного господарства НААН України було розроблено біологічне обґрунтування уточнення кількісних показників визначення істотності шкоди на період 2023-2025 рр.

Проблемними аспектами проведення судової інженерно-екологічної експертизи в частині дослідження незаконного вилову водних біоресурсів на даний час є: відсутність методики (методичних рекомендацій) в межах даної експертної спеціальності в цілому; технічні помилки та некоректність викладеної інформації в наданих на дослідження судовому експерту матеріалах кримінального провадження; законодавчо не врегульовані інші підходи та методи визначення екологічної шкоди; відсутність узгодженого переліку відповідних запитань, що ставляться на вирішення судовому експерту; не достатньо якісний рівень взаємодії органів досудового розслідування із судовим експертом тощо.

Шляхами вирішення проблемних питань в рамках проведення судової інженерно-екологічної експертизи в частині дослідження незаконного вилову водних біоресурсів є: законодавче врегулювання нормативно-правової бази щодо підходів та методів визначення в якісному еквіваленті екологічної шкоди, та

наукового розроблення інших критеріїв настання істотності шкоди; підвищення рівня розміру збитків відповідно до «Такс» за незаконний вилов водних біоресурсів, зокрема сітками, особливо видів, занесених до Червоної книги України, та видів, що живуть в межах природоохоронних територій та об'єктів; розроблення методики (методичних рекомендацій) щодо визначення алгоритму проведення судовим експертом досліджень незаконного вилову водних біоресурсів.

Таким чином, визначення екологічної шкоди завданої навколишньому природному середовищу (державі) внаслідок незаконного вилову водних біоресурсів, за допомогою заборонених знарядь лову, залежить від ряду факторів, які в обов'язковому порядку необхідно враховувати під час проведення дослідження. Вирішенням проблемних питань в рамках проведення судової інженерно-екологічної експертизи є: запровадження методики її проведення; удосконалення нормативно-правової бази щодо більш суворого контролю та охорони водних біоресурсів; поліпшення рівня взаємодії та узгодженості органів досудового розслідування із судовим експертом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гончаренко Т.В. Особливості оцінки істотності шкоди, заподіяної внаслідок незаконного добування водних біологічних ресурсів: *Криміналістика і судова експертиза*. Випуск 66. Київ, 2021. 802 с.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст.131. Дата оновлення: 05.01.2022. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. (дата звернення: 15.02.2023).
3. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Х. : Право, 2013. 450 с.
4. Мойсак С.М. Особливості кваліфікації діянь за порушення правил рибальства: *Юридичний науковий електронний журнал*, 2017. 219 с.
5. Про затвердження Порядку видачі дозволу на спеціальне використання водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах) або відмови в його видачі, переоформлення та анулювання зазначеного дозволу: постанова Кабінету Міністрів України від 30.10.2013 р. № 801. Дата оновлення: 15.12.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/801-2013-%D0%BF> (дата звернення: 15.02.2023).
6. Про затвердження Порядку здійснення спеціального використання водних біоресурсів у внутрішніх рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах), внутрішніх морських водах, територіальному морі, виключній (морській) економічній зоні та на континентальному шельфі України: постанова Кабінету Міністрів України від 25.11.2015 р. № 992. Дата оновлення: 15.12.2021. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/992-2015-%D0%BF> (дата звернення: 15.02.2023).

7. Про затвердження Порядку здійснення любительського і спортивного рибальства: постанова Кабінету Міністрів України від 18.07.1998 р. № 1126. Дата оновлення: 15.12.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-98-%D0%BF> (дата звернення: 15.02.2023).

8. Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок незаконного добування (збирання) або знищення цінних видів водних біоресурсів: постанова Кабінету Міністрів України від 21.11.2011 р. № 1209. Дата оновлення: 12.10.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1209-2011-%D0%BF> (дата звернення: 15.02.2023).

9. Про затвердження спеціальних такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд: постанова Кабінету Міністрів України від 10.05.2022 р. № 575. Дата оновлення: 17.05.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/575-2022-%D0%BF> (дата звернення: 15.02.2023).

10. Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів: Закон України від 08.07.2011 р. № 3677-VI. Дата оновлення: 01.01.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3677-17#Text> (дата звернення: 15.02.2023).

11. Про розмір компенсації за незаконне добування, знищення або пошкодження видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної Книги України, а також за знищення чи погіршення середовища їх перебування (зростання): постанова Кабінету Міністрів України від 07.11.2012 № 1030. Дата оновлення: 10.10.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1030-2012-%D0%BF> (дата звернення: 15.02.2023).

12. Про затвердження Правил любительського і спортивного рибальства: наказ Міністерства аграрної політики та продовольства від 19.09.2022 р. № 700. Дата оновлення: 09.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1412-22> (дата звернення: 15.02.2023).

13. Про затвердження Правил промислового рибальства в рибогосподарських водних об'єктах України: наказ Державного комітету рибного господарства України від 18.03.1999 р. № 33. Дата оновлення: 12.06.2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0326-99> (дата звернення: 15.02.2023).

14. Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля: постанови Пленуму Верховного Суду України від 10.12.2004 р. № 17. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0017700-04> (дата звернення: 15.02.2023).

Світлана Лозова

кандидатка психологічних наук, доцентка, доцентка кафедри кримінального процесу, криміналістики і експертології факультету №6 Харківського національного університету внутрішніх справ, м. Харків, Україна

Катерина Брянцева

студентка 4 курсу групи Ф-6-ПЗдср-19-3 кп Харківського національного університету внутрішніх справ, м. Харків, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВЛЕННЯ ФАКТІВ СИМУЛЯЦІЇ ПІД ЧАС СУДОВО-ПСИХІАТРИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Війна є великим потрясінням для психіки людини і кожен її сприймає по різному. На сьогоднішній час відбувається військова агресія Російської федерації відносно України, яка має велику кількість негативних наслідків, в тому числі і психолого-психіатричну травматизацію населення нашої країни.

Кожному четвертому українцю загрожує психічний розлад через війну, такі дані оприлюднила Всесвітня організація охорони здоров'я. Йдеться про тривоги та стрес, а також важчі стани, що включають посттравматичний стресовий розлад, викликаний тривожними подіями. На думку психотерапевта Володимира Савінова, зазвичай, 10% людей і так знаходяться на межі, за нормою або в межах норми. Тобто, умовно кажучи, додається 15% людей до групи ризику психічних розладів і захворювань [1]. Слід звернути увагу, що вже зараз підвищуються кількість злочинів, вчинених особами з психічними розладами. При розслідуванні даних злочинів визначальну роль має судово-психіатрична експертиза.

Судово-психіатрична експертиза призначається органами досудового слідства та суду і проводиться за їх відповідним рішенням з метою відповіді на питання, що виникають під час провадження адміністративних, кримінальних та цивільних справ з приводу психічного стану особи. Судово-психіатричне експертне обстеження проводиться для вирішення питань, що мають правове значення і не вирішуються без знань у галузі психіатрії. Судово-психіатричну експертизу можна проводити в стаціонарі, амбулаторно, в суді, у слідчого чи особи, котра здійснює дізнання, заочно чи посмертно за матеріалами справи. Строк проведення судово-психіатричної експертизи не повинен перевищувати 30 днів. У разі неможливості дати висновок протягом вказаного часу експертна комісія виносить умотивоване рішення про необхідність продовження цього строку [2, с. 129].

У разі призначення судово-психіатричної експертизи слідчий або суд зобов'язані представити комісії матеріали провадження, які повинні містити дані не тільки про обставини злочину, але й про особистість підекспертного, його поведінку, напрям думок, характерологічні особливості (жадібність, безвільність,

жорстокість, мстивість, запальність і т. ін.). Чим повніше вони будуть представлені в матеріалах провадження, тим достовірнішими будуть висновки судово-психіатричної експертизи. Важливо встановити, як поведився підекспертний у момент вчинення злочину, до і після нього. Які думки висловлював, який у нього був зовнішній вигляд і т. ін.

Слід пам'ятати, що призначення судово-психіатричної експертизи відразу ж після затримання підозрюваного або на ранніх етапах досудового слідства, коли ще не зібрані необхідні матеріали, може призвести до неправильних, помилкових висновків. Судово-психіатричну експертизу варто призначати після того, коли факти, що стосуються злочину, стають достовірними, а у відношенні підекспертного зібрані дані, що достатньо характеризують його особистість.

Після прийняття рішення про призначення експертизи слідчий (суд) повинен прийняти рішення про те, в який судово-психіатричний експертний заклад чи якому спеціалісту в галузі психіатрії буде направлено постанову (ухвалу), інші матеріали для вивчення та підекспертного для проведення обстеження.

Однак, незважаючи на збільшення кількості осіб, які мають різноманітні психічні розлади існує розповсюджена практика уникнення від покарання шляхом симуляції психічних захворювань. В таких випадках велике значення має проведення судово-психіатричної експертизи.

Симуляція (від лати. *simulatio* - удавання) психічного захворювання - свідомо, переслідуюча певну мету, удавана поведінка, що полягає в зображенні неіснуючих ознак психічного розладу або штучному їх викликанні.

Частіше за все зустрічається симуляція шизофреніческих розладів, алкогольного делірію і реактивного психозу, іноді олігофренії.

Існує два способи симуляції:

1) симуляція самого психічного захворювання, коли своєю поведінкою і висловлюванням намагаються відтворити патологічний стан психіки (якого немає і не було). Іноді для цього приймаються спеціальні лікарські засоби, тимчасово зухвалі стан, який може справити враження психічного захворювання;

2) симуляція анамнезу, коли ті, що симулюють повідомляють помилкові відомості про того, що ніби мав місце в минулому патологічному стані (що часто підкріплюються підробленими документами і вимишленими відомостями і вимишленими відомостями спеціально проінструкованих рідних). Останнім часом, як показує судово-психіатрична практика, частіше поєднуються обидва способи [3, с. 209].

Симуляція психічних розладів у жінок виявляється в два рази рідше, ніж у чоловіків, і переважає у осіб, що повторно здійснили правопорушення, соціально і педагогічно запущених, а також психопатизованих внаслідок тривалої ізоляції в специфічній мікросереді.

Розпізнавання симуляції можливе лише після детального вивчення особистості, а також після клінічного дослідження, систематичного нагляду за поведінкою хворого, оцінки всіх обставин справи, включаючи слідчі дані.

Судово-психіатричну оцінку осіб, підозрюваних у симуляції, враховуючи серйозність наслідків встановлення факту такої навмисної поведінки, проводять при судово-психіатричній експертизі в стаціонарі, де існують всі умови для поглибленого клінічного, експериментально-психологічного, лабораторного і інструментального комплексного дослідження та аналізу.

Велике значення при розпізнаванні симуляції мають фізичні симптоми, які супроводжують деякі психічні захворювання, тому що ці симптоми не піддаються симуляції (наприклад, симптом Арджайл-Робертсона при прогресивному паралічі, ціаноз, схуднення і розлади евакуаторних функцій при депресіях) [3, с. 212].

Серед симулятивних проявів одне з перших місць за частотою займають посилення на провали і порушення пам'яті, що розповсюджується на все минуле або на період часу, який відноситься до інкримінованих діянь. Такого роду скарги завжди подаються в надто демонстративній, акцентованій формі. При зображенні їх досліджувані не можуть уникнути протиріч у поведінці, висловлюваннях, нерідко виявляють помилки, що швидко вказує на штучний характер вдаваних розладів пам'яті [4, с. 124].

Слід зауважити, що при проведенні судово-психіатричної експертизи важливого значення набуває встановлення істинного стану речей, а саме, наявності або відсутності у підекспертної особи психічних захворювань, яке буде впливати на подальше розслідування кримінального провадження та призначення покарання винній особі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Психічне здоров'я під час війни. Як зрозуміти, що потрібна допомога та вберегти себе в тяжкі часи. URL: <https://susplne.media/346112-psihicne-zdorova-pid-cas-vijni-ak-zrozumiti-so-potribna-dopomoga-ta-vberegti-sebe-v-tazki-casi/> (дата звернення: 21.02.2023).
2. Кікінчук В.В., Лозова С.М., Гусєва В.О. Судова медицина та психіатрія: навчальний посібник. МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. 184 с.
3. Левенець І.В. Судова психіатрія: Навчальний посібник. Тернопіль: Економічна думка, 2005. 275 с.
4. Лозова С.М. Особливості розпізнавання слідчим симуляції психічних розладів під час допиту підозрюваного. Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу: тези доповіді міжнародної науково-практичної конференції до 100 річчя з дня народження проф. М.В. Салтевського (м. Харків, 8 листопада 2017 р.) . МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х.: ХНУВС, 2017. с. 122-124.

Владислава Масоха

*курсантка 3 курсу навчальної групи СР-042 Навчально-наукового інституту
права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна*

*Науковий керівник: Олександр Кривонуск - викладач кафедри криміналістики та
домедичної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх
справ, м. Дніпро, Україна*

**ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВСТАНОВЛЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНТАКТУ З
ЖЕРТВОЮ ЗГВАЛТУВАННЯ**

Одним з найнебезпечніших злочинів сьогодення є зґвалтування, оскільки ним вважається не лише фізичне насильство над потерпілою, а й наслідки, до яких воно може привести в подальшому, зокрема це психічні травми. Саме ця ознака створює складнощі при розкритті та під час досудового розслідування таких кримінальних правопорушень.

В ході досудового розслідування зґвалтування, вважаємо за доцільне досліджувати не лише обставини події злочину, а й особисте життя як потерпілої так і злочинця. Одним із проявів травм психіки потерпілої є те, що через стан сильного душевного хвилювання вона занурюється в себе і, зазвичай, через страх суспільного засудження, неохоче іде на контакт із органами досудового розслідування. Через процес збирання доказів, працівникам поліції доводиться нагадувати жертві зґвалтування про подробиці, що склались і це змушує останню знову і знову відтворювати психотравмувальну ситуацію. Для роботи з такими особами потрібні досвідчені та підготовлені працівники, які володіють знаннями в галузі психології та можуть використати ці знання під час проведення досудового розслідування.

Деякі вчені вважають, що під час встановлення психологічного контакту обов'язковим аспектом є прийняття співрозмовниками одне одного, на факультативному рівні ще виділяють згоду їх на співпрацю та пошук спільних інтересів, які допоможуть вести розмову.

Психологічний контакт потрібно вважати одним із основних вимог під час розслідування даних злочинів, оскільки завдяки ньому слідчий зможе користуватися тактичними прийомами та ефективно здійснювати професійний вплив на жертву [2, с. 315]. Для цього постає необхідність створення сприятливої атмосфери та відносини між працівниками правоохоронних органів та потерпілою.

На нашу думку, важливим елементом допиту потерпілої від зґвалтування є стать особи, яка проводить слідчу дію, тобто якщо потерпіла є жінкою, то слідча відповідно має бути тієї ж статі. Це може забезпечити створення більш тісного контакту та підґрунтя довіри між контактерами.

Особливо потрібно зазначити таку ознаку допиту як професійне деформування. Воно має місце тоді, коли під час допиту слідчий накопичує в собі психологічну втому від отриманої ним інформації. Але цього потрібно остерігатись, адже коли лікар працює з пацієнтом, то він розуміє його страждання, проте не повинен хворіти разом із ним. Саме через це більшість вчених вважає, що потрібно використовувати таке поняття як «комунікативний контакт», оскільки психологічний контакт може з'являтися лише у приватних випадках [2, с. 306].

Досить часто правопорушники після вчинення злочину починають залякувати жертву шляхом шантажу, погроз чи навіть підкупом. Через що остання може співпрацювати з правоохоронними органами на допиті, але в суді відмовитись від своїх слів. В зв'язку з чим, під час розслідування таких злочинів сторона обвинувачення повинна окрім свідчень, отриманих в ході допиту, мати в своєму розпорядженні інші докази причетності злочинця.

Надзвичайно тяжко розслідувати злочини, коли жертва мала ознаки віктимності. В таких випадках до психологічного стану потерпілої додається ще і її небажання повідомляти будь-яку інформацію компрометуючого змісту.

Виділяють декілька видів станів потерпілої. В першому вона бажає встановити істину та викрити насильника. У другому – подається неправдива скарга на невинну особу з мотивів помсти або з метою шантажу. У третьому випадку жертва може заперечувати всі обставини згвалтування. Найчастіше останній випадок має місце тоді, коли справу порушено не за власною ініціативою потерпілої, а через наявну інформацію, отриману від третіх осіб (родичів, друзів потерпілої тощо) [3].

Отже, основною метою слідчого під час допиту потерпілої від згвалтування є запевнення особи у необхідності проведення ретельного та об'єктивного розслідування справи, методом психологічного впливу на особистість потерпілої. Ефективне застосування засобів і прийомів психологічного впливу – головна складова тактичної майстерності слідчого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Флоровский М.Ю., Синюгин А.А. Тактика допроса: особенности установления психологического контакта. URL: <http://www.znat.ru/data/news/127-taktika-doprosa-sobennosti-uhtml> (дата звернення: 21.02.2023).
2. Криміналістика: Підручник / Кол. авт.: В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін. / За ред. проф. В. Ю. Шепітька. 4-е вид., перероб. і доп. Х.: Право, 2008. 464 с.
3. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (основні положення кримінально-правової характеристики) : практ. порадник / О.О. Дудоров; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. Сєверодонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2018. 92 с.

Ганна Москаленко

головна судова експертка сектору товарознавчих та гемологічних досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Сумського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Суми, Україна

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ МЕТОДОЛОГІЇ СУДОВОЇ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Судова товарознавча експертиза призначається в процесі розслідування кримінальних справ та судових розглядів, пов'язаних із незаконним заволодінням чужим майном, розкраданнями, підробками товарів та іншими злочинами. Товарознавчі дослідження проводяться з метою встановлення ринкової вартості, якості та інших характеристик товарів, що є предметами кримінальних правопорушень, з метою подальшого забезпечення об'єктивного розгляду справ та прийняття обґрунтованих рішень під час процесу судочинства.

До об'єктів товарознавчої експертизи відносяться товари продовольчої та непродовольчої групи, сировина (промислова та сільськогосподарська), обладнання (машини).

Колісний транспорт, його вживані запасні частини та комплектуючі, вироби мистецтва, дорогоцінне каміння та ювелірні вироби зі вставками не є об'єктами судової товарознавчої експертизи та відносяться до об'єктів інших видів судових експертиз.

При визначенні вартості об'єктів, які відносяться до числа об'єктів товарознавчої експертизи за експертною спеціальністю 12.1 «Визначення вартості машин, обладнання, сировини та споживчих товарів», необхідно звернути увагу, що вони поділяються на ті, які втрачають споживчі властивості в результаті користування (побутова техніка, обладнання, устаткування) та такі, до яких не застосовується знос, які мають тривалий термін корисного використання та взагалі не втрачають своєї вартості з часом (наприклад, енергетичні ресурси).

Під час проведення експертних досліджень методично передбачено застосовувати відсоток зносу до товарів, що були у вжитку/експлуатації або таких, які були придбані та тривалий час перебували на зберіганні та не використовувались за призначенням, оскільки споживчі товари мають властивість втрачати свою корисність також і внаслідок морального зносу.

Моральний знос – зміна властивостей виробів, що характеризується невідповідністю їх сучасному напрямку моди, стилю, технології, тощо [1].

Враховуючи сучасний прогрес, створення нових, більш функціональних, ергономічних та таких, що мають вищі показники корисності, енергоефективності у порівнянні з попередніми моделями та зразками, доцільність застосування зносу до нових (не бувших у користуванні), але застарілих моделей є беззаперечною.

Основним джерелом інформації під час розрахунку та визначення відсотку зносу є методики, методичні рекомендації, ДСТУ, технічна документація, інформаційні листи, тощо.

У реєстрі методик проведення судових експертиз [2] за експертною спеціальністю 12.1. налічується 11 методик, які є діючими на даний час. Остання дата реєстрації методики 29.01.2016 («Методика дослідження якості та визначення вартості іграшок при проведенні судово-товарознавчих експертиз»).

Під час проведення судової товарознавчої експертизи для визначення відсотку зносу експертами найчастіше використовуються «Методика визначення вартості майна» Харківського НДІСЕ Міністерства юстиції України 2004 року (реєстраційний код 12.1.15) та методичні рекомендації «Розрахунок втрати якості непродовольчих товарів у зв'язку з їх зносом та наявністю дефектів» Київського НДІСЕ Міністерства юстиції України 2011 року, які взагалі не пройшли державну реєстрацію.

Якщо враховувати рік створення вищезазначених інформаційних нормативних джерел, час, що був витрачений на розробку та затвердження (написання методики здійснювалось в період з 1996-2000рр., зареєстровано 03.03.2010), очевидним буде той факт, що дані методичні джерела застарілі та потребують доопрацювання та удосконалення.

Сучасний асортимент товарів розширюється з кожним днем, на зміну одним гаджетам приходять інші. Так, якщо 10-15 років назад DVD-програвач був затребуваний та користувався неабияким попитом, то зараз – попит на нього дорівнює нулю, відповідно його ринкова вартість буде мінімальна.

На зміну фотоапаратам прийшла цифрова техніка, електронні носії інформації замінили касети та диски.

Особливим попитом зараз користуються електросамокати або дообладнання велосипедів електроколесом, що працює від портативної батареї живлення, додатково на велосипед встановлюється комплектуючі для повноцінної роботи електронабору. Подібних товарів не має в жодній методиці чи методичних рекомендаціях, тому що за часів створення спеціальної товарознавчої літератури фахівці з галузі товарознавства та судових експертиз не могли навіть припустити, що дана категорія товарів буде створена та буде користуватися неабияким попитом.

Методика [3] передбачає застосування укрупнених показників зносу для устаткування, які розраховані на підставі шкали експертних оцінок для визначення ступеня зносу при обстеженні технічного стану машини та обладнання, вона дозволяє оцінити ступінь зносу та здатність обладнання виконувати свої функції, залежно від його фізичного стану і технічних показників. Крім того в методиці наведені показники зносу на електронно-побутові товари, асортимент яких є значно обмеженим та застарілим.

Таким чином, при проведенні аналізу наявної на сьогоднішній день методологічної бази товарознавчих досліджень очевидним є висновок, що існує

нагальна потреба оновлення, доповнення та адаптування до сучасних умов сьогодення спеціальної товарознавчої літератури.

Методологічна база товарознавчих досліджень є невід'ємною складовою частиною процесу оцінки та визначення вартості об'єктів дослідження.

Отже, зміна та доповнення методологічної бази товарознавчих досліджень є необхідною для того, щоб забезпечити належний рівень якості проведених досліджень, відповідно до сучасних вимог та умов.

Доповнення та оновлення методологічної бази дозволить враховувати нові технології та стандарти, що забезпечить актуальність та ефективність методик дослідження.

Крім того, оновлення методологічної бази товарознавчих досліджень дозволить використовувати більш точні та об'єктивні методи дослідження, що покращить якість результатів експертизи.

Оновлення методологічної бази є невід'ємною складовою процесу постійного покращення якості проведених судових досліджень. Оновлена та адаптована методологічна база дозволить підтримувати високі стандарти якості, що важливо для складання повного та об'єктивного висновку судової товарознавчої експертизи та подальшого процесу судочинства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Розрахунок втрати якості непродовольчих товарів у зв'язку з їх зносом та наявністю дефектів: метод. рек. / Мінюст України, КНДІСЕ; [О.О. Желавська]. К., 2011. 34 с.

2. Реєстр методик проведення судових експертиз Міністерства юстиції України URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua> (дата звернення 21.03.2023).

3. Методика визначення вартості майна: Харківський НДІСЕ Міністерства юстиції України, 2004. Х.:СПД ФО Данюк Л.І. 2004 р. 112 с.

4. Шкала експертних оцінок для визначення ступеня зносу при обстеженні технічного стану машин та обладнання URL: <https://studfile.net/preview/9099630/page:5/> (дата звернення 21.03.2023).

Ярослав Неділько

аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики Навчально-наукового інституту права Київського Національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ З ВИКОРИСТАННЯМ ІНФОРМАЦІЙНИХ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У криміналістичній літературі залишаються дискусійні питання пов'язані зі криміналістичною характеристикою кримінальних правопорушень. Не вдаючись до визначення поняття «криміналістичної характеристик», зауважимо, що її розглядають як:

теоретичну концепцію, тобто як основу формування окремих методик розслідування;

робочий інструмент розслідування – систему зібраних та узагальнених даних про криміналістично значущі ознаки певного кримінального правопорушення [1, с. 179].

Безперечно, що як теоретична концепція (наукова категорія) криміналістична характеристика кримінальних правопорушень завжди буде актуальною та широко досліджуваною.

Однак тривалий час у наукових колах постає доречне питання, що стосується саме практичної складової криміналістичної характеристики: *«Чи виправдовує себе криміналістична характеристика кримінальних правопорушень як дієвий робочий інструмент, що дійсно допомагає у розслідуванні та розкритті кримінальних правопорушень?»*.

Спробуємо розглянути чи дійсно це так, що криміналістична характеристика кримінальних правопорушень як робочий інструмент є неефективною та недієвою на практиці. За основу дослідження візьмемо криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень, що вчиняються з використанням інформаційних комп'ютерних технологій (кіберзлочинів, комп'ютерних злочинів тощо).

Розглядаючи наукові дослідження вітчизняних вчених криміналістів різних часів, які займалися дослідженнями розслідування “комп'ютерних злочинів”, “інформаційних злочинів”, “кіберзлочинів”, “злочинів у сфері інформаційних технологій” тощо, можна виділити наступні характерні даному виду кримінальних правопорушень елементи криміналістичної характеристики [2], [3], [4], [5], [6], [7]:

- 1) об'єкт;
- 2) предмет злочинного посягання;
- 3) способи вчинення;
- 4) способи приховування;
- 5) особа злочинця;

- 6) особа потерпілого;
- 7) сліди вчинення (“слідова картина”);
- 8) знаряддя та засоби вчинення;
- 9) місце, час, обстановка;
- 10) місце (як окремий елемент);
- 11) час (як окремий елемент);
- 12) обстановка (як окремий елемент);
- 13) мотив і мета (як окремий елемент і у взаємозв’язку з іншими елементами).

З наукової точки зору дослідження даних елементів має вагоме теоретичне значення для розвитку науки криміналістики. Однак, ми не вважаємо, що на практиці використання більшості із вказаних елементів дійсно є ефективним у розслідуванні та розкритті кримінальних правопорушень.

Особливої уваги заслуговує позиція О.А. Самойленко, яка в основі функціонування злочинної діяльності у кіберпросторі розглядає наявність зв’язків між елементами, що складають механізм його вчинення: 1) предмет посягання та його зв’язок з мотивами вчинення кримінальних правопорушень у кіберпросторі; 2) взаємозв’язок типової особи злочинця та типових слідів; 3) типові способи/технології вчинення кримінальних правопорушень у кіберпросторі [8, с. 3].

Що ж стосується взаємозв’язку між елементами криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, що вчиняються з використанням інформаційних комп’ютерних технологій, то з цього приводу слушною є думка В.Ю. Шепітька, що елементи криміналістичної характеристики мають кореляційні зв’язки (ймовірні залежності), тобто за наявності одних ознак слідчий може припустити наявність інших [9, с. 11].

У цьому контексті В.Л. Синчук доречно наголошує, що виявлення і використання кореляційних залежностей між елементами криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень дозволяє на основі індукції зробити припущення щодо наявності ще невідомих фактів, що мають відношення до події кримінального правопорушення. Тобто, виявлення у ході розслідування будь-якого елемента системи з тим чи іншим ступенем ймовірності може вказувати на існування іншого, ще не встановленого елемента і визначати напрями і засоби його пошуку. Саме в можливості розкриття конкретного кримінального правопорушення із використанням узагальнених даних про раніше розслідуванні аналогічні кримінальні правопорушення і полягає практичне інструментальне значення криміналістичної характеристики [10, с. 114-115].

Враховуючи вищенаведене, можна зробити висновок, що практична ефективність елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, що вчиняються з використанням інформаційних комп’ютерних технологій полягає саме у кореляційному зв’язку (ймовірних залежностях) між ними.

Обрання будь яких елементів і їх дослідження повинно відбуватися не в хаотичному порядку, а базуватися на практичній діяльності.

Інакше кажучи, елементний склад криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, що вчиняються з використанням інформаційних комп'ютерних технологій повинен формуватися та наповнюватися саме особами, які проводять розслідування (слідчий, дізнавач, прокурор).

З цією метою пропонуємо створити відповідну систему (базу даних), в яку особи, що проводять розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються з використанням інформаційних комп'ютерних технологій, будуть вносити дані, що базуються на елементному складі криміналістичної характеристики зазначених кримінальних правопорушень (особа злочинця, обстановка вчинення, спосіб вчинення, слід тощо).

Враховуючи стрімкий розвиток штучного інтелекту, дану базу можна налаштувати таким чином, що слідчий, дізнавач, прокурор будуть вносити тільки відповідні дані про особу злочинця, спосіб вчинення, обстановку та сліди тощо, а сам штучний інтелект буде структурувати їх відповідно до елементів криміналістичної характеристик. На практиці дану систему можна використовувати і для пошуку відповідних моделей кримінальних правопорушень, що були розслідувані та внесені у дану базу (на прикладі штучного інтелекту GPT-4).

Таким чином, криміналістична характеристика кримінальних правопорушень, що вчиняються з використанням інформаційних комп'ютерних технологій як робочий (практичний) інструмент буде ефективно використовуватися при розслідуванні зазначених кримінальних правопорушень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бахин В.П. Криминалистика : Проблемы и мнения (1962-2002 гг.). Киев. 2002. 266 с.
2. Голубев В.О. Розслідування комп'ютерних злочинів : Монографія. Запоріжжя, 2003. 296 с.
3. Паламарчук Л.П. Криміналістичне забезпечення розслідування незаконного втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2004. 215 с.
4. Мотлях О.І. Питання методики розслідування злочинів у сфері інформаційних комп'ютерних технологій: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2005. 221 с.
5. Борисова Л.В. Транснаціональні комп'ютерні злочини як об'єкт криміналістичного дослідження : автореф. дис... канд. юрид. наук / Л. В. Борисова; Київ. нац. ун-т внутр. справ. Київ, 2007. 19 с
6. Протидія злочинам у сфері використання інформаційних технологій : інтегр. навч.-практ. посіб; за ред. М.В. Карчевського. Харків : Право, 2019. 188 с.

7. Ахтирська Н.М. Актуальні питання розслідування кіберзлочинів : навч. посіб. Київ. 2018. 229 с.
8. Самойленко О.А. Основи методики розслідування злочинів, вчинених у кіберпросторі : монографія. Одеса. 372 с.
9. Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 2. Харків : Право, 2019.382 с.
10. Синчук В.Л. Кореляційні залежності між елементами криміналістичної характеристики та їх використання у методиці розслідування вбивств дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2004 . 223 с.

Наталя Павлова

кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри криміналістики та домедичної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна

ЩОДО МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ ШЛЯХОМ ШАХРАЙСТВА

Прискорений науково-технічний прогрес і комп'ютеризація глобального суспільства призвели до значних змін, які зумовлюють як позитивні, так і негативні наслідки, у тому числі й вчинення шахрайських дій у різних сферах [1, с. 142]. Зокрема, кримінальні правопорушення шляхом шахрайства вчиняються: у сфері нерухомості, банківському та фінансовому секторі, сферах працевлаштування та туризму, аграрному і земельному секторі, галузі медицини тощо. Натомість, як свідчить практика, дії шахраїв набувають групового та транснаціонального характеру і виходять за межі території України, що потребує втручання компетентних органів інших держав в частині надання міжнародно-правової допомоги у розшуку злочинця та проведення розслідування кримінальних проваджень.

Необхідним є й поглиблення практичної складової міжнародного співробітництва з питань боротьби з кібершахрайством в частині оперативного обміну інформацією. Разом з тим, міжнародна співпраця повинна містити угоди про видачу кібершахраїв, надання взаємної правової допомоги та консультацій із роз'ясненнями змісту норм та кваліфікуючих ознак злочинів за національним законодавством [2, с. 189].

Питання міжнародного співробітництва є особливо актуальними під час проведення деяких слідчих (розшукових) дій. Наприклад, якщо у відношенні громадянина іншої країни вчинено кримінальне правопорушення, і він виступає потерпілим у кримінальному провадженні, або був свідком-очевидцем кримінального правопорушення, є певні складнощі у дотриманні строків проведення досудового розслідування через обмежене перебування громадянина іншої держави на території України. Тобто, ускладнюється процедура допиту такої особи. До того ж, правовий статус особи іноземця напряму залежать від певних видів ратифікованих Україною міжнародних правових актів, що обов'язково необхідно враховувати як під час отримання заяв повідомлень про вчинення кримінальних правопорушень, вчинених шляхом шахрайства, так і під час проведення з потерпілими, свідками іноземцями окремих слідчих (розшукових) дій.

У цьому розрізі В. Г. Дрозд наголошує, що удосконалення кримінального процесуального законодавства України повинно відбуватися тільки з урахуванням загальноновизнаних європейських стандартів і принципів здійснення кримінального

судочинства. Порушене питання вимагає осмислення сутності та правової природи міжнародно-правових стандартів захисту особи у кримінальному процесі [3, с. 59].

Аналіз змісту основних міжнародних документів, присвячених боротьбі зі злочинністю, свідчить, що проблема підвищення ефективності співробітництва у цьому напрямі є надзвичайно актуальною як для окремих держав, так і для міжнародних організацій, членом яких є Україна, зокрема Організації Об'єднаних Націй та Ради Європи. Сьогодні Україна має велику договірну базу, завдяки якій компетентні органи мають можливість на підставі укладених міжнародних договорів (для цілей кримінального судочинства) ефективно співпрацювати з установами багатьох держав у сфері отримання доказів. Вищезазначені законодавчі нововведення, які регламентовані в чинному КПК, не випадкові, оскільки наша держава є учасником майже всіх багатосторонніх конвенцій ООН у сфері прав людини та учасником багатьох міжнародних договорів, що регулюють питання надання правової допомоги [4; 5].

Надання державами одна одній правової допомоги у кримінальних провадженнях займає важливе місце щодо міжнародного співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю. Необхідність надання такої правової допомоги у сфері кримінального судочинства зазвичай виникає тоді, коли підозрюваний, обвинувачений у кримінальному провадженні, яке проводиться на території однієї держави, ховається на території іншої держави. Або свідки, потерпілі, інші учасники кримінального процесу, документи з кримінального провадження, що розслідується або розглядається в суді на території однієї держави, тепер знаходяться на території іншої держави.

Тому, з метою виконання завдань кримінального провадження, держави звертаються одне до одного за допомогою щодо розшуку підозрюваного, обвинуваченого, його затримання, взяття під варту та видачі з метою подальшого розслідування та здійснення правосуддя. А також, з питань щодо провадження слідчих, процесуальних дій без яких неможливе успішне здійснення правосуддя та виконання судових рішень [6].

Якщо в ході розслідування виникає питання, на яке можна відповісти лише в іншій країні, до цієї країни надсилається запит про взаємну допомогу у кримінальних справах. Запит може стосуватися інформації, допиту свідка чи іншої особи, спостереження чи арешту підозрюваних. Запити на юридичну допомогу мають бути задоволені протягом певного терміну.

Натомість, слід зазначити, що надання правової допомоги у кримінальних провадженнях щодо шахрайств можливе лише щодо фактів, покарання за які на момент звернення за правовою допомогою підпадає під юрисдикцію уповноважених органів держав, які з таким запитом звернулися.

Крім того, механізм реалізації міжнародної правової допомоги не може ефективно діяти без активної участі Генеральної прокуратури України, а на стадії судового розгляду кримінального провадження – Міністерством юстиції України

(ст. 545 КПК). Рішення в рамках надання та надання міжнародної правової допомоги на стадії досудового розслідування можуть бути ухвалені центральним органом. *Таким органом відповідно до норм КПК виступає Генеральна прокуратура України. Відповідно до положень чинного КПК, центральний орган України у разі його звернення до іншої держави із запитом про надання правової допомоги з кримінального провадження, зобов'язаний письмово гарантувати стороні, до якої звертається з таким запитом, розглянути в майбутньому та її запит про надання такого самого виду міжнародної правової допомоги [7].*

Аналогічні повноваження має і Генеральна прокуратура України щодо розгляду запиту іноземної держави, яка звертається за такою допомогою. А саме, лише за наявності письмової правової гарантії цієї держави на засадах взаємодії, прийняти та розглянути в майбутньому запит України щодо надання правової допомоги.

Загалом, інститут правової допомоги у кримінальних провадженнях щодо шахрайства, вчиненого шляхом шахрайства, має змішану галузеву належність, бо регулюється як кримінальним, кримінальним процесуальним і міжнародним правом. Генеральна прокуратура України виступає суб'єктом міжнародного співробітництва у сфері кримінального судочинства. Вона не лише бере участь у підготовці міжнародних договорів України щодо співробітництва у цій сфері, а й укладає їх (за погодженням з Міністерством закордонних справ України) з відповідними державними органами іноземних держав та міжнародними організаціями, до компетенції яких належать питання, що регулюються цими договорами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Fomenko Andrii, Melnychenko Andrii, Pavlova Natalia, Prozorov Andrii, Oleg Reznik. Features of the initial stage of investigating fraud with financial resources in cyberspace. Volume 10 – Issue 41 / May 2021. Web of Science: DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2021.41.05.14>. URL: [http:// www.amazoniainvestiga.info](http://www.amazoniainvestiga.info).
2. Шапочка С.В. Інформаційна безпека та кібершахрайство: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. *Внутрішні та зовнішні загрози національній безпеці держави*, (Київ, 2 квітня 2013 р.); НАВС. К. : ТОВ “Три К”, 2013. С. 188-191.
3. Дрозд В.Г. Запровадження міжнародно-правових стандартів захисту прав людини у світлі реформування кримінального процесуального законодавства. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2017. № 4 (80). С. 58–68.
4. Павлова Н.В., Федченко В.М. Генеральная прокуратура Украины как субъект международного сотрудничества: особенности полномочий в сфере уголовного судопроизводства. *Legeasi Viata: международный научно-практический правовой журнал*. 2016. № 7. С. 86-93.

5. Міжнародні договори України про правовідносини та правову допомогу / М-воюстиції України; редкол.: Л.М. Горбунова та ін. К.: Концерн "Видавничий Дім "Ін Юре", 2004. Т. 1: Двосторонні договори. 368 с.

6. Про порядок застосування окремих положень міжнародних договорів України з питань правової допомоги у кримінальних справах у відносинах з державами-учасницями Конвенцій Ради Європи в галузі кримінального права: вказівка Генеральної прокуратури України від 10 серп. 2000 р. за № 14-3-98-00. Київ, 2000.

7. Павлова Н.В., Федченко В.М. Особенности полномочий офиса Генерального прокурора Украины во время уголовного производства в рамках международного сотрудничества. *Профессіональна підготовка кадрів для подразделений Министерства внутренних дел и других правоохранительных органов*: матер. Междунар.науч.-практ. конф. (04 декаб. 2020 г.) / Академия «Штефан челМаре» МВД Республики Молдова, 2020.С. 304-310.

Оксана Пчеліна

докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, м. Харків, Україна

Віталій Пчелін

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри поліцейської діяльності та публічного адміністрування Харківського національного університету внутрішніх справ, м. Харків, Україна

**ОСОБЛИВОСТІ ВІДКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ,
ПОВ'ЯЗАНИХ ЗІ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ РФ**

Розслідування екологічних злочинів не втрачає своєї актуальності навіть в умовах війни. Зокрема, внаслідок збройної агресії рф проти України в державі ледь не щодня фіксують правопорушення, пов'язані з нанесенням шкоди довкіллю [1].

Так, починаючи з 24 лютого 2022 року екологічна система України зазнає регулярний руйнівний вплив з боку агресора. Такі діяння є кримінально каранними та залежно від особливостей механізму їх учинення підлягають кваліфікації за ст. ст. 438 або 441 Кримінального кодексу (далі – КК) України. За наявності ознак застосування зброї масового знищення, забороненої міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України, дії винних осіб треба кваліфікувати за ст. 439 КК України [2; 3, с. 3].

Наприклад, унаслідок збройної агресії рф від екоциду найбільш постраждали Дніпропетровська, Харківська, Миколаївська, Донецька та Запорізька області. Вони перебувають під постійними обстрілами, атаками. За оцінкою Рахункової палати, від початку повномасштабної війни російська федерація завдала довкіллю України збитків на суму понад 1,35 трильйона гривень. Утім – це лише цифри. За ними сотні тисяч квадратних кілометрів зруйнованих ґрунтів та понівечених земель, лісових пожеж та викидів в атмосферу отруйних речовин, знищення тварин, змінення міграційних шляхів птахів тощо [4; 5].

Станом на 6 березня 2023 року «прокурори екологічних прокуратур залучені до процесуального керівництва у кримінальних провадженнях щодо 104 воєнних злочинів, якими завдано шкоди довкіллю, 11 з яких розслідуються за фактом вчинення екоциду. Йдеться про напад на нафтобази, обстріл нафтобаз, під час яких відбувається значне забруднення і атмосферного повітря, і ґрунтів» [6]. Крім того, приміром злочинів проти довкілля внаслідок агресії є руйнування Північно-Кримського каналу [6]; обстріли цивільних кораблів з боку росії, які призвели до їх затоплення та забруднення моря; масові лісові пожежі, спровоковані ракетними та артилерійськими обстрілами з боку російських агресорів; збройні атаки на цивільні

об'єкти, внаслідок яких завдано шкоди довкіллю (помпові станції, дамби, очисні споруди тощо) [5].

Проте, щоб злочини проти довкілля, пов'язані зі збройною агресією рф, не залишились непокараними, а завдана ними шкода – невідшкодованою, велика роль відводиться діяльності правоохоронних органів з виявлення, фіксування та розслідування вказаних кримінальних правопорушень. У зв'язку з цим одним із першочергових завдань з оптимізації окресленого напрямку діяльності є належне її науково-методичне забезпечення. Зокрема, потрібно сформулювати методику розслідування злочинів проти довкілля, пов'язаних зі збройною агресією рф, з метою визначення закономірностей учинення вказаного різновиду кримінальних правопорушень та його впливу на слідчу діяльність; виокремлення особливостей відкриття кримінального провадження; систематизації обставин, що підлягають з'ясуванню; встановлення алгоритму дій слідчого на початковому та наступному етапах розслідування з урахуванням ситуативно зумовлених тактичних завдань досудового розслідування; визначення процесуальних і тактичних особливостей проведення окремих процесуальних дій, налагодження взаємодії та використання спеціальних знань під час розслідування виокремлених протиправних діянь.

У представленому дослідженні зупинимося детальніше на висвітленні особливостей відкриття кримінального провадження щодо злочинів проти довкілля, пов'язаних зі збройною агресією рф. Такі особливості зумовлені джерелом отримання інформації про вчинене кримінальне правопорушення та обсягу вихідних відомостей про обставини вчинення злочину проти довкілля.

Згідно зі ст. 214 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України підставами для початку досудового розслідування є подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення, зокрема проти довкілля внаслідок збройної агресії рф, або самостійне виявлення слідчим, дізнавачем, прокурором з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення [7]. При цьому відзначимо, що інформувати про вчинення досліджуваної категорії злочинів можуть як фізичні особи, так і представники юридичних осіб. Зокрема, з урахуванням масштабів наслідків збройної агресії рф для забезпечення всебічного фіксування всіх злочинів проти довкілля в Україні розроблено відповідний алгоритм дій [8]. Більше того, з перших днів війни створено Оперативний штаб при Державній екологічній інспекції України для формування переліку всіх порушень у сфері охорони навколишнього природного середовища та притягнення росії до відповідальності [4].

Так, кожна особа, яка виявив наслідки завдання шкоди довкіллю внаслідок збройної агресії вправі звернутися з відповідною заявою до правоохоронного органу, або поінформувати про це суб'єктів, уповноважених здійснювати захист довкілля, або скористатися онлайн-ресурсами фіксування злочинів проти довкілля.

Наприклад, для фіксування злочинів проти довкілля, пов'язаних зі збройною агресією рф, кожен, кому стало відомо про їх учинення та спричинені ними

наслідки, має можливість особисто на прийомі, за допомогою гарячої лінії та/чи поштового зв'язку, в тому числі електронного, звернутися з відповідною інформацією до Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, Державної екологічної інспекції України, Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Указані органи за результатами перевірки отриманих відомостей, у разі виявлення в них ознак злочинів проти довкілля, повідомляють про це правоохоронні органи та надають їм усі зібрані матеріали.

Крім того, збирання та фіксація інформації про злочини проти довкілля внаслідок збройної агресії рф здійснюється за допомогою відповідних онлайн-ресурсів, а саме:

– чат-бот SaveEcoBot, попередньо необхідно додати його до Telegram або Viber (про воєнний злочин проти довкілля повідомляється Оперативний штаб Міндовкілля, інтернет-посилання:

– телеграм-бот ЕкоШкода (посилання:

– застосунок ЕкоЗагроза (офіційний ресурс Міндовкілля, створений на національній онлайн-платформі «ЕкоСистема», інтернет-посилання:

– застосунок «Екоінспектор 2» (Ecoinspector 2), який автоматично генерує звернення та повідомляє про екологічні злочини Держекоінспекцію [4; 8].

Окремо варто звернути увагу на те, що підставою відкриття кримінального провадження щодо злочинів, пов'язаних зі збройною агресією рф, можуть бути відомості виявлені працівником органу досудового розслідування та/чи прокурором самостійно, зазвичай, під час здійснення розслідування іншого воєнного злочину.

Проте вбачаємо за необхідне акцентувати, що слідчий/прокурор можуть самостійно виявити інформацію про вчинення воєнного злочину проти довкілля з відкритого джерела. Адже «розслідування на основі відкритих джерел – це розслідування, які для проведення офіційних і систематичних онлайн-пошуків щодо ймовірних правопорушень повністю або частково покладаються на загальнодоступну інформацію. Сьогодні велику кількість загальнодоступної інформації можна отримати з інтернету, а дедалі більш розвинене цифрове поле призводить до утворення нових типів і джерел інформації, які можуть допомогти у розслідуванні ймовірних порушень прав людини та серйозних міжнародних злочинів. Можливість розслідувати такі звинувачення має особливу цінність для слідчих, які не можуть вчасно отримати доступ до місця злочину, як це часто буває в міжнародних розслідуваннях. Інформація з відкритих джерел може стати зачіпкою, підтвердити дані розвідки та служити прямим доказом у судах» [9, с. 9]. При цьому потрібно розуміти, що «цифрова інформація з відкритих джерел – це загальнодоступна інформація в цифровому форматі, яку зазвичай отримують з

інтернету. Цифрова інформація з відкритих джерел містить як дані, створені користувачами, так і згенеровані машиною, і може включати, зокрема: контент у соціальних мережах; документи, зображення, відео та аудіозаписи на веб-сайтах і платформах для обміну інформацією; супутникові знімки; та опубліковані урядом дані» [9, с. 17].

Отже, особливості відкриття кримінального провадження щодо злочинів проти довкілля, пов'язаних зі збройною агресією рф, залежать від джерела отримання інформації про вчинення вказаного різновиду кримінального правопорушення (заяви громадян; повідомлення Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, Державної екологічної інспекції України, Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, громадських об'єднань; самостійне виявлення слідчим/прокурором, у тому числі з відкритих джерел) й її обсягу. Доводиться констатувати, що до правоохоронних органів надходить інформація в основному про факти заподіяння шкоди навколишньому природньому середовищу. При цьому з'ясування та доказування наслідків злочинів проти довкілля та їх причинного зв'язку зі збройною агресією рф, розмір завданих екосистемі України збитків є одним із пріоритетних завдань органів досудового розслідування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Особливості розслідування злочинів проти довкілля обговорили на семінарі в Закарпатській обласній прокуратурі. *Закарпатська обласна прокуратура*. URL: <https://bit.ly/3mFjP3G> (дата звернення: 10.03.2023).
2. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
3. Пам'ятка щодо особливостей розслідування посягань на довкілля в умовах збройного конфлікту. Київ: Офіс Генерального прокурора, Тренінговий центр прокурорів України, 2022. 32 с.
4. Екоцид – злочин проти людства. Росія в ньому винна перед Україною. Пояснюємо, чому. *Дністер*. URL: <https://bit.ly/3JvaR1U> (дата звернення: 10.03.2023).
5. Прокуратура розслідує 10 кримінальних справ про екоцид унаслідок російської агресії. *УКРІНФОРМ*. URL: <https://bit.ly/3JvP5v9> (дата звернення: 10.03.2023).
6. Генпрокуратура розслідує 11 скоєних від початку війни випадків екоциду. *Interfax UKRAINE*. URL: <https://bit.ly/425zzxk> (дата звернення: 10.03.2023).
7. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

8. Як зафіксувати злочини проти довкілля, свідком яких ви стали? *Право в умовах війни*. URL: <https://bit.ly/3uvjeV4> (дата звернення: 10.03.2023).

9. Протокол Берклі: про розслідування на основі відкритих джерел. Практичний посібник з ефективного використання цифрової інформації з відкритих джерел під час розслідування порушень міжнародного кримінального права, прав людини та гуманітарного права. Нью-Йорк, Женева: Центр прав людини, Школа права Університету Каліфорнії в Берклі, 2022. 117 с.

Віта Сакалюк

старша судовий експерт лабораторії почеркознавчих, трасологічних, балістичних досліджень, технічної експертизи документів та інших досліджень Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України, м. Одеса, Україна

Наталія Косигіна

завідувачка лабораторії почеркознавчих, трасологічних, балістичних досліджень, технічної експертизи документів та інших досліджень Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України м. Одеса, Україна

ОСНОВНІ КРИТЕРІЇ ПІДГОТОВКИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ОФОРМЛЕННЯ ПОРІВНЯЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-ПОЧЕРКОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ ЦИФРОВОГО ПИСЬМА

Постановка проблеми. Підготовка і оформлення порівняльного матеріалу для проведення судово-почеркознавчої експертизи у тому числі цифрового письма є найважливішою складовою для розв'язання будь-яких питань, поставлених перед експертом.

Основним завданням почеркознавчої експертизи є ідентифікація виконавця рукописного тексту, обмежених за обсягом рукописних записів (літерних та цифрових) і підпису. Можливості ідентифікації особи за цифровим письмом (як і за письмом загалом) залежать, зокрема, від знання експертом методики дослідження та якості порівняльного матеріалу.

Специфіка судового почеркознавства визначається об'єктом його дослідження – почерком, який пов'язаний із здійсненням однієї із найбільш складних навичок людини – навичок письма. Ні в одній із інших видів криміналістичної експертизи не досліджується ця сторона людської діяльності.

Аналіз досліджень та публікацій. Дослідженню та вивченню проблематики підготовки й оформлення матеріалів цифрового письма для проведення судово-почеркознавчих експертиз приділяли такі вчені, як В.Р. Грузкова, Т.О. Дроздова, В.Ф. Орлова, Ю.М. Погібко, З.С. Меленевська, А.А. Компанієць та ін.

Мета даної роботи полягає у визначенні найактуальніших проблемних питань, що виникають при підготовці та оформленні цифрових записів як почеркознавчого матеріалу для проведення судових експертиз та їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень і Науково-методичних рекомендаціях з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, що затверджені Наказом Міністерства юстиції України

08.01.1998 р. № 53/5, зазначано, що одним із основних видів експертиз, які проводяться в експертних установах, є криміналістична, а її підвидом - почеркознавча [1]. Дійсно, судово-почеркознавча експертиза сьогодні визначається найбільш застосовуваним видом криміналістичної експертизи.

Виконання завдань цієї експертизи забезпечує самостійна галузь (розділ) криміналістики – судове почеркознавство, що є системою знань про закономірності почерку та розробляє методи і методики його дослідження.

Ст.1 ЗУ Про судову експертизу визначено, що судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду [2].

Експертна практика зазначає, що під час призначення судово-почеркознавчої експертизи виникає низка питань, оскільки часто матеріали, що надходять експертів-почеркознавцю не відповідають встановленим вимогам. Так, для проведення судово-почеркознавчого дослідження рукописних (цифрових) записів та підписів, окрім об'єкта дослідження (оригіналів документів), треба надавати вільні, умовно-вільні та експериментальні зразки почерку, цифрових записів і підписів особи, яка ідентифікується.

Усі досліджувані об'єкти й порівняльні зразки мають бути відповідно упаковані, опечатані і засвідчені пояснювальним написом та підписом особи, яка їх одержувала. Отримані зразки рекомендовано опаковувати окремо від досліджуваних об'єктів. Упакування добирається з урахуванням особливостей об'єктів дослідження і повинна захищати їх від пошкоджень та привнесення будь-яких змін під час транспортування й зберігання.

При отриманні зразків і підготовці матеріалів на судову почеркознавчу експертизу ініціатори дослідження насамперед повинні керуватися правилами, викладеними в Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень і Науково-методичних рекомендаціях з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, що затверджені Наказом Міністерства юстиції України 08.01.1998 № 53/5 [1].

При цьому важливо створити такі умови, які б забезпечували б отримання необхідної їх кількості та якості, а також гарантували б безсумнівність їх походження.

Перед приєднанням вільних та умовно-вільних зразків до матеріалів проваджень орган (особа), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), має пред'явити їх особі, яка підлягає ідентифікації.

У разі неможливості цього (смерть виконавця, від'їзд тощо) як зразки треба надавати документи, на яких рукописні тексти (підписи) достовірно виконані особою, щодо якої ставиться питання з її ідентифікації як виконавця досліджуваного рукопису.

Порівняльний матеріал у вигляді вільних, умовно-вільних та експериментальних зразків рукописного (цифрового) тексту та підпису особи, яка підлягає ідентифікації необхідно обов'язково надавати у всіх випадках призначення судової почеркознавчої експертизи.

Вільними зразками є рукописні тексти, рукописні записи (літерні та цифрові), підписи, достовірно виконані певною особою до відкриття кримінального провадження, провадження у справах про адміністративні правопорушення, цивільних, адміністративних чи господарських справах і не пов'язані з їх обставинами; умовно-вільними є зразки почерку та (або) підпису, виконані певною особою до відкриття провадження у справі, але пов'язані з обставинами цієї справи або виконані після відкриття провадження у справі та є як пов'язаними зі справою, так і не пов'язаними з її обставинами; експериментальні зразки почерку та (або) підпису, що виконані за завданням органу (особи), який (яка) призначив (ла) експертизу (залучив (ла) експерта), у зв'язку з призначенням такої експертизи.

Для відібрання зразків почерку та підпису орган (особа), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), може залучити спеціаліста.

Слідчим чи особою, яка відбирає зразки почерку, мають бути встановлені: вік особи, що ототожнюється, її національність, рідна мова, а також якими ще мовами вона володіє, освіта (де вчилася, скільки років, який заклад освіти закінчила, де навчається тощо), професію, звичну для написання руку, стан здоров'я (чи не страждає нервовими чи психічними хворобами), стан зору (чи носить окуляри, чи користується окулярами при листуванні), чи має спеціальні навички щодо малювання, креслення і т. д., та обов'язково проінформувати про це експерта.

Для проведення експертизи зразки надаються лише за умови:

- їх достовірності, тобто, вони повинні безсумнівно належати особі, зразки почерку якої надаються на дослідження;
- достатньої кількості та відповідної якості.

Під відповідною якістю зразків розуміється їх зіставлення з досліджуваним об'єктом за:

- писемністю і мовою документа, тобто зразки та досліджуваний рукопис повинні бути виконані на одній мові, тому що інша мова передбачає іншу писемність і своєрідною будовою букв;
- часом виконання, тобто зразки та досліджуваний рукопис повинні бути виконані в максимально наближений час;
- за способом і умовами виконання: мається на увазі один і той самий матеріал письма, пишучий прилад, основа для виконання документа та сама поза, темп, вид виконання (скоропис, друковані літери, цифри тощо);
- за змістом, характером та цільовим призначенням: заява, накладна, лист (документ подібний до досліджуваному).

При підготовці порівняльного матеріалу для проведення експертизи необхідно дотримуватись загального правила: що менший об'єм рукопису, що підлягає дослідженню, то має бути більше порівняльного матеріалу.

Як об'єкт криміналістичного дослідження цифрове письмо має низку особливостей і потребує своєрідної методики дослідження, а також певної вимоги до підготовки та оформлення матеріалів. Насамперед, привертає увагу той факт, що цифрове письмо виражається сполученням всього десяти цифр, до того ж мають, як правило, винятково просту будову, а цифрові записи наносяться простими рухами.

Встановлення виконавця цифрового запису значною мірою залежить від якості підготовки порівняльного матеріалу - зразків цифрового письма. Що більше зібрано належних зразків (вільних та експериментальних), то більше можливості має експерт щодо виявлення та оцінки ідентифікаційних ознак. Звідси виходить, що повнота дослідження і точність висновків експерта прямо залежать від попередньої роботи слідчого (суду) з підготовки матеріалів для ідентифікаційного дослідження. Експерту мають бути подані вільні, умовно-вільні та експериментальні зразки цифрового письма.

Згідно з методикою судової почеркознавчої експертизи та експертної практики, як вільні, так і експериментальні зразки буквеного або цифрового письма бажано надавати не менше, ніж на 15 аркушах. Що коротший досліджуваний текст (запис), то більша потреба у вільних зразках. У випадку коли досліджувані тексти і особливо підписи виконувалися на бланках (касові ордери, квитанції, поштові перекази, платіжні відомості тощо), експериментальні зразки треба відбирати на таких самих бланках або на папері, що розграфлений відповідно до бланка.

Експериментальні зразки посвідчуються органом (особою), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта). У посвідчувальному написі зазначаються прізвище, ім'я та по батькові виконавця, а також особливості зразка (написані незвичною для письма рукою, спеціальним шрифтом тощо).

Зразки цифрового письма обов'язково повинні містити цифри, які зустрічаються у досліджуваних документах, виконані окремо та в сполученні. Як вільні зразки цифрового письма можуть бути надані різного роду документи (відомості, рахунки, накладні, чеки тощо). Бажано, щоб ці зразки містили цифри і їх сполучення, аналогічні досліджуваним, і, за можливістю, були виконані таким самим пишучим приладом. Експериментальні зразки цифрового письма виконуються під диктування у певних сполученнях, за необхідністю, зі словами-супутниками, що стосуються до роду діяльності виконавця чи його професійного напрямку (рік, м², грн., коп. тощо) з метою повного відтворення та не змоги умисно змінити цифрове письмо (у звичайному, швидкому та повільному темпах) [3].

Як зазначалось попередньо, вільні зразки цифрового письма повинні бути подані в якомога більшій кількості, але не менше 8-10 аркушів. Бажано, щоб вони містили записи, аналогічні досліджуваним. Для цього виду експертизи збору вільних зразків цифрового письма зазвичай не створює особливих труднощів. Річ у

тому, що виконавцями цифрового запису, як правило, є особи, які за родом своєї роботи часто виконують цифри у різних документах. Це — касири, рахівники, бухгалтери, торговельниці магазинів, завідувачі і комірники баз, складів, тощо. Важливо, щоб вільні зразки цифрового письма, які подаються, були написані таким же приладом (олівець, ручка), як і спірні записи.

Вільні зразки дають вивчити незмінений цифровий почерк та виключити ознаки, що з'явилися у досліджуваних записах та експериментальних зразках внаслідок навмисного чи ненавмисного перекручування.

Доцільно зазначити, що інколи експерту мають бути подані зразки не лише цифрового, а й літерного письма. Вільні зразки літерного письма надають суттєву допомогу в тих випадках, коли з будь-яких причин кількість зразків цифрового письма недостатньо. Досліджуючи цифрові записи, експерт завжди прагне виявити стійку сукупність ознак, яка індивідуалізує почерк, і на цій підставі робить висновок про тотожність. Якщо поданих зразків цифрового письма недостатньо і доповнити їх неможливо, то експерт не зобов'язаний виявити всі варіації ознак, а також судити про стійкість останніх. Він може опинитися у скрутному становищі навіть при визначенні загальних ознак. І тут велику допомогу йому можуть подати зразки літерного почерку, особливо, коли в них є з'єднання літер, подібні до досліджуваних цифрових записів [4].

Проведеними дослідженнями взаємозв'язку цифрового та літерного письма встановлено, що загальні ознаки в обох видах письма майже завжди однакові. Невідповідність може виявитися у більш чіткій, стрункій і простій будові цифр у порівнянні з літерами, ширшій розстановці цифр і нестійкості їх розміру.

Встановлено, що окремі ознаки, які характеризують особливості напрямку рухів при виконанні відповідних цифр і літер, спосіб початку та розташування точок початку рухів у них, спосіб і вид з'єднання штрихів та елементів знаків і знаків між собою, однакові.

Однак не виключено, що в цифровому письмі окремих осіб можуть виявитися такі варіанти ознак, яких немає у відповідних літерах. Експертам у кожному випадку дослідження рекомендується здійснювати попереднє порівняння цифрового та літерного письма у зразках, щоб виключити можливість випадкової різниці окремих варіантів ознак у буквах і цифрах.

Експериментальні зразки цифрового письма доповнюють вільні зразки і зазвичай належать до часу дослідження документа. У них, як правило, міститься текст, аналогічний досліджуваному.

Коли спірний цифровий запис зроблений на полінованому папері, зразки також мають бути відібрані на окремих невеликих аркушах паперу, що дорівнюють 1/4 аркуша зошита.

Якщо особа, яка призначила експертизу, через об'єктивні причини не може надати ті або інші зразки, то вона обов'язково про це вказує в постанові (ухвалі) про призначення експертизи.

Доцільно зазначити, що доброякісно відібрані зразки сприяють більш повному та глибокому дослідженню і прискорюють проведення експертизи.

Висновок. Отже, цифрові записи - дуже поширений об'єкт криміналістичної експертизи, експертиза цифрового письма становить значну частину почеркознавчих досліджень. Іноді криміналістичне дослідження трьох-чотирьох цифр допомагає встановити важливі обставини справи. Але саме достовірність наданих для порівняльного дослідження зразків при проведенні судово-почеркознавчої експертизи відіграє важливу роль у встановленні ідентифікації особи за почерком у тому числі і цифрового письма. Ініціатори проведення судових експертиз мають неухильно дотримуватися усіх визначених вимог, до зразків для експертного дослідження, а особливо за принципу достовірності. В іншому випадку, експерт не зможе провести експертизу і буде вимушений направити клопотання про надання додаткових зразків або сформулювати висновок про неможливість проведення експертизи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень і Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджені наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 року № 53/5 (у чинній редакції).

2. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-ХІІ (зі змінами і доповненнями станом на 01.07.2017).

3. Дроздова Т. О., Логвіна Г. В., Добриніна О. Д. [та ін.]. Методичні основи організації та проведення судово-почеркознавчої експертизи у СЕУ Мін'юсту України. Одеса :ОНДІСЕ, 2010. 202 с.

4. Грузкова В.Г. Криминалистическая экспертиза цифрового письма. Методическое пособие для экспертов-криминалистов, следственных и судебных работников. Киев, 1967, 140 с.

Ірина Соколовська

*наукова співробітниця лабораторії товарознавчих досліджень Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України,
м. Одеса, Україна*

ФОРМУВАННЯ ЯКОСТІ КАВИ НАТУРАЛЬНОЇ

Кава, напевно, сама унікальна сільськогосподарська культура, яка вирощується в 80 тропічних країнах на 4 континентах. Її широке розповсюдження стало можливим завдяки європейцям, котрі садили каву буквально скрізь, де могли, з метою отримання максимальних прибутків. Саме тому нині людство може насолоджуватись найширшою палітрою смаків і ароматів із різних країн і регіонів.

Фізіологічна цінність кави обумовлена наявністю в ньому алкалоїду кофеїну, ароматичних речовин і хлорогенової кислоти.

Натуральна кава – являє собою насіння (зерна) кавових рослин з роду «CoffeaLinney», які ростуть в тропічних країнах. Кавове дерево роду «Coffea» налічує понад 30 видів, з яких тільки три культивують в промислових масштабах. Це кава ботанічних видів: Аравійський (Арабіка), Ліберійський (Ліберіка) і Конголезький (Робуста). Види кави розрізняються за формою, кольором, розміром, смаком і екстрактивності насіння.

Зерна арабіки довгасті і вузькі; довжина зерен становить (9-15)мм, ширина - (8-10)мм, товщина - (5-6)мм. Напій виходить м'яким на смак і ароматним.

Зерна ліберіки нагадують за зовнішнім виглядом арабіку, але вони дещо більші. Смак і аромат напою більш грубий.

Зерна робусти короткі, округлі; напій має в'язкий гіркий смак, він не дуже ароматний, але міцний.[1, с.150].

Робуста має багато різновидів і тому якість кави цього виду коливається в значних межах – від «низької» до «доброї». Плоди кави збираються до трьох разів на рік в той час, коли вони досягають необхідної зрілості, яка зберігається з набуттям максимального розміру кавового зерна. Зібрані плоди на плантаціях очищують від м'якоті, пергаментної і сріблястої оболонки сухим або мокрим способом.

За мокрим способом, який використовують частіше ніж сухий, зерна відокремлюють від м'якоті механічним шляхом на спеціальних вальцевих установках.

Очищені від основної маси м'якоті зерна піддають 2-3 денному бродінню (ферментації). Після такої обробки решта м'якоті легко змивається водою. Потім зерна просушують до вологості 10-12%, звільнюють від оболонки, а готову сировину піддають сортуванню і направляють на зберігання.

Мокрим способом обробляють тільки кращі помологічні сорти. Кава мокрої обробки більш цінується на світовому ринку.

За сухим способом плоди сушать на сонці або в сушарках; механічним шляхом видаляють суху м'якоть і оболонки[2, с.324].

Перебирання кавових зерен, ще один важливий процес. Зерна хорошої кави бувають красивого жовтуватого або зеленуватого кольору, приємно пахнуть зеленню, а коли їх спробувати -«поцінують» язик. З часом вплив світла і вологи приводить до втрати цих властивостей - вони робляться білуватими і без запаху. Така кава вже не придатна для вживання.

Тільки одне або декілька зерняток можуть зіпсувати всю каву. Щоб цього не трапилося, на переробних підприємствах кава ще раз перебирається. Якщо немає дорогих електронних приладів відбору зерен кави вищої якості, цю роботу виконують вручну.

Перебрані зерна кави далі сортуються за допомогою вібруючих сіток, які розташовуються одна поверх іншої: зверху осередки більші, знизу дрібніші. На верхній сітці залишаються великі зерна, а вниз просіюються дрібні, роздроблені, пошкоджені шкідниками, зернятка, що зіщулилися, зелені, такі, що не дозріли, крихти. Це «сміття» мало цінується, тому що його не можливо однаково добре підсмажити, така кава ніколи не буває смачною. Ці зерна обов'язково треба відокремлювати, оскільки при підсмажуванні вони починають обуглюватися раніше, ніж здорові зерна встигають підсмажитися, тому кава стає неприємно гірка і терпка, пахне горілим. З цієї ж причини треба відокремлювати великі зерна від малих. Просіяні зерна ще раз провіюються: повітря, що сильно продувається крізь сітки, видаляє всякий пил, домішки і сміття, які псують смак кави. Домішки заліза видаляються магнітом [3,с.120].

Під час оцінки якості сирих зерен кави звертають увагу на: зовнішній вигляд (колір, форму, розмір), вигляд зерен на розрізі, масу і кількість зерен в 1л.; запах кавових зерен; наявність недоброякісних зерен; вміст мінеральних і органічних домішок; характеристику обсмажених зерен (для виявлення якості майбутньої готової продукції); смак і аромат настою обсмажених зерен після приготування настою.

Якість обсмажених зерен кави, а також можливість їх закладання на тривале зберігання залежать від якості сирової кави і вмісту дефектних зерен і сторонніх домішок.

Зерна кави високої якості не повинні мати на своїй поверхні залишків сріблястої оболонки, наявність якої вказує на погане очищення. В партії кави не повинно бути здутих, затхлих, кислих або з іншим неприємним запахом зерен; зерен цілком чорного кольору, які утворюються в результаті підморожування або тривалого зберігання плодів кави на землі; зереннапівчорних - половина або менше половини яких чорного кольору як зовні, так і всередині або більше ззовні; зерен ламаних (вушка, раковини) - шматочки зерен розміром менше половини нормального зерна, що утворюються в результаті механічних пошкоджень; зерен розчавлених - сплюснених, у яких середня борозенка широко розкрита; зерен поїдених сільськогосподарськими шкідниками, з одним великим або декількома

маленькими отворами; зерен в плодовій і пергаментній оболонці через погане очищення; зерен само зігрітих – пошкоджених самозігріванням; зерен вишневого кольору - висохлі, але всі оболонки ще збереглися; зерен недоспілих (зелених) дрібних, зморщених, легких, що висохли на рослинах ще до дозрівання; зерен білих, недостатньо та домішок у вигляді камінців, пагонів, порожніх оболонок тощо.

Окрім того підвищена вологість сирого кави (понад 14%) призводить до пліснявіння і псування сировини. Оптимальною вологістю сирого кави вважають 10-12%. При цьому дихальні процеси відбуваються уповільнено, що у свою чергу сприяє зниженню швидкості біохімічних процесів у клітинах тканини й охороняють зерно від втрати водорозчинних сухих речовин.

Основними вимогами, що пред'являються до сирого кави, є: вологість - допустима $12 \pm 1\%$, оптимальна 10-12%; екстрактні речовини - в кавових зернах вищого сорту - не менше 20%, кавових зернах 1-го сорту - 25-27%, 2-го сорту - 28-30%; кофеїн - в зернах вищого сорту 0,7-1,0%, в зернах 1-го сорту - 1,2-1,7%, 2-го сорту - 1,7-2,0%; зольні (мінеральні) речовини - в зернах вищого сорту до 3,0-3,5%, в зернах 1-го сорту - до 3,5-3,8%, 2-го сорту - до 4,0-4,5%; зміст органічних домішок (гілки, стебла, палички) не повинно перевищувати 6-11%.

Перед реалізацією кавові зерна піддають остаточному оздобленню, яке включає видалення з борозенки залишків сріблястої оболонки, а також полірування зерна. Завдяки оздобленню одержують чисте, гладеньке і блискуче зерно.

Добре висушені зерна кави пакують в мішки, в яких їх зберігають і експортують.

Сиру каву зберігають в місцях виробництва не менше року і не більше 10 років. Відомо, що кава з Йємену набуває найбільш високу якість після 3 років зберігання, а бразильська - після 8. Це пов'язано з тим що при зберіганні відбувається ферментативне дозрівання зерна: зникає трав'янистий смак, підвищується екстрактивність готового напою, посилюється кавовий аромат. Встановлено, що в поліпшенні товарних властивостей кави при зберіганні, окрім тканинних ферментів велику роль відіграють мікроорганізми, зокрема *AspergillusWenitii*.

Кава імпортується з країн-виробників в сирому вигляді і обробляється вже в країнах-споживачах.

Смак і аромат готового напою безпосередньо залежать від способу обсмажування зерен і технології приготування, в процесі яких органічні речовини в каві зазнають складних хімічних перетворень.

В результаті обсмажування відбувається втрата ваги через випаровування вологи, а також руйнування сторонніх частинок, які знаходяться в зернах кави. При цьому об'єм кави збільшується. Продукт повинен бути обсмажений рівномірно як на поверхні, так і в товщі зерна. Шматочки обсмаженого напівфабрикату в розрізі по будь-якому напрямку повинні мати однакове коричневе забарвлення. Не можна допускати, щоб зерно підгорало.

Наступним, та не менш впливовим чинником, що формує якість кавових зерен є охолодження. Відбувається цей етап в спеціальних машинах, які дозволяють охолодити каву до температури 40-45°C. Для більш високої якості продукту його обов'язково пропускають через спеціальні магнітні установки, які дозволяють виявити металеві домішки. Після цього зерна розміщують в машини які відбирають присутні в масі камінці.

Після обсмаження кави обов'язково відбувається її відстоювання, як правило 3 доби, під час якого кава ферментується, насичується яскравим ароматом та може змінювати колір, темніти [3, с.122].

Дефекти смаженої кави найчастіше обумовлені низькою якістю сирової кави або порушенням режимів обсмажування. Дефекти виникають при порушенні технології виробництва або при використанні неякісної сировини. Смажена, мелена і розчинна кава може мати такі дефекти:

1)кислий смак і запах. Виникають через самозігрівання свіжих зерен або обсмажування пліснявих;

2)почорнілі зерна кави (напій набуває запаху горілого дерева і неприємного присмаку). Такі зерна утворюються через наявність у необсмаженій каві чорних зерен (зерен, які давно лежали на землі і погано сушені), зерен механічно пошкоджених, пошкоджених шкідниками, а також пересмажених;

3)нерівномірно обсмажені зерна отримують при недостатньому висушуванні сирих зерен;

4)недосмажені зерна з'являються через обсмажування зерен в оболонках, що залишилися після недоброякісного очищення;

5)неоднакового розміру гранули в розчинній каві бувають, якщо порушується технологія грануляції (недостатньо вологи перед грануляцією);

6)запах і смак прогірклої кави утворюється під час довготривалого зберігання;

7)наявність сторонніх домішок (земля, гілочки, камінці).

В Україні якість кави регламентується наступною нормативною документацією:

1.ГОСТ 6805-97 «ГОСТ 6805-97 Кава натуральна смажена. Загальні технічні умови».

2.ДСТУ ISO 4072:2005 «Кава зелена у мішках. Відбирання проб (ISO 4072:1982, IDT)».

3. ДСТУ ISO 6668:2018(ISO 6668:2008, IDT) «Кава зелена. Підготування зразків органолептичного аналізування».

4. ДСТУ ISO 4150:2018 (ISO 4150:2011, IDT) «Кава зелена або сира. Визначення розмірів ручним та машинним просіюванням.

5.ДСТУ ISO 3726:2005 «Кава розчинна. Визначення втрати маси за температури 70°C і зниженого тиску» (ISO 3726:1983, IDT)».

6.ДСТУ 4394:2005 «Кава натуральна розчинна. Загальні технічні умови».

7.ДСТУ ISO 6667:2005«Кава зелена. Визначення кількісного співвідношення зерен,пошкоджених комахами»(ISO 6667:1985, IDT).

8.ДСТУ ISO 6669:2004 «Кава зелена і смажена. Загальний метод визначення об'ємної щільності вільнонасипаних цілих зерен (ISO 6669:1995, IDT)».

9.ДСТУ ISO 10470:2007(ISO 10470:2004, IDT)«Кава зелена. Контрольна карта дефектів»

10.ДСТУ ISO 11292:2007(ISO 11292:1995, IDT)«Кава розчинна. Визначення вмісту вільних і загальних вуглеводів методом високоефективної аніонообмінної хроматографії».

11.ДСТУ ISO 11294:2005(ISO 11294:1994, IDT) «Кава обсмажена мелена. Загальний метод визначення вмісту вологи при втраті маси за температури 103 С».

Фасування та пакування є факторами, що зберігають якість кави. Це завершальна стадія виробництва натуральної обсмаженої кави і відбувається на підприємствах-виробниках. Пакуються сорти кави в окремі герметичні пакети із харчових полімерів, або інших пакувальних матеріалів, які дозволяють зберегти насичений аромат кавових зерен на протязі тривалого часу. Якщо це полімерні пакети, то в них повинен бути передбачений спеціальний клапан, який забезпечує вихід газу, котрий накопичується в кавових зернах в процесі обсмажування [4, с.212]. Основні вимоги до фасування та зберігання регламентується ДСТУ ISO 8455:2018 (ISO 8455:2011, IDT) «Кава зелена. Настанови щодо зберігання та транспортування».

Кожний етап виробництва так чи інакше зменшує строк придатності кавового зерна. В той час, як сира кава може зберігатися роками, обсмажена втратить свій аромат максимум через два тижні при неправильному зберіганні.

Отже, виробництво кави натуральної смаженої це складний і тривалий процес, який безпосередньо впливає на якість та споживні властивості готового продукту в процесі товарообігу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Методичні рекомендації товарознавчих досліджень смакових товарів: звіт НДР (заключ) /МЮУ, ОНДІСЕ; керівник Н.П, Сапун; викон.: І.М.Соколовська, О.О. Мінаєва.0117U001888. Одеса. 2018.
2. Назаренко В.О., Юдічева О.П., Жук В.А. Формування якості товарів. Частина 1, 2021. 324 с.
3. Денисов Д. Д. Професійна кава. Біблія баріста: довід. Матеріал та навчальний посібник для баріста. М.: ЗАТ Видавничий дім «Ресторанні відомості», 2012. 120 с.
4. Сирохман І.В., Раситюк Т.М. Товарознавство смакових товарів: Підручник / І. В. Сирохман, К.: Лібра, 2008. 600 с.
5. ГОСТ 6805-97 Кава натуральна смажена. Загальні технічні умови. Введ. 01.09.2000. К.: Держспоживстандарт України, 2000. 22 с.

Сергій Стрілець

старший судовий експерт сектору трасологічних досліджень та обліку відділу криміналістичних видів досліджень Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Харків, Україна

Юлія Піскунова

судова експертка сектору трасологічних досліджень та обліку відділу криміналістичних видів досліджень Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Харків, Україна

СТАНДАРТНА ОПЕРАЦІЙНА ПРОЦЕДУРА, ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБ'ЄКТИВНОСТІ ТА ПОВНОТИ ТРАСОЛОГІЧНОГО ЕКСПЕРТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У процесі проведення трасологічних судових експертиз (за експертними спеціальностями 4.1 "Дослідження слідів людини та слідів тварини", 4.2 "Дослідження знарядь, агрегатів, інструментів і залишених ними слідів, ідентифікація цілого за частинами", 4.4 "Дослідження ідентифікаційних номерів та рельєфних знаків") виникає велика кількість проблемних питань. Вони носять процесуальний, методичний, особистісний характер. Найбільш гострі з них є ті, що пов'язані з методичним забезпеченням.

Наразі необхідно констатувати, що експертами-трасологами Експертної служби МВС у їх експертній діяльності використовуються методичне забезпечення, яке дуже часто застаріло та не враховує виклики сьогодення.

Останнім часом Науковою радою Експертної служби МВС були схвалені нові методичні рекомендації та методики, які регулюють дослідження слідів взуття, пломб з роторним механізмом замикання та пломб з якірним механізмом замикання. Ці методичні розробки більш повно враховують запити експертної практики сьогодення, вони стали більш розгорнуті, інформативні.

Однак, необхідно констатувати, що не за всіма вищевказаними експертними спеціальностями прийняті методики дослідження чи методичні рекомендації. Також, є діючі методики, які потребують, вдосконалення, оновлення. До таких відноситься, наприклад, методика трасологічного дослідження замків. На експертне дослідження цього виду останнім часом надходять об'єкти нового типу, принципу дії. Їх дослідження вимагає нових підходів. Також, необхідно звернути увагу на те, що за багатьма напрямками трасологічної експертизи взагалі відсутні методики дослідження. До них відносяться: дослідження знарядь, інструментів та їх слідів, дослідження пошкоджень на одязі, дослідження виробів масового виробництва та інші.

Застарілість або відсутність методик дослідження за окремими напрямками, безпосередньо впливають на методичне забезпечення виконання судових експертиз, зокрема, трасологічних.

Для виправлення наявних недоліків, значного покращення методичного супроводу експертної практики необхідно розробити ряд певних заходів. Вирішити цей комплекс проблем, на наш погляд, можливо за допомогою впровадження стандартних операційних процедур (СОП). Тобто, необхідно розробити та офіційно впровадити в експертну практику *стандартні операційні процедури* (далі - СОП) дослідження окремих видів об'єктів.

Стандартна операційна процедура - це документально оформлені інструкції з виконання окремих виробничих процедур, максимально деталізовані та викладені в тій послідовності, в якій ці процедури мають виконуватись [2]. Іншими словами, це – покрокові інструкції, які докладно відповідають на питання: хто?, що?, де?, коли? і як? необхідно діяти.

За допомогою введення СОП можна:

забезпечити одноманітність, узгодженість і контроль над проведеними процесами та гарантувати, що процедура (процес проведення дослідження) виконується точно таким же способом кожен раз, незалежно від виконавця;

створити стандартну та загальну базу для навчання співробітників, адаптація нових співробітників у підрозділі проходить швидше і ефективніше;

мінімізувати негативний вплив, так званого, «людського» фактору (наприклад, різне трактування окремими співробітниками однієї і тієї ж самої процедури дослідження);

мінімізувати ймовірність допущення помилок;

впровадження системи об'єктивної оцінки виконаної роботи;

створити умови для впровадження системи управління якістю (СУЯ);

створити умови для сертифікації окремих підрозділів та експертних напрямків, у тому числі трасологічного, згідно з вимогами міжнародного стандарту ДСТУ ISO/IEC 17025 .

Стандартні операційні процедури зможуть забезпечити одноманітне, методично правильне проведення зокрема трасологічних судових експертиз та експертних досліджень.

На наш погляд, в першу чергу, необхідно до вже прийнятих методик дослідження затвердити стандартні операційні процедури, як додатки. Ці СОП повинні бути складовою частиною методики дослідження, конкретизувати її за певним напрямком. Крім того, вони повинні враховувати особливості дослідження певних об'єктів.

Насамперед, доцільно було б доповнити методику трасологічного дослідження замків СОП, які б врегульовували процедуру дослідження окремих видів об'єктів. До них відносяться: дослідження циліндрових механізмів з

циліндричними штифтами, циліндрових механізмів типу «Abloy», сувальдних замків, навісних замків тощо.

Методику встановлення цілого за частинами можна було б доповнити СОП для дослідження виробів зі скла та полімерних матеріалів, частин виробів з паперу, частин предметів з металу, дроту, частин тканини, частин предметів виготовлених з деревини.

Можливо, має сенс прийняти СОП у тих напрямках трасологічної експертизи, по яких ще не прийняті методики дослідження. Це може бути, наприклад, дослідження предметів масового виробництва, в рамках якого можуть проводитись дослідження дуже великого спектру об'єктів (взуття, електричного дроту (кабелю), різного роду тари, упаковок та багато інших). Дослідження таких об'єктів мають свої особливості і їх необхідно враховувати з метою найбільш дієвої допомоги експертові-трасологові при дослідженні цих об'єктів.

Впровадження в експертну практику СОП може значно покращити методичну допомогу експертам у проведенні трасологічних експертиз, і як наслідок, підвищити їх якість, а також професійний рівень експертних висновків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кофанов А.В., Волошин О.Г., Літвінова О.В. Трасологічні дослідження: Курс лекцій. К. : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2010. 304 с. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/2310/1/Курс%20лекцій%20Трасологічні%20дослідження.pdf> (дата звернення 22.02.2023)
2. Лугова О. Стандартні операційні процедури: як впровадити. Медична справа: веб-сайт. URL : <https://medplatforma.com.ua/article/2030-standartn-operatsyn-protseduri-sop-yak-vprovaditi> (дата звернення 22.02.2023)
3. Методика судової трасологічної експертизи (загальна частина). К.М Ковальов, В.А. Кузнєцов. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2019. 19 с.
4. Стандартні операційні процедури. Центр громадського здоров'я МОЗ України : веб-сайт. URL : <https://phc.org.ua/kontrol-zakhvoryuvan/infekciyniy-kontrol-0/infekciyniy-kontrol-tuberkulozu/standartni-operaciyni-proceduri> (дата звернення 22.02.2023)
5. Стандартні операційні процедури ДСНС. Державна служба України з надзвичайних ситуацій. URL : <https://dsns.gov.ua/uk/protiminna-diyalnist/normativna-baza/standartni-operativni-proceduri-dsnsstandartni-operaciyni-proceduri> (дата звернення 22.02.2023)
6. Судова трасологічна експертиза: метод. посіб. / уклад. : К.М. Ковальов, В.А. Кузнєцов. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2019. 123 с.

Наталія Швець

старша судова експертка лабораторії почеркознавчих, трасологічних, балістичних досліджень, технічної експертизи документів та інших досліджень Одеського науково дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України, м. Одеса, Україна

Олександра Бурдейна

судова експертка лабораторії почеркознавчих, трасологічних, балістичних досліджень, технічної експертизи документів та інших досліджень Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України, м. Одеса, Україна

МОЖЛИВОСТІ СУДОВО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ ДОКУМЕНТІВ, ЩО ПІДДАВАЛИСЬ ПІДРОБЦІ

У процесі досудового розслідування, судового провадження, а також цивільно-правових відносин досить часто доводиться мати справу з документами, які зазнали підробки.

Термін «документ» походить від латинського «documentum», що буквально перекладається як «свідчення», «доказ», «взірець», «посвідчення».

Під документом у його техніко-криміналістичному значенні розуміють матеріальний об'єкт дослідження, що являє собою предмет (папір, картон тощо), на якому мовними знаками зафіксована інформація (думки людини та відомості про факти), призначений для її передачі у часі та просторі [1, с. 14].

Документ є складним матеріальним утворенням, тому будь-який його елемент може стати об'єктом техніко-криміналістичної експертизи.

Поняття «документ» у юридичній літературі набуває трьох значень: 1) письмовий акт, здатний бути доказом юридичних відносин або фактів, що спричиняють правові наслідки; 2) офіційне посвідчення особи (паспорт, трудова книжка тощо); 3) матеріальний об'єкт, у якому міститься певна інформація [2, с. 67].

На сьогодні, судово-технічна експертиза документів (СТЕД) – є найбільш розповсюдженим й найскладнішим видом криміналістичних експертиз, що призначаються в будь-якому виді судочинства – кримінальному, цивільному, адміністративному й господарському. Технічна експертиза документів, встановлюючи факт виготовлення підроблених документів, допомагає встановити безпосередній об'єкт та предмет злочину.

Предметом судово-технічної експертизи документів є фактичні обставини, які встановлюються в процесі техніко-криміналістичного дослідження, що пов'язані із виготовленням документів, ототожненням матеріалів документів й технічних засобів виготовлення документів, що можуть мати значення доказів за

кримінальними провадженнями, цивільними, адміністративними й господарськими справами. Окремі автори предмет техніко-криміналістичної експертизи документів окреслюють сукупністю різноманітної інформації, що відображається в документах під час їх виготовлення, використання та незаконного втручання в їх зміст [3, с. 127].

Важливе місце у вивченні можливостей судово-технічної експертизи відіграє знання її об'єктів. Велика кількість завдань, що ставиться при проведенні судово-технічної експертизи документів, об'єктивно вимагає застосування цілого ряду різноманітного обладнання та відповідних методів дослідження.

Відповідно до Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз затверджених наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року №53/5, технічна експертиза документів поділяється на експертизу реквізитів документів, експертизу друкарських форм та експертизу матеріалів документів (у даному випадку розглянемо два види – експертизу реквізитів документів та друкарських форм) [4].

До основних завдань та можливостей СТЕД відносяться: встановлення фактів і способів внесення змін до документів (підчистка, травлення, дописка, переклеювання фотокарток, літер тощо) та виявлення їх первинного змісту; виявлення залитих, замазаних, вицвілих та інших слабо видимих або невидимих текстів (зображень); встановлення виду та ідентифікація приладів письма за штрихами; визначення відносної давності виконання документа або його фрагментів, а також послідовності нанесення штрихів, що перетинаються; встановлення цілого за частинами документа; встановлення документа, виготовленого шляхом монтажу із застосуванням копіювально-розмножувальної та комп'ютерної техніки; встановлення типу, системи, марки, моделі та інших класифікаційних категорій друкарської техніки, ідентифікація цих засобів за відбитками їх знаків; встановлення типу та ідентифікація комп'ютерної і копіювально-розмножувальної техніки за виготовленими за їх допомогою матеріальними документами; встановлення способу нанесення відтисків печаток, штампів, факсиміле; ідентифікація печаток, штампів, факсиміле тощо за їх відтисками; відповідність часу нанесення відтисків печаток, штампів даті виготовлення документа тощо [4].

Особливої уваги при дослідженні СТЕД потребують документи зі спеціальними засобами захисту, оскільки вони мають певну сукупність властивостей, що ускладнюють несанкціоноване виготовлення або внесення у них змін. Для надання відповідей на запитання, що ставляться перед експертом необхідно володіти спеціальними знаннями щодо специфіки таких засобів захисту, особливостей їх «реакції» на втручання у документ.

Способи підробки документів, насамперед, зумовлені науковим та науково-технічним прогресом у державі. З кожним днем набуває стрімкого розвитку наука і техніка, стають доступними спеціальна технічна література та необхідні матеріали,

що дозволяє підроблювачам удосконалювати уміння та навички для підроблення документів.

Говорячи про способи підробки слід розібратися що ж таке «підроблений документ». Так, у криміналістичній літературі всі документи за юридичною природою поділяють на справжні та підроблені. Справжні документи - ті, що виготовлені уповноваженим підприємством - виробником, у відповідності зі встановленою формою, зміст яких відповідає дійсності. Підроблені - ті, які належним чином виготовлені, але містять у собі неправдиві дані або реквізити, що не відповідають дійсності [2, с. 51].

Іншими словами, підробленими називаються спеціально сфабриковані (повністю імітовані) або навмисно змінені (частково перероблені) документи, зміст яких не відповідає дійсності. Тут виділяються два види підробки - це повна та часткова.

Повна підробка документа передбачає його виготовлення через повну імітацію справжнього, зміст якого не відповідає дійсності. До можливостей такого дослідження належить встановлення: способу виготовлення документа; виду, марки, моделі, засобу друку чи копіювального апарату; загального джерела походження документа; ідентифікації конкретного обладнання за його наявності.

Розглянувши основні можливості та етапи повної підробки документів, слід зазначити, що не дивлячись на розвиток сучасного технологічного обладнання, кваліфікована повна підробка трапляється досить рідко. Відтворити точність малюнків, мікродруку, форм і особливостей букв, цифр типографського шрифту, кольору барвників, якості паперу бланку та захисних властивостей в кустарних умовах дуже складно, тому документи виготовляються більш спрощеними способами.

Наступним видом підробки є часткова, яка здійснюється внесенням змін до окремих реквізитів справжнього документа.

На сьогодні, традиційно сформовані найбільш поширені способи часткової підробки документів, а саме: видалення тексту шляхом підчистки, травлення, змивання; внесення нових записів шляхом дописування, вставки, додруковування, домальовування, виправлення; заміна частин документу: вклейка, заміна фотокартки та аркушів; підроблення печаток і штампів; підроблення підписів. Кожна з цих груп характеризується окремими способами зміни початкового змісту документів, які мають низку характерних ознак.

Завдання експертного дослідження не обмежується лише виявленням ознак (наприклад, травлення), оскільки воно може бути випадковим. Експерт має встановити, які реквізити були видалені, їх початковий зміст, яким способом проводилося травлення. Лише у такому разі слідство та суд матимуть змогу зробити правильні висновки щодо навмисного підроблення, і в подальшому, висувати версії щодо мети підроблення тощо. До можливостей такого виду дослідження належить встановлення: первинного змісту тексту, замаскованого, залитого, замазаного тощо, слабо видимих записів, відносного часу виготовлення документа, його частин та

реквізитів тощо.

Не менш важливим для виявлення підроблених документів є дослідження друкарських засобів та їх відбитків. Друкарські засоби за цільовим призначенням поділяються на дві групи: засвідчувальні - для підтвердження достовірності викладених у документі фактів (печатки, штампи тощо); поліграфічні - засоби виготовлення бланків документів, цінних паперів тощо (класичні і оперативні способи друку). Даний вид дослідження вирішує низку таких завдань як: встановлення способу нанесення відбитків печаток, штампів та способу виготовлення друкарських засобів; змін в друкуючих засобах та їх відбитках; виду друкуючої форми, якою виготовлені відбитки; встановлення відносної давності виготовлення друкуючих засобів та їх відбитків; встановлення тотожності друкарських засобів та їх відбитків (залежить від їх ідентифікаційних ознак, як загальних, так і окремих, що виникають під час виробництва або в результаті експлуатації) тощо.

Нерідко дослідженню підлягає ідентифікація письмового приладдя, встановлення дописки, хронологічної послідовності нанесення штрихів, що перетинаються тощо. Для прикладу, основне значення встановлення послідовності виконання фрагментів документа зводиться до того, що воно сприяє вирішенню питання про те, чи є цей документ справжнім чи підробленим.

Підсумовуючи вищенаведене, слід зазначити, що дослідження підроблених документів потребує застосування спеціальних знань та комплексу індивідуальних методів у галузі техніко-криміналістичного дослідження документів, яке на сьогоднішній час має досить широкі можливості та надає допомогу судовим, правоохоронним органам, юридичним та фізичним особам у збиранні доказової бази при розслідуванні злочинів та розгляду судових справ, пов'язаних із підробкою документів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Техніко-криміналістичне дослідження документів: навч.-метод. посіб./ [авт. кол.: О.В. Воробей, А. В. Кофанов]. – К: Нац. акад. внутр. справ, 2011. 312 с.
2. Техніко-криміналістичне дослідження підробленого паспорта громадянина України: навчальний посібник. Л.Л. Патик К.: «Центр учбової літератури», 2013. 142 с.
3. Криміналістичне документознавство: практ. посіб. В.В. Бірюков, В.В. Коваленко, Т. П. Бірюкова та інш.; за заг. ред. В.В. Бірюкова. Київ: Вид. Паливода А. В., 2007. 332 с.
4. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: затверджена наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 року № 53/5. Дата оновлення: 02.02.2023. [URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98) (дата звернення 15.03.2023).

Напряг № 7

Удосконалення організації судово-експертної діяльності: проблеми теорії та практики

Renata Włodarczyk

dr hab. inż. prof. CB Bezpieczeństwo Wewnętrzne Akademia Nauk Stosowanych Collegium Balticum, Szczecin, Rzeczypospolita Polska

EKSPERYMENT PROCESOWY I PRZESZUKANIE – CZYNNOŚCIAMI ISTOTNYMI DLA KRYMINALISTYCZNYCH USTALEŃ

Na miejscu przestępstwa realizowane są nie tylko oględziny, ale szereg innych czynności. Należą do nich m.in. eksperyment procesowy (kryminalistyczny), penetracja terenu, przeszukanie, wizja lokalna, okazanie, oględziny zwłok [1, s. 90-91]. Istotą jest przeprowadzenie ich krótko po zdarzeniu, gdyż ma to znaczenie dla kryminalistycznych ustaleń procesu wykrywczego. Ze względu na ograniczoną objętość doniesienia skoncentruję się na eksperymencie procesowym i przeszukaniu – w ramach odtworzenia prawdy o zdarzeniu i w celu stworzenia wersji śledczej (kryminalistycznej).

Po przeprowadzeniu oględzin wstępnych (ogólnoorientacyjnych) i szczegółowych, następuje etap oględzin końcowych (kontrolnych). Polega on na ponownym sprawdzeniu miejsca zdarzenia i określenia czy nic nie zostało pominięte. Zachodzi tutaj również potrzeba sprawdzenia prawidłowości zbudowanych wersji. Chociaż rzadko się tak dzieje, ale istnieje możliwość, by na etapie oględzin końcowych, policjant przeprowadził eksperyment w celu: • sprawdzenia czy przestępstwo mogło być dokonane w określonych warunkach; • sprawdzenia czy określona osoba mogła popełnić przestępstwo w danych warunkach; • ustalenia czy przestępstwo mogło być popełnione w określony sposób; • ustalenia możliwości wystąpienia określonych skutków przestępstwa w rezultacie działania sprawcy; • ujawnienia dowodów przestępstwa, w tym śladów kryminalistycznych; • sprawdzenia prawdziwości zeznań lub wyjaśnień (np. sprawca ujęty na gorącym uczynku); • wyjaśnienia sprzeczności w zeznaniach lub wyjaśnieniach. Na przykład polega to na ustaleniu możliwości: widzenia czy słyszenia „przypadkowego” oddania strzału z broni palnej lub dostania się do obiektu: czy wartownik chroniący go mógł słyszeć wywarzanie drzwi, czy przez okno piwniczne można było wejść do danego pomieszczenia. W celu takich i innych ustaleń podejmuje się działania nazywane eksperymentem (łac. *experiri* – próbować, doświadczać) procesowym zwanym też śledczym, procesowo-kryminalistycznym, kryminalistycznym, taktycznym, dowodowym jako czynności procesowo-kryminalistycznej. Może go realizować organ prowadzący postępowanie karne i może go przeprowadzić w postępowaniu przygotowawczym (w tym w ramach śledztwa lub podczas czynności oględzinowych – w niezbędnym zakresie) lub w postępowaniu sądowym (w trybie i przy przestrzeganiu warunków wskazanych może

go przeprowadzić wyznaczony przez sąd ze składu sędzia albo sąd wezwany), o ile jest to celowe dla sprawdzenia (potwierdzenia lub wykluczenia) okoliczności mających istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy. Wyjaśnienie wątpliwości na dalszym etapie postępowania ma zaś na celu: • sprawdzenie już zebranych dowodów: ustalenie czy dany rodzaj czynności, zachowania, zjawiska, ciągu zdarzeń i ich wzajemne związki są w ogóle możliwe; • sprawdzenie percepcji zmysłowej człowieka (słyszalności dźwięku, mowy, widoczności), możliwości wykonania czynności, sposobu powstania śladów w określonych warunkach (czasowych, przestrzennych, przedmiotowych, podmiotowych); • sprawdzenie wersji śledczych lub hipotez opartych na materiale sprawy i na doświadczeniu organu procesowego; • przyczynia się jako środek do poznania określonych związków zachodzących między rzeczami a zjawiskami mającymi istotne znaczenie w sprawie [2, s. 59]. Eksperyment występuje w dwóch formach: doświadczenia i odtworzenia (rekonstrukcja); mają one charakter zmysłowy, akcesoryjny i weryfikujący rozbieżności (wyjaśnienia osoby podejrzanej/podejrzanego; zeznania świadków), stanowiąc źródło dowodowe, a uzyskane informacje są środkiem dowodowym służącym do sprawdzenia przydatności uzyskanych wcześniej informacji procesowych i zebranych dowodów, więc dają podstawę do dokonania ustaleń faktycznych w sprawie. Doświadczenie należy rozumieć jako wywołanie czegoś w określonych warunkach, umyślne zestawienie jakichś warunków w celu poznania skutków lub sprawdzenie przypuszczalnych skutków. Może, ale nie musi być przeprowadzane na miejscu zdarzenia, nie musi być też ściśle związane z przebiegiem zdarzenia. Odtworzenie zaś, to powtórzenie czegoś, tak samo jak było poprzednio. Forma odtworzenia powinna być ściśle powiązana z przebiegiem zdarzenia lub z jego częścią, bo polega na sprawdzeniu czy to zdarzenie/jego fragment mogło mieć miejsce w określonych okolicznościach lub czy miało taki, jak zakłada się przebieg. Decydując się tę czynność dowodową trzeba pamiętać, że powinna być wykonana na miejscu zdarzenia w warunkach identycznych lub maksymalnie zbliżonych do tych, jakie panowały w momencie przestępnego zachowania sprawcy (w terenie otwartym: pogoda, miejsce, pora dnia, roku, podobna widoczność, źródła i natężenie hałasu), bo pozwoli to na rzetelne poprowadzenie sprawdzenia. Celu tej czynności nie wyklucza przeprowadzenie jej w warunkach imitacji zaproponowanej przez strony postępowania. Odtworzenie bowiem warunków naturalnych na potrzeby konkretnego eksperymentu będzie nieraz niemożliwe do zrealizowania. Obie formy eksperymentu: doświadczenia i odtworzenia, mają na celu sprawdzenie (zweryfikowanie) zebranych wcześniej dowodów, a często też uzyskanie nowych dowodów w sprawie przez uzupełnienie luki w brakującym ogniwie uzyskanych wcześniej dowodów. Pamiętać należy, że wiarygodność wyniku eksperymentu będzie tym większa, im więcej razy doszło do jego powtórzenia się, bo tylko powtarzalny wynik, przy zastosowaniu zmiennych elementów przeprowadzanego doświadczenia, nabiera przymiotów pełnej wiarygodności [1, s. 98; 3, s. 421-422; 4, s. 440; 5, s. 250-253; 8, s. 176; 13, s. 39]. Aby osiągnąć zamierzenie, przeprowadzenie eksperymentu wymaga szczegółowego przygotowania i określenia następujących:

1) celu, czasu, miejsca i przedmiotów, jakie zostaną użyte podczas eksperymentu. Istotne są również warunki terenowe w przypadku szeregu zdarzeń. Ukształtowanie terenu, jego oświetlenie, a także usytuowanie obiektów mają wpływ na widoczność określonych zjawisk, słyszalność czy też możliwość wykonania odpowiednich czynności. W eksperymencie wykorzystać należy oryginalne przedmioty w przypadku, gdy jego celem jest sprawdzenie ich właściwości, możliwości wykonania nim określonych działań, pozostawienia określonych śladów; choć z uwagi na zasady bezpieczeństwa powinno się unikać posługiwania niebezpiecznymi przedmiotami, jak nóż lub „tulipan” ze szklanej butelki, których użyto do dokonania przestępstwa. W takich sytuacjach, dla potrzeb ww. czynności stosuje się atrapy odpowiadające kształtem i wielkością rzeczywistym narzędziom przestępstwa;

2) liczby i rodzaju zamierzonych doświadczeń;

3) szczegółowej metodyki sprawdzania – opracowanej w ścisłym związku z hipotetycznym przebiegiem zdarzenia ustalonym w oparciu o wyniki oględzin, zeznania i wyjaśnienia;

4) osób uczestniczących w eksperymencie; ze wskazaniem funkcji, jakie mają pełnić i sposobu powiadomienia ich o udziale w czynnościach, np. biegli lub specjaliści, których obecność będzie obowiązkowa w przypadku, gdy prawidłowa organizacja i ocena wyników eksperymentu wymaga wiadomości specjalnych, a także tzw. pozoranci, świadkowie przybrani, co determinowane jest przez stadium i kategorię postępowania oraz rodzaj prowadzonych ustaleń;

5) środków technicznych, transportu i materiałów koniecznych do realizacji eksperymentu;

6) ewentualnych pytań do uczestników eksperymentu;

7) sposobu zabezpieczenia przebiegu eksperymentu, zwłaszcza zapewnienia bezpieczeństwa jego uczestnikom i uniemożliwienia ewentualnej ucieczki podejrzanemu;

8) zaplanowanie sposobu dokumentacji i rejestracji przebiegu eksperymentu [3, s. 424; 8, s. 120-122]. Istnieje obecnie możliwość dokumentowania przebiegu i wyników tej czynności z wykorzystaniem danych uzyskanych metodą laserowego skanowania 3D. Możliwe jest także przeprowadzenie późniejszego wirtualnego eksperymentu z zastosowaniem uzyskanych w ten sposób danych. Dzięki korzystaniu z techniki 3D możliwe jest m.in. stwierdzenie czy z pozycji jaką zajmował świadek, miejsce zdarzenia było faktycznie widoczne, jaka jest dokładna odległość między dwoma punktami, czy stojąc na ziemi, uczestnik zdarzenia mógł sięgnąć do danego punktu lub przedmiotu, jakim dokładnie zakresem pola widzenia dysponował świadek i podejrzany. Technika laserowego skanowania 3D charakteryzuje się dokładnością i obiektywizmem pomiaru niespotykanym dzięki innym technologiom. Ponadto jej zaletą jest odporność danych pomiarowych na manipulację, wysoka rozdzielczość obrazowania, bezdotykowe rejestrowanie danych, a także zachowanie badanego obiektu w nienaruszonym stanie. Dokonanie laserowego skanowania 3D można przeprowadzić w ramach odrębnej ekspertyzy, którą jest możliwość zrealizowania w trakcie eksperymentu procesowego.

Wtedy w protokole eksperymentu trzeba zaznaczyć, że w toku jego prowadzenia dokonano przedmiotowych pomiarów, a ich wynik i interpretację, biegły z zakresu laserowego skanowania 3D zamieści w odrębnie sporządzonej w tym celu opinii [14, s. 292-296].

W związku z tym, że przeprowadzenie eksperymentu wiąże się z ryzykiem, organ procesowy ocenia i uwzględnia czy uzyskane efekty dowodowe przewyższają poniesione na niego nakłady. Tutaj niedopuszczalne jest przeprowadzanie eksperymentu, który:

- zagraża życiu lub zdrowiu człowieka;

- uwłacza godności osobistej lub moralności uczestników eksperymentu, dzięki naruszeniu dobrych obyczajów, przyjętych zasad i wartości społecznych, rozgłoszeniu faktów o charakterze intymnym;
- łączy się z udziałem pokrzywdzonego lub świadka, od których trzeba uzyskać zgodę;

- grozi ujawnieniem tajemnicy prawnie chronionej;
- może spowodować duże straty mienia niewspółmierne do znaczenia eksperymentu;
- łączy się z przybraniem do czynności zwłok ludzkich;
- nie może być przeprowadzony, gdy wątpliwości można rozstrzygnąć w inny sposób (prostszy lub korzystniejszy z ekonomicznego punktu widzenia).

Należy tutaj zwrócić uwagę na fakt, że od eksperymentu procesowego różni się eksperyment rzeczoznawczy. Przeprowadzany jest on przez biegłego w ramach badań do ekspertyzy, koniecznych do wydania opinii i to również w obrębie kryminalistyki. Zasadniczą cechą, jaka odróżnia oba eksperymenty jest to, że eksperyment przeprowadzany w postępowaniu dowodowym przez sąd lub inne organy prowadzące postępowanie jest czynnością procesową w ścisłym tego słowa znaczeniu, a eksperyment rzeczoznawczy nie posiada tego przymiotu, bo jest częścią składową opinii biegłego. Drugą cechą różnicującą te czynności jest podmiot dokonujący czynność. Eksperyment procesowy, to działanie organu procesowego, który prowadzi postępowanie karne, a eksperyment rzeczoznawczy przeprowadzany jest przez biegłych wielu różnych specjalności.

Reasumując powyższe rozważania, podstawowe elementy definiujące eksperyment stanowią:

- samoistną czynność procesową realizowaną przez organ prowadzący postępowanie karne;

- zastosowanie jednej z dwóch metod badawczych: doświadczenia lub odtworzenia zdarzeń albo ich fragmentu(-ów);

- osiągnięcie celu dzięki sprawdzeniu okoliczności mających istotne znaczenie w sprawie; okoliczności te wynikają z założeń wersji śledczych lub z zebranego materiału dowodowego;

- zachowanie czynności w ściśle określonych warunkach odpowiadających przebiegowi zdarzenia, a ich wynikiem jest potwierdzenie lub obalenie zebranego materiału dowodowego, uzyskanie nowych dowodów lub sprawdzenie wersji śledczych. Otrzymane wyniki eksperymentu mogą więc być pozytywne lub negatywne, przy czym

wynik pozytywny potwierdza możliwość zaistnienia określonego zdarzenia, natomiast wynik negatywny wyklucza możliwość zaistnienia zdarzenia lub jego przebiegu w określony sposób [3, 422-423; 6, s. 51; 7, s. 125].

Jeśli podczas przestępstwa, jego sprawca zostanie zatrzymany na gorącym uczynku, to w celu znalezienia i zatrzymania przedmiotów podlegających oględzinom lub mogących stanowić dowód rzeczowy, Policja i w toku czynności wyjaśniających również inne organy je prowadzące, mogą dokonać przeszukania pomieszczeń i innych miejsc z nim związanych. Można też dokonać przeszukania osoby (sprawcy), jej odzieży i podręcznych przedmiotów, gdy będą istnieć uzasadnione podstawy do przyjęcia, że przedmioty i dowody pochodzące z przestępstwa mogą być przy osobie lub w miejscu z nią związanym (uwzględniając zasady i granice określone w art. 227 k.p.k. – ustawy z 6 czerwca 1997 r. *Kodeks postępowania karnego* (Dz.U. 1997, Nr 89, poz. 555 ze zm., tj. *przeszukanie lub zatrzymanie rzeczy powinno być dokonane zgodnie z celem, z zachowaniem umiaru, w granicach niezbędnych dla osiągnięcia celu, przy zachowaniu należytej staranności, w poszanowaniu prywatności i godności osób, których ta czynność dotyczy, bez wyrządzania niepotrzebnych szkód i dolegliwości. Najlepiej jest, gdy przeszukania dokona osoba tej samej płci, w oddzielnym pomieszczeniu lub za parawanem*).

Zgodnie z art. 304 § 1 k.p.k., każdy obywatel dowiedziawszy się o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu ma społeczny obowiązek zawiadomienia o tym prokuratora lub Policję. Jest to obowiązek społeczny, bo za jego niewykonanie nie grozi żadna kara. Obowiązek ten jednak powinien wynikać z poczucia odpowiedzialności, uczciwości, empatii i wrażliwości na ludzką krzywdę.

W myśl obowiązujących przepisów, przeszukania dokonuje się w celu wykrycia, zatrzymania lub przymusowego doprowadzenia osoby podejrzanej/podejrzanego oraz w celu znalezienia rzeczy mogących stanowić dowód w sprawie lub podlegających zajęciu w postępowaniu karnym, a zawiadomienie o przestępstwie powinno być przyjęte od każdej osoby, która w tym celu zgłosiła się do jednostki organizacyjnej Policji lub zwróciła się do policjanta w jakimkolwiek innym miejscu.

Przeszukanie może zostać przeprowadzone w każdej sprawie, niezależnie od rodzaju przestępstwa i odnosi się ono także do wypadków niecierpiących zwłoki. Wypadki te występują wtedy, gdy zachowanie zasadniczego trybu przeszukania mogłoby skutkować utratą dowodu. Jeśli postanowienie sądu lub prokuratora nie mogło być uprzednio wydane, organ dokonujący przeszukania okazuje nakaz kierownika swojej jednostki lub legitymację służbową i zwraca się niezwłocznie do sądu lub prokuratora o zatwierdzenie przeszukania. Postanowienie sądu bądź prokuratora w przedmiocie zatwierdzenia należy doręczyć osobie, u której dokonano przeszukania. Na żądanie osoby, u której dokonano przeszukania, doręcza się jej w terminie 14 dni postanowienie w przedmiocie zatwierdzenia przeszukania. O prawie wystąpienia z takim żądaniem należy tę osobę pouczyć podczas przeszukania, które dokonuje się w porze dziennej w godzinach 6.00-22.00 (w porze nocnej dozwolone jest w przypadku niecierpiącym zwłoki; jeśli

przeszukanie rozpoczęto za dnia można je kontynuować mimo nastania pory nocnej, w której można też przeszukiwać pomieszczenia magazynowe lub dostępne w tym czasie dla nieokreślonej liczby osób) i tylko wtedy, gdy istnieją uzasadnione podstawy jego przeprowadzenia, czyli że osoba podejrzana lub wymienione rzeczy znajdują się w danym pomieszczeniu lub innym miejscu. Osoba, u której dokonuje się przeszukania ma prawo być obecna podczas przeszukania, może też przybrać inną osobę (dorosłego domownika lub sąsiada), która może być obecna w toku czynności, lecz nie może utrudniać ich przeprowadzenia. Jeśli chodzi o treść ww. postanowienia, to powinno ono zawierać: wyraźny cel ze wskazaniem osoby podejrzanej, która ma być wykryta, zatrzymana lub przymusowo doprowadzona, lub ze wskazaniem rzeczy, które mają być znalezione lub zatrzymane, a będą stanowiły dowód w sprawie lub podlegały zajęciu w postępowaniu karnym, jak też imię, nazwisko, adres podmiotu, u którego przeszukanie ma być prowadzone, organ wykonujący czynność. Uzasadnienie postanowienia nie powinno ograniczać się do powtórzenia przepisów ustawy, które stanowią podstawę zarządzenia przeszukania, a należy w nim przedstawić dowody lub przytoczyć okoliczności dające podstawę do przypuszczenia, że osoba podejrzana lub wymienione rzeczy znajdują się w miejscu wskazanym w postanowieniu. Na postanowienie dotyczące przeszukania i sposób jego realizacji, przysługuje zażalenie. Uczestniczący w przeszukaniu mogą także wnieść zarzuty związane z przeszukaniem do protokołu (opis zatrzymanych osób, rzeczy) sporządzanego na tę okoliczność. Przeszukania dokonuje się również na podstawie możliwych do weryfikacji informacji, uzyskanych w wyniku czynności pozapprocesowych.

Zgodnie z art. 240 k.k. ustawy z 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny* (Dz. U. z 1997, nr 89 poz. 555 ze zm.), jeśli przestępstwo charakteryzuje się wysoką szkodliwością społeczną, obowiązek zawiadomienia o nim organów ścigania i dokonania przeszukania miejsca oraz osób, staje się obowiązkiem prawnym zagrożonym karą pozbawienia wolności do lat 3. Ponadto art. 304 § 2 k.p.k. nakłada na instytucje państwowe i samorządowe, które w związku ze swą działalnością dowiedziały się o popełnieniu poważnego przestępstwa ściganego z urzędu, obowiązek niezwłocznego zawiadomienia o tym prokuratora lub Policję. Powinny również przedsięwziąć niezbędne czynności do czasu przybycia organu powołanego do ścigania przestępstw lub do czasu wydania przez ten organ stosownego postanowienia, a więc podjąć niezbędne czynności, by nie dopuścić do zatarcia śladów i dowodów przestępstwa. Poza możliwością utraty śladów i dowodów rzeczowych znajdujących się na miejscu zdarzenia lub na innym z nim związanym miejscu, istnieje niebezpieczeństwo celowego lub przypadkowego ich pozostawiania, co może doprowadzić do błędnego wnioskowania o przebiegu przestępstwa i jego sprawcy, a w konsekwencji niewłaściwego sformułowania wersji śledczej. W celu zapobieżenia temu, szybka reakcja organów ścigania karnego, z przeprowadzeniem czynności w niezbędnym zakresie, a co się z tym wiąże,

natychmiastowego dokonania przeszukania w ważnych a wskazanych miejscach, może zapobiec popełnieniu błędów na dalszych etapach procesu wykrywczego [6, s. 6-12; 9, s. 26; 10, s. 43; 11, s. 10-21].

Do czynności o charakterze kryminalistycznym należy rekonstrukcja zdarzenia. Opiera się ona na danych, które uważa się za prawdziwe i polega na realistycznej konkretyzacji zdobytej wiedzy. Tak więc organ procesowy może, po przeanalizowaniu stosownych wyników oględzin, przeszukań, przesłuchań, ekspertyz i eksperymentów śledczych, zrekonstruować taki fragment zdarzenia, na jaki pozwalają mu zgromadzone środki dowodowe. Dlatego przy przeprowadzaniu oględzin istotne jest właściwe zabezpieczenie przedmiotu oględzin, tak, aby nie doszło do powstawania śladów wtórnych lub naniesienia „nowych” (pochodzących od prowadzących czynności policjantów i innych uczestników realizowanych z nimi zadania), które spowodują błędną interpretację, a co za tym idzie błędną rekonstrukcję zdarzenia. Precyzyjne wykonanie planowanych i właściwie dobranych czynności, pozwala na podjęcie próby odtworzenia przebiegu całego zdarzenia oraz stworzenia konkretnej wersji kryminalistycznej. Poza tym, istotne są dla procesu wykrywczego dane pochodzące od świadków. Mogą oni w trakcie szczególnej formy przesłuchania, na podstawie pamięci odtworzyć własne lub cudze gesty (np. w toku obchodzenia się z bronią), albo czyjś wygląd (np. korzystając z monitoringu, programów komputerowych), jednak tylko na tyle, na ile dopisuje im pamięć i zakres dokonanych spostrzeżeń. Owa rekonstrukcja może przybierać postać rozpoznawania, gdy ponownie jednostka ma do czynienia z obiektem uprzednio spostrzeżonym i zapamiętanym lub przypominała go sobie, gdy widziała w określonym miejscu i opisuje jego cechy z pamięci [12, s. 11].

Istnieją dwa odmienne znaczenia rekonstrukcji. W znaczeniu pierwszym rekonstrukcja jest czynnością organu procesowego polegającą na realistycznej konkretyzacji posiadanych środków dowodowych, zmierzającą do przeglądu całości lub fragmentu zdarzenia lub lepszego zorientowania się w jego charakterze, co pomaga w budowie i ocenie wersji kryminalistycznych. Służy to przekonaniu się, czy efekt rekonstrukcji nie zawiera luk wymagających dokonywania dodatkowych ustaleń w sprawie. Taka rekonstrukcja pomaga w przygotowaniu realnej bazy do eksperymentu procesowego na temat wzbudzający wątpliwość organu ścigania. Przeprowadza się ją w celu podjęcia przesłuchania na miejscu zdarzenia w odtworzonej wersji wydarzeń. Umożliwia to powołanemu biegłemu prowadzenie obserwacji, wyciąganie wniosków, prowadzenie badań rzeczoznawczych i wydanie stosownej opinii. W znaczeniu drugim jest czynnością kryminalistyczną, gdy odtworzenie jest realizowane wobec organu procesowego przez świadka, podejrzanego lub biegłego, dlatego z tego względu stanowi szczególną formę przesłuchania [4, s. 440-444]. Rekonstrukcja kryminalistyczna w znaczeniu pierwszym ma charakter przeglądowy i porządkujący, natomiast w drugim, dostarcza organowi procesowemu ważnych dla sądu środków dowodowych mających

rozstrzygnąć sprawstwo lub jego brak. Przedmiotowa rekonstrukcja jest więc podejmowana po to, aby skonkretyzować posiadane środki dowodowe i ewentualnie, aby sprawdzić ich spójność oraz kompletność.

BIBLIOGRAFIA:

1. Hanausek T., Kryminalistyka. Zarys wykładu, Wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2009.
2. Głusek M., Eksperyment procesowy wokół zagadnień semantycznych, „Problemy Kryminalistyki” 2013, Nr 1.
3. Hołyst B., Kryminalistyka, Wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2017.
4. Kulicki M., Kwiatkowska-Wójcikiewicz V., Stępka L., Kryminalistyka. Wybrane zagadnienia teorii i taktyki śledczo-sądowej, Wyd. Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2009.
5. Gruza E., Goc M., Moszczyński J., Kryminalistyka, Wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2020.
6. Kaczmarek M., Broń palna i ślady jej użycia, Wyd. Szkoły Policji w Pile, Piła 1999.
7. Juszka K., Jakość czynności kryminalistycznych, Oficyna Wydawnicza Verba, Lublin 2007.
8. Konieczny J., Widła T., Widacki J., Kryminalistyka, Wyd. C.H. Beck, Warszawa 2012.
9. Gąsiorowski J., Zabezpieczeni miejsca zdarzenia. Aspekty prawne i kryminalistyczne, Wyd. Szkoły Policji w Katowicach, Katowice 2005.
10. Kwiatkowska-Wójcikiewicz V., Oględziny miejsca. Teoria i praktyka, Dom Organizatora TNOiK, Toruń 2011.
11. Mazepa J. (red.), Vademecum technika kryminalistyki, Wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2009.
12. Czajkowski B., Kryminalistyka w pigułce, Ośrodek Szkolenia p. SPKO, Białystok 2006.
13. Żoła M., Eksperyment procesowo-kryminalistyczny. Istota i dowodowa rola, Wyd. Difin, Warszawa 2011.
14. Maksymowicz K., Żoła M., Kościuk J., Dawidowicz B., Dokumentowanie przebiegu i wyników eksperymentu procesowo-kryminalistycznego oraz możliwości przeprowadzenia wirtualnego eksperymentu procesowego przy zastosowaniu techniki laserowego skanowania 3D, „Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii” 2010, Nr 60.

Дмитро Бандурко

*здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, групи 071-21,
Центральноукраїнського національного технічного університету,
м. Кропивницький, Україна*

*Науковий керівник: Ольга Пугаченко – кандидатка економічних наук, доцентка,
доцентка кафедри аудиту, обліку та оподаткування Центральноукраїнського
національного технічного університету, м. Кропивницький, Україна*

ОБОВ'ЯЗКИ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА ПРИ ПРОВЕДЕННІ ЕКСПЕРТИЗИ ДОКУМЕНТІВ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ, ОПОДАТКУВАННЯ І ЗВІТНОСТІ

Значимість експертизи документів бухгалтерського обліку, оподаткування і звітності важко переоцінити, адже, з моменту виникнення судової експертизи та на всіх етапах її розвитку, в ній вбачали важливий інструмент правосуддя як на етапі розслідування, так і під час розгляду в суді [7, с. 116]. Судових же експертів вважали науковими свідками, а тому дослідження їх обов'язків є необхідним, важливим і нагальним. Актуальність даної тематики посилюється прийняттям 03.11.2022 р. змін для удосконалення організаційно-управлінського забезпечення судово-експертної діяльності [2], якими узгоджено і розширено відповідальність експертів.

Метою дослідження є розгляд та узагальнення обов'язків судово-економічних експертів у різних видах профільного і процесуального законодавства. Дана робота є продовженням авторських наукових пошуків, результати яких презентувались на попередніх конференціях [1, 8], що свідчить про перманентний інтерес та пильну увагу до обраної проблематики.

Завдання дослідження вирішуватимуться у два етапи: перший буде присвячено розгляду обов'язків суб'єктів судово-експертної діяльності у профільних законодавчо-нормативних актах; на другому – узагальнено обов'язки експертів у процесуальному законодавстві з відповідними авторськими висновками. Дослідження відбуватиметься із використанням загальнонаукових і спеціальних методів: абстрактно-логічний, діалектичний, узагальнення, групування, графічний.

Судова експертиза документів бухгалтерського обліку, оподаткування і звітності – це їх дослідження на основі спеціальних знань з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду.

На законодавчому рівні має місце неузгодженість назв підвидів судової експертизи з економічних питань, а тотожну назву має лише один напрям – експертиза документів фінансово-кредитних операцій. Це пов'язано із змінами, які вносились 08.02.2019 р., коли розділ III «Економічна експертиза» було викладено у новій редакції та 20.08.2021 р. – коли назву «бухгалтерського та податкового

обліку» було замінено фразою «бухгалтерського обліку, оподаткування і звітності», що на наш погляд, є більш правильним за суттю, доречнішим і відповідає вимогам сьогодення.

Стаття 10 «Особи, які можуть бути судовими експертами» Розділу II «Судовий експерт» Закону України «Про судову експертизу» декларує, що ними можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань, відповідають встановленим вимогам та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності [5]. До проведення судових експертиз (обстежень і досліджень), крім тих, що проводяться виключно державними спеціалізованими установами, можуть залучатися також судові експерти, які не є працівниками цих установ. Тобто, обов'язки судових експертів чітко визначаються профільним законодавством [5, 4, 3] – таблиця 1.

Таблиця 1

Обов'язки судових експертів згідно профільного законодавства

Законодавчо-нормативний акт		
[5, стаття 12, розділ II]	[4, пункт 2.2, розділ II]	[3, пункт 3, розділ II]
Незалежно від виду судочинства та підстави проведення експертизи судовий експерт зобов'язаний:	На експерта покладаються такі обов'язки:	На судового експерта покладаються такі обов'язки:
1) провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок	прийняти до виконання доручену йому експертизу	2) прийняти до виконання доручену йому експертизу
2) на вимогу особи або органу, які залучили експерта, судді, суду дати роз'яснення щодо даного ним висновку	особисто провести повне дослідження, дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені питання, а в разі необхідності роз'яснити його	3) особисто провести повне дослідження, дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені питання
3) заявляти самовідвід за наявності передбачених законодавством підстав, які виключають його участь у справі	заявити самовідвід за наявності передбачених законодавством обставин	1) заявити самовідвід за наявності передбачених законодавством обставин
	повідомити в письмовій формі органу (особі), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), про неможливість її проведення та повернути надані матеріали справи та інші документи, якщо поставлене питання виходить за межі компетенції експерта або якщо надані йому матеріали недостатні для вирішення	4) повідомити в письмовій формі орган (особу), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), про неможливість її проведення та повернути надані матеріали справи та інші документи, якщо поставлене питання виходить за межі компетенції експерта або якщо надані йому матеріали недостатні для вирішення

Законодавчо-нормативний акт		
[5, стаття 12, розділ II]	[4, пункт 2.2, розділ II]	[3, пункт 3, розділ II]
	поставленого питання, а витребувані додаткові матеріали не були надані	поставленого питання, а витребувані додаткові матеріали не були надані
	з'явитися на виклик органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), для надання роз'яснень, показань чи доповнень з приводу проведеної експертизи або причин повідомлення про неможливість її проведення	5) з'явитися на виклик органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), для надання роз'яснень, показань чи доповнень з приводу проведеної експертизи або причин повідомлення про неможливість її проведення
	забезпечити збереження об'єкта експертизи	б) забезпечити збереження об'єкта експертизи та документів, наданих на дослідження
	не розголошувати без дозволу органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), відомості, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням обов'язків, або не повідомляти будь-кому, крім органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), чи суду про хід проведення експертизи та її результати	7) не розголошувати без дозволу органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), під час проведення експертизи відомості, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням обов'язків, та не повідомляти будь-кому, крім органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), чи суду, про процес проведення досліджень та їх результати
	У разі постановлення ухвали суду про припинення проведення експертизи експерт зобов'язаний негайно повернути матеріали справи та інші документи, що використовувалися для проведення експертизи	8) негайно повернути матеріали справи та інші документи, що надавались для проведення експертизи, у разі постановлення ухвали суду про припинення проведення експертизи

Джерело: розроблено автором за [5, 4, 3]

Згідно профільного законодавства [5, 4, 3], передбачено три однакових за змістом обов'язки судового експерта. При цьому, якщо обов'язок про заяву самовідводу за наявності передбачених законодавством обставин у [5] йде третім по порядку, то у [4, 3] – першим.

У статті 12 «Обов'язки судового експерта» Закону України «Про судову експертизу» вказано, що інші обов'язки судового експерта передбачаються процесуальним законодавством (таблиця 2).

Обов'язки експертів згідно процесуального законодавства

Кримінальний процесуальний кодекс України (КПК) від 13.04.2012 р. № 4651-VI (стаття 69)	Цивільний процесуальний кодекс України (ЦПК) від 18.03.2004 р. № 1618-IV (стаття 72)	Господарський процесуальний кодекс України (ГПК) від 06.11.1991 р. № 1798-XII (стаття 69)	Кодекс адміністративного судочинства України (КАСУ) від 06.07.2005 р. № 2747-IV (стаття 68)
5. Експерт зобов'язаний: 1) особисто провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому запитання, а в разі необхідності – роз'яснити його	3. Експерт зобов'язаний дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому питання	3. Експерт зобов'язаний надати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому питання	3. Експерт зобов'язаний дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому питання
2) прибути до суду і дати відповіді на запитання під час допиту	4. Експерт зобов'язаний з'явитися до суду за його викликом та роз'яснити свій висновок і відповісти на питання суду та учасників справи	4. Експерт зобов'язаний з'явитися до суду за його викликом та роз'яснити свій висновок і відповісти на питання суду та учасників справи	4. Експерт зобов'язаний з'явитися до суду за викликом суду та роз'яснити свій висновок і відповісти на питання суду та учасників справи
3) забезпечити збереження об'єкта експертизи			
4) не розголошувати без дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду відомості, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням обов'язків, або не повідомляти будь-кому, крім особи, яка його залучила, чи суду про хід проведення експертизи та її результати			
5) заявити самовідвід за наявності обставин, передбачених КПК			

Джерело: розроблено автором за процесуальним законодавством

Різними видами процесуального законодавства передбачено лише два однакових обов'язки експерта. КПК встановлює п'ять обов'язків, а ЦПК, ГПК і КАСУ визначають лише по два майже дослівних. У редакціях різних процесуальних кодексів до 2017 року, кількість і суть обов'язків експерта була різною [6, с. 243-247]. Зміни відбулись із прийняттям 03.10.2017 р. Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», який узгодив норми процесуальних кодексів уніфікувавши їх, у т.ч. і в частині обов'язків експертів.

Отже, проведене дослідження дозволяє сформулювати такі висновки:

по-перше, існує неузгодженість назви судово-економічної експертизи, тобто вживається і як «економічна експертиза бухгалтерського та податкового обліку» і як економічна експертиза документів бухгалтерського обліку, оподаткування і звітності», що породжує неточності і розбіжності, а на наш погляд більш правильно і доречно саме другий варіант;

по-друге, у Законі України «Про судову експертизу» передбачено, що судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань; у КПК – «експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань»; у ЦПК, ГПК і КАСУ – «експертом може бути особа, яка володіє спеціальними знаннями, необхідними для з'ясування відповідних обставин справи»;

по-третє, у всіх видах профільного і процесуального законодавства передбачено два однакових за суттю обов'язки судових експертів щодо виконання завдання і надання експертного висновку та відповіді на питання за потреби. Так, у ЦПК, ГПК і КАСУ вказаних обов'язків лише два, у Законі України «Про судову експертизу» лише три, в КПК – п'ять, а в Інструкція – по вісім. При цьому, в профільному законодавстві і КПК додано обов'язок щодо можливості заяви самовідводу експерта.

Крім того, у КПК та профільній Інструкції надається пояснення, що якщо дослідження пов'язане з повним або частковим знищенням об'єкта експертизи або зміною його властивостей, експерт повинен одержати на це дозвіл від особи, яка залучила експерта. А в ЦПК, ГПК і КАСУ зазначається, що за відсутності заперечень учасників справи експерт може брати участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції.

Перспективи подальших наукових пошуків вбачаються нам у розгляді прав,

заборон і відповідальності судових експертів у різних видах профільного і процесуального законодавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Пильникова Я., Олефір Ю., Бандурко Д. Основні завдання, які може вирішувати судово-економічна експертиза. Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності : збірник матеріалів засідання № 3 постійно діючої Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 23 вересня 2022 р.). Кропивницький: ТОВ «Центрально-Українське видавництво», 2022. С. 266-270
2. Про внесення змін до Закону України «Про судову експертизу» щодо удосконалення організаційно-управлінського забезпечення судово-експертної діяльності : Закон України від 03.11.2022 р. № 2716-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2716-20#n2> (дата звернення: 12.03.2023)
3. Про затвердження Інструкції про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах : Наказ М-ва юстиції України від 12.12.2011 р. № 3505/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1431-11#Text> (дата звернення: 13.03.2023)
4. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ М-ва юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 13.03.2023)
5. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12/conv#Text> (дата звернення: 13.03.2023)
6. Пугаченко О.Б. Вимоги процесуального законодавства в частині участі експерта при проведенні судової експертизи з економічних питань. Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету: Економічні науки. 2013. Вип. 24. С. 340-348
7. Пугаченко О.Б., Косенко С.С., Бабій М.В. Організація проведення судових експертиз та експертних досліджень з економічних питань. Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки. 2021. № 6 (39). С. 115-130
8. Пугаченко О.Б., Бандурко Д.В. Відповідальність судового експерта при проведенні експертизи документів бухгалтерського обліку, оподаткування і звітності. Соціоекономіка та менеджмент: стан, тенденції, управлінські рішення [Електронний ресурс]: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених (Київ, 11 травня 2022 р.) у 2-х частинах. Частина 2. Київ: КНЕУ, 2022. С. 169-173.

Максим Будзієвський

*кандидат юридичних наук, доцент, судовий експерт відділу криміналістичних досліджень Запорізького відділення Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України,
м. Запоріжжя, Україна*

**ПОГЛЯД ЕКСПЕРТА НА РЕЦЕНЗІЮ, ЯК СПОСІБ ПЕРЕВІРКИ
ВИСНОВКУ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ**

В останні роки одним із способів посилення позицій сторін у суді стає використання поза процесуальних інструментів оскарження висновків експертів. Незважаючи на те, що в багатьох галузях українського процесуального законодавства закріплено важливий принцип про те, що жодні докази не мають для суду заздалегідь встановленої сили та оцінюються ним за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому їх дослідженні, висновок експерта, безумовно, набуває особливого значення в числі доказів у конкретній справі. Висновок експерта як доказ є результатом спеціально проведеного дослідження, призначеного судом із дотриманням певних правил.

На превеликий жаль, в останній час в юридичній практиці непоодинокими є випадки, коли в судових справах та кримінальних провадженнях зустрічаються неповні, неякісні, а інколи й помилкові висновки експертів. Тоді виникає необхідність перевірки дотримання сукупності деталей щодо правильності алгоритму дослідження, обґрунтованого застосування методики або методичних рекомендацій, порядку дослідження і проведених розрахунків, відповідних нормативних або наукових джерел.

Вже існують прецеденти, коли суд використовує при прийнятті відповідного рішення рецензію на висновок судового експерта, і таке явище, на нашу думку, є неформальною практикою.

Слід зазначити, що правомірність замовлення рецензії на висновок судового експерта викликає протиріччя у вітчизняному судочинстві та експертному середовищі, що й визначає актуальність обраної тематики.

Окреслену проблематику в межах теорії доказів і в контексті істинності та достовірності висновків експертів через їх рецензування розглядали у своїх працях Г.К. Авдєєва, С.С. Бичкова, В.Г. Гончаренко, В.А. Журавель, Н.І. Клименко, Є.Г. Коваленко, В.О. Коновалова, О.І. Лук'янчук, О.М. Моїсєєв.

Проблеми та науково значимі питання рецензування частково розглядалися в роботах В.Я. Колдіна, О.В. Круть, Н.Н. Раскатова, Є.Ю. Свободи, Є.А. Ткаченка, В.В. Федчишиної, В. Д. Юрчишина, Ю.Ю. Ярослава.

Питання рецензування, а краще, здійснення рецензування як одного із засобів організації управління судово-експертною діяльністю, виникла не сьогодні, набула

актуальності ще часів нівелюванням відомчого багаторівневого контролю управління (адже раніше в СРСР ця діяльність проводилась виключно під егідою ВНДІСЕ – Всесоюзного науково-дослідного інституту судової експертизи), а пізніше суттєвою складовою трансформаційних перетворень стало і розширення кола судових експертів на приватних засадах.

Навколо правового статусу рецензії і порядку рецензування висновків судових експертів дискусії точаться багато десятиліть. Ця тема останніми роками була предметом обговорення круглих столів і семінарів за участю представників науково-дослідних установ судової експертизи, Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності НАПрН України, Асоціації правників України, суддів, адвокатів, науковців [1, с. 39].

Проте сьогодні вже узвичаїлась практика, коли суддя, не маючи жодних аргументів, щоб спростувати висновок судової експертизи, чи можливості поставити його під сумнів, послуговується рецензією на цей висновок і, трапляється, долучає її до матеріалів справи, оцінюючи як належний і допустимий доказ.

Слід зауважити, що процедуру рецензування передбачено законодавством, а саме Порядком проведення рецензування висновків судових експертів, затверджений наказом Міністерства юстиції України № 335/5 від 3 лютого 2020р., який визначив процедуру проведення та оформлення результатів рецензування висновків судових експертів науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України, судових експертів, які не є працівниками державних спеціалізованих установ, а також проектів висновків фахівців, що мають намір отримати кваліфікацію судового експерта [2].

У цьому підзаконному нормативному акті визначено мету рецензування висновків судових експертів (удосконалення професійної майстерності експертів, підвищення якості та обґрунтованості їх висновків), мету рецензування проектів висновків (визначення рівня підготовки фахівців, які мають намір отримати кваліфікацію судового експерта) і підстави рецензування висновків, проектів висновків (план рецензування висновків судових експертів науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України; договір або план щодо підготовки (стажування) фахівця, який має намір отримати (підтвердити) кваліфікацію судового експерта). При цьому рецензування висновків є компетенцією співробітників науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України, які мають кваліфікацію судового експерта з тієї експертної спеціальності, за якою складено поданий на рецензування висновок, та не менше ніж трирічний стаж експертної роботи.

Рецензія має містити розгорнуту характеристику висновку щодо його відповідності вимогам нормативно-правових актів із питань судово-експертної діяльності та методикам проведення судових експертиз.

Отже, рецензії на висновок судового експерта як процесуального документа не існує. А особа, яка її складає, не несе жодної відповідальності, крім моральної за

свої міркування стосовно оцінки висновку експерта, його правильності й обґрунтованості, оскільки висловлює лише особисту суб'єктивну думку.

Досить дискусійної з цього прикладу є думка Федчишиної В.В., яка вважає, що оскільки виключно шляхом рецензування висновків здійснюється перевірка відповідності висновків вимогам нормативно-правових актів та правильності застосування методів дослідження, це є одним із рушіїв реалізації прав сторін на виявлення істинного стану справ, його законності і наукової обґрунтованості. Суттєвою його складовою, зокрема, є:

- відповідність проведеного дослідження формальним та методичним вимогам;
- коректність і ефективність застосування відповідних методик;
- непротивічність;
- спрощеність викладення проведеного дослідження;
- перенасичення, переобтяження або відсутність чіткості у застосуванні способів і прийомів дослідження;
- змістовність проведеного експертного дослідження;
- відповідність законодавчим вимогам, що пред'являються до експертних висновків (зокрема, об'єктивність, достовірність, обґрунтованість, перевірка отриманих висновків) [3, с. 111].

Разом з тим, постає питання, яким чином доцільно здійснювати спеціальну оцінку висновку експерта та хто є її суб'єктом. Існує два шляхи вирішення цієї проблеми. У сучасній судовій практиці інколи приходиться зустрічатися із так званим “заказним” рецензуванням висновків експертів та спробами використання його в судочинстві з метою впливу на судову оцінку доказового значення висновків експертів. Сторона, її представник звертаються в недержавні експертні установи з проханням на платній основі надати рецензію на висновок експерта.

На наш погляд, доказова цінність рецензії на висновок експерта, навіть при її добросовісності, є досить сумнівною. По-перше, оцінка доказів повинна бути безпосередньою; по-друге, для того, щоб по суті перевірити та оцінити висновок експерта іншим спеціалістом, останньому необхідно не просто його проаналізувати, а провести дослідження всіх вихідних даних, тобто матеріалів справи, яких в рецензії немає, так як вони знаходяться в справі. В такому випадку немає потреби такі рецензії використовувати навіть в якості письмових доказів.

Частиною п'ятою ст. 55 Конституції України гарантується, що кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Разом із тим рецензії на висновки судових експертів та висновки експертних досліджень, які поширились в останній час в Україні, не мають нічого спільного з утвердженням та гарантуванням конституційних прав і свобод людини. Їх метою, як правило, є затягування справи чи безпідставна дискредитація авторитету й професійної репутації судових експертів з метою нівелювання висновку, складеного таким експертом, та

призначення додаткової або повторної експертизи в інтересах сторони, яка надає на розгляд суду відповідну рецензію.

Таким чином, практика розгляду судами рецензій на висновки судових експертів, проведених судовими експертами, і прийняття на їх основі рішень про проведення додаткової чи повторної експертизи суперечить Конституції та законам України. І така рецензія не має доказового значення.

Рецензент, який надає рецензію, оцінює методи і повноту дослідження, логіку висновку, якість ілюстрацій, при цьому в його розпорядженні немає матеріалів справи, він їх не досліджує і не попереджається судом про відповідальність за надання неправдивих рецензій. Вказана особа не в праві здійснювати оцінку висновку експерта як доказу у справі, оскільки це є виключною прерогативою суду, а проводить аналіз висновку експерта з точки зору його наукової та методичної обґрунтованості, відповідності рекомендаціям, виробленим загальною теорією судової експертизи, дотриманням вимог законодавства, що регулює судово-експертну діяльність [4].

Таким чином, рецензія не може замінити висновок судового експерта. Головне завдання рецензування полягає в підвищенні якості висновків експертів, а не їх оскарженні. Проте під час судового провадження, як свідчить практика, сторони звертаються за рецензією на висновок експерта саме для оскарження останнього та затягування справи. Задля уникнення такої ситуації вважаємо, що суд повинен не приймати таку рецензію в якості письмового доказу, а викликати експерта дати пояснення у суді, а суддя згідно зі своїм внутрішнім переконанням визначити, чи надав експерт вичерпну відповідь у своєму висновку, або призначити повторну чи додаткову експертизу [5, с. 295].

Отже, підсумовуючи все вище зазначене та не заперечуючи теоретичну значимість кожної з поданих точок зору, ми можемо погодитись з Круть О.В. та зазначити:

- рецензія на висновки судових експертиз та висновки експертного дослідження не є процесуальним документом;
- рецензія – це особиста думка рецензента з приводу висновку судових експертиз та висновку експертного дослідження;
- рецензент не несе ніякої, крім моральної, відповідальності за складену ним рецензію;
- метою рецензування висновків є постійне вдосконалення професійної майстерності експертів, поліпшення якості, підвищення наукової обґрунтованості висновків та їх доказового значення, виявлення на підставі узагальнень шляхів усунення недоліків і розробка та впровадження найбільш досконалих методик дослідження [6, с. 36].

Таким чином мета оцінки висновку експерта полягає у визначенні фактів, обставин з метою встановлення яких за допомогою спеціальних знань і була проведена судова експертиза. Метою перевірки висновку є насамперед порівняння

отриманих експертом даних, проміжних і остаточних висновків з іншими доказами по конкретній справі. В свою чергу, перевірка припускає, проведення таким чином виключно процесуальних дій, спрямованих на визначення вірогідності висновку, сприяє встановленню інформації про встановлюваний експертом факт.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лук'янчук О.І. Правомірність рецензування висновку експерта в судовому процесі. Криміналістичний вісник: наук.-практ. зб. / редкол.: І. М. Охріменко (голов. ред.) та ін.]; ДНДЕКЦ МВС України; НАВС. Київ: ДНДЕКЦ МВС України, 2021. № 1 (35). С. 38-47.
2. Про затвердження Порядку проведення рецензування висновків судових експертів. Затверджено наказом Міністерства юстиції України № 335/5 від 03.02.2020р. Дата оновлення 19.09.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0131-20#n9> (дата звернення: 15.03.2023).
3. Федчишина В.В Рецензування висновків судових експертів – метод внутрішнього контролю управління експертного забезпечення правосуддя України / В.В. Федчишина // «Економіка та держава» № 9, 2014. с. 109-112.
4. Рецензування результатів судових експертиз і експертних досліджень та звіт про оцінку майна в адвокатській діяльності // Національна асоціація адвокатів України, 10.02.2016. URL: <https://unba.org.ua/publications/1087-recenzuvannya-rezultativ-sudovih-ekspertiz-i-ekspertnih-doslidzhen-ta-zvit-pro-ocinku-majna-v-advokatskij-diyal-nosti.html> (дата звернення: 15.03.2023).
5. Ткаченко Є.А. Рецензування висновків судових експертів як неформальні практики – їх процесуальний статус та оцінка в кримінальному провадженні / Є.А. Ткаченко // Часопис Київського університету права. 2018. № 4. С. 293-297.
6. Круть О.В. Щодо рецензії на висновок судового експерта та правомірності її використання в судочинстві. К.: Адвокат, 2013. № 2. С. 36-37.

Аліна Волкова

*кандидатка юридичних наук, завідувачка сектору дактилоскопічних досліджень
відділу криміналістичних видів досліджень Сумського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Суми, Україна*

ПРО НАУКОВІ ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО- ДОВІДКОВИХ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ОБЛІКІВ ЕКСПЕРТНОЇ СЛУЖБИ МВС УКРАЇНИ

Одним із основних завдань кримінального судочинства є забезпечення швидкого, повного та неупередженого процесу розслідування злочинів, для вирішення якого повинні бути вжиті всі передбачені законом заходи щодо встановлення події злочину, осіб, причетних до вчинення кримінального правопорушення. При цьому у структурі інформаційного забезпечення розслідування злочинів значне місце займають криміналістичні обліки експертно-криміналістичних підрозділів. Їх використання дозволяє встановлювати важливу криміналістично значиму інформацію, що має доказове або орієнтуюче значення. У криміналістичній літературі приділялася увага науковому обґрунтуванню системи криміналістичної реєстрації. Формування ж наукових основ багатьох видів криміналістичних обліків не можна вважати завершеним. Це не стосується дактилоскопічного обліку, а також обліку по ознаках зовнішності. Наукові основи інших видів криміналістичного обліку розроблені в значно меншій мірі. Це відноситься і до інформаційно-довідкових обліків, наукове обґрунтування яких в літературі не розглядалося. У зв'язку з цим є необхідність проаналізувати основні положення теорії криміналістичної реєстрації й розробити ті наукові принципи, на яких засновано використання інформаційно-довідкових обліків.

Розвиток криміналістичної реєстрації органічно пов'язаний із загальною теорією криміналістики і такими її окремими вченнями, як теорія криміналістичної ідентифікації, діагностики, вченням про ознаки, механізм слідоуворення і способи вчинення злочинів, фіксацію доказової інформації. Як зазначає В.В. Бірюков, окрема криміналістична теорія, вчення про криміналістичну реєстрацію є систематизованим знанням щодо видів криміналістичної реєстрації; їх зв'язки між собою і з іншими техніко-криміналістичними засобами; характер і зміст реєстрованої (збираємої) інформації; принципи, способи і форми її систематизації, зберігання, пошуку і передачі; оптимальну організацію і управління реєстраційними масивами і т. ін. [1, с. 142]. Безсумнівно, що наукові і правові основи криміналістичної реєстрації нерозривно пов'язані з її організаційними засадами, побудовою і структурою системи криміналістичних обліків.

З інформаційної точки зору та за вагомістю для вирішення завдань кримінального провадження важливе значення має розподіл обліків за функціональним призначенням або завданнями, що їх вирішують криміналістичні

обліки [2, с. 51]. Так, більшість науковців розподіляє обліки (залежно від вирішуваних завдань) на оперативно-пошукові й інформаційно-довідкові [3], дотримуючись при цьому класифікації, зазначеної в Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків Експертної служби МВС України. Відповідно до цієї Інструкції оперативно-пошукові колекції *«формуються з об'єктів (їх копій, зображень) та (або) відомостей про них, вилучених або отриманих під час огляду місця події..., проведення інших слідчих дій, оперативно-розшукових заходів тощо, а також отриманих під час криміналістичної реєстрації дактилокарт, фото- та відеозображень, записів голосів і мовлення осіб, ДНК-профілів»*. Інформаційно-довідкові колекції *«формуються з об'єктів, що становлять інтерес для оперативно-службової, науково-дослідної та методичної діяльності, є речовими доказами в кримінальних справах, за якими закрито провадження і щодо яких є рішення суду про їх уміщення до колекцій, а також об'єктів, отриманих від установ, організацій, підприємств незалежно від форми власності»* [4].

Якщо говорити про наукові основи оперативних криміналістичних обліків, то слід, перш за все, брати за основу теорію ідентифікації, у зв'язку з тим, що об'єкти, які підлягають реєстрації, як правило, є носіями криміналістично значимої інформації, що мають потенційне доказове значення і в процесі перевірки по обліках відбувається процес ідентифікації слідоутворюючого об'єкту.

Декілька інше положення справ з використанням криміналістичних обліків інформаційно-довідкового призначення. У них вміщуються об'єкти, що не мають зв'язку з подією злочину, ідентифікаційні дослідження по ним, як правило, не проводяться і результати перевірки дозволяють отримати криміналістично значиму інформацію, яка має орієнтує значення. Основною метою таких перевірочних досліджень, на відміну від перевірки по криміналістичних обліках оперативного призначення, є не індивідуальна ідентифікація конкретного об'єкту, а встановлення групової приналежності і віднесення об'єкту, який перевіряється, до якогось класу, роду і виду. Такого роду дослідження деякі автори відносять до неідентифікаційних і, тому, науковою основою використання інформаційно довідкових обліків може бути теорія діагностики. Інші автори включають подібного роду дослідження в процес ідентифікаційних досліджень, і, тому, наукові основи повинні розглядатися в цій окремій криміналістичній теорії.

Вивчення структури експертних завдань, що вирішуються в ході проведення експертиз з використанням довідкових обліків дозволяє зробити висновок про те, що дослідження, які проводяться, можуть бути віднесені до категорії встановлення групової приналежності, діагностичних або класифікаційних досліджень, а також ідентифікаційних досліджень по встановленню джерела походження об'єктів. Із цього приводу в літературі існують всілякі думки, і є необхідність розібратися в цих питаннях, що складають основну частину наукового обґрунтування використання інформаційно-довідкових обліків.

Найбільш поширеною думкою про місце встановлення групової приналежності, що міститься у роботах вчених-криміналістів, є встановлення групової приналежності органічною частиною криміналістичної ідентифікації. Таке дослідження дозволяє встановити приналежність об'єкту до певного класу, роду, виду, тобто до деякої кількості однорідних об'єктів. Воно здійснюється або як первинний етап (перша стадія) всякого індивідуального ототожнення, або як рішення самостійної задачі. Таким чином, експертні завдання, що вирішуються в ході порівняльного дослідження з використанням об'єктів інформаційно-довідкових обліків сповна підходять під дану категорію криміналістичних досліджень.

Кажучи про встановлення групової приналежності, мають на увазі, що у якості груп можуть виступати існуючі класифікаційні системи. Подібного роду експертні завдання можуть розглядатися як більш широке встановлення групової приналежності, але водночас з цим і як самостійний напрямок криміналістичних досліджень, що називають класифікаційними.

У цілому, до класифікаційних досліджень відносяться такі, коли досліджується об'єкт (але не його відображення) і в задачу дослідження входить визначити, до якого стандартизованого класу (визначеному держстандартом або іншою системою стандартизації) він відноситься.

Відмінність класифікаційних досліджень від ідентифікаційних в рамках встановлення групової приналежності полягає в двох основних положеннях. Перше з них полягає в тому, що при встановленні групової приналежності може досліджуватися як сам об'єкт, так і його відображення. Друге полягає в тому, що при класифікації об'єкт, що вивчається, відносять до раніше відомого, загальноприйнятому (можливо, стандартизованому) класу. При встановленні групової приналежності в рамках ідентифікаційного дослідження група може бути визначена довільно, по будь-якій підставі, з єдиною метою — досягти її максимального звуження.

Стосовно вирішення експертних завдань з використанням об'єктів інформаційно-довідкових обліків слід зазначити, що частина з них не може бути віднесена до класифікаційних досліджень у зв'язку з тим, що на експертизу поступають сліди-відображення, відносно яких можуть бути вирішені лише питання встановлення групової приналежності. Інша частина завдань, що вирішуються, може бути віднесена до категорії класифікаційних досліджень, у зв'язку з чим вирішуються питання по віднесенню об'єктів до якогось стандартизованого, універсального класу. Це може бути віднесення ножів до класу відповідного виду холодної зброї, класифікаційні дослідження ГСМ, волос, паперу, клею і ін.

Кажучи про теорію діагностики стосовно даного питання слід зазначити, що в даний час немає єдиної думки авторів по систематизації завдань діагностичної експертизи і віднесення до них встановлення групової приналежності. На наш погляд,

слід погодитись з думками науковців, які вважають, що встановлення групової приналежності - це «віднесення порівнюваних об'єктів до одного роду (групи) і здійснюється або на ідентифікаційній основі (тобто встановлюється групова тотожність), або на діагностичній основі». Аналіз показує, що для деяких видів інформаційно-довідкових обліків, в яких зібрана інформація про зміни властивостей об'єктів за різних умов, експертні завдання вирішуються на діагностичній основі.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що експертні завдання по встановленню групової приналежності з використанням інформаційно-довідкових обліків можуть бути і частиною процесу ідентифікації, і можуть бути віднесені до категорії класифікаційних досліджень, а також можуть здійснюватися в рамках діагностичного процесу дослідження. Усе залежить від конкретного виду довідкового обліку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бірюков В.В. Теоретичні основи інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів: монографія. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2009. 664 с.
2. Пиріг І.В., Приходько В.О. Криміналістичні обліки: проблеми класифікації. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : зб. наук. пр. / редкол.: О.М. Ключев, В.Ю. Шепітько та ін. Харків : Право, 2021. Вип. 23. С. 45-60.
3. Шепітько В.Ю., Журавель В.А., Коновалова В.О. та ін. Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 1 ; за ред. В.Ю. Шепітька. Харків, 2019. С. 203.
4. Про затвердження Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС України : наказа МВС України від 10.09.2009 р. № 390. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0963-09> (дата звернення: 17.03.2023).

Ігор Восмерик

головний судовий експерт Сумського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Суми, Україна

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА З ПРАЦІВНИКАМИ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНИХ ПРИГОД

На виконання покладених завдань, одним з повноважень Експертної служби МВС України є здійснення судово-експертної діяльності, проведення судової експертизи в кримінальному та виконавчому провадженнях, адміністративних, цивільних і господарських справах, справах про адміністративні правопорушення [1].

Проблематика порядку та механізму взаємодії працівників установ науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів (далі - НДЕКЦ) з органами досудового розслідування при проведенні слідчих дій за окремими категоріями проваджень, в нашому випадку – кримінальні провадження у справах про порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортним засобом (ст. 286 КК України) [3] досі лишається недостатньо дослідженою та нормативно врегульованою, а наявні наукові пропозиції щодо напрямів вдосконалення і шляхів втілення – не запроваджуються і не беруться до уваги процесуальними особами.

Підстави та порядок залучення експерта регламентуються ст. ст. 242, 243 КПК України. Згідно з ч. 1 ст. 242 КПК України експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку, передбачених статтею 224 цього Кодексу, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання [4]. Відповідно до п. 1 розділу 3 Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події №1339 спеціалізована пересувна лабораторія Експертної служби МВС може залучатися до участі у проведенні ОМП у кримінальному провадженні за письмовим клопотанням керівника органу досудового розслідування або особи, що виконує його обов'язки, у разі виникнення об'єктивних обставин, пов'язаних зі вчиненням дорожньо-транспортної пригоди, під час якої загинуло двоє і більше осіб або госпіталізовано до медичних закладів п'ятеро і більше осіб [5]. Тобто положення Інструкції встановлюють участь у огляді місця події експертом в статусі спеціаліста.

Для того, аби зрозуміти чим зумовлена тематика нашого дослідження, слід навести процесуальні форми взаємодії судових експертів зі слідчими, які реалізуються наступним чином:

1. Через залучення експерта в якості спеціаліста до складу СОГ;
2. Залучення експерта в якості спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій;
3. Залучення в якості експерта для проведення експертизи.

До непроцесуальної форми взаємодії автор відносить:

1. Надання консультацій з питань, що стосуються експертизи;
2. Обмін інформацією, яка сприятиме встановленню причин скоєння ДТП абощо [6, с. 265 - 266].

А. В. Піддубна цілком слушно зазначає, що «одним із недоліків при розслідуванні порушень правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту є неналежна взаємодія уповноважених на це осіб, недостатнє залучення відповідних спеціалістів, зокрема автотехніків, неякісна підготовка до проведення автотехнічних, судово-медичних, криміналістичних, трасологічних та інших видів судових експертиз». Також, автор виокремлює наступні недоліки у взаємодії слідчого з експертом: а) проведення слідчих експериментів без участі експертів-автотехніків, ігнорування слідчими/дізнавачами методик розслідування, допущення неточностей та помилок при складанні протоколу, фіксації ширини дорожньої ділянки чи узбіччя; б) невміння коректно формулювати запитання експертові, недостатність даних для їх формування, велика кількість беззмістовних питань; в) недостатній рівень спеціальних технічних та правових знань у експертів; г) не володіння основами автотехнічних знань слідчими та дізнавачами [7, с. 313 – 314; 319 - 320].

Очевидно, що перелік недоліків можна доповнити такими факторами: 1) залежність результатів експертизи від якості та достатності зібраних матеріалів (часто вони є неналежними або недостатніми для проведення експертного дослідження); 2) участь різних слідчих на різних стадіях процесу; 3) недбалість та неуважність слідчих при проведенні слідчих дій (наприклад, поміщення до одного сейф-паketу різнорідних за своїми характеристиками об'єктів) [8, с. 376].

При розслідуванні вищезгаданих адміністративних та кримінальних правопорушень, однією з обов'язкових слідчих (розшукових) дій є слідчий експеримент. У своєму науковому доробку А. О. Чичиркін докладно дослідив напрями взаємодії, проаналізував типові ситуації співробітництва при розслідуванні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 286 КК України, зокрема виникнення недоліків при хибній побудові співпраці слідчого з експертом в умовах проведення слідчого експерименту, а також запропонував превентивні заходи для запобігання останніх. Таким чином, найбільш поширеною помилкою є

невірна оцінка результатів слідчого експерименту, яка виникає внаслідок таких факторів: відсутність належних умов для проведення експерименту, підготовки ТЗ/інших учасників ДТП до нього, не проведення інструктажу перед початком слідчого експерименту, відсутність розробленого плану чітких дій слідчого та правильно сформульованої мети [9, с. 431], а також відсутність налагодженої комунікації між слідчим та експертом, брак досвіду у проведенні подібних слідчих дій з боку самого слідчого. Зрозуміло, що такі дії впливають не лише на достовірність та об'єктивність результатів, а й частково на висновок експерта по справі, який в свою чергу умовно матиме наслідком виправдання винної чи засудження невинної особи. Щодо типових ситуацій співробітництва при проведенні слідчого експерименту, то можемо зазначити наступні, як-от: встановлення швидкості руху ТЗ, можливості водія бачити пішоходів, дорожні знаки, інші автомобілі, дорогу під час ДТП (видимість), розрахунок часу, необхідного потерпілому для подолання відстані до місця наїзду.

На нашу думку, з метою актуалізації та реновації підходів у покращенні взаємодії судових експертів з дізнавачами й слідчими ОДР, слід обов'язково брати до уваги зарубіжний досвід. Разом з тим, необхідно враховувати специфіку національного законодавства, правовий та процесуальний статус експертів і працівників правоохоронних органів, особливості функціонування установ НДЕКЦ та НП України. Так, наприклад, С. М. Науменко відзначає низку переваг у залученні експертів до співпраці з правоохоронними органами під час розгляду кримінальних проваджень в іноземних країнах, серед яких:

1. Членство експертних установ у таких значущих судово-експертних мережах та організаціях як European Network of Forensic Science Institutes (ENFSI);
2. Чіткий порядок залучення експертів та інших спеціалістів до кримінального провадження;
3. Створення електронної бази або реєстру, в якій мають бути відображені усі експертні дії, клопотання, висновки, повістки до суду, листування з дотичними процесуальними особами в рамках конкретного провадження;
4. Поширення принципу змагальності не лише на сторони процесу, а й на вищезазначені категорії осіб [10, с. 150].

Безумовно, воєнний стан вносить свої корективи, тим самим ускладнюючи взаємодію між слідчим, органами досудового розслідування, експертом або спеціалістом і суддею, проте слід продовжувати дослідження у згаданих напрямках з метою забезпечення виконання завдань адміністративного та кримінального судочинства, пошуку найбільш оптимальних рішень, апробування та імплементації їх у відповідних нормативно-правових актах, усунення наявних прогалин, і найголовніше – більшої залученості експертів-автотехніків, більш якісної підготовки до проведення автотехнічних, трасологічних та інших видів

експертиз, підвищення рівня кваліфікації й обізнаності слідчих з автотехнічних та дорожньо-технічних питань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ : затв. наказом М-ва внутр. Справ від 03.11.2015 р. № 1343. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws> (дата звернення: 16.03.2023).
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws> (дата звернення: 14.03.2023).
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws> (дата звернення: 14.03.2023).
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws> (дата звернення: 16.03.2023).
5. Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : затв. наказом М-ва внутр. справ від 03.11.2015 р. № 1339. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws> (дата звернення: 14.03.2023).
6. Максимів Л. В. Окремі аспекти взаємодії слідчого з експертом та спеціалістом у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2022. № 3(99). С. 262 – 271. URL: <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal> (дата звернення: 16.03.2023).
7. Піддубна А. В. Проблемні питання взаємодії під час розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2021. № 2(94). С. 311 – 324. URL: <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal> (дата звернення: 16.03.2023).
8. Мурашко А. О. Проблема взаємодії органів досудового розслідування з Експертною службою МВС України. *Економіко-правові дискусії* : матеріали доп. учасн. II Міжнар. наук.-практ. Інтерн.-конф. (14 квіт. 2021 р.). Кропивницький, 2021. С. 375-376. URL: <https://dspace.sfa.org.ua/> (дата звернення: 16.03.2023).
9. Чичиркін А. О. Взаємодія слідчого з експертними підрозділами під час слідчого експерименту при розслідуванні порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту. *Юридична наука*. 2020. № 3 (105). С. 424 – 433. URL: <https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/index> (дата звернення: 19.03.2023).
10. Науменко С. М. Адміністративно-правові засади взаємодії експертних установ з правоохоронними органами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Суми, 2019. 203 с. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua> (дата звернення: 19.03.2023).

Галина Гавриш

судова експертка, кандидатка економічних наук, доцентка кафедри фінансів та бухгалтерського обліку Економіко-технологічного інституту імені Роберта Ельворті, м. Кропивницький, Україна

Денис Хомутенко

судовий експерт, оцінювач, всесвітньо визнаний оцінювач WAVO-WRV, аспірант Харківського національного автомобільно-дорожнього університету, ТОВ «Науково-виробниче підприємство УкрСпецБудЕкспертиза», м. Кропивницький, Україна

**УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ЧЕРЕЗ ЗАСТОСУВАННЯ ЕКСПЕРТАМИ ЗАСОБІВ ЕЛЕКТРОННОГО
ЦИФРОВОГО ПІДПISУ**

Змінами до Інструкції про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах, затвердженої наказом Міністерства юстиції № 3505/5 від 12.12.2011 року [4], внесеними наказом Міністерства юстиції № 2578/5 від 21.06.2022 року, доповнено пункт 14 розділу III новим абзацом такого змісту:

"Оформлення клопотання судового експерта, підсумкового документа в електронній формі здійснюється з накладанням кваліфікованого електронного підпису судового експерта (одноразово на кожний файл) із засвідченням його кваліфікованою електронною печаткою (у разі наявності)".

Необхідно зазначити, що аналогічні зміни були внесені цим же наказом і до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 року № 53/5 [3].

До внесення цих змін, жодних посилань у нормативних документах, що регламентують діяльність судових експертів в Україні на використання електронних документів та їх підписання, не було. Єдиним посиланням на документи у електронному вигляді була згадка у п.п.13.2 та п.п.3.3 Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, але вони стосувались дослідження об'єктів судової експертизи (дослідження технології та хронології створення електронного документа або надання бухгалтерських документів на електронних носіях інформації).

Слід зазначити, що використання електронних підписів та кваліфікованих електронних підписів в Україні поступово вводилось з 2003 року.

Електронний підпис (ЕП) — це електронні дані у зашифрованій формі, які додаються підписантом до інших електронних даних, наприклад електронних

документів, звітності, або ж логічно з ними пов'язуються та використовуються ним як заміник справжнього особистого підпису. Призначення ЕП – використання під час створення електронних документів, ст. 6 Закону «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22.05.2003 № 851 [1].

Електронний підпис дозволяє фізичним та юридичним особам обмінюватися електронними документами. Тобто економить час та ресурси, витрачені на документообіг як всередині організації, так і з контрагентами. Адже більше немає потреби друкувати документи та передавати їх особисто або ж поштою. Зменшується також час на погодження певного рішення або ж вчинення дії, яка потребує підпису уповноваженої особи.

Крім того, наявність електронного підпису дає можливість подавати звітність до податкової інспекції, пенсійного фонду або до інших державних органів, подавати податкові декларації онлайн, в електронному вигляді декларувати доходи посадовим особам, підписувати електронні петиції.

В Україні з 7 листопада 2018 року, згідно з законом «Про довірчі послуги» [2] електронний підпис може бути трьох категорій:

- простий електронний підпис та печатка – низький рівень довіри;
- удосконалений електронний підпис та печатка – середній рівень довіри;
- кваліфікований електронний підпис та печатка – високий рівень довіри.

Тільки кваліфікований електронний підпис (тобто, підпис з високим рівнем довіри) прирівнюється до власноручного.

Відповідно до Закону кваліфікований електронний підпис – удосконалений електронний підпис, який створюється з використанням засобу кваліфікованого електронного підпису і базується на кваліфікованому сертифікаті відкритого ключа;

КЕП накладається за допомогою особистого ключа та перевіряється за допомогою відкритого ключа. Система цифрового підпису припускає, що кожен користувач мережі має свій особистий ключ (що зберігається в таємниці), який використовується для формування підпису, а також відповідний цьому особистому ключу відкритий ключ, відомий решті користувачів мережі і призначений для перевірки підпису. Цифровий підпис обчислюється на основі особистого ключа відправника інформації й власне інформаційних бітів документу (файлу). Спосіб обчислення цифрового підпису гарантує, що знання відкритого ключа не може призвести до підробки підпису.

КЕП дозволяє однозначно визначити особу власника ключа та компанію яку він представляє.

Ключ до електронного підпису є файл та пароль до нього. Зазвичай, ключ підпису має розширення: dat, zs2, sk, jks, pk8, pfx.

Найпростіше отримати ключ для фізичних осіб або юридичних осіб в деяких банківських установах через особистий кабінет на сайті. Генерація ключа безкоштовна.

Також ключ КЕП/ЕЦП можна отримати у державній податковій службі, відділення якої можна знайти в кожному місті. Необхідно мати свій носій флеш-карту. Час видачі — від 5 до 15 хвилин. Генерація ключа також безкоштовна.

Для того, щоб пройти авторизацію через ДФС, необхідно подати:

заповнену і підписану Реєстраційну картку (для фізичної особи / фізичної особи-підприємця) встановленого зразка зі згодою на обробку персональних даних передплатника, в двох примірниках;

копію паспорта підписувача (1-2 сторінок, 3-6 – при наявності відміток, а також сторінку з відміткою про реєстрацію місця проживання);

копію картки платника податків, завірену підписом власника.

Термін дії кваліфікованих сертифікатів відкритих ключів **кваліфікованого електронного підпису** становить до двох років з моменту їх формування. Цей строк встановлює відповідний кваліфікований надавач електронних довірчих послуг (АЦСК).

Відповідно до Закону «Про електронні довірчі послуги» [2], **кваліфікований електронний підпис** має таку саму юридичну силу, як і власноручний підпис, та має презумпцію його відповідності власноручному підпису.

Перевірити достовірність кваліфікованого електронного підпису та підтвердити цілісність електронного документу, на який накладено такий підпис, можна на офіційному сайті Центрального засвідчувального органу. Для цього потрібно завантажити файл підписаного електронного документа та сертифікат електронного підпису, який був сформований при накладенні такого електронного підпису на електронний документ.

Кваліфікований електронний підпис можна використовувати в різних сферах електронного обміну інформацією, де необхідно ідентифікувати підписувача, підтвердити цілісність даних і зафіксувати час підписання документа. Кваліфікований електронний підпис використовується, наприклад, при подачі електронних декларацій, підписанні договорів, поданні електронної звітності, отриманні державних електронних послуг через державні портали.

Варто зазначити, що власним підписом підписувати документи, як представник компанії/держоргану неможна. Для цього необхідно отримати кваліфікований електронний підпис як представника компанії/державного органу на підставі відповідних документів.

Електронний підпис має два різновиди:

удосконалений ЕП. Він створюється у результаті криптографічного перетворення електронних даних з використанням особистого ключа, однозначно пов'язаного з підписантом (пп. «44» ст. 1 Закону № 2155);

кваліфікований ЕП (далі — КЕП). Це ускладнений варіант удосконаленого ЕП, який створюється з використанням засобу КЕП і базується на кваліфікованому сертифікаті відкритого ключа (пп. «23» ст. 1 Закону № 2155).

Таким чином, ключів при застосуванні ЕП взагалі-то існує два – особистий та відкритий. Відкритий ключ використовується для зчитування особистого ключа, наприклад тим органом ДПС, до якого підписант подав звітність. Особистий може бути записаний, наприклад на флешку чи інший носій. У чому різниця між удосконаленим та кваліфікованим електронним підписом? Різниця між удосконаленим ЕП та КЕП – у ступені захисту та довіри до особистого ключа електронного підпису. Так, у КЕП ключ розміщується на захищеному засобі (носії) (пп. «17» ч. 1 ст. 1 Закону № 2155, пп. «12» ч. 2 ст. 23 Закону № 2155). При застосуванні перевіряються обидва ЕП, але при застосуванні КЕП, окрім перевірки цілісності коду ЕП, перевіряється ще й чи дійсно ключ розташований на такому кваліфікованому засобі, наприклад флешці-токені. Якщо він розташований на іншому засобі, наприклад у результаті копіювання з оригінального кваліфікованого носія ЕП, — система має повідомити, що немає відомостей про те, що особистий ключ зберігається в засобі кваліфікованого ЕП. Увага: особистий ключ КЕП має бути на захищеному носії. Виходить, що якщо ви використовуєте для зберігання особистого ключа ЕП звичайну флешку, — це не КЕП, а всього лише удосконалений ЕП. Пристрій-носії КЕП має відповідати п. 2 Порядку використання електронних довірчих послуг в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, підприємствах, установах та організаціях державної форми власності, затвердженому постановою Кабміну від 19.09.2018 № 749 [5]. Увага: токен — це спеціальна флешка, яка захищена від перезапису/копіювання. Як наслідок, такої схеми використання КЕП має вищий рівень довіри, ніж удосконалений ЕП та прирівнюється до звичайного (власноручного) підпису (ч. 4 ст. 18 Закону № 2155). Досьогодні часто вживається ще поняття електронного цифрового підпису (ЕЦП). Зрозуміло, що технічно будь-який ЕП цифровий. Щодо поняття ЕЦП, то це просто застарілий термін з законодавства, яке стало не актуальним з 07 листопада 2018 р. — дня набуття чинності Закону № 2155. Незважаючи на застарілість, поняття ЕЦП прижилося серед користувачів. Навіть деякі акредитовані центри з видачі ЕП та надання інших довірчих послуг не змінювали інформацію на своїх сайтах й вживають до сих пір поняття ЕЦП. Однак те, що називалося раніше ЕЦП, – на сьогодні за Законом № 2155 відповідає поняттю удосконаленого ЕП.

Питання необхідності зберігати електронний підпис у захищеному носії інформації тривалий час турбувало бізнес. Для суб'єктів господарювання це не тільки зайві витрати, але й певні незручності у роботі.

В Україні реалізовано проект щодо забезпечення можливості використання удосконалених електронних підписів і печаток, які базуються на кваліфікованих сертифікатах відкритих ключів.

Особливістю використання удосконаленого електронного підпису чи печатки є забезпечення можливості користувача електронних довірчих послуг для здійснення електронної взаємодії, електронної ідентифікації та

автентифікації застосовувати як носій особистого ключа електронного підпису звичайний файловий носій (наприклад, USB-Flash, CD, DVD).

Це є відмінним від кваліфікованого електронного підпису чи печатки, особистий ключ якого обов'язково повинен зберігатися в засобі кваліфікованого електронного підпису чи печатки, який має вбудовані апаратно-програмні засоби, що забезпечують захист записаних на них даних від несанкціонованого доступу, безпосереднього ознайомлення із значенням параметрів особистих ключів та їх копіювання (захищений носій особистого ключа або токен).

Використання удосконалених електронних підписів та печаток у випадках, передбачених законодавством, значно скорочує витрати користувачів електронних довірчих послуг на придбання носія особистого ключа.

У зв'язку з цим Верховна Рада прийняла Закон «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо електронної ідентифікації та електронних та електронних довірчих послуг» від 07.02.2023 року № 2918 [6].

Президент України 3 березня 2023 р. підписав цей Закон. Про це свідчить картка відповідного законопроекту.

Законом забезпечено можливість використання удосконалених електронних підписів, які базуються на кваліфікованих сертифікатах відкритих ключів, та засобів електронної ідентифікації з аналогічним рівнем довіри.

Таким чином, бізнес звільнили від обов'язку використовувати КЕП, особистий ключ якого зберігається у захищеному носії або токени.

Звісно ж, за власним бажанням, суб'єкт господарювання може зберігати свій КЕП у захищеному носії інформації.

Закон набирає чинності з 31 грудня 2023 року, окрім деяких положень.

Отже, станом на теперішній час, КЕП є обов'язковим до використання у судових експертів при підписанні клопотання чи висновку, але, зважаючи на прийняті зміни, лише до закінчення 2023 року.

Зважаючи на новизну зазначених змін, судові експерти вже можуть використовувати кваліфіковані електронні підписи та печатки у 2023 році. До цього, судові експерти могли використовувати і ЕЦП, і КЕП лише для реєстрації у підсистемі «Електронний суд» Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи - підсистеми, що забезпечує обмін процесуальними документами (надсилання та отримання документів) в електронній формі між судами, органами та установами системи правосуддя, між судом та учасниками судового процесу та використанні доступу до нього для роботи. Адже, завдяки реєстрації у цій підсистемі, судові експерти мають доступ до матеріалів справи у електронному вигляді. Інше питання, що на теперішній час вказаною підсистемою не реалізовано у переліку осіб, ідентифікацію яких визначає п.п.5.5) п. 5 розділу I «Загальні положення» Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, затвердженого Рішенням Вищої Ради правосуддя від 17.08.2021 № 1845/0/15-21 [7], наявність

судових експертів, а тому, судові експерти реєструються у якості фізичних осіб, але потрібно сподіватись на виправлення цих питань у майбутньому, оскільки можливість подання клопотання чи Висновку експерта у електронному вигляді, якраз і прискорить цей процес.

Наведені новації дозволять надсилати електронні висновки експертів, підписані електронним підписом, безпосередньо до електронного суду та сторонам по справі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22.05.2003 № 851 станом на 01 серпня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text> (дата звернення: 20.03.2023).
2. Закон України «Про електронні довірчі послуги» від 05.10.2017 № 2155 станом на 01 січня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text> (дата звернення: 20.03.2023).
3. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 року № 53/5 станом на 17 лютого 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 20.03.2023).
4. Інструкція про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах : Наказ М-ва юстиції України від 12.12.2011 р. № 3505/5 : станом на 17 лютого 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1431-11#Text> (дата звернення: 20.03.2023).
5. Про затвердження Порядку використання електронних довірчих послуг в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, підприємствах, установах та організаціях державної форми власності: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.09.2018 р. № 749 : станом на 23 березня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/749-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 23.03.2023).
6. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо електронної ідентифікації та електронних довірчих послуг: Закон України від 07.02.2023 р. № 2918 : станом на 07 лютого 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2918-20#Text> (дата звернення: 20.03.2023).
7. Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: Рішення Вищої Ради правосуддя України від 17.08.2021 № 1845/0/15-21: станом на 19 травня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text> (дата звернення: 20.03.2023).

Григорій Грабовський

головний судовий експерт сектору трасологічних досліджень відділу криміналістичних видів досліджень Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Харків, Україна

Роман Семененко

головний судовий експерт сектору трасологічних досліджень відділу криміналістичних видів досліджень Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Харків, Україна

ЕКСПЕРТНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СЛІДІВ ВЗУТТЯ

Сліди взуття можуть широко використовуватися при розслідуванні різних злочинів: вбивств, розбійних нападів, крадіжок, зґвалтувань та інших. Для вирішення багатьох питань, пов'язаних з дослідженням слідів взуття, необхідно проведення трасологічної експертизи, яка має більші можливості у встановленні за слідами взуття фактів, що мають доказове значення. Вона дозволяє визначати групову приналежність взуття, тотожність взуття та умови (механізм) виникнення слідів [1].

У наш час виникає необхідність у проведенні досліджень нових видів взуття, а також потребує перегляду методичне та інформаційне забезпечення. Це обумовлено появою нових матеріалів та процесів виготовлення взуття, властивості та конструктивні особливості яких недостатньо вивчені в практиці трасологічних експертиз. Водночас, відсутність у слідчих та оперативних працівників однозначного уявлення про розмаїття і значення ідентифікаційних ознак та умов їх відображення в слідах призводить до недостатньо високої якості проведення та оцінки експертиз. Враховуючи вищесказане, можна заявити, що всі наведені фактори призводять як до відмови від вирішення питань, що кожен день ставляться перед експертом, так і до неправильної оцінки висновку при використанні другорядних ідентифікаційних ознак при його обґрунтуванні.

Саме тому розгляд не тільки конкретних прикладів, що ілюструють механізм слідоутворення на різних поверхнях, є найбільш актуальним, але і спосіб фіксації сліду, який впливає на процес ідентифікації слідоутворюючого об'єкта при проведенні такого виду експертиз.

У багатьох роботах відомих авторів наведені приклади опису методів дослідження слідів взуття. Однак через появу великої різноманітності видів взуття, які використовують злочинці під час скоєння злочинів, необхідно доповнити загальну методику експертного дослідження розглядом конкретних прикладів, що ілюструють механізм слідоутворення та спосіб фіксації сліду. Крім того, на підставі таких прикладів було б непогано створити методичні рекомендації та інформаційні довідники, що ілюструють загальні та окремі ознаки, які відображаються у сліді.

У широкому сенсі слова під ознаками розуміється все те, чим предмети або явища подібні між собою або чим вони відрізняються один від одного.

Ознаки, що характеризують об'єкт дослідження в цілому, називаються загальними ідентифікаційними ознаками, а ознаки, що характеризують деталі цього об'єкта - окремими ідентифікаційними ознаками, але всі вони в сукупності дозволяють встановити тотожність того чи іншого об'єкта. Однак, не слід вважати, що має місце чіткий розподіл ознак на окремі та загальні — це досить відносні поняття. Наприклад, така ознака, як довжина та форма підошви взуття, є окремою по відношенню до взуття в цілому, і в той же час загальною по відношенню до конкретної підошви, що розглядається окремо.

Частіш за все, сліди, що були залишені взуттям певного розміру або типу, можна встановити саме на основі загальних ознак, що відобразилися в слідах. Важливим також є і той факт, що загальні ознаки дозволяють безапеляційно виключати взуття, від якого не могло залишитися слідів на місці злочину. Але саме збіг загальних ознак, якщо він має місце при виконанні трасологічної експертизи, зазвичай служить підставою для продовження дослідження і порівняння окремих ознак.

Експерт може зробити категоричний висновок про те, що слід залишено даним взуттям, якщо в процесі експертного дослідження буде встановлено збіг загальних і окремих ознак, які дають у сукупності унікальний комплекс. Однак наявні при цьому в об'єктах, що ідентифікуються, відмінності, повинні бути пояснені. Але якщо співпадають тільки загальні ознаки і при цьому відсутні окремі, експерт повинен вказати на наявність родової тотожності та неможливість ідентифікації наданих об'єктів дослідження.

Незалежно від питань, поставлених на розв'язання експертизи, експерт діє за загальною схемою, описаною в нормативних документах [2].

На стадії роздільного дослідження вивчаються представлені об'єкти, проводяться їх вимірювання та виділяються спочатку загальні ознаки. Загальні ознаки дозволяють визначити групову приналежність взуття: до якого фасону і виду воно належить, які розміри і форма окремих частин підошви. Після загальних в сліді виявляються і аналізуються окремі ознаки. Визначивши сукупність виявлених ознак, експерт робить попередній (проміжний) висновок про придатність сліду для ідентифікації взуття, яке його залишило. Потім аналогічно вивчається представлений об'єкт, що перевіряється (взуття). Вивчені об'єкти дослідження і виявлення ознаки фіксуються методами масштабної фотозйомки.

В ході проведення роздільного дослідження, судовий експерт за результатами проведеного дослідження повинен формувати проміжний висновок про придатність сліду для встановлення групової приналежності та ідентифікації слідоутворюючого об'єкта.

На стадії порівняльного дослідження встановлюються співпадаючі ознаки та ті, що різняться, у порівнюваних об'єктах. Порівняльне дослідження проводиться

шляхом зіставлення сліду низу підошви взуття на гіпсовому зліпку з низом підошов взуття, наданого на дослідження.

У подальшому, на стадії оцінки результатів проведеного дослідження та формулювання висновків, судовим експертом здійснюються комплексна оцінка результатів проведеного експертного дослідження, наукове обґрунтування походження встановлених ознак та формулювання висновків.

Формулювання остаточних висновків виконується по суті поставлених перед експертом питань. Крім того, оцінюються виявлені при порівняльному дослідженні збіги і відмінності ознак, встановлюється, наскільки суттєві співпадаючі ознаки.

При збігу тільки групових ознак формується висновок про те, що досліджуваний слід низу підошви взуття, зафіксований гіпсовим зліпком, того ж виду або типу, що взуття, представлене на експертизу. Якщо в порівнюваному сліді встановлені збіги становлять індивідуальний комплекс, достатній для обґрунтування тотожності, то формується категоричний висновок про те, що досліджуваний слід залишений даним конкретним взуттям.

Проаналізовані загальні та окремі ознаки, що відобразилися у сліді, а також ознаки, які характеризують конкретну пару взуття. Проведена оцінка виявлених ознак для кожного з об'єктів дослідження.

Важливість експертних досліджень слідів взуття у трасології свідчить про широке коло розв'язуваних завдань, необхідність розробки, удосконалювання методичних рекомендацій та впровадження їх в експертну практику.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Зуев Е.И. Трасологическая экспертиза следов обуви. К.: 1964. 60с.
2. Інструкція з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України: затв. наказом М-ва внутр. справ України від 17.07.2017 №591. Офіційний вісник України, 2017, №73 (19.09.2017), Ст. 2254.

Марина Гуренко

судова експертка сектору дослідження звуко- та відеозапису відділу досліджень у сфері інформаційних технологій Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України м. Харків, Україна

Євген Гуренко

старший судовий експерт сектору досліджень зброї відділу криміналістичних видів досліджень Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України м. Харків, Україна

ВЗАЄМОДІЯ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА ІЗ ОРГАНАМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ СУМІСНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У кримінально-процесуальній системі права, як і в будь-якому процесуальному праві загалом, для реалізації його положень залучається певне коло осіб, які через виконання своїх прав та обов'язків реалізують норми та приписи законодавства. Звісно ж не виключення є й положення кримінально-процесуального законодавства. Учасники в кримінальному процесі згідно із діючим Кримінально-процесуальним кодексом України (далі – КПК України) визначені як:

- сторони кримінального провадження, що включає в себе сторону обвинувачення та сторону захисту;
- потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник;
- цивільний відповідач та його представник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт;
- інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), заявник, у тому числі викривач, свідок та його адвокат, понятий, заставодавець, перекладач, експерт, спеціаліст, представник персоналу органу пробації, секретар судового засідання, судовий розпорядник.

Необхідно зазначити, що вищевказані особи при провадженні досудового розслідування набувають певні права та обов'язки, як і зазначалось вище, при чому необхідно визначити, що права та обов'язки сторонам надається умовно кажучи на певний строк, тобто саме на період проведення розслідування.

Також необхідно зазначити особливості кримінально-процесуальної діяльності, яке виражається у тому, що дивлячись у Конституцію України [1], можемо зробити висновок, що коло прав у громадян України, в цілому, є не обмеженими, але якщо брати кримінально-процесуальне законодавство, то коло прав має певні обмеження при розслідуванні злочинів та кримінальних проступків,

тобто свого роду це є правилами, яких мають дотримуватись усі учасники кримінально-процесуальної діяльності, при цьому основоположні права людини та громадянина, зазначені у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2], при провадженні кримінально-процесуальної діяльності гарантується усім без винятку учасникам процесу. Взагалі, вся кримінально-процесуальна діяльність по своїй суті має систему стримувань та противаг, зроблено це з метою забезпечення реалізації своїх прав у повному обсягу всіх учасників.

Окрему увагу хотілось би приділити діяльності судових експертів, тому що така діяльність є надзвичайно важливою для правосуддя і правової системи загалом. Оцінки і висновки судових експертів можуть мати значення у вирішенні справи по суті у суді, оскільки вони можуть допомогти з'ясувати факти, що важливі для забезпечення справедливого кримінального провадження, а також можуть допомогти суду зрозуміти складні технічні та наукові питання, які можуть виникати в ході процесуальної діяльності по оцінці доказів.

Діяльність судових експертів також має велике значення для забезпечення справедливості та довіри до правосуддя в цілому. Вони можуть допомогти зменшити можливість помилок або несправедливих рішень, що можуть виникнути у разі недостатньої інформації або неправильної інтерпретації фактів.

Таким чином, діяльність судових експертів є необхідною для забезпечення справедливого і повного досудового розслідування, та судового розгляду, що в свою чергу сприяє зміцненню правової держави та підвищенню довіри громадськості до правосуддя.

Окрему увагу, у цих тезах, хотілось би приділити саме взаємодії судового експерта із органами досудового розслідування, так висновок експерта може бути використаний як одне з джерел доказування, враховуючи те, що експерт має відповідну кваліфікацію та досвід у певній галузі. Висновки експерта можуть бути корисними для суду, щоб розуміти складні питання та рішення, пов'язані з такими питаннями.

Певну увагу, хотілось би приділити взаємодії судового експерта з органами досудового розслідування та зі стороною обвинувачення в цілому, оскільки є дуже важливою складовою процесу здійснення правосуддя. Ця взаємодія є необхідною, оскільки експертиза зазвичай проводиться на замовлення органів досудового розслідування і є важливим доказом у кримінальному провадженні.

Під час проведення експертизи судовий експерт повинен співпрацювати з органами досудового розслідування та надавати їм всю необхідну інформацію про проведені дослідження та результати експертизи. Крім того, експерт може бути допитаний у суді для роз'яснення висновку експерта в порядку ст. 356 КПК України в кримінальному провадженні.

Однак, важливо зазначити, що судовий експерт повинен дотримуватися принципу незалежності та об'єктивності під час проведення експертизи. Експерт

повинен діяти безпристрасно та не бути залежним від сторін кримінального провадження та інших осіб.

Отже, взаємодія судового експерта із органами досудового розслідування є важливою для здійснення правосуддя, але при цьому експерт повинен дотримуватися принципу незалежності та об'єктивності. Слід зазначити, що в діючому Кримінальному процесуальному кодексі України, є досить «революційні» зміни, що стосуються, наприклад можливості у відповідності до п. 3 ч. 3 ст. 214 КПК України до внесення відомостей в Єдиний реєстр досудових розслідувань (далі – ЄРДР), тільки щодо кримінальних проступків, оформити висновок спеціаліста, що є доволі актуальним для повноти майбутнього досудового розслідування, але ж, зважаючи на ст. 84 КПК України, висновок спеціаліста не є доказом у кримінальному провадженні на відміну від висновку експерта.

На підставі вищевикладеного виникає питання, а чому не можна доповнити ст. 214 КПК України, ще випадками розслідування злочинів, а не тільки кримінальних проступків, на нашу думку це видається, досить логічними, оскільки злочин несе в собі більшу суспільну небезпеку ніж кримінальний проступок.

Тому вважали б, за необхідне реалізацію двох шляхів розвитку діяльності направлену на швидке отримання доказів та реалізацію певного процесуального фільтру, так у ст. 214 КПК України можна ввести ряд змін для здійснення взаємодії сторони обвинувачення та експерта, що буде виражатись у наступному:

- можливість, окрім проведення такої слідчої дії, як огляд місця події, слідчим (дознавачем), прокурором у невідкладних випадках приймати рішення про призначення судової експертизи;
- можливість експерта проводити відповідні експертні дослідження та формувати висновок експерта до внесення відомостей в ЄРДР.

Такі теоретичні новели, які наведені вище, будуть слугувати свого роду процесуальним фільтром, тобто якщо експертиза по певній категорії злочинів або кримінальних проступків не вказує на наявність складу кримінального правопорушення, то відомості в ЄРДР можуть бути не внесені. Звісно ж, вказані твердження вимагають комплексних підходу, наприклад змін у ч. 2 ст. 284 КПК України, тобто закриття кримінального правопорушення у зв'язку із відсутністю складу кримінального правопорушення. Звісно ж певні експертні дослідження не можливо здійснити у короткий строк, але прості дослідження такі, як віднесення або не віднесення патронів до категорії боєприпасів у рамках судово-балістичної експертизи, судово-хімічної експертизи щодо належності певних речовин до наркотичних можливо здійснити у короткі строки, але при цьому це має бути комплексний підхід, як частину реалізацію цього процесу було б досить логічним введення простих форм написання висновку судового експерта, особливо в умовах воєнного стану. Тобто вказані нововведення для удосконалення взаємодії між експертними підрозділами та підрозділами органів досудового розслідування.

Вищевказані нововведення на нашу думку, будуть вимагати чіткої взаємодії між експертними підрозділами та органами досудового розслідування та, по суті, експерти, досить часто будуть залучатись до розкриття злочинів та кримінальних проступків, а також максимально бути залученими у кримінальну-процесуальну діяльність.

На теперішній час роль судового експерта та результати його роботи у вигляді висновку судового експерта є доказом [4], тому вищевказані думки є досить актуальним, тому, що, на нашу думку, забезпечить ефективність досудового розслідування. В цілому такий процесуальний фільтр забезпечить належну діяльність процесуального фільтру, який пропонується у цій науковій роботі.

На нашу думку вищеперелічені твердження є актуальними, тому що наявність процесуального фільтру не є чимось неймовірним, а також дивним, та й залучення у такий діяльності експертних підрозділів, де працівники є висококваліфікованими кадрами у певних напрямках судово-експертної діяльності є правильним та необхідним, для розвитку правоохоронної системи в цілому, з урахуванням шляху нашої держави до великої Європейської родини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 27-IX. Дата оновлення 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/> (дата звернення 15.03.2023).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Дата оновлення 01.08.2021. Ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n289 (дата звернення 15.03.2023).
3. Закон України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 № 4038а-ХІІ. Дата оновлення 01.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення 12.03.2023).
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. Дата оновлення 05.02.2023 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n656> (дата звернення 12.03.2023).
5. Пиріг І. В., Бідняк Г.С. Використання спеціальних знань на досудовому розслідуванні: навч. Посібник. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 140 с.

Ольга Гуржій

кандидатка технічних наук, заступниця завідувача відділу дослідження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, сильнодіючих та отруйних лікарських засобів – завідувачка сектору дослідження наркотичних засобів лабораторії досліджень матеріалів, речовин і виробів Дніпропетровського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру Міністерства внутрішніх справ України, м. Дніпро, Україна

Тетяна Вергун

завідувачка відділу дослідження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, сильнодіючих та отруйних лікарських засобів лабораторії досліджень матеріалів, речовин і виробів Дніпропетровського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру Міністерства внутрішніх справ України, м. Дніпро, Україна

Володимир Хобот

головний судовий експерт сектору дослідження наркотичних засобів відділу дослідження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, сильнодіючих та отруйних лікарських засобів лабораторії досліджень матеріалів, речовин і виробів Дніпропетровського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру Міністерства внутрішніх справ України, м. Дніпро, Україна

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПЕРЕРОЗПОДІЛУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ ТА ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН У ЕКСПЕРТНІЙ ПРАКТИЦІ ПРОТЯГОМ ОСТАНІХ РОКІВ

Судово-експертна діяльність в установах Експертної служби ґрунтується на принципах законності, дотримання прав і свобод людини, прав юридичної особи, а також незалежності експерта, об'єктивності, всебічності та повноти досліджень, які проводяться з використанням сучасних досягнень науки та техніки. Експерт проводить дослідження об'єктивно, на строго науковій та практичній основі, в межах відповідної спеціальності, всебічно та в повному обсязі. Оформлений належним чином висновок експерта базується на положеннях, що дають змогу перевірити обґрунтованість та достовірність зроблених висновків на базі загальноприйнятих наукових та практичних даних.

На ряду з іншими видами, судова експертиза матеріалів, речовин та виробів – є найважливішою процесуальною формою застосування спеціальних знань у судочинстві, в результаті чого в розпорядженні слідства і суду виявляється нова інформація, що має доказове значення, яка не може бути отримана іншими

процесуальними засобами. Даний вид дослідження є затребуваним і тому представлений в усіх територіальних підрозділах Експертної служби.

В лабораторії досліджень матеріалів, речовин і виробів Дніпропетровського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру Міністерства внутрішніх справ України за напрямом експертиз матеріалів, речовин та виробів представлені наступні експертні спеціальності: 8.1 «Дослідження лакофарбових матеріалів і покриттів»; 8.2 «Дослідження полімерних матеріалів і виробів з них»; 8.3 «Дослідження волокнистих матеріалів і виробів з них»; 8.4 «Дослідження нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів»; 8.6 «Дослідження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів»; 8.7 «Дослідження спиртовмісних сумішей»; 8.9 «Дослідження металів і сплавів»; 8.11 «Дослідження речовин хімічних виробництв та спеціальних хімічних речовин»; 8.14 «Дослідження спеціальних хімічних речовин»; 8.15 «Дослідження сильнодіючих та отруйних лікарських засобів».

За результатами обробки статистичних даних за 2022 рік в лабораторії досліджень матеріалів, речовин і виробів Дніпропетровського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру Міністерства внутрішніх справ України було проведено судові експертизи матеріалів, речовин та виробів за такими видами: дослідження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів – 97,3%, дослідження нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів – 1,9%, дослідження сильнодіючих і отруйних лікарських засобів – 0,3%, дослідження спеціальних хімічних речовин – 0,3%, інші види досліджень – 0,2%. А тому можна стверджувати, що найбільший оперативний інтерес в практиці проведення експертиз матеріалів, речовин та виробів в Дніпропетровському регіоні представляють експертизи наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів.

У якості об'єктів дослідження при виконанні експертиз наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів та прекурсорів найчастіше надходять: речовини, рідини, які виготовлені з рослин або окремих подрібнених частин, наприклад речовини, які виготовляються з рослин роду коноплі (*Cannabis*) (канабіс, смола канабісу, екстракти і настойки канабісу); напівсинтетичні або синтетичні речовини, виготовлені підпільно, наприклад порошкоподібні або кристалічні речовини (героїн, метамфетамін, МДМА, РVP) чи речовини рослинного походження, просоченні синтетичними канабіноїдами (JWH, АКВ-48, 5F-MDMB-PICA); лікарські препарати, виробництвом яких займаються фармацевтичні заводи, в складі яких присутні підконтрольні речовини (морфін, кодеїн, метадон, діазепам); аналоги наркотичних засобів, психотропних речовин; різне обладнання, хімічний посуд та побутові предмети, які могли бути використані для виробництва заборонених речовин.

Так аналізуючи тенденцію змін об'єктів наркотичних засобів та психотропних речовин, що були надані на дослідження за 2019-2022 роки було встановлено, що:

1) відношення наданої кількості наркотичних засобів рослинного походження до кількості наркотичних засобів синтетичного та напівсинтетичного походження за вказані роки є сталим;

2) за вказаний період кількість об'єктів, що містять у своєму складі психотропну речовину метамфетамін та амфетамін зменшилась майже в 2 рази – з 14806 об'єктів у 2019 році до 8556 об'єктів у 2022 році;

3) значно збільшилась кількість об'єктів, що містять PVP (1-феніл-2-піролідин-1-іл-пентан-1-он) – з 605 об'єктів у 2019 році до 5349 об'єктів у 2022 році;

4) кількість об'єктів, що містять наркотичний засіб – метадон (фенадон) в 2019 році становила 849 об'єктів, а в 2020 році їх кількість зросла до 2291 об'єктів і впродовж останніх років тримається на цих значеннях;

5) синтетичні канабіноїди були виявлені в 339 об'єктах в 2019 році, їх кількість в наступні роки поступово збільшувалась, і в 2022 році їх кількість вже становила 1376 об'єктів;

б) досліджена кількість об'єктів, що містять 4-ММС (4-метилметкатинон) протягом 2019 – 2021 року була в межах 31-41 об'єкт, а в 2022 їх кількість збільшилась до 333 об'єктів.

Підсумовуючи, можна відмітити, що найбільш поширеним наркотиком в Дніпропетровському регіоні, як і в усьому світі, залишається канабіс. Об'єми вилучених та наданих на експертне дослідження синтетичних та напівсинтетичних наркотичних засобів, психотропних речовин за 2019-2022 роки майже не змінюються, однак змінюється їх асортимент – зменшується кількість одних і водночас збільшується кількість інших підконтрольних речовин. Ймовірно, це відбувається за рахунок викриття за останні роки великої кількості підпільних лабораторій на території Дніпропетровської області підрозділами Національної поліції та Службою безпеки України, переорієнтування кримінальними елементами своєї незаконної діяльності на інші схеми синтезу наркотичних засобів та психотропних речовин. Адже, Україна має добре розвинену технологічну, виробничу та сировинну базу, що забезпечує масове виробництво хімікатів, які можуть бути використані для виготовлення синтетичних і напівсинтетичних наркотиків та існують схеми незаконного ввезення різноманітних прекурсорів з інших країн.

Таким чином, незважаючи на великий обсяг наркотичних засобів, що перебувають у незаконному обігу, що виготовляються з конопель та інших нарковмісних рослин, вбачається, що, з великою долею вірогідності, їхня частка буде поступово зменшуватись за рахунок експансії «синтетики».

Кристина Зайчик

наукова співробітниця сектору мистецтвознавчих, лінгвістичних досліджень лабораторії мистецтвознавчих, лінгвістичних та психологічних досліджень, Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна

Євгенія Ковкіна

кандидатка філологічних наук, завідувачка сектору мистецтвознавчих, лінгвістичних досліджень лабораторії мистецтвознавчих, лінгвістичних та психологічних досліджень Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВИХ СЕМАНТИКО-ТЕКСТУАЛЬНИХ ЕКСПЕРТИЗ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ

Під час проведення семантико-текстуального дослідження мовлення експертом-лінгвістом вирішуються завдання щодо встановлення змісту понять, лексичного значення слів або словосполучень, використаних у тих чи інших текстах, їх стилістичного забарвлення, смислового навантаження та характеру інформації, наприклад, коли необхідно встановити, чи містяться в об'єктивному змісті мовленнєвого повідомлення висловлювання, виражені у формі закликів, погроз, пропозицій надання будь-якої вигоди тощо.

Із початку повномасштабного воєнного вторгнення РФ на територію України 24 лютого 2022 року набули актуальності питання стосовно встановлення у мовленнєвих об'єктах інформації щодо виправдовування, підтримки, схвалення або заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, представлення збройної агресії Російської Федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту, виправдовування, схвалення, заперечення тимчасової окупації частини території України, а також встановлення глорифікації осіб, які здійснювали збройну агресію Російської Федерації проти України та представників підконтрольних Російській Федерації самопроголошених органів.

В експертній практиці нерідко зустрічаються випадки, коли на дослідження надаються неякісно оформлені матеріали, що значно ускладнює процес вивчення об'єктів та збільшує термін виконання експертизи, а саме: не надаються матеріали, які зазначені в супровідному листі, або у постанові (ухвалі) про призначення лінгвістичної експертизи у кримінальному провадженні наведені питання, що не відповідають рекомендованим питанням, зазначених у Науково-методичних рекомендаціях з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, або поставлені питання виходять за межі компетенції експертів з лінгвістичного дослідження мовлення, зазвичай це питання, що стосуються питань права.

Чи має право експерт-лінгвіст встановлювати «правомірність» досліджуваних висловлювань? Значеннєве поле поняття «правомірності» охоплює оцінку дій особи, які не суперечать нормам і принципам права, тобто відповідають нормативним приписам законів. Оскільки, відповідно до ч. 1 ст. 242 КПК України та п.п. 2.1, 2.2, 2.3 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5 (зі змінами та доповненнями), експерту забороняється вирішувати завдання, які виходять за межі його спеціальних знань та стосуються з'ясування питань права [2], встановлення «правомірності» досліджуваних висловлювань має визначати тільки уповноважений представник правоохоронних органів (слідчий, слідчий суддя, суд та ін.), але аж ніяк не експерт. До компетенції експертів не входить юридична (правова) кваліфікація діяння, встановлення форми вини, умислу, мотивів правопорушення. Основне завдання експерта-лінгвіста полягає у встановленні змісту і граматичного вираження фраз досліджуваного текстового матеріалу.

Також експерти-лінгвісти часто стикаються не лише з проблемами в переформулюванні поставлених перед ними питань, а й з наданими на дослідження об'єктами. Наприклад, слідчий (дізнавач, слідчий суддя, суддя та ін.) у якості об'єкта дослідження надає посилання на публікацію в мережі Інтернет або диск без текстового відтворення (стенограми) до об'єкта у вигляді відео-, звукозапису, що унеможлиблює вирішення поставленого перед експертом-лінгвістом завдання, оскільки, відповідно до методик дослідження, розміщені в мережі Інтернет матеріали не є об'єктами лінгвістичної експертизи мовлення, а також аналіз наданих на лінгвістичне дослідження усномовленнєвих об'єктів має проводитися лише за їхніми текстовими відтвореннями (стенограмами).

Усе зазначене вище звісно може бути урегульовано за допомогою написання клопотань, листів про недоліки тощо, але таке просте недотримання правил, неухважність в оформленні матеріалів, які надсилаються на дослідження, ускладнює роботу експертів, внаслідок чого терміни виконання експертиз значно збільшуються, зважаючи на велике навантаження експертів у галузі лінгвістичного дослідження мовлення, було б значно результативнішим, якби представники органів досудового розслідування (суду) одразу враховували межі компетенції експерта, ознайомлювалися з переліком рекомендованих питань та більш відповідально ставилися до оформлення матеріалів, які надсилають на дослідження (експертизу). У сукупності дотримання наведених вище рекомендацій значно полегшить роботу експертам-лінгвістам, що, у свою чергу, суттєво допоможе роботі слідчого (дізнавача, слідчого судді, судді тощо) і значно пришвидшить закриття кримінального провадження.

Отже, розглянуті вище питання щодо проблем та особливостей призначення лінгвістичної семантико-текстуальної експертизи мовлення у кримінальних

провадженнях і можливості їх вирішення потребують більшої уваги та дотримання рекомендацій зі сторони органів призначення зазначеного виду експертизи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін. та допов.). Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 14.02.2023).

2. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0001-13#n14> (дата звернення: 14.02.2023 р.).

Володимир Коротаєв

кандидат юридичних наук, доцент, директор Дніпропетровського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Дніпро, Україна

Роман Кірін

доктор юридичних наук, доцент, судовий експерт Дніпропетровського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Дніпро, Україна

**ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ВИБУХУ ГІПЕРЗВУКОВОЇ АЕРОБАЛІСТИЧНОЇ РАКЕТИ
КОМПЛЕКСУ «КИНДЖАЛ»**

Для притягнення країни-агресора за скоєні на території України воєнні злочини, найбільш тяжкі та руйнівні з яких пов'язані із застосуванням ракетної зброї, необхідно сформулювати відповідну легітимну доказову базу. За рік війни Російська Федерація (далі – РФ) випустила по Україні майже п'ять тисяч ракет, проте сили протиповітряної оборони (далі – ППО) збивають не всі ракети.

За всіма нормами – і міжнародними, і нашими, якщо навіть збито 30% крилатих ракет – робота ППО вже вважається успішною. Важливо, якими ракетами атакують. Ми можемо збивати типи крилатих ракет, чії тактико-технічні характеристики дозволяють їх збивати комплексами, які є у нас на озброєнні, тобто в основному зенітними керованими ракетами комплексів Бук-М1 та С-300, які можуть збивати як літаки, так і крилаті ракети. Але наразі сили ППО не здатні збивати балістичні ракети такі як [1]:

- 1) балістичні ракети оперативно-тактичних ракетних комплексів класу «земля-земля» «Іскандер-М»;
- 2) реактивні снаряди реактивної системи залпового вогню БМ-30 «Смерч»;
- 3) надзвукова крилата протикорабельна ракета повітряного базування великої дальності Х-22 «Буря» (входить до складу авіаційного ракетного комплексу К-22, ракетносії - надзвукові стратегічні бомбардувальники Ту-22М2 та Ту-22М3);
- 4) надзвукова універсальна протикорабельна ракета середнього радіусу дії П-800 «Онікс» (входить до складу рухомого берегового ракетного комплексу «Бастіон-П»);
- 5) тактичні керовані авіаційні протирадіолокаційні ракети класу «повітря-земля» середньої дальності Х-31П та їм подібні (ракетносії - винищувачі МіГ-29, Су-27, Су-24, Су-34, Су-35 та МіГ-31);
- 6) гіперзвукова аеробалістична ракета 9-С-7760 (у деяких джерелах - Х-47М2) «Кинджал» (далі - «Кинджал») авіаційного ракетного комплексу 9-А-7760

(ракетоносії – МіГ-31БМ, МіГ-31К (несе 1 ракету), Ту-22М3М (несе до 4 ракет), Ту-160 (несе до 8 ракет), Су-57 (несе 1 ракету, можливе використання зменшеної модифікації ракети).

Складність ураження останньої ракети, яка є глибокою модернізацією ракети 9М723Ф «Іскандер-М» (далі - «Іскандер»), умовно в кілька разів вища, ніж наприклад Х-22, через значно вищу швидкість польоту та менший час на реагування техніки і людини. Донедавна їх застосування мало разовий характер, але нещодавній залп з 6 ракет (в ніч на 9 березня 2023 р.) підтверджує дійсну небезпеку цієї зброї та критичну потребу в сучасній ППО.

Але за будь-яких умов висновок експерта, як процесуальне джерело доказів, має відповідати вимогам кримінального процесуального законодавства:

- містити докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на поставлені запитання;
- ґрунтуватися на відомостях, які експерт сприймав безпосередньо або вони стали йому відомі під час дослідження матеріалів, що були надані для проведення дослідження, надавати його від свого імені і нести за нього особисту відповідальність;
- не може ґрунтуватися на доказах, які визнані судом недопустимими;
- надаватися в письмовій формі;
- складатися, за вибором, з одного висновку або окремих висновків у разі якщо залучається кілька експертів.

Нажаль, чинне судово-експертне законодавство на підзаконному рівні у недостатній мірі врегулює питання експертних досліджень щодо ідентифікації ракетної зброї РФ, тому фахівцями Дніпропетровського НДЕКЦ МВС у співпраці з ДП «КБ «Південне» ім. М. К. Янгеля» був розроблений та переданий для використання практичний посібник [2, 3], в якому лише поверхово розглядалася й ракета «Кинджал». Втім, збільшення використання останньої, а також прогрес у напрямку судового переслідування воєнних злочинців РФ, вимагає більшої деталізації експертних аспектів при дослідженні використання цього виду озброєння.

При цьому слід зазначити, що складність формування доказів у справах щодо порушення законів та звичаїв війни для інституцій міжнародного судочинства полягає у тому, що воно не тільки не обмежується експертною складовою, адже має виконуватися у вигляді комплексної експертизи, а й передбачає виявлення і знаряддя злочину (ракетоносія) і суб'єктів, які вчиняють та/чи віддають накази вчиняти пуск ракети, якою наносяться надмірні пошкодження або мають невивіркову дію. Такі оперативні дані здобуваються відповідними спеціальними службами. Тож, лише за наявності експертної та оперативної інформації можливо сформулювати висновки відносно ланок: «залишки ракети – тип ракети», «тип ракети – траєкторія польоту ракети», «траєкторія польоту ракети – місце пуску ракети», «місце пуску ракети - тип ракетоносія», «тип ракетоносія – військова частина»,

«військова частина – особа, що здійснила пуск ракети», «особа, що здійснила пуск ракети - особа, що віддала наказ здійснити пуск ракети».

Таким чином, експертна складова дослідження вибухів ракетної зброї має приводитися щонайменше за такими видами судових експертиз як «Експертиза зброї» та «Вибухово-технічна експертиза» із застосуванням спеціальних знань різних галузей науки, техніки або інших спеціальних знань (різних напрямів у межах однієї галузі знань) для вирішення одного спільного (інтеграційного) завдання (питання). До проведення таких експертиз у разі потреби можуть залучатися як експерти експертних установ, так і фахівці установ та служб (підрозділів) інших центральних органів виконавчої влади або інші фахівці, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах.

Саме на цих підставах експертами та конструкторами-ракетниками проводилися спільні дослідження з ідентифікації ракет країни-агресора.

Відкритої інформації щодо конструкцій ракет «Кинджал» та «Іскандер», через високий ступінь секретності виробів в РФ, наразі бракує. Крім того, матеріальних елементів без суттєвої руйнації головної частини ракет для проведення порівняння наразі немає. Тому лише за допомогою наявних уламків складових частин та доступних зовнішніх характеристик ракет можливо проводити відповідні види досліджень.

Конструктивно ракету «Кинджал» можна розділити на дві частини: головну і ракетну. Їх відмежування від елементів ракети «Іскандер» доцільно проводити на основі порівняльного аналізу, адже як вже зазначалося, «Кинджал» є глибокою модернізацією «Іскандеру». Як з'ясувалося, основна модернізація останньої була проведена щодо розробки нової головної частини з використанням вже наявних розробок та зменшенню донного опору при знаходженню під крилом літака, для чого було встановлене додаткове хвостове оперення, яке після скидання ракети з літака відстрілюється і потім виконується запуск двигуна ракети (рис.1).

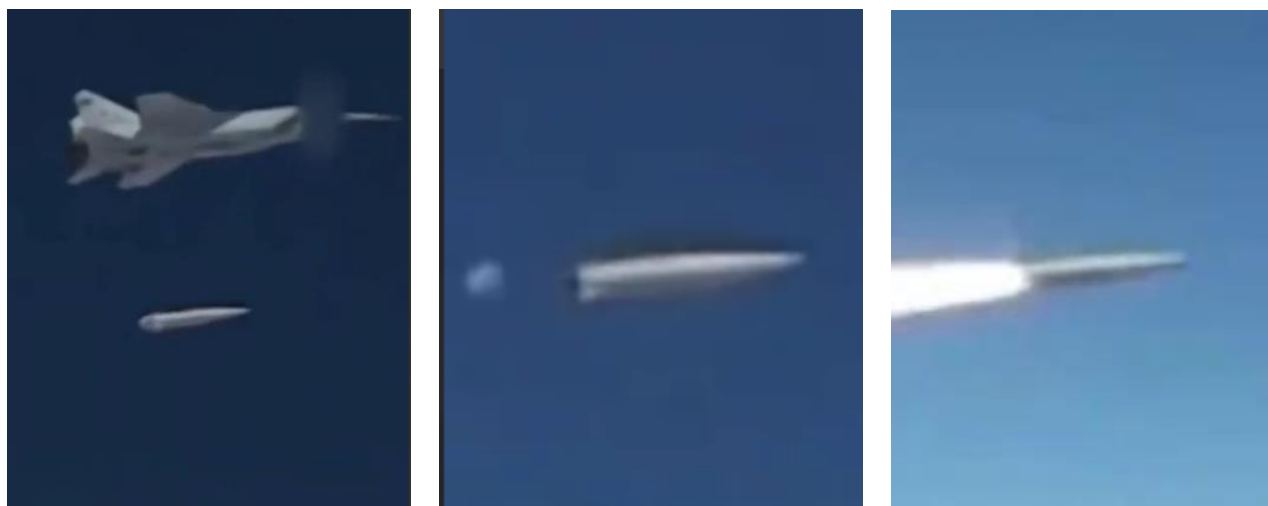

Рисунок 1. Відстріл додаткового хвостового оперення та запуск двигуна

Інших змін в ракетній частині не виявлено. Разом з тим було встановлено, що ракетна частина ракети «Кинджал» має маркування 9М723, яке відповідає ракеті «Іскандер» (рис. 2), що доводить високу ступінь уніфікації їх ракетних частин.

Рисунок 2. Ракетна частина ракети «Кинджал» з маркуванням «Іскандеру»

Далі розглянемо більш детально та порівняємо головні частини ракет (рис. 3).

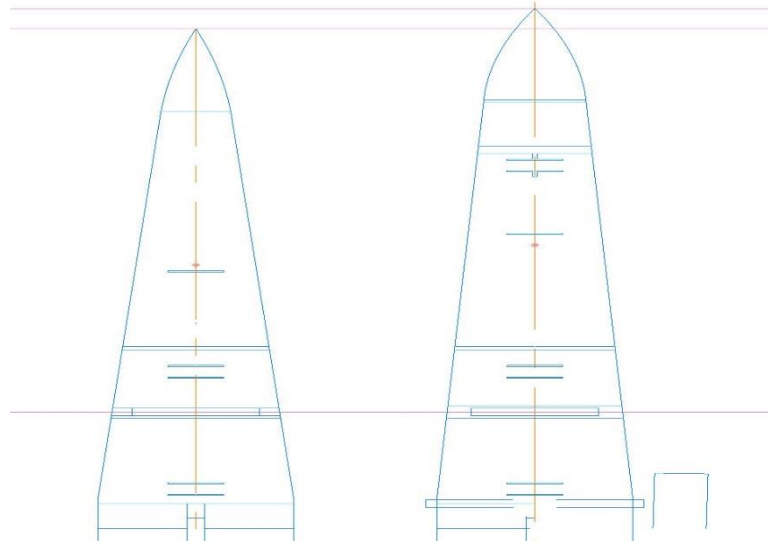

Рисунок 3. Ракета «Іскандер» (справа) та ракета «Кинджал» (зліва). Елементи головної частини (зверху до низу): 1 – відсік наведення, 2 – відсік бойової частини, 3 – приладовий відсік

Приладовий відсік для обох ракет має близькі (ймовірно однакові) габарити,

тобто напевне уніфіковані. Ймовірна модернізація, як уявляється, була мінімальною: - збільшено ємність бортових батарей у зв'язку зі зміною тривалості польоту ракети; - дороблено бортову систему керування, а саме - програмне забезпечення для реалізації траєкторії польоту з урахуванням модернізації відсіку наведення та нової бойової частини (керування запобіжним механізмом) та, ймовірно, для видачі окремої команди на відстріл додаткового хвостового оперення.

Відсік бойової частини «Кинджалу» був замінений на новий у зв'язку з застосуванням нової бойової частини проникаючої дії замість фугасної бойової частини «Іскандеру».

Відсік наведення ймовірно був також заново спроектований. Адже використання проникаючої бойової частини вимагає збереження максимальної швидкості на кінцевій ділянці траєкторії. Тож, застосування оптичної головки самонаведення зумовлює використання аеродинамічного обтічника (далі – АО), що скидується на заключній ділянці траєкторії, оскільки оптична головка самонаведення не працює через АО оживальної форми. Для цього потрібен полусферичний оптично прозорий АО, застосування якого, в свою чергу, має певні наслідки, адже при цьому потрібно забезпечити прийнятні умови для його скидання (зменшення швидкісного напору) в умовах суттєвого погіршення аеродинаміки після скидання і, як наслідок, втрати швидкості. Для вирішення цих проблем на ракеті «Кинджал» застосовується активна радіолокаційна головка самонаведення, що працює через оживальний радіопрозорий АО, який дозволяє позбутися системи з його скидання.

Подальші пошуки в галузі експертного дослідження продуктів і залишків вибухів та пострілів балістичних ракет пропонується зосередити на аналізі схем (траєкторій) їх польоту, а також детальному розгляді й описі наявних уламків головних частин – загальної конструкції, приладового відсіку, відсіків наведення та бойової частини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Михайло Гема. Які ракети може збивати Україна та для чого нам F-16: інтерв'ю з Юрієм Ігнатом (16.03.2023). URL: <http://surl.li/fntza> (дата звернення: 22.03.2023).

2. Ідентифікація ракетної та реактивної зброї Російської Федерації : посіб./ Дніпропетровський НДЕКЦ МВС; ДП «КБ «Південне» ім. М. К. Янгеля» ; за заг. ред. С.Г. Кримчука ; уклад.: В.М. Коротаєв, Р.С. Кірін, М.М. Кушнір, А.С. Клочков, О.В. Овчаров, О.С. Жуган. Київ : ДНДЕКЦ МВС, 2022. 161 с.

3. Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 114420 від 23.08.2022 р. / Науково-практичний твір «Ідентифікація ракетної та реактивної зброї Російської Федерації». В.М. Коротаєв, Р.С. Кірін, М.М. Кушнір, А.С. Клочков, О.В. Овчаров, О.С. Жуган // Бюлетень «Авторське право і суміжні права». Державне підприємство «Український інститут інтелектуальної власності». № 72. 2022. С. 390.

Наталія Косигіна

завідувачка лабораторії почеркознавчих, трасологічних, балістичних досліджень, технічної експертизи документів та інших досліджень Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України, м. Одеса, Україна

Віта Сакалюк

старша судова експертка лабораторії почеркознавчих, трасологічних, балістичних досліджень, технічної експертизи документів та інших досліджень Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України, м. Одеса, Україна

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ ТА ОФОРМЛЕННЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИХ ЗРАЗКІВ ПОЧЕРКУ (ЦИФРОВИХ ЗАПИСІВ, ПІДПISУ) ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-ПОЧЕРКОЗНАВЧИХ ЕКСПЕРТИЗ

При вирішенні тих чи інших задач почеркознавчої експертизи нерідко виникають проблемні ситуації через складність отримання достовірного і якісного порівняльного матеріалу, достатнього для вирішення експертних задач [2].

Мета даної роботи полягає насамперед у визначенні актуальних проблемних питань, що виникають при підготовці та оформленні безпосередньо експериментальних зразків почерку (цифрових записів, підпису) певних осіб для проведення судово-почеркознавчих експертиз, а також шляхи їх вирішення.

Основним завданням почеркознавчої експертизи є ідентифікація виконавця рукописного тексту, обмежених за обсягом рукописних записів (буквених та цифрових) і підпису. Такою експертизою вирішуються і деякі неідентифікаційні завдання (установлення факту виконання рукописного тексту під впливом будь-яких факторів, що заважають (природних: хворобливий стан, хронічні захворювання, вікові зміни; тимчасових зовнішніх: незвичне тримання засобу для писання, незвична поза, обмеження зорового контролю тощо; тимчасових внутрішніх: алкогольне сп'яніння, фармакологічні, наркотичні засоби тощо; штучних: викривлення письма зміненими рухами); визначення статі виконавця, а також належності його до певної групи за віком тощо). Об'єктом почеркознавчої експертизи є почерковий матеріал, в якому відображені ознаки почерку певної особи у тому обсязі, в якому їх можна виявити для вирішення поставлених завдань.

За увесь час становлення та розвитку почеркознавчої експертизи як певної галузі криміналістичної експертизи формувалася і уточнювалася класифікація задач, що вирішуються експертами – почеркознавцями.

Для якісної підготовки судово-почеркознавчої експертизи велике значення має попередній огляд документів, що підлягають дослідженню, слідчим і судом.

У процесі огляду встановлюють: характер документу; місце розташування досліджуваного об'єкта; від імені кого виконані записи і підписи; чи є на документі знаки або тексти, нерозривно пов'язані з досліджуваним почерком (наприклад, сума прописом, дата, позначення спеціальності); час нанесення тексту або підпису; чи є рукописні об'єкти оригінальними або копіями; чи є сліди виправлень в текстах та ін., ознаки виконання підписів за допомогою технічних засобів; як виконаний текст або підпис (скорописом, із наслідуванням друкарському шрифту, зі зміною руки, навмисна зміна почерку та ін.). Такі дані можуть визначити характер та обсяг експертизи, сформулювати експертне завдання, а також підготувати матеріали для експертизи.

При огляді документа важливо дотримуватися правил поведення з документами – речовими доказами: не робити на ньому позначок, підкреслень, не підшивати його у справу. Документ має бути поміщений у прозорий файл, який може бути підшитий до матеріалів справи.

Одночасно з оглядом документів необхідно провести слідчі та судові дії, спрямовані на виявлення низки факторів. Так, необхідно встановити, чи особи, від імені яких виконані підписи, що підлягають дослідженню існують насправді чи вони – вигадані. Для проведення досліджень орган (особа), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), повинен(на) надати експерту вільні, умовно-вільні та експериментальні зразки почерку (цифрових записів, підпису) особи, яка підлягає ідентифікації [1].

Так, вільними зразками є рукописні тексти, рукописні записи (літерні та цифрові), підписи, достовірно виконані певною особою до відкриття кримінального провадження, провадження у справах про адміністративні правопорушення, цивільних, адміністративних чи господарських справах і не пов'язані з їх обставинами.

Умовно-вільними є зразки почерку та (або) підпису, виконані певною особою до відкриття провадження по справі, але безперечно пов'язані з обставинами цієї справи і виконані після відкриття провадження у справі та є як пов'язаними зі справою, так і не пов'язаними з її обставинами.

Експериментальні зразки почерку – це такі, що виконані певною особою за спеціальним завданням слідчого (судді) у зв'язку з призначенням судовопочеркознавчої експертизи.

Експериментальні зразки відбираються у порядку передбаченому Інструкцією [2], посвідчуються органом (особою, який/яка) призначив(ла) експертизу. Вільні та умовно-вільні зразки почерку повинна надати особа, яка підлягає ідентифікації.

Об'єктивний і обґрунтований висновок безпосередньо залежить від кількості та якості наданого замовником порівняльного матеріалу. Необхідність надання у

розпорядження експерта – почеркознавця експериментальних зразків почерку, підписів зумовлена тим, що за їх допомогою, якщо вони відібрані з урахуванням усіх вимог, можна провести додаткову перевірку достовірності вільних зразків, а в окремих випадках і провести експертне дослідження за відсутністю вільних зразків у разі неможливості їх отримання.

У криміналістичній літературі деякі автори підрозділяють експериментальні зразки в залежності від умов їх виконання, на: – звичайні, для отримання яких не створюються спеціальні умови; – спеціальні, отримання яких відбувається в умовах, максимально наближених до умов виконання спірного рукопису. Достовірність і доброякісність експериментальних зразків можлива за умови, коли слідчий (суддя) особисто керує процесом відібрання експериментального порівняльного матеріалу. У складних випадках для надання консультацій за методикою відбору експериментальних зразків або для безпосередньої участі у цій судовій дії може бути залучений спеціаліст-почеркознавець [2]. Експериментальні зразки почерку, в тому числі підписного, можна відібрати у вигляді та кількості, необхідних для проведення експертизи. За наявності експериментальних зразків почерку експерт має у розпорядженні рукописи, що зіставляються за змістом і умовами виконання та за станом пишучого. Із умов, які можна відтворити під час відбору експериментальних зразків, слід виключити алкогольне сп'яніння, стрес. Натомість, необхідно враховувати, що при відібранні експериментальних зразків не виключається навмисна зміна ознак свого почерку.

Для виконання експериментальних зразків необхідно створити умови, максимально наближені до тих, у яких виконувався спірний рукопис (стоячи або сидячи, при розташуванні рукопису на колінах тощо). Неприпустимо дозволяти особі списувати з досліджуваного тексту.

Експериментальні зразки рекомендується відбирати неодноразово, у два етапи, з інтервалом від декількох хвилин до декількох годин або днів – в залежності від обставин справи.

Відбір експериментальних зразків почерку здійснюється під диктовку або через самостійне написання будь-якого тексту. Переписування з документа, який досліджується, неприпустиме. Експериментальні зразки буквеного або цифрового письма бажано надавати не менше ніж на 15 аркушах. Експериментальні зразки підпису – на 10–15 аркушах по 10–15 підписів на кожному.

При потребі, експерт має право порушити перед ініціатором проведення експертизи клопотання про надання додаткових зразків (вільних, експериментальних), які забезпечили б повне та якісне проведення дослідження. Зразки рукописів повинні відповідати таким вимогам: – безсумнівність походження зразків почерку та підписів передбачуваного виконавця; – писемність і мова документу; – час виконання; – зміст та цільове призначення; – матеріал письма (бланки, папір розграфлений та розлінований типографським способом, від руки тощо); – спосіб та умови виконання документу (поза, звичність приладу, яким

виконується написання, використання окулярів, якщо особа ними користується); – стан пишучого; – темп письма.

Водночас необхідно звернути увагу на деякі нюанси:

1. Темп виконання. Якщо певна особа навмисно уповільнює темп виконання, що дає їй можливість навмисно змінювати свій почерк, необхідно провести відбір зразків під диктовку із прискоренням темпу.

2. Зразки повинні бути різноманітними по змісту: 2.1. При відборі експериментальних зразків для дослідження цифрових записів, слід запропонувати для виконання не розрізнені цифри, наприклад, «1», «2», «3», а числа у поєднаннях, аналогічних досліджуваним записам.

2.2. При відборі експериментальних зразків для дослідження «друкованого» почерку з поля зору виконавця слід прибрати всі друковані видання, щоб уникнути копіювання букв.

У разі неможливості отримати тексти, співставні з досліджуваним за змістом, можливо включення до експериментального тексту окремих слів, букв, цифр та їх поєднань, які містяться в досліджуваному тексті. Критерієм достатності обсягу порівняльного матеріалу вважається надання такої його кількості, за якою можливо виявити індивідуальність, варіаційність та стійкість ознак в досліджуваному об'єкті і зразках почерку (підпису) певного виконавця. Як свідчать результати аналізу матеріалів цивільних, адміністративних, господарських справ та матеріалів кримінальних проваджень, упродовж останнього року, найчастішими помилками при наданні порівняльного матеріалу були: відбір зразків почерку мовою іншою ніж текст документа, який підлягає дослідженню, спосіб та умови виконання рукопису (тексту, підписів, цифрових записів) з змісту іншого, ніж зміст досліджуваних об'єктів за буквеним та цифровим складом, значним розривом у часі, стану того, хто пише, надання для порівняльного дослідження експериментальних зразків почерку/підпису не посвідчених органом, який призначив експертизу та ін. Слід зазначити, що при вирішенні основних проблем підготовки та оформлення матеріалів для проведення судово-почеркознавчих експертиз, лише їх належна якість та кількість порівняльного матеріалу забезпечать можливість проведення повного, всебічного експертного дослідження та надання обґрунтованого і об'єктивного висновку, оскільки помилки, допущені при отриманні зразків (у т. ч. експериментальних), можуть стати причиною збільшення термінів виконання експертизи, так і привести до того, що у ході проведення дослідження експерт дійде до висновку, що вирішити поставлене питання не надається можливим. Враховуючи зазначене, належна якість і достатня кількість – основні вимоги до порівняльного матеріалу.

Належна якість – співставлення їх з досліджуваним об'єктом за часом складання, темпом письма, видом, мовою, матеріалом письма, способом виконання і, при можливості, за змістом та умовам виконання. Достатня кількість – такий їх обсяг, який забезпечив би можливість повного та всебічного співставлення всіх

ознак досліджуваного почерку (підпису). Зі свого боку, для вирішення основних проблем підготовки та оформлення порівняльного матеріалу для проведення судово-почеркознавчих експертиз спеціалістам у галузі почеркознавства необхідно проводити консультативну та методичну роботу у формі лекцій, семінарських занять із судово-слідчими органами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень і Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджені наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 року № 53/5 (у чинній редакції).

2. Дроздова Т. О., Логвіна Г. В. [та ін.]. Методичні основи організації та проведення судово-почеркознавчої експертизи у СЕУ Мін'юсту України. Одеса : ОНДІСЕ, 2010. 202 с.

Володимир Кравець

судовий експерт сектору почеркознавчих досліджень, технічного дослідження документів та обліку Тернопільського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Тернопіль, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ІДЕНТИФІКАЦІЙНИХ ОЗНАК ПОЧЕРКУ ЗА ТОЧКАМИ НА ТРАЄКТОРІЇ ПОЧЕРКОВИХ ОБ'ЄКТІВ

На сучасному етапі розвитку суспільства судово-почеркознавча експертиза залишається найбільш застосовуваним видом криміналістичної експертизи. База судового почеркознавства, в тому числі і система ознак почерку, створювалася фахівцями протягом тривалого часу. Сама система з часом зазнавала змін, оскільки існували різні підходи до визначення як загальних так і окремих ідентифікаційних ознак почерку. Існуюча на даний час загальноприйнята система ознак почерку в основному відповідає потребам експертної практики в Україні.

Проте, порядок визначення окремих ознак почерку в сучасному почеркознавстві регламентовано недостатньо чітко. У зв'язку з цим, деякі виявлені ідентифікаційні ознаки не завжди переконливі. Це пояснюється значним впливом суб'єктивного фактору, адже дослідження проводиться візуально-оптичним методом – «на око», без чіткої прив'язки до системи координат, у своїй більшості, без застосування інструментальних методів і підтвердження переконливим ілюстративним матеріалом належної якості. Визначені за нечіткими параметрами окремі ознаки, можуть не мати належної ідентифікаційної значимості, а їх включення до загальної кількості збіжних або розбіжних ознак в процесі порівняльного дослідження, може призвести до необґрунтованого або навіть хибного висновку [1].

Цьому сприяє те, що у наявних інформаційних джерелах, якими користуються експерти, не завжди чітко викладено параметри, які необхідні для визначення ознак, а також термінологію та формулювання, які відображають суть деяких з них, що призводить до їх неоднозначного тлумачення.

В елементарній геометрії положення точки у прямокутній (Декартовій) системі координат визначається у вигляді числових координат – за довжиною відрізків проведених з цієї точки паралельно осям координат «х» та «у». Розміщення будь якої точки в цій системі індивідуальне, оскільки на кількісному рівні має свої, притаманні лише їй, числові координати [2]. Оскільки кожна точка займає положення відмінне від розташування будь якої іншої точки вона може бути достовірно розпізнана візуально (на якісному рівні) як така, що розміщена відносно іншої точки по горизонталі: – справа, – зліва, – на одному рівні, а по вертикалі: – вище, – нижче, – на одному рівні.

Оскільки **рукописні записи у вигляді окремих слів, кількох цифрових знаків або підписів** відображають динамічну систему рухів у двовимірній площині

у вигляді множини точок, вони є носіями структурно-геометричної інформації. Розміщення будь яких точок на траєкторії почеркових об'єктів відносно інших об'єктів порівняння є неповторне, а тому вважаються індивідуальними (окремими) ознаками почерку. Саме тому, ознаки **просторової орієнтація рухів** при дослідженні рукописних записів доцільно визначати на якісному рівні за розміщенням точок у прямокутній системі координат, в якій за горизонтальну вісь «х» умовно приймається лінія письма/підпису, а за вертикальну вісь «у» – один з перпендикулярів, опущений на цю лінію.

Нижче надаються формулювання та основні терміни, які використовуються при визначенні окремих ознак почерку, які характеризують просторову орієнтацію рухів.

Особливі точки:

- точки початку, закінчення, поєднання (з'єднання, перетину, дотику) рухів;
- екстремальні точки/екстремуми — найвищі «верхні», найнижчі «нижні», крайні ліві «ліві» та крайні праві «праві» точки на траєкторії почеркових об'єктів, умовне значення координат яких у прямокутній системі координат по одній із осей мінімальне або максимальне (верхні, нижні, праві, ліві).

Почеркові об'єкти — буквені, цифрові знаки та безбуквені штрихи.

Рядок — кілька слів, букв або інших знаків, написаних в одну лінію.

Основа буквеного, цифрового знаку та безбуквенного штриха — нижня частина почеркового об'єкту.

За лінію письма окремого слова або кількох цифрових знаків, в основному, приймається **пряма**, яка утворюється при умовному з'єднанні основ першого та останнього рядкових елементів буквених та (або) цифрових знаків.

За лінію підпису, в основному, приймається **пряма**, яка утворюється при умовному з'єднанні основ першого та останнього рядкових елементів букв та (або) безбуквених штрихів (виключаючи розчерк).

Якщо у вказаний спосіб **лінію письма/підпису** визначити неможливо, за нею приймають **пряму**, умовно проведену через найнижчу (екстремальну) точку рядкового елементу першої букви або безбуквенного штриха тексту/підпису, паралельно до лінії бланкового рядка, горизонтальної лінії графлення або нижнього зрізу аркушу паперу.

Лінія бланкового рядка (бланковий рядок) — різновид горизонтальної лінії графлення, яка вказує місце на аркуші, відведене для виконання певного рукописного запису.

Положення **лінії письма/підпису** відносно бланкового рядка, горизонтальної лінії графлення або нижнього зрізу аркушу паперу вказує на її **напрямок**: – горизонтальний; – піднімається вгору; – опускається вниз.

Вершина почеркового об'єкту — найвища (екстремальна) точка у верхній частині елементів буквених та цифрових знаків, а також штрихів, що не утворюють букв.

Лінія основи почеркового об'єкту — пряма, умовно проведена через найнижчу (екстремальну) точку рядкового елементу буквеного та цифрового знаку або безбуквенного штриха, паралельно до лінії письма/підпису.

Ознаки просторової орієнтації рухів за розміщенням точок початку, закінчення, поєднання (з'єднання, перетину, дотику) рухів, екстремальних точок/екстремумів (верхніх, нижніх, правих, лівих) при виконанні елементів рукописного тексту, підпису та їх складових частин визначаються:

за горизонталлю

- відносно інших точок, елементів рукописного тексту, підпису або їх частин (– справа, – зліва, – на одному рівні);

- відносно повздовжньої осі елементів рукописного тексту, підпису або їх частин (– справа, – зліва, – на одному рівні).

за вертикаллю

- відносно інших точок, елементів рукописного тексту, підпису або їх частин (– вище, – нижче, – на одному рівні);

- відносно лінії письма/підпису або середньої лінії письмового знаку/штриха (– вище, – нижче, – на одному рівні).

Базові лінії — прями лінії відносно яких визначається розташування почеркових об'єктів, їх складових частин та рухів, якими вони виконуються:

- лінії письма (окремого слова або кількох цифрових знаків);

- лінія підпису;

- середня лінія письмового знаку (штриха);

- лінія повздовжньої осі письмового знаку (штриха).

Розміщення точок відносно інших об'єктів порівняння встановлюється:

- **за горизонталлю** — лише за лініями, паралельними до лінії письма/підпису;

- **за вертикаллю** — лише за перпендикулярами опущеними на лінію письма/підпису.

В деяких інформаційних фахових виданнях описуються та ілюструються приклади визначення окремих ознак просторової орієнтації рухів за результатами порівняння не тільки відносно лінії письма/підпису та складових частин графічних знаків, але й відносно бланкового рядка [3, с.10, 84].

З вищевказаними формулюваннями не варто погоджуватися, оскільки лінія бланкового рядка є різновидом горизонтальної лінії графлення, які разом із лініями зрізів аркуша паперу не є складовими частинами рукопису. Тому, результат порівняння із будь яким об'єктом, що не являється складовою частиною рукопису, в тому числі і з лінією бланкового рядка не вважається окремою ідентифікаційною ознакою.

За точками на траєкторії почеркових об'єктів визначаються ідентифікаційні ознаки відносної протяжності рухів при виконанні графічних знаків та їх елементів за вертикаллю та горизонталлю:

- у порівнянні протяжності **буквених, цифрових знаків або їх частин** із нормами прописів (– велика; – мала; – звичайна);

- у порівнянні між собою протяжності **буквених, цифрових знаків, безбуквених штрихів або їх частин** (– більша; – менша; – однакова).

Протяжність рухів за вертикаллю — визначається за розміром перпендикуляра, опущеного від верхньої екстремальної точки графічного елемента до лінії його основи.

Протяжність рухів за горизонталлю — визначається за розміром проекції відрізка, що з'єднує праву та ліву екстремальні точки графічного елемента на лінію його основи.

У практиці судового почеркознавства подекуди зустрічається опис ознак наступного типу:

- протяжність рухів за вертикаллю при виконанні початкового штриха букви «І» – у досліджуваному підписі *значно менша, ніж у зразках*;

- протяжність рухів за горизонталлю при виконанні четвертого елемента букви «Т» – у досліджуваному підписі *менша, ніж у зразках*.

Такі формулювання невірні оскільки експертами не дотримана умова визначення відносної протяжності рухів окремо як для об'єкту дослідження так і для зразка та наступного порівняння однойменних ознак між собою.

Автором публікації запропонована більш чітка, однозначна термінологія та формулювання, які відображають суть деяких ідентифікаційних ознак, що забезпечує їх точне тлумачення. Використання експертами зазначеного вище матеріалу на практиці дозволить зменшити вплив суб'єктивного фактору при визначенні та оцінці таких ознак, забезпечити достовірність визначених ідентифікаційних ознак якісно-описовими методами та вберегти від надання недостатньо обґрунтованих висновків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мороз С. А., Кравець В. Л. (2017). Визначення ідентифікаційних ознак підписів за розміщенням «особливих» точок. Криміналістичний вісник (№ 2 (28), с.160.

2. Григорович Т. В., Кравець В. Л. (2019). Використання системи координат під час визначення ідентифікаційних ознак у почеркознавчій експертизі підписів. Криміналістичний вісник (№ 1 (31), с.115.

3. Воробей О.В., Меленевська З.С., посібник «Криміналістичне дослідження підписів:.. – К.: Університет. Вид-во “Пульсари”, 2006. – 84 с.».

Анна Лебеденко

*аспірантка кафедри фінансів Одеський національний економічний університет,
старша судова експертка сектору економічних досліджень відділу
товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та
оціночної діяльності Одеського науково-дослідного експертно-криміналістичного
центру МВС України, м. Одеса, Україна*

*Науковий керівник: **Ірина Волохова** – докторка економічних наук, професорка,
професорка кафедри фінансів Одеського національного економічного
університету, м. Одеса, Україна*

СУТНІСТЬ ТА ВИДИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУБ'ЄКТІВ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Будь-яка правова держава, якою є Україна, бере на себе зобов'язання забезпечити верховенство права, дотримання прав і свобод її громадян, фізичних і юридичних осіб. Одним із засобів реалізації цього завдання виступає судова експертиза, яка дозволяє встановити істину за кримінальними, господарськими і цивільними справами. Зважаючи на вагомую роль судово-експертної діяльності надзвичайно важливо сформуванню ефективно функціонуючу систему управління нею загалом та окремими складовими цієї системи, такими як фінансове забезпечення, зокрема. В умовах обмеженості ресурсів актуалізується необхідність покращення фінансового забезпечення судово-експертної діяльності.

Перелік суб'єктів судово-експертної діяльності визначається статтею 7 Закону України «Про судову експертизу». Зокрема, судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи та у випадках і на умовах, визначених цим Законом, судові експерти, які не є працівниками зазначених установ. Частина друга вказаної статті визначає вичерпний перелік державних спеціалізованих установ, що знаходяться у підпорядкуванні відповідних центральних органів виконавчої влади.

До державних спеціалізованих установ належать:

- науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України;
- науково-дослідні установи судових експертиз, судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України;
- експертні служби Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України.

В економічній літературі існують різні підходи до визначення сутності фінансового забезпечення, яке розглядається як:

- метод фінансового механізму («Метод фінансового механізму, за допомогою якого формують і використовують фонди коштів і який характеризує

зміст впливу фінансів на різні аспекти розвитку суспільства» Буздуган Я. [2, с. 26-28]);

– відносини з приводу формування та використання фінансових ресурсів («Формування та використання фінансових ресурсів за допомогою оптимізації співвідношення всіх його форм і дає змогу створити такі обсяги фінансових ресурсів господарської діяльності, від яких підприємство мало б змогу функціонувати не тільки безбитково, але і підвищувати ефективність діяльності та зміцнювати економіку країни загалом» Козій І. С. [3, с. 223-229])

– метод фінансового впливу на соціально-економічний розвиток («Основний метод фінансового впливу на соціально-економічний розвиток, що регулюється на основі відповідної системи функціонування, яке може здійснюватися у трьох формах: самофінансування, кредитування, зовнішнє фінансування» Оспіщев В.І.)

– метод покриття витрат за рахунок фінансових ресурсів («Покриття витрат за рахунок фінансових ресурсів, що акумулюються суб'єктами господарювання і державою» Родіонова В.М.)

– сукупність грошових фондів («Як формування цільових грошових фондів у достатньому розмірі та їх ефективне використання» Юрій С. І. [4, с. 153,170]) тощо.

Зауважимо, що фінансове забезпечення відрізняється залежно від сфери господарювання і тому має свої особливості і щодо судово-експертної діяльності.

На основі цього можемо сформувати власне визначення фінансового-забезпечення судово-експертної діяльності, під яким розуміємо складову фінансового механізму, спрямовану на формування оптимальної системи видів та методів фінансування з метою розвитку та ефективного функціонування судово-експертної діяльності.

Специфіка судово-експертної діяльності дозволяє виокремити наступні види (методи) її фінансового забезпечення:

1) внутрішнє фінансування (самофінансування) – передбачає покриття потреб судово-експертних установ та виконання їх основних функціональних завдань за рахунок використання власних коштів, отриманих як плата за послуги;

2) зовнішнє фінансування (бюджетне фінансування) – передбачає використання коштів, отриманих судово-експертними установами з державного бюджету України.

Варто зазначити, що бюджетне фінансування, яке є однією з форм фінансового забезпечення науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України, відбувається за окремою бюджетною програмою КПКВК 3601070 «Проведення судової експертизи і розробка методики проведення судових експертиз» із застосуванням програмно-цільового методу. Бюджетна програма представляє собою сукупність заходів, спрямованих на досягнення єдиної мети, завдань та очікуваного результату, визначення та реалізацію яких здійснює розпорядник бюджетних коштів відповідно до покладених на нього функцій [5].

На сучасному етапі становлення та розвитку наявна проблема недофінансування окремих складових судово-експертної діяльності (наукова діяльність, закупівля основних засобів, заробітна плата та ін.). Так, щорічно відповідно до прикінцевих положень ЗУ «Про державний бюджет України» дію ч. 2 ст. 18 ЗУ «Про судову експертизу» щодо розміру посадових окладів судових експертів зупиняється.

Варто зауважити, що створення необхідних умов для діяльності судового експерта вважається однією із гарантій незалежності судового експерта та правильності його висновку (ч. 1 ст. 7 ЗУ «Про судову експертизу»[1]). Зазначене підтверджує актуальність та важливість дискусій навколо проблем фінансового забезпечення експертної діяльності.

Аналіз даних щорічних звітів про виконання паспорта бюджетної програми КПКВК 3601070 «Проведення судової експертизи і розробка методики проведення судових експертиз», а саме: Звіту про надходження та використання коштів загального фонду (форма N 2д) та Звіту про надходження і використання коштів, отриманих як плата за послуги (форма N 4-1д) свідчать про наявність тенденції до збільшення питомої ваги зовнішнього фінансування (бюджетних асигнувань) у структурі фінансового забезпечення науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України за період 2015-9 місяців 2022 рр. Так, по результатам 2015 р. фінансування потреб науково-дослідних установ відбувалось більшою мірою за рахунок надходжень від надання послуг (виконання робіт), які надаються згідно з їх основною діяльністю, що складало 67,67% від загального обсягу фінансування.

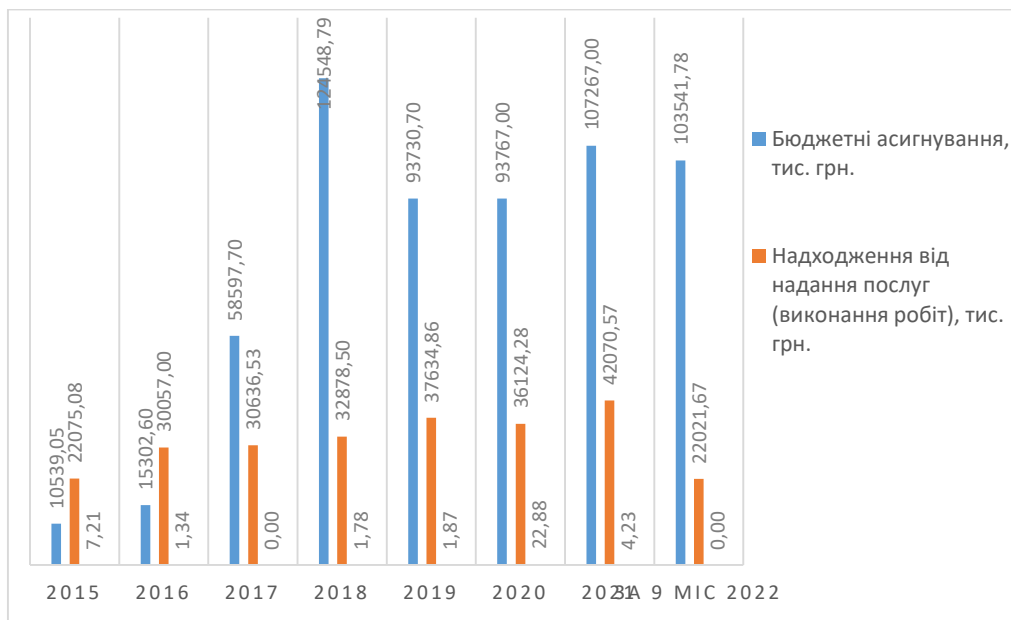

Рис. 1. Структура та обсяг фінансового забезпечення науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України

Проте, за підсумками 2021 року, фінансування потреб науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України відбувалось більшою мірою за рахунок бюджетних асигнувань, які у загальному обсязі фінансування склали 69,33% (рис. 1).

З огляду на проведений аналіз статистичних даних щодо структури та обсягу фінансового забезпечення науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України, постає питання щодо пошуку шляхів збільшення надходжень від надання послуг (виконання робіт) та залучення додаткових джерел фінансування. Вони дозволяють спеціалізованим установам покривати недофінансування, зокрема, для виплати заробітної плати та закупівлі необхідного обладнання.

Ураховуючи вищезазначене, доцільним є проведення дослідження джерел формування та напрямків використання коштів суб'єктами судово-експертної діяльності, можливість залучення додаткових джерел фінансування з метою розробки нового механізму фінансового забезпечення, який надасть змогу усунути наявну проблему недофінансування окремих складових діяльності (наукова діяльність, закупівля основних засобів, заробітна плата та ін.) та забезпечить підґрунтя для найбільш ефективного виконання поставлених перед судово-експертними установами завдань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-ХІІ. Дата оновлення: 01.01.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 22.03.2023);
2. Буздуган Я. Поняття, принципи, форми фінансового забезпечення охорони здоров'я в Україні. Віче. 2008. № 5.
3. Козій І. С. Місце і значення фінансового забезпечення в структурі фінансового механізму. НЛТУ. 2008. № 18.9.
4. Фінанси : навч. посібн. / О. П. Близнюк та ін., за ред. І. В. Оспіщева. Київ : Знання, 2006. 415 с.
5. Бюджетний кодекс України: Закон України від 8.07.2010 р. № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення: 22.03.2023).

Денис Міллер

старший судовий експерт відділу трасологічних досліджень лабораторії криміналістичних видів досліджень Дніпропетровського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру Міністерства внутрішніх справ України, м. Дніпро, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАМКІВ З ЦИЛІНДРОВИМИ МЕХАНІЗМАМИ, ВІДЧИНЕНИХ САМОІМПРЕСІЙНИМИ ВІДМИЧКАМИ

Криміналістичне дослідження замків займає важливе місце у попередженні, кваліфікації, розкритті та розслідуванні майнових злочинів, пов'язаних з проникненням у житло, так званих «квартирних крадіжок». Аналізом сучасної експертної практики, була встановлена тенденція до збільшення фактів несанкціонованого (кримінального) відкриття циліндрових штифтових замків, з горизонтально орієнтованою шпариною для ключа, що набули широкого розповсюдження в останні роки, чому, не в останню чергу, сприяє велика кількість виготовлених промисловим способом (переважно виробництва КНР) пристосувань, для відмикання вказаних замків (відмичок), що діють за принципом самоїмпресії, які можна вільно придбати через мережу «Інтернет», а також велика кількість відеоматеріалів по їх застосуванню.

Метод самоїмпресії (у даному випадку слід поєднувати два різномовних слова: наше – «само» та англ. «impression» (відбиток, відтиск), що утворює словосполучення наближене у перекладі як «самовідтиск» або «самовстановлення») – закладений в основу способу відкриття замку з циліндровим механізмом, полягає у введенні в шпарину для ключа спеціально пристосованої заготовки, з пластичною (здатною до деформації) робочою поверхнею, що супроводжується повним утопленням робочих штифтів у канали циліндру. В подальшому, при здійсненні певних маніпуляцій, у ході відкриття замку, за рахунок різниці у довжинах пар штифтів (і як наслідок різниці у силі тиску пружин), відбувається поступове самовстановлення штифтів по коду циліндрового механізму (за рахунок вдавлення робочих штифтів у пластичний робочий шар заготовки), що у свою чергу призводить до розблокування циліндру та можливості його повороту – тобто приведення в дію повідка ригеля.

Розглянемо конструкцію найпоширеніших промислових самоїмпресійних відмичок до замків з циліндровими механізмами, виробництва КНР. Як було зазначено вище, вказані відмички можна вільно придбати в мережі «Інтернет», причому у різній комплектації, як мінімальній, так і розширеній (рис. 1). Самоїмпресійна відмичка – багато компонентний пристрій, який має наступні складові: основа (1), голка (2), ручка (3), заготовки з фольги (4), пластина для виготовлення та обжиму заготовок з фольги (5), ключ для затискання основи у ручці

(6). Вказані складові виконують притаманні виключно їм функції, тож зупинимось окремо на кожній з них.

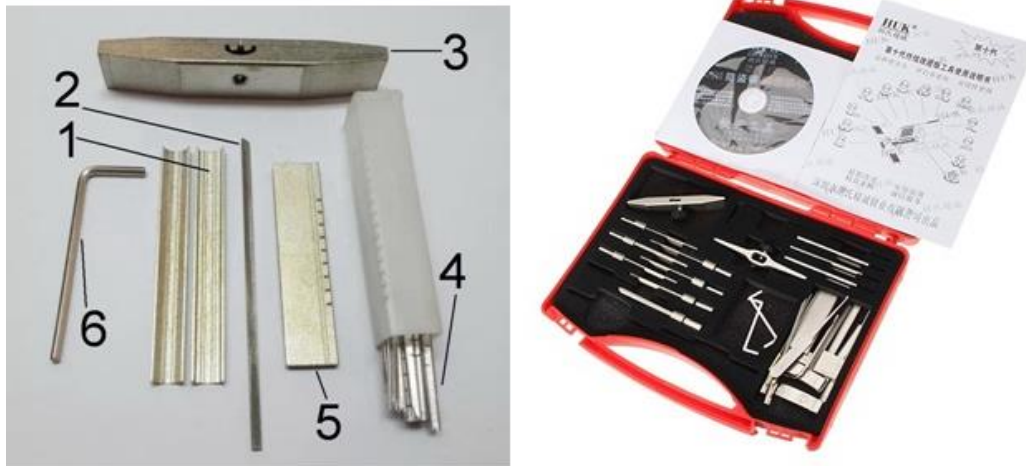

Рис. 1. Комплекти самоімпресійних відмичок.

Основа самоімпресійної відмички виготовляється з металу (сплаву металів), який за своїми міцнісними характеристиками, здатний витримувати значні навантаження. Одна бічна поверхня основи, за своїми конструктивними особливостями (формою, розмірними характеристиками, наявністю та взаємним розташуванням пазів для запобіжників), повністю повторює стрижень заготовки ключа до циліндрового замку певного заводу виробника, на іншій стороні (робочій поверхні) розташований повздовжній виріз (один або декілька), призначений для монтування голки та фольги. Вказана деталь відмички виконує ті ж основні функції, що й стрижень ключа. Зазвичай, в комплект пристрою входять декілька промаркованих основ, кожна з яких призначена для відмикання циліндрового замку певного заводу виробника.

Голка самоімпресійної відмички (вона також виготовляється з металу), слугує для утоплення робочих штифтів у канали циліндру, при введенні пристрою у шпарину для ключа, за рахунок скосу на її кінці. В подальшому голка виймається.

Ручка – слугує для фіксації основи відмички (шляхом затискання ключем гвинта) та виконує функцію важеля при маніпуляціях та повороті циліндру.

Заготовка з фольги – виконує роль пластичного шару відмички. Вказана складова має специфічну форму вигину, в перерізі нагадує літеру «М». На поверхні заготовки виконуються ряд тонких прямолінійних надрізів, орієнтованих поперечно, що сприяє продавлюванню штифтів.

При відмиканні замку самоімпресійною відмичкою, з деталями циліндрового механізму контактують лише три її складові – основа, заготовка з фольги та голка, причому остання контактує не завжди, а лише при частковому розриві фольги чи деформації країв лінійних надрізів у момент введення пристрою чи вивільненню голки. Тож саме ці складові нас найбільше цікавлять, у контексті можливості вирішення діагностичних та ідентифікаційних питань.

Основа та голка відмички, в переважній більшості, виготовляються методом порошкової металургії, тому їх поверхні мають специфічний, унікальний та неповторний мікрорельєф – хаотично розташовані, згладжені, виступи та заглибини, різних форм (рис. 2), тож вказані поверхні, навіть без пошкоджень експлуатаційного характеру, залишають індивідуальні, притаманні лише їм, сліди відображення.

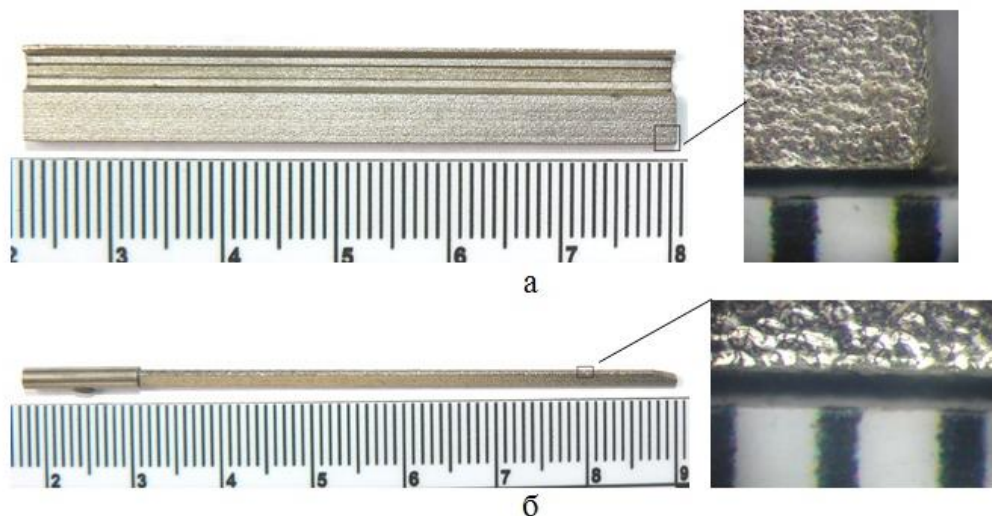

Рис. 2. Мікрорельєф поверхонь основи (а) та голки (б).

Заготовка з фольги, при застосуванні відмички, досить часто, залишається у каналі циліндру, як повністю, так і у вигляді фрагментів. Також слід додати, що деформовані (використані) заготовки з фольги, злочинці часто залишають біля дверей, сходах, сходиноквих майданчиках, чому слід приділяти увагу при оглядах місць подій, за фактами квартирних крадіжок (рис. 3).

Рис. 3. Стандартна заготовка з фольги (а); деформована (використана) заготовка з фольги, виявлена на місці події (б); фрагмент заготовки з фольги, виявлений у циліндрі при дослідженні циліндрового замку (в).

Як відомо, наука криміналістика розділяє всі ознаки дії сторонніми предметами (у контексті дослідження замків) на три загальні групи: сліди відображення контактуючих поверхонь сторонніх предметів на деталях замку; пошкодження замку, що утворились в результаті дії сторонніми предметами; сторонні предмети та речовини, не властиві замкам певної конструкції.

Сліди відображення, що можуть залишитись при використанні самоімпресійної відмички:

- статичні, динамічні та комбіновані (статично-динамічні) сліди контактуючих поверхонь основи відмички, що утворюються на стінках каналу для ключа циліндру, при введенні, здійсненні маніпуляцій та виведенні пристрою (рис. 4 – а);

- динамічні сліди контактуючої поверхні голки, що утворюються на головках робочих штифтів, при її введенні та виведенні (рис. 4 – б);

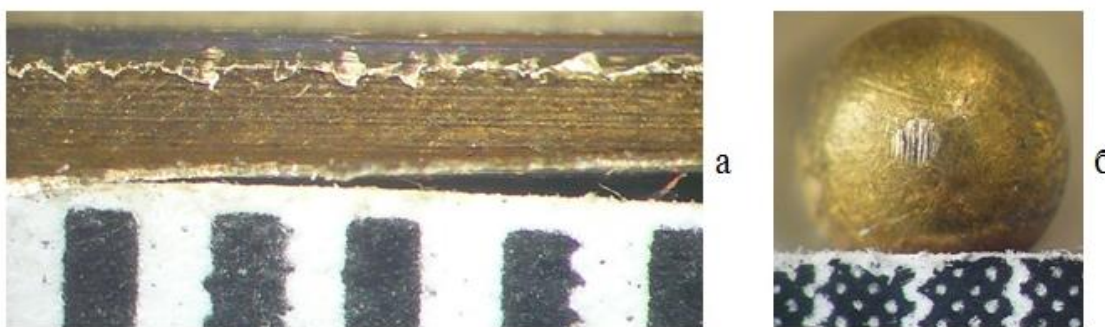

Рис. 4. Відображення мікрорельєфу основи відмички, на стінці каналу циліндру замку (а) та динамічний слід контактуючої поверхні голки на головці робочого штифта (б).

Сторонні предмети та речовини, що можуть залишитись при використанні самоімпресійної відмички:

- заготовка з фольги у шпарині для ключа, як ціла так і у вигляді фрагментів;
- велика кількість рідкої змазки (типу «WD-40»), на внутрішніх деталях однієї сторони циліндрового механізму (її використання рекомендовано у відео матеріалах, по застосуванню самоімпресійних відмичок, для покращення взаємодії деталей циліндрового механізму замку, однак, як показала експертна практика, нею користуються не завжди).

Пошкодження при застосуванні самоімпресійної відмички, як вже зазначалось вище, не виникають, замок залишається у справному стані.

При дослідженні циліндрових замків, що піддавались дії самоімпресійної відмички, виникає ряд проблемних моментів, серед яких можливо відзначити такі: виробники, при виготовленні замків, використовують різні сплави металів, що різняться за своїми міцнісними характеристиками, а тому сліди відображення контактуючих поверхонь основи, досить часто, настільки слабо виражені, що їх

неможливо відокремити від слідів штатного ключа; сліди від голки, на головках робочих штифтів, утворюються не завжди, а лише при пошкодженні чи неправильному монтуванні фольги; сліди самоімпресійної відмички утворюються неодноразовою дією тієї чи іншої компоненти пристрою, тому дуже часто нашаровуються один на один, що призводить до спотворення чи знищення їх ознак; високою є ймовірність втрати фрагментів фольги, при вилученні замку у ході огляду місця події.

Також слід додати, що наявність слідів дії самоімпресійної відмички на деталях замку, не свідчить про факт його кримінального відмикання за допомогою вказаного пристрою. Як показує експертна практика, сліди або пошкодження, які б вказували на проворот циліндру та приведення в дію повідку ригеля, при застосуванні самоімпресійної відмички, не утворюються.

Підсумовуючи, слід зазначити, що велика кількість сучасних методів несанкціонованого відкривання замків у криміналістичній літературі не висвітлені, тож сподіваємось, що викладені у даному матеріалі допоможуть у практичній діяльності судових експертів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бергер В.Е., Прохоров-Лукин Г.В., Молибога Н.П. и др. Трасологическое исследование механических замков: Метод. пособие. К.: РИО МВД Украины, 1998. 96 с.
2. Трасология и трасологическая экспертиза: учебник / А. Г. Сухарев [и др.]. Саратов: Саратовский юрид. ин-т МВД России, 2010.
3. Трасология и трасологическая экспертиза. Учебник / Кантор И. В. (отв. редактор), Ярмак В. А., Жигалов Н. Ю., Смольяков П. П. (отв. секретарь).— М: ИМЦ ГУК МВД России, 2002. 376 с.
4. Методика трасологічного дослідження замків. Експертна спеціальність 4.2 «Дослідження знарядь, агрегатів, інструментів і залишених ними слідів, ідентифікація цілого за частинами». Укл. Коструб А.М., Грищенко О.В., Щирба Д.Є., Іваник С.І., Чашницька Т.Г. К.:ДНДЕКЦ МВС України, 2015. 41с.
5. Міллер Д.С., Петров Д.О. Особенности дослідження окремих видів циліндрових замків, відімкнутих самоімпресійними відмичками. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. 2018. Вип. 18. С. 316-323.

Микола Беднарчук

кандидат технічних наук, професор, завідувач сектора моніторингу та інформаційного забезпечення відділу забезпечення діяльності Львівського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Львів, Україна

Оксана Орлик

судова експертка з контролю якості та метрологічного забезпечення Кіровоградського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Кропивницький, Україна

**ІДЕНТИФІКАЦІЯ РИЗИКІВ В ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНИХ
ЛАБОРАТОРІЯХ**

Ідентифікація ризиків є одним з ключових елементів системи менеджменту якості у будь-якій організації, в тому числі й в експертно-криміналістичних лабораторіях. Вибір тих чи інших методів та технологій ідентифікації ризиків багато в чому визначає ефективність всієї системи ризиків менеджменту і в решті решт – результативність діяльності установи в цілому. А на значущість ризик менеджменту прямо вказує стандарт ДСТУ EN ISO/IEC 17025:2019. «8.5.1 Лабораторія має брати до уваги ризики та можливості, пов'язані з лабораторною діяльністю, для того щоб: а) бути впевненою, що система менеджменту здатна досягти своїх запланованих результатів; б) розширювати можливості для досягнення мети та цілей лабораторії; с) попереджувати або зменшувати небажані наслідки та можливий збій у лабораторній діяльності; d) досягати поліпшення». [1, с.16].

Зважаючи на актуальність даного питання велику увагу його дослідженню приділили як закордонні (Канеман, Листер, Найт, ДеМарко), так і українські науковці (Федулова, Давидова, Волинець, Новіков та ін.). Потрібно зазначити, що більшість з цих авторів розглядають проблему управління ризиками загалом, однак, питання ідентифікації ризиків у площині судово-експертної діяльності досліджено недостатньо.

В науковій літературі не склалося єдиного розуміння поняття «ідентифікація» та його роль та місце в системі управління ризиками. З точки зору практики ризик менеджменту, для оцінки ризиків та прийняття пов'язаних за ними рішень необхідні пошук та систематизація інформації про об'єкт – носій ризику. Саме ця стадія в процесі управління ризиками й може бути визначена, як ідентифікація ризиків. Вона включає два головні етапи: збір інформації щодо функціонування об'єкта та виявлення небезпек та інцидентів. Загалом же процес ідентифікації ризиків можна визначити як першу й найбільш важливу стадію у системі керування ризиками й у більш вузькому сенсі це – діяльність суб'єктів внутрішнього контролю, пов'язана з визначенням найбільш ризикованих сфер діяльності. Але як

слушно зазначають у своїй статті Онопрієнко С.А., Шарапова О.В., та ін.: «лабораторія не повинна виявляти й ідентифікувати всі можливі ризики, адже йдеться саме про ті ризики, на які лабораторія може впливати, демонстрування такого впливу можливе за допомогою актуальних документальних записів, які підтверджують відсутність або наявність фактів настання ризикових подій». [2, с.255]

Джерелом інформації, що використовується для ідентифікації ризиків, можуть слугувати наступні відомості:

- зміни нормативно правових актів, що регулюють діяльність у галузі акредитації, а також документів, що встановлюють правила та методи досліджень;
- результати внутрішніх та зовнішніх перевірок та аудитів;
- аналіз зі сторони керівництва;
- система управління персоналом;
- скарги та претензії;
- оцінка стану ресурсів (обладнання, вимірювальні засоби, еталони).

Перш ніж переходити до методів ідентифікації ризиків необхідно виділити два рівні оцінювання ризику: якісний та кількісний. Рівень ризику за якісними параметрами може бути визначений в категоріях «високий», «середній» та «низький» - в залежності від серйозності наслідків і ймовірності настання небажаної події. Своєю чергою остаточні результати якісного аналізу ризику слугують вихідною інформацією для проведення кількісного аналізу, тобто оцінюються тільки ті ризики, які наявні при здійсненні конкретної операції алгоритму прийняття рішення. На етапі кількісного аналізу ризику вираховуються числові значення величин окремих ризиків і ризику об'єкта загалом. Задача кількісного аналізу, виявити найбільш значущі ризики з точки зору потужності їх впливу та вірогідності.

Оскільки робота експертно-криміналістичної лабораторії має специфічні особливості, то до вибору методів ідентифікації ризиків слід підходити максимально виважено, тим більше що їх налічується чимало. Так, лише у стандарті ДСТУ ІЕС/ISO 31010:2013 вказано 31 метод. Тому варто звернути увагу на рекомендації щодо вибору методів ідентифікації ризиків, що зазначені в п. 6.2 цього ж стандарту:

- він має бути обґрунтованим і доречним для розгляданих ситуації чи організації;
- він має забезпечувати отримання результатів у формі, яка уможлиблює краще розуміння характеру ризику та способу, у який його може бути оброблено;
- його застосування має бути таким, щоб його можна було простежити, відтворити чи перевірити.

Обґрунтовуючи вибір методів, треба враховувати їхню відповідність і придатність. У разі поєднання результатів різних досліджень треба, щоб застосовані методи та отримані вихідні дані можна було порівняти. [3, с.11]

Серед найбільш розповсюджених та найефективніших методів ідентифікації ризиків можна відзначити такі: метод «мозкового штурму», метод Делфі, дерево рішень, метод анкетування та опитування, сценарний аналіз, метод «краватка-метелик», метод аналізування дерева подій. Зупинимося на деяких з цих методів докладніше.

Мозковий штурм – простий та розповсюджений метод ідентифікації. Ціллю мозкового штурму є створення докладного переліку усіх, включаючи самі фантастичні та малоімовірні ризики. Для цього організуються збори, в яких беруть участь від 5 до 12 фахівців (працівники лабораторії, запрошені експерти). Учасники зборів ідентифікують любі можливі ризики, які вони вважають важливими. При цьому не дозволяється обговорення висунутих ідей – це одна з ключових особливостей цього метода. Даний метод передбачає колективний розумовий процес учасників, спрямований на створення списку ризиків.

Метод Делфі. Ідентифікація ризиків за допомогою цього методу здійснюється в декілька етапів. На першому етапі передбачається здійснення письмового опитування учасників сформованої команди експертів. Потім отриманні у результаті опитування дані піддаються більш ретельному аналізу й узагальненню сторонніми спеціалістами, а далі знову відсилаються експертам у вигляді інтегрованого списку ризиків для подальшого коментування.

Метод «дерева подій» – це графічний спосіб простеження послідовності подій від однієї, або декількох вихідних подій, що іменуються інцидентами, через ланцюжок проміжних подій до кінцевих або головних подій. При цьому визначається ступінь ймовірності кожної з проміжних подій та враховується загальна ймовірність кінцевих подій, що можуть призвести до негативних наслідків. Головне в такому аналізі – не пропустити будь-якого з можливих інцидентів і не випустити з уваги проміжні ланки системи. Треба зауважити, що дослідження ризику може йти й у зворотному напрямку – від відомого наслідку до можливих причин. В такому випадку ми починаємо розглядати одну головну подію в основі дерева й переходимо до декількох можливих причин – інцидентів у його кроні. Даний метод має назву «дерево відмов» й, по суті є інверсією «дерева подій». Обидва методи взаємно доповнюють один одного.

Застосування вказаних та інших методів ідентифікації ризиків дає можливість визначити перелік конкретних ризиків з якими стикається у своїй роботі експертно-криміналістична лабораторія; проаналізувати причини їх виникнення, оцінити можливу шкоду від реалізації виявлених ризиків; розробити та оцінити план заходів з мінімізації й усунення виявлених ризиків. Це своєю чергою безумовно поліпшить якість роботи лабораторії загалом, дозволить підвищити її ефективність, сприятиме

зміцненню довіри до співробітників з боку керівництва, замовників та матиме позитивні наслідки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Національний стандарт України ДСТУ EN ISO/IEC 17025:2019 (EN ISO/IEC 17025:2017, IDT; ISO/IEC 17025:2017, IDT) Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій [Електронний ресурс] // ДП «УкрНДНЦ». 2020. URL: <http://surl.li/fhxwa> (дата звернення: 12.03.2023).

2. Щодо питання управління та оцінювання ризиків у діяльності судово-експертних установ України. / [С. А. Онопрієнко, О. В. Шарапова, О. В. Наранович та ін.]. // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – 2020. – №21. – С. 252–266.

3. Національний стандарт України «Керування ризиком» Методи загального оцінювання ризику (IEC/ISO 31010:2009, IDT) ДСТУ IEC/ISO 31010:2013 [Електронний ресурс] // Мінекономрозвитку України. 2015. URL: <http://surl.li/fhyba> (дата звернення: 12.03.2023).

Ольга Пугаченко

кандидатка економічних наук, доцентка, доцентка кафедри аудиту, обліку та оподаткування Центральноукраїнський національний технічний університет, м. Кропивницький, Україна

Яна Пильникова

завідувачка сектору автотоварознавчих досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Кіровоградського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Кропивницький, Україна

Максим Зоц

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, групи 071-22 Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький, Україна

ПОРЯДОК ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-ЕКОНОМІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ У МЕЖАХ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОВАДЖЕННЯ

У сучасних умовах значна кількість суб'єктів господарювання та звичайних громадян стають учасниками судового розгляду з найрізноманітніших приводів – від простих адміністративних спорів до кримінальних справ про нанесення суттєвого матеріального збитку. Як правило, в подібних ситуаціях кращим варіантом захисту в судовому процесі є проведення економічної експертизи кваліфікованим спеціалістом [2, с. 208].

Пп. 1.2.3 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень визначає, що судова експертиза з економічних питань буває трьох видів:

бухгалтерського та податкового обліку (експертиза документів бухгалтерського обліку, оподаткування і звітності);

фінансово-господарської діяльності (експертиза документів про економічну діяльність підприємств й організацій);

фінансово-кредитних операцій (експертиза документів фінансово-кредитних операцій) [1].

Дане дослідження є продовженням авторських пошуків, результати яких наведено в роботах [2, 3, 4, 5, 6].

У межах господарського провадження порядок призначення та проведення судово-економічних експертиз, окрім загальних законодавчих і нормативно-правових актів, регламентується Господарським процесуальним кодексом України (ГПК).

Стаття 69 «Експерт» ГПК декларує, що експертом може бути особа, яка володіє спеціальними знаннями, необхідними для з'ясування відповідних обставин справи. Експерт може призначатися судом або залучатися учасником справи.

Експерт у межах господарського провадження має право: 1) ознайомлюватися з матеріалами справи; 2) заявляти клопотання про надання йому додаткових матеріалів і зразків, якщо експертиза призначена судом; 3) викладати у висновку експертизи виявлені в ході її проведення факти, які мають значення для справи і з приводу яких йому не були поставлені питання; 4) бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предмета і об'єктів дослідження; 5) для цілей проведення експертизи заявляти клопотання про опитування учасників справи та свідків; 6) користуватися іншими правами, що надані Законом України «Про судову експертизу». Також експерт має право на оплату виконаної роботи та на компенсацію витрат, пов'язаних з проведенням експертизи і викликом до суду. При цьому, експерт не має права передоручати проведення експертизи іншій особі.

Призначення експертизи судом відбувається з дотриманням вимог статті 99 ГПК, тобто суд за клопотанням учасника справи або з власної ініціативи призначає експертизу у справі за сукупності таких умов: 1) для з'ясування обставин, що мають значення для справи, необхідні спеціальні знання у сфері іншій, ніж право, без яких встановити відповідні обставини неможливо; 2) жодною стороною не наданий висновок експерта з цих самих питань або висновки експертів, надані сторонами, викликають обґрунтовані сумніви щодо їх правильності, або за клопотанням учасника справи, мотивованим неможливістю надати експертний висновок у строки, встановлені для подання доказів, з причин, визнаних судом поважними, зокрема через неможливість отримання необхідних для проведення експертизи матеріалів.

У разі необхідності суд може призначити декілька експертиз, додаткову чи повторну експертизу (таблиця 1).

Таблиця 1

Види судової експертизи згідно

Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Господарського процесуального кодексу України

Вид	Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень	Господарський процесуальний кодекс України
Первинна	Експертиза, коли об'єкт досліджується вперше	
Додаткова	Експертиза, якщо для вирішення питань щодо об'єкта, який досліджувався під час проведення первинної експертизи, необхідно провести додаткові дослідження або	Якщо висновок експерта є неповним або неясним, за клопотанням учасника справи або з власної ініціативи суд може призначити додаткову експертизу, яка доручається тому

Вид	Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень	Господарський процесуальний кодекс України
	дослідити додаткові матеріали (зразки для порівняльного дослідження, вихідні дані тощо), які не були надані експертові під час проведення первинної експертизи	самому або іншому експерту (експертам)
Повторна	Експертиза, під час проведення якої досліджуються ті самі об'єкти і вирішуються ті самі питання, що й при проведенні первинної (попередніх) експертизи (експертиз)	За наявності сумнівів у правильності висновку експерта (необґрунтованість, суперечність з іншими матеріалами справи тощо) за клопотанням учасника справи або з власної ініціативи суд може призначити повторну експертизу, доручивши її проведення іншим експертам
Комісійна	Експертиза, яка проводиться двома чи більшою кількістю експертів, що мають кваліфікацію судового експерта за однією експертною спеціалізацією (фахівцями в одній галузі знань). Комісія експертів може утворюватися органом (особою), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), або керівником експертної установи	Експертиза, яка проводиться не менш як двома експертами одного напряму спеціальних знань. Якщо за результатами проведених досліджень думки експертів збігаються, вони підписують єдиний висновок. Експерт, не згодний з висновком іншого експерта (експертів), надає окремий висновок з усіх питань або з питань, які викликали розбіжності
Комплексна	Експертиза, що проводиться із застосуванням спеціальних знань різних галузей науки, техніки або інших спеціальних знань (різних напрямів у межах однієї галузі знань) для вирішення одного спільного (інтеграційного) завдання (питання). До проведення таких експертиз у разі потреби залучаються як експерти експертних установ, так і фахівці установ та служб (підрозділів) інших центральних органів виконавчої влади або інші фахівці, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах	Експертиза, що проводиться не менш як двома експертами з різних галузей знань або з різних напрямів у межах однієї галузі знань. У висновку експертів зазначається, які дослідження і в якому обсязі провів кожний експерт, які факти він встановив і яких висновків дійшов. Кожний експерт підписує ту частину висновку, яка містить опис здійснених ним досліджень, і несе за неї відповідальність. За результатами проведених досліджень, узагальнення та оцінки отриманих результатів експертами складається та підписується єдиний висновок, в якому формулюється загальний висновок щодо поставленого на вирішення експертизи питання (питань). Експерт, не згодний з висновком іншого експерта (експертів), надає окремий висновок з усіх питань або з питань, які викликали розбіжності

При призначенні експертизи судом експерт або експертна установа обирається сторонами за взаємною згодою, а якщо такої згоди не досягнуто у встановлений судом строк, експерта чи експертну установу визначає суд. З урахуванням обставин справи суд має право визначити експерта чи експертну установу самостійно. У разі необхідності може бути призначено декілька експертів для підготовки одного висновку (комісійна або комплексна експертиза).

Питання, з яких має бути проведена експертиза, що призначається судом, визначаються судом. Учасники справи мають право запропонувати суду питання, роз'яснення яких, на їхню думку, потребує висновку експерта. У разі відхилення або зміни питань, запропонованих учасниками справи, суд зобов'язаний мотивувати таке відхилення або зміну. Питання, які ставляться експерту, і його висновок з них не можуть виходити за межі спеціальних знань експерта. Призначений судом експерт невідкладно повинен повідомити суд про неможливість проведення ним експертизи через відсутність у нього необхідних знань або без залучення інших експертів.

Стаття 100 ГПК наголошує, що про призначення експертизи суд постановляє ухвалу, в якій зазначає підстави проведення експертизи, питання, з яких експерт має надати суду висновок, особу (осіб), якій доручено проведення експертизи, перелік матеріалів, що надаються для дослідження, та інші дані, які мають значення для проведення експертизи. Якщо суд доручає проведення експертизи кільком експертам чи експертним установам, суд в ухвалі призначає провідного експерта або експертну установу. Ухвала про призначення експертизи направляється особам, яким доручено проведення експертизи, та учасникам справи. Об'єкти та матеріали, що підлягають дослідженню, направляються особі, якій доручено проведення експертизи (провідному експерту або експертній установі). У разі необхідності суд може заслухати експерта щодо формулювання питання, яке потребує з'ясування, та за його клопотанням дати відповідні роз'яснення щодо поставлених питань. Суд повідомляє учасників справи про вчинення зазначених дій, проте їх неявка не перешкоджає вчиненню цих дій. В ухвалі про призначення експертизи суд попереджає експерта про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок та за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків. У разі виникнення сумніву щодо змісту та обсягу доручення призначений судом експерт невідкладно подає суду клопотання щодо його уточнення або повідомляє суд про неможливість проведення ним експертизи за поставленими питаннями.

У статті 101 «Проведення експертизи на замовлення учасників справи» ГПК передбачено, що учасник справи має право подати до суду висновок експерта, складений на його замовлення. Порядок проведення експертизи та складення висновків експерта за результатами проведеної експертизи визначається відповідно до чинного законодавства України про проведення судових експертиз. Висновок експерта, складений за результатами експертизи, під час якої був повністю або

частково знищений об'єкт експертизи, який є доказом у справі, або змінено його властивості, не замінює сам доказ та не є підставою для звільнення від обов'язку доказування. Висновок експерта, складений за результатами експертизи, під час якої був повністю або частково знищений об'єкт експертизи або змінено його властивості, до розгляду судом не приймається, крім випадків, коли особа, яка його подає, доведе можливість проведення додаткової та повторної експертизи з питань, досліджених у висновку експерта. У висновку експерта зазначається, що висновок підготовлено для подання до суду та що експерт обізнаний про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок. Експерт, який склав висновок за зверненням учасника справи, має ті самі права та обов'язки, що і експерт, який здійснює експертизу на підставі ухвали суду. За заявою учасника справи про наявність підстав для відводу експерта, який підготував висновок на замовлення іншої особи, такий висновок судом до розгляду не приймається, якщо суд визнає наявність таких підстав.

Збирання матеріалів для проведення експертизи здійснюється в межах статті 102 ГПК і передбачає, що матеріали, необхідні для проведення експертизи, експерту надає суд, якщо експертиза призначена судом, або учасник справи, якщо експертиза проводиться за його замовленням. При призначенні експертизи суд з урахуванням думки учасників справи визначає, які саме матеріали необхідні для проведення експертизи. Суд може також заслухати призначених судом експертів з цього питання. Копії матеріалів, що надаються експерту, можуть залишатися у матеріалах справи. Експерт не має права з власної ініціативи збирати матеріали для проведення експертизи, розголошувати відомості, що стали йому відомі у зв'язку з проведенням експертизи, або повідомляти будь-кому, крім суду та учасника справи, на замовлення якого проводилася експертиза, про її результати. Призначений судом експерт не має права спілкуватися з учасниками судового процесу поза межами судового засідання. При визначенні матеріалів, що надаються експерту чи експертній установі, суд у необхідних випадках вирішує питання про витребування відповідних матеріалів за правилами, передбаченими ГПК для витребування доказів.

У разі ухилення учасника справи від подання суду на його вимогу необхідних для проведення експертизи матеріалів, документів або від іншої участі в експертизі, що перешкоджає її проведенню, суд залежно від того, яка особа ухиляється, а також яке ця експертиза має значення, може визнати встановленою обставину, для з'ясування якої експертиза була призначена, або відмовити у її визнанні. У разі скасування судом ухвали про призначення експертизи призначений судом експерт зобов'язаний негайно повернути суду матеріали та інші документи, що використовувалися для проведення експертизи.

Стаття 103 «Проведення експертизи» ГПК декларує, що експертиза проводиться у судовому засіданні або поза межами суду, якщо це потрібно у зв'язку з характером досліджень, або якщо об'єкт досліджень неможливо доставити до

суду, або якщо експертиза проводиться за замовленням учасника справи. У разі якщо суд призначив проведення експертизи експертній установі, керівник такої установи доручає проведення експертизи одному або декільком експертам. Ці експерти надають висновок від свого імені і несуть за нього особисту відповідальність. Експерт повинен забезпечити збереження об'єкта експертизи. Якщо експертне дослідження пов'язане з повним або частковим знищенням об'єкта експертизи або зміною його властивостей: 1) призначений судом експерт має одержати на його проведення відповідний дозвіл суду, який оформляється ухвалою; 2) залучений учасником справи експерт має повідомити відповідного учасника справи про наслідки проведення експертного дослідження, передбачені ГПК, та одержати у такого учасника письмовий дозвіл на його проведення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ М-ва юстиції України від 08 жовт. 1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 13.03.2023)
2. Пугаченко О.Б. Процесуальні вимоги призначення та проведення економічних експертиз. Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. 2014. вип. 26. С. 207-215.
3. Pugachenko Olga The Procedure for Performing Economic Evaluation in Ukraine. Innovative Economics and Management (Special Edition 2). 2017. Volume IV. P. 166-174.
4. Пугаченко О.Б. Порядок проведення судових експертиз з питань оподаткування. Здоров'я та суспільство: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Кропивницький, 5 лист. 2020 р. С. 197-205.
5. Пугаченко О.Б., Косенко С.С., Бабій М.В. Організація проведення судових експертиз та експертних досліджень з економічних питань. Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки. 2021. № 6 (39). С. 115-130.
6. Пугаченко О.Б., Фоміна Т.В. Законодавче регулювання орієнтовного переліку вирішуваних питань судово-економічною експертизою документів бухгалтерського обліку, оподаткування і звітності. Modern engineering and innovative technologies. 2022. Issue № 19. Part 2 (February). Sergeieva&Co, Karlsruhe, Germany. С. 42-50.

Альона Рубленко

старша судова експертка сектору дактилоскопічних досліджень відділу криміналістичних видів досліджень Луганського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Дніпро, Україна

Едуард Позаченюк

головний судовий експерт сектору дактилоскопічних досліджень відділу криміналістичного центру МВС України, м. Дніпро, Україна

СУДОВО-ЕКСПЕРТНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОБ'ЄКТ ПІЗНАННЯ ТЕОРІЇ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Проблема ефективної реалізації принципу верховенства права та захисту прав і свобод громадян була актуальна у всі часи, але згодом вона набула все більшої актуальності. Важливе місце у розв'язанні цієї проблеми займає судово-експертна діяльність, тому від неї багато в чому залежить ефективне функціонування в інтересах людини конституційних засад усієї правозахисної системи влади в Україні. Світові тенденції та досвід з питань ефективності правосуддя показує, що одним із засобів створення системи забезпечення прав і свобод людини є ефективне запровадження традиційних й новітніх видів судових експертиз з активним використанням міжнародного досвіду. Судово-експертна діяльність на сучасному етапі є сукупністю спеціальних знань і процесуальних норм, що регулюють правовідносини, пов'язані з призначенням та проведенням судових експертиз.

Слід відзначити, що судово-експертна діяльність включає такі складники, котрі забезпечують її функціонування, як: правове, науково-методичне, кадрове, фінансове та організаційне забезпечення, процес проведення експертиз і реалізація висновків експертів. Метою експертної діяльності є всебічне, повне, об'єктивне, комплексне дослідження об'єктів, у результаті чого формуються та надаються науково обґрунтовані висновки про ті чи інші властивості об'єктів дослідження, можливість існування певних фактів, доцільність прийняття, впровадження, використання окремих програм та інші питання, що можуть бути вирішено використанням спеціальних знань. Таким чином, експертна діяльність як вид діяльності є : специфічною формою людської діяльності, яка відрізняється від інших ставленням до оточуючого світу; базується на практичних та теоретичних наукових знаннях; носить пізнавальний, дослідницький характер; може проводитись у різних сферах суспільної діяльності; використовує методи та методики, що не суперечать закону та нормам моралі і ґрунтуються на сучасних досягненнях науки; має на меті всебічне, повне, об'єктивне, комплексне дослідження об'єктів, процесів, явищ, результатом якої є отримання нової інформації та формування висновків [2, с. 54].

Існує багато досліджень та роздумів науковців, вчених, що основним завданням експертної діяльності є призначення та проведення експертизи. Так, автори підручника за редакцією Р.С. Белкіна визначають судово-експертну діяльність як «систему дій, направлених на призначення та проведення експертизи з метою встановлення фактичних даних за конкретною кримінальною справою». При цьому слід враховувати, що у юридичній науці існують різноманітні підходи до розуміння сутності судово-експертної діяльності. У своїй роботі Ф. М. Джавадов обґрунтовує положення про те, що під судово-експертною діяльністю слід розуміти діяльність з проведення судових експертиз, тобто судово-експертну практику. Експертна діяльність являє собою вид юридичної діяльності, вона має особливості, властиві їй як специфічному різновиду діяльності [1, с.14]. Т.В. Авер'янова розглядає експертну діяльність як об'єкт вивчення окремої науки – загальної теорії судової експертизи – та визначає її як систему світоглядних і праксеологічних принципів як самої теорії, так і її об'єкта – експертної діяльності, окремих теоретичних побудов у цієї галузі наукового знання, методів розвитку теорії та здійснення експертних досліджень, процесів і відносин – комплексне наукове відображення судово-експертної діяльності як єдиного цілого. З вищезазначеним можна погодитись, оскільки якість та ефективність експертної діяльності безпосередньо пов'язані із професійним рівнем її теоретичного осмислення, ступенем розроблення методологічних, правових, організаційних засад її здійснення, підвищенням якості відбору, підготовки та перепідготовки експертів тощо.

Необхідно також звернути увагу на дослідження суб'єктів судово-експертної діяльності, оскільки їх роль та значення при проведенні судових експертиз є надзвичайно важливою та зумовлена участю у судочинстві. Крім того, розвиток судово-експертної діяльності сприяв зміні та подальшому удосконаленню правових і процесуальних відносин щодо удосконалення їх правового статусу. При цьому суб'єкти, за виключенням загальних, мають свої специфічні завдання та в межах їх вирішення діють незалежно, взаємодіючи лише при вирішенні загальних завдань експертної діяльності.

Якщо зробити аналіз думок науковців щодо судово-експертної діяльності, можна дійти висновку, що сьогодні експертна діяльність розглядається винятково як об'єкт пізнання науки судової експертології, тобто науковці ототожнюють практичну діяльність з наукою, що її забезпечує.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Джавадов Ф.М. Концептуальні основи розвитку судової експертизи в сучасних умовах : автореф. дис. д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2000. С. 30
2. Жеребко О.І. Судово-експертна діяльність: сутність, принципи, організаційні основи: дис. канд. юрид. наук, Запоріжжя, 2010. С. 54.

Клавдія Соловчук

кандидатка технічних наук, судова експертка відділу комп'ютерно-технічних та телекомунікаційних досліджень Полтавського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру, м. Полтава, Україна

ВИКОРИСТАННЯ БЕЗКОШТОВНОГО ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ RESCUVA ДЛЯ ВІДНОВЛЕННЯ ВИДАЛЕНИХ ДАНИХ

Персональні комп'ютери і ноутбуки, смартфони і планшети, а також інші цифрові пристрої сьогодні використовуються користувачами для зберігання важливих і особистих даних. У разі видалення файлу, незалежно від причин і способу видалення, інформація не видаляється з носія негайно. Він просто позначається як той, який видалено і вважається системою таким (для системи такий варіант набагато менш ресурсозатратний, ніж повне видалення). Інформацію з видалено файлу можна відновити до моменту перезапису місця, де зберігалися дані файлу, інформацією інших файлів. Тобто видалений файл можливо відновити до тих пір, поки на диск не було збережено якусь кількість інформації, яка може перезаписати потрібні сектори на диску. Тому чим швидше ви почнете відновлення втрачених/видалених даних, то ймовірніше, що вони ще не пропали назавжди. Це означає, що за звичайних обставин використання пристрою відновити документи, втрачені понад шість місяців тому, буде дуже складно.

Відновити видалений чи втрачений файл можна за допомогою програм для відновлення даних. Наприклад, **Rescuva** – це одна з найпопулярніших безкоштовних програм для відновлення даних [1]. Вона була створена у 2007 році розробником таких відомих програм як: Ccleaner, Defraggler та Spessy. На відміну від інших програм, Rescuva дозволяє відновлювати інформацію з пошкоджених або нещодавно відформатованих дисків. Вона проста у використанні і дуже ефективна.

Особливості програми:

- Легко знайти в мережі Інтернет, бо часті оновлення і тривала історія програми, тримають її в топі багатьох списків на веб-сайтах;
- Підтримка Windows 11, 10, 8, 8.1, 7, Vista, XP (наявність версії для 64-бітних систем), Mac OS та Android;
- Наявність портативної версії, яка не вимагає установки, а відповідно не встановить на комп'ютер додаткового ПЗ [2];
- Rescuva відновлює файли з жорстких дисків, USB накопичувачів, MP3-плеєрів, карт пам'яті та інших мобільних пристроїв;
- Відновлює всі типи файлів: офісні документи, зображення, відео, музику, електронні листи тощо;
- Підтримує всі файлові системи, включаючи FAT16, FAT32, NTFS4 і NTFS5. Програма також відновлює стислі, зашифровані файли NTFS і альтернативні потоки, прикріплені до файлів;

- Підтримує відновлення даних з носіїв інформації об'ємом більше 3 ТБ;
- Програма керується за допомогою Майстра, з мінімальною участю в процесі відновлення користувача;
- Швидка функція Стандартного сканування, та більш ефективне але довготривале Глибоке сканування.

Після запуску програми, користувач відразу ж потрапляє до вікна Майстра, вибирає ім'я шуканого файлу або його розширення і ймовірне місце розташування видаленого файлу, а також папку, в якій він хоче зберегти відновлені файли, якщо вони будуть виявлені (рис. 1, 2).

Рисунок 1 – Загальний вигляд вікна Майстра у програмі Recuva.

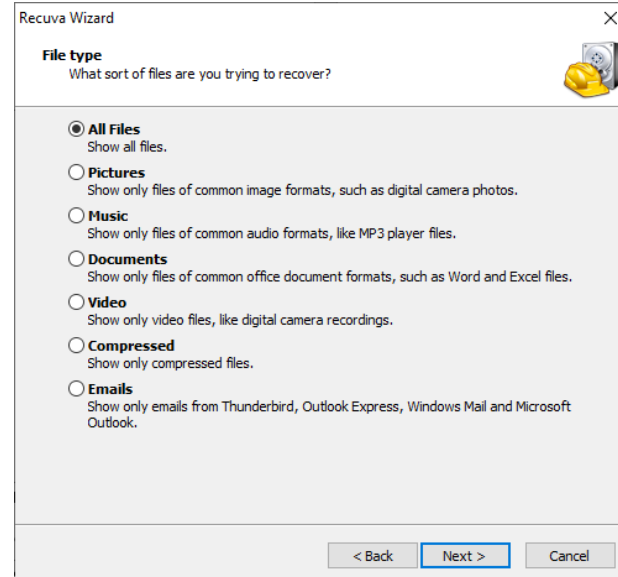

Рисунок 2 – Вікно вибору місця розташування видаленого файлу.

Далі, програма виконає первинне сканування, в результаті якого після аналізу диска користувачеві надається список файлів, які можливо відновити. Спеціальна система фільтрів дозволяє відкинути непотрібні файли – їх потрібно позначити «прапорцями». Є також функція попереднього перегляду, що дозволяє визначити, чи потрібен користувачеві даний файл. Серед додаткових опцій – можливість вибору режиму відображення знайденої інформації – простим списком, або деревом, з урахуванням структури каталогів. У меню параметрів можна легко відфільтрувати список, наприклад, пропускаючи файли вагою нуль байт або за іншими характеристиками. Перш ніж розпочати процес відновлення, який іноді може тривати доволі довго, Recuva відобразить інформацію про можливість відновлення файлу – тобто, чи були замінені кластери, де зберігалася інформація, чи ні. Якщо результати покажуть файл з червоним колом «перезаписаний і відновленню не підлягає», то, як і було сказано, відновлення неможливо; помарковані зеленим кольором («повністю цілі») файли, відновити дані в яких можна, оскільки всі або майже всі кластери, в яких зберігалася інформація, не були

перезаписані. Помаранчеве коло («частково перезаписаний») означає перезапис частини кластерів, тобто, що вміст файлу втрачений частково і після відновлення файл може відкриватися і відображати виявлений вміст або ж бути критично пошкодженим. Враховуючи цю інформацію користувач вибирає зі списку необхідні файли і натискає кнопку «Відновити» (див. рис. 3).

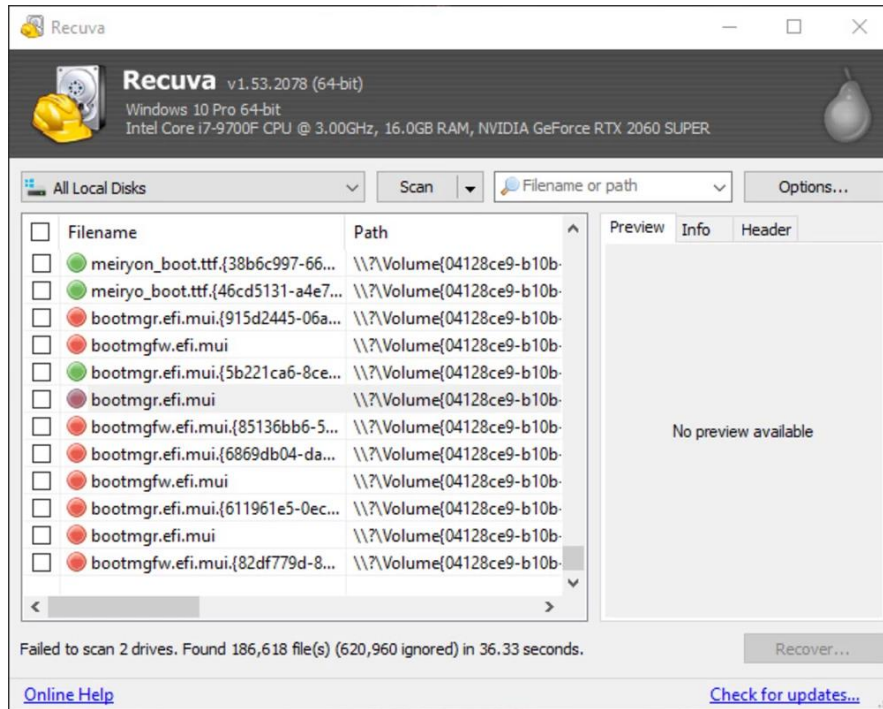

Рисунок 3 – Вікно вибору файлу для відновлення.

Відновлення даних, розташованих на відформатованих або пошкоджених дисках, потребують більш ретельного аналізу. Для подібних випадків Recuva пропонує режим «Глибокого сканування», виконуючи повне сканування всієї поверхні диска сектор за сектором в пошуках будь-якої корисної інформації. Цей режим повністю автоматичний і не вимагає від користувача нічого, крім терпіння. У цьому режимі програма може успішно відновлювати інформацію з видалених розділів, пошкоджених і відформатованих дисків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Топ програм для відновлення даних з комп'ютера URL: <http://surl.li/hxnpm> (дата звернення: 11.03.2023).
2. Recuva. URL: <https://biblprog.org.ua/ua/Recuva/> (дата звернення: 11.03.2023).

Іван Старенький

судовий експерт сектору досліджень телекомунікаційних систем та засобів лабораторії досліджень об'єктів інформаційних технологій, телекомунікаційних систем та засобів Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України, м. Одеса, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ ВІІІ-ФАЙЛІВ ПОТЕНЦІЙНО ШКІДЛИВОГО ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТИПУ «STEALER»

Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України визначає програмне забезпечення (ПЗ) типу «Stealer» (далі «стилер»), як один із видів шкідливого програмного забезпечення, яке збирає інформацію на комп'ютері жертви та надсилає її зловмисникам [1].

Серед зловмисників найбільш популярними є наступні стилери: «Raccoon V1», «RedLine Stealer», «Mars Stealer», «Raccoon V2», «BlackGuard», «Jester Stealer», «Predator the thief».

Будь-який стилер, якщо він працює в глобальній мережі Інтернет, умовно можна поділити на дві частини. Перша частина, це конфігураційні файли WEB-панелі, що розміщується, зазвичай, на віддаленому сервері, який може бути як апаратним, так і віртуальною машиною. В подальшому зловмисник може використовувати різноманітне ПЗ для віддаленого підключення до WEB-ресурсу, на якому встановлено WEB-панель стилеру, або використовувати будь-який WEB-оглядач для встановлення з'єднання з стилер-сервером. До другою частини можна віднести виконуючий файл, так званий build-файл, що конфігурується індивідуально для кожного стилеру та одного С2-серверу в мережі Інтернет (на один WEB-ресурс по одному «build»-файлу), на який в майбутньому будуть надсилатися викрадені дані з вражених ЕОМ.

В основу роботи будь-якого стилеру закладено вилучення з пам'яті накопичувача інформації персональних даних користувача електронно-обчислювальної машини (ЕОМ). До таких персональних даних користувача враженої ЕОМ можна віднести інформацію щодо програмного та апаратного забезпечення ЕОМ, інформацію щодо WEB-активності користувача за допомогою WEB-оглядачів (інформація полів автоматичного заповнення, збережені авторизаційні дані, історія відвідування WEB-ресурсів в мережі Інтернет, історія завантаження файлів з мережі Інтернет, Cache- та Cookies-інформація, знімок екрану активного робочого середовища користувача в певний момент часу), IP-адресу враженої ЕОМ.

Збір інформації на враженій ЕОМ за допомогою стилеру стає можливим після ініціалізації (запуску) build-файлу в середовищі операційної системи (ОС). Тому, першочерговою задачею зловмисників є зробити все можливе, аби даний build-файл потрапив на ЕОМ потенційної жертви.

Найбільш розповсюдженими способами доставки build-файлів є використання набору експлойтів, що використовують вразливості певних ОС; проведення фішингових атак (спам листи на електронні скриньки потенційних жертв, які можуть містити посилання для завантаження build-файлу); або також через зв'язані шкідливі програмні продукти (ПП), дуже часто такі програмні комплекси (ПК) маскують під активатори певного програмного забезпечення (ПЗ). Після успішною доставки на ЕОМ потенційної жертви, build-файл, ініціалізується самостійно або безпосередньо користувачем ЕОМ, все залежить від типу стилеру.

Зазвичай, зібрані стилером персональні дані архівуються в «звітний» архівний файл, конфігурація імені якого окремо закладена в build-файлі кожного стилеру. Так, наприклад, такий файл може містити в своїй назві код країни, автоматично визначений по IP-адресі враженої ЕОМ, дату формування архіву, код активації ОС сімейства «Windows», версію стилера та ін.

Архівний файл з зібраною інформацією з пам'яті ураженої ЕОМ далі за допомогою мережі Інтернет передається на С2-сервер, на якому розміщено конфігураційні файли WEB-панелі стилеру.

«Життєвий цикл» build-файлу знову ж таки, залежить від його конфігурації, деякі запрограмовані на самостійне видалення з пам'яті ураженої ЕОМ, відразу після відправки звіт-архіву на С2-сервер, а деякі продовжують функціонувати на ЕОМ, та систематично відправляти з певною періодичністю нові дані, аж до моменту виявлення та вчинення дій щодо завершення «паразитичної» діяльності певного build-файлу.

В даній роботі буде розглянуто приклад дослідження одного з build-файлів стилеру «Mars Stealer», який було виявлено експертом під час дослідження інформації в пам'яті побітової копії накопичувача, вилученого слідством під час обшуку.

Загалом, так як, будь-який build-файл є потенційним шкідливим програмним забезпеченням (ШПЗ), рекомендується проводити дослідження таких ПП в середовищі ізолюваної віртуальної машини. Саме дослідження можна розділити на два етапи – статичний та динамічний аналізи.

Під час статичного аналізу, build-файл досліджується в стані «покою». Розрахувавши контрольні суми [2] за алгоритмами md5, sha1, sha256. За отриманими контрольними сумами можна провести сканування на визначення даного build-файлу, як ШПЗ на WEB-ресурсах VirusTotal [3] та AnyRun [4]. Провести сканування з використанням ПЗ «Pestudio» [5] та «Ghidra» [6] або «IDA» [7].

Динамічний аналіз передбачає дослідження build-файлу, шляхом його виконання в середовищі ізолюваної віртуальної машини, з відстеженням внутрішніх процесів ОС та аналізом мережевої активності.

Відстеження всіх процесів, що виконуються в режимі реального часу, дуже зручно проводити за допомогою ПЗ «Process Monitor» [8]. На Ілюстраціях 1-2

наведено приклад виявлення моменту ініціалізації користувачем виконуючого файлу «Build.exe» та звернення файлом «build.exe» до WEB-ресурсу в мережі Інтернет.

Time of Day	Process Name	PID	Operation	Path
19:12:46,57812...	Build.exe	3716	Process Start	
19:12:46,57812...	Build.exe	3716	Thread Create	
19:12:46,61552...	Build.exe	3716	Load Image	C:\Users\Теця\Desktop\Build_1xyz\Build.exe
19:12:46,61554...	Build.exe	3716	Load Image	C:\Windows\System32\ntdll.dll
19:12:46,61556...	Build.exe	3716	Load Image	C:\Windows\SysWOW64\ntdll.dll
19:12:46,61563...	Build.exe	3716	RegOpenKey	HKLM\System\CurrentControlSet\Control\Session Manager
19:12:46,61564...	Build.exe	3716	RegOpenKey	HKLM\System\CurrentControlSet\Control\Session Manager
19:12:46,61565...	Build.exe	3716	RegQueryValue	HKLM\System\CurrentControlSet\Control\Session Manager\RaiseExceptionOnPossibleDeadlock
19:12:46,61565...	Build.exe	3716	RegCloseKey	HKLM\System\CurrentControlSet\Control\Session Manager
19:12:46,61566...	Build.exe	3716	RegOpenKey	HKLM\SYSTEM\CurrentControlSet\Control\Session Manager\Segment Heap
19:12:46,61567...	Build.exe	3716	RegOpenKey	HKLM\System\CurrentControlSet\Control\Session Manager\Segment Heap
19:12:46,61568...	Build.exe	3716	RegOpenKey	HKLM\SYSTEM\CurrentControlSet\Control\Session Manager
19:12:46,61569...	Build.exe	3716	RegOpenKey	HKLM\System\CurrentControlSet\Control\Session Manager
19:12:46,61569...	Build.exe	3716	RegQueryValue	HKLM\System\CurrentControlSet\Control\Session Manager\ResourcePolicies
19:12:46,61570...	Build.exe	3716	RegCloseKey	HKLM\System\CurrentControlSet\Control\Session Manager

Ілюстрація 1

19:12:54,68863...	Build.exe	3716	CloseFile	C:\Windows\System32\vu-RU\wshqos.dll.mui	SUCCESS
19:12:54,71504...	Build.exe	3716	TCP Connect	DESKTOP-C6NTN35:50006 -> t z:http	SUCCESS
19:12:54,71519...	Build.exe	3716	TCP Send	DESKTOP-C6NTN35:50006 -> t z:http	SUCCESS
19:12:54,77740...	Build.exe	3716	TCP Receive	DESKTOP-C6NTN35:50006 -> t z:http	SUCCESS
19:12:57,16083...	Build.exe	2144	RegOpenKey	HKCU	SUCCESS

Ілюстрація 2

Ілюстрація 1-2 – Відстеження процесів в середовищі ОС після запуску файлу «Build.exe»

Моніторинг трафіку мережі Інтернет зручно проводити за допомогою ПЗ «Wireshark» [9]. Так, під час виконання файлу «Build.exe» було встановлено, що під час своєї роботи, даний файл встановлює з'єднання з WEB-ресурсом в мережі Інтернет з IP-адресою «99.xx.xx.118» з доменним іменем «t*****.z», див. Ілюстрації 3-4.

Time	Source	Destination	Protocol	Length	Info
1 0.000000	10.0.	192.168.1.1	DNS	71	Standard query 0xd807 A t z
2 0.024552	10.0.	192.168.1.1	DNS	71	Standard query 0xd807 A t z
3 0.133938	192.168.1.1	10.	DNS	87	Standard query response 0xd807 A top
4 0.135409	10.0.2.15	99.118	TCP	66	50004 → 80 [SYN] Seq=0 Win=65535 Len=
5 0.161779	99.118	10.0.	TCP	60	80 → 50004 [SYN, ACK] Seq=0 Ack=1 Win=
6 0.161807	10.0.2.15	99.118	TCP	54	50004 → 80 [ACK] Seq=1 Ack=1 Win=6553
7 0.161874	10.0.2.15	99.118	HTTP	154	GET /26 14.php HTTP/1.1
8 0.161910	99.118	10.0.	TCP	60	80 → 50004 [ACK] Seq=1 Ack=101 Win=65
9 0.224906	99.118	10.0.	HTTP	371	HTTP/1.1 403 Forbidden (text/html)
10 0.224918	10.0.	99.118	TCP	54	50004 → 80 [ACK] Seq=101 Ack=318 Win=
11 30.236053	10.0.	99.118	HTTP	154	GET /26 14.php HTTP/1.1
12 30.236155	99.118	10.0.	TCP	60	80 → 50004 [ACK] Seq=318 Ack=201 Win=

Ілюстрація 3


```

TCP payload (100 bytes)
Hypertext Transfer Protocol
  GET /26      14.php HTTP/1.1\r\n
  > [Expert Info (Chat/Sequence): GET /26      14.php HTTP/1.1\r\n]
    Request Method: GET
    Request URI: /26      4.php
    Request Version: HTTP/1.1
    Host: t      z\r\n
    Connection: Keep-Alive\r\n
    Cache-Control: no-cache\r\n
    \r\n
    [Full request URI: http://t      z/26      14.php]

```

Ілюстрація 4

Ілюстрація 3-4 – Відстеження трафіку мережі Інтернет після запуску файлу «Buil.exe»

За результатами проведеного динамічного аналізу файлу «Buil.exe» було встановлено, що файл «Buil.exe» під час свого виконання працює в прихованому режимі, отримує доступ до реєстру ОС, та вносить в нього зміни, самостійно створює файли, здатний до перезаписування та встановлення прихованого RDP-з'єднання з WEB-ресурсом в мережі Інтернет з IP-адресою «99.xx.xx.118», з доменним іменем в мережі Інтернет «t*****.z».

Таким чином, наведена в даній роботі послідовність дій експерта дозволить отримати додаткову інформацію щодо потенційного ШПЗ, та використовуючи зібрану інформацію під час дослідження наданих об'єктів, зробити відповідні висновки, які можуть допомогти у вирішенні поставлених щодо певної експертизи питань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України. URL: <https://www.cip.gov.ua/ua> (дата звернення 20.03.2023).
2. Контрольна сума. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Контрольна_сума (дата звернення 20.03.2023).
3. VirusTotal. URL: <https://www.virustotal.com/gui/home/upload> (дата звернення 20.03.2023).
4. AnyRun. URL: <https://any.run/> (дата звернення 20.03.2023).
5. Pestudio. URL: <https://www.winator.com/> (дата звернення 20.03.2023).
6. Ghidra. URL: <https://github.com/NationalSecurityAgency/ghidra> (дата звернення 20.03.2023).
7. IDA. URL: <https://hex-rays.com/ida-pro/> (дата звернення 20.03.2023).
8. Process Monitor. URL: (дата звернення 20.03.2023).
9. Wireshark. URL: <https://www.wireshark.org/> (дата звернення 20.03.2023).

Інна Шурдук

кандидатка технічних наук, головна судова експертка відділу товарознавчих та гемологічних досліджень Полтавського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Полтава, Україна

Марина Мартосенко

кандидатка технічних наук, доцентка, заступниця завідувача відділу товарознавчих та гемологічних досліджень Полтавського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Полтава, Україна

**АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ВАРТОСТІ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ ЗА
МЕЖАМИ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ**

Більше року Україна протистоїть збройній повномасштабній агресії з боку росії. Протягом всього періоду дії воєнного стану громадяни країн усього світу спрямовують свої зусилля на допомогу українцям, кооперацію з волонтерськими організаціями, підтримку ЗСУ та обороноздатності України. Трактуювання терміну «гуманітарна допомога» викладене у ЗУ «Про гуманітарну допомогу» [1], відповідно до якого: «... це цільова адресна безоплатна допомога в грошовій або натуральній формі, у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань, або допомога у вигляді виконання робіт, надання послуг, що надається іноземними та вітчизняними донорами із гуманних мотивів отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за кордоном, які потребують її у зв'язку з соціальною незахищеністю, матеріальною незабезпеченістю, важким фінансовим становищем, виникненням надзвичайного стану, ... та її захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту». Проте, ввезення гуманітарної допомоги в Україну, на превеликий жаль, викликає у деяких осіб бажання до наживи, зокрема фіксуються випадки розкрадання та перепродажу товарів з метою отримання прибутку. З 3 квітня 2022 року набрав чинності ЗУ «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги» [2], відповідно до якого ККУ доповнено статтею, де зазначено, що «Продаж товарів (предметів) гуманітарної допомоги або використання благодійних пожертв, безоплатної допомоги або укладання інших правочинів щодо розпорядження таким майном, з метою отримання прибутку, вчинені у значному розмірі, - караються штрафом від двох до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до 2 років, або обмеженням волі від 3 до 4 років. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища, або у великому розмірі, - караються позбавленням волі на строк від 3 до 5 років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до 3 років та з конфіскацією майна. Ті самі дії, вчинені

організованою групою або в особливо великому розмірі, або під час надзвичайного або воєнного стану, - караються позбавленням волі на строк від 5 до 7 років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до 3 років та з конфіскацією майна...».

Враховуючи вище викладене, у рамках окремих кримінальних проваджень, виникає необхідність проведення судових товарознавчих експертиз, у тому числі визначення вартості харчових продуктів за межами території України. При цьому слід враховувати низку особливостей. При проведенні судових товарознавчих експертиз ідентифікація харчових продуктів, як правило, обмежується асортиментною (видовою) ідентифікацією, яка полягає у встановленні відповідності товару його належності до певної асортиментної групи та визначення найбільш ефективного використання (функціонального призначення). Основні засоби та критерії ідентифікації харчових продуктів представлені на рис. 1.

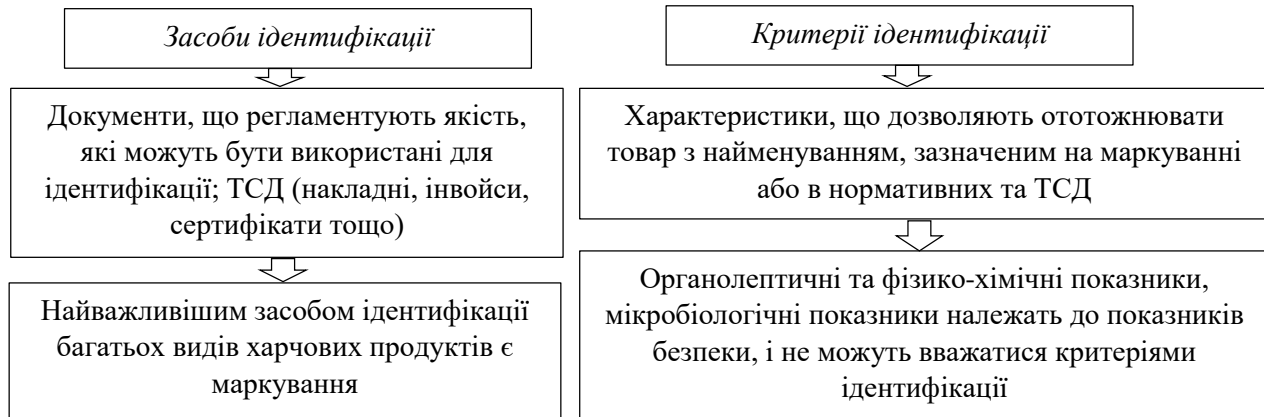

Рисунок 1 – Засоби та критерії ідентифікації харчових продуктів

Критерії ідентифікації різних груп харчових продуктів істотно різні. Проте у країнах ЄС найбільш часто використовуються наступні: вміст основних компонентів; сорт і район походження; спосіб виробництва; рік виробництва (наприклад, алкогольної продукції); характер використаної частини сировини (наприклад, м'яса) – традиційний чи інтенсивний метод виробництва; натуральне чи штучне (генетично модифіковане) походження сировинної основи. Орієнтовний алгоритм ідентифікації харчових продуктів у рамках судових товарознавчих експертиз з метою визначення їх вартості наведений на рис. 2.

Під час визначення вартості харчових продуктів за межами території України судові експерти керуються нормами міжнародних та національних правових документів, в яких відображені основні поняття, принципи та підходи щодо оцінки майна. Визначення вартості майна, яке позначають поняттям «оцінка майна» (англ. valuation [of property]), здійснюють завдяки правовим категоріям з використанням терміну «вартість» (англ. «value»). Головна мета оцінки майна – встановлення вартості майна для призначення компенсації у грошовому еквіваленті. Принципи

оцінки майна у міжнародному праві – це основні норми, які визначають процес ідентифікації, дослідження та визначення вартості майна на основі його ціннісних властивостей. Визначення вартості майна є кінцевим етапом процесу оцінки поряд з етапами ідентифікації об'єкта оцінки та його дослідження. У міжнародній практиці, Європейські держави використовують акти розроблені міжнародними неурядовими організаціями. Такими актами, які стосуються оцінки майна у всьому світі, є Міжнародні стандарти оцінки (International Valuation Standards), що розробляються Міжнародною радою по стандартах оцінки (The International Valuation Standards Council) [3]. На сьогодні Міжнародні стандарти оцінки або уже затверджені на законодавчому рівні, або ж є усталеними ринковими нормами у 79 країнах світу, а більш ніж 20 країн притримуються їх і планують затвердити їх, як базові стандарти професійної оціночної практики. Відповідно до основних положень Міжнародних стандартів оцінки [4] визначено поняття: «вартість – відшкодування або витрати, необхідні для придбання або створення активу (майна)»; «ринкова вартість – очікувана сума, за яку слід здійснити обмін активом (майном) або зобов'язанням на дату оцінки між зацікавленим покупцем і зацікавленим продавцем на вигідних умовах, після належного маркетингового дослідження та за умови, коли кожна сторона діяла обізнано, розсудливо та без примусу».

Рисунок 2 – Орієнтовний алгоритм ідентифікації харчових продуктів з метою визначення їх вартості

Судовим експертом при проведенні судових товарознавчих експертиз харчових продуктів використовуються нормативно-правові акти, що регулюють

процес оцінки майна на території України. У національній системі права України питання професійної оціночної діяльності врегульовані ЗУ «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» [5], окремі аспекти професійної оціночної діяльності врегульовані Національним стандартом № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» [6]. Слід зазначити, що нормами статті 4 ЗУ «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» [7] визначено: «... Діяльність судових експертів, пов'язана з оцінкою майна, здійснюється на умовах і в порядку, передбачених Законом України "Про судову експертизу", з урахуванням особливостей, визначених цим Законом щодо методичного регулювання оцінки цього майна ...». Відповідно до норм Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» (п. 3) [6] визначено: «вартість – еквівалент цінності об'єкта оцінки, виражений у ймовірній сумі грошей ...». Необхідно відмітити, що відповідно п. 11 Національного стандарту № 1 [6] зазначено, що «... у разі коли у нормативно-правових актах з оцінки майна, договорі на проведення оцінки майна або ухвалі суду не зазначається вид вартості, який повинен бути визначений у результаті оцінки, визначається ринкова вартість...», тобто «...вартість, за яку можливе відчуження об'єкта оцінки на ринку подібного майна на дату оцінки за угодою, укладеною між покупцем та продавцем, після проведення відповідного маркетингу за умови, що кожна із сторін діяла із знанням справи, розсудливо і без примусу...» (п. 3 [6]).

Положеннями п. 4.3 Методичного посібника з питань призначення та проведення судових товарознавчих експертиз продовольчих товарів з метою визначення їх вартості [8, с. 76] визначено: «... Дослідження продтоварів з метою визначення їх вартості проводиться із застосуванням бази оцінки, що відповідає ринковій вартості або неринковим видам вартості. Вибір бази оцінки з метою визначення вартості об'єктів дослідження залежить від завдання слідства, за яким проводиться оцінка вартості товару, його особливостей, а також нормативних вимог. При цьому слід відзначити, що коли в процесуальному документі про призначення експертизи, складеному уповноваженою на те особою (органом), не зазначається вид вартості, який повинен бути визначений у результаті оцінки, визначається ринкова вартість із застосуванням підходів і методів, передбачених в Національному стандарті № 1...». Відповідно до п. 14 Національного стандарту № 1 [6], визначення ринкової вартості об'єкта оцінки можливе із застосуванням усіх методичних підходів (дохідного, порівняльного, витратного) у разі наявності необхідної інформації. Слід зазначити, що визначення ринкової вартості харчових продуктів можливе тільки за умови, якщо товарний стан досліджуваного продукту зазначений як «новий». Тому, при визначенні ринкової вартості харчових продуктів, з огляду на відсутність необхідних відомостей щодо витрат на відтворення (заміщення), застосування витратного підходу не є можливим. Застосування дохідного підходу при оцінці харчових продуктів не є можливим,

оскільки, як правило, відсутні необхідні відомості для здійснення прогнозу доходів їх майбутнього використання. При визначенні ринкової вартості харчових продуктів, в тому числі і за межами території України, судовим експертом використовується порівняльний підхід, оскільки підхід передбачає аналіз цін продажу та пропонування подібного майна з відповідним коригуванням відмінностей між об'єктами порівняння та об'єктом оцінки.

Обов'язковою умовою визначення ринкової вартості харчових продуктів, у тому числі і за межами території України, є відповідність досліджуваних продуктів вимогам чинних нормативно-правових актів і нормативних документів країни виробника щодо безпечності на шляху від місця первинного виробництва до введення в обіг чи експорту (із врахуванням положень, що кожен оператор ринку харчових продуктів на всьому ланцюгу забезпечує безсумнівність безпечності конкретного харчового продукту), а також за умови, що досліджувані харчові продукти, які є об'єктами дослідження не використовувалися кінцевим споживачем для власного споживання.

Таким чином, при визначенні вартості харчових продуктів за межами території України слід використовувати загально прийняті підходи щодо їх ідентифікації та визначення їх вартості з урахуванням специфіки досліджуваної групи товарів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про гуманітарну допомогу: Закон України від 22.10.1999 № 1192-XIV. Дата оновлення 16.06.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text> (дата звернення: 14.03.2023).
2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги: Закон України від 24.03.2022 № 2155-IX. Дата оновлення 24.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-20#Text> (дата звернення: 14.03.2023).
3. Нова редакція міжнародних стандартів оцінки (МСО-2022) // Загально про оцінку / Всеукраїнська громадська організація «Асоціація Фахівців Оцінки». URL: <http://afo.com.ua/uk/news/2-general-assessment/1073-part-2-international-valuation-standards> (дата звернення 14.03.2023).
4. International Valuation Standards Effective 31 January 2022 // Загально про оцінку / Всеукраїнська громадська організація «Асоціація Фахівців Оцінки». URL: <http://www.afo.com.ua/doc/ivsc-effective-31-jan-2022.pdf> (дата звернення: 14.03.2023).
5. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України від 12.07.2001 № 2658-III. Дата оновлення 10.10.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14/conv#Text> (дата звернення 14.03.2023).
6. Національний стандарт № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав»: затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 10.09.2003

№ 1440. Дата оновлення 10.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF#Text> (дата звернення 14.03.2023).

7. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України від 12.07.2001 № 2658-III. Дата оновлення 10.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14/conv#Text> (дата звернення 14.03.2023).

8. Лозовий А. І., Донцова О. С., Губарева В. М. Методичний посібник з питань призначення та проведення судово-товарознавчих експертиз продовольчих товарів з метою визначення їх вартості. Харків: ХНДІСЕ. 2009. 108 с.

Тетяна Яремченко

*старша судова експертка відділу товарознавчих та гемологічних досліджень
Полтавського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС
України, м. Полтава, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ РИНКОВОЇ ВАРТОСТІ СИСТЕМНИХ БЛОКІВ

Ринок комп'ютерної техніки є одним з найбільш перспективних сегментів ринку споживчих товарів. Одним з найбільш поширених технічних пристроїв у наш час є персональний комп'ютер, який знайшов широке застосування як у сучасних автоматизованих системах управління, так і на побутовому рівні.

Персональний комп'ютер є комплексом взаємопов'язаних пристроїв, кожний з яких виконує певні функції (апаратне забезпечення), та програм, які управляють роботою окремих пристроїв комп'ютера (програмне забезпечення). Склад обчислювальної системи називається конфігурацією, при цьому мінімальна конфігурація персонального комп'ютера передбачає мінімальний набір елементів, без яких він не може функціонувати.

Компанії виробники персональних комп'ютерів та компонентів до них постійно розвиваються, приділяючи значну увагу технічним (збільшують обчислювальні потужності, час автономної роботи тощо) та зовнішнім характеристикам (зменшують габарити, ергономічність, захищеність тощо), удосконалюють додаткові можливості, і при цьому морально та технічно «застарілі» моделі знімають з виробництва.

Основним вузлом персонального комп'ютера є системний блок, всередині якого встановлені найбільш важливі компоненти. Системний блок можна назвати найголовнішим пристроєм комп'ютера. Від його характеристик залежить швидкодія комп'ютера, його надійність та інші властивості. Зазвичай системний блок є найдорожчою частиною комп'ютера. Системним блоком називається об'єднання всіх елементів на одній платформі, що діє як одна незалежна одиниця. Склад системного блоку відомий практично кожному користувачеві: процесор, материнська плата, пам'ять, відеокарта, блок живлення та інші компоненти. У ході аналізу інформації мережі Інтернет встановлено, що комплектацію системних блоків може визначати, як сам виробник, так і сам споживач може «компонувати» свій системний блок. Самостійно обравши кожен елемент, споживач зможе зібрати системний блок, який буде максимально відповідати його цілям і задачам.

Метою даного товарознавчого дослідження є визначення ринкової вартості нового системного блоку. Об'єктом дослідження є новий системний блок з наступними вузлами (компонентами): системна (материнська) плата ASRock X370M-HDV; процесор HexaCore AMD Ryzen 5 1600, 3674 MHz (36.75 x 100); куллер процесора версія «BOX» (поставляється комплектом); чипсет

системної плати AMD X370, AMD Taishan, AMD K17 IMC; оперативна пам'ять (2 модулі) Kingston 9905702-120.A00G 8 ГБ DDR4-2666 DDR4 SDRAM, загальним об'ємом 16 ГБ; відеоадаптер Asus EAH5450, AMD Radeon HD 5450 (1 ГБ); звукові адаптери ATI Radeon HDMI @ ATI Cedar/Park/Robson, Realtek ALC887 @ AMD K17; накопичувач інформації Apacer AS350 480GB (480 ГБ, SATA-III); мережеві адаптери Realtek PCIe GBE Family Controller; корпус «Frime» FC-052B 450W.

Дослідження об'єкта судовим експертом проводилося на основі вихідних даних, а саме копій матеріалів кримінального провадження, які були надані на дослідження ініціатором проведення експертизи.

Проведення товарознавчого дослідження, з метою визначення ринкової вартості системного блоку (за умови відсутності у судового експерта фізичного об'єкта дослідження), включає наступні етапи: вивчення наданих ініціатором проведення експертизи матеріалів; обґрунтування та вибір необхідного комплексу методів дослідження і послідовності їх застосування; ідентифікацію об'єкта дослідження та віднесення його до відповідного класифікаційного угруповання; аналіз ринку об'єкта дослідження у конкретному регіоні у конкретний період часу із метою визначення його ринкової вартості; визначення технічних характеристик складових частин (компонентів) даного системного блоку; аналіз та обґрунтування застосування відповідного методичного підходу; формулювання висновку на підставі оцінки результатів проведеного дослідження.

Для визначення ринкової вартості системного блоку, судовим експертом було здійснено маркетингове дослідження аналізу рівня цін та кон'юнктури ринку системних блоків з урахуванням його товарного стану – новий. Необхідно зауважити, що таке дослідження передбачало аналіз цінової інформації на первинному ринку комп'ютерної техніки на майно, яке відповідає характеристикам досліджуваного системного блока (ідентичного майна) або подібного майна, характеристики якого близькі до характеристик досліджуваного, але можуть мати деякі відмінності у споживних властивостях та/або технічних характеристиках тощо.

За результатами проведення аналізу інформації мережі Інтернет, судовим експертом було визначено, що об'єкт дослідження на ринку первинного майна комп'ютерної техніки представлено лише у вигляді складових частин (компонентів). У ході товарознавчого дослідження встановлено, що:

- материнська (системна) плата ASRock X370M-HDV, яка є вузлом системного блоку, відповідно до інформації мережі Інтернет [1-2] має складові компоненти – чипсет системної плати AMD X370, AMD Taishan, AMD K17 IMC, звуковий адаптер Realtek ALC887 @ AMD K17; мережевий адаптер Realtek PCIe GBE Family Controller;

- процесор HexaCore AMD Ryzen 5 1600, 3674 MHz (36.75 x 100), який є вузлом системного блоку, відповідно до інформації мережі Інтернет [3-4] поставляється у комплекті із кулером процесора версії «BOX»;

- відеоадаптер Asus EAH5450, AMD Radeon HD 5450 (1 ГБ), який є вузлом системного блоку, відповідно до інформації мережі Інтернет [5] поставляється у комплекті із звуковим адаптером ATI Radeon HDMI @ ATI Cedar/Park/Robson.

Відповідно до положень Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» [6]: «... Для проведення оцінки майна застосовуються такі основні методичні підходи: витратний (майновий для оцінки об'єктів у формі цілісного майнового комплексу та у формі фінансових інтересів), дохідний, порівняльний...». Із врахуванням положень чинних нормативно-правових актів, які регламентують оцінку майна та проведеного маркетингового дослідження первинного ринку системних блоків, судовим експертом, обґрунтовано вибір методичного підходу (порівняльний) та відмову від використання оціночних процедур і методів у рамках дохідного та витратного методичних підходів.

На основі вище викладеного, ринкова вартість об'єкта дослідження визначалася з урахування вартості його окремих вузлів. У результаті аналізу первинного ринку комп'ютерної техніки виявлено, що на дату визначення ринкової вартості об'єкта дослідження відсутня цінова інформація з продажу відеоадаптера Asus EAH5450, AMD Radeon HD 5450 (1 ГБ), тому судовим експертом був здійснений пошук найбільш подібного за своїми технічними характеристиками майна (тип, об'єм і ширина пам'яті, GPU, інтерфейси, частота роботи GPU і пам'яті) іншого виробника. На основі аналізу було підібрано новий об'єкт, який є найбільш подібним відеоадаптеру Asus EAH5450, AMD Radeon HD 5450 (1 ГБ) – відеокарта AFOX Radeon HD 5450 1GB (AF5450-1024D3L9-V2) [7].

Ринкова вартість материнської (системної) плати ASRock X370M-HDV, процесора HexaCore AMD Ryzen 5 1600, 3674 MHz (36.75 x 100), оперативної пам'яті (2 модулі) Kingston 9905702-120.A00G 8 ГБ DDR4-2666 DDR4 SDRAM, загальним об'ємом 16 ГБ, відеокарти AFOX Radeon HD 5450 1GB (AF5450-1024D3L9-V2), накопичувача інформації Apacer AS350 480GB (480 ГБ, SATA-III), корпусу «Frime» FC-052B 450W, визначалася відповідно до середньої ціни нових ідентичних об'єктів, які реалізуються на території України відповідно до інформації, що наведена на Інтернет-сервісі «Hotline» (майно ідентичне за брендом виробника, моделлю та технічними характеристиками).

На основі проведеного товарознавчого дослідження, судовим експертом, була визначено ринкову вартість нового системного блоку з урахуванням вартості його окремих вузлів без врахування вартості програмного забезпечення та витрат на збір.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Материнська плата ASRock X370M-HDV // Офіційний сайт виробника © 2021 ASRock Inc. URL: <https://www.asrock.com/mb/AMD/X370M-HDV/index.ru.asp> (дата звернення: 02.03.2023).

2. Материнська плата ASRock X370M-HDV // Інтернет сервіс «© hotline 1992 – 2023». URL: <https://hotline.ua/computer-materinskie-platy/asrock-x370m-hdv/?tab=about> (дата звернення: 02.03.2023).
3. Процесор AMD Ryzen™ 5 1600 // Офіційний сайт виробника ©2021 Advanced Micro Devices, Inc Footer Secondary. URL: <https://www.amd.com/ru/products/cpu/amd-ryzen-5-1600> (дата звернення: 02.03.2023).
4. Процесор AMD Ryzen 5 1600 (YD1600BBAFBOX) // Інтернет сервіс «© hotline 1992 – 2023». URL: <https://hotline.ua/computer-processor/amd-ryzen-5-1600-yd1600bbafbox/?tab=about> (дата звернення: 02.03.2023).
5. Відеокарта ASUS EAH5450 SILENT/DI/1GD3(LP) // Інтернет сервіс «© hotline 1992 – 2023». URL: https://hotline.ua/computer-videokarty/asus_eah5450_silentdi1gd3lp/ (дата звернення: 02.03.2023).
6. Національний стандарт № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав»: затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 10.09.2003 № 1440. Дата оновлення 11.08.2022. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF> (дата звернення: 02.03.2023).
7. Відеокарта AFOX Radeon HD 5450 1GB (AF5450-1024D3L9-V2) // Інтернет сервіс «© hotline 1992 – 2023». URL: <https://hotline.ua/ua/computer-videokarty/afox-radeon-hd-5450-1gb-af5450-1024d3l9-v2/> (дата звернення: 02.03.2023).

Напрямок № 8

Сучасні проблеми нормативно-правового регулювання сфери техніко-криміналістичного та судово-експертного забезпечення правосуддя

Поліна Антонюк

кандидатка юридичних наук, професорка кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, м. Київ, Україна

Катерина Кахнич

судова експертка сектору почеркознавчих досліджень, технічного дослідження документів та обліку відділу криміналістичних видів досліджень Тернопільського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Тернопіль, Україна

Ольга Улещенко

заступниця завідувача відділу забезпечення діяльності центру Київського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Київ, Україна

ІНСТРУКЦІЯ ПРО ПОРЯДОК ЗАЛУЧЕННЯ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ПОЛІЦІЇ ТА ЕКСПЕРТНОЇ СЛУЖБИ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ ЯК СПЕЦІАЛІСТІВ ДЛЯ УЧАСТІ В ПРОВЕДЕННІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ: РОБОТА НАД ПОМИЛКАМИ

З метою «організації порядку належного техніко-криміналістичного забезпечення огляду місця події» Наказом МВС України від 03.11.2015 № 1339 затверджено «Інструкцію про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події» (далі – Інструкція), яка визначає порядок залучення працівників органів досудового розслідування Національної поліції України та Експертної служби МВС України на стадії досудового розслідування, а також обов'язки та повноваження таких працівників як спеціалістів під час проведення огляду місця події [1].

Необхідно зазначити, що з моменту затвердження Інструкції по теперішній час до її первісного тексту не вносилося жодних змін та доповнень, в той час як лише до ст.ст. 71, 214, 237 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), зі змістом яких безпосередньо пов'язаний зміст Інструкції, було внесено більше 10 змін, починаючи з 2015 року.

І, хоча Інструкція є нормативно-правовим актом відомчого характеру, вона закладає нормативно-правові основи взаємодії різних органів та підрозділів МВС

України в ході розслідування кримінальних правопорушень, а також встановлює організаційний порядок такої взаємодії. З огляду на визначені функції та заявлену мету, положення Інструкції виділяють сферу відповідальності кожного суб'єкта взаємодії на відомчому рівні, а тому, на нашу переконливу думку, мають бути сформульовані таким чином, щоб не лише охоплювати всі можливі напрямки взаємодії, але й не припускати невизначеності, інтерпретації чи узагальнення.

Аналіз чинних положень Інструкції, нажаль, демонструє недосконалість нормативно-правового акту та декларативність окремих положень, що спотворює його практичну значущість.

Звертаючи увагу професійної спільноти на недоліки Інструкції шляхом аналізу окремих її положень, ми ставимо за мету визначити найбільш суттєві та яскраві, на наш погляд, «прогалини», сукупність яких продемонструвала би нагальність та доцільність проведення «роботи над помилками» та приведення у відповідність до потреб реальної слідчої практики такого важливого нормативно-правового акту.

Так, вже в назві розробник припускається помилки, визначаючи суб'єктів, на яких поширюється дія Інструкції, як працівники органів досудового розслідування *поліції*, в той час як правильно *Національної поліції України* [2].

В п. 2 розділу I Інструкції розробник зазначає, що Інструкція розроблена відповідно до *вимог* КПК України, хоча таких вимог в КПК України не міститься (*ймовірно, малися на увазі положення КПК, а не вимоги*).

В п. 3 розділу I Інструкції, перелічуючи всіх суб'єктів, що охоплені терміном «спеціаліст» в розуміння Інструкції, розробник зазначає, що до спеціалістів також належать «...працівники Експертної служби МВС у складі спеціалізованої пересувної лабораторії...», що некоректно з огляду на те, що особи не можуть входити до складу спеціалізованої пересувної лабораторії - спеціалізованого автомобіля Експертної служби МВС, оснащеного необхідним обладнанням, призначеного для роботи групи працівників Експертної служби МВС (визначення, наведене самим розробником в п. 3 розділу I Інструкції).

Розділ II Інструкції має назву «Порядок залучення інспекторів-криміналістів для участі у проведенні ОМП» і, по факту мова в розділі йде лише про інспекторів-криміналістів. Хоча, в підрозділах техніко-криміналістичного забезпечення слідчих (розшукових) дій, що створені та функціонують в слідчих підрозділах Національної поліції України [3], можуть бути керівники цих підрозділів, техніки-криміналісти тощо. Доречи, в п. 3 розділу I Інструкції розробник сам зазначає на це, надаючи перелік суб'єктів, що охоплені терміном «спеціаліст».

В п. 4 розділу II Інструкції розробник зобов'язує інспектора-криміналіста мати при собі комплект необхідних технічних засобів, призначених для фіксації обстановки на місці події, виявлення, фіксації, вилучення та упакування слідової та іншої криміналістично значущої інформації. При такому формулюванні логічним

виглядає питання, про яку *іншу* інформацію йде мова, бо така інформація визначає характер технічних засобів, які **повинен** мати при собі інспектор-криміналіст.

Зміст п.п. 1 та 6 розділу II Інструкції вступають в конфлікт один з одним: в п. 1 безпосереднім керівником інспектора-криміналіста визначено начальника органу досудового розслідування, в той час як відповідно до п. 6 режим роботи інспектора-криміналіста визначає керівництво слідчого підрозділу.

Розділ III Інструкції має назву «Порядок залучення *спеціалізованої пересувної лабораторії Експертної служби МВС* для участі у проведенні ОМП». Тобто, керуючись тлумаченням термінів, що вживаються в Інструкції, наведеними в розділі I Інструкції, мова ведеться про залучення лише автомобіля як технічного засобу, а не працівників Експертної служби МВС України. Крім того, конструкція, яку використовує розробник, як то «...для **участі у проведенні ОМП (огляду місця події)**» виглядає як тавтологія.

Нелогічним видається підпункт 2 п. 1 розділу IV Інструкції, який, виходячи з назви розділу та відсилки до нього у п. 5 розділу II Інструкції, зобов'язує спеціалістів вносити до протоколу ОМП відомості про спеціалістів, які беруть участь у проведенні ОМП, про результати ОМП, а також інформацію про застосування технічних засобів фіксації, характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються при проведенні процесуальної дії. Але спеціаліст не складає протокол процесуальної дії, до участі у проведенні якої залучається, це відноситься до повноважень суб'єкта розслідування – слідчого, дізнавача, прокурора.

Окремої уваги потребує п. 2 розділу IV Інструкції «Участь спеціалістів у проведенні огляду».

Так, виходячи з назви розділу, його положення регламентують участь спеціалістів не лише в огляді місця події, а в огляді як в слідчій (розшуковій) дії, порядок проведення якої регламентований ст. 237 КПК України, що дещо розширює об'єкти огляду, а отже і дії спеціаліста, що залучається. Це підтверджується й положенням підпункту 1 п. 2 розділу IV Інструкції, в якому розробник посилається на відповідну процесуальну норму. Таким чином, положення розділу IV Інструкції виходять за межі предмету регулювання Інструкції в цілому.

Не може залишитися поза аналізом і стиль, який використовує розробник для викладення інформації в п. 2 розділу IV Інструкції. По своєму призначенню інструкція — правовий акт, який створюється органами державного управління для встановлення правил, що регулюють організаційні, науково-технічні, технологічні, фінансові та інші спеціальні сторони діяльності та відносин установ, закладів, підприємств, службових осіб [4]. Текст інструкції має бути стислий, точний, зрозумілий, оскільки він призначений для постійного користування, та викладатися у вказівно-наказовому стилі.

В нашому ж випадку розробник відходить від вказівно-наказового стилю, ігноруючи при цьому цільове призначенні Інструкції, та відсилає нас до «*тактики огляду місця події та методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень*» (підпункт 5 п. 2 розділу IV Інструкції) – суто наукових категорій, які мають рекомендаційний, а не обов'язковий характер.

Крім того, використання окремих наукових категорій для визначення порядку дій уповноважених суб'єктів (наприклад, «*вузлова фотозйомка*» в підпункті 6 п. 2 розділу IV Інструкції; «*динамічна стадія ОМП*» в підпункті 4 п. 2 розділу IV Інструкції; «*специфічні ознаки*» в підпункті 10 п. 2 розділу IV Інструкції тощо) без наведення тлумачення їх змісту та у відриві від цілісних системних конструкцій таких наукових категорій не лише закладає підстави для суб'єктивного розуміння положень Інструкції, а й позбавляє сенсу подібні спроби регламентації діяльності уповноважених суб'єктів, що, в свою чергу, призводить до відсутності відповідальності у таких суб'єктів за свої дії.

У підпункті 11 п. 2 розділу IV Інструкції розробник посиляється на «*установлені вимоги*», уповноважуючи спеціаліста надавати допомогу в упакуванні «*слідової інформації, об'єктів-слідоносіїв та інших предметів*», але при цьому не зазначає, що це за вимоги і де вони містяться. Хоча «за якість та повноту виконання отриманих від слідчого або керівника органу досудового розслідування доручень під час проведення ОМП» в підпункті 12 п. 2 розділу IV Інструкції передбачена відповідальність спеціаліста (при цьому вид відповідальності не вказаний).

Разом з тим, за наявності Інструкції, метою якої заявлена «організація порядку належного техніко-криміналістичного забезпечення огляду місця події», багато питань, які дійсно мають значення, в тому числі для подальшого використання в процесі доказування фактичних даних, зібраних під час огляду місця події, залишається поза увагою розробника.

Так, наприклад:

- не врегульований порядок проведення так званих «попередніх досліджень» в пересувних криміналістичних лабораторіях та долучення їх результатів до протоколів процесуальних дій;

- не унормований порядок застосування експрес-аналізу окремих речовин та матеріалів під час проведення процесуальних дій та долучення їх результатів до протоколів процесуальних дій;

- не упорядковане питання залучення працівників Експертної служби МВС України та працівників підрозділів техніко-криміналістичного забезпечення Національної поліції України як спеціалістів до інших процесуальних дій (слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, заходів забезпечення кримінального провадження тощо);

- не зазначено, в чому полягає технічна допомога спеціаліста та надання ним консультацій, їх форми та межі;

- не враховані зміни кримінального процесуального законодавства щодо збільшення повноважень спеціаліста тощо.

Проведений нами аналіз обмежений форматом заходу, але, на наше переконання, навіть його результати досить яскраво демонструють нагальну необхідність «роботи над помилками» та приведення у відповідність відомчих нормативно-правових актів, що регламентують порядок взаємодії уповноважених суб'єктів при залученні спеціальних знань до процесу доказування в кримінальному провадженні, до реальних практичних потреб. В існуючому вигляді Інструкція носить формальний характер, не узгоджується з положеннями чинного кримінального процесуального законодавства, що, в цілому, не лише не забезпечує виконання заявленої мети її затвердження, але й негативно впливає на техніко-криміналістичне забезпечення кримінального провадження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події. Наказ МВС України від 03.11.2015 № 1339. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15#n14> (дата звернення: 10.03.2023).
2. Про Національну поліцію. Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 10.03.2023).
3. Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України. Наказ МВС України від 06.07.2017 № 570 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#Text> (дата звернення: 10.03.2023).
4. Інструкція. Вікіпедія: Вільна Енциклопедія. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D1%81%D1%82%D1%80%D1%83%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%8F> (дата звернення: 10.03.2023).

Іван Каркоцький

*директор Запорізького науково-дослідного експертно-криміналістичного
центру МВС України, м.Запоріжжя, Україна*

ЩОДО ТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ОБ'ЄКТИВНОСТІ ТА ПОВНОТИ ДОСЛІДЖЕННЯ В СУДОВО- ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Науково-технічний прогрес крім благ несе і негативні наслідки: поява нових видів злочинів, використання злочинцями витончених способів їх вчинення та приховування із застосуванням найсучасніших технічних засобів і технологій, пристосованих для досягнення злочинних цілей.

У зв'язку з цим, реалії сьогодення висувають на порядок денний необхідність підвищення рівня техніко-криміналістичного забезпечення розслідування та попередження кримінальних правопорушень.

У ч. 2 ст. 9 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) визначено, що прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження [1]. Зазвичай, для виконання таких завдань потрібно використовувати всі передбачені законом засоби, у тому числі й технічні.

У кримінально-процесуальному законодавстві відсутня спеціальна норма, за якою б визначались правові основи застосування криміналістичної техніки. У ст. ст. 100, 103, 104, 237, 240 КПК України наведено окремі прийоми і засоби фіксації речових доказів, місця події та умови проведення інших слідчих (розшукових) дій. У ст. 107 КПК України передбачено процедуру фіксування судового процесу технічними засобами. Ці норми надають можливість у необхідних випадках використовувати ті або інші технічні засоби.

Для того, щоб використання науково-технічних засобів при розслідуванні злочинів сприяло підвищенню ефективності праці слідчого, необхідно широко використовувати допомогу спеціалістів (ст. 71 КПК України).

Отже, названі статті кримінально-процесуального законодавства є передумовами застосування спеціальних знань і технічних засобів у кримінальному судочинстві.

Криміналістична техніка має великий вплив на криміналістику, яка вивчає закономірності виникнення, виявлення та фіксації інформації, що має доказове значення в розслідуванні злочинів. Крім того, криміналістична техніка має значення в попередженні злочинів, і розробка спеціальних захисних науково-технічних засобів та методів попередження злочинності є завданням криміналістичної науки [2, с. 250].

Як відзначає В.Ю. Шепітько, техніко-криміналістичний напрям діяльності органів досудового слідства, пов'язаний із розробленням і впровадженням новітніх

науково-технічних засобів, технічних прийомів, інформаційних технологій. Створення і пропонування такого «продукту» й визначає прагматичну спрямованість для криміналістики (наука для практики) [3, с. 41].

Ю.М. Чорноус підкреслювала, що пропозиції щодо закріплення переліку технічних засобів, які можуть застосовуватися при розслідуванні злочинів, неодноразово обговорювалися на сторінках наукової літератури. Щоправда, вони не знайшли свого остаточного закріплення, адже законодавчо зафіксувати такий перелік, виходячи із розвитку науково-технічного прогресу та його впливу на вирішення завдань кримінального провадження – недоцільно, та навіть більше – неможливо [4, с. 319].

На думку В.В. Коваленка, науково-технічні засоби – це система методів, загально-технічних засобів і спеціально розроблених приладів, апаратів, устаткування, інструментів, пристроїв, матеріалів, технологій, а також тактичних і технічних прийомів їх застосування для виявлення, фіксації, вилучення та дослідження слідів злочину з метою найефективнішого здійснення дізнання, досудового слідства, судового розгляду справ та попередження злочинів [5, с. 7].

В.Г. Гончаренко зазначав, що основною умовою можливості застосування криміналістичної техніки і інших засобів розслідування є наукова обґрунтованість рекомендованих засобів і методів [6, с. 12]. Тим самим автор погоджується з М.А. Селівановим, який вказує, що допустимість застосування певних технічних засобів розслідування залежить від наукової спроможності цих засобів і визначається можливістю забезпечити точність результатів їх застосування [7, с. 9].

Як слушно вказував М.В. Салтевський, відображена в матеріальному джерелі інформація не завжди очевидна, а її ознаки часто не можна виявити шляхом попереднього дослідження із застосуванням комплекту технічних засобів слідчого. Такі речові докази слідчий доручає досліджувати експерту, як правило, в стаціонарних умовах спеціальними технічними засобами. Експертна техніка запозичена із різних галузей науки і техніки і скомпонована в лабораторні комплекси [8, с. 64].

Реалізація міжнародної діяльності Експертної служби МВС України здійснюється як в рамках співпраці з експертно-криміналістичними підрозділами країн СНД, ближнього й дальнього зарубіжжя, так і в рамках європейської інтеграції шляхом співпраці в Європейській мережі судово-експертних установ (ЄМСЕУ–ENFSI), яка об'єднує 64 провідні криміналістичні лабораторії з 36 країн Європи, – членом якої ДНДЕКЦ МВС України є з 2002 року.

Під патронатом цієї авторитетної міжнародної організації та Міністерства юстиції США здійснюються заходи щодо акредитації лабораторій експертної служби за міжнародним стандартом ISO/IEC 17025 та впровадження системи управління якістю.

У 2012 році ДНДЕКЦ МВС України став першою судово-експертною установою в Україні, яка отримала акредитацію за міжнародним стандартом

ISO/IEC 17025 «Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій» у галузях проведення балістичних, трасологічних досліджень та випробувань; досліджень та випробувань холодної зброї і конструктивно схожих із нею виробів, побутових та професійних піротехнічних виробів; дослідження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів; проведення комп'ютерно-технічних досліджень комп'ютерної техніки та програмних продуктів; проведення молекулярно-генетичних досліджень.

Таким чином, з огляду на євроінтеграційні процеси, які потребують дотримання європейських стандартів у багатьох сферах, у тому числі і протидії злочинності, є надія на те, що правоохоронні органи будуть оснащені сучасними техніко-криміналістичними засобами. А це в свою чергу буде в повній мірі сприяти забезпеченню реалізації принципу об'єктивності та повноти дослідження в судово-експертній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар. Х.: Одіссей, 2013. 1104 с.
2. Денисюк С.Ф. Розвиток криміналістичної техніки та її вплив на криміналістику. Форум права. 2011. № 1. С. 250–255. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11dcfvnk.pdf> (дата звернення: 10.03.2023).
3. Шепітько В. Проблеми криміналістичного забезпечення діяльності органів досудового слідства / В.Ю. Шепітько// Шепітько В.Ю. Вибрані твори. – Х. 2010. – С.40-42.
4. Чорноус Ю.М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів: монографія / Ю.М. Чорноус. – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. – 492 с.
5. Коваленко В.В. Актуальні проблеми застосування науково-технічних засобів спеціалістами при провадженні слідчих дій: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2004. 16 с.
6. Гончаренко В.И. Научно-технические средства в следственной практике /В. И.Гончаренко. – Киев: Вища шк., 1984. 149 с.
7. Селиванов Н.А. Основания и формы применения научно-технических средств и специальных знаний при расследовании преступлений // Вопросы криминалистики. М.: Юрид. лит., 1964, № 12 (27). С. 5-25.
8. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному вигляді): підручник. К. : Кондор, 2005. 588 с.

Ірина Сташевська

судова експертка сектору товарознавчих та гемологічних досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Луганського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Дніпро, Україна

Вікторія Ковтун

судова експертка сектору товарознавчих та гемологічних досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Луганського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Дніпро, Україна

ЩОДО НЕОБХІДНОСТІ РЕФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Однією з найперших пострадянських країн, яка прийняла профільний закон, який регулює судово-експертну діяльність, у 1994 році була Україна. Але з моменту його прийняття минуло вже майже 30 років, що значно віддалило його від реалій сьогодення. Як слушно зазначає Ключев О. М.: «...кардинальні зміни економічної моделі України й рецепції законодавства ЄС зумовили наукову актуальність проблеми, що постала не тільки перед законодавцями та науковцями-правниками» [1], а й перед практичними фахівцями судово-експертної спільноти, «потребу в нормативному врегулюванні суспільних відносин, що об'єктивно сформувалися за цей час як у галузі судової експертизи, так і під час організації діяльності з проведення експертних досліджень» [2].

Зауважимо, що українські науковці, зокрема Сімакова-Єфремян Е. Б., неоднократно наголошували на негайному приведенні національного профільного закону, що регулює судово-експертну діяльність, до вимог сучасності. Також вчені звертали увагу на те, що оновлення зазначеного закону повинно відбутися обов'язково з урахуванням найкращих практик Європейського Союзу.

Останнім часом було запропоновано до розгляду більше десятка законопроектів щодо реформування судово-експертної діяльності. Всі вони торкалися тих чи інших важливих питань, зокрема:

- законодавчого закріплення понятійного апарату судово-експертної діяльності з метою єдиного підходу до їх вживання у правозастосовній діяльності;
- основних засад здійснення судово-експертної діяльності;
- більш чіткого визначення статусу, прав та обов'язків судових експертів, судово-експертних установ і їх керівників;
- системи самоврядування судових експертів;
- рецензування висновків судового експерта й визначення граничних строків проведення судових експертиз;

- розширення доступу осіб до послуг судових експертів як складової доступу до правосуддя;
- керівних принципів щодо ролі призначених експертів у судових процесах;
- уніфікації законодавства щодо призначення та провадження судової експертизи;
- дисциплінарної відповідальності судових експертів, а саме визначення кола таких діянь і відповідальності за них;
- гарантій діяльності судового експерта;
- положення про державне регулювання та інформаційне, організаційно-управлінське й науково-методичне забезпечення судово-експертної діяльності;
- діяльності експертно-кваліфікаційних комісій, атестації та стажувань судових експертів;
- вдосконалення норм щодо особливостей соціального захисту судового експерта, оплати його праці, грошового, зокрема пенсійного, забезпечення, тощо.

Зазначений перелік питань не є вичерпним. Проте більшість з них так і залишилися на рівні законопроектів та не набули подальшого розвитку. Одним з питань, яке останнім часом було запроваджено в дію – це питання дисциплінарної відповідальності судових експертів. Так 03.11.2022 Верховною радою України був прийнятий Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про судову експертизу» щодо удосконалення організаційно-управлінського забезпечення судово-експертної діяльності» № 2716-IX [3], в основу якого покладено саме удосконалення механізму притягнення до юридичної відповідальності судових експертів, зокрема дисциплінарної відповідальності. Проте наскільки вдалі запроваджені зміни, покаже лише час та практика їх застосування, оскільки вони мають значну кількість недоліків та зауважень з боку наукової та експертної спільнот. Зокрема ці зауваження стосуються:

- вимог щодо об'єктивності встановлення обставин справи з притягнення судового експерта до дисциплінарної відповідальності;
- принципів застосування дисциплінарних стягнень;
- вимог стосовно формування складу та діяльності органів, які розглядатимуть питання про притягнення судових експертів до дисциплінарної відповідальності;
- завершені, цілісної, обґрунтованої регламентації питання дисциплінарної відповідальності судових експертів, тощо.

Як бачимо, реформа судово-експертного законодавства, яка постає нагальною проблемою в Україні, є значно складною, багатоаспектною та стосується різноманітних напрямів експертної діяльності. В останні роки науковці та практики жваво обговорюють цю проблематику, пропонують альтернативні варіанти законодавчого вноормування специфіки судово-експертної діяльності.

Отже доходимо висновку, що «станом на сьогодні законодавство про судову експертизу (як на теоретичному, так і на практичному рівнях) повною мірою не відображає об'єктивної реальності - становлення нової української державності та формування відповідної правової матерії завдяки, зокрема, імплементації норм права Європейського Союзу» [3]. На думку Грицак С. В.: «Метою адаптації

вітчизняного законодавства до *acquis communautaire* (у перекладі з французької - надбання спільноти) ЄС є вступ України до Європейського Союзу - за умови дотримання вимог, висунутих ЄС до держав, які мають намір вступити до нього» [4].

Влучним є твердження В.Ю. Шепітька: «Судова експертиза - складова ефективного правосуддя. Від належного реформування та оптимізації судово-експертної діяльності залежить відкриття істини, можливість вирішення справи за суттю, досягнення справедливості» [5].

Вважаємо, що під час реформування законодавства з експертної діяльності вкрай важливо прийняти базовий законопроект, у якому будуть враховані сучасні світові та європейські здобутки та напрацювання; зауваження та рекомендації українських науковців, правників та практиків; з подальшим приведенням у відповідність норм усіх діючих процесуальних кодексів з метою їх гармонізації й усунення суперечностей та конкуренції; який охоплюватиме правові, організаційні та дидактичні аспекти оптимізації експертної діяльності. Але це вимагає подальшого ґрунтовного наукового, законодавчого та практичного опрацювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ключев О.М. Реформування базового законодавства України з питань експертного забезпечення правосуддя - нагальна потреба часу. Проблеми реформування базового законодавства України з питань експертного забезпечення правосуддя : матеріали кругл. столу, м. Харків, 06-07 лют. 2020р. Харків, 2020. С. 6-11. URL: <http://surl.li/hxooi> (дата звернення: 02.03.2023).
2. Ключев О. М. Міжнародне наукове співробітництво - ефективний механізм удосконалення судово-експертної діяльності. Актуальні питання судової експертизи і криміналістики : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф.-полілогу (м. Харків, 15-16 квіт. 2021 р.). Харків, 2021. С. 37. URL: <http://surl.li/ubfh> (дата звернення: 02.03.2023).
3. Про внесення змін до Закону України «Про судову експертизу» щодо удосконалення організаційно-управлінського забезпечення судово-експертної діяльності: Закон України від 03.11.2022 № 2716-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2716-20#n2> (дата звернення: 02.03.2023).
4. Юодкайте-Гранскіене Г., Фролов М. Порівняльна характеристика законопроектів про судово-експертну діяльність. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. 2022. № 1 (26). DOI: 10.32353/khrife.1.2022.03 .
5. Грицак С. В. Адаптація інформаційного законодавства України до норм Європейського Союзу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2013. 16 с.
6. Шепітько В. Ю. Проблеми нормативно-правового регулювання судово-експертної діяльності в Україні. Проблеми реформування базового законодавства України з питань експертного забезпечення правосуддя : матеріали кругл. столу, м. Харків, 06-07 лют. 2020р. Харків, 2020. С. 25-27. URL: <http://surl.li/hxooi> (дата звернення: 02.03.2023).

Напряг № 9
Проблемні аспекти методології та методики судової експертизи

Alona Bila

*Lecturer of the Law Department of HEI “Alfred Nobel University”,
forensic expert of the Laboratory of Economic and Commodity Studies of the
Dnipropetrovsk Scientific Research Institute of Forensic Expertise of the Ministry of
Justice of Ukraine, Dnipro, Ukraine*

**THE APPOINTMENT AND CONDUCT OF THE LINGUISTIC
RESEARCH OF WRITTEN SPEECH**

The appointment and conduct of a forensic linguistic examination plays an important role during the investigation of criminal proceedings and the consideration of court cases, and its conclusions serve as a basis for protecting the interests of our state and its citizens, as well as persons with the status of foreigners and stateless persons.

According to Article 92 of the Constitution of Ukraine, the principles of forensic examination are determined exclusively by the laws of Ukraine.

Each forensic examination is carried out by an expert using special knowledge by a person acting as an expert (Article 10 of the Law of Ukraine “On Forensic Examinations”) [3].

Article 3 of the Law of Ukraine “On Forensic Expertise” specifies the principles on the basis of which forensic expert activity is carried out. Firstly, it is the principle of legality, secondly, independence, thirdly, objectivity and, of course, completeness of research [3].

In today's conditions, the appointment and subsequent conduct of linguistic examinations becomes even more important for the establishment of certain legal facts.

In their activities, investigators, employees of operational divisions, lawyers and courts turn to judicial experts for help in solving issues related to establishing in the content of the texts of publications, Internet messages, leaflets, various publications, public speeches, TV programs and other sources of war propaganda, religious propaganda exclusivity, threats to the health and life of a person, calls for the overthrow of the constitutional order, for the seizure of state power, for mass riots, for the implementation of other destructive actions, encroachments on the territorial integrity and inviolability of the state, giving instructions, orders, instructions, demanding sums of money, as well as the presence of statements [1].

Oral speech (together with reproduction of the transcript in protocols) or written texts (texts, publications, posts, notes, messages) are strong evidence (factual data) of this or that information, without which investigation and detection of crimes is impossible.

Today, there are also rare cases when normative legal texts, namely: meaning/interpretation, become the cause of legal conflicts. In order to resolve misunderstandings and disputes in legal activity, they turn to experts in the field of linguistic research, which is the relevance of the chosen topic.

Linguistic examination is a specialized linguistic study of textual materials and other language objects, as well as non-verbal means of communication, which in combination with verbal ones generate meanings (hidden meanings) in the message. The subject of linguistic expertise is factual data, which are established with the help of special linguistic knowledge and are essential for solving a specific issue, court proceedings.

In accordance with the provisions of point 2 of the Instruction on the Appointment and Conduct of Forensic Examinations and Expert Studies (hereinafter referred to as the Instruction), it is determined that within the framework of the linguistic examination of speech, author studies and semantic-textual studies are carried out [2].

Semantic-textual (linguistic) expertise establishes the fact of humiliation of honor, dignity and providing information of a negative nature, determines the presence of an offensive form of such information. Carrying out this research, the expert also conducts a detailed linguistic analysis of the text (or audio or video recording) to determine whether the statements contained in the researched text are evaluative judgments or factual statements.

In particular, according to clause 2.1.1 of the Instructions on the Appointment and Conduct of Forensic Examinations and Expert Research, it is indicated that the author identification examination solves identification tasks (regarding the identification of the person of the author of the text), as well as diagnostic tasks (regarding the conditions, peculiarities of the composition of the text, the fact of distortion of the features of the written speech, places of formation of speech skills, native language, education of the author of the document, etc.) [2].

In addition, the above-mentioned departmental regulatory act in clauses 1.1 and 2.1.2 specifies an approximate list of questions that can be asked to an expert during the appointment and conduct of a linguistic examination: author recognition and semantic-textual examination [2].

The legislation of Ukraine also allows conducting a comprehensive examination in accordance with the requirements of clause 1.1.14 of the Instructions, which consists in the application of special knowledge of different fields of science, technology or other special knowledge or different directions within the same field of knowledge to solve one common (integration) task/issue.

The object of study of psycholinguistic examination as a comprehensive examination is also speech, but precisely as a manifestation of mental activity of a person. In the corresponding study, in addition to establishing, grouping and comparing various elements of the language: semantic and grammatical (the nature of the construction of phrases, the choice of words and constructions, the degree of organization of the text),

categorical features are also studied: age, social, professional, territorial, ethnic, national, etc.

The opinion of a linguist expert, for example, may be needed to resolve the following categories of cases:

when establishing circumstances related to humiliation of honor, dignity and business reputation;

established circumstances regarding copyright infringement (detection of illegal borrowing of text materials);

to determine the semantic content of the text document;

to reveal veiled information in oral conversations and written texts;

when establishing circumstances related to propaganda;

accusations of extremism;

when establishing circumstances related to a threat or extortion and in many other situations where specialized knowledge of a linguist and others are required.

Therefore, as a result of the above, it can be summarized that the linguistic research of written communication is the research of the products of language activity based on special knowledge, aimed at establishing significant facts and obtaining answers to the questions posed to the expert. This type of research is widely used in judicial practice, and it is the practical application and the urgent need for this method of text analysis that led to its separation into an independent type of forensic examination in 2015 in accordance with the Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 07.27.2015 No. 1350/5 “On amending the order of the Ministry of Justice of Ukraine dated October 8, 1998 No. 53/5” [4]. The rapid development of linguistic expertise in the legal sphere requires further study of both the methodology of linguistic expertise and the features of its application in legal and judicial practice in Ukraine.

REFERENCES:

1. Budko T.V. Zahal'na metodyka provedennya sudovo-lingvistychnoyi semantyko-tekstual'noyi ekspertyzy [*General method of conducting forensic-linguistic semantic-textual examination*]. URL: <http://surl.li/hxoqc> (Accessed 21 March 2023)
2. The Ministry of Justice of Ukraine (1998), The Instruction on appointment and conduct of forensic examinations and expert studies No. 53/5. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#n180> (Accessed 20 March 2023)
3. The Verkhovna Rada of Ukraine (1994), The Law of Ukraine “On forensic examination” No. 4038-XII. Available at: <http://surl.li/awfxt> (Accessed 21 March 2023)
4. The Ministry of Justice of Ukraine (1998), The Order “On making changes to the order of the Ministry of Justice of Ukraine”. Available at: <http://surl.li/hxorrb> (Accessed 22 March 2023)
5. The Verkhovna Rada of Ukraine (1998), The Constitution of Ukraine No. 254к/96-BP. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (Accessed 20 March 2023).

Antonina Cheremnova

*PhD in Law, Assistant Professor, Academic Secretary of the Odessa Scientific
Research Institute of Forensic Examinations of the Ministry of Justice of
Ukraine, City of Odesa, Ukraine*

PROCEDURAL SIGNIFICANCE OF THE RESULTS OF THE PSYCHOPHYSIOLOGICAL STUDIES WITH THE COMPUTER POLYGRAPH

The modern forensic science is marked by the processes of integration and differentiation of scholarship, which is largely due to the introduction of new legal institutions and changes in the model of criminal prosecution. In particular, it relates to polygraph psychophysiological studies. The viewpoints of the theorists and practitioners on the relevance of computer polygraph psychophysiological studies in criminal proceedings in Ukraine are quite controversial, thus providing an underlying reason for scholarly discussions and an impetus for future considerations on this topic.

The computer polygraph psychophysiological study is a survey that is harmless to the human life and health by using a computer device designed to record psychophysiological responses, during which the dynamics of these reactions of the trial subject in response to psychological stimuli provided in the form of answer options, objects, diagrams, photographs, etc. is analysed, thus making it possible to detect any stimulation and present the registered results in a similar and/or digital form [1].

This type of survey is possible only with sane and mentally healthy individuals. The state of sanity is a norm, a typical state of the human psyche, typical for a person of a certain age. Generally, the state of sanity is presumed, as it is specific for the vast majority of people. In fact, the issue of assessing the sanity therefore arises only when doubting the mental capacity of a person who has committed a socially dangerous act under the criminal law.

The analysis of forensic materials shows that the computer polygraph psychophysiological study is not a universal tactical tool, and it is not used for every *actus reus*. Considering this fact, it seems expedient to identify categories of criminal proceedings, where practitioners deem effective to use the computer polygraph. This categorisation can be made in the form of a forensic classification. Indeed, new criteria for making various classifications of criminal offences are devised, which is a positive phenomenon, promotes a thorough scientific inquiry and gives the maximum understanding of phenomena which are legal in nature.

Based on the forensic materials and on the analysis of *corpus delicti* of criminal offences, three groups of criminal offences can be distinguished by the criterion of the potential use of results of the computer polygraph psychophysiological study in the course of the investigation:

1. Crimes against life and health of a person. This category of unlawful acts combines a fairly large number of serious crimes that have two generic objects (public relations to protect life and public relations to protect health). According to D. Tsekhan and A. Murashko, there may be such typical situations when the investigator should use the psychological stress analyser, i.e.: firstly, to conduct the psychophysiological study with the computer polygraph when there are contradictory testimonies during the re-interrogation of the suspect/witness, or there is a change in the testimony of the person interrogated; secondly, to use the computer polygraph psychophysiological study as part of the investigation of crimes against the life and health of the person in the past; thirdly, when the suspect/accused initiates the computer polygraph psychophysiological study [2, p. 94, 95].

2. Crimes against the Ukrainian national security fundamentals and criminal offences in the field of protection of state secrets and inviolability of state borders. In recent years, these categories of unlawful acts have constituted a fairly large array of all criminal offences committed, and given the full-scale aggression against Ukraine by the Russian Federation, this category of crimes is one of the most dangerous, as it poses a threat not only to the life and health of our citizens, but also to our country's sovereignty. Currently, the following categories of persons are typically subjected to the computer polygraph psychophysiological studies: 1) suspects of collaboration; 2) persons who, due to their professional activities (holding command/leadership positions), possessed the certain data classified as state secrets in the field of military affairs, returned from the enemy captivity or have some information on stable ties among such persons and representatives of the aggressor country; 3) persons who witnessed the commission of criminal acts by the above-mentioned persons (witnesses).

As a rule, servicemen and people with related occupations are subject to special training and have specific skills in how to behave during interrogations. Therefore, the use of universal tactical methods and interrogation techniques that have been established over the years may not produce a full-fledged result. The use of a polygraph in the course of the interrogation should give the interrogated person the impression of the inevitability of punishment, exert a tactful, indirect influence on the interrogated person, which generally encourages the interrogated person to provide the truthful information, and thus contribute to the establishment of the objective truth.

3. Public safety offences. Offences of this category, like the previous one, also encroach on the life and health of a large number of people, so the reasons for using the computer polygraph psychophysiological studies are based on the same principles.

Therefore, the question of the expediency and necessity of conducting psychophysiological studies with the computer polygraph as part of the investigation of such crimes is not in doubt, but the criteria for their legitimacy have not yet been formed, and it is not clear to which group of evidence sources the results of the computer polygraph psychophysiological studies can be attributed. It is possible to answer this question based on the exhaustive list of procedural sources of evidence recognised in Article 84 of the

Ukrainian Code of Criminal Procedure, to which the legislator has included testimony, material evidence, documents, and expert opinions [4].

Paragraph 6.8. of the Guidance for assigning and conducting the forensic investigations and expert studies and the Scientific-Methodological Recommendations to the preparation and assignment of forensic investigations and expert studies state that interviews may be conducted using a special technical device - a computer polygraph [5] in order to obtain some anticipated information. Art. 8 of the Act of Ukraine "On Operational and Investigative Activities" enshrines the right of bodies conducting operational and investigative activities to interview persons consensual [6]. Analysing the provisions of the Ukrainian Code of Criminal Procedure [4] and the Act of Ukraine "On Operational and Investigative Activities" [6], it can be concluded that interrogation is a certain verification measure used by employees of operational units to collect information that may later be of a target nature for collecting evidence or prompt the investigation to take certain procedural actions (and is not, accordingly, a source of evidence). Furthermore, the parties to criminal proceedings and the victim have the right to obtain some clarifications from the parties to criminal proceedings and other persons, subject to their consent, that are not a source of evidence (part 8 of Article 95 of the Ukrainian Code of Criminal Procedure). These clarifications can be used by the defence (victim) to substantiate their arguments when filing motions, influencing the results of the resolution of these motions by the investigator and prosecutor [7]. Thus, the interview differs from obtaining clarifications, explanations primarily from the subjects who perform these actions, but they have in common that they are not sources of evidence in criminal proceedings and subsequent court proceedings, but no special means and devices are concurrently used during their conduct, and no respective procedural document is drafted, as opposed to the computer polygraph study. Therefore, it is not possible to narrow down the psychophysiological study with the computer polygraph to a simple "interview".

It is worth noting that the procedure of polygraph studies involves, first of all, an expert who has special knowledge and skills in using the device itself – a computer polygraph, has a higher education in psychology, is familiar with human physiology, is aware of the scientific principles of the polygraph studies, know the professional terminology, is educated in the area of legal fundamentals and organisational specifics of testing, testing methods and has other skills. After conducting the test, the polygraphologist is tasked with analysing the responses to the questions and drawing up a conclusion based on the results of the study.

Conducting a psychophysiological study with the computer polygraph requires the availability of a certified room and special equipment to ensure the continuity and completeness of the study, and a handwritten written consent obtained from the subject of the study (as an exception, it is possible to subject a minor over the age of 12, in which case it is mandatory to obtain a written consent of the legal representative of such a person), obligatory observance of a number of requirements and caveats, in particular, such as the impossibility of conducting a study due to hearing impairment (this

requirement is important because the information is perceived by the person to be studied mainly through oral questions), a person's speech impairment, since the questions are answered orally and documented by the audio/video recording, while it is unacceptable for the respondent to be in an overly excited or vice versa exhausted state, under the influence of alcohol/drugs/other pharmaceuticals, since certain deviations in the psycho-emotional state can lead to failures in the study, etc. Thus, it appears that there are quite a few requirements for conducting a psychophysiological study with the computer polygraph, suggesting that there are special procedural rules for its conduct.

A computer polygraph psychophysiological study can be used as a tool for obtaining the anticipated information. However, the accepted investigative practice of its application has not yet been fully regulated in the legislation of Ukraine. Based on the existing precedents, it can be concluded that it is reasonable to deepen the type of psychological forensic investigation and introduce its subtype – computer polygraph psychophysiological study.

REFERENCE:

1. On Approval of the Procedure of Psychophysiological Studies with the Computer Polygraph by the State Bureau of Investigation: Directive No. 449 of the Committee of Ministers of Ukraine as of 11.05.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/449-2017-п#Text>
2. Tsekhan, D., Murashko, A. (2021). The Expediency of Using the Results of Psychophysiological Research Conduction Using a Computer Polygraph in the Collection of Evidence in Criminal Proceedings Against the Life and Health of a Person. *European Reforms Bulletin*. No. 1. P. 92-96. URL : http://aord.com.ua/wp-content/uploads/2021/05/European-Reforms-Bulletin_1_2021.pdf#page=93
3. Code of Criminal Procedure of Ukraine: Act of Ukraine No. 4651-VI as of 13.04.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
4. On Approval of the Guidance for assigning and conducting the forensic investigations and expert studies and the Scientific-Methodological Recommendations to the preparation and assignment of forensic investigations and expert studies: Directive No. 53/5 of the Ministry of Justice of Ukraine as of 08.10.1998. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>
5. On Operational and Investigative Activities: Act of Ukraine No. 2135-XII as of 18.02.1992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>
6. The process of proving and collecting evidence in criminal proceedings. WikiLegalAid: website. URL: <http://surl.li/hxosj> .

Петро Баранов

доктор геологічних наук, професор, старший судовий експерт відділу товарознавчих та гемологічних досліджень лабораторії товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Дніпропетровського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Дніпро, Україна

Сливна Олена

кандидатка геологічних наук, судова експертка відділу товарознавчих та гемологічних досліджень лабораторії товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Дніпропетровського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Дніпро, Україна

Сергій Шевченко

кандидат геологічних наук, доцент, завідувач кафедри загальної та структурної геології Національного технічного університету «Дніпровська політехніка», м. Дніпро, Україна

НОВІ МОЖЛИВОСТІ ЦІНОУТВОРЕННЯ ТОВАРУ ПРИ ЕКСПЕРТНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ КУЛЬ З БУРШТИНУ

Бурштин та вироби з нього широко представлені на світовому ринку дорогоцінного каміння. Судова гемологічна експертиза бурштинку особливо актуальна в сучасних умовах, оскільки він є єдиним дорогоцінним каменем органогенного походження, який видобувається на території України. При експертних дослідженнях важливо не лише показати якісні показники бурштинку та споживчі властивості виробів з нього, але й визначити їх вартість та її відповідність сучасній дійсності.

Сьогодні основним джерелом визначення вартості бурштинку слугують дані мережі Інтернет, які переважно суперечливі, оскільки вони часто є інструментом для «розігріву ринку». Цим інструментом, як відомо, користуються маркетологи, створюючи непрості схеми ціноутворення товару. І розібратися у цих схемах експерту досить складно. У зв'язку з цим, за результатами вивчення куль із бурштинку пропонуються нові можливості ціноутворення як самих виробів, так і сировини для них.

Вироби з бурштинку у вигляді куль є одним із найбільш затребуваних товарів серед колекціонерів, любителів природного каменю, цілителів, магів. Особливим попитом користуються кулі діаметром понад 30 мм, оскільки їх виготовлення вимагає якісної сировини, яку дуже складно підібрати. Іноді, існуючі на сьогодні,

невиправдано високі ціни на цю продукцію з бурштину викликають у експертів та оцінювачів великі сумніви щодо їх об'єктивності.

У зв'язку з цим було проведено аналіз існуючого ринку на кулі з бурштину з метою виявлення закономірностей формування цін на ці вироби та сировину для них.

Алгоритм досліджень включав наступні етапи:

- вивчення споживчих властивостей товару (колір, вага, розмір, наявність включень та тріщин, прозорість, якість обробки, вартість);
- наповнення бази даних результатами досліджень;
- за допомогою програми SQL здійснювалася обробка результатів та розрахунок вартості сировини для одного зразка, вартості сировини за один грам, а також визначалася вага сировини.

Результати проведених досліджень дозволяють сформуванати свого роду реальні на час вивчення прайс-листи та зіставити з існуючими прейскурантами.

Для спеціалістів відомо, що вироби у формі кулі, незважаючи на їх ідеальну форму, мають досить просту технологію виготовлення. Тому в даному процесі визначальним є якість сировини, яка характеризується певними декоративними та геометричними параметрами зразків бурштину: ізометрична форма зразків, відсутність пор та тріщин, здатність приймати дзеркальне полірування.

Аналіз ринку кулі з бурштину проводився за даними комерційних сайтів у мережі Інтернет, результатами міжнародних виставок та маркетинговим дослідженням цін на цей товар у спеціалізованих бутиках. Багатогранна, а іноді й суперечлива інформація про кулі з бурштину може поставити експерта або оцінювача у глухий кут, результатом чого буде неправильний експертний висновок.

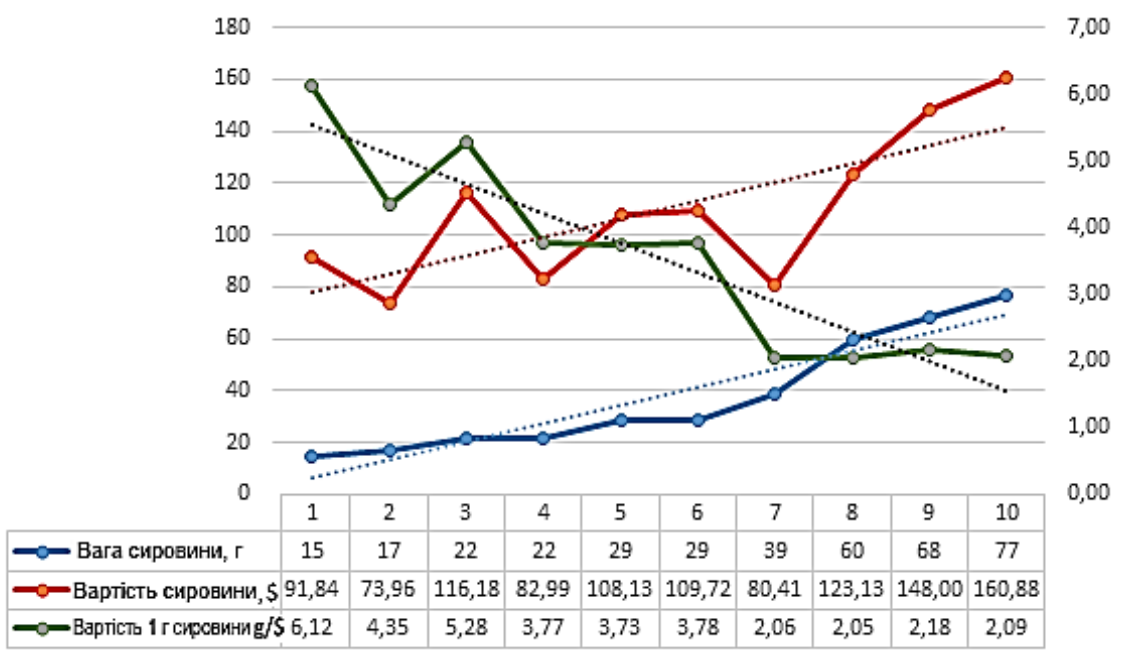

Рисунок 1. Графік розподілу кривих та ліній трендів

У процесі обробки за допомогою спеціальної комп'ютерної програми «Amber2» було здійснено розрахунки та побудовано графік (рис.1) розподілу ваги зразка, його вартості (за один зразок та за один грам) у конкретній фракції.

Результати досліджень виявили дві закономірності):

1. Пряма залежність між ваговою фракцією та її вартістю, тобто. що більше вага фракції (зразка), то вище її вартість. Коефіцієнт кореляції Пірсона між параметрами становить 0,842, що відповідає досить міцному позитивному зв'язку.

2.Зворотний зв'язок між вартістю сировини за 1 г та параметрами першої закономірності, що підтверджує коефіцієнт кореляції Пірсона між вартістю одного зразка бурштину-сирцю (визначеної фракції) та вартістю сировини за 1 г, тобто встановлюється негативний зв'язок – 0,462.

Тут треба розрізнити вартість зразка бурштину-сирцю для виготовлення конкретної кулі та вартість одного грама у зразку бурштину-сирцю з конкретними параметрами.

Друга закономірність, яка була виявлена при аналізі, суперечить діючим преїскурантам цін на бурштин. Суть відомих преїскурантів у тому, що вартість фракції перебуває у прямій залежності від розмірно-вагових параметрів, тобто чим більше вага фракції, тим вища її вартість.

Пояснимо цю ситуацію на двох конкретних прикладах.

1. Куля з пейзажного бурштину має такі параметри: діаметр 19,7 мм, вага 4,5 г, ціна 306 \$.

Для того, щоб виготовити таку кулю, необхідний зразок ізометричної форми вагою 15 г. З одного кілограму пейзажного бурштину-сирцю фракцією 15 г можна виготовити 66 куль вагою 4,5 г і діаметром 19,7 мм. При цьому вартість куль складе $306 \$ * 66 = 20\ 199 \$$. Вартість одного граму такого бурштину у зразку масою 15 г становитиме 6,1 \$.

2. Куля з того ж пейзажного бурштину: діаметр 35 мм, вага 23,2 г, ціна 536\$.

З такого обсягу бурштину-сирця фракцією 77 г можна виготовити 12 куль діаметром 35 мм. При цьому вартість куль складе $536 \$ * 12 = 6432 \$$, а вартість одного граму бурштину (фракція 77 г) складе 2,01 \$.

Таким чином, за результатами розрахунків, вартість 1 кг бурштину-сирцю з фракцією 15 г становить 6100 \$, тоді як вартість бурштину-сирцю з фракцією 77 г становить 2001 \$, що зовсім не відповідає існуючим ринковим цінам на бурштин-сирець.

Щоб виправити існуючу невідповідність, необхідно зменшити вартість виробів у кілька разів (табл.1). Наприклад, якщо вартість кулі з 306 \$ зменшити до 55 \$, то вартість одного грама бурштину стає більш правдоподібною (рис. 2).

Таким чином, результати аналізу цін на кулі з бурштину дозволили виділити три групи цін:

- ринкові (ціни які задовольняють покупця);
- комерційні або маркетингові (інструмент для «розігріву ринку»);
- реально-теоретичні, які відображають реальні ціни, використовуються у бізнес планах і виявляються за допомогою запропонованого алгоритму.

Такі результати особливо актуальні під час експертних досліджень, де об'єктивність та повнота досліджень виступають на передній план.

Таблиця 1. Скоректовані результати аналізу цін на кулі з бурштину

Колір	Вага сировини, г	Вартість сировини, \$	Вага кулі, г	Діаметр кулі, мм	Вартість сировини g/\$	Вартість кулі, \$	Пропонована вартість кулі, \$
пейзажний	15	16.5	4.5	19.7	1.1	306	55
пейзажний	17.3	21	5.2	21	1.2	247	70
пейзажний	21.6	27.9	6.5	22.5	1.3	387	93
пейзажний	21.6	28.2	6.5	22.5	1.3	277	94
медовий	29	40.5	8.7	24.7	1.4	360	135
пейзажний	29.3	48	8.8	25	1.6	366	160
медовий	39.3	68.4	11.8	28	1.7	268	228
медовий	59.9	123.13	18	32	2.1	410	410
медовий	77.3	183	23.2	35	2.4	536	710

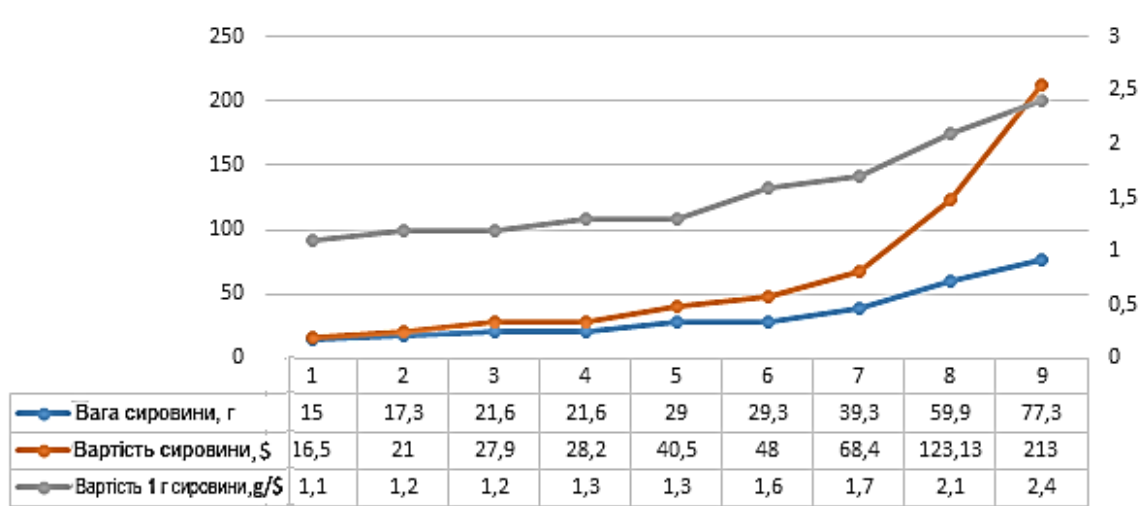

Рисунок 2. Скоректований за вартістю виробів графік розподілу кривих та ліній трендів

Висновки:

1. Виявлено невідповідність існуючих цін на вироби та сировину з бурштину, що суперечить ринковим цінам на сировину.

2. Пропонується алгоритм аналізу цін на кулі з бурштину, який послужить основою для формування «справедливих» цін як на вироби, так і бурштин сирець.

3. На даний час існують різні ціни на вироби з бурштину: ринкові, комерційні, реальні.

Ігор Богданюк

кандидат юридичних наук, старший дослідник, заступник директора з експертної роботи Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України м. Харків, Україна

ПИТАННЯ СУДОВОЇ ІНЖЕНЕРНО-ЕКОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПРИ МАСОВОМУ ВИКОРИСТАННІ БРИЗАНТНИХ ТА ФУГАСНИХ БОЄПРИПАСІВ

Основний чинник негативного впливу бойових дій на довкілля та людей є використання величезних обсягів бойових вибухових речовин. В результаті їх використання спостерігається не тільки механічне руйнування об'єктів довкілля та загибель людей, а й утворення величезних обсягів токсичних продуктів згоряння. Метою роботи є дослідження екологічно небезпечних властивостей аерозолей, що утворюються при вибуху боєприпасів та їх негативних наслідків впливу на репродуктивну здатність тварин та людей при інгаляційному надходженні.

Вибухові речовини (ВР) — хімічні сполуки або механічні суміші речовин, здатні до швидкого самопоширюваного хімічного перетворення (вибуху) з виділенням великої кількості теплоти та утворенням великих обсягів газів [1]. У процесі такого швидкого горіння в стислому просторі при дуже високих тиску і температурі (від $\sim 25000\text{C}$ до $\sim 45000\text{C}$) в залежності від складу ВР, конструкції та конструкційних матеріалів боєприпасів, умов вибуху утворюється широкий спектр продуктів горіння ВР, матеріалів боєприпаса, їх взаємодії між собою та з компонентами середовища, в якому відбувся вибух.

Безумовно, їх вплив на довкілля та здоров'я людини буде негативним. Але екотоксичні властивості більшості складних продуктів вибуху і їх сумішей, що можуть утворюватися в реальних умовах вибуху конкретних боєприпасів, достеменно не вивчалось. Найбільш поширеними вибуховими компонентами бризантних та фугасних боєприпасів є: гексоген, тротил, етиленглицольдинитрат. Для цих речовин переважним видом вибухового перетворення є горіння. У якості добавок, що вводяться до складу ВР військового призначення, застосовуються, зокрема: свинець вуглекислий, двоокис кремнію, алюмінієві порошок та пудра. Істинні реакції вибухового перетворення ВР скласти практично неможливо із-за значного різноманіття чинників, що впливають на їх протікання. Тому розглядаються протікання реакцій по спрощеній схемі і тільки якісний склад продуктів вибуху.

Більшість основних ВР утворені з вуглецю, водню, кисню й азоту. Умовно можна хімічний склад цих БВР описати формулою $\text{C}_a\text{H}_b\text{O}_c\text{N}_d$, де коефіцієнти a , b , c , d позначають число атомів, відповідно, вуглецю (C), водню (H), кисню (O) і азоту (N). Вуглець і водень – горючі елементи, кисень – їх окиснювач. Азот зв'язує кисень,

а в продуктах вибуху виділяється у вільному стані або у вигляді оксидів азоту (N_xO_y) в залежності від кількості кисню. Вміст кисню у ВР оцінюють за величиною кисневого балансу (КБ), що являє собою виражену у відсотках різницю між кількістю кисню у ВР і його кількістю, необхідною для повного окиснення горючих елементів до CO_2 і H_2O .

Розрізняють нульовий, позитивний і негативний кисневий баланс. Під час вибуху ВР з нульовим КБ утворюються в основному пара води, вуглекислоти, вільний азот, окисли металів (алюмінію, магнію). В цьому випадку виділяється максимальна кількість енергії. Під час вибуху ВР із нестачею кисню утворюється оксид вуглецю CO . В процесі вибуху ВР з надміром кисню останній утворює із азотом оксиди NO , NO_2 , N_2O_3 . Окрім парів води та газів, що перелічені вище, під час вибуху можуть утворюватися сірководень H_2S , сірчистий ангідрид SO_2 , хлор, сильно диспергуванні частинки металів та сажі (елементарний вуглець), оксидів, карбідів, нітридів та сульфідів металів. Хлор може взаємодіяти з органічними складниками і утворювати діоксини та фурани.

Під час вибуху алюмінієво містких ВР із нульовим КБ утворюється твердий окисел алюмінію Al_2O_3 , а при негативному – він утворюється в результаті вторинних реакцій алюмінію із водою і вуглекислим газом.

До продуктів вибуху ВР примішуються продукти вибуху засобів ініціювання (підриву), в першу чергу, такі небезпечні, як пари і аерозолі ртуті (1 кл. небезпеки) або свинцю (1 клас небезпеки), що входять до складу ініціюючих ВР.

Склад продуктів вибуху залежить не тільки від хімічного складу ВР, але і від конструкції та конструкційних матеріалів боєприпасів, умов вибуху заряду (ступеню обмеження простору, в якому розташований заряд, вологості ВР, вологості та стану повітря, складу ґрунту тощо).

При вибуху, незважаючи на наявність великого тиску та високої температури, враховуючи, що обсяги ВР можуть бути надвеликими, а реакції відбуваються в газовому середовищі, ВР не може повністю перетворитись і тому у газовій фазі з'являються пари (аерозолі) таких токсичних ВР як гексоген (ПДК – 1 мг/м³; ЛД50 - 100 мг/кг (щури), клас небезпеки - 2), тротил (ГДК в робочій зоні -1 мг/м³, ОБРВ (орієнтовний безпечний рівень впливу) – 0.007 мг/м, кл. небезпеки -2), ЭГДН (ЛД50 - 540 мг/кг (миші, перорально), 460 мг/кг (щури, перорально) та інші.

У результаті вибуху більша частина хімічних сполук (речовин), з якого складається бойовий заряд (вибухова речовина) окислюється киснем атмосферного повітря (згорає). Але в процесі швидкого згоряння (окиснювання), враховуючи, що температура в зоні вибуху може досягати більше 4500⁰С, можуть утворюватися не тільки оксиди, а й інші сполуки елементів, що входять до складу боєприпасів - оксиди свинцю, магнію, алюмінію, урану інших важких металів, нітриди металів тощо.

При вибухах практично усіх сучасних ВР утворюється велика кількість водяного пару, а також сильно диспергованих твердих частинок (металевих,

сажевих, карбідів та нітрідів металів, твердих залишків ВР тощо) завдяки цьому, найбільш вірогідно, що продукти вибуху можуть надходити в атмосферне повітря у вигляді аерозолів, які здатні довго знаходитися в атмосферному повітрі і мігрувати на великі відстані та надходити до живих організмів інгаляційним шляхом. Аерозолі мають суттєво вищу інгаляційну токсичність ніж пил, пари та газоподібні індивідуальні речовини. Суміш аерозолів значно підвищує інгаляційну токсичність продуктів вибуху за рахунок ефектів сумації та синергізму. Вразі інгаляційного шляху надходження токсичних речовин в живий організм середня летальна доза, що встановлено експериментально, зменшується в 10-15 раз.

До складу аерозолей вибуху входить велика кількість токсичних елементів та їх сполук 1 та 2 класу небезпеки, в першу чергу, важких металів. Незважаючи на те, що більшість сполук знаходиться у нерухомому виді, при надходженні до легенів, враховуючи фізико-хімічні особливості легенів живих істот, міграційна спроможність цих речовин істотно зростає і негативний вплив на всі функції організму підвищується. Враховуючи тривалість бойових дій, можна стверджувати, що реалізується хронічний вплив високо токсичних речовин в дуже біологічної активної формі на живі істоти, що знаходяться на невизначеній відстані від епіцентру вибуху (див. розповсюдження аерозолів після Чорнобильської катастрофи та міграцію озоноруйнуємих речовин в атмосфері).

Хронічний вплив вище вказаного складного комплексу високотоксичних речовин в біологічно активній формі, безумовно, призводить до біологічного руйнування організму в цілому, що підсилюється стресовим станом живої істоти в період військових дій.

Можна стверджувати, що в такому випадку буде зростати фертильність живих істот. Для прямого доказу цього треба провести дуже складні комплексні дослідження. Але дослідження впливу індивідуальних токсичних елементів, що входять до складу вибухових аерозолів, в умовах відсутності синергізму, при їх надходженні до організму живих істот шляхом набагато безпечнішим ніж надходять до організму вибухові аерозолі, переконливо показали їх негативний вплив на репродуктивну здатність як тварин, так і людей.

Таким чином, бойові дії не тільки призводять до руйнування об'єктів довкілля та загибелі всього живого, а й в результаті утворення великої кількості високо токсичних аерозолів вибуху може призвести до порушення окремих життєво важливих функцій живих організмів, в тому числі репродуктивній здатності (фертильності) істот, що вижили в зоні бойових ді та на великих відстанях від епіцентрів вибухів. Так, це передбачає порушення кримінального провадження за ознаками злочину, що кваліфікується за статтями 441 та 442 Кримінального Кодексу України (ККУ). З метою дослідження причинно-наслідкового зв'язку між бойовими діями і негативним впливом їх на довкілля та людину призначається комплексна судова інженерно-екологічна експертиза. Об'єктами та предметами цього дослідження за статтею 441 ККУ будуть, відповідно, безпека природи як

середовища проживання людини, а предметом буде біота; за статтею 442 об'єктом - здоров'я людини, а предметом - діяння, умисно вчинене з метою створення для групи життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її фізичне знищення, скорочення дітонародження. Основними завданнями СІЕЕ будуть визначення характеристик та механізму негативного впливу продуктів вибуху боєприпасів на довкілля в часі та просторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Буллер М. Ф., Роботко В. А. Технології виробництва вибухових речовин. Курс лекцій. Суми Сумський державний університет. 2022. 210 с. URL: <http://surl.li/hxoua> (дата звернення 22.03.2023).
2. Свєткіна О.Ю., Нетяга О.Б., Тарасова Г.В. Реакції розкладу вибухових речовин Методичні рекомендації. Дніпропетровськ. 2016. 18с. URL: <http://surl.li/hxoue> (дата звернення 22.03.2023).
3. Маркетингові стратегії диференціації позиціонування. URL: <http://surl.li/hxoug> (дата звернення 22.03.2023)
4. Чекман И.С., Сырoвая А.О. та ін. Аэрозоли – дисперсные системы монография. Киев – Харьков. 2013. URL: <http://surl.li/hxoui> (дата звернення 22.03.2023)
5. Снітинський В. В., Хірівський П. Р., Гнатів П. С. Екотоксикологія: навчальний посібник. Херсон: Олді-Плюс. 2011. 330 с. URL: <http://surl.li/hxouj> (дата звернення 22.03.2023)
6. Военная токсикология и токсикология экстремальных ситуаций: практикум. Под редакцией профессора Бова А.А., Минск БГМУ 2010, 258 с.
7. Юсипіва Т.І., Коростильова Т.С. Вплив техногенного навантаження на фізіологічні та цитогенетичні показники генеративних органів представників роду *Tilia*. Вісн. Дніпропетр. Унів. Сер. Біол. Екол. 2015. 23(1). С. 10-14.
8. Єщенко Ю. В., Бовт В. Д., Романова М. Д. Зміни морфофункціонального стану та продуктивності гонад щурів під впливом важких металів. Вісник запорізького національного університету № 2, 2017, с.49-55. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewbyfileid/264521.pdf> (дата звернення 22.03.2023)
9. Пoвякель Л.І., Сноз С.В. та інші. Важкі метали як фактор ризику для здоров'я людини та довкілля при поводженні з відходами електричного та електронного обладнання. URL: <http://surl.li/hxoun> (дата звернення 22.03.2023)
10. Островська С. С., Шаторна В. Ф. та інші. Вплив свинцю на репродуктивне здоров'я чоловіків. Український журнал медицини, біології та спорту. 2021. Том 6, № 4 (32). с. 193–198. URL: <https://jmbs.com.ua/pdf/6/4/jmbs0-2021-6-4-193.pdf> (дата звернення 22.03.2023)

Євгеній Бульбака

*старший науковий співробітник Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України,
м. Одеса, Україна*

ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕХНІЧНОГО СТАНУ СИСТЕМИ КЕРУВАННЯ МАЛОГО СУДНА ПІСЛЯ АВАРІЙНОЇ ПОДІЇ

На сучасному етапі в регіонах обслуговування НДУСЕ МЮ України що характеризуються розвинутою інфраструктурою судноплавства малих суден, рибальства, туризму, розваг на воді тощо, спостерігалось експоненціальне зростання звернень слідчих органів з приводу проведення експертиз технічного стану систем керування малих суден в рамках кримінальних проваджень пов'язаних з аварійними подіями за їх участі (в умовах воєнного стану тенденцію, безумовно, перервано, але зі всією очевидністю, лише тимчасово).

В такому світлі, з метою забезпечення доказовості і об'єктивності висновків експертів на сучасному рівні постала актуальність впровадження в експертну практику відповідного методичного інструментарію, методики експертного дослідження технічного стану систем керування малого (маломірного) водного транспорту в системі НДУСЕ МЮ України, яку і було розроблено у співробітництві в Одеському і Київському науково-дослідних інститутах судових експертиз (ОНДІСЕ, КНДІСЕ) [1].

Розглянемо практичний приклад експертного дослідження.

Вихідний документ: висновок судової інженерно-технічної експертизи технічного стану систем керування гідроциклу Bombardier Sea-Doо по кримінальному провадженню, внесеному до ЄРДР за №[номер].

Обставини: [дата], [час], в зоні відпочинку [місце], при буксируванні гідроциклом Bombardier Sea-Doо р/н UA[номер] під керуванням [особа1] водного атракціону [назва] з [особа2, особа3] в якості пасажирів, мало місце їх травматичне ударне контактування з перешкодою [назва]; внаслідок аварійної події [особа2, особа3] отримали смертельну травму.

Досліджувані питання:

Чи є в системі рульового керування гідроциклу Bombardier технічні несправності, які могли обумовити втрату керуваності в умовах аварійної події?

Хід, ілюстрації і результати дослідження:

[Дата], [місце, адреса], на майданчику [номер] тимчасово затриманого транспорту [номер, підрозділ] слідчим [особа] для експертного огляду гідроцикл Bombardier Sea-Doо в базовому виконанні фарбування і матеріалів екстер'єру жовтого і білого кольорів, з бортовим номером UA[номер], носієм ідентифікаційного номеру виробника [номер], який знаходився на спеціальному транспортному причепі (ілюстрації 1,2).

Досліджуваний гідроцикл має систему реактивної тяги, яка створюється втягненням води через водозабірну решітку під днищем, подальшим прискоренням потоку дифузором і викиданням прискореного потоку води із задньої частини гідроциклу через кероване сопло, яке спрямовує потік води.

Рульове управління здійснюється за допомогою керма, що діє на кероване сопло, і важелю дросельної заслінки на кермі, що регулює обороти двигуна; для зміни напрямку руху, повороту гідроциклу необхідно використовувати як кермо, так і важіль дросельної заслінки на кермі.

Управління рухом гідроциклу припиняється у разі зупинки двигуна.

Гідроцикл оснащений шнуром безпеки (аварійним фалом), який забезпечує можливість зупинки двигуна в разі падіння водія (ковпачок шнура безпеки з'єднується з вимикачем відсічення двигуна і, водночас, упродовж усього часу в русі фіксатор шнура безпеки має бути надійно закріплений на індивідуальному рятувальному жилеті водія або на зап'ясті водія спеціальним ременем).

Через неможливість ходових випробувань за місцем огляду перевірка системи керування виконувалася поелементно; бортова мережа була підключена до акумуляторного джерела електричного живлення.

При встановленому ковпачку шнура безпеки на вимикач двигуна однократним натисненням кнопки запуску/зупинки (START/STOP) відбувався запуск і зупинка двигуна; також, як передбачено, зупинка запущеного двигуна відбувалась при від'єднанні аварійного фалу від вимикача двигуна (мал. 3,4).

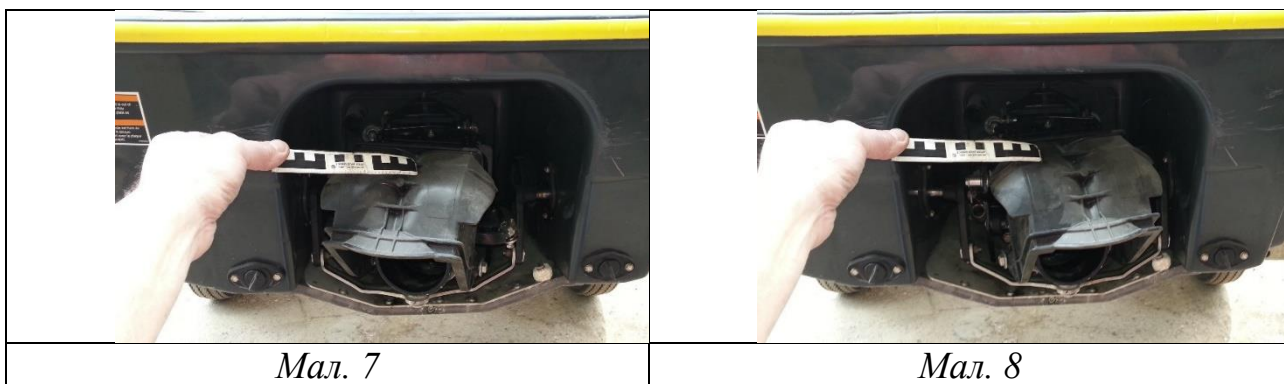

При запущеному двигуні зафіксовані ознаки працездатності пропульсивної установки; вплив на важіль керування дросельною заслінкою супроводжувався відповідною стежачою дією двигуна (зміною обертів).

Важіль керування дросельною заслінкою переміщувався в робочому діапазоні плавно, без заїдань і відразу після відпускання повертався у вихідне положення (мал. 5,6).

Поворот керма гідроциклу супроводжувався синхронним стежачим поворотом сопла водометного пристрою (мал. 7,8).

Отже, в результаті проведеного дослідження зроблено висновок, що система керування гідроциклу Bombardier Sea-Doo р/н UA[номер] на момент експертного дослідження і на момент аварійної події знаходилася в працездатному стані, і не мала несправностей, які б могли обумовити втрату керуваності гідроциклу в умовах аварійної події.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Євгеній Бульбака та інші. Звіт про науково-дослідну роботу IV.1.1-2019/3 Розробка методики експертного дослідження систем керування маломірного водного транспорту. Одеса : ОНДІСЕ, 2022.

Ярина Дідовець

*здобувачка вищої освіти магістра навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ, м. Київ, Україна*

*Науковий керівник: **Юрій Приходько** - кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-
наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ,
м. Київ, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ЕКСПЕРТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРЕРОБЛЕНОЇ СТАРТОВОЇ (СИГНАЛЬНОЇ) ЗБРОЇ

З кожним роком в Україні та світі все більше зростає кількість злочинів пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї. Зокрема правоохоронцями вилучаються й перероблені самозарядні стартові (сигнальні) пістолети калібру 9мм Р.А.К, які є одними з найбільш поширених об'єктів судової експертизи зброї останніх років. Зацікавленість до такого виду зброї обумовлена великим спектром їх застосування та низькою ціною.

Експертна практика свідчить, що найбільш розповсюдженими моделями, які переробляють, є пістолети виробництва Туреччини, такі як «ZORAKI», «STALKER» «EKOL» та ін. Переробка таких пістолетів – це нескладна операція, що потребує використання інструментів загального вжитку, для проведення пострілів патронами несмертельної (травматичної) дії та патронами переспорядженими дробовим зарядом або картечцю.

За конструкцією виділяють два типи таких пістолетів: із металевою незнімною заглушкою в каналі ствола, а також зі ствольною втулкою, яка може легко вилучатися з каналу ствола. Останні мають великий попит серед населення в Україні.

Саме зазначена конструкція ствола в таких пістолетах дозволяє відносно просто і швидко переробити їх з категорії сигнальних (стартових) на вогнепальну зброю. Найчастіший спосіб переробки саме шляхом викручування заглушки з дульної частини каналу ствола звичайними побутовими інструментами без внесення незворотних змін, рідший спосіб — шляхом заміни ствола.

Надаючи на дослідження стартові (сигнальні) пістолети, перед експертом ставлять такі питання: «Чи є наданий на дослідження предмет вогнепальною зброєю?», «Чи придатний наданий на дослідження предмет для проведення пострілів?», «У який спосіб виготовлено предмет?».

На стадії попереднього дослідження судовий експерт вивчає зміст постанови про призначення експертизи, особливу увагу звертає на обставини справи, що пов'язані з вилученням зброї, звертає увагу на те, скільки часу минуло з моменту вчинення кримінального правопорушення, з'ясовує зміст поставлених питань, перевіряє стан упакування і відкриває її, встановлює відповідність наданих на

дослідження об'єктів тим, які зазначені у постанові про призначення судової експертизи. Акцентуючи увагу на положеннях деталей ударно-спускового, запобіжного механізмів, сигнальних пристроїв, експерт перевіряє, чи немає набою в патроннику та чи не споряджений магазин патронами, фіксує всі пошкодження та дефекти зброї за допомогою фотозйомки.

На стадії огляду зброї допускається її неповне розбирання. Однак зважаючи на те, що механізми та елементи конструкції зброї, виготовленої саморобним способом, досить часто вони з'єднуються між собою заклепками, зварюванням, ізоляційною стрічкою, дротом, цвяхами. Тобто неповне розбирання зброї неможливе без руйнування її конструкції, як і неможливо повністю описати елементи конструкції, оскільки до їх ускладнений доступ. Під час неповного розбирання, звертають увагу на наявність маркувальних позначень та їх зміст, оскільки вони можуть містити інформацію про модель і калібр зброї, що сприятиме встановленню фактів втрат, крадіжок, застосування зброї, деталі якої використано.

Об'єкт, що надійшов на дослідження як вогнепальна зброя, має відповідати певним вимогам, тобто містити всі властиві йому основні частини (ствол, запірний і запальний пристрої) та відповідати критеріям вогнепальності, зброярності та надійності.

Розряджаючи дульно-зарядну зброю, розраховану на роздільне досилання в камеру згоряння металюного заряду і снаряда, наявність заряду визначають шляхом порівняння довжини ствола від дульного зрізу до запального отвору і незаповненої частини каналу ствола, виміряних, наприклад, шомполом. Перед розрядженням металюний заряд змочують водою через канал ствола до його появи у запальному отворі. Після цього через дульну частину ствола за допомогою шомпола витягують пижі, снаряд, металюний заряд. Елементи спорядження зберігають для того, щоб після їх вивчення споряджати зброю для експериментальних пострілів.

Якщо у результаті вивчення об'єкта встановлено конструктивні особливості набоїв, потрібних для проведення пострілів із нього, але таких набоїв немає у розпорядженні судового експерта і їх не може надати ініціатор призначення експертизи, експерт здійснює експериментальну стрільбу набоями-замінниками або застосовує спосіб роздільного спорядження. Обирають набой-замінники з огляду на форму і розміри патронника, розміри та особливості каналу ствола, розміщення центру бійки, особливості пристрою запирання каналу ствола тощо. Під час використання набоїв-замінників для першої серії експериментальних пострілів металюний заряд у них зменшують наполовину. За потреби під час проведення подальших пострілів масу порохового заряду збільшують до первинної.

До ознак переробки зброї під нештатні боєприпаси відносять: збільшений (розточений) патронник, ствол або збільшені камори барабана револьвера, суцільне розточування каналу ствола для використання набоїв із кулями більшого калібру, а також вставки у канал і патронник ствола або в камори барабана. Внаслідок переробки на поверхнях ствола зазвичай залишаються сліди у вигляді вм'ятин із характерним малюнком від лещат або інших пристосувань, якими він затискався

під час розсвердлювання, а також подряпин і зрушень металу через перевертання деталей у кріпленні [2].

Експериментальні постріли набоями-замінниками, а також із застосуванням способу роздільного спорядження (через недостатню надійність конструкції) здійснюють тільки зі зброї, встановленої у пристрій для відстрілу з дистанційним управлінням.

Якщо в результаті експериментальної стрільби відбувається сильна деформація і руйнування зразка зброї, це обов'язково вказують у висновку судового експерта.

Якщо з'ясовано, що зброя непридатна до стрільби, експерт не повинен обмежуватися висновками про стан вогнепальної зброї на момент, коли вона надійшла на експертизу. Для повноти дослідження він зобов'язаний з'ясувати можливість приведення зброї у стан, придатний до стрільби, і виконати всі потрібні для цього дії. Якщо ці дії не вносять суттєвих і незворотних змін у конструкцію зброї і не потребують спеціальних матеріалів та обладнання, експерт у порядку ініціативи може усунути дефекти і продовжити дослідження.

Якщо під час огляду та перевірки взаємодії частин і механізмів встановлено, що зброя є непридатною до стрільби і привести її у придатний стан неможливо, без проведення експериментального відстрілу зброї її повністю розбирають, а висновок про несправність і непридатність до стрільби формують тільки на підставі вивчення матеріальної частини.

Отже, як свідчить експертна практика, шляхом певних змін у самозарядні стартові (сигнальні) пістолети, вони набувають ознак вогнепальної зброї, цілком або частково втрачаючи колишнє цільове призначення. Такі зразки зброї стають придатними до пострілів унітарними набоями, патронами роздільного спорядження або патронами-замінниками і здатними уражати снарядами живі цілі, насамперед людей, тож їх дослідження потребує не тільки ґрунтовного наукового розвитку, а й дотримання певних заходів безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Методика встановлення належності об'єкта до вогнепальної зброї та його придатності до стрільби. Реєстраційний код 3.1.22.
2. Мельник Р.В. Певні особливості криміналістичного дослідження саморобної та переробленої вогнепальної зброї. Криміналістичний вісник № 1 (21), 2014. с. 197-202.
3. Ткасенко П.І., Ткаченко А.О., Незаконна переробка стартових пістолетів: кримінально-правовий і криміналістичний аспекти. Актуальні питання криміналістики та судової експертизи, 2022, с. 212-215.
4. Гамов Д. Ю. Встановлення належності об'єкта до вогнепальної зброї та його придатності до стрільби (проведення пострілів): судово-балістична методика. Київ: ДНДЕКЦ МВС, 2005. 32 с.

Ольга Холодова

кандидатка технічних наук, доцентка

Ольга Донцова

завідувачка сектору товарознавчих досліджень лабораторії економічних, товарознавчих досліджень та досліджень об'єктів інтелектуальної власності Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса», м. Харків, Україна

ЗАКОНОДАВЧЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ ПОНЯТЬ «ВИХІДНІ ДАННІ» ТА «ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ» ТА ВПЛИВ НА ХІД ДОСЛІДЖЕНЬ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СУДОВОЇ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Останнім часом, при оцінюванні висновку експерта, як джерела доказування, постає питання щодо тлумачення окремих термінів, які використовуються при проведенні судової товарознавчої експертизи.

Почастішали випадки, коли направлення запитів експертом-товарознавцем з метою отримання інформації про споживчі властивості у тому числі і ціни, що склались на певному підприємстві на продукцію, яка виробляється на їх потужностях та об'єкти дослідження, оцінюється посадовими особами як самостійний збір експертом вихідних даних, що суперечить законодавчому врегулюванню судово-експертної діяльності експерта, пов'язаної з оцінкою майна.

З метою розкриття понять «вихідні дані» та «джерела інформації», що використовуються експертами при застосуванні окремих методичних підходів оцінки в ході товарознавчих досліджень, у статті наведено законодавче врегулювання цих термінів.

Враховуючи те, що законодавство України про судову товарознавчу експертизу базується на положеннях Закону України «Про судову експертизу» [1] та інших нормативно-правових актів (ст. 2 Закону України «Про судову експертизу» [1]), зокрема, Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» [2], Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (далі – Інструкція) [3], Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 10.09.2003 № 1440 (далі - Національний стандарт № 1) [4] та інших, то положення оцінки майна є обов'язковими до виконання експертами під час проведення ними оцінки майна всіх форм власності та в будь-яких випадках її проведення.

Згідно з ст. 4 Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» [2] діяльність судових експертів, пов'язана з оцінкою майна, здійснюється на умовах і в порядку, передбачених

Законом України «Про судову експертизу» [1], з урахуванням особливостей, визначених цим Законом щодо методичного регулювання оцінки цього майна.

Стаття 20 Закону України «Про судову експертизу» [1] передбачає, що підприємства, установи, організації незалежно від форми власності зобов'язані надавати безоплатно інформацію, необхідну для проведення судових експертиз, державним спеціалізованим установам, а також, за згодою, натурні зразки або каталоги своєї продукції, технічну документацію та іншу інформацію, необхідну для створення й оновлення методичної та нормативної бази судової експертизи. Державні спеціалізовані установи, судові експерти та залучені фахівці, що проводять судові експертизи, у разі отримання інформації, що становить державну, комерційну чи іншу охоронювану законом таємницю, повинні забезпечити нерозголошення цих відомостей.

Згідно з ч. 3 ст. 101 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України [5] висновок повинен ґрунтуватися на відомостях, які експерт сприймав безпосередньо або вони стали йому відомі під час дослідження матеріалів, що були надані для проведення дослідження, а експерт дає висновок від свого імені і несе за нього особисту відповідальність.

Згідно з ч. 3 ст. 69 КПК України [5] експерт має право викладати у висновку експертизи виявлені в ході її проведення відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких йому не були поставлені запитання (аналогічні норми містяться у ст. 13 Закону України «Про судову експертизу»).

Національним стандартом №1 п. 53 [4] передбачається, що залежно від обраних методичних підходів та методів оцінки експерт повинен зібрати та проаналізувати всі істотні відомості про об'єкт оцінки, зокрема вихідні дані про його правовий статус, відомості про склад, технічні та інші характеристики, інформацію про стан ринку стосовно об'єкта оцінки та подібного майна, відомості про економічні характеристики об'єкта оцінки (прогнозовані та фактичні доходи і витрати від використання об'єкта оцінки, у тому числі від його найбільш ефективного використання та існуючого використання).

Крім того, згідно із п. 2.2 Інструкції [3] на експерта покладається обов'язок особисто провести повне дослідження, дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені питання, а в разі необхідності роз'яснити його.

Згідно з п. 51 Національного стандарту № 1 [4] послідовність незалежної оцінки майна передбачає збирання та оброблення вихідних даних та іншої інформації, необхідної для проведення оцінки.

Пункт 52 Національного стандарту № 1 [4] передбачає, що оцінювач самостійно здійснює пошук інформаційних джерел (за винятком документів, надання яких повинен забезпечити замовник оцінки згідно з договором), їх аналіз, а також – оцінювач повинен проаналізувати всі інформаційні джерела, пов'язані з об'єктом оцінки, тенденції на ринку подібного майна, інформацію про угоди щодо подібного майна, які використовуються у разі застосування порівняльного підходу, та іншу істотну інформацію.

Відповідно до п. 53 Національного стандарту № 1 [4] залежно від обраних методичних підходів та методів оцінки оцінювач повинен зібрати та проаналізувати всі істотні відомості про об'єкт оцінки, зокрема вихідні дані про його правовий статус, відомості про склад, технічні та інші характеристики, інформацію про стан ринку стосовно об'єкта оцінки та подібного майна, відомості про економічні характеристики об'єкта оцінки (прогнозовані та фактичні доходи і витрати від використання об'єкта оцінки, у тому числі від його найбільш ефективного використання та існуючого використання).

Ст. 3 Національного стандарту №1 [4] визначено, що неякісна (недостовірна) оцінка – оцінка, проведена з порушенням принципів, методичних підходів, методів, оціночних процедур та (або) на основі необґрунтованих припущень.

Інструкцією передбачено застосування судовими експертами нормативно-правових актів і методичного регулювання з оцінки майна відповідних методів дослідження, методик проведення судових експертиз, а також нормативно-правових актів та нормативних документів (міжнародних, національних та галузевих стандартів, технічних умов, правил, норм, положень, інструкцій, рекомендацій, переліків, настановних документів Держспоживстандарту України), а також чинних республіканських стандартів колишньої УРСР та державних класифікаторів, галузевих стандартів та технічних умов колишнього СРСР, науково-технічної, довідкової літератури, програмних продуктів тощо [6].

Чинними методиками та науково-дослідними роботами і літературою передбачено обов'язок експерта зібрати та проаналізувати інформацію, необхідну для проведення експертизи, про ціни на об'єкти порівняння (аналоги продажу) шляхом направлення запитів, а саме: «Методикою визначення вартості майна», «Методичними рекомендаціями з визначення вартості машин, обладнання, сировини та споживчих товарів з урахуванням ретроспективності оцінки при проведенні судово-товарознавчих експертиз», «Методичними рекомендаціями «Дослідження непродовольчих товарів з метою визначення їх вартості», «Методичними рекомендаціями з визначення вартості послуг при проведенні товарознавчих досліджень» та «Методикою визначення ринкових та неринкових видів вартості при проведенні судово-товарознавчих експертиз» [6].

Висновок судово-товарознавчої експертизи буде недостовірним, коли він проведений з порушенням порівняльного методичного підходу в оцінці вартості, а саме експерт не здійснив самостійний пошук інформаційних джерел для порівняльного підходу, а фактично делегував це право іншим особам.

Відповідно до положень п. 3 Національного стандарту № 1 [4] вихідними даними є документи, в яких містяться характеристики об'єкта оцінки, а методичні підходи - загальні способи визначення вартості майна, які ґрунтуються на основних принципах оцінки, та метод оцінки - спосіб визначення вартості об'єкта оцінки, послідовність оціночних процедур якого дає змогу реалізувати певний методичний підхід.

Збирання матеріалів і вибір вихідних даних для проведення судової товарознавчої експертизи стосується визначення товарних характеристик об'єкта

дослідження, який підлягає оцінці, та не належить до проведення експертом дослідження (методик, методів), яке може здійснюватись шляхом направлення запитів про ціни на об'єкт дослідження.

Сукупність характерних ознак товарознавчої експертизи відрізняє її від інших видів експертиз та покладена у формування спеціальних товарознавчих дефініцій.

Таким чином, норми ч. 4 ст. 69 КПК України [5] (експерт не має права за власною ініціативою збирати матеріали для проведення експертизи) стосуються збору інформації про вхідні дані стосовно опису товарних характеристик товару. Термін «вихідні дані» для об'єктів товарознавчої експертизи передбачає опис товарних характеристик, які надаються експерту для дослідження та самостійний збір яких забороняється експерту згідно вимог п. 2.3 Інструкції № 53/5 [3].

Направлення листів-запитів на підприємства відповідно до ст. 20 Закону України «Про судову експертизу» є способом визначення вартості об'єкта оцінки, а отримані відповіді від підприємств є «джерелами інформації» про ринкові ціни аналогів продажу.

Усі джерела інформації поділяють на відкриті та закриті.

До відкритих джерел інформації відносять: міжособистісні джерела та опосередковані джерела.

Міжособистісні джерела – це джерела інформації, до яких належать міжособистісні контакти на різних рівнях представництва, тобто міжособисті контакти представників зовнішньої політики, відомств, керівництв відповідних відомств за усіма напрямками співробітництва, а також дип-ломатичні контакти і контакти, представлені в державі в рамках міжнародних форумів (організацій). Спеціальні структури використовують для одержання конфіденційної інформації.

Опосередковані джерела – це джерела інформації, які виступають посередником між конкретним джерелом інформації та суб'єктами міжнародних відносин. До них відносять: засоби масової комунікації, електронні засоби комунікації, інформаційні центри, архіви, бібліотеки та інші джерела збереження інформації. Опосередковані джерела, в свою чергу, поділяються на офіційні та неофіційні.

Опосередковані офіційні джерела – це органи державної влади, спеціалізовані науково-дослідні інститути та відомчі установи, силові структури та інші державні органи, які виступають з офіційною точкою зору. Офіційним джерелом інформації про стан країни на міжнародній арені є Президент країни та Міністр закордонних справ. До офіційних джерел відносять також органи державної статистики, інформаційно-аналітичні структури із окремих сфер міжнародного співробітництва, установи соціальної політики і праці, демографічні відомства, промислові концерни (представництва), окремі відомства, які належать до джерел конфіденційної інформації.

Опосередковані неофіційні джерела – це громадські організації та рухи, політичні партії, політичні структури, соціологічні установи, альтернативні засоби масової комунікації, а також незалежні інформаційно-аналітичні центри, які створюють суб'єктивні оціночні прогнози.

Офіційні і неофіційні джерела поділяються на:

- джерела загального характеру. Це – політичні, економічні, військові джерела інформації, які використовуються для оцінки економічного та політичного потенціалу держави, для складання прогнозів на довготривалий період, для планування зовнішньої політики і прийняття рішень.

- джерела спеціальної інформації. Ці джерела стосуються конкретної сфери економічних відносин.

- джерела персональної інформації. Ця інформація збирається за допомогою відкритих способів, а також неконституційних методів (підслуховування, стеження).

До закритих джерел інформації належать дипломатичні джерела, розвідувальні, військово-стратегічні, статистичні.

Таким чином, вірне тлумачення понять «вихідні дані» та «джерела інформації» впливає на хід дослідження та результати висновків експерта при проведенні судової товарознавчої експертизи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про судову експертизу: Закон України // Відом. Верхов. Ради України.- 1994. - № 28. - ст.232 – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/4038-12> (дата звернення: 16.03.2023).

2. Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» від 12.07.2001. №2658-ІІ/ІІ. // ОВУ. – 2001.– № 34. – Ст.1577 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14#Text> (дата звернення 16.03.2023).

3. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затв. наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998р. № 53/5 (із змінами та доповн.).— URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/> (дата звернення: 16.03.2023).

4. Національний стандарт № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав»: затв. постановою КМУ від 10 вересня 2003 р. № 1440 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF> (дата звернення: 16.03.2023).

5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 651-VI (зі змінами та допов.). [Електрон. ресурс]. Відом. Верхов. Ради України. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 16.03.2023).

6. Реєстр атестованих методик проведення судових експертиз Міністерства юстиції України: затв. постановою КМУ від 02 липня 2008 р. № 551 URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua> (дата звернення: 16.03.2023).

Маргарита Журавльова

докторка філософії у галузі психології, заступниця директора з експертної роботи Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України, м. Одеса, Україна

Олена Кадуха

судова експертка лабораторії психологічних, мистецтвознавчих та інших видів досліджень Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України, м. Одеса, Україна

ЩОДО МОЖЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ДИТИНИ З ПСИХІЧНИМИ РОЗЛАДАМИ

Непоодинокі випадки, коли під час проведення експертизи комунікативної діяльності особи, зафіксованої у відеозапису, в експертів-психологів виникають сумніви щодо психічного здоров'я дитини, допит якої досліджується. Поведінкові прояви та вербальні реакції дитини можуть мати ознаки затримки, бути нетиповими для її віку. Згідно з Науково-методичними рекомендаціями з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, об'єктом психологічної експертизи є **психічно здорові особи** [1]. Тобто сумніви експерта щодо психічного здоров'я дитини, нібито є підставою уточнення наявності психіатричного діагнозу й відповідної відмови від проведення експертизи у випадку його підтвердження. Але такий підхід, на думку авторів, є неправильним, як відповідно до загальної теорії клінічної психології, патопсихології та класичної теорії судово-психологічної експертизи, так і згідно з наявністю в такому ставленні дискримінаційних ознак за критерієм психічного здоров'я.

Відповідно до Закону України «Про психіатричну допомогу» кожна особа вважається такою, яка не має психічного розладу, доки наявність такого розладу не буде встановлено на підставах та в порядку, передбачених цим Законом та іншими законами України [2]. Визначення терміну «психічне здоров'я», окрім того, що це є станом відсутності психічних хворіб, у законодавчих актах України немає.

За визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), психічне здоров'я – це стан благополуччя, в якому кожна людина може реалізувати свій власний потенціал, впоратися із життєвими стресами, продуктивно та плідно працювати, а також здійснювати внесок у життя своєї спільноти [3].

На думку Еріха Фрома, психічне здоров'я характеризується здатністю до любові та творення, звільненням від кровозмішувальної прихильності до роду та землі, почуттям тотожності, заснованим на переживанні свого «Я», як суб'єкта та реалізатора власних здібностей, усвідомленням реальності поза нами і в нас самих, тобто розвитком об'єктивності та розуму [4].

Кириченко Т.В. вважає, що психічне здоров'я – це стан рівноваги між людиною та зовнішнім світом, адекватність її реакцій на соціальне середовище, а також на фізичні, біологічні та психічні впливи, відповідність нервових реакцій силі та частоті зовнішніх подразників, гармонія між людиною й оточенням, узгодженість уявлень про об'єктивну реальність з уявленнями інших людей, критичний підхід до будь-яких обставин життя [5, с.11].

Василевська О.І. визначає психічне здоров'я як цілісний, багаторівневий феномен, як інтегровану характеристику особистості, що забезпечує саморегуляцію психофізичних функцій організму, сприяє гармонійному включенню в соціум, є підґрунтям повноцінної реалізації людиною своїх особистісних і соціальних потреб [6, с.33].

Вбачається, що єдиного підходу до визначення поняття психічного здоров'я натеper в науці немає, водночас можливо виділити спільні складові, котрі виокремлюють найважливіше, що вміщує поняття психічного здоров'я: цілісність мислення та свідомості, адекватне сприйняття себе та оточення, розвинута саморегуляція та адаптивність до навколишнього середовища.

Протилежним терміну «психічне здоров'я» є поняття «психічне захворювання». Відповідно до Закону України «Про психіатричну допомогу» розлади психічної діяльності встановлюються згідно з чинною в Україні Міжнародною статистичною класифікацією хвороб, травм і причин смерті [2]. Заразом з нормативно-правових документів інших країн, наприклад, Великобританії (відповідно до акту парламенту Сполученого Королівства), вбачається, що психічне захворювання – це стан, який серйозно погіршує, тимчасово чи постійно, психічне функціонування людини й характеризується наявністю в неї одного або кількох з таких симптомів: марення, галюцинації, серйозного розладу мислення, сильного розладу настрою, стійкої або повторюваної ірраціональної поведінки [7]. Тобто визначення поняття «психічне захворювання» у світовій теорії та практиці також не є однозначним.

Сафуанов Ф.С. вважає, що важливою особливістю діяльності експерта-психолога є використання таких галузей знань, як клінічна психологія та патопсихологія. Об'єктом дослідження судового експерта, на його думку, незалежно від виду експертизи, не може бути «нормальна» психіка або межовий розлад особистості. Судовий експерт має справу з особливостями психічної діяльності людини, незалежно від того, обумовлені вони патологічними чи непатологічними факторами [8]. Відповідно до цього, автори вважають, що визначення об'єкту судово-психологічної експертизи не може ґрунтуватися на використанні поняття «психічно здорові особи», а повинно включати юридично значущі особливості психічної діяльності людини, збережені частини її психіки.

При проведенні судово-психологічної експертизи комунікативної діяльності особи, зафіксованої у відеозапису, експерту необхідно дослідити комунікативну діяльність суб'єктів взаємодії, правильно ідентифікувати та аналізувати особливості мовлення та поведінки дитини [9].

Натепер під час аналізу відеозапису, наданого на дослідження, у випадках, коли дитина проявляє нетипові для її віку поведінкові прояви, експерт звертається до органу, який призначив експертизу, з клопотанням про надання інформації стосовно психічного здоров'я дитини. При наявності у дитини підтвердженого діагнозу, відповідно до норми про психічно здорових осіб, що міститься в Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, експерт не може проводити дослідження з такою особою.

Автори вважають, що зазначена норма є помилковою, а кожен випадок повинен розглядатися окремо з точки зору збережених функцій психічної діяльності дитини. Якщо дитина, яка зафіксована на відеозапису, має певний психіатричний діагноз але особливості її мовлення, поведінкових проявів та мислення є типовими для її психічного розладу (відповідають загальній характеристиці встановленого діагнозу), а також такими, що не впливають на можливість експерта аналізувати комунікативну діяльність дитини, об'єктивних перешкод для проведення судово-психологічної експертизи, на думку авторів, немає.

Отже вважаємо, що натепер при проведенні судово-психологічної експертизи, питання «норми» та «патології» суттєво обмежує можливості експерта та порушує права піддослідного. Світова практика трансліує відмову від цих понять, наголошує на необхідності індивідуального підходу в кожному окремому випадку психіатричного захворювання[10;11]. Наполягаємо на необхідності зміни визначення об'єкту судово-психологічної експертизи в методичних рекомендаціях та повернення до більш класичного варіанту, на кшталт запропонованого Сафуановим Ф.С., а саме визначення об'єкту дослідження як психічної діяльності підекспертної особи у юридично значущих ситуаціях[8].

Автори вважають за необхідне при проведенні судово-психологічної експертизи комунікативної діяльності особи, зафіксованої у відеозапису, керуватися такими критеріями щодо можливості проведення експертизи у випадку, коли досліджується дитина: достатня збереженість психічних процесів (пам'яті, мислення, емоції, сприйняття, свідомості, мовлення) та відсутність медикаментозного лікування дитини під час гострої стадії розладу (що може впливати на свідомість, поведінку та емоційну сферу дитини).

Задля надання повних та обґрунтованих висновків в межах зазначеної експертизи, вважаємо за необхідне експертам звертатися до органу, який призначив експертизу, з клопотанням про необхідність проведення судово-психологічної експертизи здатності дитини сприймати та відтворювати обставини, що розслідуються у кримінальному провадженні[12]. Це надасть можливість експерту отримати більше психологічно важливої інформації стосовно особливостей розвитку дитини. Отримана інформація у подальшому допоможе якісно та всебічно проаналізувати комунікативну діяльність дитини за відеозаписом її допиту.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 року № 53/5, у чинній редакції: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 19.03.2023).
2. Закон України «Про психіатричну допомогу» у чинній редакції: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14#Text> (дата звернення: 18.03.2023).
3. Закон України «Про схвалення Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року» у чинній редакції: веб-сайт. URL: <http://surl.li/hxozd> (дата звернення: 18.03.2023).
4. Фромм Э. Здоровое общество / пер. з англ. Т.Банкетовой, С.Карпушиной Москва : АСТ, 2021. 528 с. URL: <http://surl.li/hxozl> (дата звернення: 18.03.2023)
5. Кириченко Т.В. Психічне здоров'я в структурі професійної підготовки майбутніх вчителів. «Молодий вчений» № 4.1 (68.1). 2019. С.8-11. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2019/4.1/3.pdf> (дата звернення: 18.03.2023).
6. Василевська О.І. Психічне здоров'я особистості та його підтримка засобами казкотерапії. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. 2017. - Вип. 1(2). - С. 29-34.
7. Mental Health Act 2007 – Modeofaccess: <http://surl.li/hxozk> (дата звернення: 20.03.2023).
8. Сафуанов Ф.С. Управління персоналом :Судебно-психологическая экспертиза в уголовном процессе: научно-практическое пособие. Москва: Гардарика: Смысл, 1998. URL: <http://yurpsy.com/files/ucheb/safuan/02.htm#2.1>. (дата звернення: 22.03.2023).
9. Єгорова Т.М., Сліпець О.О., Возненко В.В. Методика судово-психологічної експертизи комунікативної діяльності особи, зафіксованої у відеозвукозапису. [реєстраційний код 14.1.70]. Харків: ХНДІСЕ, 2012. 49 с.
10. Горбунова В., Климчук В. Фахівці у сфері психічного здоров'я у Великобританії. Клінічна психологія. Збірник наукових праць: психологія. 2016. Вип 21. С. 128-133.
11. Психічне здоров'я на перехідному етапі: Результати оцінки та рекомендації для інтеграції охорони психічного здоров'я в систему первинної медико-санітарної допомоги та громадські платформи надання послуг. URL: https://ipz.org.ua/wp-content/uploads/2018/01/MH-report-for_INTERNET_All_ua.pdf (дата звернення: 22.03.2023).
12. Арефіна Н.М. Методика судово-психологічної експертизи здатності дитини сприймати та відтворювати обставини, що розслідуються у кримінальному провадженні. Київ: ХНДІСЕ, 2022.38 с.

Оксана Заковирко

судова експертка, завідувачка сектором лабораторії криміналістичних та інших видів досліджень Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України, м. Дніпро, Україна

Максим Ковзель

кандидат технічних наук, доцент, старший науковий співробітник лабораторії криміналістичних та інших видів досліджень Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України, м. Дніпро, Україна

**ВТРУЧАННЯ У КОНСТРУКЦІЮ ЛІЧИЛЬНИКІВ ГАЗУ ШЛЯХОМ ДІЇ
СТОРОННІХ ПРЕДМЕТІВ: ОСОБЛИВОСТІ**

Виробники лічильників газу постійно вдосконалюють конструктивні особливості цих приладів, але зростання вартості енергоносіїв зумовили поширення випадків крадіжок природного газу споживачами, як правило, шляхом втручання в роботу приладів обліку.

Актуальність обраної теми полягає в тому, що способи несанкціонованого розкриття та втручання в роботу лічильників газу не лише удосконалюються в умовах сьогодення, а й досить часто публікуються в мережу Інтернет відеоролики процесу самого розкриття та втручання.

Незважаючи на постійну модернізацію конструктивних особливостей лічильників газу, дедалі частіше вони стають об'єктами експертного трасологічного дослідження. Нами описані найхарактерніші зміни, що вносяться при втручанні в конструкцію вимірювального та лічильного механізмів приладів обліку.

Експертне (криміналістичне) дослідження лічильників газу мембранного типу проводиться відповідно до наступних етапів:

- 1) попереднє дослідження об'єктів;
- 2) детальне дослідження об'єктів:
 - роздільне дослідження;
 - порівняльне дослідження (за необхідності, в залежності від поставлених перед експертом завдань);
 - експертний експеримент (за необхідності, в залежності від поставлених перед експертом завдань);
- 3) оцінка результатів проведеного дослідження та формулювання висновків;
- 4) складання висновку експерта та оформлення ілюстративної таблиці.

При проведенні трасологічних експертиз досить часто на експертне дослідження надходять газові лічильники мембранного типу. Їх дослідження потребує знань про конструкцію цих приладів обліку, принцип дії, можливі

варіанти втручання в роботу лічильників газу мембранного типу та зміну їх конструкції.

Конструктивні особливості лічильників газу мембранного типу: лічильники складаються із трьох основних вузлів: металевого корпусу, вимірювального механізму та лічильного механізму.

Металевий корпус складається з двох частин: верхньої та нижньої, що герметично з'єднані між собою. В середині корпусу розміщений вимірювальний механізм. На верхній частині корпусу розміщені приєднувальні патрубки (вхідний та вихідний) для монтажу до трубопроводу.

Для захисту від несанкціонованого втручання в роботу лічильника газу методом проникнення усередину лічильника через вхідний патрубок (приклеювання магнітних матеріалів на клапани або інших дій по зміні конструкції лічильника газу) та захисту від забруднення робочих поверхонь на вхідному патрубку, в середині лічильника може бути встановлений дефлектор (пристрій для захисту від забруднення та втручання) [1].

Вимірювальний механізм лічильника складається з: 2-х герметичних камер; внутрішній об'єм камер ділиться на дві частини газонепроникною мембраною. Середина кожної мембрани через систему важелів з'єднана з клапанами розподільної системи і валом відлікового пристрою. На вхідних/вихідних отворах камер герметично кріпиться гніздо клапанів розподільної системи (золотникова пара). На гнізді клапанів встановлено вихідний патрубок лічильника та два клапани (рис. 1, відм. 1), які зв'язані з системою важелів (кривошипно-важільним механізмом) і можуть рухатись на гнізді по заданій траєкторії (рис. 1, відм. 2). При подачі газу в лічильник відбувається по чергове витіснення газу з однієї робочої камери в іншу. Їх рух перетворюється в обертовий, який потім і передається до лічильного механізму.

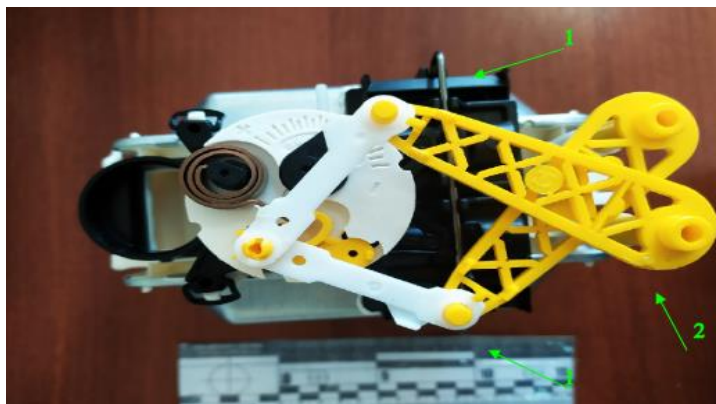

Рисунок 1 - Зображення вимірювального механізму лічильника газу мембранного типу (вид зверху), де: 1 – клапани, 2 – кривошипно-важільний механізм

Деталі та вузли вимірювальних механізмів для газових лічильників мембранного типу зазвичай виготовляють із пластмас. Виробники лічильників зазначають, що використання пластмасових вимірювальних механізмів значно знижує собівартість продукції, збільшує стійкість до дії хімічних компонентів газу, значно зменшує коефіцієнт тертя в рухомих частинах механізмів та перешкоджає втручанню в роботу лічильника за допомогою магнітного впливу.

Лічильний механізм лічильників газу – механічний барабанний, кріпиться до верхньої частини корпусу лічильника, міститься зазвичай у пластмасовому корпусі з оглядовим склом та пломбується пломбами. Лічильний механізм складається з системи шестерень та роликів.

Обертів рухи шестерень (зубчастих коліс), через зубці передаються до роликів восьмироликowego блоку лічильного механізму. Восьмироликівий блок складається з 5-ти роликів чорного кольору та 3-х роликів червоного кольору та розташованих між ними 7-ми передаточними роликами. Тобто рухи замірковального механізму перетворюються в обертів рухи восьмироликowego блоку лічильного (рахункового) механізму за допомогою зубчастої передачі.

Показники відображаються у м³ за допомогою 5 роликів перед комою та трьох роликів після коми.

Отже газ, що проходить через лічильник, приводить у вербально поступний рух мембрани вимірювального механізму. Система важелів та розподільна система перетворює вербально-поступний рух мембран в обертів рух лічильного механізму.

Тобто робота лічильного механізму проводиться таким чином, що він може підраховувати витрати газу за конкретний проміжок часу. Ці підрахунки лічильний механізм обробляє в цифровий еквівалент. Цифровий показник виводиться на панель корпусу лічильного механізму лічильника.

У деяких моделях лічильників газу передбачено використання імпульсного генератора низької частоти, що монтується в спеціальне гніздо на корпусі лічильного механізму.

Таким чином, для покращення захисту лічильників від несанкціонованого втручання у їх роботу, під час введення лічильника в експлуатацію обов'язково опломбовується не лише лічильний механізм, але й газопровід, до якого змонтовано лічильник, пломбою газопостачальної або експлуатаційної організації.

Останнім часом, при дослідженні лічильників газу, найчастіше перед експертом ставляться завдання щодо виявлення внесення змін у конструкцію вимірювального механізму шляхом наклеювання на поверхню клапана розподільчого механізму постійного магніту та внесення змін у конструкцію відлікового механізму шляхом видалення опорної частини відлікового диску.

Як показала експертна практика, зміни в конструкцію вимірювального механізму приладів обліку вносяться шляхом пошкодженням чи видаленням пломб-наклейок, пломб заводу-виробника або держповірника, доступом через

вхідний патрубок верхньої частини корпусу до механізмів вимірювального механізму лічильника з послідуочим встановленням додаткового обладнання (магніту).

Зміни в конструкцію лічильного механізму вносяться шляхом видалення пломб заводу-виробника чи держпovірника, пошкодженням цілісності пломби наклейки (за наявності), зняттям пластмасового корпусу лічильного механізму з оглядовим склом. Після чого демонтується вісь відлікових роликів, для видалення опорної частини ролика, тощо.

Незважаючи на удосконалення методів розкрадання енергоносіїв, на зовнішніх та внутрішніх поверхнях приладів обліку завжди відображаються сліди від втручання в їх роботу. Повним та науково обґрунтованим доказом втручання у роботу приладів обліку є саме висновок експертів, що складається за результатами трасологічного дослідження проведеного в експертних установах з використанням сучасного криміналістичного обладнання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лічильники газу мембранні RS. Настанова щодо експлуатування СМУК.407369 РЭ ТОВ «САМГАЗ». URL: <http://surl.li/hxoZZ> (дата звернення: 22.03.2023)

Олена Коробка

судова експертка сектору технічного дослідження документів та обліку відділу криміналістичних видів досліджень Запорізького науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Запоріжжя, Україна

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ МЕТОДІВ ТА ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ДОКУМЕНТІВ

Судово-технічна експертиза документів є найбільш розповсюдженим й найскладнішим видом криміналістичних експертиз, що призначається в будь-якому судочинстві – кримінальному, цивільному, адміністративному, господарському [1, с. 326].

Необхідність в проведенні судово-технічної експертизи виникає, коли з'являються сумніви в достовірності документа (об'єкта дослідження), тобто допускається припущення, що в документ вносилися зміни або документ частково чи повністю підроблений. У таких випадках рішенням питання є судово-технічна експертиза документів.

Предметом технічної експертизи документів становлять факти і обставини, пов'язані з виготовленням документів, способом внесення змін, виявлених невидимих записів, які встановлюються на основі спеціальних знань в галузі технічного дослідження документів у передбаченому законом порядку.

Техніко-криміналістичне дослідження документів є самостійною галуззю криміналістичної техніки, що склалася на основі розробки теоретичних положень і спеціальних методів, запозичених із природних і технічних наук. Для вирішення поставлених перед технічною експертизою документів задач використовуються різноманітні методи дослідження, які базуються на сучасних досягненнях науки та техніки. Вони поділяються на:

1) Загальні методи дослідження: категорії та закони діалектичної логіки; формально-логічні методи пізнання, які складаються з: аналізу; синтезу; узагальнення; індукції та дедукції; гіпотези; аналогії тощо.

2) Загальнонаукові методи дослідження: спостереження; вимірювання; описання; експеримент; порівняння; моделювання; реконструкція.

3) Спеціальні методи дослідження: візуальні; мікроскопічні; фотографічні; фізичні; фізико-хімічні; хімічні [2, с. 6].

До технічних засобів, які використовуються під час проведення експертних досліджень відносяться: пристрої та пристосування, які поділяються на: загальнотехнічні та криміналістичні.

Загальнотехнічні – це засоби, що використовуються в інших галузях науки та техніки для вирішення певних задач. Вони поділяються на технічні засоби, які використовуються у незмінному чи зміненому вигляді. До них належать: фотоапарати, мікроскопи, спектрометри, хроматографи тощо.

Криміналістичні – це засоби, які розроблені в криміналістичних цілях та призначені виключно для вирішення експертних задач. До них належать: порівняльні мікроскопи, лупи вимірювальні, різні спеціальні прилади для дослідження документів тощо.

При проведенні судово-технічної експертизи документів, дослідження об'єктів проводиться за допомогою новітнього, сучасного приладу відеоспектрального компаратору «Video Spectral Comparator foster + freeman VSC-80» при різних режимах освітлення, в ІЧ- та УФ-променях.

Відеоспектральний компаратор «Video Spectral Comparator foster + freeman VSC-80» - інноваційний прилад у низці технологій перевірки сумнівних документів, який включає в себе ІЧ, УФ – зображення, мікроспектрометрію та використання зображення з високою роздільною здатністю. Прилад забезпечує можливість дослідження як документа в цілому, так і його фрагментів методами спектрального аналізу за рахунок застосування змінних світлофільтрів і джерел з різним спектром випромінювання.

Огляд об'єкту дослідження здійснюється зверху цифровою відеокамерою, що має фоточутливий набір рецепторів, які, як і сітківка ока, реагують на червоні, зелені та сині частини спектру. Дрібніші відмінності у відображенні, не помітні неозброєному оку, можна виявити, за допомогою використання прожекторного або переглядового світла, що відповідає варіаціям у відображенні спектра, наприклад, використовуючи переглядовий фільтр та/або розширений спектральний відгук відеокамери.

Світло, що проходить крізь документ через світлопроникну панель може виявити наступне: невеликі відмінності у товщині паперу; наявність чи відсутність водяних знаків; втиснуті захисні нитки; зміни первинного змісту документа тощо.

За допомогою кутового світла можливо виявити варіації в рельєфі поверхні (рельєфне тиснення або вдавлення, глибокий спосіб друку та ін.). Голограми та інші елементи захисту документа з оптично змінними характеристиками можуть виявити різні деталі залежно від певного кута освітлення. Видиму флуоресценцію можна викликати в деяких залишкових матеріалах, використовуючи короткохвильове видиме світло. Для перегляду довгохвильової флуоресценції необхідно використовувати відповідний пороговий довгохвильовий фільтр.

Підсумовуючи вищезазначене, можна дійти висновку, що дослідження документа включає візуальне виявлення ряду характеристик, які можуть підтвердити чи спростувати його дійсність. Таке виявлення можливе за умов використання різноманітних методів дослідження та технічних засобів.

Кожна технічна експертиза документів має свої особливості, вимагає індивідуального підходу із застосуванням сучасної інноваційної криміналістичної техніки, оскільки коло завдань даного виду експертизи збільшується і видозмінюється з розвитком науково – технічного прогресу.

Таким чином, на сучасному етапі техніко-криміналістична експертиза документів здатна вирішувати цілий комплекс нових завдань, які ставлять перед нею судова та слідча практика.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Попович І.І. Проблеми визначення предмета судово-технічної експертизи документів. Порівняльно-аналітичне право. 2018. № 1. С. 326-328.
2. Методика технічної експертизи документів (загальна частина) /ДНДЕКЦ МВС України; уклад.: [К.М. Ковальов, О.О. Давидова, В.В. Коваленко, Т.В. Тимофєєва]. К., 2007. 34 с. (р/код 2.1.13 у Реєстрі методик проведення експертиз).

Вікторія Косован

заступниця директора центру – завідувачка відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Чернівецького НДЕКЦ МВС України, м. Чернівці, Україна

**ОСНОВНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ
ПОРІВНЯЛЬНОГО ПІДХОДУ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ОЦІНОЧНО-
БУДІВЕЛЬНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ**

Процес оцінки вартості нерухомого майна пов'язаний із аналізом великих масивів інформації. Тому пошук методологічних рішень по інформаційному забезпеченню роботи судових експертів є одним із головних завдань судово-експертної діяльності у галузі судової оціночно-будівельної експертизи.

Вартість створюється корисністю нерухомості – її здатністю задовольняти потреби людей. Вартість будь-якої нерухомості визначається її унікальністю, довговічністю, місцезнаходженням, відносною обмеженістю пропозиції на ринку нерухомості, а також специфічною корисністю конкретного об'єкта оцінки.

Коливання цін є результатом впливу економічних і соціальних факторів – як загальних, так і специфічних. Загальні фактори можуть викликати зміну загального рівня цін і відносною купівельної спроможності грошей. В результаті дії окремих специфічних факторів, наприклад, технологічних змін, можуть виникнути зрушення у співвідношенні попиту та пропозиції.

Тому, щоб визначити вартість, обумовлену відповідною базою оцінки, необхідно застосувати один або декілька методологічних підходів. Термін «методологічний підхід» означає спосіб наукового пізнання, в основі якого покладені загальноприйняті принципи оцінки, що орієнтують на розкриття цілісності об'єкта оцінки, на виявлення різноманітних типів зв'язків з подальшим їх зведенням в єдину теоретичну картину.

Оцінка, що орієнтована на визначення ринкової вартості, проводиться з використанням одного або декількох методологічних підходів з опорою на ринкові дані.

Підходами до оцінки майна є:
порівняльний;
дохідний;
витратний.

Розглянемо оцінку нерухомого майна із застосуванням порівняльного підходу. Цей підхід розглядає продаж подібних об'єктів оцінки або таких, що можуть бути заміною об'єкту оцінки за умовами ринку, і визначає вартість шляхом порівняння. Об'єкти оцінки порівнюються з подібними на ринку, продаж яких вже відбувся, або з об'єктами пропозицій.

Порівняльний підхід може бути застосований до оцінки всіх типів об'єктів нерухомого майна і прав на нього. Вихідною передумовою застосування порівняльного підходу до оцінки нерухомості є наявність розвинутого ринку нерухомості.

Кількість інформації наявної у відкритому доступі на ринку подібного майна робить можливим, або обмежує застосування порівняльного підходу. Наприклад, оцінка нерухомого майна (споруд і будівель спеціального призначення) за цим підходом ускладнюється через недостатню кількість представлених на ринку об'єктів порівняння, яких можна зіставити з об'єктом дослідження. Це актуально навіть тоді, коли цей ринок розглядають у широкому географічному аспекті (регіональному, державному).

Перед судовим експертом при проведенні оціночно-будівельної експертизи – у разі застосування порівняльного підходу – часто постає одна і та сама проблема: проведення оцінки на підставі даних дуже малої випадкової вибірки (із обмеженої кількості доступних конкретному експерту пропозицій продажу/пропонування) із генеральної сукупності значень (потенційно набагато більшої кількості існуючого подібного майна) в умовах значної невизначеності. За цих умов постає наступне питання: «якою має бути оптимальна кількість об'єктів порівняння?».

У фаховій літературі з цього приводу дуже часто приводиться рекомендація, що загальна кількість підібраних до оцінюваного майна об'єктів порівняння повинна бути не менше трьох. При цьому у жодному із таких джерел авторами не наводяться докази, які могли б підтвердити та аргументувати дане твердження. Як наслідок, дане питання потребує аналізу.

Розглянемо задачу – потрібно оцінити певну генеральну сукупність або множину об'єктів, які неможливо побачити в повному обсязі відразу (або, наприклад, які залишаються невиявленими під час дослідження), на підставі дуже малої випадкової вибірки.

При наявності значної кількості інформації про велику кількість схожих продажів і невеликому розходженні величин скоригованих цін застосовуються статистичні методи. Зазвичай, аналізуються чотири показники: 1) середнє арифметичне значення скоригованих цін; 2) модальне значення скоригованих цін продажу – найбільш поширене значення цін продажу об'єктів, обраних для порівняння; 3) медіана – середина ранжованого числового ряду; 4) скоригована ціна найбільш схожого на оцінюваний об'єкт аналога.

Для вирішення задачі по характеристиці розподілу одиниць сукупності за конкретною ознакою буде використовуватися медіанне значення цін продажу – середнє значення цін продажу для ранжованого ряду варіантів (без урахування найбільшого та найменшого значень) цін продажу об'єктів, обраних для порівняння [2].

Також можна розглядати медіану, як точку, що ділить всю генеральну сукупність на дві рівні половини із значеннями вище і нижче за неї. Відповідно,

якщо певна кількість значень випадкової вибірки із генеральної сукупності розташовуються виключно вище або нижче медіани, то в такому разі можна сказати, що медіана виявилася поза межами інтервалу. Але якою є ймовірність подібного випадкового вибору?

В умовах невизначеності генеральна сукупність цінового діапазону формуватиметься усією кількістю існуючих на певну дату (на дату оцінки) можливих варіантів подібного майна на ринку (як тих, що досліджуються судовим експертом, так і тих, які залишаються невиявленими під час дослідження). Дану генеральну сукупність можна охарактеризувати медіаною. При використанні експертом випадкової вибірки із 5 (п'яти) об'єктів порівняння, завжди буде існувати 93% ймовірність того, що медіана для всієї генеральної сукупності буде знаходитися в ціновому інтервалі між найменшим та найбільшим із вибраних значень продажу (пропонування) об'єктів порівняння. При використанні, наприклад, лише 3-х об'єктів порівняння – така ймовірність складатиме лише 75%, для 2-х – 50%.

Отже, точність результату оцінки найбільш залежна від ринкових даних при розрахунках на основі порівняльного підходу. Для правильної оцінки необхідний великий обсяг інформації і логічний аналіз скоригованих даних. Отримані результати напряму залежать від активності та стабільності ринку.

Для вдосконалення судово-експертної діяльності в галузі оціночно-будівельної експертизи в Україні необхідно продовжувати роботу по вдосконаленню нормативно-правової бази оціночної діяльності з врахуванням специфіки оцінки. Створення такої бази дасть можливість повною мірою враховувати особливості, властиві певному типові майна, оскільки часто це є вирішальним чинником впливу на його вартість. Практичний досвід експертів-оцінювачів дозволить законодавство досконалішим і адаптованим до сучасних умов господарювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Національний стандарт № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» : Затв. постановою Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2003 року № 1440. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF> (дата звернення 16.03.2023).
2. Національний стандарт №2. Оцінка нерухомого майна : Затв. постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2004 р. №1442. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1442-2004-%D0%BF> (дата звернення 16.03.2023)
3. Асаул А.М., Брижаль І.А., Чевганова В.Я. Економіка нерухомості : монографія. Київ : Лібра. 2004. 304 с.

Марина Крالیук

кандидатка технічних наук, завідувачка лабораторії електротехнічних, пожежно-технічних та досліджень питань безпеки життєдіяльності Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України, м. Одеса, Україна

КЛАСИФІКАЦІЯ ЕКСПЕРТНИХ ЗАВДАНЬ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОДІЙ НА МОРСЬКОМУ І ВНУТРІШНЬОМУ ВОДНОМУ ТРАНСПОРТІ

Морський транспорт (МТ) і внутрішній водний транспорт (ВВТ) України – це багатofункціональна система, що налічує близько 4 тис. торгівельних і більш ніж 100 тис. маломірних суден [1, с. 12]. Це й найпотужніший портовий потенціал: 13 континентальних морських торговельних портів і 12 портопунктів, пропускна спроможність яких становить 262 млн тонн на рік. Причальний фронт і територію портів обслуговують близько 600 порталних кранів, тисячі навантажувачів різних типів та інших одиниць портової техніки, 25 тис. працівників [2, с. 14]. Основні процеси МТ і ВВТ – це технологічні процеси флоту і портів.

Для забезпечення можливості дослідження водного транспорту Міністерством юстиції України спочатку було започатковано експертну спеціальність 12.3 «Оцінка судноплавних засобів», завдання якої полягають лише у визначенні вартості суден та їх складових (двигунів, редукторів, гвинтів та інше) і робіт з їх ремонту. З метою підвищення ефективності та об'єктивності розслідувань злочинів на об'єктах водного транспорту Мін'юстом України впроваджено новий рід судової експертизи «водно-технічна» та судово-експертну спеціальність: 10.24 «Дослідження подій на водному транспорті», програми підготовки за якою затверджено у 2021 році [3]. Але, на жаль, теоретичні питання цієї судової інженерно-технічної експертизи не досліджувалися. Відсутнє визначення об'єкту цієї експертизи, предмету, завдань, кола питань, що вирішуються; відсутні методики проведення відповідних досліджень. Тому непоодинокі випадки, коли слідчим доводиться звертатися за допомогою до незалежних фахівців необхідної спеціалізації і формулювати питання з урахуванням конкретної ситуації, орієнтуючись на загальну спрямованість експертних задач. Здається, що ця обставина може спричинити за собою, а насправді вже тягне, невірне уявлення про сутність розглянутого роду судових експертиз, а також про межі компетенції експерта при проведенні ним досліджень щодо подій на морському і внутрішньому водному транспорті, де проводяться різні виробничі процеси.

Теоретичні концепції теорій судових експертиз, що формуються, знаходять своє джерело в практичній експертній діяльності, яка, в свою чергу, створює область для використання, застосування теоретичних знань і концепцій виникнення та розвитку родів і видів експертиз [4, с. 32].

Через багатофункціональність водного транспорту України, що включає МТ і ВВТ, процес дослідження причин та наслідків настання на його об'єктах аварій і подій нещасних випадків є доволі різноплановим і специфічним.

Виходячи із дефініцій «морський транспорт» і «внутрішній водний транспорт» та їх складових [5], можна стверджувати про те, що судова експертиза подій на морському і внутрішньому водному транспорті (СЕПМВВТ) в цілому не можна відносити до роду «інженерно-транспортних». Також залишається незрозумілим, а що саме означає «водно-технічна експертиза», так як окремого визначення «водний транспорт» у Законі України «Про транспорт» [5] немає, і у його тексті словами «внутрішній водний транспорт» в усіх відмінках замінено слова «річковий транспорт».

На наш погляд СЕПМВВТ – це окремий рід судових експертиз, який в залежності від об'єкта, предмета і задач, що вирішуються, необхідно диференціювати на види, які частково можуть бути інтегровані в галузі інших видів, що вже існують в експертній практиці.

Класифікація судових експертиз визначається об'єктами, завданнями, областями спеціальних знань і методами експертних досліджень. Завдання, які вирішуються судовими експертами, визначаються предметом відповідної судової експертизи, можливостями дослідження об'єкта і тісним чином пов'язані з методикою проведення дослідження. Правильне розуміння будь-якого завдання неодмінно пов'язане з певним ступенем узагальнення конкретних варіантів його проявів.

Метою нашого дослідження є класифікація завдань СЕПМВВТ, що дозволить виокремити види судових технічних експертиз, які призначаються у зв'язку із встановленням обставин та причин різних подій на МТ і ВВТ, неточність і неповнота яких може привести на практиці до обмеження кола питань, що вирішуються експертами, або до їх неправильного формулювання. Згодом класифікація цих завдань як і судових експертиз повинна також розширюватися відповідно до потреб слідчо-судової практики у межах вивчення досліджуваних об'єктів і створення нових експертних методик з використанням сучасних можливостей науки і техніки.

В судовій експертизі виокремлюють ідентифікаційні, діагностичні, ситуаційні (ситуалогічні), класифікаційні завдання та ін.

М. Я. Сегай та В. К. Стринжа виділяли ідентифікаційні та діагностичні завдання, що спрямовані на встановлення характеристик об'єктів взаємодії, й ситуалогічні завдання – на встановлення характеристик процесу (механізму) взаємодії. Звертали увагу на те, що теорія ідентифікації розглядає сліди взаємодії як функцію одиничності взаємної дії об'єктів самого процесу взаємодії; теорія діагностики використовує ці сліди як функцію відображення властивостей і станів об'єктів; теорія ситуалогії – як функцію динаміки слідоутворення. Кожна з цих

теорій розробляє саме їй притаманні методи теоретичного пізнання предмету дослідження й практичного розв'язання експертних задач [6, с. 50, 51, 54].

В своїй роботі [7, с. 572] Е. Б. Сімакова-Єфремян приходять до висновків, що дослідження, мета яких спрямована на віднесення об'єкта, явища до того або іншого класу, типу, категорії (в медицині, природознавстві, техніці), традиційно вважають діагностичними, так як встановлення властивостей і станів об'єктів, віднесення їх до певної категорії (класу, типу) є діагностичною задачею. Тому немає необхідності у виокремленні класифікаційних задач як самостійної одиниці в їх загальній класифікації.

Наведена класифікація експертних завдань в залежності від основної мети експертного дослідження відображає сутність роду СЕПМВВТ.

Відносно до роду СЕПМВВТ, виходячи з предмета, об'єкта і мети дослідження, на основі вивченої експертної практики варто виділити наступні групи експертних завдань:

1) діагностичні завдання щодо визначення технічного стану транспортних засобів, обладнання, машин, механізмів та устаткування, спрямовані на встановлення:

- дефектів окремих деталей, вузлів, механізмів, систем і агрегатів; забезпечення паливом, мастильними матеріалами та ін.;

- відповідності характеристик вимогам, передбаченим технічною документацією;

- придатності до використання за цільовим призначенням;

- унесення змін у конструкцію;

- несправностей, причин і часу їх виникнення (до, під час і після події);

- впливу несправностей на виникнення і розвиток події, а також можливості їх своєчасного виявлення;

- впливу ремонту на виникнення і розвиток технічної несправності;

- причинного зв'язку між виявленою технічною несправністю і (або) додатковими обставинами (недостатній запас палива, перевантаження тощо) і наслідками технічного характеру;

- технічної можливості запобігання події, яка виникла внаслідок технічної несправності;

- якості технічного огляду, обслуговування і ремонту тощо;

2) діагностичні завдання визначення траєкторії і характеру руху транспортних засобів, спрямовані на встановлення:

- механізму взаємодії транспортного засобу з різними об'єктами в момент настання технічних наслідків;

- механізму настання технічних наслідків;

- частини транспортного засобу, якою нанесені ушкодження потерпілим;

- місця знаходження потерпілого в момент зіткнення і т. д.;

3) діагностичні завдання визначення стану транспортних шляхів сполучення, спрямовані на встановлення:

- основних характеристик транспортних шляхів сполучення і їх відповідності вимогам, передбаченим технічною документацією;
- технічного стану елементів транспортних шляхів сполучення;
- наявності, причини і часу утворення дефектів;
- причинного зв'язку між виявленими дефектами транспортного шляху сполучення і наслідками технічного характеру;

4) діагностичні (ситуаційні) завдання визначення причини, механізму та обставин події, спрямовані на встановлення:

- безпосередньої причини події та інших обставин;
- швидкості руху транспортного засобу;
- гальмівного і зупинкового шляху, а також зупинкового часу транспортного засобу (для наземних транспортних засобів в цехах);
- моменту виникнення небезпеки для руху, що вимагає прийняття екстрених заходів щодо запобігання транспортної події;
- взаємного положення транспортного засобу і перешкоди в момент, коли особа, яка керує транспортним засобом, ще мала технічну можливість запобігти події;
- характеру дій особи, яка керує транспортним засобом, і їх значення для транспортної пригоди (наприклад, відхилення від курсу морського судна);
- характеру дій особи, яка виконує роботи, або організовує, контролює їх ведення відповідним чином;
- конкретних дій особи, яка керує транспортним засобом, починаючи з моменту виникнення небезпеки для руху, які могли запобігти транспортній пригоді;
- конкретних дій працівника / посадової особи, які могли запобігти настанню нещасного випадку;
- технічної можливості у особи, яка керує транспортним засобом, в певний період часу запобігти наслідкам шляхом зниження швидкості або іншими маневрами;
- технічної можливості у особи, яка організовує / виконує роботи запобігти настанню нещасного випадку;
- причинного зв'язку між діями (бездіяльністю) особи, яка керує транспортним засобом або відповідальна за його ремонт, і наслідками технічного характеру (зіткнення, перекидання тощо);
- причинного зв'язку між діями особи під час ведення робіт та настанням події нещасного випадку;
- причин і умов, пов'язаних з організацією руху транспортного засобу, що сприяють вчиненню події;

– впливу погодних умов на виникнення причини транспортної пригоди та його технічних наслідків, їх вплив на людину, яка керує транспортним засобом та інше;

5) діагностичні (класифікаційні) завдання спрямовані на встановлення:

– типу транспортного засобу (маломірне, прогулянкове і т.д.), яке повинно бути в установленому порядку зареєстроване і пройти огляд; виду вантажів, для перевезення яких воно призначене;

– конкретної ділянки шляхів сполучення, де сталася пригода;

6) діагностичні (реконструкційні) завдання: по встановленню обставин, що передували нещасному випадку на виробництві або транспортній пригоді; щодо оцінки дій працівників, відповідальних за обслуговування і ремонт обладнання, машин, механізмів, транспортного засобу, з метою визначення можливості запобігання події. У такому випадку на вирішення експертизи можуть бути поставлені наступні питання: чи відповідала підготовка екіпажу судна рівню, необхідному для виконання конкретного завдання? чи знаходиться судно в технічно справному стані, якщо ні, то в чому полягає несправність і як це могло вплинути на виникнення події? чи виконувався поточний і капітальний ремонт судна? Реконструкційні завдання уточнюють сутність, оскільки дозволяють відтворити обставини, що передували події.

Таким чином, визначені основні групи експертних завдань, що в залежності від основної мети дозволить диференціювати експертні дослідження подій на МТ і ВВТ за видами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Махмурова-Дишлюк О. П. Безпека судноплавства як важлива умова охорони людського життя. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. Київ : НАУ, 2016. № 3 (40). С. 11-16.

2. Пріоритети державної морської політики у сфері функціонування та розвитку морегосподарського комплексу України : аналіт. доп. / О. В. Собкевич та ін. Київ : НІСД, 2016. 46 с.

3. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5. Дата оновлення 17.02.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 20.03.2023).

4. Сокурєнко В.В. Деякі шляхи розвитку судової експертизи та криміналістики як навчальних дисциплін у підготовці фахівців для органів правопорядку. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : збірник матеріалів міжнарод. наук.-практ. конф., присвяченої 150-річчю від дня

народження Засл. проф. М. С. Бокаріуса (м. Харків, 18–19 квітня 2019 р.). Харків : ХНДІСЕ, 2019. С. 32–33.

5. Про транспорт : Закон України від 10.11.1994 р. № 232/94-ВР. Дата оновлення 06.11.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/232/94-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.03.2023).

6. Сегай М.Я., Стринжа В. К. Судебная экспертиза материальных следов-отображений (проблемы методологии) : монография. Киев : Ін Юре, 1997. 174 с.

7. Сімакова-Єфремян Е.Б. Класифікація завдань комплексної експертизи контактної взаємодії об'єктів. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Харків : Право, 2004. Вип. 4. С. 571-578.

Ярослав Крупка

судовий експерт лабораторії електротехнічних, пожежно-технічних та досліджень питань безпеки життєдіяльності, Одеський науково-дослідний інститут судових експертиз, м. Одеса, Україна

АНАЛІЗ СУДОВИМ ЕКСПЕРТОМ ДІЙ КЕРІВНИКІВ ГІРНИЧОРЯТУВАЛЬНИХ РОБІТ ПРИ ВИКОНАННІ СУДОВОЇ ГІРНИЧО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Розробка вугільних родовищ України ведеться в складних гірничо-геологічних умовах при високих показниках загазованості корисної копалини, гірничого тиску, температури вміщуючих порід, пожежонебезпеки, небезпеки виникнення газодинамічних явищ, схильності вугільних шарів до самозаймання тощо. Основними причинами виникнення аварій є складні гірничо-геологічні умови видобутку вугілля, безвідповідальне відношення персоналу шахт до питань дотримання правил техніки безпеки та трудової і виробничої дисциплін, провітрювання та газового захисту очисних і підготовчих виробок, незадовільна експлуатація гірничих машин та механізмів, електричних мереж, перехід на відпрацьовування глибоких горизонтів тощо. У результаті підвищеного зносу основних засобів вугільної промисловості погіршився технічний стан підйомних машин, вентиляторів головного провітрювання, механізованого кріплення, прохідницького й виїмкового устаткування та інших механізмів технологічного комплексу з видобутку корисної копалини.

Аварії через ускладнення гірничо-геологічних та гірничотехнічних умов вуглевидобутку або неефективність прийнятих при їх ліквідації заходів, особливо в початковий період, досягають іноді великих розмірів. У цих випадках від робітників та інженерно-технічних працівників шахт потрібні висока трудова і виробнича дисципліна, знання правил самопорятунку і порятунку персоналу, прийняття адекватних і ефективних заходів щодо ліквідації аварії. Ускладнилися й аварійно-рятувальні роботи. Керівники аварійно-рятувальних робіт в умовах невизначеності обстановки в найкоротший термін повинні правильно оцінити надзвичайну ситуацію і вибрати оптимальний спосіб ліквідації аварії та її наслідків, спрогнозувати розвиток аварійної обстановки і безпомилково визначити сили і засоби, які треба залучити.

Аналіз стану досліджень в галузі організації аварійно-рятувальних робіт і управління ліквідацією надзвичайних ситуацій у вугільній промисловості показав, що цілий ряд питань вивчений недостатньо. Так, основою тактичних розрахунків не завжди є економічна доцільність управлінських рішень, спрямованих на ліквідацію аварій. Організація гірничорятувальних робіт побудована без обліку новітніх досягнень науки управління, відсутні критерії ефективності їх ведення і

підготовленості підрозділів Державної воєнізованої гірничорятувальної служби (ДВГРС) до ліквідації можливих аварій.

Аварія в шахті – це надзвичайна ситуація, яка виникла раптово і спричиняє не тільки порушення нормальної роботи підприємства і матеріальний збиток, але й загрозу здоров'ю і життю людей, що працюють у цей час під землею [1]. Аварійність вугільних підприємств відбиває стан їхньої безпеки, що є складовою частиною технологічного процесу вуглевидобутку і залежить від ряду гірничогеологічних і організаційно-технологічних факторів. Зміни цих факторів впливають на стан аварійної небезпеки шахт.

Паливно-енергетична криза, погіршення технічного стану гірничих машин, вентиляторів головного провітрювання й інших механізмів технологічного комплексу по видобутку вугілля, ускладнення гірничо-геологічних та гірничотехнічних умов розробки вугільних родовищ України призвели до зниження вуглевидобування й росту кількості надзвичайних ситуацій на 1 мільйон тонн видобутку корисної копалини [2], а ліквідація наслідків аварій, особливо підземних пожеж, стає усе більш складною, трудомісткою і дорогою. На показник аварійності впливають також реструктуризація вугільних підприємств, погіршення виробничої і трудової дисципліни трудящих на шахтах, у результаті чого грубо порушуються вимоги правил безпеки та охорони праці, які регламентують технологічні процеси виїмки вугілля, ведення вогневих робіт, правила експлуатації електроустаткування і кабельних мереж тощо.

Аварії, що виникають у підземних умовах вугільних шахт (вибухи, пожежі, загазування, обвалення, газодинамічні явища й ін.), є наслідком небезпек, які умовно можна розділити на дві групи: природні (газообільність, гірничий тиск, викидонебезпечність, схильність вугілля до самозаймання, високі температура і вологість й ін.) і технологічні (застосування складних машин і механізмів, використання пальних матеріалів і рідин, ведення вибухових, вогневих і ін. небезпечних робіт) [3, 4].

При великому різновиді аварійно-рятувальних робіт, виконуваних в екстремальних умовах силами різної підпорядкованості, управління цими роботами носить надзвичайно складний і відповідальний характер.

Основою керування є виробка та прийняття рішення. Прийняття рішення – це заключний акт, кінцевий результат складної творчої діяльності керівників ліквідації НС. Цю діяльність називають виробкою рішення. Виробка рішення включає: з'ясування завдання, оцінку обстановки, виробку варіантів рішення, їх аналіз і, нарешті, прийняття рішення. Тобто виробка рішення – процес, в деякій мірі навіть мистецтво мислення, а прийняття рішення – одномоментний акт, що цей процес завершує. Тому в управлінні гірничорятувальними роботами в багатьох випадках домінує людський фактор, який обумовлений індивідуальними якостями керівника - його кваліфікацією, професійним досвідом, інтуїцією, силою волі, витримкою, рішучістю, вмінням швидко орієнтуватись в складних аварійних умовах,

аналізувати, прогнозувати, працювати з людьми, він повинен не боятися брати відповідальність на себе тощо [5]. Все це потребує задля вирішення завдань судової гірничотехнічної експертизи методів організації робіт щодо ліквідації НС та їх наслідків і керівництва цими роботами виявлення і виконання аналізу поряд з іншими зв'язками й кореляційних, бо у даному випадку найчастіше досліджуються сліди-відображення людини як високоорганізованої системи, яка має численні причинно-наслідкові зв'язки.

На першому етапі дослідження проводиться попередній інженерно-логічний аналіз, у процесі якого виявляються взаємозалежні показники і встановлюються домінуючі причинно-наслідкові залежності. На базі цих залежностей визначаються помилки в управлінні гірничорятувальними роботами та керівники, що їх допустили. Ці дослідження ґрунтуються на порівняльно простих інженерних розрахунках та наукових положеннях, вивченні якісних сторін і зовнішніх проявів одно- і багатомірних ознак, логічному дослідженні їхніх причинно-наслідкових залежностей.

Процес виникнення надзвичайної ситуації на підприємствах гірничої промисловості та в підземних умовах представляє собою складну систему взаємозалежних явищ-факторів. Оцінивши їх та встановивши найбільш істотні причинно-наслідкові зв'язки, можна виявити основні причини надзвичайної ситуації і конкретну особу, неадекватні дії котрої обумовили її формування.

Коли при розслідуванні причин та наслідків надзвичайної ситуації, пов'язаної з порушеннями вимог правил безпеки і охорони праці на підприємствах вугільної промисловості, у слідчих або судових органів виникають підозри щодо допущення тим чи іншим керівником шахти або ДВГРС помилок в управлінні аварійно-рятувальними роботами, їх організації, що зумовили ускладнення в ліквідації аварії, її розвиток, значні матеріальні збитки або загибель рятувальників чи гірників, доцільно призначити експертні дослідження з метою вирішення цих питань за допомогою фахівця в гірничій справі – судового гірничотехнічного експерта.

Судова гірничотехнічна експертиза відноситься до класу інженерно-технічних експертиз. Вона встановлює на основі інженерних та спеціальних наукових знань факти (обставини) відступів від вимог охорони праці та правил безпеки, помилки керівників різних рангів при проведенні робіт по ліквідації НС, що обумовили або могли спричинити аварії, їх ускладнення і розвиток, нанесення збитку здоров'ю або загибель людей, інші тяжкі наслідки в гірничій промисловості та в підземних умовах.

У ході судової гірничотехнічної експертизи проводяться дослідження всіх стадій виникнення та розвитку події в напрямку вивчення і виявлення причин, умов та місць виникнення надзвичайної ситуації, факторів, що привели до її розвитку й ускладнення, а також оцінка дій (бездіяльності) осіб, що беруть участь у розглянутому процесі, відповідність цих дій (бездіяльності) існуючим нормативним актам з охорони праці, встановлюються причинно-наслідкові зв'язки між діями

учасників події і наслідками, що настали.

Найчастіше основна відповідальність за якість управління покладається на:

- за початковий момент НС – гірничого диспетчера (начальника зміни), чергового командира воєнізованого гірничорятувального взводу, який обслуговує аварійну шахту;

- за наступні періоди - відповідального керівника робіт з ліквідації аварії – головного інженера шахти, керівника гірничорятувальних робіт - командира ВГРЗ або його замісника.

Тому, в першу чергу, треба перевірити їх діяльність. Але необхідно приймати до уваги й те, чи своєчасно на командний пункт передавалась інформація про виконання завдань або причини невиконання, а також про всі зміни обстановки на аварійній ділянці від старшого в зміні (на місці ведення робіт) і інших командирів ДВГРС. При необхідності треба притягнути к відповідальності і цих командирів, бо їх повідомлення справляють значний вплив на правильність прийнятих рішень першими керівниками аварійно-рятувальних робіт.

Таким чином, при проведенні експертного дослідження методів і якості управління процесом ліквідації НС необхідно вирішити такі найважливіші питання:

- чи негайно гірничий диспетчер повідомив про виникнення аварії воєнізований гірничорятувальний взвод, який обслуговує підприємство?

- чи без затримки почали виконувати передбачені ПЛА заходи?

- чи своєчасно прибули на обслуговуваний аварійний об'єкт підрозділи ДВГРС;

- чи вірно була визначена зона ураження НС і зроблено прогноз її розвитку?

- чи допущені грубі прорахунки при виборі тактики рятування людей та ліквідації НС?

- чи своєчасно й обґрунтовано вводились в дію людські сили та спеціальні технічні засоби і їх резерви?

- чи були розроблені і здійснені заходи щодо безпечного ведення робіт в екстремальних умовах аварійної ділянки?

- чи був забезпечений надійний зв'язок?

- чи була організована група фахівців ДВГРС і інших установ?

- чи своєчасно провадився аналіз результатів виконання гірничорятувальних робіт і розроблялись оперативні плани?

- чи здійснювався контроль за веденням оперативного журналу, журналу обліку роботи відділень на ліквідації НС та іншої документації?

Отримати ці факти судовий гірничотехнічний експерт може, зокрема, при перевірці і аналізі аудіо-записів ходу виконання аварійно-рятувальних робіт, оперативного журналу ліквідації аварії, тактичних, технологічних і вентиляційних розрахунків, результатів аналізів проб рудникового повітря, рекомендацій служб і відділів ДВГРС та фахівців установ, іншої документації, а також при опитуванні

свідків події і учасників її ліквідації. Якщо після отриманих попередніх висновків все-таки виникають сумніви в наявності причинних зв'язків між помилками конкретного керівника і виникненням події, її розвитком або ускладненням, а також за умови заперечення підозрюваним цієї залежності, виконується другий етап гірничотехнічної експертизи. При цьому застосовуються більш точні, науково обґрунтовані методи виявлення причинно-наслідкових зв'язків і їхньої кількісної оцінки.

Другий етап – ймовірно-статистичний аналіз - необов'язковий і при необхідності виконується після глибокого і всебічного вивчення отриманої інформації з обставин і причин події. Спираючись на розрахунки першого етапу досліджень, дані експериментів, досвід і інтуїцію, експерт намічає домінуючі причинно-наслідкові зв'язки, які й перевіряє на другому етапі судової експертизи. Цей підхід полягає в попередньому статистичному аналізі даних і кореляційному аналізі. При цьому, як правило, використовується статистика з аналогічних подій, що виникли раніше. Статистичну інформацію можна одержати в Центральному штабі ДВГРС, територіальних органах Держпраці, науково-дослідних установах гірничої промисловості.

За результатами досліджень експертом оформлюється висновок експертизи. При виконанні якісного (логічного) аналізу гірничотехнічний експерт використовує традиційні методи дослідження подій на підприємствах гірничої промисловості. Після глибокого і всебічного вивчення отриманої інформації з обставин і причин події, спираючись на необхідні розрахунки, слідчі експерименти, графоаналітичний метод, метод експертних оцінок, досвід, інтуїцію тощо, експерт намічає домінуючі причинно-наслідкові зв'язки й при необхідності проводить інші заходи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. ДСТУ 2223-93. Гірничорятувальна справа. Терміни та визначення.
2. Прогнозирование аварийности на предприятиях Госуглепрома Украины / Чумак А.С., Дузь Л.Е., Кривченко Ю.А., Сиригос П.А. // Горноспасательное дело: Сб. науч. тр. /НИИГД. Донецк, 1994. С. 3-7.
3. Природные опасности в шахтах, способы их контроля и предотвращения /Е.Ф. Карпов, Ф.С. Клебанов, Б. Фирганек и др. М.: Недра, 1981. 471 с.
4. Небезпечні та шкідливі фактори підземного видобутку вугілля в технологічних, соціальних та екологічних аспектах. Донецьк: ЦБНТІ вугільної промисловості. 1994. 158 с.
5. Белик И.П., Крупка А.А. Оценка аварийной обстановки и принятие решения //Горноспасательное дело: Сб. науч. тр. /НИИГД. Донецк, 1994. С. 7-10.

Світлана Ласунова

завідувачка лабораторії психологічних, мистецтвознавчих та інших видів досліджень Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз, м. Одеса, Україна

ДО ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ПСИХОДІАГНОСТИЧНИХ МОДЕЛЕЙ ВИВЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ПІДЕКСПЕРТНОГО ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ СУДОВИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ КОМП'ЮТЕРНОГО ПОЛІГРАФА

У більшості предметних видів судової психологічної експертизи об'єктом уваги є такі властивості психіки, які порушують здатність підекспертної особи до здійснення тієї чи іншої діяльності, передбаченої кримінальним правом та сформульованої в певних юридичних критеріях. У всіх цих випадках завдання полягають у точній та об'єктивній оцінці різноманітних індивідуальних особливостей психічної діяльності психічно здорових обвинувачених, свідків і потерпілих у зв'язку із завданнями кримінального процесу.

При збереженні того ж об'єкту дослідження у випадку виконання експертного завдання з використанням комп'ютерного поліграфа є більш ніж актуальним інший аспект проблеми «норми та патології» в експертній практиці.

Здавалося б, за чіткої межі, що визначає компетенцію експерта-поліграфолога за об'єктом дослідження (нормальна або патологічна психіка особи, яка проходить опитування на поліграфі), вона не на стільки легко проводиться. Ситуації такого роду обумовлюються в законі й у відповідній методології досліджень з використанням поліграфа досить чітко, однак, як показав досвід роботи, під час практичної реалізації експертних завдань виникає низка спірних і невирішених проблем. Експертам-поліграфологам іноді доводиться стикатися з питаннями, межуючими між психологією і психіатрією, або припускати необхідність застосування і поєднання знань, які стосуються обох цих галузей.

Зазначимо, що на думку деяких дослідників та експертів-психологів (і ми підтримуємо цю думку), питання щодо обмеження об'єкта дослідження критеріями «психічної норми» є «...дискусійним, оскільки не відповідає реаліям сучасної експертної практики.... При проведенні судової психологічної експертизи експерт-психолог працює з особами, які виявляють ознаки деяких межових психічних розладів (психосоматичні, ситуаційні реакції на психічні травми, посттравматичні стресові розлади, затримки психічного розвитку неповнолітніх різного генезу, розумової відсталості та ін.), що належать до сфери клінічної психології та є складовою структури спеціальних знань експерта-психолога» [4, с.208].

Наведемо декілька прикладів, що підкріплюються безпосередньою практикою судового експерта-поліграфолога.

Досить поширеною ситуацією в експертній практиці є робота з підекспертним із фіксованим діагнозом «Розумова відсталість (F70-F79)». Це стан затриманого або неповного розвитку психіки, що виявляється в період дозрівання і, в першу чергу, характеризується порушенням здібностей, які забезпечують загальний рівень інтелекту, тобто когнітивних, мовленнєвих, моторних і соціальних здібностей [5].

Передбачається, що за *розумової відсталості легкого ступеня (F70)* експерт може використовувати метод функціонального психофізіологічного дослідження. Однак, суперечливість і складність ситуації полягає в тому, що експерт має припускати як варіанти: або низький рівень психічного розвитку підекспертного, або, наприклад, недорозвинення розумової діяльності особи, яка страждає на олігофренію. Тобто, відставання психічного розвитку може бути спричинене неправильним вихованням, умовами середовища, соціальною або педагогічною занедбаністю, сповільненістю психічного розвитку у зв'язку із загальним або дисгармонійним інфантилізмом, соматогенними чинниками, сенсорною недостатністю (недорозвиненням зору, слуху) тощо. Одночасно з цим, відставання психічного розвитку може бути спричинене і психічним захворюванням, органічними ураженнями мозку, симптоми яких інколи є слабкими, мало вираженими, проте можуть зумовлювати специфіку фізіологічних процесів [6].

Аналогічно, в одного й того самого психічного стану або розладу може бути не одна, а декілька часом протилежних причин не тільки соціального походження, але й біологічного. Наприклад, депресії можуть бути зумовлені нейрохімічними порушеннями (знижена активність біогенних амінів - серотоніну, норадреналіну, дофаміну) або нейрогормональними змінами, спричиненими гіперактивністю системи "гіпоталамус - гіпофіз - наднирники" (підвищене виділення кортизолу). І це пряма причина, що веде експерта до відмови від проведення дослідження на поліграфі. Але депресії з такою ж імовірністю можуть спричинитися життєвою ситуацією (не тільки поточними умовами життя, але й культурними, епохальними, політичними тощо), а також бути мотиваційно зумовленими особливостями когнітивної обробки інформації (інтерпретацією подій) [1].

Зі сказаного випливає, що вже на етапі планування дослідження експерт-поліграфолог стикається з необхідністю вибору: відхилити чи приймати до розв'язання експертне завдання та які методи/методики були б ефективними в роботі з підекспертним, не маючи при цьому якихось обґрунтованих критеріїв (медичних довідок, матеріалів судової психіатричної експертизи, тощо) того чи іншого вибору. В таких випадках важко однозначно стверджувати, зміни якого рівня виступають першопричиною спостережуваних розладів або станів.

Вважаємо, що об'єктом уваги експерта-поліграфолога в такому разі мають ставати не тільки психофізіологічні реакції, їх значимість (структура, динаміка, ін.) але й особливості психіки, динаміка психічної діяльності підекспертного, що зумовлюють успішність проходження власне психофізіологічного дослідження.

Представлені висновки та аналіз чинної на сьогоднішній час методології засвідчили потребу в певній корекції змісту та напрямків психодіагностичного дослідження особистості підекспертного в контексті завдань судової психологічної експертизи з використанням поліграфу.

Для розв'язання зазначеної проблеми в експертній практиці можуть використовуватися два операціональні підходи. Перший підхід можна позначити як "вимірювальний". У граничному своєму вираженні такий підхід призводить до розуміння відмінностей між умовними нормою і відхиленням від норми як кількісних. Відповідно до цього підходу існує, наприклад, ланцюжок: «нормальні характери» - «акцентуйовані характери» - «психопатичні характери». У судовій психіатрії, це, наприклад, так звана «осьова» модель, побудована за принципом вимірювання глибини психічних розладів [3]. Інший підхід можна позначити як «пояснювальний». У центрі уваги такого підходу опиняються різні аспекти психічної діяльності, а відхилення виступає як розлад нормальної структури психічних функцій.

Обмовимося, що ми є прихильниками другого підходу, «пояснювального, за якого головним є не запитання «Чому?», а запитання «Як?», важливими є не причини будь-якої поведінки, що відхиляється (як приклад), а те, яким чином порушена ця поведінка, як це проявляється й, відповідно, як зумовлює успішність проведення функціонального психофізіологічного дослідження.

В попередніх публікаціях нами пропонувалася певна психодіагностична модель, що включала, в тому числі, й класичне психодіагностичне дослідження з метою побудови профілю особистості обстежуваного (1), й психодіагностичний аналіз стильових та формально-динамічних особливостей підекспертного в аспекті загальної ймовірності інструментального виявлення інформації, що приховується (2).

Результати *першої* складової психодіагностичного дослідження дозволили б зіставити профіль індивідуально-специфічного кластера особистості обстежуваної особи з профілем поведінкової активності особи, яка вчинила досліджуваний злочин (для підозрюваних або обвинувачених) або особи, щодо якої вчинено злочин (для потерпілих); оцінити її схильність до соціально-бажаної поведінки та брехні; дозволили б (частково) визначитися зі смисловим типом психологічної установки підекспертного до приховування/надання ним рентної інформації.

Аналіз результатів *другої* складової сприяв би визначенню потенційного рівня ймовірності отриманих результатів під час функціонального психофізіологічного опитування. Так, в наукових джерелах вже робилися спроби віднайти значимі кореляції між певними індивідуально-психологічними характеристиками підекспертного та ефективністю використання щодо нього методу психофізіологічного опитування. Численні дослідження (К. Бакстер, Дж. Грінберг, І. В. Грузьєва, Р. С. Іванов, Г. Інбау, Д. Крапол, Дж. Рейд,

І. М. Чистяков та ін.) дозволили встановити, що на ефективність (як ймовірність прогнозу) інструментального виявлення прихованої інформації впливають формально-динамічні властивості опитуваного, його стильові характеристики саморегуляції, а індивідуальні способи переробки інформації (когнітивні стилі) обумовлюють ймовірність інструментального розпізнавання прихованих обставин. Такі фактори як емоційна нестабільність, низький рівень саморегуляції, приналежність до групи «ригідних», висока комунікативність та інтелектуальна ергічність підвищують ймовірність виявлення прихованої інформації. А такі чинники як емоційна стабільність, високий рівень саморегуляції, приналежність до групи «гнучких», низька інтелектуальна ергічність і комунікативність знижують ймовірність інструментального прогнозу. Певні дослідження показали принципову можливість якісно диференціювати реакції випробовуваних, викликаних тривожністю або ж значимістю стимулу, що дозволяє уникнути помилки неправдивого обвинувачення; засвідчили, що різні способи реагування на стрес можуть формувати індивідуальні форми фізіологічних реакцій. У цих умовах ключового значення набуває певний індивідуально-психологічний симптомокомплекс (психологічний профіль особистості) як унікальний критерій визначення фізіологічного симптомокомплексу - структури та динаміки фізіологічних реакцій підекспертного у відповідь на значимий стимул.

На сьогодні наш досвід практичної діяльності дозволив запропонувати для випадків означеної у доповіді проблеми ще одну складову психодіагностичного дослідження підекспертного – визначення особливостей психічних процесів та станів, що можуть зумовлювати ефективність / неефективність проведення функціонального психофізіологічного дослідження.

Зокрема, мають підлягати вивченню, на нашу думку, такі *психічні процеси*: адекватність психічного відображення, адекватне відображення самого себе, здатність до концентрації уваги та утримання інформації в пам'яті, здатність до логічного опрацювання інформації, критичність мислення.

Мають бути відстежені такі *психічні стани та явища*: емоційна стійкість, зрілість почуттів, зівладання з негативними емоціями, вільний природний прояв почуттів, здатність радіти, збереженість звичного самопочуття.

Не останньої уваги експерта потребують і *фактори соціального здоров'я*: адекватне сприйняття соціальної дійсності, інтерес до навколишнього світу, адаптація до фізичного та суспільного середовища.

Конкретизація наведеної складової психодіагностичної моделі у вигляді батареї конкретних психодіагностичних методик та тестів є перспективою наших подальших досліджень.

Вважаємо, що такий комплексний підхід до психологічного вивчення особи підекспертного, його результати, що будуть відповідно узагальнені та послідовно

інтегровані у процес функціонального психофізіологічного дослідження, дозволять об'єктивно підвищити рівень валідності висновку експерта-поліграфолога.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Абрамов В.А. Классическая психиатрия: истины и заблуждения. URL: <http://surl.li/hxpdj> (дата звернення: 12.03.2023).
2. Алікіна Н. В., Єгорова Т. М., Савкіна Т. В. Вплив на судово-психологічну експертизу інтеграційних і диференційних процесів у сучасній психології. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: Зб. Наук. Пр. Харків: Право, 2016. Вип. 16. С. 391–398.
3. Дмитриева Т.Б. Медицинская и судебная психология. М.: Генезис, 2016. 656 с.
4. Єгорова Т. М., Єгоров В. В. Щодо проблеми визначення об'єкта судово-психологічної експертизи. Актуальні питання судової експертизи та криміналістики: Зб. матеріалів міжнар.наук.-практ. конф., присвяч. 95-річчю створення Харків. НДІ суд. експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса. Харків: Право, 2018. С.207-210.
5. Міжнародна класифікація хвороб 10-го перегляду (МКХ-10). URL: <https://medrabotnik.ua/uk/khvoroby.html> (дата звернення: 10.03.2023).
6. Простомолотов В.Ф. Пограничная, малая психиатрия. Одесса: КП ОГТ, 2005. 242.

Микола Максименко

директор Чернігівського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС, м. Чернігів, Україна

Алла Лазаренко

кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та криминології Академії Державної пенітенціарної служби; провідна фахівчиня з організації наукової роботи Чернігівського Науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС, м. Чернігів, Україна

**СУДОВО-ЕКСПЕРТНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК СПОСІБ ПРОТИДІЇ
ЗЛОЧИННОСТІ**

Проблемам запобігання злочинності присвячено чимало праць видатних вчених-криминологів. Проте, зміни в динаміці, кількісних та якісних показниках злочинності обумовлює необхідність пошуку нових напрямів боротьби з нею. Важливого значення набуває й аналіз системи запобігання злочинності щодо забезпечення правосуддя, зокрема через підвищення ефективності судово-експертної діяльності. До системи боротьби зі злочинністю входить велика кількість правоохоронних органів, проте залишається недостатньо поширеною практика використання в запобіжній діяльності цих органів результатів експертних досліджень судово-експертних установ у межах кримінальних проваджень.

Судово-експертні установи через призму своєї діяльності здійснюють криминологічне попередження злочинності. На думку Н. Філіпенко така діяльність має бути інтегрованою в єдину систему протидії злочинності та полягати у використанні нових експертних методів і прийомів для виявлення кримінальних правопорушень та обставин, що сприяють їх вчиненню, а також у розробленні обґрунтованих рекомендацій для правоохоронних органів щодо мінімізації криминогенного впливу цих обставин і надання прогностичних оцінок поширення окремих видів злочинності [1, с. 11].

Відповідно до проекту Закону України «Про судово-експертну діяльність» (реєстр. № 6284), до такої діяльності відносять систематичну діяльність, яка здійснюється суб'єктами, перелік яких закріплений в цьому законі та пов'язана з організацією, проведенням судових експертиз, їх науково-методичним, інформаційним та кадровим забезпеченням [2].

Особливого значення набувають чинники, які забезпечують ефективність судово-експертної діяльності та впливають на якість проведення судових експертиз, зокрема дотримання: порядку їх організації; правил їх проведення; забезпечення методичного та кадрового потенціалу. Окреслимо найбільш суттєві їх особливості.

Порядок організації експертної діяльності та дотримання правил їх проведення впливає на якість проведеної судової експертизи, а отже й на кримінологічне попередження. Перед експертом можуть бути поставлені різні питання, часто це може сприяти встановленню обставин, які мають значення для профілактики правопорушень. Так, за допомогою експертизи документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності визначаються недоліки у здійсненні бухгалтерського обліку чи недостатній контроль з боку осіб, на яких покладений цей обов'язок законодавцем, що призвело (чи могло призвести) до скоєння кримінальних правопорушень [3, с. 96]. Під час дослідження документів фінансово-кредитних операцій встановлюються такі обставини, як фальсифікація даних щодо прибутку, порушення платежів до бюджету, надання неправдивих відомостей щодо платоспроможності підприємства тощо, які сприяли скоєнню кримінальних правопорушень [4, с. 30].

Проведення аналізу окремих експертних методик вказує на те, що більшість із них не охоплює дослідницькі процедури, спрямовані на встановлення обставин профілактичного характеру експертним дослідженням наданих об'єктів. Такий стан виключає з уваги експертів необхідність їхньої участі в установленні обставин, що сприяли (чи могли сприяти) вчиненню кримінального правопорушення. Останнє знижує ефективність експертизи у профілактичній діяльності правоохоронних та інших державних органів. Заслужує на увагу з цього приводу позиція О. Моїсеєва. Він вважає, що включення експертних профілактичних досліджень до структури експертних технологій робить постановку профілактичних завдань обов'язковою під час проведення експертиз у судово-експертних установах [5, с. 227].

Відповідно до кадрового потенціалу судово-експертних установ, доволі актуальним залишається: підвищення професійної компетентності експерта; набуття нових навичок та удосконалення існуючих у користуванні відповідними технічними засобами дослідження, опануванні нових методик проведення експертиз; проведення незалежного оцінювання висновку експерта.

Прямо або опосередковано протидія злочинності здійснюється всіма ланками державної та суспільної системи. У зв'язку з чим, діяльність щодо протидії злочинності здійснюється як загальними так і спеціальними суб'єктами. До останніх належать державні органи, спеціально утворені для протидії злочинності, а також органи, які діють поза межами кримінального судочинства.

Відповідно до статті 7 Закону України «Про судову експертизу», крім державних спеціалізованих установ, їх територіальних філій та експертних установ комунальної форми власності, судово-експертну діяльність здійснюють і судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, а також інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених цим законом [6].

Як правило такі судові експерти залучаються для проведення судових експертиз у разі відсутності відповідних методик експертного дослідження та інформації про судових експертів у державному Реєстрі атестованих судових

експертів для вирішення питань, що потребують спеціальних знань. На фахівців з відповідних галузей знань, які залучаються до проведення судових експертиз у разі відсутності судового експерта з відповідної галузі знань, також поширюються Закон «Про судову експертизу».

Основними завданнями щодо здійснення експертної профілактики вказаних спеціалізованих суб'єктів протидії злочинності є: розробка та вдосконалення методів і прийомів виявлення причин кримінальних правопорушень та умов, що їм сприяють; встановлення та дослідження особливостей типових результатів експертного дослідження, надання на їх основі пропозицій і рекомендацій з попередження кримінальних правопорушень; визначення комплексу профілактичних заходів із захисту різних об'єктів від кримінального протиправного посягання, найбільш дієвих у кожній з виділених ситуацій; розроблення заходів попередження певного виду кримінальних правопорушень [7, с. 423].

Д. П. Гуріна уточнює, що коло завдань щодо протидії злочинності, які можуть вирішуватися експертами, залежить від форми здійснюваної діяльності. У процесуальній формі завдання встановлюються слідчим або судом у межах конкретної справи. Значно ширшим є коло попереджувальних завдань, які вирішуються у межах непроцесуальної діяльності експерта. З огляду на це завдання експерта полягає, по-перше, у виявленні максимальної кількості обставин, які сприяли (чи можуть сприяти) вчиненню кримінальних правопорушень; по-друге, у розробленні рекомендацій щодо усунення вказаних обставин [8, с. 5].

Отже, державні та недержавні судові експерти відносяться до спеціальних суб'єктів протидії злочинності. Ефективність їх профілактичної діяльності залежить від: порядку організації проведення експертиз; правил їх проведення; забезпечення методичного та кадрового потенціалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Філіпенко Н. Є. Кримінологічна діяльність судово-експертних установ України : монографія. Харків : ХХХ, 2020. 392 с.
2. «Про судово-експертну діяльність». Проект Закону України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73154. (дата звернення: 22.03.2023).
3. Гуріна Д. П. Експертна профілактика під час проведення економічних досліджень. Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: матер. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25 березня 2016 р.). Ч. 2. С. 95–98.
4. Фрідман І. Комплексний підхід у використанні спеціальних знань у справах про розслідування злочинів і запобігання їм у сфері економіки України. *Право України*. 1995. №7. С. 27-31.

5. Моїсєєв О.М. Експертна профілактика в умовах протидії розслідуванню. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2010. № 23. С. 227–228.

6. Про судову експертизу. Закон України від 25.02.2004 № 4038-ХІІ. БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 22.03.2023)

7. Філіпенко Н. Є. Виявлення детермінант злочинності у процесі експертного дослідження. *Модернізація вітчизняної правової системи в умовах світової інтеграції*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Кропивницький, 27–28 травня 2020 р. / за заг. ред. Б. Р. Стецюка. Київ : Нац. центр «Мала академія наук України», 2020. С. 422–425.

8. Гуріна Д. П. Експертна профілактика: становлення та перспективи розвитку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2009. 16 с.

Вікторія Маруніч

завідувачка сектору дактилоскопічних досліджень та обліку відділу криміналістичних видів досліджень Закарпатського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Ужгород, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДАКТИЛОСКОПІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УКРАЇНІ

Сліди дактилоскопічного походження складають значну частину слідів, що залишаються на місці вчинення злочину, а як відомо виникнення слідів – процес динамічний так як будь-який рух, а також взаємодія супроводжуються відображенням, тобто появою змін у матеріальному середовищі.

Такі сліди дозволяють не лише звузати коло пошуків особи, що вчинила злочин, але й точно ідентифікувати її. В переважній більшості це сліди пальців рук та долонь, хоча іноді до об'єктів дактилоскопічних досліджень відносять також візерунки босих ніг людини.

Отже, дактилоскопія – це галузь криміналістики, що вивчає будову шкірних узорів на пальцях рук людини для використання її слідів з метою ідентифікації, реєстрації та розшуку злочинців [1, с. 325].

Дактилоскопічна експертиза, тобто експертиза слідів рук, є різновидом трасологічної експертизи, головним завданням якої є ідентифікація особи за слідами її рук, залишеними на місці події. Варто зазначити, що бувають випадки коли версія про особу, яка залишила слід, ще не висунута і слідчий вважає за потрібне встановити, чи є на предметах обстановки місця події невидимі або слабковидимі сліди, експерту ставлять питання про наявність такого роду слідів і їх придатність для ідентифікації особи.

Сучасна дактилоскопія ґрунтується на трьох важливих особливостях шкірних узорів - їх індивідуальності, незмінності і відновлюваності.

Розглядаючи папілярні узорів пальців рук, як об'єкти криміналістичного дослідження, необхідно звернути увагу на ті проблеми, з якими стикаються експерти та органи досудового розслідування під час отримання або відібрання дактилоскопічних зразків. Слід зауважити, що як і раніше, дактилоскопічна експертиза залишається одним з найпоширеніших видів досліджень, оскільки відбитки пальців рук – невід'ємна частина місця події у багатьох видах злочинів. Разом з тим, вони виступають джерелом цінної криміналістичної інформації, у тому числі про особу, яка їх залишила, про ймовірний час та особливості слідоутворення [2, с.98].

Для проведення дактилоскопічної експертизи на дослідження надаються такі об'єкти та зразки для порівняння: предмети з імовірною наявністю слідів папілярних узорів; предмети з виявленими слідами папілярних узорів, які не вилучені з поверхні об'єктів; дактилоскопічні плівки або інші липкі та полімерні

матеріали з перекопійованими слідами папілярних узорів; зліпки з об'ємних слідів папілярних узорів або масштабного фотознімка сліду; зображення папілярних узорів, наявні у матеріалах експертиз; висновку експерта, ілюстративній таблиці; відбитки (відтиски), які містяться в оригіналах дактилоскопічних карт. Наведений перелік об'єктів дактилоскопічної експертизи та зразків для порівняння не є вичерпним [3, с.17-18]

Об'єктами дослідження з метою ідентифікації особи за папілярними лініями рук є сліди пальців та (або) долонь. Речові докази, на яких знайдені сліди рук або припускається їх наявність, мають надсилатися експертові в якомога коротші строки. Експертиза може бути проведена також шляхом дослідження копії сліду на слідокопіювальній плівці, зліпка об'ємного сліду або масштабного фотознімка сліду. Як порівняльні зразки надаються експериментальні відбитки нігтьових фаланг пальців або відбитки долонь осіб, які підлягають перевірці.

Якщо у процесі слідчого огляду не встановлено, якою частиною руки залишено слід, експертові направляються експериментальні відбитки всіх трьох фаланг пальців рук, а також відбитки долонь. Коли є дані, які вказують на те, що слід залишено крайньою верхньою ділянкою нігтьової фаланги, крім відбитків нігтьових фаланг додатково відбираються відбитки цих ділянок. До кола осіб, які перевіряються, треба включати і тих, що не причетні до скоєння злочину, якщо вони могли залишити сліди на місці події, наприклад мешканців квартири, в якій скоєно крадіжку. Встановлення того факту, що слід залишила саме ця особа, запобігає пошуку нових підозрюваних і призначенню зайвих експертиз [4, с.110].

Експертиза слідів папілярних візерунків базується на загальних принципах криміналістичної експертизи, і включає чотири стадії: 1) попереднє дослідження. Ця стадія має два етапи: ознайомлення з матеріалами кримінального провадження та з'ясування завдань дослідження і загальний огляд об'єктів, які надійшли на експертизу; 2) детальне дослідження. Його ділять на два етапи: роздільне дослідження та порівняльне дослідження; 3) оцінка результатів дослідження та формулювання висновків; 4) оформлення матеріалів дослідження [5, с.175].

Детальне дослідження об'єктів дактилоскопічної експертизи проводиться у два етапи, які умовно поділяються на: роздільне дослідження (докладне, всебічне дослідження всіх слідів і їх ознак) та порівняльне дослідження (проводиться порівняння слідів між собою і з відбитками (відтисками) рук на дактилокарті (проводиться у разі вирішення ідентифікаційних завдань).

На стадії роздільного дослідження визначається чіткість, повнота і виразність папілярного візерунку в сліді. У тому випадку, коли слід відобразився непевний, папілярні лінії не проглядаються, можна зробити висновок про те, що даний слід для ідентифікації особи не придатний. Вивчення чітких і повних слідів починається з визначення загальних ознак папілярного візерунка: тип візерунка, вид візерунка, число ліній між певними точками візерунка, наприклад між центром і дельтою, взаємо розташування частин або елементів візерунка відносно один одного,

напрямок та ступінь крутизни потоків папілярних ліній, величина візерунка (відстань між папілярними лініями).

На стадії порівняльного дослідження об'єктів визначається фактичне обґрунтування висновку експерта про наявність чи відсутність тотожності об'єкта. Порівняльне дослідження проводиться тільки за допомогою безпосереднього зіставлення: ідентифікують ознаки шкірного візерунка, відображеного в сліді, та візерунка у відтиску зразку за допомогою найпростіших оптичних приладів. Для отримання повних і достовірних даних порівняльне дослідження найкраще робити за фотознімками [5, с. 176].

Процес експертного дослідження з метою ідентифікації складається з кількох послідовних етапів: підготовчий етап, роздільний аналіз, порівняльне дослідження, складання висновків. При роздільному аналізі окремо досліджують слід (чи його копію) та об'єкт (експериментальні зразки), який міг залишити слід на місці події. Основним завданням етапу є виявлення і вивчення загальних і окремих ознак зовнішньої будови, які відбиті в сліді та притаманні об'єкту. Спочатку виявляються загальні ознаки папілярного візерунка (його тип і вид, взаємне розташування частин і елементів узору, загальна спрямованість окремих потоків ліній узору, його розмір, ширина ліній узору, загальна кількість деталей в узорі тощо), а потім окремі ознаки (початок і кінець лінії, місток, гачок, розвилок, згинання, потоншення чи потовщення папілярної лінії, форми країв, пори тощо).

Методика дактилоскопічної експертизи – це сукупність спеціальних прийомів і методів дослідження речових доказів, які застосовують у криміналістиці. Для всіх видів криміналістичних експертиз ці прийоми мають загальний характер, разом з тим, кожний із видів криміналістичного дослідження має специфічні особливості, які дістають вияв у цільовому призначенні методів і послідовності.

Отже, результати дактилоскопії мають часом якщо не вирішальне, то, поза сумнівом, вагоме значення у розслідуванні. Вони допомагають вибору основної версії серед інших, притримуючись якої вдається з'ясувати дійсні обставини справи, а також сприяють усуненню істотних суперечностей в свідченнях допитаних раніше осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сокальський С.П. Історія та теоретичні основи дактилоскопічних досліджень. Теорія і практика судової експертизи і криміналістики: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди 85- річчя доктора юридичних наук, професора Ніни Іванівни Клименко : Київ, 2018. С. 323-326.
2. Експертиза в судочинстві України: наук .- практ . посіб. / за заг. ред. В.Г. Гончаренка, І.В. Гори. К. : Юрінком Інтер. 2015. 504 с.
3. Баранова Н.О. Актуальність дактилоскопічної експертизи під час воєнного стану в Україні / Збірник наукових матеріалів LXXXIII міжнародної науково-практичної інтернет – конференції «Напрями науково-технічної роботи для

підтримки економіки під час воєнного стану» 18 квітня 2022 року. [Режим доступу]: <http://surl.li/hxrga> (дата звернення: 18.02.2023).

4. Савчук Т.І., Костюкова Т.С., Грецьких І.А. (2020) «Проблеми та перспективи криміналістичного дослідження слідів дактилоскопічного походження», Право і безпека, 78(3), с. 109-113. doi: 10.32631/pb.2020.3.14.

5. Логвиненко А. О. Проблеми використання дактилоскопічної інформації в розслідуванні злочинів. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2017. № 1. С. 174-178.

Яна Муровицк

студентка 3-го курсу групи БХ20-Б Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький, Україна

Тетяна Михальська

завідувачка сектору біологічних досліджень та обліку Кіровоградського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Кропивницький, Україна

Тетяна Громова

судова експертка сектору біологічних досліджень та обліку Кіровоградського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Кропивницький, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ ГЕНЕТИЧНОГО ПАСПОРТА ІЗ БІОЛОГІЧНИХ СЛІДІВ ЗНИКЛОГО

На сьогоднішній день молекулярно-генетична експертиза є найбільш інформативною і дозволяє досліджувати особливі ділянки ДНК, специфічні для кожного індивіда, та отримувати унікальний генетичний «паспорт» людини. Саме завдяки молекулярно-генетичній експертизі відбувається індивідуалізація ознак, що визначаються на рівні ДНК, і зберігаються незмінною протягом усього життя людини [1].

Генетичний ДНК паспорт – документ, що містить всі дані про генетичний код людини. Відомості, отримані в ході дослідження, можуть використовуватися для будь-яких цілей і бути своєрідним засобом ідентифікації особистості.

В ході лабораторного тестування розглядаються 20-24-33 ділянки дезоксирибонуклеїнової кислоти. Згодом, отримані дані у вигляді таблиці з маркерами і персональними локусами особистості, заносяться в паспорт. Зазначені в документі відомості залишаються незмінними протягом усього життя [2].

ДНК профіль допомагає визначити генетичну схожість між зниклим та його родичами, але при цьому також визначити генетичну унікальність, яка не повторюється з іншими людьми.

Члени сім'ї в експертизу можуть надати особисті речі зниклого, а саме:

щітка для волосся, в якій містяться залишки волосся зниклого, але варто звертати увагу на волосся з цибулиною. Саме в цьому місці можна зосереджений ДНК-ланцюг;

станки для гоління. На таких предметах також можуть бути залишене волосся, залишки крові, шкіри;

зубні щітки, через наявність букального епітелію тобто клітин епітелію

ротової порожнини або інших біологічних частинок, що містять клітинне ядро;

за можливості: зрізи ньогтьових пластин, зуби, суха кров, сигаретні недопалки, засоби особистої гігієни, особистий одяг.

Молекулярно-генетична експертиза будується на незаперечному факті – індивідуальності й унікальності генома кожної людини. Отримана ДНК піддається ретельному дослідженню – у кожної людини, яка досліджується, певним способом тестується структура декількох, строго визначених ділянок генома, так званих високополіморфних локусів (STR-локусів). Сьогодні типування комплексу індивідуалізуючих генетичних систем, який включає ОІ 5 STR-локусів (ділянок) ядерної ДНК, дозволяє у більшості випадків вирішувати поставлені перед експертизою питання однозначно, оскільки виявлені при цьому ознаки у своїй сукупності неповторні. У результаті лабораторного тестування «вимальовується» свого роду «молекулярно-генетичний паспорт» кожної людини, яка досліджується [3].

Для ідентифікації останків використовуються два типи ДНК: ядерна ДНК та мітохондріальна ДНК. Ядерну ДНК, витягнуту зі свіжої крові або тканини, можна легко та швидко проаналізувати. Однак зразки псуються, якщо їх неправильно зберігати. Ядерна ДНК може надійно використовуватись для зіставлення з ДНК лише близьких родичів. Кістки і зуби, що зазнали атмосферного впливу доцільніше проводити за допомогою не ядерної, а мітохондріальної ДНК [4].

Під час воєнного стану в Україні велика кількість людей втратила своїх родичів. Більшість загиблих неідентифіковано тому люди, які мають зниклих родичів мають здати ДНК аналіз. Ці дані будуть заноситись до генетичної бази разом із зниклими та віднаходити схожість між ними, що пришвидшить процедуру пошуку близьких.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти: Закон України від 12.07.2018 № 2505-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19> (дата звернення: 04.03.2023).
2. Що таке ДНК-ідентифікація URL: <https://dnktest.expert/analizi/analiz-dnk-izolovanij-profil/> (дата звернення: 04.03.2023).
3. Генотипоскопічна експертза URL: https://pidru4niki.com/74908/pravo/genotiposkopichna_ekspertiza (дата звернення: 04.03.2023).
4. Криміналістичне дослідження ДНК : технології та можливості : навч. посіб. / М-во внутр. справ України ; Харків. нац. ун-т внутр. справ; Харків. н.-д. експерт.-криміналіст. центр [Р. Л. Степанюк, С. І. Перлін, В. В. Кікінчук та ін.]. Вид. 2-ге, переробл. та допов. Харків, 2022. 120 с.

Єлизавета Новікова

студентка 3-го курсу групи БХ20-Б Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький, Україна

Марія Боброва

кандидатка біологічних наук, доцентка, доцентка кафедри природничих наук і методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький, Україна

Сергій Ворона

старший судовий експерт сектору біологічних досліджень та обліку Кіровоградського НДЕКЦ МВС, м. Кропивницький, Україна

ВПЛИВ ФАКТОРІВ СЕРЕДОВИЩА НА ЗДАТНІСТЬ ДО ЗБЕРЕЖЕННЯ СТАТЕВОСПЕЦЕФІЧНИХ ОЗНАК ПРИ ПРОВЕДЕННІ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Відомо, що найбільш несприятливими умовами для збереження клітини є вологе середовище та коливання температури, що може викликати процеси гниття. При цьому, зазначений процес діє на всю клітину, а не вибірково на її статеву мітку. Крім того, результати дослідження багато в чому залежать від типу тканини. Коли мікрочастинки тканин або сліди біологічного походження на речових доказах знаходяться в умовах, що не сприяють розвитку процесів гниття (сухе середовище, кімнатна температура), виявлення Х-, У-хроматину, статевоспецифічних виростів лейкоцитів є можливим через значний проміжок часу - тижні, місяці, роки [1]. Так, відомо, що у трупів, що перебували при кімнатній температурі, Х-хроматин у клітинах епідермісу виявляється протягом 5-6 діб, в клітинах посмугованої м'язової тканини - 10-12 діб, в клітинах хрящової тканини - 14 діб. Добре зберігаються ядра клітин тканин, якщо вони знаходяться на повітрі при низьких температурах. Так, експериментально встановлено, що в заморожених клітинах епідермісу і м'язової тканини Х-хроматин може бути виявлений протягом 30 діб. При цьому, найбільш достовірним при зберіганні біоматеріалу при низьких температурах є визначення статевої належності за Х-хроматином лише в перші 6 діб. Після цього терміну кількість ядер із статевим хроматином зменшується за рахунок неможливості визначення Х-хроматину в ядрах з добре збереженою структурою. Тому, при визначенні статевої належності об'єктів, які знаходились при низьких температурах, треба чітко знати термін їх перебування в холоді. У разі, якщо термін перебування об'єкту при низьких температурах не відомий, клітини, які належали особі жіночої генетичної статі, можуть бути помилково прийняті за чоловічі [2].

У вологому середовищі (вода, ґрунт) відбувається швидка руйнація клітин, внаслідок чого Х- і У-хроматин виявляється протягом тільки перших 3, рідше 5-6 діб. Можна також відмітити, що руйнація ядер клітин різних тканин проходить по-різному. Так, в клітинах епідермісу цей процес проходить більш інтенсивно, ніж в клітинах хрящової тканини. Статеві відмінності клітин епідермісу втрачаються на протязі 4-х днів перебування у воді, а в хрящовій тканині ці відмінності зберігаються на протязі 17 днів і більше [3].

При дії високої температури на об'єкти дослідження майже в усіх випадках можна знайти ділянки тканин з добре збереженими ядрами, що дає можливість встановити в них наявність статевих міток. Експериментальними дослідженнями було доказано, що при дії високих температур визначення У-хроматину в клітинах внутрішніх органів людини є можливим до тих пір, поки не проходить їх руйнація, яка настає при температурі 160°C.

Згідно з літературними даними відомо, що в волоссях при підвищеній вологості і температурі +10-20°C Х-хроматин можна визначити протягом 3 діб, при температурі + 4°C - 20 діб, при низькій температурі (-10° С) - 25 діб, при збереженні волосся в умовах лабораторії – протягом декількох років. Такі ж терміни збереження статевої мітки в клітинах зовнішньої кореневої піхви волосся характерні і при визначенні У-хроматину [4].

Основною перешкодою при встановленні статевої належності крові в слідах на речових доказах є надмірне ущільнення ядер лейкоцитів. Якщо пляма крові знаходиться на гігроскопічних матеріалах, лейкоцити, які залишаються на поверхні, швидко висихають і практично не руйнуються. В той же час, коли кров знаходиться на матеріалах, що не вбирають рідину, плями висихають повільно і при цьому відбувається руйнація лейкоцитів. Тому кірочки крові є несприятливим об'єктом дослідження при встановленні статевої належності крові. Для слідів крові так само, як і для мікрочастинок тканин, найбільш несприятливим є вологе середовище. Температура, підвищена до + 12-13°C або знижена до -35°C, руйнуючого ефекту на лейкоцити не виявляє.

Порівняльні дослідження кількості статевоспецифічних виростів типу А и В в мазках крові, що була щойно взята, та в препаратах, приготовлених із плям крові, показують, що в останніх число виявлених ядер із статевоспецифічними виростами в порівнянні з мазками, знижується на 31-36% .

Висновки. При несприятливих умовах середовища, а саме вологому середовищі та коливанні температури виявлення статевоспецифічних ознак майже неможливе, також перешкодою для виявлення є надмірне ущільнення ядер лейкоцитів. Сприятливими умовами виявлення Х-У-хроматину є стабільна температура та сухе середовище, однак ідентифікація його може відбутися лише в короткій термін часу (3-6 діб).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кривда Г.Ф., Дем'янчук А.П., Котельникова В.О., Старовойтова Р.О., Кривда Р.Г., Судово –медичне дослідження речових доказів: навч.-метод.посіб. Херсон: Наддніпряночка, 2014. 460 с.:іл.
2. Процесуальний довідник судового експерта / [укл.Седнев В.В., Коструб А.М., Зайцев В.М., Антонюк П.Є.] К.: ДНДЕКЦ МВС України, 2015. 30 с.
3. Судова медицина. / За ред. Москаленка В.Ф., Михайличенка Б.В. К., Вид-во «Медицина», 2011. 448 с.
4. Участь спеціаліста-криміналіста під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій : Навчальний посібник [Текст] / [Є.Ю. Свобода, А.В. Кофанов, А.В. Самодін та ін.] Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2018. 432 с.

Яніна Романенко

*судова експертка сектору біологічних досліджень та обліку
Кіровоградського науково-дослідного експертно-криміналістичного
центру МВС України, м. Кропивницький, Україна*

Тетяна Михальська

*завідувачка сектору біологічних досліджень та обліку Кіровоградського
науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України,
м. Кропивницький, Україна*

Тетяна Громова

*судова експертка сектору біологічних досліджень та обліку
Кіровоградського науково-дослідного експертно-криміналістичного
центру МВС України, м. Кропивницький, Україна*

СИСТЕМА ШВИДКОЇ ДНК-ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЛЮДИНИ

Військові, правоохоронні та розвідувальні розслідування часто зосереджені на зборі криміналістичних доказів, залишених особами, причетними до терористичної, кримінальної чи іншої незаконної діяльності. Виявлені біологічні докази включають епітеліальні клітини, які переносяться під час випадкового поведіння з об'єктами[1]. Такі зразки включають відбитки пальців, клітини шкіри, знайдені на вогнепальній зброї та одязі (наприклад, комір сорочки), а також епітеліальні клітини порожнини рота, знайдені на отворі банки з газованою водою або на обідній склянці[2].

Профілювання ДНК зі слідів, знайдених на місці злочину, стало «золотим стандартом» судово-медичної експертизи. Обробка судово-медичних доказів виявлених на місці злочину включає численні трудомісткі етапи: відбір зразків, виділення та кількісне визначення ДНК, ПЛР-ампліфікацію коротких тандемних повторів (STR) і створення профілю ДНК за допомогою капілярного електрофорезу [3]. Для термінових зразків час отримання результату часто є набагато довшим, ніж цього вимагає сьогодні правоохоронна діяльність. ПЛР-ампліфікація та електрофоретичний аналіз залишаються трудомісткими, мануальними та потенційно допустимими для контамінації ДНК оператора. Інтеграція та автоматизація цих двох останніх рутинних етапів опрацювання зразків дозволила криміналістам зосередитися на інтерпретації даних та більш складніших завданнях.

Швидка система ДНК-аналізу — RapidNIT ID є повністю автоматизованою системою «зразок-відповідь» для ідентифікації людини на основі STR, яка опрацьовує запропоновані зразки менш ніж за 90 хвилин. Після створення профілю STR RapidNIT ID передає дані до програмного забезпечення RapidLINK® (IntegenX) для обробки та, якщо необхідно, перегляду профілю вручну.

"STR" (коротке тандемне повторення) аналіз на сьогодні є найпоширенішим типом профілювання ДНК для кримінальних справ. Серед приблизно 3 мільйонів основ ДНК, які не кодують білки, є ділянки з кількома копіями коротких повторюваних послідовностей цих основ, які складають кістяк ДНК. Ці послідовності повторюються різну кількість разів у різних індивідуумів. Такі області називаються «короткими тандемними повторами зі змінною кількістю», і вони є основою аналізу STR[4]. Сукупність цих даних може дати майже неспростовні статистичні докази ідентичності людини, оскільки ймовірність того, що дві неспоріднені людини мають однакову кількість повторюваних послідовностей у однакових ділянках, стає дедалі меншою, оскільки аналізується велика кількість ділянок.

У міру того, що швидка система ДНК поступово стає звичайним інструментом у криміналістичному озброєнні, як у лабораторії, так і на передових локаціях, її програмне забезпечення та опції, ймовірно, різко розширяться.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Daly, D. J., Murphy, C., & McDermott, S. D. The transfer of touch DNA from hands to glass, fabric and wood. *Forensic science international. Genetics*. 2012. Vol.6, No.1 P.41–46. <https://doi.org/10.1016/j.fsigen.2010.12.016>.
2. Van Nieuwerburgh, F., Van Hoofstat, D., Van Neste, C., & Deforce, D. Retrospective study of the impact of miniSTRs on forensic DNA profiling of touch DNA samples. *Science & justice : journal of the Forensic Science Society*. 2014 Vol.54, No.5 P.369–372. <https://doi.org/10.1016/j.scijus.2014.05.009>.
3. Gill, P., Whitaker, J., Flaxman, C., Brown, N., & Buckleton, J. (2000). An investigation of the rigor of interpretation rules for STRs derived from less than 100 pg of DNA. *Forensic science international*, Vol.112, No.1 P.17-40. [https://doi.org/10.1016/s0379-0738\(00\)00158-4](https://doi.org/10.1016/s0379-0738(00)00158-4)
4. Butler, J. M., Shen, Y., & McCord, B. R. (2003). The development of reduced size STR amplicons as tools for analysis of degraded DNA. *Journal of forensic sciences*, Vol.48, No.5 P.1054-1064.

Петро Тимкович

*старший науковий співробітник сектору економічних досліджень лабораторії
товарознавчих та економічних досліджень Львівського науково-дослідного
інституту судових експертиз, м. Львів, Україна*

ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-ЕКОНОМІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ ІЗ ВРАХУВАННЯМ ІНШИХ ВИДІВ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ

Судово-економічною експертизою вирішується широке коло завдань, які встановлено вимогами Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених Наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 №53/5 [1]. Вказаним нормативним документом завдання судово-економічної експертизи конкретизовано у формі орієнтованих переліків запитань, які вирішуються судово-економічною експертизою.

Формування змісту експертного завдання для проведення судово-економічної експертизи здійснюється у відповідності до обставин справи, які є предметом судового розгляду або досудового розслідування, а тому у випадку необхідності зміст експертного завдання для проведення судово-економічної експертизи може доповнюватися умовою щодо врахування експертом при проведенні досліджень висновків інших видів судових експертиз, які на думку особи чи органу яким призначається судова експертиза мають істотне значення у з'ясуванні тих чи інших обставин справи при вирішенні питань на предмет документального підтвердження обґрунтованості:

висновків, отриманих за результатами проведення заходів фінансового контролю (ревізій, аудиту, інвентаризацій, документальних перевірок і т.п.);

відображення в облікових документах господарських операцій, а також результатів фінансово-господарської діяльності у документах фінансової податкової звітності;

розрахунків різного роду економічних показників.

Судові економічні експертизи, при виконанні яких використовуються результати інших видів експертиз не підпадають під поняття комплексної експертизи, оскільки при їх виконанні використовуються виключно спеціальні знання у галузі економіки, та не здійснюється формулювання єдиного висновку експертами різних галузей знань, а висновки експертів інших галузей знань використовуються у якості вихідних даних без їх аналізу та оцінки.

Судова експертиза по суті орієнтована на використання досягнень різних галузей наукових знань у судочинстві, а тому сама її природа має інтеграційний характер. А тому, врахування висновків інших видів досліджень при виконанні судово-економічних експертиз є формою інтеграції спеціальних знань. При цьому, почергове проведення експертиз різного виду при вирішенні комплексних завдань

(виконання комплексів досліджень) у деяких випадках на практиці оптимізує процес експертного забезпечення правосуддя.

В ході виконання комплексу експертиз експерти різних галузей знань не приймають спільного рішення, що не дає можливості їх кваліфікації як комплексної експертизи у процесуальному плані. При виконанні судово-економічних експертиз, із урахуванням висновків інших видів експертиз, здійснюється синтез різних галузей знань в момент використання експертом з економічного виду досліджень висновків експертів іншої галузі знань. Таким чином, при проведенні комплексу експертиз момент синтезу різних галузей знань є відтермінований до часу завершення останньої експертизи з комплексу, що враховує дані про предмет дослідження, які відносяться до іншої галузі знань для формування відповіді на поставлене питання.

Предмет дослідження міститься в межах об'єкта. Об'єкт і предмет дослідження співвідносяться між собою як загальне і часткове. В об'єкті виділяється за допомогою спеціальних знань та його частина, яка є предметом дослідження. В ході вивчення висновків судових експертиз інших видів, судовий експерт з економічного виду досліджень не застосовує своїх спеціальних знань, що є однією з ключових особливостей об'єкту дослідження судової економічної експертизи. А тому, висновки інших видів судових експертиз, що враховуються при виконанні економічних експертиз не є об'єктом судової економічної експертизи, а є способом розширення базової інформації стосовно певних об'єктів дослідження чи обставин справи.

Ключовою відмінністю економічних комплексів судових експертиз від інших є те, що економічна експертиза проводиться останньою у комплексі та враховує всі висновки вже проведених судових експертиз інших видів.

Однак, при класифікуванні подібних експертиз не слід обмежуватись найбільш поширеними випадками, чи взагалі виключно випадками комплексів експертиз, які мали місце у експертній практиці. При цьому, випадки комплексів експертиз, що мали місце в експертній практиці можуть бути описані виходячи з неї, інші ж випадки розглядаються в межах експертологічного прогнозування, оскільки на теперішній час відсутні відомості про неможливість існування певних видів комплексів.

При вирішенні експертних завдань, сформульованих у поставлених на вирішення судово-економічної експертизи питаннях, які передбачають врахування висновків інших видів експертиз слід розуміти, що до компетенції експертів з економічного виду досліджень не відноситься оцінка висновків інших експертів, оскільки вони містять дані, що можуть бути доказами у справі. А оцінка доказів процесуальним законодавством України віднесена до компетенції суду, слідчого, прокурора та слідчого судді.

Виходячи із вказаного, постає питання визначення практичного механізму врахування судовим експертом економістом висновків інших видів експертиз без їх

оцінювання. Формулювання висновку експерта економіста з урахуванням інших видів досліджень обов'язково повинно включати застереження про те, що експертом використано певні дані у якості вихідних, та по суті складений ним висновок є умовним, оскільки експертом з економічного виду досліджень не оцінюються висновки інших видів досліджень, а сприймаються у якості вихідних даних і, як наслідок такий висновок є дійсним за умови дійсності висновку інших видів експертиз.

При проведенні судової економічної експертизи можна визначити певну послідовність етапів дослідження. Так, у першу чергу проводиться аналіз поставлених завдань і наданих матеріалів (визначається достатність обсягу матеріалів для проведення необхідних досліджень та надання відповідей на питання, поставлені на вирішення експерта; необхідність витребування додаткових документів тощо). Виходячи з поставлених питань і наданих матеріалів, експерт визначає методи проведення дослідження. Далі проводиться дослідження з використанням обраних методів (методик) відповідно до поставлених питань.

На вказаному етапі проведення експертизи слід конкретизувати експертне завдання, тобто визначити, які саме документи та операції підлягають дослідженню, а також проаналізувати можливість впливу висновку іншого виду досліджень на подальший хід виконання судової економічної експертизи. Експерт аналізує надані на дослідження матеріали, їх достатність для проведення необхідних досліджень і вирішення поставлених питань. У разі, якщо наданих матеріалів не достатньо для надання відповідей на поставлені в документі про призначення експертизи питання, експерт заявляє клопотання про надання додаткових матеріалів, необхідних для проведення експертизи.

На завершенні даного етапу дослідження експертом визначається перелік нормативних документів, методик, рекомендованої науково-технічної та довідкової літератури, інших інформаційних джерел.

Наступний етап дослідження визначається наступним алгоритмом:

визначення місця застосування висновків інших видів експертиз в ході дослідження;

співставлення нормативного обґрунтування відповідного порушення наведеного в документі щодо здійснених заходів фінансового контролю (по інвентаризацію, ревізію, аудит, перевірку тощо) з нормами діючого законодавства;

дослідження документів бухгалтерського податкового обліку та визначення можливості застосування висновків інших видів експертиз в ході проведення такого дослідження;

проведення додаткових досліджень з метою застосування інших видів експертиз, що прямо передбачається змістом експертного завдання;

співставлення отриманих результатів дослідження із даними бухгалтерського, податкового обліку та звітності, інших документальних джерел інформації;

проведення розрахунків (за необхідності) того чи іншого виду економічних показників.

Заключним етапом дослідження є узагальнення отриманих результатів і формування висновків із поставлених питань з урахуванням інших видів досліджень.

За результатами проведених досліджень формуються висновки у вигляді відповідей на кожне поставлене питання або наводяться причини, з яких неможливо їх вирішити.

Отже, врахування судовими експертами з економічного виду досліджень висновків інших видів експертиз, по своїй суті є способом розширення базової інформації стосовно певних об'єктів дослідження чи обставин справи, дані щодо яких частково чи повністю відсутні у поданих на дослідження об'єктах, або використання такої інформації у процесі проведення судово-економічної експертизи є можливим тільки після її опрацювання експертами з іншого виду досліджень, відповідно до компетенції експертів інших експертних спеціальностей, що визначається нормативно встановленими завдання такого виду експертиз.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджено Наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 №53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 11.02.2023).

Вадим Факторович

головний судовий експерт лабораторії почеркознавчих, трасологічних, балістичних досліджень, технічної експертизи документів та інших досліджень Одеського науково-дослідного інституту Міністерства юстиції України, м. Одеса, Україна

Інна Юнку

судова експертка лабораторії почеркознавчих, трасологічних, балістичних досліджень, технічної експертизи документів та інших досліджень Одеського науково-дослідного інституту МЮ України, аспірант4 курсу кафедри криміналістики та психології Одеського державного університету внутрішніх справ м. Одеса, Україна

ТРАСОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЛОМБ-НАКЛЕЙОК – ІНДИКАТОРІВ ВПЛИВУ ПОСТІЙНОГО МАГНІТНОГО ПОЛЯ. ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЛОМБ ЦЬОГО ТИПУ

Починаючи з 70-х років ХХ століття почався процес відмови від традиційних засобів пломбування (свинцю, сургучу, мастики) і переходу до сучасних технологій, які ґрунтуються на застосуванні пломб з послідовною нумерацією.

Універсальної пломби, яка з однаковим успіхом захищала б різні об'єкти, немає і бути не може. Більше того, особливий склад мислення нашого населення, якому не достатньо самого факту опломбування об'єкту, щоб залишити спробу подивитися, що там усередині, змушує виробників постійно удосконалювати конструкції вироблюваних пломб.

За функціональним призначенням наявні пломби розділяються на три класи: захисні, силові та індикаторні. За взаємодією з об'єктом: ті, що розташовані безпосередньо на об'єкті (мастичні пломби та пломби-наклейки) та такі, що фіксуються за допомогою пломбувального елемента.

Пломби класифікуються за конструктивними ознаками: дротяні у вигляді навісного замку, стрічкові, тросові, болтові, такі, що витягуються, закручуються, зубчасті, бар'єрні та пломби-наклейки (у тому числі індикатори впливу постійного магнітного поля).

На сьогодні в номенклатурі засобів пломбування значний обсяг займають пломби-наклейки. Затребуваність даних продуктів зрозуміла, адже вони дозволяють здійснювати опломбування, наприклад таких об'єктів як: торгові вітрини, ящики і коробки, корпуси обладнання, приладів обліку електроенергії, газу і води, боксів для продуктів, пакетів та бандеролей тощо. Перевагами пломб-наклейок є, зокрема, можливість використання для опломбування там, де не можна використовувати інші пломби (немає пломбувальних отворів), можливість

застосування у важкодоступних місцях і опломбування невеликих предметів. [2, с. 38]:

Існує три основних види пломб-наклейок:

- пломби, які не залишають слід на поверхні, що підлягає опломбуванню. При знятті таких пломби, на ній проявляється текст "OPEN VOID", при цьому її не можна приклеїти повторно. Ця пломба не залишає слід на поверхні, тому її можна використовувати багаторазово;

- пломби, що залишають слід на поверхні, що підлягає опломбуванню. Цей тип пломби відрізняється тим, що напис, що сигналізує про розкриття пломби залишається на поверхні, на якій була наклеєна пломба;

- пломби - індикатори впливу постійного магнітного поля.

Пломби-наклейки за своїм конструктивним виконанням можуть бути виготовлені з паперу, поліестерової плівки, алюмінієвої фольги. Пломба-наклейка складається з декількох шарів полімерної плівки. На верхньому шарі плівки з допомогою термодруку нанесений унікальний номер, який не можна видалити за допомогою спиртових розчинників або механічним шляхом. На середньому шарі нанесений захисний напис, як правило "OPEN VOID", який проявляється при знятті пломби. Нижній шар плівки (клеюва основа) являє собою адгезійну плівку, за допомогою якої пломба може клеїтися до будь-якої гладкої поверхні. При цьому у різних виробників товщина клейової основи різна (від 0,22 мм до 0,5 мм). Також різні і рецептури клеїв основних та проміжних шарів, які використовуються. Комбінації цих компонентів та якість матеріалів, які використовуються у виробництві, визначають надійність наклейок по відношенню до несанкціонованого впливу. [3, с. 58]:

Одним з основних методів такого впливу є термічний. При цьому, як правило, використовується спрямований потік гарячого повітря, який регулюється (монтажний фен), або парогенератор з достатнім тиском на виході сопла (при цьому ступінь прояву змін клейового шару пломби напряму залежить від відстані між джерелом гарячого повітря та поверхнею пломби, часу впливу та обраного температурного режиму). Рідше використовується слабкий розчин кислоти (наприклад оцтової). Якщо адгезійні якості клеїв, які використовуються недостатні, наклейка не може витримати такий вплив та виявити свої захисні якості, та зробити однозначні висновки про те, знімалась вона чи ні, достатньо складно, адже трасологічні сліди майже не виявляються. При цьому треба зазначити, що передбачити усі комбінації можливих слідів на пломбах практично неможливо, особливо у випадках встановлення пломб з порушенням чинних правил. Тому особи, які встановлюють такі пломби повинні проводити фотофіксацію та долучати ці матеріали до актів опломбування, щоб за непрямыми ознаками можна було виявити несанкціонований вплив.

Все більше виробників пломб в Україні, наприклад такі як: ТОВ «Алгіс» (м. Одеса), ТОВ «Андреал» (м. Одеса), ТОВ «Полюс-Н» (м.Харків), випускають більш

складні варіанти пломб-наклейок - індикатори впливу постійного магнітного поля. Це пристрої з магніточутливими елементами, у якості яких використовуються або суспензія на основі оксиду заліза, або невеликих розмірів (1,5-3 мм) рідкоземельні магнітні елементи аксіальної намагніченості, розташовані різнополярно, які знаходяться всередині колби-контейнеру, який кріпиться на пломбі-наклейці. Індикатори використовуються для візуальної реєстрації дії постійного магнітного поля на прилади і устаткування широкого призначення (наприклад, навігаційні пристрої, лічильники електроенергії, газу, води, тепла і так далі) та реагують на дію зовнішнього магнітного поля. Поріг спрацювання пломб від 50 до 100 мТл \pm 10%. Магнітні елементи пломб чутливі до впливу міцних постійних полів усіх напрямків та реагують на будь-який постійний магніт за умови, що індукція поля перевищує або дорівнює порогу спрацювання пломб. При зовнішньому впливі магнітним полем, магніточутливі елементи пломб необоротно змінюють первинне розташування, зміщуючись із зони рівноваги, притягаючись один до одного (тобто геометрія магнітних елементів порушується), що є характерною ознакою спрацювання. Деякі індикатори забезпечені кріпленням, яке дозволяє монтувати його як зовні, так і усередині об'єктів, що піддаються дії потужних магнітних полів, можуть бути укомплектовані спеціальними етикетками, які руйнуються при спробі видалення індикатора. [1, с. 85]:

Методи дослідження таких індикаторів аналогічні дослідженню пломб-наклейок. Можна стверджувати, що чим тоншою є основа наклейки, тобто якщо вона виконана на надтонких плівках, більш технологічна, та клеї мають відмінні адгезійні якості, тим більш стійкий до маніпуляцій сам виріб. При проведенні дослідження пломб-наклейок експерту необхідно звертати увагу на наступне:

- чи повністю липкий шар пломби фіксується з поверхнею, яка підлягає опломбуванню;
- чи не порушена цілісність пломби, чи є сліди механічного впливу сторонніми предметами (зморшки на кутах пломби, сліди розгладжування у зазначеній зоні пломби);
- чи відсутні приховані записи;
- чи відсутні сліди клеючої речовини;
- чи немає слідів механічного впливу сторонніми предметами на поверхні, яка підлягала опломбуванню у граничній зоні з пломбою-наклейкою;
- чи наявні на пломбі ознаки спрацювання (тобто чи порушена геометрія магнітної суспензії або магніточутливих елементів). [3, с. 10]:

Більш складною є справа з дослідженням цілісності вмісту колби-контейнера. Справа в тому, що магнітна суспензія в силу своїх фізико-хімічних якостей поводить себе непередбачуване. Наприклад, один (або декілька) з її фрагментів може просто стекти зі свого місця розташування під впливом температури оточуючого середовища (якщо індикатор встановлено в металічному

щитку обліку, або знаходиться під впливом сонячних променів). Тобто ця система поводить себе вкрай нестабільно та з плином часу втрачає свої якості.

Більш зрозумілі та позбавлені вищенаведених недоліків індикатори, виконані з неодимових магнітів. Вони мають стабільні параметри, працюють в заданому діапазоні остаточної магнітної індукції.

На теперішній час у Реєстрі методик судових експертиз зареєстрована методика 4.2.36 «Методика трасологічного дослідження пломб-наклейок», яку було розроблено ДНДЕКЦ МВС України у 2015 року та внесено до реєстру 29.01.2016.

Аналіз змісту цієї методики показує, що вона потребує внесення доповнень і осучаснення, оскільки постійно з'являються нові та вдосконалюються відомі експертам способи несанкціонованого втручання до сучасних пломб-наклейок, у тому числі пломб-наклейок - індикаторів впливу постійного магнітного поля, що потребує удосконалення методів дослідження цього типу пломб.

На нашу думку, можливо індикатори впливу постійного магнітного поля треба виділити до окремого типу пломб та розробити окрему методику щодо їх дослідження, оскільки в наявній методиці не висвітлено принцип їх дії, поза увагою (виходячи з компетенції експертів-трасологів) залишаються питання щодо: виду магніту, що використовувався при зовнішній дії магнітним полем, його характеристик (зокрема індукції магнітного поля), характеристик впливу на прилади і устаткування, на яких встановлені пломби. Вказані питання відносяться до компетенції електротехнічної експертизи та можливо є сенс при проведенні дослідження даного типу пломб-наклейок (зокрема тих, що встановлюються на приладах обліку) проводити комплекс досліджень з залученням спеціалістів в галузі трасології та електротехніки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Методичні рекомендації: Пломби для опломбування приладів обліку/ Розроб А.О. Левицький С.М. Ваколюк/ ІНДЕКЦ при УМВС України в Миколаївській області. Миколаїв, 2008. 128 с.
2. Запірно-пломбувальні пристрої як об'єкт криміналістичного дослідження: метод. пособ. Щукін О., Гузенко В., Моїсєєв О., [та ін.] Львів: ЛНДІСЕ, 2010. 96 с.
3. «Методика трасологічного дослідження пломб-наклейок». ДНДЕКЦ МВС України, Київ, 2015.

Одарка Чабанюк

кандидатка економічних наук, доцентка, судова експертка сектору економічних досліджень лабораторії товарознавчих та економічних досліджень Львівського науково-дослідного інституту судових експертиз МЮ України, доцентка кафедри обліку, контролю, аналізу та оподаткування Львівського торговельно-економічного університету, м. Львів, Україна

ОБ'ЄКТИ ТА ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ СУДОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ З ПИТАНЬ КОМПЛЕКСНОГО АНАЛІЗУ ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Об'єктами досліджень судово-економічної експертизи з питань комплексного аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств, можуть документи фінансової звітності, що містить інформацію про фінансовий стан та результати діяльності підприємства, а саме:

- баланси;
- звіти про фінансові результати;
- звіти про рух грошових коштів;
- звіти про власний капітал;
- реєстри бухгалтерського обліку;
- податкова звітність [4, с. 219].

Не належать до об'єктів дослідження експерта-економіста, а є джерелом інформації, акти документальної перевірки контролюючих органів.

Зазначений перелік об'єктів дослідження може бути розширений залежно від конкретних обставин справи.

Особливістю методики проведення судово-економічної експертизи з питань комплексного аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств є необхідність залучення в якості об'єктів дослідження не тільки фінансову звітність підприємств, але й первинні документи та облікові реєстри підприємства.

Основним завданням судово-економічної експертизи з питань комплексного аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств є:

1) підтвердження документальної обґрунтованості або визначення:

- структури майна та джерел його придбання;
- стану та інтенсивності використання оборотних активів та джерел їх формування;
- джерел власних коштів та результатів фінансово-господарської діяльності;
- реальності розрахунків з дебіторами і кредиторами;
- витрат і цін як чинників фінансової стабільності, беззбитковості

2) проведення оцінки:

- показників фінансово-економічного стану (платоспроможності, фінансової стійкості, прибутковості тощо) підприємства/організації;

- структури майна та джерел його придбання;
- стану та інтенсивності використання оборотних активів та джерел їх формування;
- джерел власних коштів та результатів фінансово-господарської діяльності;
- реальності розрахунків з дебіторами і кредиторами;
- витрат і цін як чинників фінансової стабільності, беззбитковості.

Під час проведення експертиз (експертних досліджень) з метою виконання певного експертного завдання експертами застосовуються відповідні методи дослідження [1].

До найпоширеніших питань, які найчастіше ставляться на вирішення експерту судом чи органами досудового розслідування, можна віднести такі:

184

Які основні економічні показники (ліквідності, платоспроможності і прибутковості тощо) фінансово-господарського стану (найменування організації) на дату укладання або закінчення терміну дії угоди (реквізити) характеризують фінансово-господарську діяльність (найменування організації)?

Чи підтверджується документально розрахунок:

- структури майна та джерел його придбання;
- стану та інтенсивності використання оборотних активів та джерел їх формування;
- джерел власних коштів та результатів фінансово-господарської діяльності;
- реальності розрахунків з дебіторами і кредиторами; витрат і цін як чинників фінансової стабільності, беззбитковості;
- чинників фінансової стабільності, беззбитковості?

До суб'єктів експертних досліджень з питань комплексного аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств належать судові експерти, яким присвоєно кваліфікацію судового експерта за спеціальностями: 11.1 «Дослідження документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності» та 11.2 «Дослідження документів про економічну діяльність підприємств і організацій».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Воронко Р.М., Чабанюк О.М. Особливості судово-бухгалтерської експертизи та окремі питання її нормативно-правового регулювання. Вісник Львівського торговельно-економічного університету / [ред. кол.: Куцик П. О., Семак Б. Б. та ін.]. Львів : Видавництво Львівського торговельно-економічного університету, 2022. Вип. 67. 92 с. (Економічні науки). DOI: 10.36477/2522-1205 DOI: 10.36477/2522-1205-2022-67 Електронна версія: <http://www.lute.lviv.ua/education/nauk-vydan/visnyk-ekon> (с. 13-20).

2. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства : наказ Міністерства

економіки України від 19.01.2006 р. № 14 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0014665-06> (дата звернення: 10.03.2023).

3. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності” : наказ Міністерства фінансів України від 07 лютого 2013 р. № 73 : [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 10.03.2023).

4. Бухгалтерський облік : Навч. посіб. Н.О. Лобода, О.М. Чабанюк. К.: Алерта, 2022. 224 с.

Дмитро Шинкаренко

завідувач сектору дослідження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів відділу досліджень матеріалів, речовин і виробів Черкаського НДЕКЦ МВС, м. Черкаси, Україна

Сергій Шкурдода

завідувач відділу досліджень матеріалів, речовин і виробів Черкаського НДЕКЦ МВС, м. Черкаси, Україна

Роман Цинда

старший судовий експерт сектору дослідження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів відділу досліджень матеріалів, речовин і виробів Черкаського НДЕКЦ МВС, м. Черкаси, Україна

ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ АЛЬПРАЗОЛАМУ

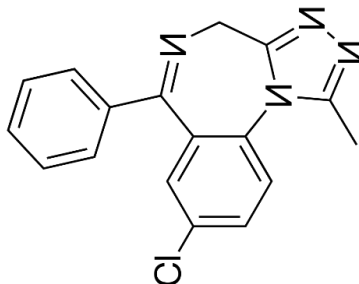
За оцінками експертів на території України з початку війни 2014-го року стрімко збільшився незаконний обіг речовин напівсинтетичної та синтетичної природи. Ситуація погіршується всупереч нормативним документам дотримання яких контролюють правоохоронні органи на державному рівні, а саме закону України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів і прекурсорів» від 15 лютого 1995 року, закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживання ними» від 15 лютого 1995 року, постанови Кабінету Міністрів України № 770 від 06.05.2000 року «Про перелік наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів», наказу Міністерства охорони здоров'я України №188 від 01.08.2000 року «Про затвердження таблиць невеликих, великих та особливо великих розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які знаходяться у незаконному обігу».

Значна кількість речовин, що мають властивості, аналогічні наркотичним засобам або психотропним речовинам, з'являється зі швидкістю, яка не дозволяє оперативно на законодавчому рівні реагувати на ситуацію. До однієї з таких груп речовин відносяться похідні бензодіазепіну.

Альпразолам – синтетичний лікарський засіб, що відноситься до транквілізаторів з групи похідних бензодіазепіну. Основний спектр його дії – це лікування тривожних станів, у тому числі спричинених депресією, невротами, панічними розладами чи фобіями. Також використовують як седативний, протисудомний та снодійний засіб [1].

У хімічному відношенні являє собою 8-хлоро-1-метил-6-феніл-4Н-[1,2,4]тріазоло[4,3-а][1,4]бензодіазепін (C₁₇H₁₃ClN₄) (зображення 1), молекулярна

маса – 308.8 г/моль [2]. Біла кристалічна речовина, практично нерозчинна у воді, мало розчинна у спирті і ацетоні, добре розчинна у хлороформі і дихлорметані.

Зображення 1. Структурна формула альпразоламу.

Відповідно до «Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів» затвердженого Постановою Кабінету Міністрів № 770 від 06.05.2000 року – альпразолам віднесено до психотропних речовин, обіг яких обмежено і стосовно яких допускаються виключення деяких заходів контролю (таблиці III, списку № 2) [3, ст.23].

Незважаючи на це, вказана речовина все частіше вилучається з нелегального обігу на території України, стаючи об'єктом судової експертизи.

Аналітичний підхід, призначений для ідентифікації досліджуваних речовин, передбачає використання декількох не пов'язаних між собою методів: методи категорії А для забезпечення високого рівня селективності, категорії В – середнього рівня селективності, категорії С – низького рівня селективності [4, ст.7].

Дослідження проводили у 2022 році на базі лабораторії відділу досліджень матеріалів, речовин та виробів Черкаського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру Міністерства внутрішніх справ України. Для вирішення поставленої мети об'єктом дослідження було обрано таблетки світло-рожевого кольору, сферичної капсулоподібної форми, що містять в своєму складі психотропну речовину, обіг якої обмежено і стосовно якої допускаються виключення деяких заходів контролю – альпразолам.

Дослідження методом тонкошарової хроматографії

Для проведення дослідження наважки досліджуваної речовини розчиняли у метанолі. Отримані розчини, а також розчин стандартного зразку, наносили на стартову лінію хроматографічної пластини «Merck TLC Silica gel 60 F₂₅₄». Для надійної ідентифікації альпразоламу хроматографування проводили в системах:

1. метанол : 25% розчин аміаку (100:1.5);
2. хлороформ : метанол (9:1);
3. хлороформ : ацетон (4:1);
4. ацетон [5, ст.858].

Після піднімання лінії фронту розчинника на лінію фінішу, пластинки виймали з камер, підсушували при кімнатній температурі (або в потоці теплого повітря) до повного зникнення запаху розчинника. З метою детектування хроматографічних зон досліджуваних речовин пластинки оглядали в УФ променях кварцової лампи при довжині хвилі 312 нм, виявляючи при цьому зони гасіння флуоресценції УФ-випромінювання. Далі пластинки проявляли реактивом Драгендорфа. Орієнтовні значення коефіцієнтів хроматографічної рухливості (Rf) для пластин «Merck TLC Silica gel 60 F₂₅₄» наведені в таблиці 1.

Таблиця 1. Орієнтовні значення Rf речовин.

Система	Значення Rf об'єкта	Значення Rf стандарту	Результат
1	0.65	0.65	позитивний
2	0.58	0.58	позитивний
3	0.09	0.09	позитивний
4	0.15	0.15	позитивний

Наведені значення можуть змінюватися в залежності від умов навколишнього середовища, партій реактивів, хроматографічних пластин та інших факторів.

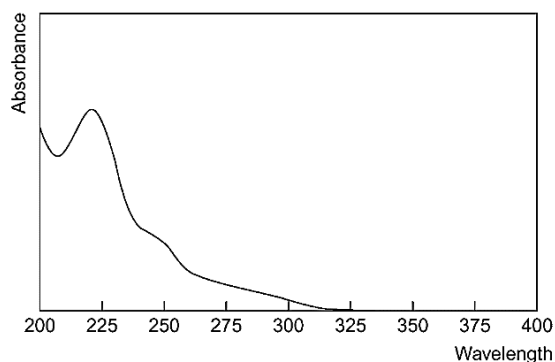
Дослідження методом ультрафіолетової спектроскопії

Для встановлення молекулярного складу об'єкта дослідження методом молекулярного абсорбційного аналізу в УФ-області спектра репрезентативну наважку речовини масою 0.025 г, переносили в мірну колбу, додавали 25.0 см³ 0.1 н хлоридної кислоти та проводили розчинення наважки на ультразвуковій ванні впродовж 30 хв. Отриманий розчин центрифугували для відділення нерозчинних домішок при 5000 об/хв. на центрифугі ОПн-8. Після центрифугування 4 см³ розчинів поміщували до кварцової кювети та проводили дослідження за спектром поглинання в ультрафіолетовій (УФ) області. УФ-спектр реєстрували на спектрометрі THERMO «HELIOS γ » за наступних умов:

- ширина кювети 1.0 см
- спектральний крок 0.5 нм
- швидкість сканування 200 нм/хв.
- діапазон довжин хвиль 200-400 нм

Розшифрування зареєстрованих УФ-спектрів проводили з використанням програмного пакету «VISIONlite scan version 2.1».

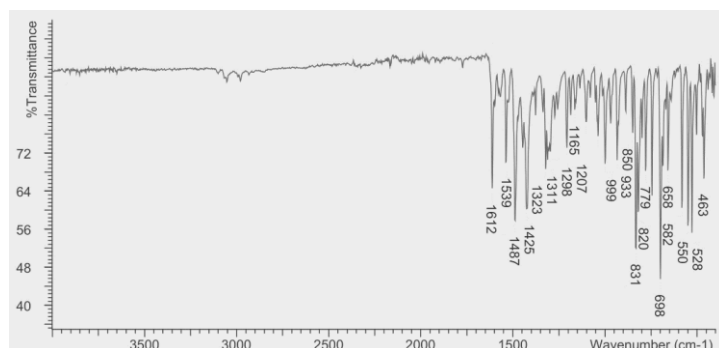
В результаті проведеного дослідження встановили, що на УФ-спектрі, знятому в слабко кислому середовищі, виявлено максимум поглинання при довжині хвилі 225 нм, який за літературними даними [5, ст.858] характерний для альпразоламу (зображення 2).

Зображення 2. Молекулярний УФ-спектр альпразоламу.

Дослідження методом інфрачервоної спектроскопії

За літературними даними [6, ст.4], при відсутності домішок, з метою встановлення молекулярного складу альпразоламу можна провести дослідження методом ІЧ-спектроскопії. При цьому молекулярний ІЧ-спектр речовини буде містити смуги поглинання представлені на зображенні 3.

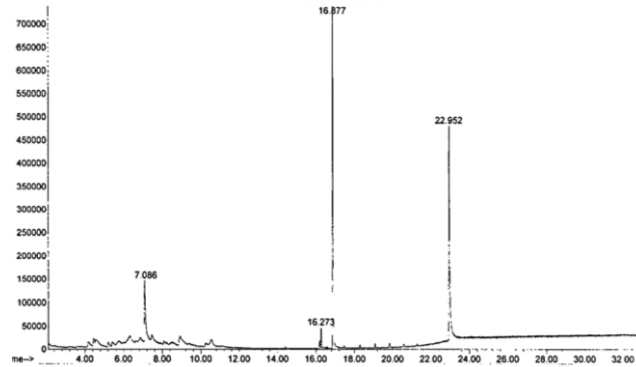
Зображення 3. Молекулярний ІЧ-спектр альпразоламу.

Дослідження методом газової хромато-мас-спектрометрії

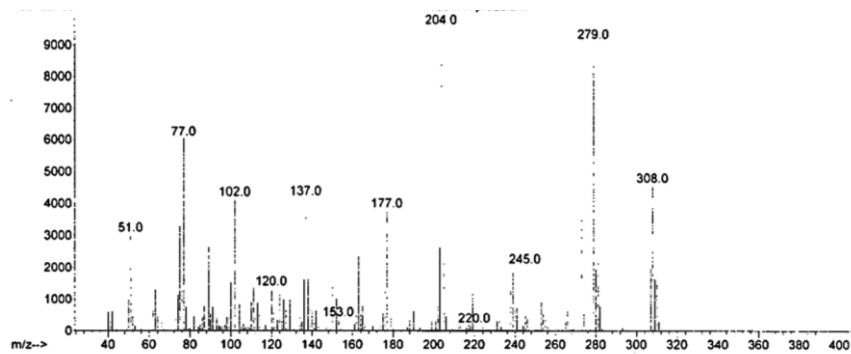
Для визначення органічних компонентів в об'єкті дослідження відбирали наважку масою 0.010 г та розчиняли в 2 см³ метанолу на ультразвуковій ванні впродовж 15 хв. Отриманий екстракт фільтрували, переносили до віали та досліджували за допомогою газового хроматографа Agilent Technologies 6890N (ГХ) з мас-селективним детектором Agilent Technologies 5975B (МСД). Хроматографічна колонка J&W, HP-5MS (30,0 м·0,25 мм·0,25 мкм). Температурна програма термостату: початкова температура 100°C (3 хв.) та поступовий підйом температури зі швидкістю 10°C/хв. до 300°C (10 хв.). Режим вводу проби: з поділом потоку (Split 20:1). Газ-носіє – гелій. Об'єм проби – 1 мкл. Режим роботи МСД – за повним йонним струмом (SCAN) [7, ст.14].

В ході проведення дослідження нами встановлено, що на хроматограмі досліджуваного об'єкта виявлено: пік середньої інтенсивності, що відповідає за часом утримання (22.952 хв.) альпразоламу, а також піки низької та середньої

інтенсивності, що відповідають за часом утримання (7.086 хв., 16.273 хв., 16.877 хв.) допоміжним речовинам (домішкам) (зображення 4,5).

Зображення 4. Хроматограма досліджуваного об'єкта.

Зображення 5. Мас-спектр речовини альпразоламу.

Кількісне визначення альпразоламу в об'єкті дослідження проводили методом газової хроматографії з мас-селективним детектуванням по методу співвідношення площі піку речовини та стандартної речовини з точно визначеною концентрацією за описаних вище умов.

Висновки: Збільшення з початку війни 2014-го року нелегального обігу на території України похідних бензодіазепіну, веде до підвищення випадків зловживання ними. Як результат, вказані речовини все частіше стають об'єктом виявлення органами досудового розслідування, а відповідно і об'єктом дослідження в експертній практиці.

Процес якісної ідентифікації альпразоламу в об'єктах дослідження включає в себе: дослідження методом тонкошарової хроматографії (ТШХ) та дослідження інструментальними методами, зокрема спектроскопію в ультрафіолетовій чи інфрачервоній областях спектру, газову хроматографію з мас-селективним детектуванням (ГХ-МС) або полум'яно-іонізаційним детектуванням (ГХ-ПІД), тощо.

Кількісне визначення вмісту та маси альпразоламу в об'єктах дослідження проводиться методами ГХ-МС або ГХ-ПІД, з використанням калібрувального

графіку чи за методом зовнішнього стандарту без побудови калібрувального графіку.

Наведені в тезах умови методів та режими роботи приладів володіють достатньою чутливістю і селективністю та дозволяють точно визначити вміст альпразоламу в складі об'єктів дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Електронний довідник Drugs.com, ознайомитись за адресою <https://www.drugs.com/monograph/alprazolam.html#uses> (дата звернення: 21.03.2023).
2. Електронний довідник Cayman chemical, ознайомитись за адресою <https://www.caymanchem.com/product/14255/alprazolam> (дата звернення: 21.03.2023).
3. Перелік наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затверджений Постановою Кабінету Міністрів № 770 від 06.05.2000 року.
4. Минимальные требования идентификации конфискованных наркотиков. Документ для возникающих лабораторий. Международный судебный стратегический альянс IFSA. Октябрь 2014.
5. Clarke's Analisis of Drugs and Poisons, - Third Ed. Edited by Anthony C Moffat, M David Osselton and Brian Widdop - London: the Pharmaceutical Press, 2004.
6. Електронний довідник SWGDRUG, ознайомитись за адресою <https://www.swgdrug.org/Monographs/Alprazolam.pdf> (дата звернення: 21.03.2023).
7. Стандартна операційна процедура SOP.DSE.19/124/2-5.4-4.02 «Якісне та кількісне дослідження наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів та прекурсорів методом газової хромато-мас-спектрометрії» відділу ДМРВ Черкаського НДЕКЦ МВС.

Ігор Шумер

*старший судовий експерт сектору будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Сумського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України,
м. Суми, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ БУДІВЕЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ З ВИЗНАЧЕННЯ ЗАВИЩЕННЯ ВАРТОСТІ ВИКОНАНИХ БУДІВЕЛЬНИХ РОБІТ ІЗ ЗАЛУЧЕННЯМ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ

Проведення будівельно-технічної експертизи будівництва із залученням бюджетних коштів потребує знання щодо порядку складання проектно-кошторисних документів та проведення їх досліджень.

Капітальне будівництво, що здійснюється із залученням коштів державного бюджету, здійснюється на умовах фінансування, встановлених Порядком державного фінансування капітального будівництва, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 р. № 1764. Фінансування капітальних вкладень із залученням бюджетних коштів або коштів підприємств державної власності здійснюється лише за наявності титулів будов (об'єктів), що визначають основні техніко-економічні показники будови, кошторисна вартість, обсяг капіталовкладень, вартість основних фондів, порядок затвердження титулів будов встановлені Постановою Кабінету Міністрів України від 8 вересня 1997 р. № 995 [1, с. 2].

Як встановлено ст. 46 Бюджетного кодексу України, фінансування будівельної галузі здійснюється у межах встановлених бюджетних асигнувань розпорядниками бюджетних коштів на основі та у межах затвердженого розпису бюджету щодо отримання товарів, робіт і послуг [2, с. 15].

Фінансування об'єктів будівництва здійснюється через головних розпорядників бюджетних коштів за таких умов наявності коштів на будівництво, затверджених у бюджеті чи у позабюджетних фондах і проектно-кошторисної документації та цільового використання коштів у межах затверджених асигнувань за фактично виконані обсяги робіт.

Після отримання дозволу на будівництво виникає необхідність у розробленні проекту об'єкта будівництва. Відповідно до ст. 31 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» проектна документація на будівництво об'єктів розробляється згідно порядку розроблення проектною документацією на будівництво об'єктів та затверджується замовником. Статтею 7 Закону України «Про архітектурну діяльність» передбачено, що проектна документація розробляється під керівництвом або за участю архітектора, що має відповідний кваліфікаційний сертифікат, та затверджується його підписом та

особистою печаткою. Проектна документація на будівництво об'єктів розробляється з урахуванням вимог містобудівної документації, вихідних даних на проектування та дотриманням вимог законодавства, будівельних норм, нормативно-правових актів з охорони праці та інших. Склад та зміст проектно-документації об'єктів будівництва на всіх стадіях проектування визначаються згідно з будівельними нормами і мають бути достатніми для оцінки проектних рішень та їх реалізації. Затвердження проектно-документації на будівництво об'єктів, що споруджуються із залученням бюджетних коштів, коштів державних і комунальних підприємств, установ та організацій, а також кредитів, наданих під державні гарантії, здійснюється у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Проекти будівництва після їхнього затвердження підлягають комплексній державній експертизі. Експертиза проектів будівництва проводиться в установленому порядку експертними організаціями незалежно від форми власності, які відповідають встановленим критеріям.

Найчастіше перед експертом-будівельником у постановах (ухвалах) ставиться питання про правильність складання проектно-кошторисної документації у капітальному будівництві та її відповідність нормам державних будівельних норм. Такі питання вирішуються з урахуванням висновків спеціалістів Української державної інвестиційної експертизи проектів [3, с. 152].

Загальні вимоги до організації будівельного виробництва під час нового будівництва, реконструкції, капітального ремонту, технічного переоснащення тощо визначені ДБН А.3.1-5:2016 «Організація будівельного виробництва». На кожному об'єкті будівництва організація будівельних робіт має здійснюватися на підставі розробленої проектно-технологічної документації. При будівництві має здійснюватися контроль якості виконання робіт та їх результатів. За результатами виконаних будівельних робіт має бути оформлена виконавча документація. Перелік необхідної виконавчої документації, визначений відповідно до вимог нормативних документів щодо виконання відповідного виду робіт на конкретному об'єкті будівництва, має бути наведений у проекті виконання робіт. На завершальній стадії будівництва складається архітектурно-технічний паспорт об'єкта завершеного будівництва та здійснюється прийняття об'єкта в експлуатацію Державною інспекцією архітектури та містобудування.

Об'єктами дослідження будівельно-технічної експертизи у разі визначення вартості будівництва із залученням бюджетних коштів є: будівлі, споруди, інженерне та інше обладнання і документація до нього, зокрема, технічні паспорти, інвентарні справи; проектна документація у тому числі її кошторисна частина; висновки державної комплексної експертизи; договори підряду чи контракти на виконання будівельних робіт разом з додатковими угодами; договірна ціна разом з локальними кошторисами до неї та загальні відомості щодо використаних ресурсів та розрахунки загально-виробничих витрат; документи первинної звітності у

будівництві (довідки про вартість будівництва та акти приймання виконаних будівельних робіт разом з підсумковими відомостями ресурсів та розрахунками загальновиборничих витрат до них), проектно-технологічна, виконавча документація з будівництва а також документи щодо введення в експлуатацію завершеного будівництвом об'єкта.

Дослідження об'єктів будівництва і документації щодо них виконується візуальним, аналітичним та інженерно-технічними методами із застосуванням відповідного обладнання. Під час дослідження необхідно здійснювати фото- або відеофіксацію об'єктів будівництва в цілому та їх конструктивних частин із застосуванням методів та підходів судової фотографії. На підставі визначених обсягів робіт складається кошторисна документація з додержанням вимог Державних будівельних норм і стандартів щодо визначення вартості будівництва.

Необхідність проведення судових будівельно-технічних експертиз нерідко пов'язана із зловживанням та розкраданням державної власності під час ведення капітального будівництва й ремонту (приписки обсягів робіт, завищення встановлених розцінок тощо). Р. Б. Каплін зазначає, що приписки та інші викривлення звітності порушують належне функціонування господарського механізму, вносять плутанину в облік і звітність, порушують планування й оперативне управління. Слідча та експертна практики у кримінальних провадженнях і господарських справах свідчать про те, що у будівництві найпоширеніші приписки, які вчиняються за допомогою завищення обсягів і вартості виконаних робіт. Далі дослідник зазначає, що помилки, допущені як замовником, так і підрядником, під час укладання договорів (контрактів) до початку будівництва, а також відсутність належного контролю з боку замовника у процесі будівництва, невиконання посадовими особами вимог нормативних документів призводять до того, що припускаються помилок під час складання документів первинної звітності у будівництві (актів приймання виконаних робіт форми КБ-2в), тобто завищуються обсяги виконаних робіт, норми на списання матеріалів, вартість робіт загалом, що призводить до суперечок між підрядником і замовником, які вирішуються у суді [3, с. 145].

Найчастіше зустрічаються такі види завищення вартості будівництва: завищення обсягів виконаних будівельно-монтажних робіт на об'єктах за етапами будівництва; включення до звіту незавершених робіт; включення до звіту даних про обсяги робіт, що під час будівництва у звітному періоді не виконувалися та не передбачені проектом; необґрунтоване списання матеріалів.

Аналізуючи кримінальні провадження та господарські справи, пов'язані з приписками, необхідно відзначити, що завищення даних про вартість виконаних робіт здійснюється за допомогою: застосування завищених розцінок робіт; необґрунтованого застосування коефіцієнтів, договірних цін, що підвищують вартість будівельних робіт та необґрунтованого застосування норм накладних витрат.

Дослідження справ, пов'язаних із завищенням обсягів та відповідно і вартості робіт, проводиться методом зіставлення результатів візуально-інструментального обстеження об'єкта для визначення фактичних обсягів виконаних робіт та результатів перевірки відповідних обсягів робіт зазначених у документах.

Для обґрунтування обсягів і складу виконаних робіт використовують акти приймання виконаних робіт та акти на приховані і додаткові роботи. В разі відсутності таких актів, обсяги виконаних робіт можуть підраховуватися за робочими кресленнями і виконавчими схемами. У випадках, коли неможливо визначити обсяг робіт під час контрольного обмірювання, обсяг таких робіт не враховуються. За необхідності, експерт має право клопотати про розкриття таких робіт за технічною можливістю, у разі зарахування їх до прихованих.

У разі відсутності актів на виконані роботи експерт проводить контрольні заміри виконаних робіт у натурі, а отримані результати порівнює із затвердженою проектною документацією.

Списання будматеріалів на виконані роботи необхідно виконувати відповідно до нормативних вимог у межах прийнятих розцінок. Вартість імпортованих матеріалів, виробів і конструкцій визначається за базисними цінами на аналогічні матеріали, вироби та конструкції, але не вище від граничних цін, зумовлених Держбудом України (додаток до листа від 09.03.1999 р. № 7/177).

Контроль за ціноутворенням у будівництві здійснює Державний комітет з будівництва, архітектури і житлової політики України (ст. 12 Закону України "Про ціни і ціноутворення"), тому експерти під час визначення вартості виконаних будівельно-монтажних робіт керуються державними будівельними нормами та рекомендаціями Держбуду України.

При проведенні даного виду експертиз найбільш обґрунтованими доказами є дані контрольного обмірювання фактично виконаних робіт, технічні звіти (форма М-29), а також дані результатів лабораторних досліджень.

Корзілов В.Ю. наводить класифікацію помилок і порушень чинного порядку визначення вартості будівельних робіт, до яких належать:

- завищення фізичного обсягу робіт у явному вигляді (внесення недостовірних даних по об'єму у актах форми КБ-2в;
- завищення обсягу робіт у прихованому вигляді (установка інвентарних риштувань тощо);
- неправильне застосування норм РЕНК, РЕНКр (подвійне завищення цін)
- завищення поодиноких розцінок (завищення ціни на окремі матеріали);
- порушення загального порядку визначення вартості (завищення поточних цін за оренди машин, трудовитрат);
- порушення порядку визначення вартості, тверда ціна (відповідність вартості, договірна ціна);
- порушення обліку і звітності, динамічна ціна (прямі витрати, супутні втрати, бух. облік) [4, с. 351].

Окремі дослідники встановили, що проблемними питаннями, з якими стикаються будівельно-технічні експерти, є такі: які будівельні роботи та у який термін повинні були виконуватись; який обсяг будівельних робіт і у який термін фактично виконані; обґрунтованість перенесення будівельних чи ремонтних робіт; характер розрахунків між замовником і підрядником щодо виконання будівельних робіт; порядок одержання та витрачання грошових коштів за цільовим призначенням згідно з умовами договору; чи було нецільове використання грошових коштів з приводу виконання будівельних робіт і на які цілі фактично витрачені кошти; чи було фактичне завищення обсягу будівельних чи ремонтних робіт; чи були повернуті невикористані грошові кошти до Державного бюджету; чи відповідає сума отриманих коштів підрядником з Державного бюджету обсягу виконаних ним будівельних робіт тощо [5, с. 8].

Основними проблемними питаннями з проведення експертами будівельно-технічної експертизи є обстеження представлених до огляду обсягів, фактично зазначених як виконаних будівельних робіт (перенесення комунікацій, земельні роботи, які фактично не проводились) або ремонт окремих конструктивів різних об'єктів, не прив'язаних до цієї адреси, недопущення експерта до об'єкта дослідження, ненадання експерту відповідних документів тощо.

Висновки. Основними проблемними питаннями щодо висновків будівельно-технічної експертизи є визначення фактично виконаних робіт, які повинні відповідати обсягам, зазначеним у проектно-кошторисній документації та актах приймання робіт, на підставі яких проведено розрахунки між бюджетною установою (замовником) і будівельною організацією (підрядником) щодо проведення останньою капітального будівництва або ремонту об'єктів за кошти Державного бюджету.

Основними проблемними питаннями з проведення будівельно-технічної експертизи є обстеження пред'явлених до огляду обсягів фактично зазначених, як виконані будівельні роботи (перенесення комунікацій, земельні роботи, які фактично не проводились) або ремонту окремих конструктивів різних об'єктів, не прив'язаних до цієї адреси, недопущення експерта до об'єкта дослідження, ненадання експерту відповідних документів тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про Порядок затвердження титулів об'єктів, будівництво яких здійснюється із залученням бюджетних коштів, коштів державних підприємств, установ та організацій, а також кредитів, наданих під державні гарантії. Постанова Кабінету Міністрів України від 8 вересня 1997 р. № 995 [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua>. (дата звернення 15.03.2023).

2. Бюджетний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 50–51, ст.572) [Електронний ресурс]. – URL: <http://zakon4.rada.gov.ua> (дата звернення 16.03.2023).

3. Основи судової експертизи: навч. посіб. Для фахівців, які мають намір отримати або підтвердити кваліфікацію судового експерта: Л. М. Головченко, А.І. Лозовий, Е.Б. Сімакова-Єфремян. Х.: Право, 2016. 728 с.

4. Корзілов В. Ю. Спрощений метод розрахунку суми завищення вартості будівельних робіт як метод експертних досліджень у практичній діяльності НДІСЕ. Криміналістика і судова експертиза // Міжвідомчий наук.-метод. вісник. Вип. 59/ відп. ред. І.І. Ємельянова. К.: Міністерство юстиції України, 2014. С. 342-347.

5. Пампук Г. Особливості будівельно-технічної експертизи //Громадсько-правовий тижневик «Іменем Закону» № 37(5943) 11 вересня 2014. С. 8-9.

Напряг № 10
Міжнародний досвід і перспективи розвитку
судово-експертної діяльності

Патвакан Восканян

*кандидат химических наук, заместитель директора по научной работе
«Национального бюро экспертиз» Национальной академии наук Республики
Армения, г. Ереван, Республика Армения*

Лиля Авоян

*магистр филологии и переводческого дела, главный специалист отдела
информационного обеспечения «Национального бюро экспертиз» Национальной
академии наук Республики Армения, г. Ереван, Республика Армения*

**ЯЗЫКОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ СУДЕБНО-ЭКСПЕРТНОГО ПЕРЕВОДА И ИХ
ПРАКТИЧЕСКОЕ РАЗРЕШЕНИЕ**

Вовлеченность Республики Армения (РА) в интеграционные процессы с Евросоюзом, а также полученное РА в 2009 году приглашение о присоединении к программе Евросоюза “Восточное партнерство” создали благоприятные предпосылки для целенаправленной работы коллектива “Национального бюро экспертиз” Национальной академии наук Республики Армения (НБЭ РА) по вступлению в Европейскую сеть судебно-экспертных учреждений (ENFSI). Необходимо отметить, что членство с 2011 года в ENFSI позволило НБЭ РА на постоянной основе мониторить современные научно-методические решения, быть в курсе разрабатываемых руководств по наилучшим практикам и т.д. Более того, участие экспертов НБЭ РА в рабочих группах ENFSI по основным видам судебно-экспертной деятельности позволило всемерно содействовать реализации на практике одной из функций организации прописанной в Уставе, а именно локализации, апробации и тестированию наиболее востребованных в европейских судебно-экспертных институтах методик и технологий с целью обеспечения, как единства методологии судебно-экспертных исследований в РА, так и повышения качества экспертиз, назначаемых уполномоченными органами. Однако, в процессе внедрения в судебно-экспертную практику РА, получивших широкое распространение в Евросоюзе, новейших научно-практических методов возникли проблемы перевода англоязычных текстов на армянский язык [1].

В частности, ряд пробелов существующих в настоящее время по учёту особенностей перевода специализированных текстов в РА, к примеру интерпретация профессиональной терминологии, позволяющая избегать двусмысленных толкований, а также сохранность, по возможности переводимого

текста вне зависимости от его категории, породили серьезные юридические коллизии, с которыми приходится сталкиваться в судебно-экспертной практике.

Рассматривая в первую очередь категорию научно-методических текстов используемых в ходе проведения судебно-экспертных исследований необходимо отметить, что данную категорию текстов следует отнести к деловому стилю и поэтому при переводе думается необходимо руководствоваться точным и логическим изложением информации.

С учетом специфических свойств письменного перевода терминов используемых в судебно-экспертной деятельности специалисты сходятся во мнении, что важнейшим условием является гарантированное обеспечение достоверности перевода и его верность оригиналу [2, 3]. С другой стороны, принимая во внимание наличие в переводимых судебно-экспертных англоязычных текстах узкоспециализированных терминов, в ряде случаев, по нашему мнению, нет необходимости в дословном переводе-достаточна их идентификация, поскольку как известно, любой перевод не является стопроцентно адекватной передачей на другой язык и по выражению Сервантеса скорее напоминает рисунок ковра, вывернутого наизнанку [4].

Анализируя заявленный выше подход представляется наиболее подходящим использовать понятие эквивалентности, которое согласно Джоди Бирна трактуется не как определенная разновидность конкретных соответствий, а как равноценность в целом, как объективно прослеживаемую взаимответственность между оригиналом и переводом (данное понятие по мнению Джоди Бирна, приближается к понятию адекватности) [5]. Следовательно, по всей вероятности, стремление, при необходимости, мыслить категорией контекста, позволит обеспечить функциональную адекватность использования того или иного эквивалента

Если мы обратимся к данному вопросу, в свете опыта накопленного в Республике Армения, то увидим, что Республика Армения, ратифицировав Европейскую конвенцию по правам человека в 2002 году, постепенно начала формировать институт переводчика. Для начала следует обратиться к Гражданско-процессуальному кодексу Республики Армения (далее, ГПК РА) [6]. В статье 7 ГПК РА “Язык судопроизводства” определяется, что судопроизводство по гражданским делам ведётся на армянском языке. Лица, участвующие в рассмотрении дела имеют право выступать в суде на их предпочтительном языке, если обеспечивается перевод на армянский язык (ГПК РА ст.7, ч.2). Однако, как показывает опыт правовой защищенности участников гражданского, уголовного, административного процессов в РА, в определённых случаях, и их, к сожалению, немало, не всегда достигается надлежащий уровень перевода, что обуславливается необходимостью наличия специалиста в особой предметной области, то есть переводчика, который должен не просто владеть разговорной речью, но и обладать навыками юридического перевода. Это положение обусловлено тем, что юридический перевод обладает своими особенностями, специфическими

терминами и формулировками, которые зачастую сложны для понимания человека без юридического образования [7]. Кроме того, не во всех языках существуют аналоги юридических терминов, либо переводчик не обладает такими знаниями, что вызывает большие трудности для перевода, так как в таком случае необходимо объяснение понятия юридического термина. Небезынтересно отметить, что одной из сложностей, с которой сталкивается переводчик армянского языка, является наличие неологизмов, которые активно возникают в языке из-за политических, экономических и юридических изменений, а также с развитием науки и техники. Любопытно, что в отличие от других языков армянский не заимствует слова из других языков, а создает свои термины. В некоторых случаях на смену терминам, использовавшимся во времена Советского Союза, приходят слова, употреблявшиеся в далёком прошлом [8].

Подытоживая вышеизложенное, можно сказать, что данный вопрос мало изучен и требует дальнейшей проработки. Вследствие этого, при формировании теоретических, и что жизненно важно, практических навыков и умений, для перевода с английского языка на армянский и с армянского на английский язык, на наш взгляд, необходимо обратить внимание на:

- формирование и использование глоссария/словаря юридических терминов, то есть необходима разработка терминологического глоссария/ словаря и руководства по стилистике;

- применение методик перевода специальных текстов, в частности юридических документов, инструкций, руководств и т.п.;

- выработку и применение типовых решений в процессе осуществления перевода юридической литературы и документации.

Таким образом, одной из актуальных и общих задач, стоящих перед учеными, исследователями и судебными экспертами Республики Армения, является совершенствование понятийно-терминологического аппарата судебной экспертизы в соответствии с реалиями современного времени.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Володина Д.В., Юрьева Ю.С. Трудности перевода текстов по специальности//International journal of Humanities and Natural Sciences. 2019. -vol. 12-2(39). P. 187-190.

2. Киндеркнехт А.С. Особенности перевода юридических текстов//Ученые записки Орловского государственного университета. 015. № 5 (68). С.123-127.

3. Анохин Д.А., Севостьянова Е.Б. Особенности англо-русского перевода в юридической сфере. Молодой ученый. 2019. №4 (242). С.435-437.

4. Паршина Т.В. О некоторых вопросах практики перевода специальных текстов. Молодой ученый. 2016. № 16(120). С.511-513.

5. Княжева Е.А. Оценка качества перевода: проблемы теории и практики.

Вестник Воронежского государственного университета. 2010. № 2. С.190-195.

6. Гражданский процессуальный кодекс Республики Армении (01.01.1999г., №247), ред.от 07.05.2015.

7. Elmarije K. van Straalen, Christianne J.de Poot, Marijke Malsch, Henk Elffers. The interpretation of forensic conclusions by criminal justice professionals: The same evidence interpreted differently//Forensic Science International journal . 2020. vol.313. P.1-11.

8. Егиазарян К.Т. Особенности перевода фразеологических единиц с русского языка на армянский язык. Вестник Курганского государственного университета. 2019. № 2(53). С.27-30.

Вікторія Левченко

*кандидатка юридичних наук, доцентка Центральноукраїнського інституту
Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом», м. Кропивницький, Україна*

ВПРОВАДЖЕННЯ СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ ОРГАНІЗАЦІЇ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Важко не погодитися з тим, що Україні слід наслідувати лише найпередовіший зарубіжний досвід правового регулювання судово-експертної діяльності, але з урахуванням національних особливостей. Також, судова експертиза охоплює значну кількість наукових дисциплін та актуальних проблем фахової науки, тому вирішувати поставлені завдання ресурсами лише однієї установи складно, і лише співпраця може дати користь для розвитку такої науки [1, с. 179–182]. Водночас підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, яка набула чинності 1 вересня 2017 року, визначило вектор напрямку розвитку всієї країни та її окремих інституцій, якісно новий формат відносин між Україною та ЄС на основі принципів «політичної асоціації та економічної інтеграції» та слугує стратегічним орієнтиром для системних соціально-економічних реформ в Україні.

Кожна окрема країна має свої особливості в організації та проведенні судово-експертної діяльності. Хоча загалом в європейських країнах поширені дві основні організаційні форми судово-експертного дослідження:

спеціальні (професійні) установи;

окремі спеціалісти — судові експерти (наприклад, існує практика Institute for Vereidigde Experts, тобто проведення експертиз доручається спеціалістам, які склали присягу та отримали ліцензію на право проведення судових експертиз).

В європейських країнах діють принципи гарантування незалежності експерта, які орієнтуються не на відомчу приналежність експерта, а на наявність спеціальних знань, необхідних для вирішення завдань судової влади, використання принципу змагальності експертів, яких залучають зацікавлені сторони, забезпечення дотримання процесуальних та інших принципів, необхідних для того, щоб судова система була справді незалежною, об'єктивною та кваліфікованою. Водночас наявність приватного спеціалізованого інституту в країнах ЄС є не лише однією із гарантій забезпечення законних прав і свобод громадян та суспільних інтересів, а й дозволяє значно скоротити бюджетні витрати на утримання державних спеціалізованих закладів. Одним із найважливіших елементів успішної інтеграції України до ЄС є досягнення певного ступеня узгодженості між законодавством нашої країни та правовими нормами ЄС щодо використання спеціальних знань у судовому процесі [2, с. 184].

Заслуговує на увагу досвід Великої Британії, де в структурі Міністерства

внутрішніх справ працює The Forensic Service (ФСС) – ключовий орган у роботі поліції Великобританії з розслідування, виявлення та запобігання злочинам. Співробітники ФСС беруть участь у слідчих, оперативних та розшукових заходах, проводять розслідування та дослідження для 43 регіональних підрозділів поліції Англії та Уельсу, а також Королівської прокуратури, митної й акцизної служб та інших правоохоронних органів. Сервіс надає послуги приватним компаніям в країні та за кордоном; активно співпрацює з правоохоронними органами понад 35 держав [3]. Крім того, для проведення окремих видів досліджень (наприклад, експертиза документів) є можливість залучати спеціалістів приватних криміналістичних лабораторій. Водночас слід зазначити, що у Великій Британії експерта, як правило, запрошує одна зі сторін у справі (обвинувачення чи захист) для проведення розслідування чи дослідження.

Великобританія є однією з країн, яка стала на шлях скасування монополії на проведення судово-медичних експертиз державними судово-експертними організаціями [3]. Слід зазначити, що статус експертів у Північній Ірландії та Шотландії відрізняється від статусу в Англії та Уельсі з точки зору кращого доступу до експертних висновків та документування експертних висновків і пов'язаної інформації. У Шотландії експертні показання можуть бути надані лише усно під час допиту експерта. Письмовий звіт експертизи є повідомленням щодо того, що експерт буде говорити пізніше. В Англії письмове повідомлення направляється до суду. Усі документи, на які посилаються сторони, необхідно надати до суду.

Враховуючи, що національне судово-експертне розслідування не може існувати ізольовано, лише в межах окремої держави, важливою є міжнародна співпраця експертно-криміналістичних установ з метою обміну досвідом з урахуванням сучасних досягнень науки і техніки та створення спеціалізованих напрямків. Судово-експертні інститути України обрали шлях приєднання до міжнародних судово-експертних інститутів, що дозволяє покращити кадровий супровід. Створення міжнародних мереж судово-експертних установ свідчить про зацікавленість держави у взаємодії та зміцненні міжнародного співробітництва у сфері судово-медичної експертизи з метою досягнення передового рівня проведення судових експертиз у інших країнах та відповідності міжнародним стандартам якості їх проведення.

Зазначимо, що існують дві великі міжнародні асоціації судово-експертних установ: європейська та азіатська. Європейська мережа судово-експертних установ (ENFSI) існує з 1995 року. До неї входять 53 судово-експертні установи. Азіатська судово-експертна мережа (ANFS) існує з 2008 року і об'єднує 6 установ.

Європейська мережа судово-експертних установ (ENFSI) — це спільнота європейських судово-експертних установ, які переслідують некомерційні цілі. Метою асоціації ENFSI є сприяння науці та дослідженням у галузі криміналістики; міжнародне співробітництво у сфері судової експертизи; якість експертних досліджень та компетентність судових експертів; навчання та підготовка судових експертів.

Нині до складу ENFSI входять три судово-експертні організації України – Київський науково-дослідний інститут судових експертиз, Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України та Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз імені заслуженого професора Бокаріуса М.С.

Здійснення інтеграції судово-експертної діяльності завжди призводить до гармонізації та вдосконалення національного експертного законодавства, до поглиблення теоретичних основ судово-експертної діяльності, до розробки єдиних методичних рекомендацій щодо різних видів експертиз, до отримання міжнародного визнання висновки експертів у цілому, подальший розвиток судово-експертної діяльності та підвищення професійної кваліфікації працівників судово-експертних установ.

Крім того, відповідно до Закону України «Про судові експертизи» державні спеціалізовані установи, що здійснюють судову експертизу, мають право встановлювати міжнародні наукові зв'язки з установами судової експертизи, криміналістики тощо інших держав, проводити спільні наукові конференції, симпозиуми, семінари, обмін стажистами, наукова інформація та друковані видання, а також спільні публікації в галузі судової експертизи та криміналістики [4].

Таким чином, національна судова експертиза не може існувати ізольовано, лише в межах окремої держави. Тому важливою є міжнародна співпраця судово-експертних установ з метою обміну досвідом з урахуванням сучасних досягнень науки і техніки та створення спеціалізованих напрямів. Судово-експертні установи України обрали шлях приєднання до міжнародних судово-експертних установ, що дозволяє вдосконалити судово-експертну діяльність в Україні. Вектор євроінтеграції вимагає запозичення світових стандартів у сфері судової експертизи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Пампуха Г. Г. Щодо перспектив розвитку міжнародної судово-експертної діяльності. Актуальні питання стандартизації судово-експертного забезпечення правосуддя в Україні. Перспективи розвитку : мат. міжнар. наук.-практ. конф., присв. 105-річчю судової експертизи в Україні та 95-річчю з дня народження академіка М.Я. Сегая (м. Київ, 4–5 липня 2018). Київ : КНІСЕ Мінюст. України, 2018.
2. Тополя Р. Зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання експертно-криміналістичних досліджень транспортних засобів. Підприємство, господарство і право. 2019. № 6.
3. Скрипник М. Світовий досвід у судово-експертній діяльності / Експертно-дослідна служба України : сайт. URL: <https://ua-expert.com/ua/news/svitoviy-dosvid-u-sudovo-ekspertniydiyalnosti> (дата звернення: 02.03.2023).
4. Про судову експертизу : закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

Юрій Мороз

начальник сектору дактилоскопічних досліджень відділу криміналістичних видів досліджень Луганського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Дніпро, Україна

Альона Ясенюк

судова експертка сектору дактилоскопічних досліджень відділу криміналістичних видів досліджень Луганського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Дніпро, Україна

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ У ДАКТИЛОСКОПІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Сліди дактилоскопічного походження, як відображення особливостей рельєфу шкіри рук людини, а також унікальні властивості папілярних узорів, їх індивідуальність, неповторність, та незмінність з давніх часів цікавили людство. Відбитки пальців обох рук, як метод реєстрації злочинців, вперше почали застосовувати у Великій Британії у 1895 році. Вже через рік її ввели на всій території Британської Індії, у 1901 році - в Англії, у 1903 році - в Німеччині. В подальшому з метою боротьби зі злочинністю дактилоскопічна реєстрація була впроваджена в Угорщині, Данії, Італії, Нідерландах [1, с. 155].

Розвиток дактилоскопії має доволі давню історію, він безпосередньо пов'язаний із науково-технічним прогресом та технологічними здобутками людства. Сліди дактилоскопічного походження є джерелом цінної криміналістичної інформації про особу, що їх залишила. На сьогодні технічний прогрес дав змогу упорядкувати й систематизувати дактилоскопічну інформацію шляхом створення автоматизованих дактилоскопічних систем [5, с. 61-62].

Важливим сховищем і джерелом надходження фактичних даних (актуальної криміналістично-значущої інформації) та різноманітних довідникових відомостей є централізовані обліки, картотеки, колекції, бази даних органів поліції та експертних установ України. Рациональне використання актуальної криміналістичної інформації, з урахуванням її обсягу й різноманітності, можливе тільки в межах належного функціонування інформаційно-пошукової системи, що забезпечує накопичення, опрацювання, збереження і швидкий пошук такої інформації. Однією з складових інформаційно-пошукової системи є дактилоскопічний облік Експертної служби МВС. Дактилоскопічний облік складається з дактилокарт, а саме: масиву дактилокарт невідомих трупів; безвісно зниклих осіб і осіб, яких було піддано дактилоскопіюванню та слідотек (реєстраційних карт слідів рук, вилучених під час оглядів місць подій за фактами нерозкритих злочинів та безвісно зниклих осіб). Дактилоскопічний облік здійснюється за допомогою дактилоскопічних карток, які містять пальцеві відбитки кожної руки певної особи. Тому якість дактилокарт які

надходять до АДІС і для проведення дактилоскопічних експертиз на даний час найбільш актуальна проблема [2, с. 300].

Проблеми якості, які виникають під час застосування традиційних методів дактилоскопіювання та проведення дактилоскопічних досліджень, можуть певною мірою бути вирішені новими перспективними методами, наприклад, за допомогою дактилоскопічних сканерів. Такі сканери успішно застосовуються під час оформлення та видачі біометричних паспортів, при користуванні смартфоном, аутентифікації осіб за відбитками пальців рук для доступу до відповідних приміщень.

В підрозділах Національної поліції України також почали використовувати дактилоскопічні сканери, для більш оперативного розкриття, об'єктивного та всебічного розслідування злочинів, а також для встановлення осіб невідомих трупів. Одним з багатьох позитивних прикладів ефективного використання в практичній діяльності правоохоронцями дактилоскопічного сканера можна навести факт звернення до працівників карного розшуку поліції Донеччини колег з м. Коростеня Житомирської області. В одному з міських мікрорайонів у затопленому кар'єрі ними було виявлено труп невідомого чоловіка з ознаками насильницької смерті. Через те, що загиблий тривалий час перебував у воді, неможливо було отримати відбитки його пальців рук за допомогою дактилоскопічної фарби. Вбивці позбавилися тіла та знищили всі особисті речі, які б могли вказувати на особу жертви. І тут допомогли колеги з Донеччини. За допомогою дактилосканера, відсканували папілярні узорі пальців рук трупа та перевірили за дактилоскопічними обліками Експертної служби МВС. За результатами перевірки житомирські оперативники змогли ідентифікувати особу потерпілого, що в подальшому сприяло у стислі строки з'ясувати всі обставини скоєного кримінального правопорушення та встановити особу, що скоїла тяжкий резонансний злочин [3].

У країнах Західної Європи та США постійно поповнюються дактилоскопічні колекції й удосконалюються системи автоматичної дактилоскопічної ідентифікації. За допомогою технології безконтактного дактилоскопіювання техніки-криміналісти, судово-медичні експерти та співробітники поліції можуть швидко й легко порівняти відбитки пальців на місці злочину з розширеною віртуальною базою даних. Крім того, використання такої технології дозволяє дослідникам отримати просто на місці злочину відбитки пальців високої якості, без забруднення.

Як приклад новітніх технічних засобів у галузі дактилоскопії можна назвати використання автоматизованої дактилоскопічної системи «EVISCAN». Ця інноваційна високотехнологічна робоча станція, розроблена в Німеччині, дозволяє експертам виявляти, покращувати якість і зберігати в цифровому вигляді невидимі та маловидимі відбитки пальців рук. Відповідний пристрій працює з відбитками без фізичного контакту та без використання хімічних речовин. Відбитки пальців

скануються й передаються в установлене програмне забезпечення для підвищення якості зображення. Речовини, відбитки пальців та ДНК на сто відсотків залишаються в їх первинному стані й можуть бути в подальшому повторно досліджені навіть через кілька років по тому [4, с. 61-62].

В США активно впроваджують систему ідентифікації наступного покоління NGI (Next Generation Identification), яка поєднує в один комплекс різноманітні підходи до ідентифікації особи: дактилоскопічний, фотографічний (по фотозображенням) та за райдужною оболонкою ока.

Однією із сучасних тенденцій у роботі з відбитками пальців і долонь рук є вдосконалення методики дослідження не лише безпосередньо папілярних візерунків, але й потожирової речовини, з якої ці візерунки складаються. Перспективними вважаються використання куркуміну та люміцину для обробки пальцевих відбитків.

Куркумін – це поліфенол, який міститься в корені куркуми – достатньо розповсюдженої спеції, яка використовується в кулінарії сотні років. Учені з Університету Шеффілд Халлам (Велика Британія) вважають, що ця речовина, використана під час мас-спектрометричного дослідження, може допомогти в аналізуванні молекулярних складових відбитків пальців. Таким чином, досліджуються не самі відображення папілярних ліній на слідосприймальному об'єкті, а потожирова речовина. Винайдений Сімоною Франсезе спосіб отримувати хімічну інформацію з потожирової речовини може допомогти, встановити такі дані, як стать особи, що залишила відбитки, й визначити, чи мала вона справу з наркотичними засобами і якими саме. Технології не складні в опануванні та мають невелику вартість витратного матеріалу.

Люміцин (Lumiscyano™) – швидший, кращий і дешевший засіб виявлення маловидимих слідів рук, розроблений групою вчених у Лабораторії супрамолекулярної та макромолекулярної фотофізики та фотохімії (Париж, Франція). Завдяки флуоресцентному барвнику – теразину, що входить до його складу, він дозволяє «підсвічувати» відбитки пальців на непористих або напівпористих поверхнях.

Значною перевагою виявлення слідів за допомогою люміцину є те, що він, на відміну від його аналогів, не є токсичним і залишає сліди придатними до подальшого дослідження ДНК. Цей засіб пройшов апробацію в підрозділах французької поліції та жандармерії, Скотланд-Ярді та ФБР [4, с. 63-64].

Таким чином, на нашу думку використання традиційних методів при дослідженні слідів дактилоскопічного походження в Україні на сьогоднішній день переважає. Сьогодні Україна перебуває в умовах війни, і навіть попри це проводиться робота з вдосконалення вже наявних дактилоскопічних обліків, впроваджується все більш широке використання дактилоскопічних сканерів та

інших технологій, які пришвидшать роботу органів внутрішніх справ направлену на повне, всебічне проведення досудового розслідування нерозкритих злочинів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Чудінова А.В. Використання дактилоскопічної інформації: передовий досвід країн світу та перспективи розвитку в Україні / А.В. Чудінова //Криміналістичний вісник. 2011. № 2 (16). С. 157.
2. Криміналістика (курс лекцій): навчальний посібник. М.Ю. Будзієвський, О.В. Лускатов, І.В. Пиріг та інш. Д.: Дніпроп. Держ.ун-т внутр. Справ, 2013. 397 с.
3. Коростень TODAY. Онлайн видання. Труп у кар'єрі під Коростенем: правоохоронці встановили особу загиблого, допомоги донецькі колеги. URL: <http://surl.li/hxprom> (дата звернення:15.03.2023).
4. Лапта С.П. Перспективні напрями розвитку дактилоскопії в зарубіжних країнах. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2017. № 3 (78). С. 66.
5. Разумов Э.А. Практическое руководство по криминалистике: учеб.-практ. пособ. Э.А. Разумов; под ред. И.П. Красюка. ООО «Элит Принт», 2011. 465.

Оксана Мочebroда

старша судова експертка групи економічних досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Волинського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Луцьк, Україна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В ГАЛУЗІ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Згідно до розділу IV «Міжнародне співробітництво в галузі судової експертизи» Закону України «Про судову експертизу», у статтях 22 і 23 розглянуто порядок проведення судових експертиз за дорученням правомочної особи чи органу іноземної держави, а також залучення для спільного проведення судових експертиз фахівців інших держав. У статті 24 передбачено можливість міжнародного співробітництва державних судово-експертних установ у сфері не тільки практичної, а й наукової діяльності [1].

Разом з тим, в умовах військової агресії зростає необхідність захисту інтересів держави, прав і свобод громадян в міжнародних судах, що в свою чергу підвищує практичне значення науково-обґрунтованих вітчизняних та міжнародних судових експертиз.

Основа чинної нормативно-правової бази, що регламентує судово-експертну діяльність, складають: Закон України «Про судову експертизу», Кримінальний процесуальний кодекс України, Кодекс адміністративного судочинства України, Господарський процесуальний кодекс України.

До міжнародних нормативних актів, зокрема, відносяться:

- багатосторонні міжнародні договори з питань боротьби зі злочинами міжнародного характеру, які регламентують окремі питання залучення експертів до вирішення поставлених завдань;

- багатосторонні міжнародні договори, що регламентують права і свободи людини;

- багатосторонні міжнародні договори з питань міжнародної правової допомоги та інших форм міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні, які визначають проведення судової експертизи у порядку міжнародної правової допомоги, залучення експертів до суду іноземної держави, проведення допиту експерта за допомогою відео- та телефонної конференції;

- двосторонні міжнародні договори з питань міжнародної правової допомоги та інших форм міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні (регламентують проведення експертиз, допит експертів у кримінальному провадженні у порядку міжнародної правової допомоги) [2, с. 259].

Національна судова експертиза не може існувати тільки в межах окремої держави. Так, спеціалізовані установи та служби, що виконують судові експертизи, користуються правом встановлювати міжнародні наукові зв'язки з установами судових експертиз і криміналістики інших держав, проводити спільні наукові конференції, симпозіуми, семінари, обмінюватися стажистами, науковою інформацією і друкованими виданнями та здійснювати спільні видання в галузі судової експертизи і криміналістики.

На сьогодні функціонує п'ять міжнародних судово-експертних мереж, які об'єднують наукові резерви судово-експертних установ різних держав:

- Європейська мережа судово-експертних установ (ENFSI), що існує з 1995 року;
- Південноафриканська регіональна мережа судово-експертної науки з 2008 року, що включає весь африканський регіон;
- Азіатська мережа судово-експертних наук, яка існує з 2008 року;
- Трасологічна судово-експертна природоохоронна мережа, що існує з 2006 року, яка є неурядовою організацією для надання допомоги у проведенні судових експертиз у справах про злочини проти дикої природи і для збереження біологічного розмаїття флори і фауни;
- Міжнародна судово-екологічна експертна мережа теж існує з 2008 року для сприяння судовим експертам у галузі екології і спеціалістам розслідування екологічних правопорушень [3, с. 130].

На сьогодні до ENFSI входить лише три судово-експертних установи України – Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України, Київський науково-дослідний інститут судових експертиз, Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз ім. Засл. Проф. М.С. Бокаріуса.

Створення міжнародних мереж судово-експертних установ є свідченням зацікавленості держав у взаємодії і посиленні міжнародного співробітництва у галузі судової експертизи з метою досягнення передового рівня проведення судових експертиз і відповідності якості їх проведення міжнародним стандартам.

Серед основних напрямків діяльності судово-експертних установ України у сфері міжнародного співробітництва провідні сучасні науковці, насамперед, виокремлюють:

- напрямок наукової роботи з основних проблем судової експертизи;
- удосконалення існуючих та створення нових методів та методик судової експертизи, їх стандартизація та валідація;
- обмін досвідом експертної практики та підготовка кадрів.
- врахування сучасних досягнень науки і техніки;
- виключення дублювання науково-методичного забезпечення регіонального розподілу завдань між судово-експертними установами;
- створення профільних експертних напрямів [4, с.142].

Зростання кількості тяжких міжнародних злочинів вимагає тіснішої співпраці між державами в їх розслідуванні. Тому доцільним напрямком для його змін є формування правового підґрунтя для прискорення інтеграції міжнародного досвіду судово-експертної роботи в діяльність вітчизняних експертів. Таким чином, важливо, щоб кожній державі були доступні методи експертних досліджень, які застосовуються в інших державах. Саме міжнародна співпраця надає ряд переваг в сфері судово-експертної діяльності, сприяє запровадженню в Україні досвіду використання спеціальних знань у встановленні і розслідуванні кримінальних правопорушень, в тому числі в умовах військової агресії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України від 25.02.1994 № 4038-ХІІ «Про судову експертизу». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 23.02.2023).
2. Лопата О. А. Міжнародне співробітництво експертної служби МВС України. Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика) № 2-3 (6-7) 2017. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua> (дата звернення: 23.02.2023).
3. Клименко Н. І. Міжнародне співробітництво судово-експертних установ / Н. І. Клименко, О. А. Купрієвич // Вісник кримінального судочинства. – 2015. – № 4. URL: <http://vkslaw.univ.kiev.ua> (дата звернення: 23.02.2023).
4. Яценко І.І. Загальна характеристика міжнародного співробітництва в галузі судової експертизи: адміністративно-правовий аспект. Наукові записки. Серія: Право. 2019. Випуск 7. Кропивницький, 2019. URL: <http://surl.li/hxpre> (дата звернення: 23.02.2023).

Віталій Тищенко

*завідувач сектору досліджень зброї відділу криміналістичних видів досліджень
Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС
України, м. Харків, Україна*

Олексій Кожевніков

*завідувач відділу досліджень у сфері інформаційних технологій Харківського
науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України,
м. Харків, Україна*

ПИТАННЯ АТЕСТУВАННЯ У СПЕЦІАЛЬНИХ ЗВАННЯХ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ СИСТЕМИ МВС УКРАЇНИ, ВРАХОВУЮЧИ ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Розбудова правової системи в країні є важливим елементом розвитку суспільства і демократії. Правова система визначає права та обов'язки громадян, регулює відносини між людьми, установами та органами влади, забезпечує захист прав і свобод громадян. Важливою складовою правової держави є реформування законодавства, що полягає у створенні нового законодавства, або реформування діючого. Законодавство повинно відповідати потребам сучасного суспільства та забезпечувати захист прав громадян та держави.

У демократичній правовій державі судовий експерт є важливим фахівцем у кримінальному процесі, який забезпечує незалежну та об'єктивну оцінку доказів при проведенні досудового розслідування та судового процесу. Він має високу кваліфікацію та досвід у виконанні спеціальних завдань, пов'язаних зі збором та аналізом матеріалів, що стосуються кримінального провадження.

Судовий експерт може допомогти вирішити питання про наявність протиправних дій, їх характер та обставини, які мають важливе значення для встановлення обставин справи та винуватості підозрюваного або обвинуваченого. Це можуть бути, наприклад, експертизи на предмет виявлення слідів насильства, зброї, наркотиків, отруйних речовин тощо.

У разі потреби, судовий експерт може бути запрошений на судове засідання, де він зможе надати роз'яснення щодо своїх висновків висновки, що стосуються його експертизи. Це забезпечує сторонам у справі можливість ознайомитися з доказами, що мають значення для вирішення справи, та може допомогти суду прийняти обґрунтоване рішення.

На теперішній час в умовах повномасштабної війни виникає питання щодо можливої належності експерта до поліцейських підрозділів. Якщо взяти за приклад досвід європейських країн таких, як Німеччина, Великобританія, Литва тощо, то експерти-криміналісти одночасно є офіцерами поліції, на нашу думку це є досить

цікавим рішенням, тому що на теперішній час, при розгляді структури Міністерства внутрішніх справ України (далі – МВС) – Експертна служба МВС України є незалежним суб'єктом, яка не входить до складу поліції. З одного боку таке рішення вказує на підхід законодавця з того боку, що експерт, як процесуальна особа є повністю незалежна та не має бути залежна від мілітарного органу, з іншої точки зору експерт-криміналіст може бути задіяний при огляді місця події у разі вчинення певної категорії злочинів [3]. На нашу думку, у судових експертів системи МВС України додаткова гарантія їх трудової діяльності могла би бути їх служба в органах Національної поліції, тому що при проходженні служби на судового експерта будуть розповсюджуватись у майбутньому ряд гарантій передбачених у Законі України «Про Національну поліцію» [5].

Досвід зарубіжних країн, де правова система розбудовувалась на протязі тривалого часу вказує на те, що проходження служби в поліцейських підрозділів фахівців експертних підрозділів не впливає на якість кримінального процесу в цілому. Чинним Кримінальним процесуальним кодексом України передбачена можливість відводу експертом за наявності відповідних підстав [2].

Цікавим фактом є те, що у одній із таких потужних європейських країн, як Франція експертні підрозділи, взагалі підпорядковуються Міністерству оборони, тому що історично два поліцейських формування залучені до судово-експертної діяльності: Національна жандармерія та Національна поліція [4]. В Ізраїлі представники експертних підрозділів одночасно є й офіцерами поліції, що на нашу думку, позитивно впливає на сектор оборони та безпеки в цілому.

Отже, на нашу думку, враховуючи необхідність посилення сектору безпеки та оборони є доцільним включення Експертної служби МВС у систему Національної поліції на правах окремого Департаменту, таким чином при виконанні службових обов'язків, у разі необхідності, може користуватись повноваженнями поліцейського, тому що, до прикладу, в практичній діяльності при проведенні судово-балістичних, вибухо-технічних досліджень може виникати питання, щодо задіяння полігону в ході проведення експертного експерименту, але судовий експерт МВС при цьому не може самостійно доставити об'єкт дослідження на такий полігон, а лише у супроводі співробітників Національної поліції, що певним чином може гальмувати проведення експертизи. Також, враховуючи поведження експертів системи МВС із небезпечним предметами і речовинами у своїй діяльності, доцільним було б, щоб доступ до таких експертних досліджень мали саме співробітники поліції, які одночасно мали б процесуальний статус експерта. Тому можливе атестування судових експертів, наприклад, як поліцейських, що, на нашу думку, не буде мати негативних наслідків для кримінального процесу та буде позитивно впливати на посилення сектору безпеки та оборони.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 № 4038а-ХІІ. Дата оновлення 01.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення 12.03.2023).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. Дата оновлення 05.02.2023 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n656> (дата звернення 12.03.2023).
3. Міністерство внутрішніх справ України наказ від 03.11.2015 №1339 Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15#n14> (дата звернення 14.03.2023).
4. Гузела М., Канцір В. Зарубіжний досвід організації судово-експертної діяльності в процесі здійснення кримінального переслідування <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journalpaper/2019/sep/18385/21.pdf> (дата звернення 14.03.2023).
5. Закон України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 № 4038а-ХІІ. Дата оновлення 01.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення 12.03.2023).
6. Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 [Електронний ресурс]. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення 12.03.2023).

Напряг № 11

Питання вдосконалення навчання, професійної підготовки і підвищення кваліфікації фахівців експертних установ та працівників поліції

Olga Kataraga

Doctor of Law, Director of the National Center of Judicial Expertise of the Ministry of Justice of the Republic of Moldova, judicial expert of the highest category

Petr Petkovich

Deputy Director of the National Center of Judicial Expertise of the Ministry of Justice of the Republic of Moldova, judicial expert of the highest category

Vikoria Prisecaru

National Anti-corruption Center of the Republic of Moldova, forensic expert of the first category

OBSERVATIONS ON CURRENT FORENSIC EDUCATION IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

ABSTRACT. The problem of forensic training within the legal university education is quite current, as the last years have witnessed a so-called "crisis of criminology" both internally (Rep. Moldova), as well as international (Romania, Ukraine, Russia, etc.). In the article, the authors present an extensive analysis of the situation with the teaching of Criminology in educational institutions in the Republic of Moldova and the consequences of this state of affairs on the quality of detection and resolution of crimes. It is brought a scientific argument of the need to revise the study programs in higher education institutions with legal profile in the sense of optimizing the activity and increasing the quality of evidence acquired through scientific way and achieving the purpose of the criminal cases investigation process in prompt terms. In the conceptual plan, the directions for improving the structure and content of the university course of criminology are offered, at which the authors present scientifically substantiated arguments. At the same time, by way of conclusions are elucidated the necessary measures to be taken in the University forensic education, in order to efficiently capitalize the knowledge acquired through it.

Keywords: *judicial expertise, university curriculum, criminalistics, crime detection and resolution activity, technical methods and means, tactical procedures, information, trace.*

Topicality of the topic

It would not be correct to say about a "stagnation" of scientific research in the field of forensics, as long as we can list published monographs, reviews on them, articles on certain topics, speeches at conferences, etc., which would seem to provide a qualitative

breakthrough in the discovery and Prevention of crimes. However, in the current situation, the "updated" forensics is not only able to indicate the ADSC route (the activity of detecting and solving crimes), but also to ensure the training of professionals in power to move on the specified route.

Unfortunately, such "momentum", or at least a "jump", on this sector are not observed.

It would be a mistake to say that the field of forensics is stagnant or backward. It is enough to emphasize the serious work of world researchers on the development and application to the discovery of crimes of computer methods and programs, research in the digital field, elaboration of easily accessible forensic databases, etc. These, in line with the emergence of new specialties of judicial expertise: ecological, artificial intelligence, linguistics, heritage and many others, support throughout the judicial process and ensure the most objective evidentiary, the one obtained by scientific way. There are a lot of doctoral papers that support the maintenance and content of system databases, methodologies and approaches necessary for the preparation and performance of certain types of expertise, and so on.

We can easily continue to bring examples of this kind, but also what has been listed is enough to underline the fact that in forensics a solid positive dynamics of the development process persists, which offers real tools to the judicial process in order to successfully complete the ADSC route. However, although the successes achieved by forensics are important and fully correspond to the current requirements, being in itself based on the most modern achievements of contemporary Sciences, in practice we notice that most of those who apply them, have a first, fragmentary approach, and secondly, they cannot come away from the old vision of forensics and its field, especially the narrow perception of the category of "trace". It is worth mentioning, with great regret, that among them, too, lately we rarely see real professionals.

The question of the use of special knowledge in the judicial process, is still under discussion, even if it has a certain "seniority" in this regard. It is known that the diversity of human knowledge has no finality, respectively, and that of specialized knowledge is presented in a much wider spectrum than the traditional one known by the actors of the judicial process. Respectively, forensic education must always be approached in a development perspective in the sense that trained professionals can cope with the increasing "non-traditional" demands of the judicial process.

We considered it very important to approach in our study the area of interaction of forensic education and the activity of using special knowledge, including judicial expertise, both arising from the object of study of forensics - "discovery and investigation of crimes in order to find the truth" [1, p.28]. At the same time, this process is carried out by jurists and logically follows, that one of the basic disciplines of the training process in educational institutions with legal profile inevitably requires to be forensics.

Starting from the opinion, that "...there is no field of human activity in which one cannot reach at a certain moment, through the natural course of a case pending judicial resolution, the need for a specialized opinion" [2, p.2], we find, that in criminal cases,

inevitably comes to the need for specialized opinions on certain fields of Sciences, which can be offered only through specialized judicial expertise.

It is noted by many researchers of the field, and for real, that although the importance and usefulness of Forensics in the knowledge baggage of any jurist is absolutely obvious, we notice lately a passing of Forensics in the second plane as importance among the subjects of study in law faculties. On the other hand, even the study is quite brief, formal, forensics remaining apparently an activity somewhat shrouded in mystery, an “over-Specialty” , a “forbidden field” for some or “uninteresting” (in the sense of “non-profit”) for others [2, p.2]. In Rep. Moldova, for example, in some educational institutions the subject was switched to optional or the forensics course was omitted from the university curriculum of law studies, although in other states, doing the same, after a period of time they are making efforts to reintroduce it, even involving international bodies in this regard (Germany).

At the same time, in the present situation, in the conditions of the war in the neighboring country, which has obvious consequences all over the world, affecting most of our country, the problem of training criminalists becomes even more pronounced, given the increased importance of investigating new forms of crime.

Objectives of the work

Given the current situation of forensic education in the Republic of Moldova and the consequences of this state on the process of successful resolution of cases investigated in judicial processes, we consider it necessary to analyze the possibility of improving and redirecting the training process in this field in order to optimize the activity and increase the quality of evidence acquired through scientific way and to achieve the purpose of criminal cases investigation in prompt terms. With regard to the application of special knowledge in order to obtain scientific solutions in the investigation of cases, criminal investigation activities, special investigations, judicial expertise having as object the most diverse phenomena, things, facts, circumstances, etc., it is necessary to support solid technical-scientific and methodical assistance, starting with the detection, fixing and picking up traces, primary information, etc., so that the conclusions offered to be able to provide the judicial process pertinent expert opinions.

Material and methods of research

To achieve the expected goals, a set of general and special scientific methods of cognition was used. Initially, the dialectical method was used, according to which all the issues that are addressed in this article are presented in the aspect of the unity of their content and legal form. To deepen the conceptual apparatus, methods were used: logical-semantic, sociological (by studying official, scientific and bibliographic sources) - in the process of collecting and accumulating scientific information about the object of study; comparative – to establish similarities and differences in the legal provisions of several normative acts relating to the object of study and for their interpretation; legal logic-to the presentation of reasoning and the elaboration of proposals, in the context of the object of research. The research was carried out on the basis of the activity reports of the National

Center for judicial expertise of the Ministry of Justice of the Republic of Moldova from 2016-2022, normative acts and scientific literature in the fields concerned.

Results obtained, discussion

We will analyze the situation with training on forensics from the perspective of the judicial body and those who provide scientific support throughout the ADSC.

In the case of the judicial body, the training of those who have to perform justice is done within the university studies, in accordance with the curriculum in the forensic discipline. Following the analyses of the university curriculum for this discipline from several educational institutions in Rep. Moldova there is a lack of laboratory activities and a reduced number of hours for both lectures and seminars [3, p.4-5]. The given situation denotes an irresponsible attitude of decision - makers towards the process of studies, based on the essence of the forensic discipline – the art of discovering crimes – discipline absolutely necessary in the formation of the jurist, professional of the judicial process [1, p.7].

The judicial body must understand the essence and social significance of the activity it carries out, clearly become aware of the nature and interaction of legal facts, know the main problems of legal disciplines, see their relationship in a holistic system of legal information. The correct legal qualification of phenomena, events and circumstances, the adoption of legal decisions, as well as the identification and proof of the facts of committing crimes, the determination of measures for the responsibility of the perpetrators, the taking of appropriate measures to restore the violated rights and compensate for the damage – are activities without which the resolution of court cases is not conceivable. The capabilities of the individual to identify, explore and analyze the signs of the past event for the subsequent establishment of a legally significant fact, its criminal or non-criminal character, develop within the framework of teaching the university course of criminology.

In practice we have forensics courses, which have nowhere near set goals directed to train the student to solve specific problem situations in the field of detection and discovery of crimes by modeling them, as well as developing the capacity of independent forensic thinking, practical skills to obtain reliable information about the event and the actions taken. The implementation part of the courses does not take into account the need to study the results of the generalization of the practices of Case Research, Special Investigation, and judicial expertise activities, which are contained in the materials of criminal cases, including copies of reports of judicial expertise and minutes of criminal prosecution actions

Laboratory work is an indispensable part of the forensics course, since only through this activity can abstract-logical thinking develop and strengthen, that special type of cognitive activity, applicable in situations where there is a certain uncertainty, incomprehensibility and, again, when an intellectual impasse arises. Thinking in abstractions we are able to find what is in the surrounding reality and look for a definition for it. [4, p.2]. Thus, we convince ourselves, that this type of thinking is necessary for a professional to successfully go through the ADSC route.

Modern psychology constantly comes up with a lot of ways in the sense of effective training, so that the knowledge obtained can be successfully applied in practice. Practice is aimed at translating the received theory into reality, consolidating and applying it in order to gain experience. When a person uses these two methods in a complex way, of course, that and the result will be the expected one.

A problem of major importance is also the "retention", based on the content of the curriculum in the classical area of the forensic discipline taught in the university education. Although the well-established orientation of forensics towards the final category of the criminal process is attested, namely towards "evidence", a fact that really signifies the stability of the methodological bases, of becoming, developing and maintaining this science, it is necessary to approach in a broad sense the perception of the category of "trace".

The approach of the "trace" only from the position of "reflection", is not enough for the abstract perception of human reality. Human reality consists of reality and thinking, reality, in turn, being material. From the aspect of systemic mental activity, we need abstract initial data, which form and initiate the process of ascension from the abstract to the concrete. In the case of forensics, such initial abstraction is nothing more than the interaction of criminal activity (CA) and crime detection and resolution (ADSC).

The climb from the abstract to the concrete requires the determination of a mediator of these CA=ADSC processes. In the role of such a mediator should act category "trace". In the scientific literature, for a long time one has been operating with this category in its broad sense. Under the notion of Trace is no longer perceived only a material object, the trace being regarded as any modification of the initial state arising in the criminal field, as a result of the criminal action. In this context, the trace presents itself as a information, generated by the mentioned changes. Information, appearing at the end of CA, in the form of a code, which can be perceived by ADSC, provided that it has the ability to decode the form and content of Information [5, p. 97].

In other words, the interaction of CA and ADSC is carried out only if in the activity of the subject of ADSC the process of information is entered, that is, the conversion of the latter information (decoding).

The assertion that the subject of ADSC detects the trace only when he is able to decode the latter information, requires the undertaking of the next step of Ascension, namely the solution of the question by what means, in principle, the information can be constructed, which will ultimately lead to the solution of the main problem of the interaction of CA and ADSC –the reconstruction of activity and thinking in the criminal event that occurred.

From these positions, it is obvious that forensics appears as a science that detects, fixes, describes and explains the particularities of CA interaction with ADSC in the process of reconstructing the fact investigated, and on this foundation formulates norms and rules specific to this kind of activity and thinking, standing on the external reflexive position in relation to the forensic field. Thus, the principle of ascent from abstract to concrete assumes, that the one who applies it, that is, the subject of ADSC, must be able

not only to step by step realize the methodical requirements, which is absolutely natural and necessary, but also to determine for himself the path (mode) of activity for decoding the latter information. Here is this reasoning, it also makes the rationale for the design and realization of the forensics course at the modern stage, which must necessarily include in addition to the activities of teaching the content of the course in the form of knowledge, also the operational and professional skills training component of the future subject of ADSC.

Without delving into the philosophy of scientific didactics, we consider enough the deductions presented and we hope that we have convinced those interested, that without studying forensics in the modernized context, or how others allegorize it "updated forensics", there can be no question of a reliable process of training those, who are invested with the act of Justice.

A problem of major importance is also the "retention", based on the content of the curriculum in the classical area of the forensic discipline taught in the university education. Although the well-established orientation of forensics towards the final category of the criminal process is attested, namely towards "evidence", a fact that really signifies the stability of the methodological bases, of becoming, developing and maintaining this science, it is necessary to approach in a broad sense the perception of the category of "trace".

The approach of the "trace" only from the position of "reflection", is not enough for the abstract perception of human reality. Human reality consists of reality and thinking, reality, in turn, being material. From the aspect of systemic mental activity, we need abstract initial data, which form and initiate the process of ascension from the abstract to the concrete. In the case of forensics, such initial abstraction is nothing more than the interaction of criminal activity (CA) and crime detection and resolution (ADSC).

An important role in the described process is played by international cooperation. Only sharing experiences about new approaches, methods and technologies for completing the ADSC route in non-standard conditions can bring the expected utility and broaden the practical and theoretical spectrum of the art of crime discovery. All the given issues being included in their time in the theoretical and practical content of the forensics course taught to future lawyers, will bring the expected plus value.

In our view, a second aspect is represented by those who are meant by their professional activity to provide technical and scientific assistance to the judicial body in investigating and solving cases. Referring to the aspect that concerns the connection of the training of the nominated professional framework with the University forensic education, we notice an unprofessional approach both on the part of the users of the special knowledge services and of the decision-makers among those who are invested with these attributions. In our opinion, this segment is of major importance, because the misperception of the requirements for the formation of the framework of specialists and judicial experts, has very difficult consequences to redress.

In continuation of the idea we want to counter the erroneous judgments regarding the use of professional knowledge in the fields of Natural Sciences for the needs of the

judicial process, arguments offered by the science that governs the activity of judicial expertise – expertology. This science explains how correctly professional knowledge is transformed into specialized ones, intended for the needs of the judicial process. We consider it important to present the stages of the process of transforming professional knowledge into specialized knowledge, applicable to all, without exception, specialties of judicial expertise.

The first stage consists in the acquisition by the person who has professional knowledge in a particular specialty of the skills and abilities to apply them to the detection, fixation, lifting and examination of traces and means of evidence. In the given process, forensics, procedural and theoretical bases of judicial expertise are studied. The respective curriculum includes the deep study of all the compartments of these disciplines, so that in the end a specialization is obtained in the practical application of "specialized knowledge" in a certain category of judicial expertise. Another stage includes experience in detecting, fixing, picking up and examining traces and means of evidence (experience in applying "special knowledge") related to the particular specialty. The final stage being the one, in which the person proves that he possesses these skills and abilities, and that he can operate with all the special methodological and technical tools, shows an expert reasoning. At the same time having legal knowledge within the appropriate limits of the criminal and civil process, regarding the order of disposition and carrying out of judicial expertise, including the stages of prior investigation and in court sessions of the judicial process, as well as regarding the rights, obligations and responsibilities of the judicial expert. [6, pp. 68-70].

As you can see, the process of training a judicial expert is not a simple one at all, having its natural laws that it goes through, with a certain duration of time. Respectively, the system of judicial expertise in Moldova cannot respond in the required terms to the requirements of the judicial process. With certainty, we can say that the same is the case in all states, Given the similarity of the processes of training judicial experts, regardless of State affiliation.

And because we have mentioned the problems related to the training of judicial experts at the moment, it becomes clear that today a solution must be found through which the expertise system of the Republic of Moldova can provide quality services. The solution presented in the agenda of ideas is the inclusion in the professional training programs of forensic specialists, judicial experts of the forensic discipline, with the extension of the hours for forensic technique, compared to those in the curriculum for Jurists, which are formed to embrace the professions of Magistrate, prosecutor, lawyer, etc. it was mentioned above, that for a long time forensics is no longer a science used exclusively in the process of discovering facts from the criminal category.

Finding the truth is the ultimate goal of any judicial process. And if we talk about truth, it is very appropriate to invite Professor E. Stancu to meditation on Oscar Wilde's statement: "truth is simply rarely simply and never simply" [1, p. 9]. For what reasons and the preparation of those called to do justice, to the great wonder of many, can never be simple.

We do not believe that an activity of the kind performed by specialists, judicial experts, can be carried out in order to provide scientific clarity on judicial cases, without having knowledge about the technical-tactical methods and means in the respective fields of Sciences, which only forensics adapts being borrowed from the diversity of Sciences owned by mankind. These technical-scientific methods and means through forensics and only forensics "...they find application in research work as in that of discovery and even prevention of crimes." [7, p. 2].

In the context of those analyzed, we observe trends with sad connotation with reference to the process of training justice professionals, regardless of the practical activity to be carried out by them. The consequences of such training are serious, the exclusion of forensics from the programs of legal university education, or the teaching of incomplete courses (without judicial photography, forensic technique, judicial expertise, etc., etc.), denotes a formal attitude, if you want criminal, towards the attributions of educational institutions, in the sense of their responsibility related to the quality of the trained cadres. Moreover, such professionals are not even able to understand what they have to do, when they encounter reality from practical activity and are put in the situation of detecting and discovering a fact. Testimonies in this regard we find very frequently, if previously such situations appeared "accidentally", now becoming a "normality".

Problems begin at the very beginning, when the jurist is assigned a case for resolution. The activities carried out begin to resemble scenes from artistic films or advertising: they turn to forensic services to receive legal, psychological solutions in the sense of predictions, some of which are real from the field of fantasy. We also have unusual cases when such professionals, exercising high positions, introduce aberrations of the kind given in legal provisions, without even consulting the expert opinions. And the funniest thing is that we are unable to explain the given issues, because they simply are not able to understand the true natural principles and laws, based on which such activities are carried out, being right, given that they do not know that the science that governs the process of detecting and solving criminal facts is forensics.

The mere knowledge of the articles in the codes and the meanings of some words in general-purpose dictionaries are not enough to investigate a crime, reaching the truth, necessary for the qualitative performance of Justice. Just as the notorious professionals, scientists in the fields of natural sciences, however advanced they will not be, will never be able to dress in the proof "shirt" their conclusions, these remaining useless for the judicial process.

In the current conditions, when the metamorphoses of the socio-economic relations take place with a speed that has not been attested before, and their spectrum becomes infinite, of great value the correct approach to the process of forming the framework of competent judicial experts and specialists. Competence means the professional skills acquired as a result of their training, in the sense of efficient use of basic knowledge for judicial purposes, Providing the bodies investigating and solving cases with solid scientific support with quality of evidence.

Concluzions

In continuation of the reasoning presented, with the title of conclusions to the investigations made in the present article and being persons dedicated to higher legal education, especially the Forensic one, but also practical connoisseurs of the activity of detecting and solving criminal charges for more than 30 years (some), we will formulate the following:

* Reinstall forensics as a compulsory university discipline in institutions with a legal profile with the resumption of laboratory work.

* When entering the profession of judicial expert to introduce as a mandatory criterion the possession by candidates of knowledge in forensics and expertology.

* The program of continuous training of professionals called to perform justice and related professions (forensic specialists, judicial experts, including forensic specialties) must necessarily contain up-to-date forensic subjects, to the extent necessary for the exercise of the profession.

BIBLIOGRAPHY:

1. Stancu E., (2015) Treatise on criminology, ed. VI, revised, juridical Universe, Bucharest.
2. Alamoreanu S., (2013) The problem of forensic expertise. Lecture notes for master's studies., ed. Hamangiu, Bucharest.
3. UDC 378:343.9(478) Cataraga O., Alamoreanu S., Petcovici P. (sept. 23-24, 2022) "Criminal education in the republic of moldova and valuation of forensic knowledge gained through it", article Presented at the international conference "in memoriam Emilian Stancu" University of criminology education in Romania and the Republic of Moldova. European experience. Bucharest, Romania
4. Okunev Yuri Knowledge of abstract-logical thinking. Stages of development of thinking <https://ik-ptz.ru/ro/diktanty-po-russkomu-yazyku--3-klasse/znakomstvo-s-abstraktno-logicheskim-myshleniem-stupeni-razvitiya.html> (accessed at 21.07.22).
5. M.K. Kaminsky, A.M. Kaminsky, articol CZU 343.9 Education and training in forensic science: design and implementation of the training course, publicat în revista Economika i pravo, ed.1 2021, 96-101
6. Cataraga O. (2020) CZU 340.6+343.9 Voprosî podgotovki sudebnîh ekspertov v sovremennîh usloviah, publicat în revista științifică CZU 343.98, înregistrat KB N 24307-14147 P vid 21.12.2019, a Institutului de cercetări Științifice în domeniul Expertizelor Judiciare din Harkov, Ucraina, nr.1.
7. Alamoreanu S., (2004) Forensics. Lecture notes., UBB, Cluj-Napoca, Faculty of law.

Ірина Бордакова

головна судова експертка сектору товарознавчих та гемологічних досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Сумського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Суми, Україна

Вікторія Гашенко

старша судова експертка сектору товарознавчих та гемологічних досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Сумського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Суми, Україна

ЕКСПЕРТНА ДИДАКТИКА – ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Враховуючи потужний розвиток інформаційних і телекомунікаційних технологій, процеси навчання потребують постійного вдосконалення та конструктивних змін. Процес навчання розглядається як цілеспрямована двостороння взаємодія вчителя та учнів, спрямована на оволодіння останніми знаннями, вміннями, навичками.

Дидактика вивчає змістову і процесуальну сторони навчання в їх єдності: науково обґрунтовує його зміст, методи та організаційні форми, умови реалізації, особливі перетворення та поліпшення практики, шукає способи його вдосконалення, розробляє нові навчальні системи і технології. Дидактичні знання допомагають знайти відповідь на найважливіші питання будь-якої системи освіти: для чого, кого і як навчати. Дидактика як наука описує існуючі системи навчання, досліджує навчальний процес з метою його вдосконалення, розвиває нові ідеї, впливає на педагогічний процес. Отже, це теоретична і нормативно-прикладна наука, яка в свою чергу розглядає змістову і процесуальну сторони навчання в їх єдності. Наприклад, знання вивчаються не ізольовано, не самі по собі, а разом з методами їх передачі і засвоєння їх на практиці.

Одним із завдань дидактики є перетворення та удосконалення практики. Вона розробляє більш досконалу організацію процесу навчання, нові навчальні системи, нові технології навчання.

Дидактика і конкретні методики різняться сферою дослідження за напрямками. Дидактика займається розробкою загальнотеоретичних основ процесу навчання, а конкретні методики – дослідженням організації навчання з окремих дисциплін, використовуючи при цьому теоретичні ідеї дидактики. Природно, що дидактика і методика тісно взаємопов'язані й взаємозалежні [1]. Дидактику ми розглядаємо як частину наукового знання, що має в своєму значенні як дослідницький, так і прикладний аспект.

На основі визначених у дидактичних дослідженнях теоретичних основ дидактика проектує процес навчання, розробляючи зміст освіти, форми організації його засвоєння і методи навчання, які в свою чергу формують закономірність засвоєння знань, умінь, навичок для підготовки учня до виконання певних професійних функцій.

Судово-експертна діяльність, здійснюється фахівцями, професійний рівень яких відповідає вимогам діючого законодавства [2]. Одним з важливих факторів, яким повинні володіти експерти - це вимога здобуття та накопичення спеціальних знань в певній галузі і наявність відповідних навичок використання цих знань при вирішенні завдань, які ставляться перед експертом.

Вирішення цих завдань на рівні, відповідному сучасним можливостям науки і техніки, має на увазі не тільки володіння відповідними професійними навичками, а й постійне їх вдосконалення. Рівень професійної підготовки може бути піддано періодичній перевірці, що завершується отриманням відповідного свідоцтва або сертифіката відповідності. Залежно від рівня підготовки експертів повинні використовуватися різні дидактичні підходи до процесу навчання [3].

До системи наукових знань входить категорія – спеціальні знання, які включають в себе наукові, технічні й інші. Зокрема, до інших відносять криміналістичні, професійні знання, отримані під час навчання, і навички, набуті в процесі роботи у певних галузях практичної діяльності, використовувані разом із науково-технічними засобами під час пошуку, виявлення, вилучення і дослідження слідів злочину для одержання доказової та орієнтуючої інформації, необхідної для встановлення істини у кримінальній справі.

Метою використання спеціальних знань є: отримання за їх допомогою доказів, іншої інформації, що має значення для правильного вирішення справи. Зокрема, у кримінальному судочинстві метою є: допомога в збиранні (виявленні, фіксації, вилученні, забезпеченні схоронності), дослідженні доказів (зокрема слідів, речових доказів). На підставі результатів застосування спеціальних знань будуються версії, планується розслідування, перевіряються докази, обирається тактика окремих слідчих дій.

Наприклад, спеціальні знання в кримінальному процесі - це система відомостей, отриманих в результаті наукової і практичної діяльності в певних областях (медицина, бухгалтерія, товарознавство, авто-техніка, криміналістика та інші) і зафіксованих в науковій літературі, методичних посібниках, інструкціях і тому подібне.

З ускладненням структури експертного знання ускладнюється і завдання навчання експертів. Викладач повинен професійно набагато перевершувати тих, кого навчає. Однак знайти фахівців, що володіють, при таких високих вимогах, всім спектром необхідної компетенції з урахуванням штатного розкладу, щоб задовольнити потребу в них за різними експертними напрямками (спеціалізаціями) - не завжди є простим рішенням. Проблема експертної дидактики стосовно різних

експертних напрямків має деякі особливості, проте в цілому вона носить загальний характер.

Таким чином, мова сьогодні йде про підготовку і підтримку професійного рівня вже сотень фахівців. Крім того, слід враховувати, що завдання підготовки експерта не вирішується шляхом одноразового стажування - це багатоетапний процес. Експертна дидактика покликана забезпечити однаковість підготовки експертів різних видів і форм навчання, а також спеціалізації навчальних закладів, що здійснюють таку підготовку, досягнення необхідного рівня з урахуванням вимог, що пред'являються до судового експерта. При цьому велике значення має власний рівень їх викладацького складу, його здатність дати не тільки теоретичні знання в галузі судової експертизи, але, головним чином - практичні, професійні навички по виробництву того чи іншого виду експертиз [3].

Слід підкреслити, що на думку багатьох вчених і практиків, система підготовки і навчання судових експертів - одна з найважливіших складових техніко-криміналістичного забезпечення правозастосовної діяльності.

У зв'язку з цим важливо відмітити, що досконалий рівень матеріально-технічного забезпечення та наявність комплексу навчальних об'єктів, методичного та інформаційно-довідкового забезпечення – є потужною базою для підготовки молодих спеціалістів та підвищення професійного рівня експертів. Так як, від ступеня компетентності суб'єктів застосування спеціальних знань багато в чому залежить ефективність роботи в цілому. А також, впровадження обміну-стажування експертів різних напрямків досліджень як на регіональному так і на міжнародному рівні для вдосконалення професійних навичок, відкриє новий рівень підвищення кваліфікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Березюк О.С., Власенко О.М. – Дидактика: теорія і практика. Навчально-методичний посібник для студентів гуманітарних факультетів / Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. –212с. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/25153/1.pdf> (дата звернення 02.03.2023).
2. Закон України від 25.02.1994 № 4038-ХІІ «Про судову експертизу» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення 03.03.2023).
3. Зинин А. М. Значение экспертной дидактики для процесса обучения судебник экспертов, профессор кафедры судебных экспертиз МГЮА имени О.Е. Кутафина URL: <https://studfiles.net/preview/6855369/page:5/> (дата звернення 02.03.2023).

Поліна Боородай

курсантка 101 навчального взводу факультету №1 Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кропивницький, Україна
*Науковий керівник: **Олександр Коломоєць** – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки факультету №2 з підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кропивницький, Україна*

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ДО ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦЗАСОБУ «КИЙОК ГУМОВИЙ»

У сучасному світі, де забезпечення громадської безпеки має вирішальне значення, правоохоронні органи стикаються з різноманітними викликами і завданнями. Для забезпечення ефективного виконання своїх обов'язків поліцейським іноді доводиться застосовувати спеціальні засоби, зокрема, й «кийок гумовий». Поліцейські зобов'язані використовувати спеціальні засоби відповідно до закону та принципів професійної етики. Однак, застосування зазначеного спеціального засобу може викликати питання щодо його ефективності, правомірності та можливих наслідків для осіб, на які він застосовується. Важливо ретельно досліджувати та аналізувати правові підстави та практику його застосування з точки зору його безпечності, ефективності та відповідності міжнародним стандартам прав людини.

Отже виникла потреба розглянути проблемні аспекти підготовки поліцейських до застосування на практиці спеціального засобу «кийок гумовий», проаналізувати складнощі, які можуть виникнути при використанні цього засобу, а також виявлення шляхів їх вирішення для забезпечення публічної безпеки та захисту прав громадян.

Також особлива увага також повинна бути приділена підготовці поліцейських до застосуванню спеціальних засобів в цілому. Відповідна тренінгова програма, яка включає навчання поліцейських правилам та техніці безпечного використання цього спеціального засобу, може значно знизити ризики неправомірного застосування кийка, що є одним із засобів примусу, який може бути використаний поліцейськими в ситуаціях, коли необхідно затримати непокірну особу. Однак, як і з будь-яким іншим засобом примусу, застосування кийка повинно бути обґрунтоване та здійснене з урахуванням правил і принципів професійної діяльності поліцейських.

Перш за все, варто пам'ятати, що кийки не є безпечними та нешкідливими засобами. Незважаючи на те, що вони менш травматичні, ніж кийки з металу або дерева, їх застосування може призвести до серйозних травм, якщо не дотримуватися відповідних процедур та правил використання.

Для того, щоб зменшити ризик травмування, поліцейські повинні мати відповідну підготовку та знання щодо застосування кийка з гуми. Вони повинні

знати, як правильно тримати та маніпулювати кийком з гуми, як визначити момент, коли необхідно використати його, а також як здійснювати удар таким чином, щоб мінімізувати ризик травмування для непокірної особи [1].

Крім того, використання гумових кийків повинно бути здійснене з урахуванням принципу пропорційності та необхідності. Це означає, що поліцейський повинен використовувати лише стільки сили, скільки необхідно для забезпечення безпеки і захисту, але не більше. Крім того, застосування гумового кийка може бути використане поліцейськими в різних ситуаціях, наприклад, для затримання непокірної особи, яка не виконує законні вимоги, для захисту від нападу, або для забезпечення порядку та безпеки громадського місця.

Перш за все, варто пам'ятати, що застосування гумового кийка повинно бути обґрунтоване та здійснене з урахуванням правил та принципів професійної діяльності поліцейських. Поліцейський повинен мати відповідну підготовку та знання щодо застосування гумового кийка, зокрема знати, як правильно тримати та маніпулювати спецзасобом, як визначити момент, коли необхідно використати його, а також як здійснювати удар таким чином, щоб мінімізувати ризик травмування для непокірної особи.

Крім того, перед застосуванням гумового кийка поліцейський повинен оцінити ситуацію та визначити, чи є застосування гумового кийка найбільш ефективним та безпечним варіантом дії в даній ситуації. Використання гумового кийка повинно бути здійснене з урахуванням принципу пропорційності та необхідності, тобто поліцейський повинен використовувати лише стільки сили, скільки необхідно для забезпечення безпеки і захисту, але не більше. доцільно також застосовувати гумового кийка у спеціально підготовлених групах поліції, наприклад, у патрульно-постових групах, спеціальних загонах для розгону зібрань тощо.

Застосування гумових кийків, як правило, не призводять до серйозних травм, і їх можна використовувати для затримання непокірних осіб, які ставлять під загрозу безпеку та порядок [1].

У багатьох країнах, де застосовують гумові кийки як спеціальний засіб, поліцейські проходять спеціальну підготовку та тренування з використання кийків даного типу, щоб використовувати їх ефективно та безпечно, і лише в тих випадках, коли інші методи захисту та забезпечення порядку не ефективні, і тільки з мінімальним ризиком для життя та здоров'я інших осіб.

Згідно чинного законодавства, гумові та пластикові кийки належать до спеціальних засобів, правомірність та порядок застосування яких працівниками поліції визначені Законом України «Про Національну поліцію».

Поліцейський для забезпечення публічної безпеки і порядку застосовує спеціальні засоби, у тому числі гумові та пластикові кийки, які відносяться до поліцейських заходів примусу.

Поліцейський уповноважений застосовувати спеціальні засоби тільки у разі, якщо він пройшов спеціальну підготовку [2]. Саме аналізу окремих аспектів цієї підготовки ми хочемо приділити свою увагу.

Відповідно до норм ст. 43 Закону України «Про Національну поліцію» поліцейський зобов'язаний заздалегідь попередити особу про застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї і надати їй достатньо часу для виконання законної вимоги поліцейського, крім випадку, коли зволікання може спричинити посягання на життя і здоров'я особи, та/або поліцейського або інші тяжкі наслідки, або в ситуації, що склалася, таке попередження є невиправданим або неможливим [3].

Гумові та пластикові кийки застосовуються у випадках, коли не дали бажаних результатів інші форми попереднього впливу для:

відбиття нападу на поліцейського, іншу особу та/або об'єкт, що перебуває під охороною;

затримання особи, яка вчинила правопорушення і чинить злісну непокору законній вимозі поліцейського;

припинення групового порушення громадського порядку чи масових заворушень.

Інтенсивність застосування кийка залежить від конкретної ситуації, характеру правопорушення та індивідуальних особливостей особи, яка вчинила правопорушення.

Слід пам'ятати, що поліцейські зобов'язані надавати невідкладну медичну допомогу особам, які постраждали в результаті застосування заходів примусу.

Законодавець передбачив чотири категорії осіб, до яких забороняється застосування фізичної сили та спеціальних засобів, зокрема, й гумових та пластикових кийків, а також виключення (підстави) з цього переліку. Так, відповідно до норм ст. 43 Закону України «Про національну поліцію» забороняється застосовувати спеціальні засоби до жінок з явними ознаками вагітності, малолітніх осіб, осіб з явними ознаками обмежених можливостей або старості, крім випадків учинення ними збройного чи групового нападу, учинення збройного опору поліцейському, що загрожує життю і здоров'ю інших осіб або поліцейських, якщо відбити такий напад або опір іншими способами і засобами неможливо [3].

Забороняється завдавати ударів кийком по голові, шиї, ключичній ділянці, статевих органах, попереку (куприку) і в живіт.

Поліцейський зобов'язаний у письмовій формі повідомити свого керівника про застосування до особи спеціального засобу.

Якщо поліцейський заподіяв особі поранення або каліцтво внаслідок застосування до неї спеціального засобу, керівник такого поліцейського зобов'язаний негайно повідомити про це відповідного прокурора [3].

Видається цілком логічне запитання – якщо існують місця на тілі людини, куди наносити удари гумовими кийками заборонено, то повинні бути місця, куди

такі удари дозволено або найбільш доцільно. Розглянемо як першу, так і друге в контексті фізіології людини та будови її тіла.

Спочатку необхідно визначити ділянки тіла людини, в яких містяться центри життєво важливих функцій, оскільки тіло людини має природні слабини (зони) структурного характеру, які можна класифікувати як: загальні, підвищеної чутливості та небезпечні [2, с. 25].

Під загальними зонами слід розуміти такі ділянки тіла людини, вплив на які не призводить до травмування.

Зони підвищеної чутливості – зони вплив на які приводить до травмування противника без смертельних наслідків.

Небезпечні зони – зони, вплив на які може призвести до смерті.

Загальні зони ураження не є життєво важливими, і їх ураження не може призвести до смерті. Однак, точне влучення в ці зони збільшує ефективність удару завдяки значній болісності.

Зони підвищеної чутливості мають характер зон для жорсткого впливу, коли необхідно миттєво припинити активні спроби опору. Точне влучення, наприклад, по ліктю повністю виводить з дії руку противника на деякий час.

Удари по небезпечним зонам розраховані на безумовне приведення супротивника до стану нерухомості та можуть призвести до смертельних наслідків. Необхідно з особливою обережністю використовувати ці зони в якості уразливих і тільки у випадках безпосередньої загрози особистому життю.

Розглянемо наслідки ураження гумовим (пластиковим) кийком центри життєво важливих функцій людини.

1. Скроня – високо чуттєва життєва зона. Удар у скроню може нести за собою втрату свідомості і смерть. Небезпечна зона.

2. Вуха – удар у зону вуха викликає глухоту, втрату свідомості, серйозні пошкодження або смерть. Небезпечна зона.

3. Око – удар (тичок) кінцем кийка викликає втрату зору, свідомості, серйозні пошкодження або смерть. Небезпечна зона.

4. Перенісся – удар у цю зону тягне за собою втрату свідомості або смерть. Небезпечна зона.

5. Верхня губа – специфічне місце, яке знаходиться безпосередньо під носом. Удар у це місце може викликати пошкодження щелепної кістки або носового хряща, може бути причиною мозкової травми, яка призведе до смерті. Небезпечна зона.

6. Щелепа – ураження зони щелепного з'єднання призводить до значного пошкодження щелепи або вилиці, може призвести до смерті. Небезпечна зона.

7. Горло – надмірно уразливе місце. Удар може зруйнувати дихальні шляхи і викликати смерть. Небезпечна зона.

8. Ключиця – легко ламається кийком. До летальних випадків не призводить. Зона підвищеної чутливості.

9. Сонячне сплетіння – удар в нього викликає сильний шок. Може бути причиною смерті. Небезпечна зона.

10. Низ живота – удар в цю зону може призвести до травмування кишечнику і бути причиною смерті. Небезпечна зона.

11. Пах – удар призводить до стану больового шоку, серйозного травмування. Небезпечна зона.

12. Стегно – загальна зона.

13. Коліно – удар призводить до вивиху або перелому. Зона підвищеної чутливості.

14. Гомілка – удар викликає больовий шок або перелом. Зона підвищеної чутливості.

15. Потилиця – удар призводить до втрати свідомості, травмування, може бути причиною смерті. Небезпечна зона.

16. Шия – удар призводить до сильного больового шоку, травмування. Може бути причиною втрати свідомості, смерті. Небезпечна зона.

17. Лопатка – дуже ефективна за своєю чутливістю зона. Часто використовується при утриманні.

18. Нирка – дуже чутлива зона. Удар призводить до сильного больового шоку. Може бути причиною травмування і смерті. Небезпечна зона.

19. Куприк – удар призводить до сильного больового шоку. Може бути причиною паралічу. Небезпечна зона.

20. Ахіллове сухожилля – Удар використовується для тимчасового виведення противника зі строю. Загальна зона.

21. Внутрішня сторона зап'ястка – ефективне місце для утримання. Загальна зона для утримання, зона підвищеної чутливості для нанесення удару.

22. Лікоть – чутлива зона. Удар в цю зону використовується для тимчасового виведення противника зі строю. Загальна зона для утримання, зона підвищеної чутливості для нанесення удару.

23. Зовнішня сторона кисті руки – удар по цій зоні примушує розжати руку. Загальна зона для утримання, зона підвищеної чутливості для удару [4].

У межах даного дослідження вважаємо за доцільне розглянути і практичні рекомендації щодо застосування цього виду спеціального засобу. Так, застосування гумового кийка передбачає використання типових для рукопашного бою стійок: очікувальних та бойових. Бойові стійки залежно від способу втримання кийка поділяються на захисну та атакуючу. Такий розподіл стійок досить умовний, оскільки виконувати атакуючі та захисні дії можливо з будь-якої з них.

Затиск кийка може бути прямий – довша частина його спрямована від великого пальця або зворотний – довша частина спрямована від мізинця.

Стійка очікування – ноги на ширині плечей, вага розподілена рівномірно на обидві ноги та дещо перенесена на передні частини ступень, тулуб рівний, руки вздовж тулуба. Кийок в одній руці опущений дотула, затиск прямий (може бути і зворотний), ремінець вдягнений на зап'ястя. Довжина ремінця підбирається таким чином, щоб рука легко звільнялась від нього. Як варіант, може використовуватись затиск кийка двома руками.

Стійка очікування застосовується у випадках, коли працівник повністю контролює ситуацію та не бачить можливості агресивних дій відносно себе. Крім того, ця стійка може слугувати вихідним положенням для несподіваної атаки на злочинця, яке не потребує виконання таких підготовчих дій як перехід у бойову стійку та замах кийком [4].

Отже, розглянувши проблемні аспекти підготовки поліцейських до застосування спеціального засобу «кийок гумовий» можемо зробити висновок, що використання цього засобу може мати складність та наслідки, які вимагають ретельного аналізу та вирішення для забезпечення безпеки громадян та дотримання їх прав.

Разом з тим важливо забезпечити ефективну підготовку поліцейських до використання даного виду спецзасобу. Це передбачає розробку імовірних сценаріїв використання, технічну підготовку, навчання правилам безпеки та принципам професійної етики. Необхідно враховувати міжнародні стандарти прав людини та забезпечувати відповідність застосування спецзасобів вимогам закону.

Для забезпечення ефективності та безпеки використання гумових кийків необхідно продовжувати досліджувати та вдосконалювати процес підготовки поліцейських до його застосування. Важливо вивчити його можливі варіанти використання, враховуючи різноманітні сценарії конфліктних ситуацій, що можуть виникнути в роботі поліцейських.

Додатково, спеціалісти в галузі права та правознавства повинні бути задіяні у вирішенні питань, пов'язаних з правовими аспектами застосування даного виду спеціальних засобів. Необхідно ретельно аналізувати законодавство, що регулює використання спеціальних засобів поліції, і вносити необхідні зміни з метою забезпечення публічного порядку та безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. ДСТУ 8925:2019 Спеціальні засоби. Кийки гумові. Загальні технічні умови. URL: http://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page?id_doc=85994 (дата доступу 13.03.2023).
2. Основи професійної підготовки поліцейських: збірник метод. Рекомендацій. Тьорло О.І., Синенький В.М., Йосипів Ю.Р. та інш. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 297 с.
3. Про Національну поліцію: Закон України від 24.03.2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата доступу 13.03.2023).
4. Захисні та атакуючі дії з гумовим (пластиковим) кийком. https://www.nai.au.kiev.ua/files/kafedru/sfp/2020/spf_tema_13.pdf (дата доступу 13.03.2023).

Анжела Гельбак

кандидатка психологічних наук, доцентка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кропивницький, Україна

ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА МЕТОДИ НАВЧАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ КУРСАНТА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ МВС УКРАЇНИ

Важливою складовою професійної підготовки майбутніх співробітників Національної поліції України має стати психологічна підготовка. Оскільки не лише знання норм права, наказів та інструкцій, але й знання психології особистості дозволить правильно розумітися на складних механізмах людських відносин, характерів, вчинків, приймати вірні рішення. Крім того, поліцейському необхідно вміти знімати психоемоційне напруження, долати психологічні бар'єри в комунікації з різними верствами населення, працювати в умовах дефіциту часу та інформації, в умовах високих нервових навантажень, в напружених (конфліктних, екстремальних) ситуаціях, нести відповідальність за наслідки своїх слів і рішень тощо. Тому професійну майстерність співробітника національної поліції визначають професійна навченість і психологічна підготовленість.

На даний момент психологічна підготовка працівників поліції у ЗВО зі специфічними умовами навчання передбачає вивчення лише двох навчальних дисциплін – «Юридична психологія» і «Професійно-психологічна підготовка поліцейського». На жаль, аудиторних годин вказаних дисциплін недостатньо для належного забезпечення комплексної професійно-психологічної підготовки, тому необхідно зосередити увагу на доборі сучасних освітніх технологій для надання процесу навчання творчого характеру з орієнтацією на вирішення реальних ситуацій професійного рівня.

У доповіді міжнародної комісії з освіти для XXI ст. під головуванням Жака Делора «Освіта: прихований скарб» серед чотирьох засад, на яких ґрунтується освіта, пункт «навчитися робити» орієнтує на практичне застосування вивченого. Для ефективного впровадження технологій, що вирішують завдання «навчитися робити», важливо враховувати цілі, для досягнення яких вибирається технологія, ступінь методологічної культури педагога, що її застосовує, індивідуально-психологічні особливості суб'єктів освітнього процесу [3].

Мета даного дослідження – дослідити особливості використання інтерактивних технологій навчання у процесі професійної психологічної підготовки майбутніх працівників і працівниць Національної поліції України в умовах закладу вищої освіти.

Нова парадигма вищої освіти продукує в освітню практику нові ідеї: діалогу, співпраці, співтворчості, колективної дії, поваги до особистості, потреби розуміння

іншої позиції; самостановлення, саморозвитку, самореалізації особистості та створення необхідних умов для професійного становлення.

Те, чого тепер очікується від майбутніх працівників на багатьох посадах, – це перш за все вміння творити ідеї, вирішувати складні проблеми, швидко адаптуватися і приймати самостійні рішення. Реалії сучасного світу вимагають не лише володіння певними знаннями з даної тематики, а й створення певного бачення, визначення цілей, планування стратегії дій, передбачення наслідків і зауваження альтернативних рішень.

Слово «інтерактив», пояснюють О.Пометун та Л.Пироженко, прийшло до нас з англійської від слова «inter» – взаємний і «act» – діяти. Таким чином, інтерактивний – здатний до взаємодії, діалогу. Термін «інтерактивний», «інтеракція» використовується досить часто в контексті описання контактів людини і нових інформаційних систем: інтерактивне голосування на телебаченні, інтерактивне спілкування ведучого з аудиторією на радіо, інтерактивні комп'ютерні ігри тощо. Таким чином підкреслюється можливість людини не пасивно сприймати інформацію, а брати участь у вирішенні певних проблем, формуванні певної думки, для прийняття певних рішень та ін. Суть навчання за інтерактивними технологіями полягає у тім, що навчальний процес відбувається шляхом постійної, активної взаємодії всіх учасників навчального процесу (і студентів, і викладача) [6].

Нагромаджений вже сьогодні в Україні та за кордоном досвід переконливо свідчить, що інтерактивні методи сприяють інтенсифікації та оптимізації освітнього процесу. Вони дозволяють курсантам:

- зробити процес засвоєння знань більш доступним;
- доводити свою точку зору, аргументувати й дискутувати;
- навчитись слухати інших, поважати альтернативні думки;
- моделювати різні професійні ситуації, збагачувати особистий досвід через включення в різні професійні ситуації та переживати їх;
- вчитись будувати конструктивні відносини в групі, визначати своє місце в ній, уникати конфліктів, розв'язувати їх, шукати компроміси, прагнути до діалогу;
- аналізувати отриману інформацію, критично і творчо підходити до засвоєння навчального матеріалу;
- знаходити спільне розв'язання проблеми;
- розвивати навички проєктної діяльності, самостійної роботи, виконання наукових робіт.

Крім того, використання інтерактивних методів дозволяє реалізувати ідею співробітництва тих, хто навчає і тих, хто навчається, вчить їх конструктивній взаємодії, сприяє оздоровленню психологічного клімату, створює доброзичливу атмосферу [6].

Аналіз наукової літератури дозволив виокремити низку інноваційних для юридичної освіти методів навчання [1, 2, 4]: обговорення конкретних ситуацій;

аналіз помилок, колізій, казусів; діалог Сократа; дискусія із запрошенням фахівців; проблемно-пошуковий метод, брейнстормінг («мозковий штурм»); «дерево рішень»; метод інтерв'ю; ділова (рольова) гра (курсанти виконують ролі законодавця, експерта, юрисконсульта, нотаріуса, клієнта, судді, прокурора, адвоката, слідчого); коментування, оцінка (або самооцінка) дій учасників; соціально-психологічні тренінги; вебінар (онлайн-семінар); квест; воркшоп; майстер-класи; метод проєктів; моделювання; «навчальний полігон».

Коротко розглянемо найбільш вживані методи, які використовуються під час викладання психологічних дисциплін для курсантів університету внутрішніх справ [5].

Метод конкретних ситуацій (МКС), або кейсметод («case study» – вивчення ситуації) передбачає прийняття курсантами конкретного рішення у запропонованій ситуації. Для ефективного використання цього методу інформація, що міститься в кейсі, має відтворювати проблему з точки зору майбутньої професійної діяльності і може бути розв'язана декількома варіантами. Кожна група курсантів у результаті обговорення пропонує свій варіант розв'язання проблеми, обґрунтовуючи його на основі отриманих знань з відповідної навчальної дисципліни. Викладач, готуючись до такого заняття, систематизує матеріал курсу, доповнює його міжпредметними зв'язками, спрямовує курсантів на професійний, а не на побутовий підхід до аналізу ситуації.

У процесі роботи з використанням *проблемного (проблемно-пошукового) методу* застосовуються такі прийоми навчання, як створення проблемних ситуацій, організація колективного обговорення можливих підходів до їх вирішення. Існують різні варіанти методу: проблемний виклад навчального матеріалу, проблемні евристичні бесіди, виконання завдань проблемно-пошукового характеру тощо. Цей метод вимагає ретельної підготовки викладача і значних витрат навчального часу. Рекомендується поєднувати цей метод з іншими методами навчання, керуючись при цьому метою заняття.

Моделювання – метод вивчення та дослідження об'єктів та явищ на їхніх аналогах (моделях). Наприклад, *моделювання* реальної діяльності у спеціально створеній проблемній ситуації.

PRES-формула (від англ. Position (позиція) – Reason (пояснення) – Explanation or Example (наприклад) – Summary (підсумок)) – метод навчання, який спрямований на зворотній зв'язок (рефлексію) викладач – курсант. Метод полягає у застосуванні формули відповіді (позиція – пояснення чи обґрунтування – приклад – підсумок (висновки)) на поставлене питання. Таким чином, викладач одержує можливість за короткий проміжок часу отримати лаконічну інформацію про рівень знань курсанта, ступінь його розуміння професійних правничих знань, його моральну оцінку того чи іншого правничого процесу, явища, факту. Метод також спрямований на розвиток і закріплення навичок щодо аргументування,

обґрунтування й захисту власної позиції у різному за типом спілкуванні, вміння коротко виступити (1–2 хв.) з 4 речень, коли час на дискусію обмежений.

SWOT-аналіз (аналіз СВOT) допомагає провести діагноз процесів та структур і передбачити майбутній стан речей (оцінити шанси на існування, спроектувати розвиток).

Графічний запис ступенів аналізу виглядає так:

S (strenghts / сильні сторони)	W (weaknesses / слабкі сторони)
O (opportunities / можливості)	T (threats / загрози)
Позитиви	Негативи

Дана техніка використовується тоді, коли проблематика занять пов'язана з роздумами над впровадженням певних змін або якщо необхідно оцінити прийняте рішення.

Тренінги – це ефективний для викладання метод, що підвищує інтенсивність навчання і спрямований на засвоєння прийомів практичного використання тієї чи іншої фахової технології. Метод виховує у курсантів впевненість у власній компетентності, надаючи при цьому схему поведінки в типових ситуаціях, а також план дій, за яким можна розібрати будь-яку нестандартну ситуацію.

Метод інтерв'ю (інтерв'ювання) – допоміжний метод організації процесу удосконалення способів пошуку, обробки та отримання нової інформації шляхом розвитку комунікативних навичок курсанта.

Метод роботи в малих групах (від 2–3 до 5–7 осіб) дає можливість засвоїти навички співробітництва у невеликому колективі. Кожна мала група розв'язує проблему, яку ставить викладач. У малій групі є свій організатор, доповідач, хронометрист, спостерігач. Учасники, розв'язуючи проблему, відпрацьовують навички спілкування, вміння ставити запитання і відповідати на них, безконфліктно працювати над проблемою, поважати думку одне одного, коментуючи роботу кожного члена групи.

Ділова (рольова) гра – це модель процесів реальної діяльності. Ігровий метод, який використовується, проводиться за певними встановленими правилами. Крім того, особливе значення має проблема, піднята у грі, яка обумовлює її фахову (навчальну і виховну) цінність. Курсанти під час виконання ролей у грі стають безпосередніми «учасниками» наближеної до реальності дії, здійснюють пошук шляхів та засобів оптимізації професійного спілкування, знаходять власні недоліки у грі і виокремлюють кроки до їх ліквідації.

Зазначений метод може бути використаний у різних навчальних курсах: від «Професійне становлення та деформація особистості працівника та працівниці поліції» до навчальної, переддипломної практик.

«*Мозковий штурм*» (брейнстормінг від англ. brain storming) – один з найбільш популярних методів стимулювання творчої активності. Дає можливість знайти розв'язок складних задач, застосовуючи особливі правила обговорення проблеми. Цей метод психологічно спрямований на створення умов праці членів групи в одній команді, виробляє толерантність до думки кожного члена групи.

«*Сократів діалог*» – метод, в основі якого лежить прийом ефективної комунікації. Проведення Сократового діалогу складається з трьох етапів: згода; сумнів; аргументація. В сучасному варіанті метод Сократа полягає в тому, що свою думку ви розділяєте на малі частини і кожен подаєте у формі запитання, яке передбачає просту і передбачувану відповідь. Тактичною метою діалогу є приведення опонента до суперечності з самим собою. Майстерно поставленими питаннями опонент потрапляє в ситуацію, яка змушує його визнати своє нерозуміння питання. Так можна змусити людину добровільно відмовитися від стереотипів мислення, від звичних догм і зручних концептів. Техніка ведення діалогу підходить до кожної вербальної взаємодії – розмов, конфліктів, дискусій, обговорення тощо. «Сократів діалог» – вдалий метод конструктивного спілкування, адже від необхідності щось доводити курсанти навчаються переходити до пошуку точок дотику в процесі комунікації.

«*Займи позицію*» – метод, що дає можливість виявляти реальні думки опонента щодо конкретної справи, події, процесу тощо, побачити прихильників і противників тієї чи іншої позиції, почати аргументоване обговорення справи, яке розпочинається з постановки дискусійного питання, тобто питання, що припускає протилежні, взаємовиключні відповіді (наприклад, «Ви за чи проти скасування смертної кари?»). Всі учасники, подумавши, доходять різних висновків. Зайнявши позицію, учасники обмінюються думками з дискусійної проблеми і наводять аргументи на підтримку своєї позиції. При цьому будь-який учасник може вільно змінити позицію під впливом переконливих аргументів.

Набуває розвитку *проектна* система організації навчання. Курсанти об'єднуються у малі групи за власним бажанням, обираючи ті ідеї, які на їх погляд є продуктивними і розподіляють завдання у вигляді завдань-проектів.

Кожна група має конкретну роботу, згідно зі спільною проблемою. Головна мета *методу проектів* – висунення та розв'язання творчих ідей. Технологічний концепт проектних технологій орієнтує на дієвий спосіб здобуття нових знань у контексті конкретної ситуації та їх використання на практиці. Прикладом проектного завдання може стати моніторинг, аналітичний огляд (звіт), здійснення правової або судової експертизи, випуск збірника документів, підготовка рольової гри, організація дискусії, судових дебатів та їх відеозапис тощо.

Сприяти високому рівню професійної психологічної підготовки у курсантів ЗВО зі специфічними умовами навчання можна не лише на заняттях із дисциплін психологічного циклу а й під час роботи наукового гуртка, виховних годин тощо [4].

Отже, удосконалення й реформування сучасної системи фахової підготовки курсантів у вищих навчальних закладах МВС України є надзвичайно важливою науково-освітньою проблемою. Використання інноваційних технологій дозволяють відтворювати, моделювати умови майбутньої професійної діяльності, поєднувати теоретичні знання з їх практичним застосуванням, сприяючи набуттю досвіду, стимулюючи мотивацію, інтерес, формуючи позитивне ставлення до професійної діяльності. Упровадження в освітній процес ЗВО зі специфічними умовами навчання сучасних інноваційних та інформаційних технологій сприяє підготовці висококваліфікованих, конкурентоздатних фахівців.

СПИСОК ВИКОРИСАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артикуца Н. В. Інноваційні методики викладання дисциплін у вищій юридичній освіті // Інноваційні технології у вищій юридичній освіті : матеріали Міжнар. наук.-метод. конф., присвяч. 390-річчю з дня заснування Київської братської школи – предтечі Києво-Могилянської академії (м. Київ, 25–28 трав. 2005 р.) / відп. ред. Н. В. Артикуца. Київ : Стилос, 2005. С. 3–25. URL: http://www.ekmair.ukma.kiev.ua/bitstream/123456789/2424/1/Artikutsa_Inov.pdf (дата звернення: 01.03.2023).
2. Бистрова Ю. В. Інноваційні методи навчання у вищій школі України. Право та інноваційне суспільство. 2015. № 1 (4). URL: <http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2015/04/Bystrova.pdf> (дата звернення: 01.03.2023).
3. Долженков О.О. Інтерактивні технології навчання як засіб підвищення ефективності підготовки майбутніх менеджерів освіти. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 16 : Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. 2015. Вип. 25. С. 77-82. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_016_2015_25_21 (дата звернення: 01.03.2023).
4. Доценко В.В. Використання коучингових технологій у підготовці працівників поліції / В.В. Доценко // Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України : тези доп. наук.-практ. конф. (м. Харків, 5 квіт. 2019 р) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. С. 69-72.
5. Моца А.А. Інноваційні технології навчання у вищій юридичній освіті: роль та значення. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2016. Серія ПРАВО. Випуск 37. Том 1. С. 30-37.
6. Пометун О.І., Комар А.О. Підготовка вчителів початкових класів: інтерактивні технології у ВНЗ. Уманський держ. педагогічний ун-т ім. Павла Тичини. Умань : РВЦ «Софія», 2007. С.18-21.

Олександр Коломоєць

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки факультету №2 Донецького державного університету внутрішніх справ, провідний фахівець з організації наукової роботи Кіровоградського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Кропивницький, Україна

Сергій Коломоєць

вчитель вищої категорії, «Старший вчитель», вчитель історії та «Захисту України» Улянівського ліцею Попельнастівської сільської ради Олександрійського району Кіровоградської області, с. Улянівка, Україна

**ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ ВІЙСЬКОВО-ПОЛЬОВИХ ЗБОРІВ
СТАРШОКЛАСНИКІВ ТА ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

У сучасному світі, де геополітична ситуація залишається нестабільною, важливо навчати та готувати молоде покоління до викликів, з якими вони можуть зіткнутися в майбутньому. Військово-польові збори старшокласників та здобувачів вищої освіти є одним із ефективних способів формування патріотичних цінностей, розвитку лідерських якостей та практичних навичок, необхідних для захисту нашої держави, підготовки майбутніх правоохоронців до роботи в складних життєвих ситуаціях.

Однак, проведення таких зборів стикається з рядом складнощів, серед яких ми хотіли б окремо виділити проблеми матеріально-технічного забезпечення. Це, зокрема, проблеми з організацією належного харчування учасників, забезпечення комфортних умов проживання та навчання на полігоні, транспортування та зберігання військової техніки та спеціального спорядження, а також організацію медичного супроводу та безпеки під час зборів. Проте все це втрачає сенс, коли немає що возити, демонструвати та застосовувати, і виникають питання «чим замінити», «де дістати», «як підлашутвати» тощо щоб уникнути суто теоретичного проведення цього важливого заходу.

Слід зазначити, що матеріально-технічна складова проведення військово-польових зборів ні в якому разі не може бути якоюсь «другорядною», адже саме навколо матеріально-технічного забезпечення побудований увесь процес проведення військово-польових зборів. Різноманітність поглядів на те, яким чином вони мають бути проведені, яку провідну ідею має нести у собі, вирішення яких завдань він має передбачати – все це завжди було предметом гарячих диспутів серед багатьох учителів курсу «Захист вітчизни», методистів освітніх установ, викладачів спеціальних дисциплін закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, представників збройних сил України.

Після початку рашиської агресії на сході України, окупації українського Криму та частини Донецької та Луганської областей військами Московії та підконтрольних Москві злочинних терористичних угруповань, а тим більше після повномасштабного вторгнення в лютому 2022 року дана дискусія суттєво загострилася.

У контексті головного завдання нашого дослідження ми пропонуємо своє бачення вирішення даного питання та власну модель проведення військово-польових зборів.

Головна ідея, в першу чергу, полягає у тому, щоб максимально зацікавити учнів змістом заходу, збурити їх уяву, юнацький запал та романтизм і вже на основі цього продовжити формування позитивного ставлення до військової справи, до майбутньої служби у лавах Збройних сил України або виконання поставлених перед правоохоронцями завдань.

В чому ж полягає новизна нашого бачення щодо організації та проведення військово-польових зборів? Перш за все, для нас військово-польові збори є своєрідним апогеєм, підсумком усієї попередньої діяльності учителя (викладача) та учнів (здобувачів вищої освіти) з питань вивчення військової справи у стінах навчального закладу. Програма проведення військово-польових зборів неодноразово обговорюється з учнями (і дуже часто у неформальній обстановці, під час перерв, в позаурочний період, під час уроків, коли відбувається виконання тих чи інших вправ, учитель систематично наголошує на тому, що цей елемент слід відпрацьовувати з особливою ретельністю, адже він буде включений до програми військово-польових зборів тощо). Таким чином учні (здобувачі вищої освіти) починають вже з нетерпінням очікувати початку проведення зборів і питання їх самомотивації вирішується задовго до початку заходу.

Але щоб не підвести їхніх очікувань сама програма військово-польових зборів, насичення та інтенсивність заходу мають бути оптимально високими (в тому сенсі, що вони не мають фізично чи емоційно передчасно виснажити їхніх учасників). Оскільки самотужки комусь підтримати таку динаміку є досить важко, варто здійснювати залучення учасників з інших навчальних закладів. В чому переваги подібного об'єднання-залучення? В першу чергу поява «нових облич» ще більше мотивує учасників військово-польових зборів до якнайкращого виконання тих чи інших вправ та завдань, спрацьовує бажання виявити себе у повній мірі. По-друге, наявність колег-учителів (науково-педагогічних працівників) дозволяє організувати відразу декілька локацій для учасників військово-польових зборів. Саме в цьому, як засвідчує практичний досвід, є передумови високої динамічності та ефективності проведення заходу.

І ось саме про матеріально-технічне забезпечення всіх локацій, як про складові пункти проведення військово-польових зборів, ми і хочемо повести далі мову.

Першочерговою умовою, яку ми висуваємо до проведення військово-польових зборів, є їх організація на місцевості, якщо є можливість то за межами

населеного пункту, на територіях де представлені різні типи рослинності та види рельєфу. Безумовно, що для навчальних заходів, які знаходяться у сільській місцевості, тут немає великих складнощів: автори визначили для себе такою місцевістю територію степової балки, де присутні і декілька байрачних лісків, і зарості чагарників, перехрестя польових доріг, яри та круті схили – все це дає можливість урізноманітнювати завдання та етапи проведення військово-польових зборів. Але в інших вчителів (науково-педагогічних працівників), які проживають в інших місцевостях, це може бути узлісся, прибережна територія річок, озер, лісопаркові зони тощо.

Що стосується матеріального забезпечення проведення військово-польових зборів, то це питання є безумовно одним з найгостріших. Адже у багатьох випадках проведення того чи іншого заняття з військової підготовки банально є неможливим саме з тої причини, що відсутня належна матеріальна база. Саме тому процес матеріального забезпечення заходу розпочинається задовго до його проведення: визначається, що є в кожному з навчальних закладів, що можна взяти у тимчасове користування в інших установах чи організаціях, обговорюється питання як саме буде використано наявне приладдя.

Саме питання матеріального забезпечення проведення військово-польових зборів можна поділити на дві складові:

перша – загальна. До неї входить, як було зазначено вище, такі важливі складові як харчування учасників, забезпечення комфортних умов проживання та навчання на полігоні (обраному місці локації ночівлі), транспортування та зберігання техніки, приладдя та спеціального спорядження, організація медичного супроводу та безпеки під час зборів. З практики проведення військово-польових зборів можемо зауважити, що, наприклад, забезпечення достатньою кількістю наметів для ночівлі учасників кардинально змінює сам хід проведення заходу, оскільки значно збільшується час на проходження локацій (учасникам не потрібно виїздити на обід, ночівлю), окремі локації можливо проходити в надвечір'я, обстановка польового стану (стояння на варті, в секретах, приготування харчування, орієнтування по зірках тощо) позитивно впливає на відношення учасників до самого процесу. Це лише один з багатьох прикладів, як матеріально-технічне забезпечення впливає на процес проведення військово-польових зборів;

друга – забезпечення проходження локацій. В найбільш прийнятному варіанті повноцінне забезпечення цієї складової доволі складне, проте за її виконання має значний позитивний ефект. Наприклад, при відпрацюванні локацій «Знешкодження ДРГ» або «Бойове злагодження» робота учасників з учбовою зброєю (для здобувачів вищої освіти навіть можливо використання бойової зброї із застосуванням холостих набоїв) вигідно відрізняється від дерев'яних макетів. При цьому їх потрібно мати достатню кількість для роботи з групами по 20-30 учасників.

Далі ми, ґрунтуючись на власному досвіді, хочемо вказати на той необхідний мінімум, який повинен бути забезпечений на проходженні учасниками відповідних локацій:

«Військове спорядження та амуніція» - бронежилети та захисні каски різних моделей, розвантажувальні системи, поясні системи, аптечки, тактичні навушники та окуляри, кобури, наплічники, наколінники та наліктники тощо.

«Бойове злагодження» - учбові автомати (25-30 шт.), нарукавні пов'язки двох кольорів, димові шашки, вибухові пакети, сигнальні міни.

«Орієнтування на місцевості» - детальна карта місцевості, кольорові маркери, механічні та електронні компаси, мобільні телефони із завантаженими спеціальними програмами, застосунками та картами (типу «Торо»), комплект радіостанцій.

«Основи рукопашного бою» - каремати, комплекти захисту голови, ніг та рук, капи.

«Метання гранат» - учбові гранати (для здобувачів вищої освіти – учбові імітаційні гранати), макети амбразури дота (дзота), військової техніки.

«Мінування та розмінування місцевості» - макети або учбові протитранспортні та протипіхотні міни, сигнальні міни, саперні лопатки, щупи, міношукач.

«Спорядження зброї» - вихолощені набої, магазини до різного виду зброї.

«Вогнева підготовка» - пневматичні гвинтівки (для здобувачів вищої освіти – бойової зброї), набої, мішені, каремати.

Звичайно, наведений нами перелік не є вичерпний, його можна доповнювати іншим приладдям (наприклад, при відпрацюванні такої локації як «Гірськострілецька підготовка» необхідне доволі складне та специфічне обладнання), проте все наведене ґрунтується на багаторічному досвіді проведення занять в навчальних закладах та військово-польових зборів і відзначається найбільш оптимальним підходом до вимог сучасної підготовки майбутніх захисників нашої держави.

І на закінчення своєї доповіді хочемо обговорити проблемне питання підходів різних організаторів до змістовного наповнення військово-польових зборів. Зазначимо, що воно на сьогодні є дискусійним і у гостроті дискусій мало поступається питанню загального бачення процесу викладання «Захисту України» для випускників середніх навчальних закладів чи спеціальних дисциплін для здобувачів вищої освіти. Можна говорити про те, що загал таких організаторів можна умовно розподілити на кілька груп. Перші – ті, які ідуть винятково за вимогами чинної програми і не вдаються у такі деталі як змістове наповнення, зацікавленість чи пасивність учасників військово-польових зборів. Головний аргумент їх, у такому випадку: «Є програмні вимоги – ось беріть їх і виконуйте». Не будемо говорити про те, що це зовсім неправильно, але разом з тим, факт відсутності ініціативи та творчого підходу з боку організаторів є таки присутнім та

шаблонним, відрізняється відсутністю гнучкості та креативності, не враховуються реалії умов та можливостей організаторів та бази проведення таких заходів.

Другі – пам'ятаючи своє «щасливе радянське дитинство», намагаються у повній мірі відтворити ті військово-польові збори, які свого часу пройшли вони особисто у якості учасників (а дехто згадує і свій досвід служби в лавах Радянської армії). При цьому, чомусь на перший план виходять не кращі елементи попереднього досвіду, а саме принцип часів радянської армії: «От зараз ви відчуєте, в який жах ви потрапили». І починається незрозуміле (а головне непотрібне!) «закручування армійських гайок»: марш-кидки, копання окопів (у організаторів деяких локацій виникає бажання побачити окопи повного профілю), безкінечні стройові вправи на спекотливому плацу і як вишенька на торті – біг на певну дистанцію у протигазі. Мабуть саме ці елементи вважаються такими організаторами найважливішими елементами підготовки майбутнього воїна сучасної армії. Показовим у даному випадку наведення скарги одного з вчителів курсу «Захист України» під час методичного зібрання: «Так як же ж я можу провести нормальні військово-польові збори, якщо в мене лише один комплект ОЗК?!». Тобто, одягання та знімання цього пережитку елемента військової амуніції на час, у якості виконання певного нормативу, є чи не стрижневою складовою військово-польових зборів для цієї групи організаторів.

Треті – висувають на перший план саме спортивну складову військово-польових зборів: біг на певну дистанцію (2-3 кілометри), кількість підтягувань, кидки гранати тощо. Не можемо сказати, що це зовсім погано, але ж разом з тим не слід забувати і того, що військово-польові збори це не залік з фізичної культури тривалістю по шість годин протягом трьох днів. Окрім того, зважаючи на те, що в сучасних закладах освіти присутня значна кількість дітей, які належать до підготовчих та спеціальних груп здоров'я і, відповідно, організатори військово-польових зборів просто не мають права залучати їх до повноцінного виконання зазначених нормативів, то виникає питання – а що мають робити зазначені учасники заходу в цей час? Чекати? Спостерігати за роботою товаришів? Виконувати ці ж вправи, але в меншому обсязі? Ще жоден із організаторів - «прихильників спортивної складової», не дав авторам цієї публікації чіткої та повної відповіді. І саме головне – жодні видатні спортивні досягнення не допоможуть у складній екстремній ситуації, яка потурбує знань та навичок з тактичної, спеціальної або вогневої підготовки, проте фізична складова є їх невід'ємною частиною.

Отже, здійснюючи аналіз окремих проблем матеріально-технічного забезпечення організації та проведення військово-польових зборів старшокласників та здобувачів вищої освіти», можна зробити висновки про відсутнє або неналежне забезпечення сучасним та високоякісним військовим спорядженням, наявна обмеженість технічних засобів та обладнання, а також недоліки в організації харчування та медичного забезпечення. Ці проблеми негативно впливають на якість

навчання та практичну підготовку учасників зборів, а також можуть створювати потенційні ризики для їх здоров'я та безпеки.

Перед організаторами постає необхідність покращення фінансування та організаційної підтримки військово-польових зборів, забезпечення відповідними ресурсами, засобами комунікації та зв'язку, а також сучасним обладнанням. Повноцінне матеріально-технічне забезпечення процесу організації та проведення військово-польових зборів може значно підвищити ефективність навчального процесу і забезпечити максимальне залучення учасників до активної практичної діяльності.

Тетяна Коломоць

*докторка юридичних наук, професорка, член-кореспондент НАПрН України,
Заслужена юристка України, декан юридичного факультету Запорізького
національного університету, м. Запоріжжя, Україна*

**ІНШОМОВНА СПРОМОЖНІСТЬ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ -
НЕВІД'ЄМНА УМОВА ЇХ ПРОФЕСІЙНОЇ КАР'ЄРИ: ОСВІТНІЙ АСПЕКТ**

В умовах активізації співпраці правоохоронних органів України з іноземними партнерами у період зовнішньої збройної агресії задля забезпечення та реалізації публічного інтересу, фіксації, розслідування та формування достатнього підґрунтя для притягнення до юридичної відповідальності винних осіб, відшкодування шкоди, завданої агресією істотно актуалізувалася проблематика набуття іншомовних компетентностей співробітниками правоохоронних органів, використання іноземної мови у професійній діяльності. Іншомовна їх спроможність не лише усуває перепони доступу до всього багатоманіття актів міжнародного права, ознайомлення із ними, їх застосування, мінімізуючи «дефекти» їх перекладу, сприйняття та суб'єктивного тлумачення, в т.ч. й за рахунок залучення «додаткових» суб'єктів – перекладачів, а й спрощує безпосереднє спілкування із зарубіжними колегами, сприяє залученню їх до спільних, в т.ч. й процесуальних, дій, надає доступ до участі у комунікативних заходах тощо. Саме тому набуття іншомовних компетентностей є невід'ємною складовою освітнього процесу для здобувачів галузі знань 26 Цивільна безпека спеціальності 262 Правоохоронна діяльність. Стандартами вищої освіти для першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти за вищезазначеною галуззю знань та спеціальністю передбачено набуття як загальних та спеціальних компетентностей, так релевантних програмних результатів навчання. Важливо забезпечити системну підготовку здобувачів, яка б допомогла у подальшій професійній діяльності набуті компетентності іншомовного спілкування, роботи із різними джерелами інформації (розуміння, читання, переклад, письмо) тощо. Мова йде не лише про загальну іншомовну підготовку, яка цілком може охоплювати перший рік освітнього процесу на першому (бакалаврському) рівня вищої освіти, а й професійно орієнтовану іншомовну підготовку, із акцентом уваги на особливість словникового термінологічного запасу, доступу до актів зарубіжного та міжнародного законодавства, набуття компетентностей їх перекладу, підготовки процесуальних документів, ведення фахової дискусії, в т.ч. й із обґрунтуванням правових позицій, демонстрації майстерності публічного виступу у судовому засіданні тощо. Забезпечити цю складову іншомовної підготовки здобувачів цілком можливо за рахунок впровадження в освітній процес вибіркового освітніх компонентів мовного змісту професійного спрямування на другому-четвертому курсах першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Більше того, позитивною практикою, окрім систематичних занять із штатними науково-педагогічними працівниками закладу вищої освіти, варто вважати й створення додаткових можливостей для здобувачів

щодо залучення до гостьових лекторіїв від представників зарубіжних закладів освіти – носіїв мови, онлайн-освітніх тематичних мовних програм, проходження мовного фахового навчання на освітніх web-порталах, мовних фахових курсах й безперечно залучення до зустрічей із експертами галузі з іноземних держав, представниками міжнародних організацій. «Активне занурення» здобувачів у фахове мовне середовище, із демонстрацією своєї активної мовної позиції й систематичним моніторингом рівня володіння іноземною мовою професійного спрямування, цілком може забезпечити достатнє підґрунтя для вступу особи на другий (магістерський) рівень вищої освіти й поглиблення рівня іншомовної підготовки професійного спрямування вже за рахунок саме професійно орієнтованого іншомовного навчання як у закладі вищої освіти України, так й в межах реалізації права здобувачів на формування індивідуальної освітньої траєкторії й зарубіжних закладах освіти із можливістю зарахування отриманих результатів навчання під час академічної мобільності. Активізація співпраці вітчизняних закладів вищої освіти, в т.ч. й закладів із специфічними умовами навчання, із зарубіжними партнерами у період дії правового режиму воєнного стану, в т.ч. й надання додаткових можливостей здобувачам для іншомовної підготовки, істотно розширили не тільки інституційні горизонти такого навчання, а й практичні можливості для тривалого стажування у фаховому мовному середовищі, залучення до фахових конкурсно-рейтингових заходів, безоплатного доступу до унікальних джерел фахової інформації тощо. Реалізація партнерських освітніх програм дозволяє вітчизняним закладам вищої освіти впровадити унікальні, в т.ч. сертифікатні, освітні програми від зарубіжних експертів, програми подвійного диплому із закладами освіти-партнерами, програми подвійного менторства, із залученням, поряд із вітчизняним, й зарубіжного експерта в якості керівника наукової роботи, дослідницького проєкту, виділення індивідуальних або ж колективних грантів для поглиблення фахової іншомовної спроможності здобувачів тощо. Для другого (магістерського) рівня вищої освіти в іншомовній фаховій підготовці здобувачів має домінувати акцент на правниче письмо, правничу аргументацію, мовний експеримент, мовну фахову дискусію, презентацію результатів опрацювання проблемної правової ситуації (кейс), правничу термінологію, із максимальною мовною активністю здобувачів. Цілком прийнятною є практика як поточного, тау і підсумкового практичноорієнтованого мовного тестування, із залученням експертів галузі - носіїв мови, як складового елементу підсумкової атестації, хоча і практика сертифікатної атестації є цілком прийнятною. Саме системна (впродовж всього періоду навчання здобувачів на двох рівнях вищої освіти) професійноорієнтована, активна, поліформатна підготовка здобувачів, із обов'язковим залученням експертів галузі-носіїв мови до поточної та підсумкової атестації й мобільністю (в т.ч. й віддаленому (дистанційному) форматі під час дії правового режиму воєнного стану) здобувачів у мовному фаховому середовищі, дозволить забезпечити достатній рівень іншомовної спроможності майбутніх правоохоронців для їх ефективної професійної діяльності та формування успішної професійної кар'єри.

Олександр Терещенко

викладач кафедри спеціальних дисциплін та професійної підготовки факультету № 1 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кривий Ріг, Україна

Тетяна Павлиш

кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри спеціальних дисциплін та професійної підготовки факультету № 1 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кривий Ріг, Україна

**ПІДГОТОВКА ТА ОСОБЛИВОСТІ НЕСЕННЯ СЛУЖБИ
ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ НА БЛОКПОСТАХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

В умовах сьогодення, в умовах військового стану доводиться робити висновки, що на сьогодні прояви тероризму стали реаліями життя в Україні. Звільнення окупованих територій росією, викрило низку суттєвих недоліків, зокрема щодо службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку. У ході виконання службових завдань із захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України особовий склад підрозділів МВС України може бути задіяний для виконання різноманітних бойових завдань, зокрема й несення служби на блокпостах. Щоб виконати поставлені завдання вчасно й без людських втрат, кожен працівник і керівник підрозділу повинен мати чітку уяву про те, як облаштувати блокпост, організувати його роботу. Одразу постає питання як правильно та які є особливості перевірки транспортних засобів та людей на блокпостах?

Огляд машини зазвичай проводить кілька осіб. Один оглядає, інший прикриває. Щоб полегшити собі роботу, машину умовно слід поділити на зони огляду: «зовнішня зона», «зона під машиною», «внутрішня зона машини», «багажник», «двигун». Варіант дій при огляді може бути наступним: склад групи для перевірки одиниці автотранспорту має бути не менше 3 працівників. Старший, який перевіряє документи і машину, автоматники, що прикривають. Місцезнаходження старшого - праворуч збоку і в 4-5 метрах позаду машини, що перевіряється. Таким чином він страхує себе від несподіванки. Він не втручається в процес перевірки документів. Його завдання – за потреби прикрити вогнем працівника, який перевіряє документи. У момент перевірки зброя старшого наряду має бути наготові. Третій працівник (що прикриває), автоматник або кулеметник, знаходиться по ходу руху на безпечній для себе відстані попереду автотранспорту. При спробі супротивника прорватися через блокпост або витягнути зброю відкриває вогонь. Позиція автоматника (кулеметника) повинна бути замаскована й мати хороший огляд для ведення дієвого вогню на ураження. Автоматник повинен

перебувати на такій відстані від основної групи, щоб бути в змозі бачити (і бажано чути) все, що відбувається на посту. Бо вогонь він відкриває при ускладненні обстановки без наказу, за власним рішенням. Він повинен знаходитися в секторі обстрілу старшого посту для вогневої підтримки з його боку та недопущення нападу ззаду. Типовою помилкою поліцейських, які несуть службу на блокпостах, є підхід до автотранспорту з лівого боку. На вимогу пред'явити документи водій може зробити рух правою рукою, нібито витягуючи документи з кишені, та вистрілити з пістолета через одяг. Тому ніколи не стійте ліворуч від автотранспорту та не давайте водію повертатися до вас лівим боком. Стоячи праворуч на відстані метр-півтора, ви матимете можливість своєчасно помітити спробу дістати зброю та запобігти нападу [1].

Якщо у вас автомат, носити його потрібно праворуч на довгому ремені, перекинутому на ліве плече через голову. Довжина ременя вибирається такою, щоб автомат можна було вільно прикласти до плеча з натягнутим ременем, на який припадає вага зброї. Такий спосіб носіння зброї зручний тим, що руки вільні для перевірки документів та інших дій. Зброя легко виносить на лінію прицілювання і її важче відібрати силою або (можливо всяке) зняти з убитого. При несенні служби на блокпосту не можна розслаблятися. Ті хто несуть службу не повинні відходити далеко один від одного, але ближче 3-4 м сходитися небажано. Ворог номер один – рутина і одноманітність. Як правило, після тривалого одноманітного чергування особовий склад втрачає пильність: зібравшись разом, курять, розповідають анекдоти, при цьому являють собою відмінну групову ціль. Протиник, що під'їхав до блокпосту може однією чергою з автомата або однією гранатою знищити таку групу. Гинуть при таких обставинах і співробітники поліції, і солдати внутрішніх військ, і оперативники спецслужб [2].

При перевірці документів у водія та пасажирів на блокпосту поліцейський керується п. 7 Порядку № 1456, де вказано, що уповноважена особа має право вимагати в особи пред'явлення нею документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України чи спеціальний статус у таких випадках:

- 1) якщо особа має зовнішні ознаки, схожі на ознаки особи, яка перебуває в розшуку, або безвісно зниклої особи;
- 2) якщо існує достатньо підстав вважати, що особа вчинила або має намір вчинити правопорушення;
- 3) якщо особа перебуває на території чи об'єкті зі спеціальним режимом;
- 4) якщо в особи є зброя, боєприпаси, наркотичні засоби та інші речі, обіг яких обмежений або заборонений, або для зберігання, використання чи перевезення яких потрібен дозвіл, якщо встановити такі права іншим чином неможливо;
- 5) якщо особа перебуває в місці вчинення правопорушення або ДТП, іншої надзвичайної події;

б) якщо зовнішні ознаки особи чи транспортного засобу або дії особи дають достатні підстави вважати, що особа причетна до вчинення правопорушення, транспортний засіб може бути знаряддям чи об'єктом вчинення правопорушення;

7) порушення особою відповідних заборон, введених на території, де запроваджено правовий режим воєнного стану.

Тепер найцікавіше : фактично для перевірки у водіїв документів, коли вони просто проїжджають блокпост, підставами можуть бути пп. 2, 6 та 7, проте чинним законодавством не передбачено інструкцій або положень, за якими можна виявити особу, яка «має намір вчинити правопорушення» або «причетна до вчинення правопорушення». У цьому випадку уповноважена особа керується своїм суб'єктивним внутрішнім переконанням та особистими відчуттями [3].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Албул С.В., Ніколаєв О.Т., Шелехов А.О. Організація і тактика несення служби на блокпостах в умовах антитерористичної операції. Методичні рекомендації : Одеса, ОДУВС, 2014. 32 с. URL: <http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/168/1/%D0%91%D0%9B%D0%9E%D0%9A%D0%9F%D0%9E%D0%A1%D0%A2%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4.%D1%80%D0%B5%D0%BA.pdf> (дата зверення: 12.03.2023).

2. Несення служби на блокпосту (КПП). Кафедра військової підготовки. Національний університет цивільного захисту України. 14 с. URL: https://nuczu.edu.ua/images/topmenu/kafedry/kafedra-viiskovoi-pidhotovky/distant-content/pervinna/Zanytie_1_9.pdf (дата зверення: 12.03.2023).

3. Юридична газета Online. Всеукраїнське професійне юридичне видання, юрист Микола Єрема. URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/transportne-pravo/zupinili-na-blokpostu-yaki_povnovazhennya-mayut-pravoohoronci-ta-shcho-neobhidno-znati-pro-svoyi-pra.html (дата зверення: 12.03.2023).

Інна Чумаченко

кандидатка юридичних наук, доцентка, завідувачка відділу науково-методичного та інформаційно-аналітичного забезпечення експертної діяльності Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України, м. Одеса, Україна

ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОВЕДЕННЯ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ НДУСЕ, ЩО МАЮТЬ НАМІР ОТРИМАТИ КВАЛІФІКАЦІЮ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА

Підготовка висококваліфікованих кадрів судових експертів є важливим чинником експертного забезпечення правосуддя. Збільшення кількості судових експертиз, виникнення нових видів експертних спеціальностей, впровадження в судово-експертну діяльність інновацій впливає на зростання ролі судового експерта як незацікавленої, обізнаної особи, яка володіє спеціальними знаннями і практичними навичками, необхідними для проведення відповідних експертних досліджень. Саме через проходження підготовки з метою отримання кваліфікації судового експерта шляхом подальшої атестації реалізується доступ до професії судового експерта.

Відповідно до ст. 21 ЗУ «Про судову експертизу» від 25.02.1994 р. [1] підготовка фахівців для державних спеціалізованих установ, що проводять судові експертизи, здійснюється вищими навчальними закладами; спеціалізація та підвищення кваліфікації проводяться на курсах та у спеціальних закладах відповідних міністерств та інших центральних органів виконавчої влади.

Порядок підготовки фахівців, які мають намір отримати кваліфікацію судового експерта визначено розділом III Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів, затвердженого наказом Міністерства юстиції України 03.03.2015 р. № 301/5 [2] (далі – Положення про ЦЕКК).

Відповідно до ч.2 ст. 10 ЗУ «Про судову експертизу» судовим експертом може бути фахівець, який: 1) має відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста; 2) пройшов відповідну підготовку; 3) отримав кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності.

Слід зазначити, що на сьогодні законодавством не визначено поняття «відповідна вища освіта». Крім того, відсутній нормативно-правовий акт, яким би визначалося відповідність вищої освіти експертній спеціальності.

Проте, п. 2 р. IV Положення про ЦЕКК визначено, що при вирішенні кваліфікаційною палатою ЦЕКК питання щодо відповідності вищої освіти експертній спеціальності, за якою особа має намір отримати кваліфікацію судового експерта, враховується навчальний час з відповідних дисциплін, зазначених у додатку до диплома про вищу освіту. Тобто, таке рішення щодо відповідності вищої

освіти експертній спеціальності ЦЕКК приймає індивідуально до кожного фахівця на власний розсуд за результатом розгляду документів про освіту. Але проблема також полягає в тому, що ЦЕКК таке рішення приймає на стадії, коли фахівець вже пройшов підготовку та направив документи до ЦЕКК для проходження атестації.

З метою усунення дискреції при прийнятті комісією рішення щодо відповідності вищої освіти осіб, які мають намір отримати кваліфікацію судового експерта, в 2021 році Міністерством юстиції України було розроблено проект наказу «Про затвердження Переліку відповідності галузей знань і спеціальностей вищої освіти видам судових експертиз та експертним спеціальностям, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта фахівцям науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України та фахівцям, які не є працівниками державних спеціалізованих установ». Але, нажаль, такий Перелік досі залишається не затвердженим, що в свою чергу ускладнює визначення виду експертних спеціальностей, за якими фахівець може пройти підготовку та отримати кваліфікацію судового експерта відповідно до отриманої вищої освіти.

Фахівець, який має намір пройти підготовку, подає заяву на ім'я директора НДУСЕ про допуск до проходження підготовки за формою, передбаченою додатком 3 до Положення про ЦЕКК. В заяві повинно бути вказано назва експертної (их) спеціальності (ей), за якою (якими) буде проходити підготовка. Перелік видів судових експертиз та експертних спеціальностей, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта фахівцям науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України визначено Положенням про ЦЕКК (додаток 5).

До заяви про допуск до підготовки щодо присвоєння кваліфікації судового експерта додаються копія диплому про відповідну вищу освіту другого рівня за ступенем магістра з додатком до нього (за наявності також подаються копії дипломів за іншими рівнями вищої освіти з додатками до них) та витяг з обліку відомостей про притягнення особи до кримінальної відповідальності та наявності судимості.

Підготовка працівників НДУСЕ, які мають намір отримати кваліфікацію судового експерта, здійснюється за двома програмами: 1) програмою підготовки з теоретичних, організаційних і процесуальних питань судової експертизи; 2) програмою підготовки з відповідних експертних спеціальностей.

Підготовка з теоретичних, організаційних і процесуальних питань судової експертизи дає можливість особам із спеціальною вищою освітою з певних галузей знань отримати необхідний мінімальний обсяг правових знань, зокрема опанувати відповідні терміни судової експертизи, освоїти понятійний апарат предмета судової експертизи та отримати навички реалізації своїх прав та обов'язків як учасника судового процесу.

З метою проведення підготовки фахівця за відповідною судовою спеціальністю призначається керівник. Слід звернути увагу, що законодавством не

передбачено спеціальних вимог до керівників підготовки (стаж роботи та ін.), за винятком того, що це повинен бути атестований судовий експерт за відповідною експертною спеціальністю, та, як правило, керівниками призначають провідних спеціалістів з досвідом судово-експертної діяльності.

Загалом, підготовка державних судових експертів здійснюється в тих установах, співробітниками яких вони є. Проте, якщо в установі відсутні судові експерти з експертної спеціальності за якою працівник НДУСЕ має намір пройти підготовку, він може бути відряджений для проходження такої підготовки до іншої державної спеціалізованої установи. В такому разі державна спеціалізована установа, де працівник проходив підготовку, готує звіт про проходження підготовки, результати якого відображаються у відгуку НДУСЕ, де працює фахівець.

Положенням про ЦЕКК також передбачено можливість залучати за згодою сторін фахівців профільних закладів вищої освіти у разі неможливості забезпечити підготовку судового експерта із залученням працівників НДУСЕ через відсутність судових експертів з відповідної експертної спеціальності, через велику завантаженість співробітників тощо.

Керівником підготовки складається індивідуальний план лекційних та практичних занять, який затверджує директор установи. Плани підготовки складаються окремо з теоретичних, організаційних і процесуальних питань судової експертизи та з відповідних експертних спеціальностей. Такі індивідуальні плани розробляються на підставі програм підготовки, що затверджуються головою ЦЕКК та оприлюднюються на офіційному вебсайті Міністерства юстиції України.

Програми підготовки фахівців з метою присвоєння кваліфікації судового експерта передбачають проведення лекційних та практичних занять, підготовку проєктів висновків та проведення їх рецензування. Загалом існує три категорії процесів (програм) підготовки, що призначені для різного рівня навчання (для отримання кваліфікації чи з метою її підтвердження) та які відрізняються кількістю годин. Підготовка фахівців з метою отримання кваліфікації здійснюється за першою програмою. Обсяг академічних годин програми розраховується залежно від спеціальності, але має бути не менше 40 годин.

Якщо фахівець виявив бажання отримати кваліфікацію судового експерта одночасно за декількома експертними спеціальностями в межах одного виду (підвиду) експертизи, то загальнотеоретичну частину програм підготовки з відповідних експертних спеціальностей він проходить одноразово.

Керівник підготовки надає роз'яснення експерту з питань, що стосуються процесу дослідження, проводить практичні заняття, у разі необхідності організовує спільний виїзд на місце знаходження об'єкта дослідження, надає методичну допомогу в процесі підготовки з процесуальних та спеціальних питань, у тому числі під час підготовки проєктів висновків.

Слід звернути увагу на те, що виклики сьогодення (пандемія, воєнний стан тощо), нажаль, вносять ускладнення до процесу підготовки, обмежують, або взагалі роблять неможливим особисту присутність здобувача, його виїзд до установи до іншого міста чи регіону. Безумовно, такі обставини вимагають нового формату забезпечення підготовки фахівців. Отже, наказом Міністерства юстиції України від 12 вересня 2022 року № 3819/5 «Про затвердження Змін до Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів» було встановлено можливість здійснення підготовки у режимі відеоконференцзв'язку, якщо такий режим здатен забезпечити проходження відповідної програми (її окремих складових) [3].

Заключним етапом підготовки судового експерта є підготовка проєктів висновків судового експерта та їх рецензування. Так, на рецензування надаються по три проєкти висновків за кожною експертною спеціальністю. Рецензування забезпечує НДУСЕ та проводиться судовими експертами які не брали участі у підготовці даного фахівця. Також НДУСЕ можуть залучати до проведення рецензування судових експертів, які не є працівниками державних спеціалізованих установ, мають кваліфікацію судового експерта за тією експертною спеціальністю, за якою складено висновок, та не менше ніж трирічний стаж практичної роботи судового експерта.

Виконання плану підготовки та позитивні висновки рецензента є підставою для винесення питання про атестацію фахівця як судового експерта.

Проведення якісної підготовки фахівців потребує узагальнення інформації про кількість і якість експертних кадрів в Україні за родами та видами судових експертиз, визначення потреби в них, а також оптимізації формату проведення підготовки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 року. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 28. Ст. 232.
2. Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів: наказ Міністерства юстиції України від 03 березня 2015 року № 301/5. Офіційний вісник України. 2015. № 17.
3. Про затвердження Змін до Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів: наказ Міністерства юстиції України від 12 вересня 2022 року № 3819/5. Офіційний вісник України. 2022. № 72.

Напряг № 12
Економічна безпека та державне регулювання економіки

Maksim Bohun

*Lecturer at the Department of Economics, Entrepreneurship and Marketing
Cherkasy State Business College, Cherkasy, Ukraine*

**SMART SPECIALIZATION OF THE REGION: CURRENT STATE AND
PROSPECTS FOR DEVELOPMENT**

Ukraine has made a great step forward in the formation of modern state regional policy during 2014 - 2016, but the attempts to implement it demonstrated a partial unpreparedness of public institutions to work. The attempts to implement it demonstrated a partial unpreparedness of public institutions to work in the new conditions.

The new tools of regional development, which provide for strategic and operational planning and competitive mechanisms of selection of projects of regional development projects, were in fact replaced by traditional approaches - construction, repair of public sector facilities, without any linkage to the regional development strategy.

The smart specialization approach has been a powerful impetus for the innovative development of the European Union. Now this approach is being implemented in Ukraine with the expectation of bringing Ukraine closer to the European community.

In November 2018, the Government of Ukraine approved amendments to the legislation, providing for strategic planning of regional development taking into account European approach of smart specialization. This decision makes it possible to identify the unique advantages of each region and sector of the economy, which have innovative potential and can enhance the competitiveness of a region.

During the last two years a great deal of work has been done in Ukraine to prepare regional development strategies have been conducted in Ukraine during the last two years. Now 21 regional development strategies have been approved, elaborated on the basis of smart specialization.

The regional development strategies for 2021-2027 for the first time identify specific sectors of economic activity, which in most cases coincide with the analysis EU experts' data on smart specialization.

In most regions of Ukraine, there is weak project management based on the smart specialization approach, with the result that important stakeholders withdraw from these processes, and the results of these regional strategy projects are little known or insufficient. Lack of leadership at the national and regional levels is the most obvious and critical weakness in the implementation of the approach.

In most cases, it is also noted the failure of local authorities to meet expectations in their roles - analytics and strategy development, unification and consolidation of stakeholders, development of policies (rules of the game), financing of development projects, and the like. The same goes for scientists - today most of the data.

The same goes for scientists - today most of these stakeholders are far from real understanding of the state of industry and how to integrate them into innovation ecosystems.

Critical in a number of regions is the lack of important areas of specialization, that are obvious to business, but in the first results of analytical studies to implement a smart approach, they are missing. Such analytical work should be conducted jointly with the best Ukrainian analysts, economists and representatives of business communities.

So, if the European method of implementation of the approach implies flexibility and to local conditions, its implementation in Ukraine should not be in the form of duplication.

Nowadays Ukrainian regions are heterogeneous by quality of human capital and investments, level of creativity and innovativeness, i.e. there are different opportunities to quickly master new technologies. That is why the real level of innovation development of the regions is weakly subject to changes due to the effect of "inherited path" (in English path dependence). And the involvement of lagging in the economic development of Ukrainian regions in the process of rapid technological modernization requires substantial costs and long-term efforts, for example, to create a Silicon Valley in the U.S. took more than 40 years. This is one of the successful examples of effective use of the leading region's potential.

As a result, we can identify the main problems of technological development and technological modernization of the regions of Ukraine:

First, a slowdown in the process of transition to new V-VI technological modes.

Secondly, the inability to implement new forms of interaction between regional authorities and economic agents of the system "science - education - production" as a key to the creation of a national innovation system.

Thirdly, the complexity of implementation of the regional policy of structural changes through the predominance of the process of "fragmented" development of the institutional environment.

Thus, in Ukraine, due to the unevenness of the economic space and inter-territorial differences (natural and geographic, socio-demographic, economic, etc.), a unified approach to the regions is impossible here.

Thus, there is a need for a fundamental change in approaches to the formation of effective mechanisms for spatial development associated with the action of new factors - the formation of "knowledge economy", the increasing role of science and knowledge-intensive technologies. In order to form an effective mechanism for the implementation

of the new policy of spatial development it is necessary to have a set of tools and methods for the mobilization, accumulation, distribution and use of various resources.

REFERENCES:

1. Foray D., Goddard J., Goenaga Beldarrain X., Landabaso M., McCann Ph., Morgan K., Nauwelaers C., OrtegaArgilés R. Guide to Research and Innovation Strategies for Smart Specialisations (RIS 3). 2012. 116 p. URL: https://ec.europa.eu/jrc/sites/jrcsh/files/RIS3_GUIDE_FINAL.pdf
2. Снігова О. Ю. Розкриття потенціалу смартспеціалізації для подолання регіональної структурної інертності в Україні. Економіка України. 2018. № 8(681). С. 75-87. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2018_8_7
3. Іщук С. О., Ляховська О. В. Розвиток агропереробних виробництв у регіонах України: сировинні аспекти: наук. доп. / [наук. ред. С. О. Іщук]. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», 2020. 51 с. (Серія «Регіони: моніторинг, прогнози, моделі»).
4. Іщук С. О., Созанський Л. Й. Методологічні засади вибору потенційних сфер смарт спеціалізації регіонів України. Економіка та право. 2020. № 2(57). С. 32-44. DOI: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2020.02.032>

Сергій Полях

кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки, підприємництва та маркетингу Черкаського державного бізнес-коледжу, м. Черкаси, Україна

ЗАГРОЗИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КРИПТОБІРЖ В УКРАЇНІ

Незважаючи на відносну новизну ринку криптовалют його вплив на розвиток економіки є суттєвим, в основному через значну капіталізацію ринку та залученість значної частини населення світу. В Україні рівень використання криптовалют набирає все більше обертів, поступово зростає кількість торговельних точок, де можна розрахуватися криптовалютою. Ситуація покращується через участь у цих процесах відомих світових брендів, серед яких платіжні системи MasterCard, Visa та PayPal.

Варто зазначити, що криптовалюта з перших же днів війни на території України стала одним із найоперативніших каналів фінансування Збройних Сил України (ЗСУ) та наповнення різних благодійних фондів, за рахунок швидкості проведення операцій, анонімності клієнтів і можливості обійти обмеження Національного банку України (НБУ), введені під час війни на електронні грошові перекази та зняття іноземної валюти. [5].

Криптовалюта – це новий цифровий вид грошей, за допомогою якого можна виміряти вартість товарів, послуг та інших фіатних і цифрових грошових одиниць, використати для функціонування товарно-грошового обігу, здійснення заощаджень та інвестиційних вкладень. Основним майданчиком для здійснення операцій з криптовалютою є криптобіржі.

Криптобіржа (криптовалютна біржа, біржа цифрових валют) – це насамперед сервіс обміну криптовалют, за допомогою якого можливо проводити обмін криптовалюти на інші активи.

Станом на вересень 2021 року сукупна ринкова вартість усіх криптоактивів у світі перевищила 2 трлн доларів, збільшившись у десять разів у порівнянні з початком 2020 року, а станом на квітень 2022 року капіталізація становила 1,9 трлн доларів, незважаючи на значний спад цін на криптовалюту. [1]

У дослідженні аналітичної блокчейн-компанії Chainalysis за 2022 рік зазначено, що Україна посіла третє місце в глобальному рейтингу поширення криптовалют серед населення після В'єтнаму та Філіппін. А за даними дослідницької компанії Trippl A, кількість громадян, які володіють криптовалютами в нашій країні, за рік зросла на понад 2%, і на початок 2022 року криптоактиви були у 15,72% населення, що становить 6,5 мільйона українців. [3]

Незважаючи на криптокризу в світі, кількість користувачів не зменшилась. Так у таблиці 1 представлений перелік найкращих криптобірж в Україні, за даними інформаційно-аналітичного сервісу Ліга.Сrypto, станом на лютий 2023 року.

Найкращі криптобіржі в Україні на 2023 рік [4]

Назва криптобіржі	Рік заснування	Кількість криптовалют	К-сть користувачів, тис. осіб	Об'єм торгів, млн \$/ добу
WhiteBIT	2017	250+	3000	670
Kuna	2014	23	45	515
Binance	2017	350+	20 000	11,5
Bybit	2018	256	5 000	776
Huobi	2013	665	10 000	2 500
Gate.IO	2017	1400+	30 000	1 050
Bitfinex	2014	300+	-	136
KuCoin	2017	700+	5 000	846
Blockchain.com	2011	41	37 000	1 400
Coinbase	2012	231	5 000	1 500
Qmall	2021	498	2 000	153

Як видно з таблиці 1 в Україні популярність криптобірж збільшується. Також необхідно відмітити, що з перелічених криптобірж суто українськими є Kuna Exchange, BTC Trade Ua, Qmall і WhiteBIT.

За останні кілька років криптовалюти стали все більш популярними, тому ринок криптобірж почав швидко розвиватися в Україні. Проте разом з цим з'явилися і ризики, які пов'язані з такою діяльністю. Розглянемо детальніше загрози та перспективи розвитку криптобірж в Україні.

У багатьох суб'єктів ринку віртуальних активів відсутні стійкі практичні основи операційної діяльності, корпоративного управління й оцінки ризиків, що підтверджується серйозними збоями в роботі на криптобіржах. Крім того, є ряд випадків крадіжки коштів клієнтів у результаті хакерських атак, які отримали широкий розголос. Отже можна виділити наступні загрози розвитку криптобірж та їх вплив на економіку України:

1. Кіберзагроза. Криптобіржі є цільовими об'єктами для кібератак, оскільки зберігають значну кількість цифрових активів. Якщо криптобіржа не має належного захисту, хакери можуть вкрасти значну кількість криптовалют, що може призвести до втрати грошей клієнтів.

2. Недостатня регуляторна база. Україна має недостатньо розроблені правила та законодавчу базу, яка б дозволила ефективно контролювати та регулювати роботу криптобірж. Це може призвести до зловживань, шахрайства, використання криптовалют для незаконних цілей.

3. Висока волатильність криптовалют. Це означає, що ціни на криптовалюти можуть змінюватися дуже швидко та несподівано. Це може призвести до фінансових втрат клієнтів і до негативного впливу на ринок та економіку в цілому.

4. Ризик шахрайства: Криптові біржі можуть стати мішенню шахраїв, які намагаються використати платформу для шахрайства, таких як виведення коштів, афери з підтримкою клієнтів та інші.

5. Криптовалютизація. Процес в економіці, при якому населення почне використовувати криптоактиви замість національної валюти, що в перспективі може привести до обмеження можливостей центрального банку з ефективного проведення грошово-кредитної політики, а також можуть виникнути ризики, що загрожують фінансовій стабільності економіки в цілому.

Як приклад нестабільної діяльності криптобірж в Україні є призупинення з березня 2023 року введення та виведення через банківську карту й інші платіжні сервіси коштів серед криптовалютних бірж по всій Україні. Така ситуація має негативний вплив на економіку країни за рахунок замороження частки коштів клієнтів криптобірж.

Ринок віртуальних активів – це додаткова точка для зростання цифрової економіки в Україні. Перш за все легалізація віртуальних активів створює передумови для запуску інноваційного ринку та забезпечую притік інвестицій. Саме тому можна виділити наступні перспективи розвитку криптобірж та їх впливу на економіку України:

1. Залучення інвестицій. Криптові біржі надають можливість інвесторам з України та з інших країн вкладати кошти в криптовалюти та пов'язані з ними проекти. Це може сприяти розвитку нових технологій та бізнесів в Україні, що може призвести до зростання економіки.

2. Розширення міжнародної торгівлі. Криптові біржі дають можливість вільно торгувати криптовалютами з іншими країнами без обмежень, що може збільшити обсяг

3. Розвиток криптовалютного ринку: створення криптобірж допоможе розвивати ринок криптовалют в Україні, що може збільшити конкуренцію та стимулювати нові інновації.

4. Зменшення залежності від іноземних фінансових установ: криптобіржі можуть допомогти зменшити залежність від іноземних банків та фінансових установ, що знизить ризик зовнішньої відтоку капіталу.

Використання криптовалют та криптобірж є досить новим явищем, яке не завжди має достатній рівень регулювання та законодавчої бази. Тому, щоб успішно розвивати криптобіржі в Україні, потрібно розвивати відповідну правову базу та законодавство. Так урядом України був підготовлений та схвалений у 2022 році законопроект №3637, що дозволяє легалізувати віртуальні активи та бізнес в Україні. Даний Закон передбачає, що регулювання ринку віртуальних активів

віднесено до компетенції Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку та Національного банку, крім того держава гарантуватиме судовий захист прав споживачів на віртуальні активи.

Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку буде зобов'язана відповідати за віртуальні активи, що забезпечені фінансовими деривативами та цінними паперами, і виконувати наступні функції:

- формувати та реалізовувати політику у сфері віртуальних активів;
- визначати порядок обороту віртуальних активів;
- видавати дозволи постачальникам послуг віртуальних активів;
- здійснювати нагляд та фінансовий моніторинг у цій сфері [5].

Національний банк, в свою чергу, відповідатиме за віртуальні активи, що забезпечені валютними цінностями.

Отже не зважаючи на загрози діяльності криптобірж, вони мають значний потенціал для розвитку економіки України, але лише у випадку правильного регулювання та нагляду з боку уряду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Палій Альона. Як криптовалюта допомагає ЗСУ перемагати. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/bankivske-ta-finansove-pravo/yakkriptovalyuta-dopomagaе-zsu-peremagati.html> (дата зверення: 12.03.2023).
2. Трильйони доларів на вітер. Великий гід Forbes про наслідки криптозими // Forbes Ukraine. вебсайт. URL: <https://forbes.ua/news/> (дата звернення: 23.03.2023)
3. Продан К.М., Олійник В.І. Деякі питання використання криптовалюти як допомоги Україні в умовах воєнного стану. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права, (36). 2022. С. 145-149. URL: <https://nzlulp.org.ua/index.php/journal/article/view/727/663> (дата зверення: 12.03.2023).
4. Найкращі криптобіржі в Україні на 2023 рік // Ліга.Crypto. вебсайт. URL: <https://www.liga.net/crypto/ua> (дата звернення: 23.03.2023)
5. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022р. No 2074-IX. Дата оновлення: 15.03.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> (дата зверення: 12.03.2023).

Діана Постоловка

*студентка 4-го курсу групи ЕК-22 Черкаського державного бізнес-коледжу,
м. Черкаси Україна*

*Науковий керівник: Вікторія Гмиря – кандидатка економічних наук, доцентка,
доцентка кафедри економіки, підприємництва та маркетингу Черкаського
державного бізнес-коледжу, м. Черкаси, Україна*

РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ , ЯК СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОЇ ТА ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

Війна в Україні загострила існуючу напруженість на ринку сільськогосподарських товарів. З кінця 2021 року ціни на такі товари, як зернові та рослинні олії, досягли рекордних максимумів, перевищивши навіть рівень глобальної кризи цін на продовольство понад десятирічної давнини. Сільське господарство – галузь національної економіки України, яка є стратегічно важливою і забезпечує Україні продовольчу незалежність та робочі місця для значної частини сільського населення, що не менш важливо.

Аналізом сільськогосподарської галузі та виявленням основних тенденції його розвитку займались наступні вітчизняні ТА закордонні вчені Башлика Д.А., доктор Альфонс Бальманн, Сірченко В.О., Паненко І.І.

Метою даного дослідження є аналіз сучасного стану сільського господарства України, виявити стан до, під час та після воєнного стану в країні.

Агробізнес – локомотив української економіки. Україну історично називають житницею Європи, оскільки вона містить близько 25% земних ґрунтів світу, відомих своєю високою родючістю. Країна також є найбільшим у світі експортером соняшникової олії та одним із найбільших експортерів зерна [3].

Основними сільськогосподарськими культурами, за якими Україна є одним із світових лідерів, є зернові та кормові культури, зокрема пшениця, кукурудза, ячмінь, соняшник, цукровий буряк, тютюн, зернобобові, фрукти та овочі. За даними Держстату, середня врожайність зернових у 2022 році зросла на 2,2 центнера з гектара. Якщо у 2021 році вона дорівнювала 47,4 т/га, то у 2019 році – 49,1 т/га. Значно зросла врожайність і деяких інших культур: пшениці озимої – 41,7 т/га, ячменю – 34,8 т/га, кукурудзи – 71,4 т/га, гречки – 13,3 т/га, проса – 18,1 т/га, соняшнику – 25,1 т./га, сої – 23,5 т/га.

З часу здобуття незалежності в 1991 році після розпаду Радянського Союзу сільське господарство України стрімко розвивається. Державні та колгоспи були офіційно ліквідовані у 2000 році. Власність на ферми була розділена між працівниками у формі земельних наділів, і більшість нових пайовиків здавали свою землю в оренду новоствореним приватним сільськогосподарським товариствам. Раптова втрата державних сільськогосподарських субсидій мала величезний вплив на всі аспекти українського сільського господарства [3]. Продовжувалось і

посилювалося скорочення поголів'я великої рогатої худоби, розпочате наприкінці 1980-х років. За десять років використання добрив скоротилося на 85%, а виробництво зерна – на 50%. Господарства були змушені мати справу з парком застарілої та неефективної техніки, оскільки не було ресурсів для капітальних вкладень. Водночас відхід від радянської командно-адміністративної економіки дозволив фермерам приймати все більш ринкові рішення щодо вибору та управління культурами, що сприяло підвищенню ефективності тваринництва та рослинництва. Значною проблемою для багатьох господарств залишаються труднощі з отриманням кредитів, особливо великих, довгострокових.

Протягом останніх років сільське господарство України постійно покращувало свої показники і було єдиною галуззю економіки країни, яка змогла вийти з рецесії. За попередніми оцінками, у 2021 році сільськогосподарське виробництво зросло на 13,7% - на противагу падінню промислового сектору на 4,7%. Згідно з офіційною статистикою, в останні місяці 2021 року промислове виробництво в Україні зросло на 40% порівняно з аналогічним періодом 2020 року. Це призвело до несподіваного зростання ВВП у четвертому кварталі (+3,7%) і запобігло річному падінню ВВП. Рослинництво, зокрема виробництво зерна, досягло рекордного рівня: у 2021 році Україна виробила 63 мільйони тонн зерна, що перевищило найкращий в історії врожай 2021 року (56,7 мільйона тонн). [4]. Вартість українського експорту сільськогосподарської та харчової продукції зростає з 4,3 млрд. доларів США у 2019 році до 17,9 млрд. доларів США у 2022 році, і наразі становить чверть від загального обсягу експорту України. Економічні прогнози свідчать, що в поточному маркетинговому році (липень 2021 - червень 2022) Україна продасть на зовнішні ринки понад 30 мільйонів тонн зерна, що зробить її другим найбільшим світовим експортером зерна після США.

Уряд України сподівається, що зростання сільськогосподарського виробництва та бурхливий експорт допоможуть країні подолати рецесію, яка триває з середини 2021 року, і що цей сектор стане рушійною силою для сталого економічного зростання. Однак успіх цього плану залежить від кількох факторів: насамперед, від економічної ситуації на експортних ринках України, поліпшення інвестиційного клімату всередині країни, а також від майбутньої політики уряду, в тому числі від завершення аграрної реформи, розпочатої понад 20 років тому. Незважаючи на наполегливе просування реформи земельної власності, уряд поки що неохоче дозволяє вільну купівлю-продаж сільськогосподарських земель. Як наслідок, зростання аграрного сектору призвело до концентрації виробництва в дуже великих сільськогосподарських підприємствах, відомих як агрохолдинги, що характеризуються великомасштабним інтенсивним сільським господарством. Сто найбільших холдингів вже контролюють понад 30% всієї землі (6,7 млн. га), що обробляється всіма сільськогосподарськими компаніями, які працюють в Україні (їх близько 50 000), що відповідає більш ніж 16% всіх сільськогосподарських земель

в країні. Така модель ведення сільського господарства призвела до зростання соціально-економічної нерівності в українському селі, що потерпає від кризи.

Успішні сезони 2020 та 2021 років надзвичайно допомогли фермерам сформувати грошові потоки та запаси ліквідності, але вони швидко закінчуються. Чим довше триватиме ситуація з нестабільним експортом, тим довше українське сільське господарство перетворюватиметься на гру на виживання, яка залежить від грошових потоків. Зараз всі учасники аграрного сектору думають про те, як Україні вийти на рівень, коли шкода, завдана українському сільському господарству, буде прийнятною для світу [1].

За словами Дениса Башлика, "до 24 лютого основним проханням від агробізнесу було не заважати, не втручатися з боку уряду. Зараз основний меседж - нам потрібна ваша підтримка, нам потрібна підтримка уряду в багатьох сферах. І ми знайшли багато міжнародних можливостей, на жаль, за дуже високу ціну війни" [1].

Насамкінець доктор Альфонс Бальманн спрогнозував, що "в майбутньому ті компанії, які є ефективними, які здатні платити адекватну заробітну плату, зможуть залучити людей повернутися в Україну, якщо вони також зможуть забезпечити привабливі умови життя в сільськогосподарських населених пунктах.

Модернізація сільського господарства вже була на хорошому шляху до війни, і воно все ще має величезний потенціал для того, щоб бути конкурентоспроможним на світовому ринку. Але, з іншого боку, аграрний сектор повинен вкладати більше коштів у розвиток та забезпечення агроінфраструктури, і це стане новою відродженою агросферою у відновленій Україні".

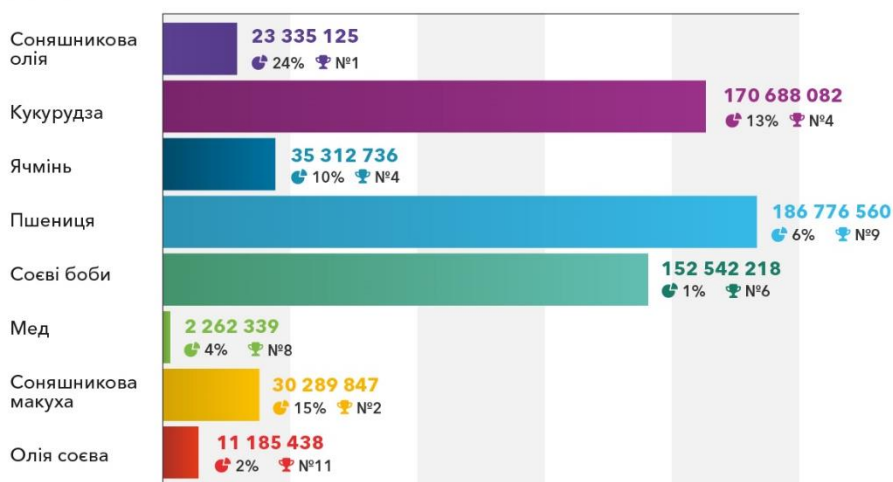

Рис 1. Світовий експорт [1].

За півроку український експорт кардинально змінився. Оскільки морські порти були заблоковані, для того, щоб перевезти сільськогосподарську продукцію, яка еквівалентна одному судну Panamax (60 000 т), потрібно було 932 українських

вагони (1 вагон = 65 т) або 17 поїздів (1 вантажний потяг складається з 54 вагонів). Але Європейська залізниця має інші показники: 1 вагон = 55 т, 1 вантажний потяг складається з 32 вагонів, загальна вага вагонів $55 \cdot 32 = 1\,760$ т. Отже, потрібно 1875 вагонів або 34 потяги. Це означає, що ЄС потрібно вдвічі більше поїздів і локомотивів для перевезення української пшениці. А це впливає на час і вартість логістики. До відкриття заблокованих одеських портів Україна експортувала близько 2 мільйонів тонн зернових та олійних культур, більшість з яких залізницею та автомобілями. Одеські морські порти були відкриті лише наприкінці липня, і вже за місяць Україна змогла збільшити вантажообіг до 4,6 мільйона тонн різних видів сільськогосподарської продукції. Таким чином, Україна зможе збільшити експорт у кілька разів у найближчі місяці, якщо ця угода продовжить працювати [1].

Під час аналізу виявлено, що ринкові баланси свідчать про достатню пропозицію пшениці та інших контрольованих товарів у всьому світі, ринки залишаються напруженими. Крім того, коригування торговельних потоків і зростання вартості енергії призводять до підвищення міжнародних цін на сільськогосподарські товари. У березні 2022 року індекс продовольчих цін ФАО (FFPI) досяг найвищого рівня з 1990 року – 159,7 пункту. FFPI трохи знизився у квітні та травні 2022 року, хоча все ще на 30% вище свого значення за відповідні місяці попереднього року. Зростання цін особливо значне на рослинні олії та зернові. Уразливі верстви населення в країнах з низьким рівнем доходів і дефіцитом продовольства, які витрачають значну частку свого доходу на їжу, особливо вразливі до такого підвищення цін.

У 2021 році основною проблемою для аграріїв був ринок землі, але зараз найбільшим викликом є низька ліквідність логістики експорту та багато інших викликів, таких як нестача складських приміщень, брак людського капіталу, нестача природного газу, мінні поля в багатьох регіонах, зростання цін на виробничі ресурси, відсутність банківського фінансування, мобілізація тощо.

Клімат України приблизно такий: трохи сухіший і прохолодніший влітку і прохолодніший і вологіший взимку, але досить близький для порівняння. Клімат сприятливий для озимих і ярих культур. Середньорічна кількість опадів в Україні становить приблизно 600 міліметрів (24 дюйми), у тому числі приблизно 350 міліметрів протягом вегетаційного періоду (з квітня по жовтень). Значення, як правило, вищі на заході та в центрі України та нижчі на півдні та сході України.

Із загальної площі України, яка становить 60 млн. га, близько 42 млн. га належать до сільськогосподарських угідь, до яких належать оброблені землі (зернові, технічні культури, кормові, картопляно-овочеві, пару), сади, городи, виноградники, постійні насадження, луки і пасовища. Основними зерновими культурами в країні є озима пшениця, ярий ячмінь і кукурудза [2]. Основними технічними або технічними культурами є соняшник і цукровий буряк. Сільськогосподарське землекористування суттєво змінилося після того, як Україна проголосила незалежність від Радянського Союзу в 1991 році.

На думку експертів, Україна зможе збільшити свій експортний потенціал, в основному за рахунок сільськогосподарської продукції. Як відомо, положення про асоціацію України з ЄС, які набули чинності 1 листопада 2014 року, вже дають позитивні результати. Одностороннє застосування взаємних торгових пільг дозволило безперешкодно надходити вітчизняній продукції на ринок ЄС [1]. Незважаючи на загальну нестабільну ситуацію в Україні, у довгостроковій перспективі позитивний результат буде більш вагомим. Особливо це стосується сільськогосподарської продукції. Після скасування мит та інших бар'єрів, які сильно обмежували пропозицію, зерно швидко вийшло на європейський ринок. Більшість експертів вважає, що це стане першим кроком на шляху до економічного зростання України та більш повної інтеграції до Європейського Союзу.

Попит на сільськогосподарську продукцію на світовому ринку високий, і Україна має шанси посісти важливе місце на цьому ринку. Це означає, що формування внутрішніх цін на зерно в нашій країні значною мірою базується на ситуації на світових ринках. Останнім часом у світі за рахунок зростання валових посівів стабільно зростає експорт основних зернових культур, що, в свою чергу, впливає як на внутрішні ціни на зернові культури, так і на прибутки виробників.

Україна також продемонструвала величезні перспективи на деяких ринках аграрної ніші, що найшвидше зростають у світі. Сьогодні Україна входить до трійки експортерів органічної продукції до ЄС. Фермери планують досягти аналогічного проникнення органічної продукції на ринок Сполучених Штатів і всієї Азії. Органічні продукти можуть стати одним із двигунів майбутнього розвитку сільського господарства України.

Таким чином, модернізація сільського господарства вже була на хорошому шляху до війни, і воно все ще має величезний потенціал, щоб бути конкурентоспроможним на світовому ринку. Але з іншого боку, сільськогосподарський сектор має вносити більше грошей у розвиток та забезпечення агроінфраструктури, і це буде нова відроджена агросфера у відбудованій Україні. Основними стратегічними напрямками розвитку сільського господарства України мають бути: удосконалення нормативно-правової та законодавчої бази, що гарантує стабільний розвиток сільського господарства; виробництво органічної, безпечної та екологічної сільськогосподарської продукції; встановити ринкові ціни на продукцію, які гарантують рентабельність її виробництва для більшості виробників; впровадження досягнень та інновацій НТП; залучення молоді до сільського господарства; забезпечити гідну оплату праці в сільському господарстві тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. The impacts and policy implications of Russia's aggression against Ukraine on agricultural markets URL: <https://www.oecd.org/ukraine-hub/policy-responses/the->

[impacts-and-policy-implications-of-russia-s-aggression-against-ukraine-on-agricultural-markets-0030a4cd/](#) (дата звернення 05.03.2023).

2. Офіційний сайт Державної служби статистики України URL: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення 05.03.2023).

3. Потіха А., наук. співроб. СІАЗ НБУВ. Сільське господарство в економічній системі України. URL : <http://nbuviar.gov.ua> (дата звернення 05.03.2023).

4. Свиноус І.В., Гаврик О.Ю., Хомяк Н.В. та інш. Удосконалення методичних підходів до оцінки складових виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств в умовах трансформації системи обліку та фінансової звітності. Економіка та управління АПК. 2021. № 1. С. 154-165.

Алла Тарасюк

*кандидатка економічних наук, доцентка кафедри економіки, підприємництва та економічної безпеки Херсонського національного технічного університету,
м. Хмельницький, Україна*

Валерія Ворошило

*студентка Херсонського національного технічного університету,
м. Хмельницький, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ КАДРОВОЇ БЕЗПЕКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Актуальність теми дослідження обумовлена зростанням загроз з боку власного персоналу, що супроводжується погіршенням економічної безпеки самих суб'єктів господарювання внаслідок збільшення ризиків в управлінні кадрами в умовах нестійкого зовнішнього середовища та невизначеності. Гарантування економічної безпеки, у тому числі і кадрової, в Україні є, на сьогодні, однією із основних умов підвищення ефективності діяльності економічних суб'єктів.

Складність процесу обумовлюється не тільки недостатнім рівнем напрацювань в сфері кадрової безпеки, але й значною кількістю складових цієї безпеки, проблемами з визначенням достовірної оцінки тощо.

Дослідженню проблем кадрової політики присвячено праці вітчизняних та зарубіжних науковців: Балабанової Л.В., Гордієнко О.В. Гуменюк В.О., Красномоєць В.А., Назарова В.Г., Яковенко О.М.

Проте, на жаль, сьогодні, в вітчизняній економічній науці, не існує цілісної концепції здатної сприяти безпечному використанню кадрового потенціалу та протидіяти загрозам.

В Україні не достатньо набула розповсюдження практика управління кадровою політикою на підприємствах з метою забезпечення підвищення продуктивності праці та забезпечення стійкості економічних суб'єктів. Значимість наукових досліджень по даній проблемі, спонукує до додаткових досліджень окремих аспектів цієї теми, які залишається дискусійними.

Все більшої актуальності, в умовах невизначеності зовнішнього середовища, набувають проблеми управління кадровою безпекою підприємства, які потребують поглибленого вивчення та вдосконалення існуючих підходів.

Метою дослідження є вивчення особливостей управління кадровою безпекою суб'єктів господарювання в Україні.

Як показують наукові роботи та практичні аспекти досліджень, сучасні принципи управління безпекою кадрів достатньо зрозуміло позначають ризик-орієнтований підхід.

Через те що зазвичай робота з персоналом є первинною, кадрова безпека

займає домінуючу роль у забезпечення результативної системи безпеки та мінімізації загроз, що утворює персонал.

Зараз глобальні ризики безпеки персоналу суб'єкту господарювання переходять у матеріальні та нематеріальні втрати та збитки, що виражаються у погіршенні відносин, нанесенні шкоди діловій репутації, знецінення активів та втрата ділових партнерів.

Кадрова безпека є набором елементів, пов'язаних між собою складними і часто багаторівневими процесними зв'язками, тож її дослідження потребує спеціальних підходів. [6 с. 92]

Однією із важливих ланок організації економічної безпеки суб'єктів господарювання є процес управління кадровою безпекою, який необхідний при ліквідації соціальних та економічних загроз у виробничо-комерційній діяльності. Обґрунтовується це тим, що ризики, як правило, утворюються її власним персоналом.

Аналізуючи результати статистичних досліджень встановлено, що приблизно 51% злочинств економічного характеру здійснено безпосередньо персоналом самих суб'єктів господарювання, про що свідчить рисунок 4., а оминати матеріальних втрат, пов'язаних із людським фактором, можна за допомогою результативної системи управління кадровою безпекою суб'єкту господарювання. [3 с. 120].

З точки зору зарубіжних та вітчизняних експертів, трохи нижче 80% матеріальних втрат господарюючих суб'єктів у світі, нанесено не тільки незаконними, а і непрофесійними діями власних робітників. Недотримання співробітниками належної трудової дисципліни, невміле використання резервів, розкриття конфіденційної інформації – це все утворює ризик для майна, репутації та безпеки господарюючих суб'єктів.

Через ризики кадрової безпеки господарюючі суб'єкти мають матеріальні збитки і нематеріальні втрати, які виявляються у зниженні морального духу працівників підприємства, зіпсованій репутації, зменшенні вартості акцій і порушенні ділових відносин із партнерами.

Таким чином дослідивши поняття кадрова безпека можна дійти висновку що безпека персоналу це комплекс певних дій та взаємозв'язків між кадрами, через яке суб'єкт господарювання має прибуткову діяльність.

Основними задачами забезпечення кадрової політики є: вчасне забезпечення суб'єкту господарювання кадрами певної якості і кількості належно стратегії розвитку, утворення умов реалізації, прогнозованих трудовим законодавством прав і обов'язків громадян, доцільне використання кадрового потенціалу в установах, створення і сприяння результативної роботи установи.

Проблеми дослідження кадрової безпеки особливо актуальні в наш час нестабільності економічного середовища, та невизначеності напрямів розвитку, адже згідно аналізу найбільшу кількість злочинів, що загрожують безпеці суб'єкту господарювання скоюють працівники і вже після них йдуть клієнти та ділові

партнери.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на удосконалення механізмів управління кадровою безпекою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Балабанова Л. В. Управління персоналом: підруч. Київ: Знання, 2021. 468 с.
2. Гордієнко О.В. та ін. Організація виробництва: навч. посіб. Вінниця, 2020. 71 с.
3. Гуменюк В. Я. Управління ризиками: навч. посіб. Рівне, 2010. 158 с.
4. Державне бюро розслідувань. URL: <https://dbr.gov.ua/> (дата звернення: 29.01.2023).
5. Державний комітет статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 17.01.2023)
6. Красномоєць В.А. Методи забезпечення кадрової безпеки підприємства. Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. 2012. № 3. С. 138–143.
7. Михалюк Н.І. Планування діяльності підприємств: навч. посіб. Київ: Знання, 2015. 620 с.
8. Мухін С.А. Прибуток у нових умовах господарювання: *Фінанси і статистика*. 2021. 144с.
9. Назарова Г.В. Передумови створення системи кадрової безпеки підприємства. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. 2010. Вип.15. С. 34–37.
10. Обґрунтування господарських рішень та оцінювання ризиків: навч. посіб. Київ, 2012. 472с.
11. Стрехова С. В. Кадрова політика: важелі впливу на ефективність, механізми та інструменти реалізації. Вінниця. *Економічний часопис-XXI*. С. 3-12.
12. Чернишова Л.І. Особливості формування системи управління витратами вітчизняних підприємств. *Інноваційна економіка*. 2016. № 3. С. 61-68.
13. Яковенко О.М. Кадровий потенціал: стан та проблеми розвитку: підруч. Львів, 2008. 124с.

Володимир Шалімов

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри господарсько-правових дисциплін та економічної безпеки, Донецького державного університету внутрішніх справ МВС України, м. Кропивницький, Україна

Юлія Кузьменко

судова експертка сектору будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Кіровоградського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Кропивницький, Україна

Тетяна Манаєнко

завідувачка відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Луганського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Дніпро, Україна

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПРИНЦИПІВ БЮДЖЕТНОГО УПРАВЛІННЯ В РЕГЛАМЕНТАХ ЄС ТА МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Подальший розвиток України передбачає набуття членства в ЄС, що визначає необхідність узгодження бюджетного менеджменту, бюджетної політики та бюджетного процесу із вимогами та рекомендаціями ЄС та інших міжнародних організацій. Відповідно аналіз та вивчення принципів бюджетного процесу та фінансового регулювання, які містяться в офіційних рекомендаціях, інструктивних матеріалах, є актуальним для нашої країни. потребують поглибленого критичного вивчення принципи бюджетного процесу з метою визначення їх позитивних аспектів з метою удосконалення вітчизняного законодавства в сфері бюджетного процесу.

Принципам бюджетного регулювання приділяють важливу увагу міжнародні організації, зокрема, OECD, якою розроблені рекомендації щодо бюджетного управління (Recommendation of the Council Budgetary Governance) [1]. Дані рекомендації встановлюють десять принципів, які надають стислий огляд належної практики в усьому спектрі бюджетної діяльності, мають на меті надати практичні вказівки щодо розробки, впровадження та вдосконалення бюджетних систем для позитивного впливу на життя громадян, підкреслюють важливість принципів бюджету для інших аспектів належного державного управління, включаючи добросовісність, відкритість даних, досягнення стратегічних цілей та сприяння довірі між громадянами та урядом. Ці десять принципів визначають такі вимоги до бюджетного управління: бюджетне управління в межах фіскальних цілей, тобто

управління бюджетами в чітких, надійних і передбачуваних межах фіскальної політики; узгодження бюджетів із середньостроковими стратегічними планами і пріоритетами уряду; виконання, оцінка та Value for Money, що передбачає розробку такої структури бюджетування капітальних витрат, щоб задовольнити потреби національного розвитку економічно ефективним і узгодженим способом; забезпечення відкритості, прозорості і доступності бюджетних документів і даних; забезпечення всеохоплюючих, активних та реалістичних обговорень щодо варіантів бюджету; надання вичерпного, точного і надійного звіту про державні фінанси; активне планування, керування та контроль виконання бюджету; встановлення продуктивності, оцінки та співвідношення ціни й якості невід'ємною частиною бюджетного процесу; визначення, оцінка та зважене управління довгостроковою стабільністю та іншими фіскальними ризиками; сприяння цілісності та якості бюджетних прогнозів, фіскальних планів і виконання бюджету шляхом суворої перевірки якості, включаючи незалежний аудит [1].

В рекомендаціях ОЕСД підкреслено, що разом з іншими інструментами державної політики – такими як закони, нормативні акти та спільні дії з іншими членами суспільства – бюджет спрямований на втілення пріоритетів, річних та багаторічних цілей, а ефективне бюджетне управління підтримується різними стовпами сучасного державного управління: прозорістю, чесністю, відкритістю, участю, підзвітністю та стратегічним підходом до планування і досягнення національних цілей.

Бюджетний процес та фінансове регулювання в ЄС регламентується єдиним документом – Фінансовий регламент, що застосовується до загального бюджету (Financial regulation applicable to the general budget of the Union). У Фінансовому регламенті, що застосовується до загального бюджету Європейського Союзу [2], зазначено, що бюджет розробляється та виконується відповідно до принципів: єдності та точності бюджету, щорічності, рівноваги, одиниці розрахунку, універсальності, специфікації, надійного фінансового управління, прозорості.

Принцип єдності та точності бюджету (principles of unity and of budgetary accuracy) передбачає, що для кожного фінансового року в бюджеті повинні бути передбачені та затверджені всі надходження та видатки, які вважаються необхідними для Союз. Принцип щорічності (principle of annuality) встановлює, що асигнування, занесені до бюджету, мають бути затверджені на фінансовий рік, який триватиме з 1 січня по 31 грудня, та можуть бути використані з 1 січня після остаточного ухвалення бюджету. Принцип рівноваги (principle of equilibrium) передбачає, що доходи та асигнування на платежі мають бути збалансованими. Залишок кожного фінансового року вноситься до бюджету на наступний фінансовий рік як дохід у разі надлишку або як асигнування на оплату у випадку дефіциту. Принцип одиниці розрахунку (principle of unit of account) регламентує,

що багаторічні фінансові рамки та бюджет розробляються та виконуються в євро, а звітність подається в євро. Принцип універсальності (principle of universality) встановлює, що загальний дохід покриває загальні асигнування платежів, а усі надходження та видатки зараховуються до бюджету в повному обсязі без будь-яких коригувань один проти одного. Принцип специфікації (principle of specification) встановлює, що асигнування виділяються на конкретні цілі за назвами та розділами, розділи далі поділятимуться на статті та пункти, а асигнування можуть бути перераховані лише до бюджетних статей, для яких у бюджеті передбачено асигнування або які мають символічний запис *pro memoria*. Принцип прозорості (principle of transparency) визначає, що бюджет розробляється та виконується, а звітність подається відповідно до принципу прозорості. Принцип надійного фінансового управління та продуктивності (principle of sound financial management and performance) регламентує, що асигнування повинні використовуватися відповідно до принципу раціонального фінансового менеджменту та відповідно до принципів продуктивності, економічності, ефективності та результативності.

Особлива увага приділяється контролю, адже принцип надійного фінансового управління та продуктивності вимагає наявності попереднього та ретроспективного оцінювання, якому мають підлягати програми та заходи. Попередні оцінки, що підтримують підготовку програм і заходів, повинні ґрунтуватися на доказах ефективності пов'язаних програм або заходів, економічного, екологічного або соціального впливу. Ретроспективне оцінювання передбачає оцінку ефективності програми чи діяльності, включаючи такі аспекти, як результативність, результативність, узгодженість, відповідність та додану цінність для ЄС. Передбачено, що для цілей виконання бюджету внутрішній контроль повинен застосовуватися на всіх рівнях управління та повинен бути призначений для забезпечення розумної впевненості щодо досягнення наступних цілей: ефективність, результативність та економічність діяльності; достовірність звітності; захист активів та інформації; попередження, виявлення, виправлення та подальші дії щодо шахрайства та порушень; адекватне управління ризиками, пов'язаними з законністю та регулярністю базових операцій, беручи до уваги багаторічний характер програм, а також характер відповідних платежів.

Отже, акцент робиться в значній мірі на принципи ефективного бюджетного менеджменту, на важелі, які забезпечують його ефективність та результативність. Це є зрозумілим, оскільки бюджет управління бюджетом є ключовим каменем в архітектурі довіри між державою та її громадянами. Цей досвід варто перейняти, оскільки принципи управління як важливі принципи бюджетного процесу розпорошені між іншими принципами бюджетної системи України, адже варто робити акцент саме на управлінні державними та місцевими фінансами або на

бюджетному менеджменті на державному та місцевому рівнях з урахуванням необхідності забезпечення конкретних вимог економічного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Recommendation of the Council on Budgetary Governance. OECD, Public Governance & Territorial Development Directorate. 2015. <https://www.oecd.org/gov/budgeting/principles-budgetary-governance.htm> (дата звернення 20.03.2023).
2. European Commission, Directorate-General for Budget. Financial regulation applicable to the general budget of the Union : July 2018, Publications Office. URL: <https://data.europa.eu/doi/10.2761/816722> (дата звернення 20.03.2023).

Володимир Шалімов

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри господарсько-правових дисциплін та економічної безпеки Донецького державного університету внутрішніх справ МВС України, м. Кропивницький, Україна

Соф'я Халецька

студентка 1-го курсу групи 117/22-(Ек)-к Донецького державного університету внутрішніх справ МВС України, м. Кропивницький, Україна

**ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ ТЕРМІНУ «БЕЗПЕКА» В КОНТЕКСТІ
ЗАСТОСУВАННЯ ЇЇ ДО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ
КРАЇНИ**

Безпека є терміном, який досліджується в рамках різних наук (економічних, політичних, соціальних, технічних тощо) та використовується для конструювання механізмів різних типів та видів. Для соціально-економічних відносин безпека має важливе значення, розглядається чи не як основна мета їх існування, оскільки це є визначальним фактором забезпечення життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, прогресивний демократичний розвиток, безпечні умови життєдіяльності і добробут.

Безпека є складним терміном і для її розуміння важливо чітко окреслювати її характеристики. Зокрема, виділяють такі логічні передумови [2, с. 94-95]: 1) безпека не є певною характеристикою об'єкту, як наприклад колір, вага, і т.д., безпека не існує сама по собі, вона завжди відноситься до чогось; 2) безпека будь-чого (предмет, машина, людина, суспільство і т. д.), розглядається тільки з позиції людських інтересів або людського розуміння позитивних або негативних процесів, саме людська думка, на певному етапі, служить критерієм і визначає критерій небезпеки і безпеки, таким чином, безпека є феноменом, не певною якістю або характеристикою; 3) безпека може бути вимірною і розрахованою щодо поставлених людиною критеріїв; 4) безпека може бути повною, відносною, частковою і т.п., будь-який об'єкт теоретично може бути в повній безпеці навіть за відсутності захисту, при цьому повинні бути відсутні всі небезпеки; 5) небезпеки можуть бути внутрішні і зовнішні; 6) підвищення рівня захисту підвищує рівень безпеки у зв'язку з тим, що знижується рівень ризику або певні небезпеки для захищеного об'єкту більш такими не є; 7) безпеку слід розглядати, як динамічну категорію, адже небезпека і безпека виникають в процесі взаємодії об'єкта з навколишнім середовищем або є результатом внутрішньої діяльності об'єкта, в рамках статичної системи без включення часового компонента питання безпеки та небезпеки не має сенсу.

Виходячи з даних передумов, формулюється позиція, що говорити про безпеку можна лише відносно складної системи, тобто системи, яка за своїми

характеристиками може змінюватися, адже для гіпотетичного об'єкту, який не змінюється, питання безпеки чи небезпеки не існує [2, с. 95]. На наш погляд, в цій позиції не враховано зміну зовнішнього середовища, адже, навіть за умови, що об'єкт не змінюється, зміна зовнішнього середовища може спричинити загрози, тобто питання безпеки чи небезпеки може змінити свою актуальність. З точки зору дослідження соціально-економічних відносин розгляд безпеки відносно складних систем є обґрунтованим, оскільки економіка є системою великою складності, динамічною і недостатньо чітко структурованою, в її функціонування втягнута велика кількість суб'єктів, багатоцільовою, визначити потреби в безпеці якої доволі складно.

Пропонується визначення безпеки - це такі умови, в яких знаходиться складна система, коли дія зовнішніх і внутрішніх чинників не призводить до процесів, що вважаються негативними по відношенню до даної складної системи у відповідності до існуючих, на даному етапі, потреб, знань та уявлень [2, с. 96]. У представленому визначенні, по-перше, фактично мова йде про відсутність загроз («дія зовнішніх і внутрішніх чинників не призводить до процесів, що вважаються негативними»). Але в ньому відсутня відповідь на критичне питання: безпека – це відсутність загроз, чи стан захищеності від них чи стан, при якому забезпечено зниження ризику виникнення загроз в майбутньому.

В Законі України «Про національну безпеку України» [1] (ключовому законодавчому документі з питань безпеки) термін «національна безпека України» трактується як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. Якщо проаналізувати дане визначення можна зробити висновок, що акцент здійснений на такі ключові елементи: по-перше, стан захищеності; по-друге, національні інтереси, по-третє, реальні та потенційні загрози. У визначенні загроз національній безпеці в цьому ж законодавчому документі («загрози національній безпеці України - явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України») акцент робиться і на теперішній і на майбутній час. Але в обох визначеннях не йде мова про упереджувальні дії, які б забезпечували не лише захищеність від потенційних загроз, а й зменшували ризик їх виникнення, що є критично важливим. Не усі загрози можна попередити, оскільки більшість з них мають недетермінований непостійний характер, вони можуть виникати, збільшуватися, зменшуватися, зникати і не на всі з них має вплив суб'єкт забезпечення безпеки. Разом з тим, здійснення заходів, які б зменшили ризики їх виникнення, це також важливі кроки на шляху забезпечення безпеки, особливо в сфері соціально-економічних відносин, де вирішальну роль відіграють заходи з передбачення, прогнозування та попередження.

Отже, на наш погляд, трактування терміну безпека в контексті соціально-економічних відносин має включати такі ключові положення: це стан захищеності від існуючих (реальних загроз) та визначених потенційних загроз, а також стан, при якому вжиті заходи щодо неможливості виникнення або зниження ризику (ймовірності) виникнення загроз в майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року №2469-VIII (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення 15.03.2022).
2. Заплатинський, В. Логіко-детермінантні підходи до розуміння поняття «безпека». Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини. 2012. Випуск 5. С.90-98. URL: <https://doi.org/10.32626/2309-8082.2012-0.%p> (дата звернення 15.03.2022).

Напряг № 13

Сучасні проблеми та перспективи обліку, оподаткування, аналізу, аудиту, фінансів, менеджменту, інформаційної економіки

Viktoriiia Hmyria

PhD of Economic, Associate Professor of the department of economics, entrepreneurship and marketing, Cherkasy State Business College, Cherkasy, Ukraine

RISK MANAGEMENT MECHANISM FOR BANK LENDING TO INVESTMENT PROJECTS PROJECTS IN AGRICULTURE

Relevance of the research. Solving the problems of long-term lending at the current stage of market relations in Ukraine is one of the main elements of the national economic policy aimed at developing the agricultural sector. The creation of favorable conditions for potential creditors and consumers of and consumers of financial and credit capital, the level of business activity in the real sector of the economy depends on the creation of favorable conditions for potential creditors and consumers. Thus, the problem of intensifying long-term lending activities of financial and credit institutions of financial institutions is one of the key issues for the economy of modern Ukraine.

The dynamics of long-term loans to fixed assets is determined by many factors. The main parameters that characterize the investment climate in any country include political stability, economic security, low inflation, improvement of the regulatory framework for attracting long-term credit investments, and expansion of the practice of implementing projects based on public-private partnerships. The most important factor influencing an investor's decision is the level of risk associated with investing in a particular investment project. Therefore, the issues of identification of uncertainty and risk factors, their quantitative and qualitative assessment, monitoring and control remain relevant at every stage of preparation and implementation of long-term investment projects.

Summary of the main material. In the current economic environment, the question of the need to involve banking institutions in the investment process.

Investment activity is one of the most important aspects of the functioning of any commercial organization. The reasons for the need for investment the need for investment is the renewal of the existing material and technical base, increasing production volumes, and developing new types of activities. The investment process plays an important role in the economy of any country. Investment largely determines the economic growth of the state, employment of the population and is a significant element of the basis on which the economic development of society is based.

The implementation of an investment project involves achieving results in the future and is carried out against the background of events and facts that cannot be to be regulated and predicted. Moreover, these circumstances are determined for each type of

project activity and are carried out at each moment of its implementation. This allows us to speak about the non-determinism of the final results of the investment project implementation. Thus, the credit and investment activities of a commercial bank carried out in the process of project lending is characterized as risky.

In the process of lending to investment projects, banks face a complex of different types of risks that differ in place and time of occurrence, a set of external and internal factors that affect their level, and, consequently, the way they are assessed and managed. Effective organization of the process of bank risk management in lending to investment projects is impossible without understanding their specifics, which in turn are determined by the peculiarities inherent in banking operations for lending to investment projects.

In most countries, it is the banking system that is subject to strict regulation by the state and special supervisory authorities. Despite the fact that banking activities are accompanied by numerous risks, it is banks that are called upon to personify reliability and security. Since bankers work mostly with other people's money, they must try to money, they should try to reduce the riskiness of their activities even more than other entrepreneurs. Thus, risk management is considered to be one of the most important areas of financial management in a bank [1].

Given that about 30% of total assets of banks are lending, one of the main problems of banks is the presence of credit risks and their upward trend.

Credit risk is the risk of losses incurred by the bank as a result of non-fulfillment, incomplete or untimely fulfillment of financial obligations by the debtor to the bank in accordance with the terms of the agreement. The causes of credit risk are diverse. These may include unfavorable changes in the economic system of a country or region; crisis situations in economic sectors that lead to a decrease in the borrowers' business activity; the borrower's inability to achieve the planned financial result due to changes in the political, social, economic or business spheres; changes in market value; loss of collateral quality; borrower's bad faith misuse of the loan, etc.

The likelihood of credit risk occurrence can be reduced by means of an effective conservative credit management policy; setting the maximum risk exposure per borrower; a specific procedure for approving each loan; systematic monitoring and control of risks by management; effective collateralization or insurance of loans [3].

Market risk is associated with price fluctuations in four economic markets: the debt securities market, the equity market, the commodity market, and the foreign exchange market, i.e. those markets that are sensitive to changes in interest rates. Market risk is the risk of losses incurred by the Bank due to unfavorable changes in the market value of financial instruments in the trading portfolio and instruments of the trading portfolio and derivative financial instruments of the bank, as well as foreign exchange rates and (or) precious metals.

Currency risks can be caused by sharp fluctuations in the exchange rate of a currency. Currency risk can be mitigated by insuring this type of risk, type of risk, as well

as by entering into a forward contract for the purchase of the required amount for a period similar to the loan term simultaneously with the loan agreement.

Interest rate risks can lead to losses when the interest rate of a banking organization changes. There are ways to manage this type of risk. These include: the possibility of revising the interest rate on the loan, which is formed depending on the market rate, control over the terms of repayment of the placed funds, as well as the maturity of borrowed funds; purchase and sale of options, futures, etc. [2].

Currently, operational risks play an important role. They are a danger that arises as a result of a mismatch between the nature and scope of a banking organization's activities. It arises from non-compliance with legal requirements of internal procedures and procedures for conducting banking operations and other transactions, and their violation by employees of a banking organization and other persons. It also takes into account the lack of functionality of technological, information and other systems used by the banking organization. All banks are exposed to operational risk to varying degrees, so today they are offered a variety of insurance products aimed at protecting against these risks.

Liquidity risk is the risk of losses due to the fact that a banking organization cannot ensure the fulfillment of its obligations in full.

It arises when a bank cannot fulfill its obligations in case of insufficient funds at a certain point in time. In this case, the bank needs to have a certain amount of liquidity in case of unexpected changes in the balance sheet.

Country risk is the risk associated with the political, social and economic conditions of the borrower's country. One of the components of this type of risk is the "risk of not transferring funds", i.e., when the borrower's obligations are not denominated in its national currency. The currency of the obligation may not be available to the borrower at independently of its financial condition. An example of country risk is inflation risk [1].

The next step in the classification of banking risks is legal risk. It arises in a banking organization in case of non-compliance with the requirements of legal regulations and concluded agreements; if legal errors are made in the course of activities, as well as if the legal system is imperfect.

Strategic risk is associated with mistakes made in decision-making. They determine the strategy of a banking organization's operations and development and They are expressed in insufficient consideration of possible dangers that threaten the banking organization's operations. Strategic risk arises when incorrect or insufficiently substantiated determination of promising areas of activity; absence or incomplete provision of necessary resources and organizational measures that ensure the achievement of the strategic goals of banking organizations.

The types and subtypes of credit and investment risks are mostly closely interrelated and often condition each other, which results in impossibility to draw a clear line between them. Nevertheless, classification of credit and investment risks assumed by the bank in the process of investment lending transactions is a crucial factor in building an effective risk management system.

Thus, a radical increase in the share of investment projects, structural restructuring of the Ukrainian real economy and overcoming of raw material shortages are impossible without a change in the credit and investment strategy of the banking sector. The government should encourage a controlled and targeted credit expansion aimed at modernizing the innovative development of the Ukrainian economy.

In recent years, when there has been a sharp struggle in the banking services market, the credit institution that is able to meet the needs of a potential client to the maximum extent possible has an advantage. The needs of a potential client, while providing itself with the necessary protection against possible financial risks (including through well-developed service delivery technology). It is obvious that those credit institutions that are engaged in reducing financial risks and increasing their own income will occupy a more favorable position in the future will have a more favorable position in the banking services market, as the financing of investment projects by commercial banks plays an increasingly significant role in the functioning of both individual business entities and the development of the country's economy as a whole.

REFERENCES:

1. Гмиря В.П. Управління ризиками при банківському кредитуванні інвестиційних проектів. Ефективна економіка. 2015. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4074>
2. Примостка Л.О. Банківський менеджмент: інноваційні концепції та моделі : монографія. Київ : КНЕУ, 2017. 380 с.
3. Кузнєцов А.М., Деркач Ю.Б. Характеристика методів регулювання валютних ризиків банків. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». 2017. Вип. 24. Ч. 2. С. 76-79.
4. Bezrodna, Olena S. (2019) “Strategic Risk of a Bank: Assessment Proposals and Interrelation with the Compliance Risk.” *Business Inform* 12:317–324. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-12-317-324>

Наталія Атаманчук

докторка юридичних наук, доцентка, провідна наукова співробітниця Науково-дослідного інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії правових наук України, м. Київ, Україна

ПЕРСПЕКТИВИ АКЦИЗНОГО ОПОДАТКУВАННЯ СОЛОДКИХ ГАЗОВАНИХ НАПОЇВ В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧИХ ІНІЦІАТИВ

На сьогодні акцизний податок є важливою складовою економічного фронту, оскільки сприяє наповненню дохідної частини бюджетів. Динаміка надходження акцизного податку протягом 2014-2021 років підтверджує щорічне зростання його обсягу до бюджету, зокрема: у 2014 р. до державного бюджету надходження становили 44 940,9 млн. грн., у 2015 р. – 63 110,6 млн. грн., у 2016 р. – 90 122,5 млн. грн., у 2017 р. – 108 293,4 млн. грн., у 2018 р. – 118 852,4 млн. грн., у 2019 р. – 123 357,9 млн. грн., у 2020 році – 138 296,2 млн. грн., у 2021 році – 162 451,2 млн. грн. [1]. Дані Державної податкової служби України щодо надходження акцизного податку до державного бюджету протягом серпня-грудня 2022 року, також засвідчують щомісячне зростання, зокрема у серпні до державного бюджету надходження склали 42 053 376,7 тис. грн., у вересні – 49 820 998,9 тис. грн., у жовтні – 58 993 033,6 тис. грн., у листопаді – 66 469 321,5 тис. грн., у грудні – 72 166 989 тис. грн. [2].

Варто зазначити, що акцизний податок здатен не лише наповнювати державний бюджет України, але і здійснювати регулювання виробництва і обігу підакцизних товарів, обмежуючи обсяги споживання соціально шкідливих товарів. Одними із таких товарів можуть стати солодкі газовані напої, які вважаються продуктами, що завдають шкоди людському здоров'ю, надмірне споживання яких сприяє появі небезпечних захворювань.

На жаль, у нашій державі відсутня практика оподаткування підсолоджених цукром напоїв, тому питання оподаткування продуктів харчування, що є шкідливими для здоров'я залишається малодослідженими серед вітчизняних учених. Окремим питанням дослідження європейської практики оподаткування підсолоджених цукром напоїв приділялася увага у працях М. Голютяк-Пенкальської [3], Л. Касьяненко [4], І. Кравченко [5], О. Монаєнко [6], О. Озерчука [7] та інших вітчизняних науковців.

Зауважимо, що запровадження акцизного оподаткування солодких напоїв запропоновано проектом Закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо запровадження податку на води, включаючи мінеральні та газовані, з доданням цукру чи інших підсолоджувальних або ароматичних речовин» від 17.02.2023 № 9032 [8]. Законопроект передбачає внесення змін до Податкового кодексу України, а саме запровадження акцизного податку на води, включаючи мінеральні та газовані, з доданням цукру чи інших підсолоджувальних або

ароматичних речовин за ставкою 10 гривень за кожні 25 грамів цукру чи іншої еквівалентної 25 грамам цукру підсолоджувальної речовини в 1 літрі. Тимчасово, до 31 грудня 2023 року включно, але не раніше дати припинення або скасування воєнного стану в Україні, запропоновано застосування пільгової ставки акцизного податку у розмірі 5,00 гривень за кожні 25 грамів цукру чи іншої еквівалентної 25 грамам цукру підсолоджувальної речовини в 1 літрі. Метою вказаного проєкту є сприяння захисту здоров'я людей шляхом запровадження додаткових податкових механізмів, спрямованих на зменшення споживання населенням цукру та підсолоджувальних речовин.

Альтернативним є законопроект «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо запровадження акцизного податку на води, включаючи мінеральні та газовані, з доданням цукру чи інших підсолоджувальних або ароматичних речовин» від 06.03.2023 № 9032-1 [9], яким пропонується встановлення специфічної ставки податку у розмірі 0,1 євро за 1 літр напою. Платниками такого податку стануть виробники та імпортери напоїв. Ефективність запропонованої моделі правового регулювання автори законопроекту обґрунтовують посилаючись на Звіт «Потенціал податків на підсолоджені цукром напої в Україні: оцінка наслідків запровадження акцизного податку на підсолоджені цукром напої на ціну, обсяг споживання та доходи від податків», де «за розрахунками на основі обсягів споживання визначеної для оподаткування групи напоїв в 2019 році, бюджетні надходження від податку можуть становити від 5,1 до 7,8 млрд. грн. на рік. Оподаткування також приведе до очікуваного зменшення обсягу споживання оподатковуваних напоїв до 21%, та, відповідно, перехід на більш здорові альтернативи (вода)» [10].

Разом із цими законопроектами до Верховної Ради України було подано законопроекти із відповідними змінами до Бюджетного кодексу України. Так, проєктом Закону «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України у зв'язку з запровадженням податку на води, включаючи мінеральні та газовані, з доданням цукру чи інших підсолоджувальних або ароматичних речовин» від 17.02.2023 № 9033 [11] запропоновано віднесення надходжень від сплати акцизного податку з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю вод, включаючи мінеральні та газовані, з доданням цукру чи інших підсолоджувальних або ароматичних речовин зараховувати до бюджетів місцевого самоврядування, доповнивши ст. 64 Бюджетного кодексу України.

Альтернативним же Законопроектом «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України у зв'язку із запровадженням акцизного податку на води, включаючи мінеральні та газовані, з доданням цукру чи інших підсолоджувальних або ароматичних речовин» від 06.03.2023 № 9033-1 [12] пропонується шляхом внесення змін до Бюджетного кодексу України включити до складу спеціального фонду Державного бюджету України в частині доходів акцизний податок з вироблених в Україні вод, включаючи мінеральні та газовані, з доданням цукру чи інших підсолоджувальних або ароматичних речовин та акцизний податок з

ввезених на митну територію України вод, включаючи мінеральні та газовані, з доданням цукру чи інших підсолоджувальних або ароматичних речовин. Пропонується зазначені кошти, що надходять до спеціального фонду державного бюджету, направляти на реалізацію програм та заходів з охорони здоров'я, спрямованих на профілактику інфекційних та неінфекційних хвороб за бюджетними програмами, визначеними законом про Державний бюджет України, а також на реалізацію програм та заходів зі шкільного харчування.

Вважаємо, що обмеження споживання шкідливих напоїв може принести користь здоров'ю нашого населення, а податки є потужним важелем, завдяки якому цього можна досягти. На сьогодні, спеціальний податок на солодкі напої впроваджено в різних країнах світу, а саме: деяких штатах США та країнах Європи – Бельгії, Великобританії, Іспанії (Каталонії), Ірландії, Норвегії, Латвії, Португалії, Польщі, Угорщині, Хорватії, Фінляндії та Франції тощо.

Цікавим є досвід Польщі, яка запровадила у січні 2021 року податок, структура якого передбачає додаткову плату за напої з додаванням цукрів (моносахариди, дисахариди, продукти харчування, що містять ці речовини) або підсолоджувачі (наприклад, ксиліт, сорбіт або аспартам), а також за напої з додаванням таурину і кофеїну. Ставка податку становить 0,50 злотих — за напої з вмістом цукру, що дорівнює або менше 5 г на 100 мл напою, або за вміст хоча б одного підсолоджувача в будь-якій кількості; 0,05 злотих — за кожні 1 грам цукрів вище 5 г на 100 мл напою. Менша плата стягується за напої з вмістом цукру вище 5 г на 100 мл, якщо вони містять фруктовий, овочевий або фруктовий-овочевий сік не менше 20% від складу сировини, або якщо це вуглеводно-електролітні розчини. Додаткова плата в розмірі 0,10 злотих за 1 літр стягується за напої з додаванням таурину або кофеїну (наприклад, енергетичні напої). Однак, максимальна сума збору за цукор не може перевищувати 1,20 злотих за 1 літр напою [13].

Зауважимо, що перед Україною як державою, що уклала з ЄС Угоду про асоціацію [14], а також отримала статус кандидата на членство в ЄС, стоїть завдання гармонізувати національне законодавство з нормами права ЄС. Важливого значення набуває імплементація в Україні директив Ради ЄС із питань акцизного оподаткування. Запровадження акцизного податку на солодкі напої відповідає положенням ст. 1 Директиви ЄС 2020/262 «Про загальний режим акцизного податку (нова редакція)» від 19 грудня 2019 року [15], відповідно якої держави-члени можуть стягувати податки із продуктів, що не є підакцизними.

Практика справляння податків на цукор в країнах ЄС, а також численні дослідження зарубіжних учених у даній сфері, дозволяють зробити висновок про те, що податки на підсолоджені цукром напої можуть змінити поведінку споживачів, забезпечити наповнення бюджету від їх адміністрування, а також стимулювати виробництво більш корисної продукції. Для України податок на підсолоджені цукром напої може стати важливим і ефективним інструментом фіскальної та державної політики у сфері охорони здоров'я [6, с. 27].

Окрім того, враховуючи поширеність споживання енергетичних напоїв в Україні та їх негативний вплив на здоров'я людини, актуальним вважаємо започаткування практики акцизного оподаткування напоїв, які містять кофеїн або інші компоненти, які стимулюють центральну нервову систему. Окремі пропозиції щодо оподаткування енергетичних напоїв є у проектах Законів України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо запровадження ставок акцизного збору на енергетичні напої» від 24 квітня 2015 року № 2740 [16], «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування акцизним податком окремих товарів» від 07 серпня 2017 року №7019 [17], які на жаль так і були прийняті Парламентом. Вважаємо, що встановлення правових засад обігу енергетичних напоїв в Україні, а також оподаткування напоїв, що містять кофеїн сприятиме здійсненню державної політики обмеження споживання енергетичних напоїв в цілому.

Аналіз зареєстрованих у Верховній Раді України законопроектів щодо запровадження оподаткування солодких напоїв, підтверджує врахування визначеного стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в ЄС, а також урахування важливості сприяння здоровому способу життя населення з боку держави та необхідності імплементації європейських норм та стандартів у цьому напрямі. Оподаткування в Україні напоїв, які містять цукор, штучні підсолоджувачі, а також кофеїн і, відповідне розширення переліку підакцизних продуктів, є перспективним кроком на шляху до зміни споживання оподатковуваних напоїв, забезпечення наповнення бюджету, фінансування важливих програм у сфері охорони здоров'я, вирішення конкретних громадських та освітніх цілей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Державна казначейська служба України: Офіційний веб-сайт. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua> (дата доступу: 12.03.2023).
2. Державна служба статистики України. Офіційний веб-сайт. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата доступу: 12.03.2023).
3. Голютяк-Пенкальська М. В. Цукровий податок в Європі. Крок до здорового способу життя, чи новий податковий тягар. Актуальні проблеми реформування сучасного законодавства. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 14-15 вересня 2018 року). – Херсон: Видавництво «Молодий вчений», 2018. С. 42-26.
4. Касьяненко Л., Атаманчук Н. Акцизне оподаткування шкідливих продуктів харчування та напоїв в країнах Європейського Союзу: досвід для України. Ірпінський юридичний часопис. 2020. № 3. С. 58-68.
5. Кравченко І. С. Акцизний податок на солодкі безалкогольні напої. Протидія мінімізації сплати податків: світовий досвід та практика України: збірник матеріалів III Науково-практичного круглого столу, 15 травня 2020 р., м. Ірпінь: НДІ фіскальної політики, 2020. С. 175-178.

6. Атаманчук Н.І., Монаєнко А.О. Оподаткування підсолоджених цукром напоїв: досвід Європейського Союзу та можливості для України. Нове українське право. Спецвипуск. 2022. Випуск 6. Том 1. С. 23-29.

7. Озерчук О.В. Досвід застосування негармонізованих акцизних податків у Федеративній Республіці Німеччина. Економіка та держава. 2021. № 9. С. 60-67.

8. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо запровадження податку на води, включаючи мінеральні та газовані, з доданням цукру чи інших підсолоджувальних або ароматичних речовин: проєкт Закону України від 17 лютого 2023 року № 9032. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41369> (дата доступу: 12.03.2023).

9. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо запровадження акцизного податку на води, включаючи мінеральні та газовані, з доданням цукру чи інших підсолоджувальних або ароматичних речовин: проєкт Закону України від 06 березня 2023 року № 9032-1. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41478> (дата доступу: 12.03.2023).

10. Потенціал податків на підсолоджені цукром напої в Україні: оцінка наслідків запровадження акцизного податку на підсолоджені цукром напої на ціну, обсяг споживання та доходи від податків. Копенгаген: Європейське регіональне бюро ВООЗ; 2021. Ліцензія: CC BY-NC-SA 3.0 IGO. URL: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/346227> (дата доступу: 12.03.2023).

11. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України у зв'язку з запровадженням податку на води, включаючи мінеральні та газовані, з доданням цукру чи інших підсолоджувальних або ароматичних речовин: проєкт Закону України від 17 лютого 2023 року № 9033. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41368> (дата доступу: 12.03.2023).

12. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України у зв'язку із запровадженням акцизного податку на води, включаючи мінеральні та газовані, з доданням цукру чи інших підсолоджувальних або ароматичних речовин: проєкт Закону України від 06 березня 2023 року № 9033-1. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41479> (дата доступу: 12.03.2023).

13. Brukało K., Kaczmarek K., Kowalski O. and Romaniuk P. (2022) Implementation of sugar-sweetened beverages tax and its perception among public health stakeholders. A study from Poland. *Front. Nutr.* 9:957256. doi: 10.3389/fnut.2022.957256

14. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 30 листопада 2015 року № 984_011. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата доступу: 12.03.2023).

15. Про загальний режим акцизного податку (нова редакція): Директива Ради (ЄС) 2020/262 від 19 грудня 2019 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_028-20#Text (дата доступу: 12.03.2023).

16. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо запровадження ставок акцизного збору на енергетичні напої: проект Закону України від 24 квітня 2015 року № 2740. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54945 (дата доступу: 12.03.2023).

17. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування акцизним податком окремих товарів: проект Закону України від 07 серпня 2017 року №7019. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62396 (дата доступу: 12.03.2023).

Світлана Захарченко

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти, групи ООП-22М,
Центральноукраїнського національного технічного університету,
м. Кропивницький, Україна*

*Науковий керівник: **Тетяна Фоміна** – кандидатка економічних наук, доцентка,
доцентка кафедри аудиту, обліку та оподаткування Центральноукраїнського
національного технічного університету, м. Кропивницький, Україна*

ФАКТИЧНІ ПЕРЕВІРКИ ЯК СПОСІБ ЗДІЙСНЕННЯ ПОДАТКОВОГО КОНТРОЛЮ

Важливим складником контролю у сфері фінансів є податковий контроль, як система забезпечення податкової дисципліни, досягнення своєчасності й повноти виконання платниками податків своїх податкових обов'язків щодо нарахування та сплати податків, дотримання строків внесення обов'язкових платежів до бюджетів [4, с. 11].

За даними Звіту про виконання плану роботи Головного управління ДПС у Кіровоградській області на 2022 рік протягом минулого року було проведено 573 фактичні перевірки, за результатами яких було донараховано до бюджету 9286,0 тис.грн. грошових зобов'язань платників податків. З 573 фактичних перевірок 72 з них стосувались перевірки господарських одиниць, за результатами яких встановлено порушення вимог Закону України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» на загальну суму 13,9 млн.грн., які тимчасово на період дії воєнного стану на території України не застосовуються. Під час проведення 43 фактичних перевірок суб'єктів господарювання у Кіровоградській області протягом 2022 року здійснено хронометражі розрахункових операцій, за результатами яких виторги платників податків зросли на 250% (або у 3 рази). У ході 5 проведених фактичних перевірок здійснено вилучення контрафактної продукції на 6,5 тис.грн. Під час проведення 70 фактичних перевірок виявлено 81 порушення з питань дотримання законодавства щодо укладення трудового договору, оформлення трудових відносин з працівниками, за результатами яких до роботодавців застосовано штрафних санкцій на суму 0,6 млн.грн. [1]. Наведені показники свідчать про дієвість та ефективність такого способу податкового контролю як фактичні перевірки. Тому питання удосконалення їх організації та методики не втрачають своєї актуальності.

Метою дослідження є розгляд та узагальнення правових та організаційних засад проведення фактичних перевірок.

Статтею 62 Податкового кодексу України передбачено такі способи здійснення податкового контролю:

ведення обліку платників податків;

інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності контролюючих органів;

перевірки та звірки, а також перевірок щодо дотримання законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, що регулюють відповідну сферу правовідносин;

моніторинг контрольованих операцій та опитування посадових, уповноважених осіб та/або працівників платника податків.

Фактичною вважається перевірка, що здійснюється за місцем фактичного провадження платником податків діяльності, розташування господарських або інших об'єктів права власності такого платника. Така перевірка здійснюється контролюючим органом щодо дотримання норм законодавства з питань регулювання обігу готівки, порядку здійснення платниками податків розрахункових операцій, ведення касових операцій, наявності ліцензій, свідоцтв, у тому числі про виробництво та обіг підакцизних товарів, дотримання роботодавцем законодавства щодо укладення трудового договору, оформлення трудових відносин з працівниками (найманими особами) [2].

Основні характеристики фактичних перевірок наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Особливості та основні вимоги до проведення фактичних перевірок платників податків

Умови та підстави для проведення	Вимоги до проведення
Попередження про перевірку	Без попередження
Підстави для проведення	Тільки на підставі умов, визначених у пп. 80.2 Податкового кодексу України
Періодичність проведення	Не обмежено У разі виявлення порушення за результатами попередньої перевірки для контролю щодо припинення порушення проводиться одноразово протягом 12 місяців з дати складання акта за результатами попередньої перевірки
Можливість здійснення контрольної розрахункової операції	Перед початком фактичної перевірки, з питань дотримання порядку здійснення розрахункових операцій та ведення касових операцій, посадовими особами контролюючих органів може бути проведена контрольна розрахункова операція
Умови допуску до перевірки	Вручення платнику податків: - направлення на проведення фактичної перевірки; - копії наказу про проведення перевірки, оформленої належним чином; - службового посвідчення осіб (належним чином оформленого відповідним контролюючим органом документа, що засвідчує посадову (службову) особу), які зазначені в направленні на проведення перевірки
Тривалість перевірки	Не більше 10 діб
Продовження строку	Не більше як на 5 діб
Підстави для продовження строку	- Заява суб'єкта господарювання (у разі необхідності подання ним документів, які стосуються питань перевірки); - Змінний режим роботи або підсумований облік робочого часу суб'єкта господарювання та/або його господарських об'єктів

Перед початком фактичної перевірки посадові особи контролюючого органу мають право здійснити контрольну розрахункову операцію. Така операція може бути проведена з розрахунком готівкою або за через платіжну картку. Після того, як платнику податків буде заявлено, що дане придбання було контрольним, товар повертається продавцю, а кошти – посадовим особам контролюючого органу.

Виходячи зі специфіки даного виду перевірок, слід зауважити, що фактичну перевірку контролюючі органи можуть здійснювати у вихідний або святковий день, якщо у внутрішньому трудовому розпорядку платника податків встановлено, що вихідний чи святковий день є робочим.

Фактичні перевірки, за своєю суттю, передбачають перевірку неподаткового законодавства, проте контроль за їх здійсненням покладено на податкові органи. У деяких аспектах предмет фактичної перевірки співпадає з предметом документальної перевірки. За допомогою таблиці 2 порівнюємо предмет фактичної та документальної перевірки з метою встановлення відмінностей та спільних складових.

Таблиця 2

Порівняння предмету фактичних та документальних перевірок

Фактична перевірка	Документальна перевірка
Дотримання норм законодавства з питань регулювання обігу готівки	Своєчасність, достовірність, повнота нарахування та сплати усіх передбачених ПКУ податків і зборів
Дотримання норм законодавства порядку здійснення платниками податків розрахункових операцій та ведення касових операцій	Дотримання валютного та іншого законодавства
Наявність ліцензій, свідоцтв, у т.ч. про виробництво та обіг підакцизних товарів	
Дотримання роботодавцем законодавства щодо укладення трудового договору, оформлення трудових відносин з працівниками (найманими особами)	

У ПКУ предмет фактичних та документальних перевірок щодо дотримання роботодавцем законодавства щодо укладення трудового договору, оформлення трудових відносин з працівниками (найманими особами) збігається. Отже, одні й ті ж питання можуть бути об'єктом різних видів перевірок. Відмінність полягатиме у способі проведення таких перевірок.

На відміну від інших видів перевірок, право на припинення фактичної перевірки Податковим кодексом України не передбачено.

Посадові особи податкового органу можуть провести фактичну перевірку за наявності хоча б однієї із підстав, визначених у пп. 80.2 Податкового кодексу України, які згруповано на рис. 1.

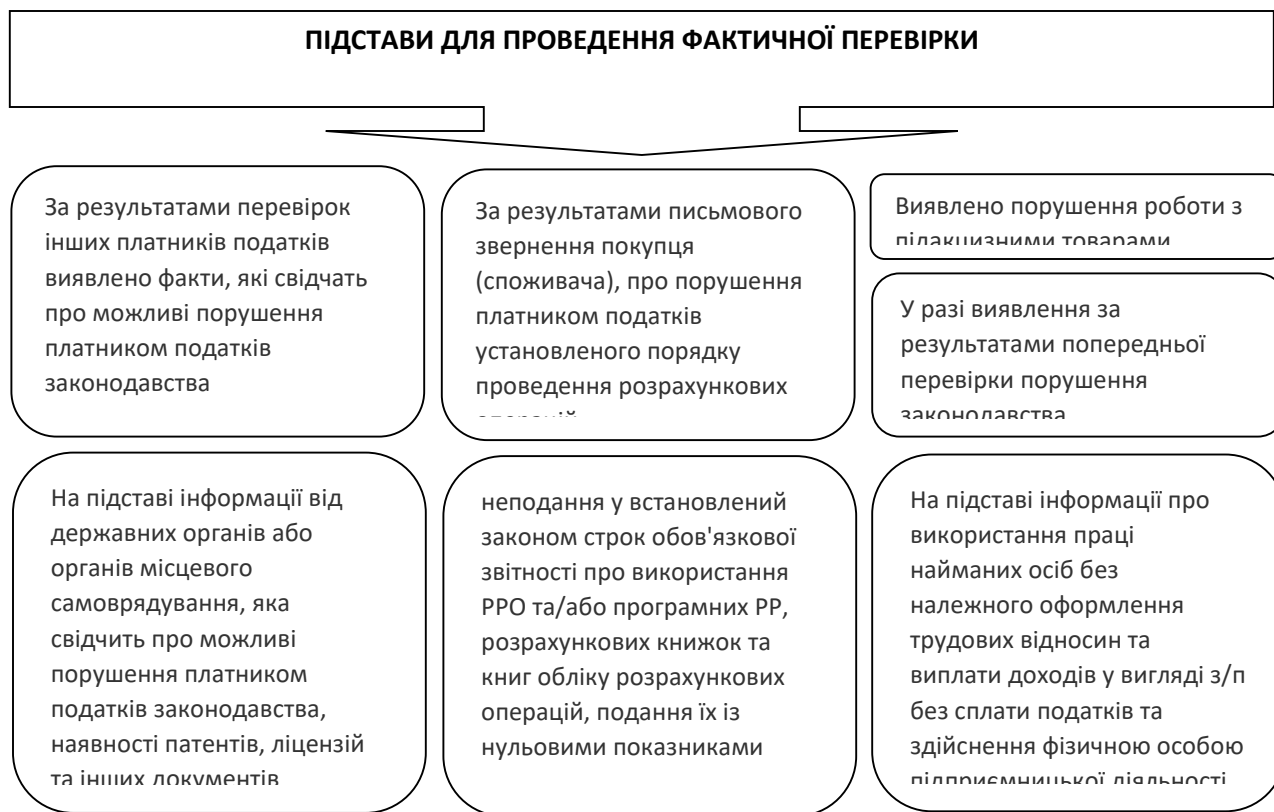

Рис. 1. Підстави для проведення фактичної перевірки (побудовано на основі [2])

З 01 січня 2022 року до Податкового кодексу введено норму, згідно із якою як контролюючі органи, так і платники податків можуть фіксувати податкову перевірку за допомогою приладів, що здійснюють фото-, відео- та аудіозапис. Це стосується усіх видів податкових перевірок, у т.ч. і фактичних. При цьому, зазначено, що технічні прилади мають використовуватись відкрито. Це означає, що усі учасники перевірконого процесу мають бути попереджені про здійснення запису. Посадові особи мають попередити платника податків про здійснення запису, а платник податків, за наявності у нього, наприклад камер відеоспостереження, повинен попередити про це перевіряючих. При цьому, після введення в дію даної норми, жодна зі сторін не має права відмовитись від такої фіксації процесу. Поряд з цим, процедура фіксації ходу податкових перевірок – є правом, а не обов'язком кожної зі сторін. Матеріали, зібрані шляхом фото, відео- та аудіофіксації ходу контрольно-перевірочного процесу долучаються до матеріалів перевірки та можуть бути використані під час процедури адміністративного оскарження кожної зі сторін. При цьому, для використання мультимедійний матеріалів у судовому процесі, вони повинні бути оформлені згідно із вимогами Кодексу адміністративного судочинства України. Також слід враховувати те, що відповідно до ст. 307 Цивільного кодексу України фізична особа може бути знята на фото-, кіно-, теле- чи відеоплівку лише за її згодою.

Фактична перевірка передбачає використання певного набору прийомів та процедур податкового контролю, які притаманні іншим видам податкових перевірок. Проте, притаманним саме для фактичних перевірок є хронометраж господарських операцій, порядок здійснення якого врегульовано пп. 80.8. Податкового кодексу України. Хронометраж – процес спостереження за веденням господарської діяльності платника податків, який здійснюється під час проведення фактичних перевірок та застосовується контролюючими органами з метою встановлення реальних показників щодо діяльності платника податків, яка здійснюється на відповідному місці її провадження. За результатами хронометражу складається довідка, яка підписується посадовими особами контролюючого органу та посадовими особами суб'єкта господарювання або його представника та/або особами, що фактично здійснюють господарські операції [2]. При цьому, тривалість проведення хронометражу не повинна перевищувати тривалості фактичної перевірки.

Крім того, під час проведення фактичної перевірки представники контролюючих органів мають право вимагати від платника податків проведення інвентаризації та зняття залишків товарно-матеріальних цінностей і готівки. При цьому, платник податків зобов'язаний надати документи обліку та документи, що підтверджують походження товарів, які на момент перевірки перебувають у місці продажу. Так вимоги не поширюються на фізичних осіб-підприємців, які перебувають на спрощеній системі оподаткування, обліку та звітності, а також на неплатників ПДВ (за виключенням тих, які здійснюють діяльність з реалізації технічно складних побутових товарів, що підлягають гарантійному ремонту, лікарських засобів та виробів медичного призначення, ювелірних та побутових виробів з дорогоцінних металів, дорогоцінного та напівдорогоцінного каміння).

Законодавством передбачено, що в частині реалізації функцій податкового контролю до платників податків не будуть застосовуватись штрафні санкції за несвоєчасне подання податкової звітності з усіх видів податків за умови, що граничний строк подання такої звітності припадає на період з 24 лютого 2022 року до останнього дня місяця припинення воєнного стану [3, с. 115]. Проте, дія мораторію не поширюється на: камеральні перевірки податкових декларацій (уточнюючих розрахунків), які подаються із заявою про повернення суми бюджетного відшкодування; камеральні перевірки податкових декларацій платників єдиного податку четвертої групи; фактичні перевірки. Виявлені у ході зазначених камеральних і фактичних перевірок порушення, що потягнуть за собою застосування штрафних санкцій, не звільняють платників податків від їх сплати – тобто у даному випадку мораторій на застосування штрафних (фінансових) санкцій (штрафів) не діятиме [3, с. 116].

Після проведення фактичної перевірки складається акт (довідка) про результати фактичних перевірок у двох примірниках, підписується посадовими особами контролюючих органів, які проводили перевірку, та реєструється не

пізніше наступного робочого дня після закінчення перевірки.

Про свою незгоду з результатами контрольних заходів платник податків має право заявити протягом 5 днів після складання акту. У цей термін готуються необхідні документи для підтвердження позиції платника податків. Розглянути такі звернення органи ДПС зобов'язані протягом 7 днів після їх отримання.

Перспективи подальших досліджень вбачаються в узагальненні правових та організаційно-методичних засад інших вдів податкових перевірок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Звіт про виконання плану роботи Головного управління ДПС у Кіровоградській області на 2022 : Офіційний сайт Головного управління ДПС у Кіровоградській області. URL: https://kr.tax.gov.ua/data/material/000/538/650981/Zv_t_pro_vikonannya_Planu_roboti_Golovogo_upravl_nnya_u_K_rovogradsk_y_oblast_2022_roku.pdf (дата звернення: 17.03.2023)
2. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/conv#n5483> (дата звернення: 16.03.2023)
3. Фоміна Т.В., Пугаченко О.Б. Податкове стимулювання діяльності суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану в Україні. *Modern engineering and innovative technologies*. 2022. Issue № 20. Part 2. April / Sergeieva & Co, Karlsruhe, Germany. С. 113-123. URL: <https://www.moderntechno.de/index.php/meit/issue/view/meit19-02/meit19-02> (дата звернення: 17.03.2023)
4. Фоміна Т.В., Пугаченко О.Б. Організація і методика податкових перевірок : навчальний посібник. Дніпро: Середняк Т.К., 2020. 292 с.

Алла Лисенко

кандидатка економічних наук, доцентка, доцентка кафедри аудиту, обліку та оподаткування Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький, Україна

Сергій Акімов

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти «Доктор філософії» в галузі знань 07 - Управління та адміністрування за спеціальністю 071 «Облік і оподаткування» Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький, Україна

ОРГАНІЗАЦІЯ АНАЛІЗУ ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТАМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ АГРАРНОЇ СФЕРИ

Україна володіє третиною світових чорноземів, має значний потенціал розвитку сільського господарства, що навіть в умовах воєнного стану дозволяє нашій державі тримати лідерство на світовому ринку продовольства. За даними Державної митної служби України, оприлюдненими на сайті Міністерства аграрної політики та продовольства України, у 2022-2023 маркетинговому році (станом на 17.03.2022 року) експорт зернових, зернобобових культур (з продуктами їх переробки) та борошна (у перерахунку на зерно) перевищив 35,5 млн. тонн, тоді як у 2021-2022 маркетинговому році (станом на 27.03.2022 року) - 44,9 млн. тонн. При цьому з 01.03 по 17.03.2023 року обсяг експорту зернових, зернобобових культур (з продуктами їх переробки) та борошна (у перерахунку на зерно) перевищував 3,1 млн. тонн, тоді як з 01.03 по 27.03.2022 року - 1,3 млн. тонн [1].

Зважаючи на необхідність забезпечення внутрішніх продовольчих потреб України, а також її експортних можливостей, завжди актуальним є підвищення результативності фінансово-господарської діяльності суб'єктами господарювання аграрної сфери, що не є можливим без раціонально налагодженої економічної роботи на рівні таких суб'єктів. Важлива роль при цьому має відводитися економічному аналізу, який забезпечує виявлення внутрішніх та зовнішніх резервів на основі дослідження причинно-наслідкових взаємозв'язків процесів і явищ та належна організація якого, основана на урахуванні потенційних можливостей та специфіки діяльності кожного господарюючого суб'єкта, забезпечує підвищення показників ефективності на мікроекономічному рівні.

Термін «організація» в узагальненому розумінні є налагодженням певної системи, її упорядкуванням. При цьому поняття системи застосовується в залежності від контексту, галузі знань, цілей дослідження. Так, в аналізі господарської діяльності широко застосовується системний підхід, оснований на дослідженні об'єктів як складних динамічних систем, сформованих з окремих елементів з притаманними їм внутрішніми та зовнішніми зв'язками.

Основні підходи до трактування поняття «організація економічного аналізу» науковцями узагальнюємо в таблиці 1.

Трактування поняття «організація економічного аналізу» у наукових працях

Автори	Сутність поняття «організація економічного аналізу»
Андрєєва Г.І., Андрєєва В.А.	«Під організацією економічного аналізу на підприємстві слід розуміти цілеспрямоване упорядкування і удосконалення методики і техніки аналізу, процесів збору первинної аналітичної інформації, її обробки, узагальнення і отримання відомостей, необхідних для управління підприємством» [2, с. 11].
Бутинєць Ф.Ф. та ін.	«Організація економічного аналізу - це система раціональних, скоординованих дій вивчення об'єкта спостереження відповідно до визначеної мети. Організація економічного аналізу розглядається як технологічний процес, розподілений на окремі етапи» [3, с. 158].
Кулик А.В.	«Організація економічного аналізу - цілеспрямоване упорядкування і вдосконалення методики і техніки аналізу, процесів збирання первинної аналітичної інформації, її розробки, узагальнення і отримання відомостей, необхідних для управління. Організація економічного аналізу - це система раціональних, скоординованих дій вивчення об'єкта аналізу відповідно до визначеної мети» [4, с. 389].
Лисенко А.М.	«Організація економічного аналізу на рівні суб'єкта господарювання, з урахуванням його обсягів діяльності, галузевих особливостей, структури управління, специфіки побудови системи обліку тощо, передбачає організацію функціонування аналітичної служби та організацію виконання аналітичних робіт. Організація функціонування аналітичної служби полягає у виборі форми організації аналізу (централізованої, децентралізованої), типу організаційної структури відділу (підрозділу, служби), задіяного на виконанні аналітичних робіт (лінійної, лінійно-штабної, комбінованої), підходів щодо забезпечення координації, контролю за впровадженням наданих пропозицій стосовно нейтралізації у подальшому негативних факторних впливів, технології виконання аналітичних робіт та узагальнення результатів аналізу. Організація виконання аналітичних робіт передбачає складання програми (плану) проведення аналізу, підготовку необхідної інформації для проведення аналізу, розробку сукупності таблиць для внесення вхідних даних та здійснення розрахунку аналітичних показників, а також для узагальнення результатів аналізу» [5, с. 285].
Ярова В.В., Велієва В.О.	«Організація економічного аналізу - система раціональних скоординованих дій щодо вивчення об'єкта дослідження відповідно до поставленої мети» [6, с. 103].

Джерело: узагальнено авторами на підставі [2, с. 11], [3, с. 158], [4, с. 389], [5, с. 285], [6, с. 103]

На думку Ярової В.В. та Велієвої В.О., організація економічного аналізу передбачає: забезпечення взаємозв'язків та взаємної узгодженості в діях апарату управління, виробничих підрозділів, служб, відділів, а також працівників, зайнятих виконанням аналітичних робіт; розподіл обов'язків щодо проведення аналізу між службами та виконавцями; виявлення та мобілізацію виробничих резервів; підвищення зацікавленості у результатах аналізу через систему заохочень [6, с. 103].

На рівні суб'єкта господарювання аграрної сфери питання організації аналізу фінансово-господарської діяльності належать до компетенції власників (засновників), уповноваженого органу або ж конкретної посадової особи. У процесі розподілу обов'язків щодо проведення аналізу враховують обсяги діяльності, особливості побудови управлінських структур тощо. Водночас, на більшості приватних суб'єктів господарювання аграрної сфери, зокрема у фермерських господарствах, аналіз фінансово-господарської діяльності не проводиться належним чином: не приділяється достатньо уваги питанням формування структури сівозмін, оптимізації доходів та витрат, не здійснюється розрахунок факторних впливів на формування та динаміку змін важливих результативних показників, натомість обмежуються здійсненням простих математичних розрахунків. Це призводить до погіршення результатів фінансово-господарської діяльності таких суб'єктів господарювання.

Організація аналізу фінансово-господарської діяльності суб'єктами аграрної сфери повинна поєднувати наступні важливі складові: «вибір об'єктів та організаційних форм аналітичного дослідження; планування аналітичної роботи; інформаційне, методичне, матеріально-технічне забезпечення аналізу; аналітичне опрацювання даних про хід і результати господарювання; виявлення невикористаних резервів підвищення ефективності виробництва; оформлення результатів аналізу; контроль за впровадженням у виробництво пропозицій, розроблених за результатами аналізу» [7, с. 206].

Організаційні складові повинні раціонально розподілятися за етапами організації аналітичного дослідження (рисунок 1).

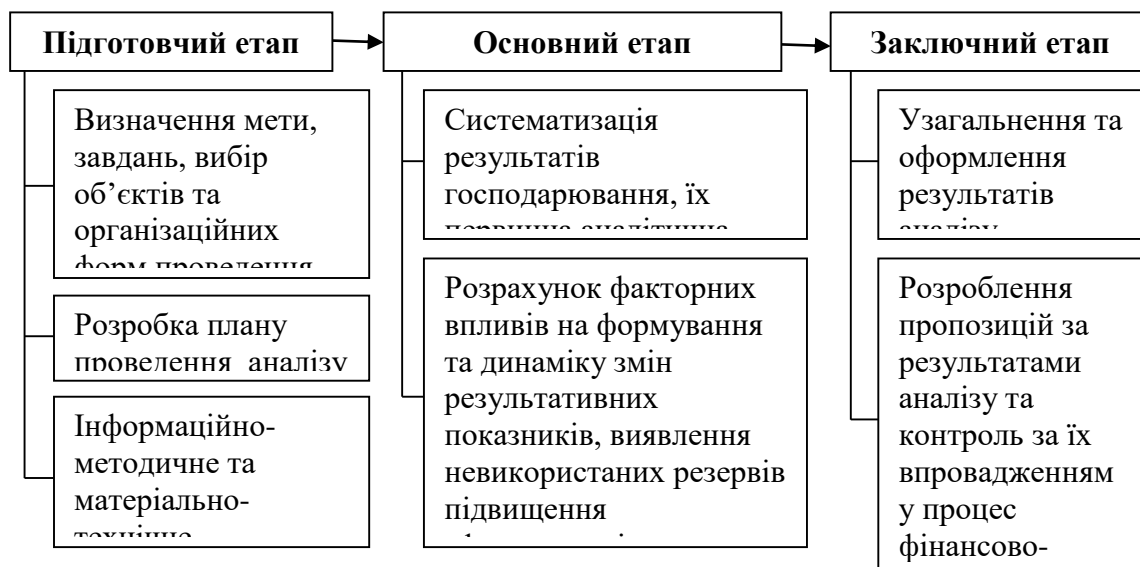

Рисунок 1. Організаційні етапи та складові проведення аналізу фінансово-господарської діяльності суб'єктами аграрної сфери

Джерело: авторська розробка на підставі [4, с. 391; 7, с. 206]

Чіткий розподіл організаційних складових за етапами аналітичного дослідження, розробка комплексного плану проведення аналізу фінансово-господарської діяльності, а також тематичних планів проведення аналізу за важливими об'єктами сприятиме прийняттю обґрунтованих управлінських рішень та покращенню результатів господарювання суб'єктами аграрної сфери.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Експорт з України зернових, зернобобових та борошна / Міністерство аграрної політики та продовольства України. URL: <http://surl.li/fjtaf> (дата звернення 18.03.2023).
2. Організація і методика економічного аналізу: навчальний посібник / Г.І. Андрєєва, В.А. Андрєєва. Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. 353 с.
3. Економічний аналіз: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності 7.050106 «Облік і аудит» / За ред. проф. Ф.Ф. Бутинця. Житомир: ПП «Рута», 2003. 680 с.
4. Кулик А.В. Теорія економічного аналізу: навчальний посібник. - Київ: ДП «Видавничий дім «Персонал»», 2018. 452 с.
5. Лисенко А.М. Особливості організації економічного аналізу у фермерському господарстві. Глобальні принципи фінансового, облікового та аналітичного забезпечення аграрного сектора економіки: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 8-9 листопада 2018 р., вип. 1. - Харків: ХНАУ, 2018. С. 284-287.
6. Ярова В.В., Велієва В.О. Теорія економічного аналізу: навчальний посібник для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальностей: 051 «Економіка», 073 «Менеджмент», 281 «Публічне управління та адміністрування». Харків: ХНАУ ім. В.В. Докучаєва, 2021. 115 с.
7. Лисенко А.М. Проблеми організації економічного аналізу на підприємствах аграрного бізнесу та шляхи їх вирішення. Стан та перспективи розвитку обліково-аналітичного забезпечення управління підприємницькою діяльністю в умовах євроінтеграційних процесів: матеріали Міжнародної наукової інтернет-конференції, м. Чернівці, 26-27 листопада 2015 р. - Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ, 2015. С. 205-208.

Данійл Лізон

здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня Херсонського державного аграрно-економічного університету, м. Кропивницький, Україна

*Науковий керівник: **Вікторія Бойко** - кандидатка економічних наук, доцентка, доцентка кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу й іноземних мов Херсонського державного аграрно-економічного університету, м. Кропивницький, Україна*

РОЛЬ МАРКЕТИНГУ ТА PR-ТЕХНОЛОГІЙ У ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ

Інновації у ресторанному бізнесі, особливо високотехнологічні, багато в чому диктуються вимогами сучасної індустрії гостинності. Сьогодні інноваційні технології у сучасному громадському харчуванні не просто «віяння моди», а справжня необхідність, яка визначає подальший розвиток підприємницької діяльності, а іноді навіть і саме виживання та утримання долі ринку.

Метою дослідження є інноваційні технології та обґрунтування доцільності їх використання у ресторанному бізнесі. Для досягнення мети необхідно вирішити такі завдання: зробити аналітичний огляд літератури щодо теми дослідження та розглянути роль маркетингу та рг-технологій у діяльності закладів ресторанного бізнесу.

Об'єктом дослідження є процес забезпечення конкурентоспроможності ресторанів за допомогою використання інноваційних технологій.

Предметом дослідження є сукупність теоретико-методологічних, науково-методичних і прикладних засад забезпечення конкурентоспроможності ресторанів за допомогою використання інноваційних технологій.

Для виконання поставлених завдань у роботі використано низку загальнонаукових і спеціальних методів: монографічний (опрацювання наукових публікацій, нормативних документів); економіко-статистичний; наукової абстракції, систематизації та узагальнення; аналізу та синтезу.

Елементами наукової новизни одержаних результатів є особистий внесок автора у дослідженні сучасного стану інноваційних технологій у ресторанному бізнесі та пропозиції по їх впровадженню.

Практичне значення одержаних результатів полягає у доведенні наукових розробок щодо забезпечення конкурентоспроможності ресторанів за допомогою використання інноваційних технологій до рівня методичних узагальнень і практичних рекомендацій для ресторанного бізнесу.

Виклики повномасштабної війни не стали на заваді українському ресторанному бізнесу. Попри те, що сфера не була готова до повномасштабної війни, вже зараз значна частина підприємств трансформується та виходить на нові ринки.

Покращення у сфері обслуговування безпосередньо залежить від застосування інновацій. Варто зазначити, що оскільки зараз наша держава переживає кризу, то і рівень сервісу в закладах харчування є далеко не найкращим. Тому для того, щоб привернути увагу потенційних клієнтів, керівники ресторанів та кафе впроваджують у діяльність закладів нові технології [1-4].

Види сучасних маркетингових інновацій:

Креатив ІТ-технологій:

Сьогодні і туристи, і жителі міст віддадуть перевагу ресторану, кафе або бару, в якому є безкоштовний wi-fi: в очікуванні замовлення можна попрацювати, перевірити пошту, почитати новини або поспілкуватися з друзями і близькими [5].

Часто ресторани приваблюють відвідувачів Теплан-шоу, коли на очах у здивованої публіки Теплан-кухар віртуозно створює якусь фірмову страву. Але яким би не було захоплюючим шоу, кухонні запахи і вигляд використаного посуду подобається далеко не всім. Науково-технічний прогрес запропонував і Теплан-

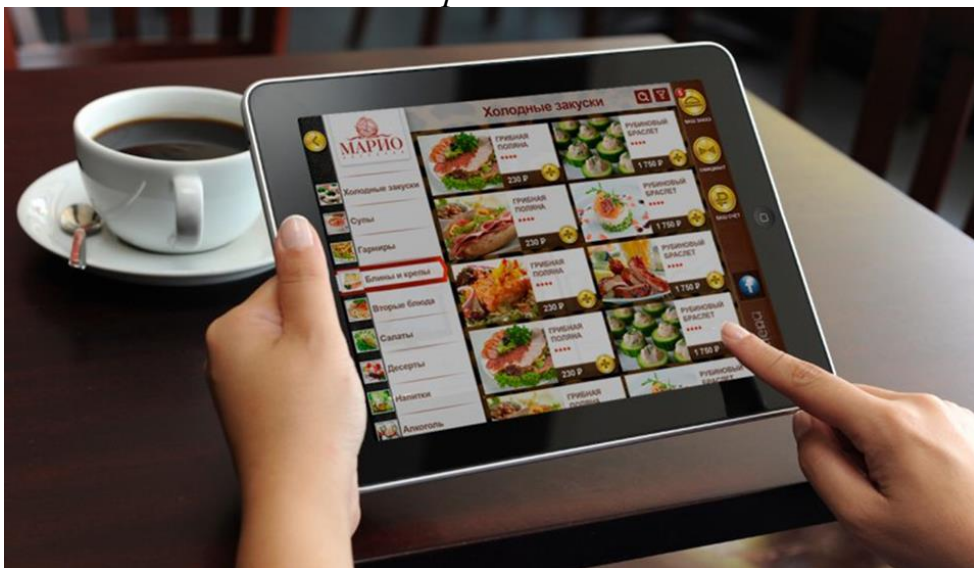
інновації ресторанного бізнесу: поруч з робочим місцем кухаря на кухні встановлюють камери, а по монітору на столику за його діями спостерігають лише ті відвідувачі, кому це цікаво.

Аудіо-візуальні дисплеї:

Дисплеї, вбудовані у стіни, шафи, столи стали не лише оригінальним способом привертання уваги клієнтів, але й вдалим дизайнерським рішенням. Технологічно оновлений інтер'єр гарантує зацікавленість відвідувачів. Дисплеї можуть транслювати музичні кліпи, новини, а також використовуватися як екрани для доступу до Інтернету. До технічних новинок можна віднести наявність вмонтованих у ресторанах розеток до різних гаджетів. Нові види смартфонів швидко втрачають заряд і можливість його підживити є необхідністю для багатьох відвідувачів. Також це зручно для ділових людей, яким потрібно багато працювати за комп'ютером чи ноутбуком.

Електронне меню:

Нова роль iPad. Поки знавці сперечалися, наскільки корисний чи шкідливий новий винахід від Apple, iPadi встигли стати революційною інновацією в ресторанному бізнесі, замінивши собою старовинні звичні меню. Причому, виграли від нововведення і ресторатори, і відвідувачі: інтерактивне електронне меню стало каналом зв'язку між ними і дозволило адміністрації швидко редагувати меню і вносити в нього нові страви. Для клієнтів відвідування ресторану можна порівняти з грою, що дозволяє:

- підібрати з карти вин закладу вино за ціною, роком, регіону, букету, а потім до нього - страву з місцевого меню;
- підрахувати калорійність тих чи інших страв;
- при виборі страв, відразу ж бачити остаточний чек замовлення;
- в очікуванні замовлення пограти в ігри, почитати новини, посидіти в Інтернеті [6].

QR-код і безмежні можливості мобільного маркетингу.

Винахід QR-коду - двомірного штрих-коду - відкрило нові необмежені можливості для on-line взаємодії компаній і споживачів. У маленькому яскравому квадратному лабіринті QR-коду можна запрограмувати всі відомі інновації ресторанного бізнесу, а також безліч нових можливостей [7]. QR-код, розміщений на врученому клієнту рахунку - це дивовижний рекламний хід. У яскравому квадратику можна закодувати історію ресторану, походження, вік, авторство унікальних деталей інтер'єру і картин. Відвідувачі із задоволенням вивчають меню закладу з докладною інформацією по кожній страві: склад і походження інгредієнтів, етапи і способи обробки, поживності і калорійності. Завдяки розміщеній в QR-коді інформації про час роботи закладу і контакти, обов'язково збільшиться кількість замовлень в офіси і додому. За допомогою QR-коду ресторан може повідомляти своїх клієнтів про акції, лотереї, розіграші, активізувати всілякі програми лояльності, влаштовувати голосування, інтерактивні опитування і швидко отримувати відгуки про ресторан від клієнтів.

Ресторанний менеджмент на планшеті Breadcrumbs:

Для власників бізнесу, групою рестораторів спільно з виробниками програмного забезпечення був розроблений новий, інноваційний продукт Breadcrumb. Це гнучкий додаток для iPad здатний працювати в режимі реального часу. Він дозволяє переглядати таблиці, каталоги меню по імені та інгредієнтам, відстежувати процеси продажів, відкривати столи, формувати, відправляти замовлення на кухню. Завдяки такій інновації в ресторанах значно покращився сервіс і суттєво прискорився процес обслуговування. А також для того щоб виділитись на фоні інших ресторанів я рекомендую впровадити електронне меню. Внаслідок чого, підвищиться рівень організації обслуговування, спростяться розрахунки між закладом та клієнтами, що сприятиме росту позитивної думки клієнтів, скоротяться витрати на заміну меню (у разі зміни цін або асортименту), з'являються додаткові засоби реклами, поширення бренду. Переваги впровадження електронного меню: збільшення прибутку; зростає кількість замовлення, оскільки таким меню значно легше і простіше користуватись; підвищується якість обслуговування, скорочується час на обробку меню; зручність щодо введення нових корекцій та підвищення асортименту страв та напоїв.

Додаткові можливості електронного меню:

можливість залишати відгуки про якість обслуговування за короткий термін;

миттєвий виклик офіціанта до столику;

повний аналіз і збір даних по замовленню страв;

зручний контроль за роботою працівників;

можливість повідомляти клієнтів про акції з більшим ефектом.

Одна з інновацій у ресторанах, ще полягає у тому, щоб показати меню зразу у вітрині ресторану.

Для цього використовують муляжі страв. Вони виглядають як справжні страви, видно їх розмір та об'єм, можна поставити цінники та вказати інгредієнти які входять до складу страви. В оформленні вітрин ефектно виглядають приклади сервірування столу. Наприклад, можна продемонструвати сервіровку комплексного

обіду. Комплексний обід на вітрині - ефективний спосіб залучення клієнтів у діловому районі. Тому що відвідувачам у цьому випадку не потрібно витрачати час на вибір страв для повноцінного бізнес-ланчу. Муляжі приваблюють своїм виглядом і полегшують вибір страв відвідувачам. Така інновація в оформленні надає переваги ресторану і тому зручна для відвідувачів. Продуманий і цікавий дизайн інтер'єру ресторанів дуже важливий, оскільки відвідувачі на це звертають увагу в першу чергу.

Маркетинг і безпосередньо рг-технології значною мірою впливають на діяльність закладів ресторанного бізнесу. На сьогодні нова, унікальна реклама стала частиною бізнесу, адже конкуренція велика і єдиний шлях щоб виділитися серед конкурентів у ресторанному бізнесі може стати впровадження інноваційних технологій, що зможе не тільки утримати постійних клієнтів і відновити потік нових, а й надасть можливість зацікавити клієнтів з інших країн. Подальшому відновленню сфери HoReCa в Україні сприятиме підтримка світової спільноти та інвестиції в Україну після завершення війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бойко Л. О., Лізон Д. Г. Дрони – нова логістична ніша у ресторанному бізнесі // *Modern trends of scientific development. Proceedings of the II International Scientific and Practical Conference. Vancouver, Canada. 2022. Pp. 73-74.*
2. Бойко В. О., Лізон Д. Г. Використання інформаційних технологій при наданні послуг у ресторанному бізнесі. *Філософські обрії сьогодення : Міжнародна науково-практична конференція (18 листопада 2021 р.) /за ред. І. Варнавської. Херсон : ХДАЕУ, 2021. С. 9–10.*
3. Boiko, . V., & Boiko, L. (2022). Problems and Prospects for Innovation-Driven Development of the Tourism Industry in Ukraine. *Science and Innovation*, 18(5), 26–37. <https://doi.org/10.15407/scine18.05.026> (дата доступу: 10.03.2023).
4. Boiko, V., Liubynskyi, O., Strikha L., Zarakhovskiy, O. Y., Neilenko S. (2021). Development of Culinary Tourism in European Countries. *International Journal of Computer Science and Network Security*, 21(4), 167-177. <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2021.21.4.21> (дата доступу: 10.03.2023).
5. Бойко В.О., Осадчий А.А., Бойко Л.О. Соціальні мережі – перспективний напрям просування бізнесу у підприємницькій діяльності. *Вісник Херсонського національного технічного університету. 2021. № 2 (77). С.178-185.*
6. П'ятницька Г.Т. Вплив інноваційних змін на діяльність підприємств ресторанного господарства. / Г.Т. П'ятницька, Н.О. П'ятницька // *Економіка розвитку. 2013. №1(65). С.122-126.*
7. Козлова А. Впровадження інновацій як метод удосконалення діяльності ресторану. *Збірник тез наукових доповідей студентів Бердянського державного педагогічного університету на Днях науки 14 травня 2020 року. Том 3. Педагогічні науки. Бердянськ :БДПУ, 2020.*

Ольга Мусієнко

судова експертка сектору товарознавчих та гемологічних досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Кіровоградського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Кропивницький, Україна

Тетяна Манаєнко

завідувачка відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Луганського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Рубіжне, Україна

Давид Коява

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, групи 071-22 Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький, Україна

ЗАВДАННЯ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ ОПЕРАЦІЙ З ОБОРОТНИМИ АКТИВАМИ

Оборотні активи займають суттєву частину у структурі активів будь-якого суб'єкта господарювання, саме тому їм необхідно приділяти значну увагу при проведенні будь-яких перевірок та експертних досліджень. Проведена належним чином перевірка стану активів, порядку їх збереження, схоронності та правильності відображення в обліку дозволяє з'ясувати ефективність їх використання та виявити резерви оптимізації складу та структури [6, с. 135]. Доцільним також буде проведення дослідження повноти, достовірності та точності відображення операцій із оборотними активами в обліку підприємства.

Наразі, в Україні на законодавчому рівні питання організації внутрішнього контролю на підприємствах приватного сектору у цілому та в частині операцій з оборотними активами зокрема, не врегульовано. 24.09.2020 р. на сайті Офіційного інтернет-представництва Президента України «Електронні петиції» було зареєстровано петицію для внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», а саме – зобов'язати організувати та здійснювати внутрішній контроль ведення бухгалтерського обліку та складення бухгалтерської (фінансової) звітності суб'єктів економічної діяльності, бухгалтерська звітність яких підлягає обов'язковому аудиту згідно Міжнародних стандартів внутрішнього аудиту та моделі COSO 2017. Проте, дана ініціатива підтримана не була, адже з необхідної кількості у 25 000 підписів було зібрано лише 45 [5]. Саме тому, дослідження особливостей внутрішнього контролю операцій з оборотними активами, у т.ч. і його завдань, є актуальним, необхідним і нагальним.

Метою статті є дослідження завдань внутрішнього контролю операцій з

оборотними активами.

Внутрішній контроль – це процес постійного впливу на об’єкти через відстеження відхилень та корекції управлінських рішень задля приведення фактичного стану об’єктів до бажаного [8, с. 13]. Отже, внутрішній контроль операцій з оборотними активами – це процес постійного впливу на оборотні активи через відстеження відхилень та корекції управлінських рішень задля приведення фактичного стану оборотних активів до бажаного.

Перед початком внутрішнього контролю операцій з оборотними активами доцільно перевірити порядок організації складського господарства та стану збереження і схоронності об’єктів. Для цього необхідно здійснити наступні процедури: перевірити організацію складського господарства та контрольно-пропускної системи; оцінити стан складських приміщень та ємкостей для зберігання оборотних активів; перевірити своєчасність сертифікації вимірювальних приладів; оцінити стан охоронних систем території підприємства; ознайомитись та надати оцінку порядку ввезення і вивезення цінностей з підприємства; перевірити наявність договорів з матеріально-відповідальними особами та правомірність їх укладання; перевірити порядок проведення інвентаризації та оформлення її результатів тощо [6, с. 138].

У роботі [9, с. 181] основними завданнями організації контролю оборотних активів виділяються: 1) визначення відповідних повноважень суб’єктів в сфері контролю за оборотними активами; 2) розробка організаційно-розпорядчих документів, які будуть регламентувати порядок проведення контролю; 3) організація правового, технічного та методологічного забезпечення роботи суб’єктів контролю оборотних активів; 4) розробка форм звітності за результатами проведення контролю оборотних активів; 5) організація юридичної відповідальності.

Завданнями внутрішньогосподарського контролю оборотних засобів у статті [4] визначено: надання достовірної інформації про розмір, склад, структуру і динаміку використання оборотних засобів; своєчасне виявлення відхилень фактичних показників наявності і використання оборотних засобів від нормативних та усунення факторів, що спровокували ці відхилення; пошук внутрішніх резервів покращення фінансового стану суб’єкта господарювання; аналіз результативності заходів направлених на підвищення ефективності використання оборотних засобів; оцінці виконання контрольних заходів.

У статті [7, с. 364] наведено такі основні завдання бухгалтерського контролю операцій з оборотними активами, як: вивчення законності і доцільності проведення операцій з оборотними активами, своєчасності і повноти оприбуткування та витрачання; перевірка фактичної наявності оборотних активів; визначення правильності ведення синтетичного та аналітичного обліку оборотних активів; оцінка, повноти та правильності відображення господарських операцій з оборотними активами; перевірка організації обліку придбання, виробництва,

витрачання ТМЦ; перевірка стану збереження готівки в касі; вивчення законності операцій з дебіторською заборгованістю та її відображення в обліку; перевірка правильності створення резерву сумнівних боргів.

Завданням контролю оборотних активів є надання повної, вірогідної та неупередженої інформації щодо них у фінансовій звітності [3, с. 119]. Контроль використання оборотних активів включає в себе: перевірку наявних у підприємства власних оборотних активів правильності витрачання власних та позикових коштів, виявлення та ліквідацію надлишкових та непотрібних підприємству активів; перевірку ефективності здійснюваних на підприємстві заходів щодо ощадливої витрати на виробництві матеріальних цінностей і коштів [3, с. 121].

До завдань аудиту оборотних активів у роботі [1, с. 201] відносять: перевірку правильності застосування облікової номенклатури; перевірку правильності розрахунку облікових показників; перевірку повноти вхідної інформації; перевірку підсумкової вихідної інформації; перевірку відповідності документації законодавчим актам, порядку здійснення контролю за нею; перевірку порядку коректування нормативно-довідкової інформації та підсумкової вихідної інформації; перевірку порядку поточного зберігання інформації як на машинних, так і на паперових носіях.

З урахуванням завдань внутрішнього контролю напрямами контролю оборотних активів встановлено: контроль ефективності використання виробничих запасів; контроль за процесом виробництва і якістю виготовленої продукції; контроль відповідальності всіх ланок виробництва за якість готової продукції; контроль за законністю, достовірністю, доцільністю здійснення господарських операцій з оборотними активами та раціональним, економним використанням матеріальних, трудових, фінансових ресурсів; контроль ефективності використання відділами підприємства оборотних активів; контроль за дотриманням виробничої, фінансової дисциплін. Внутрішній контроль витрачання оборотних активів передбачає: перевірку організації обліку матеріальних цінностей; інвентаризацію незавершеного виробництва; контроль витрачання матеріальних цінностей зі складів та перевірку дотримання лімітів при видачі цінностей; загальну оцінку ефективності використання матеріальних ресурсів; перевірку стану приймально-здавальних документів; з'ясування наявності норм витрачання матеріальних цінностей та перевірку їх дотримання; використання матеріальних цінностей на виробництві та контроль за раціональним використанням матеріалів; контроль за втратою матеріальних цінностей, зумовленою крадіжками робітниками підприємства, виявлення застарілих та неходових матеріалів; контролю за використанням матеріалів у допоміжних цехах; контроль реалізації матеріальних цінностей на сторону та витрачання на різні соціально-культурні заходи [2, с. 16].

На наш погляд, основними завданнями внутрішнього контролю операцій з оборотними активами є:

- перевірка структурного складу оборотних активів;
- дослідження порядку дотримання вимог, які забезпечують збереження та схоронність оборотних активів підприємства у належному стані;
- перевірка дотримання порядку інвентаризації оборотних активів;
- перевірка дотримання порядку оформлення регістрів первинного, аналітичного та синтетичного обліку;
- перевірка порядку оприбуткування оборотних активів;
- перевірка правильності формування первісної вартості оборотних активів;
- перевірка правильності формування величини транспортно-заготівельних витрат, пов'язаних із оборотними активами;
- перевірка правильності відображення в обліку внутрішнього переміщення оборотних активів;
- перевірка правильності оформлення та відображення в обліку операцій з вибуття оборотних активів;
- перевірка правильності складеної кореспонденції рахунків;
- перевірка правильності відображення у фінансовій звітності інформації про залишки та операції із оборотними активами;
- перевірка правильності визнання та відображення в обліку витрат майбутніх періодів;
- перевірка порядку відображення в обліку інших оборотних активів тощо.

В якості джерел отримання інформації при проведенні внутрішнього контролю операцій з оборотними активами необхідно використовувати: первинні документи (накладні, видаткові накладні, рахунки-фактури, прибуткові ордери, картка складського обліку, накладні на внутрішнє переміщення, лімітно-забірні картки, акти списання, акти переоцінок, бухгалтерські довідки); облікові аналітичні та синтетичні регістри (матеріальні звіти, накопичувальні відомості, групувальні відомості, Розрахунок транспортно-заготівельних витрат, журнали-ордери до відповідних рахунків, Головна книга); акти інвентаризації та звірювальні відомості; звітність та внутрішні розпорядчі документи щодо регулювання операцій з оборотними активами; облікові записи, довідки; плани, кошториси, калькуляції, нормативи, рецептури; матеріали попередніх перевірок; нормативну та інструктивну документацію; результати опитувань, спостережень, підтверджень, аналітичних процедур, як власне своїх, так і працівників підприємства тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Булат Г.В. Інформаційна модель внутрішнього аудиту оборотних активів. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки.* 2018. № 2. С. 199-203
2. Бурова Т.А., Волошина В.В. Проблемні аспекти теорії обліку та контролю поточних активів підприємств. *Економіка та держава.* 2015. № 1. С. 14-16

3. Ганін В.І., Філатова М.М. Контроль та аналіз оборотних активів підприємства та шляхи їх удосконалення. *Молодий вчений*. 2019. № 11 (75). С. 119-123
4. Деркач Т.А. Система внутрішньогосподарського контролю за авансованими оборотними засобами суб'єктів зберігання зерна. *Ефективна економіка*. 2011. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=592> (дата звернення: 12.03.2023)
5. Пугаченко О., Зарудна Н. Внутрішній контроль порядку відображення в обліку дебіторської заборгованості. *Економіка та суспільство*. 2022. № 37. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-73> (дата звернення: 12.03.2023)
6. Пугаченко О.Б. Організаційні засади аудиту операцій з немонетарними оборотними активами. *Економіка: реалії часу. Науковий журнал*. 2015. № 2 (18). С. 135-141
7. Фабіянська В.Ю., Сverdзоленко І.Ю. Удосконалення обліку та контролю оборотних активів. *Економічні науки. Сер.: Облік і фінанси*. 2015. Вип. 12 (45). Ч. 1. С. 357-366
8. Фоміна Т.В., Пугаченко О.Б. Внутрішній контроль процесів матеріального забезпечення в системі управління підприємством: Монографія / за ред. Г.М. Давидова. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 200 с.
9. Яковенко О. Теоретичні аспекти вдосконалення управління оборотними активами. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2017. № 1-2. С. 174-189

Ірина Смірнова

кандидатка економічних навк, доцентка, доцентка кафедри аудиту, обліку та оподаткування Центральноукраїнський національний технічний університет, м. Кропивницький, Україна

Денис Олейніченко

здобувач третього рівня вищої освіти Центральноукраїнський національний технічний університет, м. Кропивницький, Україна

ВПЛИВ ФУНКЦІЙ ОБЛІКУ БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВ НА ЙОГО РОЗВИТОК

Бухгалтерський облік бюджетних установ має свої особливості, які зумовлені специфікою їх діяльності, чим і відрізняється від бухгалтерського обліку суб'єктів підприємницької діяльності. Відповідно, вирізняються і функції бухгалтерського обліку в державному секторі. У теорії та на практиці виділяють такі функції:

інформаційна (збирання, обробка та передача інформації зовнішнім і внутрішнім користувачам системою бухгалтерського обліку в секторі загального державного управління);

управлінська (забезпечення інформацією суб'єктів різних рівнів управління для використання її в плануванні, оцінюванні, прогнозуванні, аналізі, контролі діяльності з виконання Державного та місцевих бюджетів, а також кошторисів бюджетних установ);

контрольна (постійність, суцільність, безперервність контрольних процедур на всіх стадіях проведення трансакцій у межах усіх складових бухгалтерського обліку в секторі загального державного управління);

захисна (відображення та виявлення фактів неправомірних або шахрайських дій у межах процесу виконання Державного та місцевих бюджетів, а також кошторисів бюджетних установ з метою захисту прав держави, юридичних і фізичних осіб);

соціальна (комплексне неупереджене відтворення операцій із виконання Державного та місцевих бюджетів, а також виконання кошторисів у системі бухгалтерського обліку в секторі загального державного управління, формування на основі цього показників бюджетної та фінансової звітності органів Державного казначейства та розпорядників бюджетних коштів з метою оприлюднення);

науково-пізнавальна (розвиток бухгалтерського обліку в секторі загального державного управління як елемента національної облікової системи, міжнародного комплексу «Бухгалтерський облік в державному секторі» та напряму науки про бухгалтерський облік) [1].

Сучасні умови господарювання характеризується наявністю суспільних благ, які задовільняють потреби всіх членів суспільства. Це блага тих сфер життя

суспільства, які не фінансуються підприємницькими структурами або особисто громадянами країни. Оскільки ринок не в змозі забезпечити цими благами, то держава вистає основним їх постачальником, визначає їх оптимальну кількість і мінімізує витрати щодо їх виробництва завдяки [3, 5].

Бухгалтерський облік в секторі загального державного управління є інтегрованою інформаційною системою, в межах якої здійснюється збирання, вимірювання, реєстрація, накопичення, узагальнення, зберігання та передача облікових даних щодо виконання Державного і місцевих бюджетів і кошторисів суб'єктами бухгалтерського обліку внутрішнім і зовнішнім користувачам. Місце і роль бухгалтерського обліку в секторі загального державного управління ідентифікується на: мегаекономічному рівні як елементу міжнародного комплексу «Бухгалтерський облік в державному секторі»; на макроекономічному рівні як складової національної системи бухгалтерського обліку, елементу фінансового управління бюджетною системою, інструменту виконання Державного та місцевих бюджетів країни, інструменту інформаційного забезпечення управління державними фінансами країни, економічного засобу забезпечення конституційно закріплених гарантій громадян України, засобу захисту прав держави як правовласника бюджетних установ; на мікроекономічному рівні як елементу фінансового управління бюджетними установами; засобу захисту прав споживачів продуктів діяльності бюджетних установ; засобу захисту прав персоналу бюджетних установ; елементу фінансового управління державним і комунальними секторами економіки України в частині бюджетних установ як їх суб'єктів; засобу захисту прав юридичних і фізичних осіб – платників податків [2].

Системна трансформація економічних відносин та, відповідно, управління є фактором, який має прямий вплив на розвиток методології обліку. У результаті розмежування етапів його розвитку доцільно здійснювати відповідно до послідовності зміни управлінських запитів і відповідного їм формування нових облікових функцій. На підставі цього висновку Хорунжак Н.М. пропонує за основу виокремлення етапів в історії розвитку обліку обрано такі функції:

- контролю (етап зародження обліку з притаманною йому функцією контролю);
- соціальна (етап зародження захисної функції обліку);
- регулятивна (етап зародження регулятивної функції обліку);
- оцінки (етап зародження оцінної функції);
- науково-пізнавальна (етап розвитку науково-пізнавальної функції);
- оптимізаційна (етап зародження оптимізаційної функції обліку);
- аналітична (етап розвитку аналітичної функції обліку) [4].

Розглянемо кожен етап розвитку бухгалтерського обліку більш докладно.

Першим етапом розвитку обліку справедливо вважається його зародження. Характерними рисами обліку на цьому етапі є: потреба у знанні про обсяги об'єктів обліку (в натуральних вимірниках); можливість збереження такої інформації (зарубки, вузлики і т.п.); мотивація до здійснення контролю цінностей (для

виживання людини потрібен був запас продуктів); потреба у захисті (відноситься конкретно до обліку в бюджетних установах) тощо.

Поява контрольної функції обліку належить до часового проміжку до 3 ст. до н.е. Цей етап характеризується такими аспектами: перша управлінська революція (релігійно-комерційна), яка виступила основою появи обліку; доказом існування практики обліку (глиняні таблички, папірус); наявністю управління як інструменту комерції; виникненням перших бухгалтерських записів простої форми; можливістю знищення даних тощо.

Дуга управлінська революція (світсько-адміністративна) дала початок розвитку соціального захисту, застосуванню принципів мотивації та послужила основою зародження засад соціального обліку. Таким чином вперше почала проявлятися захисна функція обліку. Її розвиток пов'язаний з утворенням першої формальної організації регулювання взаємовідносин в галузі обліку. Захисна функція обліку отримала передумови для розвитку в результаті появи кошторисних призначень державних коштів. На цьому етапі поступово посилюється роль обліку у забезпеченні підвищення надходжень до державної (общинної) казни. З цією метою починають вестися статистичні переписи населення та зароджуються прототипи державних органів і бюджетних установ. Облік набуває регулювальної функції не лише у виробничому, але й державному секторі. Ключовою його рисою стосовно державних видатків стає централізація управління.

Появу функції регулювання пов'язують з розвитком податкових стосунків. Державна увага приділялася вже як збору податків (для забезпечення повноти охоплення проводився перепис населення), так і розподілу зібраних ресурсів для суспільних потреб. У цьому контексті облік почав відігравати регулююче значення й набув відповідної функції.

Поява перших форм прояву грошових позначень послужила основою розвитку оціночної функції обліку. Цей етап (проміжок часу 1-3 ст. н.е.) відрізняється розвитком правових відносин, зокрема появою Римського права, мандрівних писців (прототипом найманих обліковців), а також розвитком казначейської справи на теренах Англії. 4-18 ст. характеризується веденням простої бухгалтерії, вимогами цільового використання коштів, застосуванням приходно-видаткових книг, звітів, Журнал-головної, балансу та іншої бухгалтерської документації.

На 19 ст. припадає розвиток методології обліку в бюджетних установах і зосередження акценту на науково-пізнавальній його функції. У цей час з'являються облікові школи, розвивається наука про бухгалтерський облік, акцентується увага на удосконаленні його теорії. Назване розмежування згідно логічного аналізу можна звести до двох основних узагальнюючих характеристик – розвиток оціночної (1-9 ст.) та науково-пізнавальної функції (10-19 ст.).

Аналітична функція – одна з найбільш математимізованих характеристик обліку. Вона надзвичайно актуалізувалася наприкінці 20 - початку 21 ст. Це

пов'язано зі зростанням конкуренції серед суб'єктів господарювання, в тому числі установ, які фінансуються з бюджету. Необхідно зауважити, що об'єктивність потреби в розвитку цієї функції не завжди супроводжується її практичною реалізацією. Більшість бюджетних установ не займаються вирішенням проблем щодо недостатності їхнього фінансового забезпечення на основі всебічного застосування наукових підходів, пов'язаних з використанням обліково-аналітичного забезпечення управління діяльністю. Однак, попри це, аналітична функція, у випадку правильного використання, здатна забезпечити зростання ефективності та результативності суб'єктів діяльності.

Отже, послідовність розвитку функцій обліку вказує на процес його удосконалення й поступову адаптацію до забезпечення економії державних коштів. Наголос на такому спрямуванні обліку дозволяє стверджувати, що в процесі еволюції його суспільна роль змінювалась і від кількісних параметрів поступово перейшла у площину якісних підходів. При цьому, нові якісні зміни супроводжуються появою відповідних нових кількісних параметрів, котрі неодмінно мають бути взяті до уваги при розвитку та реформуванні обліку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Інформаційне забезпечення управління державними фінансами: [у 2-х т.] (наук. практ. видан.) / за заг. ред. Ф.О. Ярошенка. К. : ДННУ «Акад. фін. управління», 2015. – Т. 1: Стандартизація бюджетного обліку як інструмент модернізації державних фінансів України. 226 с.
2. Свірко С.В. Реформування бухгалтерського обліку бюджетних установ в Україні. Проблеми формування ринкової економіки. Спецвипуск. К.: КНЕУ, 2015. – С. 55–59.
3. Смірнова І.В., Смірнова Н.В. Національні та міжнародні стандарти обліку для державного сектору: особливості застосування. Наукові праці ЦНТУ. Економічні науки. Вип. 32. Кропивницький: ЦНТУ, 2018. С. 164-177.
4. Хорунжак Н.М. Етапи становлення та розвитку обліку бюджетних установ за функціональною ознакою. ІННОВАЦІЙНА ЕКОНОМІКА. 4'2013[42]. С. 281-289.
5. Шалімова Н. С., Смірнова І. В., Смірнова Н. В. Вплив елементів облікової політики на формування показників фінансової звітності бюджетних установ. Ефективна економіка. 2020. № 1. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7970> (дата звернення 02.03.2023).

Наталія Шалімова

*докторка економічних наук, професорка, декан економічного факультету
Центральноукраїнського національного технічного університету,
м. Кропивницький, Україна*

Надія Смірнова

*кандидатка економічних наук, доцентка, доцентка кафедри аудиту, обліку та
оподаткування Центральноукраїнський національний технічний університет,
м. Кропивницький, Україна*

Яна Пильникова

*завідувачка сектору автотоварознавчих досліджень відділу товарознавчих,
гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної
діяльності Кіровоградського науково-дослідного експертно-криміналістичного
центру МВС України, м. Кропивницький, Україна*

ВПЛИВ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДІЯЛЬНОСТІ ГОТЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ПОСТАНОВКУ ОБЛІКУ І АУДИТУ

Готельний бізнес сьогодні є, з одного боку, важливою складовою економіки розвинених країн, а з іншого, - країн, що прагнуть залучити міжнародні інвестиції, оскільки цьому виду діяльності притаманний високотехнологічний менеджмент, високий ступінь інтернаціоналізації капіталу, що вимагає пошуку інноваційних форм господарювання.

Готельний бізнес в Україні не є виключенням. Сучасні тенденції функціонування та розвитку готелів в нашій країні зумовлені, в першу чергу, тим, що вітчизняне готельне господарство переживає етап становлення та розвитку. Вітчизняний ринок готельних послуг характеризується нестабільністю та обмеженістю; невідповідністю цін та якості послуг, що надаються; певною неорганізованістю роботи структурних підрозділів готелів, яка зумовлена нерозвиненістю транспортної та організаційної інфраструктури; значною інвестиційною привабливістю, що особливо стосується відомих туристичних зон з урахуванням їх природних, кліматичних та рекреаційних ресурсів.

Економічна сутність готельного бізнесу полягає у нематеріальному характері її діяльності. Результатом діяльності готелів є продукт у формі особливого виду послуг - послуг гостинності. Готельна послуга - це операція підприємства з розміщення клієнтів шляхом пропозиції номера або місця для тимчасового проживання у готелі.

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про туризм» готельно-ресторанне господарство належить до туристичних послуг [6]. Згідно з Наказом Державної туристичної адміністрації України від 16 березня 2004 року № 19: «Готель – це

підприємство будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, що складається із шести і більше номерів та надає готельні послуги з тимчасового проживання з обов'язковим обслуговуванням» [4].

Відповідно до Державного класифікатора України «Класифікація видів економічної діяльності. ДК 009:2010, готельно-ресторанне господарство ідентифіковано як «тимчасове розміщення й організація харчування» [1].

Необхідно відмітити, що одна з обов'язкових умов діяльності готельного бізнесу – правильна організація бухгалтерського обліку, яка створює систему отримання інформації, що забезпечує ефективне управління підприємством та примноження доходу від його діяльності. Єдиного підходу до організації облікового процесу готельних підприємств немає, оскільки це специфічний вид діяльності, який складається з торгівлі, виробництва й надання послуг. Цим і зумовлені особливості організації бухгалтерського обліку та аудиту у цій сфері [3].

Облік є основним джерелом отримання економічної інформації кожним суб'єктом господарювання. Зміст обліково-аналітичного забезпечення діяльності таких суб'єктів визначається достатньо великою кількістю факторів, серед яких основними є галузеві особливості діяльності підприємства, організаційно-правова форма функціонування тощо.

Характерні особливості готельних послуг, які чинять суттєвий вплив на організацію їх обліку та аудиту, включають: одночасність виробництва та споживання, неможливість зберігання, нематеріальний характер, залежність готельних послуг від інституціональних та внутрішніх факторів, періодичний (сезонний) характер, відносно велика питома вага постійних витрат, терміновість обслуговування, експорт готельних послуг та поєднання платного та безоплатного їх надання.

У процесі дослідження облікового забезпечення діяльності готелів можна визначити низку завдань, що охоплює цей механізм:

- діагностика фінансово-господарського стану підприємства задля попередження його фінансових ризиків;
- оцінка стану та рівня економічної безпеки власного підприємства, надійності потенційних партнерів підприємства;
- визначення стратегії діяльності на ринку потенційних і реальних конкурентів;
- збереження та примноження ресурсного потенціалу підприємства, раціонального й ефективного його використання;
- прийняття управлінських рішень щодо доцільності діяльності з урахуванням виявлених загроз і небезпек;
- сприяння гармонізації інтересів підприємства в цілому та окремих співробітників із метою мінімізації внутрішніх загроз тощо.

Правові засади регулювання, організації, ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності відображаються в Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні [5].

Основним завданням організації бухгалтерського обліку готельного бізнесу, як і будь якого іншого, є створення такої системи отримання інформації, яка б забезпечувала ефективне управління підприємством і примноження доходу від його господарської діяльності.

Бухгалтерський облік на підприємствах готельного бізнесу ведеться згідно з обраною обліковою політикою, що передбачає вибір самим підприємством певних і конкретних методик ведення бухгалтерського обліку з огляду на особливості діяльності конкретного готельного підприємства.

Успішним буде таке готельне підприємство, де здійснюватиметься грамотна облікова політика. Незважаючи на те, що кожне підприємство готельного бізнесу самостійно визначає облікову політику, наказ має містити такі відомості:

- тривалість операційного циклу; межа суттєвості. Межа суттєвості – абсолютна або відносна величина, що є кількісною ознакою суттєвості облікової інформації;

- визнання, облік, оцінку та класифікацію основних засобів; установлюється ліквідаційна вартість основних засобів; відображення в балансі; метод нарахування амортизації основних засобів; модернізацію основних засобів; витрати на основні засоби; списання;

- вказується, що належить до інших необоротних активів; вартісну межу для малоцінних необоротних матеріальних активів; метод нарахування амортизації для необоротних матеріальних активів;

- визнання, облік та оцінка нематеріальних активів; строки використання нематеріальних активів; метод нарахування амортизації; ліквідаційна вартість нематеріальних активів та ін.;

- визначається одиниця запасів для виробничого обліку; зарахування запасів; уцінка (дооцінка) запасів; реалізація запасів;

- ціноутворення;

- класифікація дебіторської заборгованості; відображення суми дебіторської заборгованості в підсумках балансу;

- класифікація кредиторської заборгованості; забезпечення; відображення в балансі;

- класифікація; витрати операційної діяльності; витрати на придбання будь-яких матеріальних цінностей; адміністративні витрати; загальновиробничі витрати;

- класифікація і визнання доходів;

- відображення в управлінському обліку оренди (як дебіторська заборгованість орендатора) [2].

Готельний бізнес в Україні представлено різними типами та видами підприємств: від бюджетного варіанта до вищої категорії; від закладів із місцевою

специфікою до міжнародних брендів. Однак, подальша модернізація об'єктів готельного бізнесу, підвищення якості послуг, що надаються, та запровадження міжнародних стандартів обслуговування є першочерговими завданнями реформування цієї сфери. У зв'язку з цим завданням обліку та аудиту на підприємствах готельного бізнесу є така їх організація, що дозволяє реалізувати їх адаптацію до потреб ринку та економічну безпеку. Якісне обліково-аналітичне забезпечення цих підприємств сприятиме стабільному їх функціонуванню та інтенсивному розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Державний класифікатор України «Класифікація видів економічної діяльності. ДК 009:2010», затверджений наказом Держспоживстандарту України від 11.10.2010 р. № 457. URL: https://ukrstat.gov.ua/klasf/nac_kls/op_dk009_20_2016.htm (дата звернення: 09.03.2023).
2. Ковалевська Н.С., Наумова Т.А., Коробкіна І.С. Аналіз змістовного наповнення наказів про облікову політику підприємств готельного господарства. *БІЗНЕСІНФОРМ*. № 10. 2017. С. 289-295.
3. Матвійчук І. Обліково-аналітичне забезпечення діяльності готельних підприємств. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 4, 2018. С. 139-148.
4. Про затвердження Правил користування готелями й аналогічними засобами розміщення та надання готельних послуг : Наказ Державної туристичної адміністрації України від 16 березня 2004 року № 19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0413-04#Text> (дата звернення: 15.03.2023).
5. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України: станом на 07 лип. 2011 № 3614-VI Київ: Парламент. вид-во, 1999. № 996-XIV. URL: <http://zakon6.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (дата звернення: 05.03.2023).
6. Про туризм : Закон України від 15.09.1995 № 324/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/324/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 10.03.2023).

Наталія Шалімова

*докторка економічних наук, професорка, декан економічного факультету
Центральноукраїнського національного технічного університету,
м. Кропивницький, Україна*

Ольга Ткаченко

*судова експертка сектору економічних досліджень відділу товарознавчих,
гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної
діяльності Кіровоградського науково-дослідного експертно-криміналістичного
центру МВС України, м. Кропивницький, Україна*

Марина Фомінова

*завідувачка відділу судової експертизи (м. Старобільськ) Луганського науково-
дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України,
м. Старобільськ, Україна*

УТОЧНЕННЯ ФУНКЦІЙ СУБ'ЄКТІВ КОНТРОЛЮ В СИСТЕМІ КОНТРОЛЮ ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ

Однією з найважливіших умов ефективного функціонування вітчизняної економіки, обов'язковим елементом управління економічними процесами та операціями в цілому й бюджетними ресурсами зокрема, є фінансовий контроль, який водночас є формою реалізації контрольної функції фінансів. Важливу роль в забезпеченні ефективності державного фінансового контролю відіграють його інституційні форми та організаційні складові, які забезпечують впорядкування, узгодженість, координацію дій суб'єктів контролю, особливо в умовах соціально-економічної нестабільності.

Загальноприйняте визначення системи контролю включає три елементи: суб'єкт контролю, підконтрольний об'єкт, контрольні дії, спрямовані на виявлення відхилень у господарських системах і саме з урахуванням єдності цих трьох елементів розглядається сутність контролю. Систему контролю не можна розглядати як просту систему, а її складність визначається тим, що в процес її функціонування можуть бути втягнуті кілька суб'єктів, які розподіляють між собою елементи контрольних функцій.

Система контролю обов'язково виконує дві функції: по-перше, забезпечує суб'єкта контролю інформацією, що дає йому змогу передбачати можливі відхилення від установлених стандартів; по-друге, здійснює коригувальні дії на основі отриманої інформації. Кожна система контролю повинна містити засоби контролю, які можуть бути представлені різноманітними суб'єктами, які виконуватимуть інформаційно-аналітичні функції. Наявність зв'язків між переліченими елементами і необхідність здійснення аналітико-інформаційної

роботи переконують у тому, що система контролю багато в чому є інформаційною системою, яка ґрунтується на переробці значних масивів інформації, тому до важливих чинників підвищення ефективності контролю слід віднести повноту і достовірність вихідних даних про об'єкт контролю (інформаційне забезпечення контролю). У цьому аспекті проявляється така важлива складова соціально-економічних відносин, як розподіл праці, оскільки розподіл функцій і в системі управління, і в системі контролю може бути неповним. Проте чим глибше в процесах управління, прийняття рішень та контролю розподіл праці, тим більше функцій починають делегуватися для виконання спеціально створеними для них суб'єктами, а самі суб'єкти управління та контролю починають виступати в ролі координатора всіх цих функцій

Слід зазначити, що чітке і цілеспрямоване виконання системою контролю інформаційної та коригуючої функцій можливе лише за наявності відповідних владних повноважень. Термін «владні повноваження» використовується в основному в контексті державних органів і розглядаються, наприклад, як комплекс прав і обов'язків, як юридичні права для здійснення державних функцій та юридичних обов'язків, які покладаються на цей орган державою, як «виконання суб'єктом певної владної управлінської функції» [1, с. 186].

Суб'єкти контролю можуть відрізнитися обсягом владних повноважень, правовою регламентацією їх діяльності, характером вжитих заходів впливу. З огляду на комплексність системи заходів, які можуть бути введені до змісту контрольного процесу, суб'єкти контролю мають поєднувати весь комплекс функцій: контрольні дії (процедури зіставлення фактичних даних про діяльність об'єкта з відповідними нормами, які здійснюються з метою виявлення відхилень фактів від цих норм (контрольних різниць); прийняття рішення за результатами контрольних дій, а точніше інформації, отриманої в результаті їх здійснення; корегування поведінки підконтрольних суб'єктів з метою усунення негативних явищ та/або застосує до них штрафні заходи.

Розглядаючи контроль як сполучний елемент між управлінськими циклами, вважаємо, що типовий механізм будь-якого з видів контролю, і в першу чергу державного, має обов'язково включати такий комплекс системи заходів, які б давали змогу суб'єктам контролю: своєчасно та в повному обсязі отримувати необхідні відомості про стан діяльності підконтрольних органів; виявляти відхилення від установлених нормативів у процесі здійснення діяльності підконтрольними органами; застосовувати заходи, спрямовані на попередження та припинення порушень, відновлення й реалізацію порушених вимог та невиконаних рішень; застосувати заходи для притягнення до відповідальності осіб, винних у здійснених (допущених) порушеннях, адекватні до виявлених порушень та передбачені законодавством.

Останні дві групи повинні в обов'язковому порядку входити до певного механізму, який можна з упевненістю назвати системою контролю, а суб'єкт

контролю має бути наділений владними повноваженнями щодо їх реалізації. Інакше втрачається зворотний зв'язок в управлінському циклі, не простежується відмінність контролю від таких видів діяльності як аналіз, оцінка тощо, які можна віднести до «пасивних», оскільки їх суб'єкти позбавлені права втручатися в процес коригування діяльності об'єкту, крім виконання функцій зі збору й оцінки інформації.

Зроблені висновки підтверджуються визначенням державного аудиту, який наведено в Лімській декларації керівних принципів аудиту державних фінансів: «Аудит державних фінансів не є самоціллю, а виступає обов'язковим елементом регуляторної системи, мета якої полягає у своєчасному виявленні відхилень від прийнятих стандартів, порушень принципів законності, ефективності, доцільності і економності управління фінансовими ресурсами, що давало б змогу у кожному конкретному випадку внести відповідні корективи, посилити відповідальність уповноважених осіб, отримати відшкодування збитків та перешкодити або, принаймні, ускладнити повторення виявлених порушень у майбутньому» [2]. Саме така позиція якнайточніше характеризує суб'єктів контролю, до яких повинні належати лише ті особи (суб'єкти), які мають певні владні повноваження на застосування коригуючих дій.

Отже, головною ознакою суб'єкту контролю є наявність владних повноважень, тобто повноважень здійснити вплив, при якому існують можливості встановлення або зміни поведінки суб'єктів, навіть всупереч їх волі, з метою дотримання певних норм. Безумовно, суб'єкти контролю можуть відрізнитися обсягом владних повноважень, правовою регламентацією їх діяльності, характером застосованих заходів впливу. Визначаючи системи контролю в економічній науці та практиці, слід виходити з того, що вони є великими та складними системами, які не можуть бути зведені до простих трьох елементів (об'єкт, суб'єкт, контрольні дії). Мета системи контролю полягає в забезпеченні суб'єкта контролю контрольною інформацією, що дозволяє йому передбачати можливі зриви та відхилення від запланованого ходу робіт і вчасно здійснювати коригувальні дії. Системи контролю повинні включати в себе засоби контролю, які можуть бути представлені різноманітними суб'єктами, які виконуватимуть інформаційно-аналітичні функції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Перепелюк В. Зміст обов'язку (повноваження) суб'єкта як критерій предметної юрисдикції. Адміністративне право і процес. 2018. №12. С. 186-189.
2. The Lima Declaration. URL: <https://www.issai.org/wp-content/uploads/2019/08/INTOSAI-P-1-The-Lima-Declaration.pdf> (дата звернення 21.03.2023).

Діна Швиданенко

завідувачка сектору економічних досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Кіровоградського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Кропивницький, Україна

Марина Фомінова

завідувачка відділу судової експертизи (м. Старобільськ) Луганського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Старобільськ, Україна

Роман Стадніченко

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти, групи ООА-22-М(1,9) Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький, Україна

ВНУТРІШНІЙ КОНТРОЛЬ ДОВГОСТРОКОВОЇ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ

Стаття 1 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» та пункт 3 НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» визначають, що зобов'язання – це заборгованість підприємства, що виникла внаслідок минулих подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, приведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють у собі економічні вигоди. НП(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» цю заборгованість визначає як суму заборгованості дебіторів підприємству на певну дату. Дебіторами є юридичні та фізичні особи, які внаслідок минулих подій заборгували підприємству певні суми грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів. Дебіторська заборгованість визнається активом, якщо існує ймовірність отримання підприємством майбутніх економічних вигод та може бути достовірно визначена її сума.

Внутрішній контроль – це процес постійного впливу на об'єкти через відстеження відхилень та корекції управлінських рішень задля приведення фактичного стану об'єктів до бажаного [6, с. 13]. Внутрішній контроль розрахунків із контрагентами (дебіторами і кредиторами), у т.ч. і за довгостроковими зобов'язаннями, має надважливе значення. Особливо це проявляється наразі, коли Україна перебуває в активній фазі військових дій, а підприємства стикаються з негативними наслідками російської агресії, необхідністю згортати або переорієнтовувати бізнес, кризою неплатежів, відволіканням коштів з обігу, зі зниженням власних можливостей для розширення діяльності через відсутність вільних фінансових ресурсів [5].

Метою статті є дослідження мети, завдань та порядку здійснення

внутрішнього контролю довгострокової дебіторської заборгованості.

Довгострокова дебіторська заборгованість – це сума дебіторської заборгованості, яка не виникає в ході нормального операційного циклу та буде погашена після дванадцяти місяців з дати балансу.

Ми вважаємо, що якісна організація і проведення внутрішнього контролю дебіторської заборгованості і довгострокової зокрема, забезпечить управлінський персонал достовірною, вчасною, максимально повною інформацією про стан, структуру та динаміку відносин з контрагентами і допоможе правильно визначити основні напрямки діяльності та завдання, які постають перед суб'єктом господарювання [2].

Метою внутрішнього контролю довгострокової дебіторської заборгованості є встановлення повноти, достовірності та своєчасності відображення даних про неї в первинній документації підприємства, облікових регістрах і звітності.

Контроль довгострокової і поточної дебіторської заборгованості передбачає здійснення перевірки за дотриманням планових показників; налагодження системи спостереження за строками оплати платежів; контроль за виконанням договірних відносин з боку як контрагентів, так і персоналу; виявлення резервів зростання платоспроможності підприємства та контроль за результатами виконання оптимізаційних управлінських рішень [1, с. 313; 2]. У роботі [7, с. 82] метою внутрішнього контролю дебіторської заборгованості, у т.ч. і довгострокової, визначено встановлення доцільності, достовірності, своєчасності, законності здійснених операцій і правильності їх відображення в обліку.

Основними завданнями при здійсненні внутрішнього контролю довгострокової дебіторської заборгованості є:

- дослідження причин виникнення заборгованостей дебіторів;
- визначення і прорахування можливих фінансових наслідків виникнення й існування довгострокової дебіторської заборгованості;
- забезпечення юридичної обґрунтованості на договірному і законодавчому рівні кожної із сум довгострокової дебіторської заборгованості;
- регулярне проведення планових і раптових інвентаризацій розрахунків із дебіторами;
- контроль строків погашення, прострочення та позовної давності за кожною сумою довгострокової заборгованості;
- виявлення фактів існування реальної можливості стягнення довгострокової дебіторської заборгованості та здійснення дієвих заходів щодо цього тощо.

Внутрішньому контролю довгострокової дебіторської заборгованості підлягає інформація щодо залишків на початок і кінець звітного періоду та оборотів за рахунком 18 «Довгострокова дебіторська заборгованість та інші необоротні активи». Необхідно пересвідчитись, щоб на цьому рахунку вівся облік дебіторської заборгованості фізичних та юридичних осіб, яка не виникає в ході нормального операційного циклу та буде погашена після дванадцяти місяців з дати балансу, для

обліку активів, використання яких, як очікується, неможливо протягом дванадцяти місяців з дати балансу [4].

Перевірці підлягає така інформація:

заборгованість за майно, що передано у фінансову оренду (щодо чистих інвестицій орендодавця у фінансову оренду, визначені згідно НП(С)БО 14 «Оренда») – субрахунок 181;

довгострокові векселі одержані (щодо векселів, одержаних на забезпечення довгострокової дебіторської заборгованості) – субрахунок 182;

інша дебіторська заборгованість (щодо розрахунків з працівниками за виданими довгостроковими позиками та інших видів розрахунків) – субрахунок 183 (таблиця 1).

Таблиця 1

Види довгострокової дебіторської заборгованості,
що є об'єктом внутрішнього контролю

Субрахунки		Зміст
181	Заборгованість за майно, що передано у фінансову оренду	Використовується, коли підприємство передає у фінансовий лізинг (оренду) майно. Умови фінансової оренди визначені НП(С)БО 14 «Оренда» і серед них – можливість викупу об'єкта орендарем і сплата орендарем більшої частини вартості об'єкта оренди. Здебільшого даний рахунок використовується лізинговими компаніями
182	Довгострокові векселі одержані	Відображається якщо підприємство отримало такий вексель від покупця з терміном погашення більше дванадцяти місяців. Довгострокова дебіторська заборгованість забезпечена векселем вважається більш надійною та зручною у фінансових операціях, оскільки вексель, наприклад, можна передати третій особі, продати банку
183	Інша дебіторська заборгованість	Відображаються усі інші борги зі строком погашення понад дванадцять місяців. Найчастіше це поворотна фінансова допомога, позики працівникам підприємства
1831	Довгостроковий вклад у спільну діяльність	Призначено для обліку вкладів підприємства до спільної діяльності без створення юридичної особи за договором простого товариства (як матеріальних, так і трудовою участю) за умови, що договір укладений на строк більше року. Передача учасником активів як вкладу у спільну діяльність відповідно до законодавства відображається за кредитом рахунків з обліку відповідних активів та дебетом субрахунку 1831 «Довгостроковий вклад у спільну діяльність» (якщо договір спільної діяльності укладено на строк більше, ніж один рік або безстроково) або субрахунку 3771 «Вклад у спільну діяльність» (якщо договір спільної діяльності укладено на строк менше, ніж один рік)

Джерело: авторська розробка на основі [3]

Внутрішньому контролеру необхідно переконатись, що у дебеті рахунку 18

«Довгострокова дебіторська заборгованість та інші необоротні активи» відображається виникнення (збільшення) довгострокової дебіторської заборгованості, а за кредитом – її погашення (списання).

Важливим етапом внутрішнього контролю є підтвердження, що аналітичний облік довгострокової дебіторської заборгованості ведеться за кожним дебітором, видами, термінами її виникнення й погашення [4].

Довгострокова дебіторська заборгованість у Балансі (Звіті про фінансовий стан) відображається у рядку 1040 розділу I «Необоротні активи» активу за її теперішньою вартістю, яка залежить від умов її погашення та виду заборгованості, тому внутрішній контролер повинен отримати підтвердження у правильності формування та корегування цієї суми.

Внутрішньому контролеру необхідно переконатись, щоб частина довгострокової дебіторської заборгованості, що підлягає погашенню протягом 12 місяців з дати балансу, була відображена у складі поточної дебіторської заборгованості за напрямком виникнення або у складі рядку «Інша поточна дебіторська заборгованість» на ту ж саму дату.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Акімова Н.С., Топоркова О.В. Інформаційне забезпечення внутрішнього контролю дебіторської та кредиторської заборгованості. *Бізнес Інформ*. 2017. № 11. С. 312-317.
2. Москалюк Г.О. Система внутрішнього контролю дебіторської та кредиторської заборгованості: напрямки удосконалення і розвитку. *Ефективна економіка*. 2013. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1899> (дата звернення: 12.03.2023).
3. Онищенко В. Дебіторська заборгованість. *Головбух*. 2020. 29 травня. URL: <https://www.golovbukh.ua/article/7708-debtorska-zaborgovanst> (дата звернення: 12.03.2023).
4. Пугаченко О., Зарудна Н. Внутрішній контроль порядку відображення в обліку дебіторської заборгованості. *Економіка та суспільство*. 2022. № 37. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-73> (дата звернення: 12.03.2023).
5. Пугаченко О., Зарудна Н. Внутрішній контроль порядку відображення в бухгалтерському та управлінському обліку довгострокових зобов'язань. *Економіка та суспільство*. 2022. № 41. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-4> (дата звернення: 12.03.2023).
6. Фоміна Т.В., Пугаченко О.Б. Внутрішній контроль процесів матеріального забезпечення в системі управління підприємством: Монографія / за ред. Г.М. Давидова. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 200 с.
7. Чакалова Н.С. Розробка робочих документів для проведення внутрішнього контролю дебіторської заборгованості на промислових підприємствах. *Агросвіт*. 2018. № 22. С. 81-90.

Напря́м № 14
Медична допомога і медична послуга: проблеми і
перспективи правового регулювання

Марина Сагайдак

*студентка IV курсу денної форми навчання спеціальності «Право»
 Центральноукраїнського інституту розвитку людини, м. Кропивницький, Україна
 Науковий керівник: Ірина Ткаченко, кандидатка юридичних наук, доцентка
 кафедри права та соціально-економічних відносин Центральноукраїнського
 інституту розвитку людини, м. Кропивницький, Україна*

**КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ
 ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ**

Актуальність теми. Одними з найбільш складних і комплексних питань у кримінально-процесуальному праві України є кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру. Цей інститут є багатограним – він перебуває на перехресті юридичної і медичної наук та поєднує в собі елементи як правових галузей знань (кримінального, кримінально-виконавчого, кримінально-процесуального, адміністративного права тощо), так і соціологічних та медичних (психіатрію, психологію, галузі клінічної медицини тощо).

Щоб зрозуміти сутність кримінального провадження щодо примусових заходів медичного характеру потрібно знати як воно виникло, які основні етапи пройшов у своєму розвитку, які причини впливали на його утворення, становлення, розвиток, зміну його форми і змісту.

Мета дослідження. Метою дослідження є вивчення особливостей кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру.

Огляд наукових праць з проблеми. Дану тему досліджували такі вчені, як І.М. Боброва, І.М. Введенський, Г.І. Войтюк, Т.М. Дмитрієва, Г.М. Зільберблат, А.В. Каніщев, Я.М. Калашнік, Д.Р. Лунц, М.М. Мальцева, Г.В. Морозов, заклали підґрунтя вирішення багатьох правових аспектів примусових заходів медичного характеру. Ю.М. Антонян, Ю.В. Баулін, С.В. Бородін, В.М. Бурдін, С.Е. Віцин, П.А. Воробей, А.О. Габіані, О.П. Горох, В.І. Горобцов, А.Я. Гришко, С.О. Достовалов, О.М. Джужа, А.П. Закалюк, Н.А. Мірошниченко, А.А. Музика, Г.В. Назаренко, А.П. Овчиннікова, В.І. Осадчий, М.М. Пальцева, М.І. Панов, В.Б. Первозванський, Б.А. Протченко, Б.А. Спасенніков, займалися науково-теоретичним дослідженням зазначених питань з позиції кримінального, кримінально-виконавчого, кримінально-процесуального права та кримінології.

Виклад основного матеріалу.

Примусові заходи медичного характеру передбачені законом і мають не менш важливе значення, ніж покарання. В КК України зазначається, що примусовими заходами медичного характеру є надання амбулаторної психіатричної допомоги, поміщення особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною цього Кодексу, в спеціальний лікувальний заклад з метою її обов'язкового лікування, а також запобігання вчиненню нею суспільно небезпечних діянь [1].

Як наслідок, примусові заходи медичного характеру полягають не лише в ізоляції осіб, а й у вирішенні цієї соціальної проблеми. Мета – допомогти людям із психічними стражданнями та вплинути на їх ресоціалізацію. Відповідно до цього застосування розглянутих заходів має подвійну мету. При цьому вона спрямована на захист населення від злочинної діяльності соціально небезпечних людей внаслідок психічних захворювань. Вона полягає, по-перше, у захисті суспільства від таких протиправних дій, а по-друге, в усуненні цієї небезпеки шляхом ефективного ставлення до таких осіб. Захід державного примусу, як призначення примусових заходів медичного характеру, є конче необхідним, оскільки він є засобом попередження злочинності, яка стала в нашому суспільстві поширеним негативним і соціальним явищем.

У різні часи на людей з психічними захворюваннями дивляться по-різному. Вважається, що душевна хвороба – це вплив нечистої сили, невірної віри або здійснених гріхів. Ставлення до таких людей різне в різних країнах, вони вважаються божевільними, або, навпаки, піддаються переслідуванням і відправляються на примусове лікування. Регулювання сучасних заходів медичного примусу ґрунтується на гуманності та законності. Медичний примус є не тільки засобом впливу, але й спрямований на вирішення цієї соціальної проблеми шляхом лікування психічно хворих, полегшення їх болю та впливу на реінтеграцію в суспільство.

Сучасний етап розвитку кримінального права з поглядів науковців на призначення заходів медичного примусу базується на поєднанні минулого досвіду з новітньою думкою. У ст. 92 КК України 2001 р. вперше задекларував мету застосування примусових заходів медичного характеру – це, відповідно до норми, «обов'язкове лікування особи» та «запобігання вчиненню нею суспільно небезпечних діянь», – що, в свою чергу, безсумнівно, дуже важливо, оскільки постановка на нову основу застосування примусових заходів медичного характеру допомагає вирішити нагальні практичні проблеми [4, с. 204].

Законодавство регламентує застосування примусових заходів медичного характеру лише до душевнохворих при доведеності вчинення ним суспільно-небезпечного діяння, що містить ознаки конкретного злочину.

Застосування судом примусових заходів медичного характеру є:

1. Наявність суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК.
2. Доведеність вчинення цього діяння цією особою.
3. Встановлення того факту, що особа в момент вчинення суспільно небезпечного діяння була в стані неосудності, чи захворіла після цього на психічну хворобу, яка виключає застосування до неї кримінального покарання;
4. Визнання цієї особи небезпечною для суспільства в силу її хворобливого стану, характеру вчиненого нею діяння і взагалі її поведінки. Відсутність хоча б однієї з цих підстав не дає суду права застосовувати вказані заходи [2, с. 204].

Відповідно до положень, передбачених ст. 93 КК України примусові заходи медичного характеру можуть бути призначені судом особам:

1. Які вчинили у стані неосудності суспільно небезпечне діяння;
2. Які вчинили у стані обмеженої осудності злочини;
3. Які вчинили злочин у стані осудності, але захворіли на психічну хворобу до постановлення вироку але під час відбування покарання [1].

Для лікування душевнохворих, законодавство закріплює критерії, що враховуються при призначенні певного виду примусових заходів медичного характеру. На підставі розглянутого матеріалу, впливає декілька видів примусових заходів медичного характеру, тобто надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку, госпіталізація до психіатричного закладу зі звичайним наглядом, госпіталізація до психіатричного закладу з посиленням наглядом, госпіталізація до психіатричного закладу з суворим наглядом. Заходи медичного характеру, а також примусове лікування, завжди призначаються з урахуванням соціальної небезпечності психічно хворого, що визначається як ризик повторного вчинення ним суспільно небезпечного діяння.

При розгляді справ про застосування, скасування чи зміну примусових заходів медичного характеру суд, враховуючи конкретні обставини кожної справи, повинен керуватися вимогами закону, що містяться в Кримінальному кодексі України, і не допускати спрощення, здійснення процесуальної дії та повний огляд усіх доказів.

Примусові заходи медичного характеру застосовуються судом лише за наявності обґрунтованого висновку судово-психіатра про неосудність підзахисного та необхідність його застосування. Висновок судово-психіатра має бути обґрунтованим, конкретним, повним і мотивованим [5, с. 219].

Примусові заходи медичного характеру спрямовані на допомогу хворим особам, що того потребують, для запобігання вчинення суспільно небезпечного діяння, щоб зменшити рівень злочинності в державі. Тому створено відповідні критерії для всебічного та детального розгляду кримінальних проваджень. Також залучаються спеціалісти, які надають відповідні висновки для застосування примусових заходів медичного характеру.

Згідно з чинним законодавством судові справи про призначення примусових заходів медичного характеру розглядаються в особливому порядку. Для призначення примусових заходів у відкритому засіданні необхідна участь прокурора та захисту, на відміну від факультативної участі пацієнта в даному засіданні. Після закінчення розслідування та проведення обов'язкового попереднього огляду слідчий закриває справу і через прокурора передає її до суду для вжиття заходів медичного характеру [3, с. 154].

Засідання за участю прокурора, захисника, свідків і потерпілих визначають, чи було суспільно небезпечне діяння, передбачене кримінальним законом, чи вчинила його особа, про яку розглядається справа, чи перебувала ця особа в стані неосудності або захворіла після скоєння злочину на душевну хворобу, яка лишила її можливості розуміти свої дії і керувати ними. З урахуванням рекомендацій суд виносить постанову про застосування конкретного виду заходів медичного характеру. Для з'ясування особливостей психічного стану особи, визнаної неосудною, до судового засідання може бути запрошений психіатр-експерт [6, с. 33].

Стосовно застосування у випадках примусових заходів медичного характеру, слід зазначити, що в таких випадках попереднє розслідування є обов'язковим. Це робиться з метою повного дослідження всіх обставин справи та передачі їх до суду як об'єктивно досліджених. Слід зазначити, що в реальному житті бувають випадки, коли особа, яка вчинила тяжкий злочин, бажає ухилитися від відповідальності та вдається до хитрощів, маскуючи, що вона перебуває в такому стані під час вчинення злочину. Тому органи дізнання, слідчий, прокуратура та суд повинні повно та об'єктивно розглянути всі обставини справи для встановлення істини.

Висновок.

Дослідивши всі аспекти даної теми, можна зрозуміти та зробити висновки, що законодавство України по відношенню до осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння в стані неосудності або захворіли душевною хворобою після вчинення злочину, мають за мету забезпечити безпеку суспільства і передбачити вчинення такими особами повторного діяння, а також вилікувати хворого від його недугу. Основним завданням для досягнення такого результату є застосування примусових заходів медичного впливу. Такі заходи є засобами попередження злочинності та лікуванням хворих осіб.

Історія розвитку примусових заходів медичного характеру дає можливість нам побачити наскільки глобальні відбулися зміни в цьому напрямку. З кожним роком примусові заходи медичного характеру стають все більш гуманні та мають регулювання на законодавчому рівні.

Примусові заходи медичного характеру є не тільки заходом впливу, а також спрямовані на вирішення цієї суспільної проблеми шляхом лікування психічно хворих осіб, полегшенню її страждань і впливу на неї з метою ресоціалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 20.03.2023).
2. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.]. К.: Центр учбової літератури, 2017. 319 с.
3. Омельчук О. М. Кримінальне право України: [навч. посіб.]. К.: Наукова думка: Прецедент, 2019. 299 с.
4. Тертишник В.М. Кримінально-процесуальне право України: Навч. посіб. К.: Юрінком Інтер, 2011. 576 с.
5. Удалова Л. Д. Кримінальний процес України: навчальний посібник у питаннях і відповідях. К.: Видавець, 2020. 275 с.
6. Шаренко С.Л. Кримінально-процесуальні проблеми застосування примусових заходів медичного характеру. Х.: Право, 2002. 208 с.

Людмила Суховірська

*кандидатка педагогічних наук, доцентка, декан медичного факультету № 2
Донецького національного медичного університету, м. Кропивницький, Україна*

Василь Болілий

*кандидат фізико-математичних наук, доцент, доцент кафедри інформатики та
інформаційних технологій Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький, Україна*

ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ

Сучасна інтеграція України до Європейського Союзу вимагає реформування багатьох сфер суспільного життя країни, зокрема системи охорони здоров'я (відповідно до реалізації «Концепції реформи національної системи охорони здоров'я»). Постановою КМУ від 18.04.2018 № 326 було запроваджено принцип пріоритетності збереження здоров'я населення, що відповідає Угоді про асоціацію між Україною та Європейським союзом, а саме – сприяє зміцненню системи охорони здоров'я України та її потенціалу.

Реформування системи охорони здоров'я вимагає невідкладного реформування української медичної освіти, з метою формування в майбутніх лікарів в процесі фахової підготовки професійних компетентностей, зокрема правової. Адже внаслідок реформ, що наразі здійснюються Урядом України в системі охорони здоров'я, все більша увага приділяється подоланню розриву між запитами суспільства та професійною компетентністю медичного управлінського персоналу [2].

Формування правової компетентності майбутніх лікарів розглянули у своїх наукових працях: В. Прилипко та І. Галушак (визначали роль та місце правової компетентності у структурі професійної правової культури майбутніх фахівців та особливості підготовки майбутніх лікарів до правового забезпечення професійної діяльності); Т. Авраменко, В. Банчук, А. Бойко, С. Бойко, А. Василькова, О. Громова, В. Князевич, О. Корольчук, В. Лазоришинець, С. Москаленко, Я. Радиш, Г. Слабкий, Л. Цимбал та ін. (вивчали формування державної політики щодо підвищення якості професійної підготовки медичних кадрів, зокрема її правової компетентності).

Сучасні лікарі закладів охорони здоров'я повинні здійснювати нормативно визначені повноваження щодо забезпечення високого рівня лікування, збереження і зміцнення здоров'я пацієнтів.

Ефективну професійну діяльність лікарів не можна уявити без знань і практичного застосування законодавчих і нормативно-правових актів в системі охорони здоров'я.

Формування правової культури передбачає стійке усвідомлення майбутнім лікарем себе як важливої частини українського суспільства, як майбутнього професіонала, що здатний на своєму рівні змінювати життя України на краще. Процес формування гуманістичної складової – «людина – найвища цінність суспільства» в майбутніх лікарів потрібно здійснювати з застосуванням культурологічного та гуманістичного підходів. Це дозволить сформувати правову компетентність майбутніх лікарів, а також громадянську, емоційну та моральну культуру.

Важливим елементом формування правової компетентності майбутніх лікарів є право-виховний процес, що складається з організаційної системи форм, методів і засобів правового виховання [3].

Сформовані ефективні методи правового виховання, що застосовуються для формування правової компетентності майбутніх лікарів Донецького національного медичного університету: «навчання один іншого» (співпраця та передача знань студентами та викладачами); «дебати» (аналіз протилежних позицій опонентів з одного й того самого питання, з метою вибору найбільш раціонального рішення); «використання слайдів і відеоматеріалів» (з метою відображення корисної інформації на основі побудови діаграм, графіків, таблиць, котрі дозволяють систематизувати, наочно та найбільш зручно для студентів представити складний матеріал, зокрема з правових питань; «зустрічі з експертами, правознавцями в сфері медичного права та юристів з питань господарського, цивільного та медичного права тощо».

Сформовані правові компетентності дозволяють майбутнім лікарям орієнтуватися в правовому полі, бути компетентними та обізнаними, незважаючи на постійні зміни в законодавстві України, реформування системи охорони здоров'я.

Наприклад, з 1 квітня 2023 року в Україні рецептурні ліки почали відпускатися за електронним рецептом. Ці зміни затвердженні Наказом № 494 від 15.03.2023 р. Міністерства охорони здоров'я України «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства охорони здоров'я України щодо призначення та відпуску лікарських засобів і медичних виробів за рецептом» [1]. Фахівець з відсутністю необхідних правових компетентностей (навіть за наявності необхідних за освітніми стандартами знань, умінь і навиків) навряд чи зможе розраховувати на успіх у професійній діяльності.

Правова компетентність випускника медичного університету – лікаря – це єдність теоретичної підготовки та його готовність на практиці до здійснення професійної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Міністерство охорони здоров'я України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://surl.li/gaxvh> (дата доступу: 03.03.2023).

2. Пугач В.М. (2020). Формування правової компетентності майбутніх менеджерів охорони здоров'я у процесі фахової підготовки (Дис. канд. пед. наук). Вінницький національний технічний університет, Вінниця.

3. Сербин Р.А. (2003). Правова культура – важливий фактор розбудови правової держави. (Дис. канд. юрид. наук). Національна академія внутрішніх справ України, Київ.

Напрямок № 15
**Проблемні питання діяльності державних органів та органів місцевого
 самоврядування в умовах воєнного стану**

Андрій Краснощок

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри спеціальних дисциплін та професійної підготовки факультету №1 Криворізького науково-навчального інституту Донецького Державного університету внутрішніх справ, м. Кривий Ріг, Україна

Дмитро Діхтяр

викладач кафедри спеціальних дисциплін та професійної підготовки факультету №1 Криворізького науково-навчального інституту Донецького Державного університету внутрішніх справ, м. Кривий Ріг, Україна

**ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ НАСЕЛЕННЯ РИЗИКАМ, ПОВ'ЯЗаниМ ІЗ
 ПОВОДЖЕННЯМ З ВИБУХОНЕБЕЗПЕЧНИМИ ПРЕДМЕТАМИ НА
 СУЧАСНОМУ ЕТАПІ**

Враховуючи сучасні реалії, а за підрахунками різних міжнародних експертів територія України є наразі однією з найбільш забруднених вибухонебезпечними предметами на планеті [4]. І така ситуація буде тривати впродовж багатьох років, тому роз'яснювальна робота щодо ризиків пов'язаних із поведінкою з вибухонебезпечними предметами набуває надзвичайної актуальності.

Підрозділам національної поліції в цьому процесі відводиться відповідальне місце.

В першу чергу треба розуміти важливість комплексного підходу до розв'язання цієї проблеми. А саме, інтеграція роз'яснювальної роботи до освітнього процесу навчальних закладів, регулярні роз'яснювальні та освітні заходи з населенням. Також важливо на даному етапі проводити на державному рівні комплекс заходів з протимінної діяльності спрямованих на захист національних інтересів України, а також на зменшення та усунення наслідків негативного впливу вибухонебезпечних предметів (ВНП) на соціально-економічні умови життєдіяльності населення та довкілля.

Метою навчання населення ризикам, пов'язаним із поведінкою з вибухонебезпечними предметами (НРВНП) є забезпечення обізнаності різних категорій населення у громадах з різновидами ризику, що створюються вибухонебезпечними предметами.

НРВНП скорочує ризик до такого рівня, під час якого люди зможуть жити вільно та безпечно, і зможуть відновити середовище, в якому економічний і

соціальний розвиток може відбуватися без обмежень, обумовлених забрудненням ВВП.

НРВВП є невід'ємною частиною планування і здійснення заходів протимінної діяльності. Процес НРВВП включає в себе обмін інформацією з населенням, яке проживає в зоні небезпеки, та інформування щодо безпечної поведінки.

Інформування про безпечну поведінку являє собою інформаційні та освітні заходи, повідомлення, що передаються шляхом: особистого обміну інформацією; засобами масової інформації (телебачення, радіо, інтернет, друковані засоби масової інформації); наочні засоби (плакати та листівки). Такі заходи можуть проводитися офіційно та неофіційно. У зв'язку з обмеженнями за часом і нестачею точних даних, найбільш практичним способом доведення інформації про безпечну поведінку для зменшення ризику є повідомлення через канали громадського інформування (соціальні мережі інтернет ресурсів, мобільний зв'язок) тощо. У більш стабільних умовах повідомлення, пов'язані з безпечною поведінкою, здійснюються в рамках комплексної стратегії щодо зменшення ризику в рамках програми протимінної діяльності і включає в себе заходи в межах громади, інтегрування в програми закладів освіти та інші соціальні й економічні заходи для збільшення масштабу впливу.

Включення НРВВП до освітнього процесу системи закладів вищої та середньої освіти є основною стратегією на майбутнє, що викликана наявністю величезної території, що становить небезпеку через наявність ВВП. За оцінками фахівців така ситуація буде спостерігатися на протязі десятків років в майбутньому.

Тому саме інтеграція НРВВП до освітнього процесу системи закладів вищої та середньої освіти є тим нагальним та дієвим методом, що дозволить проінформувати велику кількість дітей, оскільки ВВП є довготривалою або залишковою проблемою, яка потребує множинних та довготривалих рішень. Важливо розробити для кожної вікової групи різні методики подачі інформації та засобів її доведення.

НРВВП може викладатися як окремою навчальною дисципліною, так і в якості факультативу або окремого модулю інших навчальних дисциплін.

Враховуючи той факт, що територія, забруднена ВВП динамічно змінюється необхідно визначити порядок додаткового збору та поширення інформації: надавати населенню постійно оновлену інформацію про зони забруднені ВВП та їх види; надавати детальну інформацію про всі можливі лікувальні та медичні заклади для надання допомоги потерпілим від ВВП та умови надання наявної підтримки особам, які постраждали від ВВП; здійснювати інформаційну підтримку потерпілих від ВВП під час евакуації населення із замінованих територій та мінних полів; інформувати населення про порядок дій та техніку безпеки під час проведення заходів з очищення територій від ВВП; визначати типи явних видів небезпек та навчання щодо можливого їх впливу на безпеку та життя громадян[2].

Шляхами організації роз'яснювальної роботи серед населення можуть бути: спілкування з місцевим населенням під час проведення піротехнічними підрозділами нетехнічного і технічного обстежень та розмінування; оприлюднення в засобах масової інформації (радіо, телебачення, інтернет); розміщення інформації у спеціальних рубриках на веб-сайтах апарату та територіальних підрозділів ДСНС, органів влади та місцевого самоврядування, на стендах у приміщеннях і громадських приймальнях тощо; адресна розсилка поштою, зокрема електронною; поширення друкованих інформаційних матеріалів (буклетів, брошур, листівок тощо) у загальнодоступних закладах (центрах культури, торгівлі, бібліотеках тощо); проведення брифінгів та прес-конференцій; проведення семінарів, зустрічей з представниками громадських організацій, експертних нарад, а також інших тематичних заходів; проведення індивідуальних бесід з населенням щодо виявлення ВВП; під час проведення тематичних телефонних «гарячих ліній».

Для проведення заходів із роз'яснювальної роботи серед населення залучаються: фахівці, до функцій та обов'язків яких належить здійснення ідентифікації ВВП (які пройшли відповідні навчання в підрозділах ДСНС та отримали відповідний сертифікат); посадові осіб, до функцій та повноважень яких належить організація обліку, аналізу та управління інформацією з гуманітарного розмінування; фахівців піротехнічних підрозділів.

Отже для повноцінного досягнення мети НРВВП, потрібно комплексно підходити до роз'яснювальної роботи серед населення, важливо інтегрувати цю діяльність до освітнього процесу закладів вищої та середньої освіти.

В інформаційних заходах, які мають природу конкретної спрямованості вказується: особливості порядку дій та поведінки населення при виникненні конкретної події; конкретна територія, що забруднена ВВП; найбільш характерні типи боєприпасів, що перебувають в зоні військового конфлікту; найбільш розповсюджені способи встановлення мін чи інших видів боєприпасів (непомітні дроти-розтяжки, саморобний вибуховий пристрій), що характерні для конкретного регіону (території) чи певної верстви населення; основні моменти розпізнавання ділянок забруднених ВВП; наявні види небезпек у залежності від конкретного виду озброєння, що перебуває на зберіганні (НС на складах зберігання боєприпасів); пункти надання допомоги постраждалому населенню; контактні дані пунктів інформування населення[3].

Під час проведення роз'яснювальної роботи одночасно проводяться заходи з нетехнічного обстеження відповідно до пункту 3 розділу III СОП 08.10/ДСНС [1].

Особливо наполегливо цю роботу необхідно проводити перед початком сходу снігової маси, розгортанням польових робіт, початком весняно-літнього періоду масового відпочинку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Наказ ДСНС України від 31.05.2017 р. №298 «Про затвердження СОП

08.40/ДСНС. Порядок проведення органами та підрозділами цивільного захисту маркування територій, забруднених вибухонебезпечними предметами. URL: <https://dsns.gov.ua/upload/2/6/8/9/6/3/mDDWQY3pWnaLs5BzfwfPVti3GGNtMiZGcV6saizI.pdf> (дата звернення: 22.05.2023).

2. Окреме доручення ДСНС України від 14.12.2021 р. №В-485. «Про затвердження Порядку оперативного реагування органів та підрозділів цивільного захисту на повідомлення про виявлення вибухонебезпечних предметів». URL: <https://dsns.gov.ua/upload/2/6/8/9/6/8/w72fAPD0BqqFgBis9pis0zI7RmEr0wFiDbWyT4mi.pdf> (дата звернення: 22.05.2023).

3. Окреме доручення ДСНС України від 04.03.2020 р. №В-32 «Про затвердження СОП 12.10/ДСНС. Навчання населення ризикам, пов'язаним із поводженням з вибухонебезпечними предметами». URL: https://www.dsns.gov.ua/files/evgen/normativna_baza/SOP_12_10.pdf (дата звернення: 22.05.2023).

4. 30% території України заміновано. За масштабами це як дві території держави Австрія, - Сергій Крук. *Державна служба з надзвичайних ситуацій*. веб-сайт. URL: <https://dsns.gov.ua/uk/news/ostanni-novini/30-teritoriyi-ukrayini-zaminovano-za-masstabami-ce-yak-dvi-teritoriyi-derzavi-avstriya-sergii-kruk> (дата звернення: 22.05.2023)

Володимир Лещенко

*прокурор відділу нагляду за додержанням законів регіональним органом безпеки
Кіровоградської обласної прокуратури, м. Кропивницький, Україна*

Марина Свірень

*здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня групи ООУ-22м
Центральноукраїнського національного технічного університету,
м. Кропивницький, Україна*

*Науковий керівник: Олександр Гай – кандидат економічних наук, доцент, доцент
кафедри аудиту, обліку та оподаткування Центральноукраїнського
національного технічного університету, м. Кропивницький, Україна*

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ
КІРОВОГРАДЩИНИ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ**

Воєнні реалії в Україні внесли численні зміни в усі сфери суспільного життя країни, зокрема, певні трансформаційні процеси відбулися й у кримінально-процесуальній діяльності. Аби правоохоронні органи держави і суди змогли оптимально налагодити свою роботу, Верховна Рада України ухвалила низку необхідних законів, зокрема тих, що покликані регламентувати питання кримінального провадження в умовах воєнного стану. Частина законодавчих змін відбулася ще в серпні 2014 року, а частина – вже після 24 лютого 2022 року.

Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» «Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводить в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [1].

Стосовно органів та посадових осіб прокуратури ст. 10 зазначеного закону містить наступне: «У період воєнного стану не можуть бути припинені повноваження Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, а також судів, органів прокуратури України, органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, та органів, підрозділи яких здійснюють контррозвідувальну діяльність». Що стосується безпосередньо правосуддя, то ст. 26 встановлює: «Правосуддя на території, на якій введено воєнний стан,

здійснюється лише судами. На цій території діють суди, створені відповідно до Конституції України. Скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється. У разі неможливості здійснювати правосуддя судами, які діють на території, на якій введено воєнний стан, законами України може бути змінена територіальна підсудність судових справ, що розглядаються в цих судах, або в установленому законом порядку змінено місцезнаходження судів. Створення надзвичайних та особливих судів не допускається» [1].

Таким чином, формально введення воєнного стану не позначається на здійсненні судочинства, а може передбачати лише зміну територіальної підсудності чи місцезнаходження судів.

Отже, під час воєнного стану органи прокуратури України продовжують виконувати свої функції. Відповідно до положень ст. 2 Закону України «Про прокуратуру» [2] та ст. 131-1 Конституції на прокуратуру України покладено:

- 1) підтримання публічного обвинувачення в суді;
- 2) організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку;
- 3) представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом [3].

Розглядаючи питання організації діяльності органів прокуратури за умов воєнного стану, слід звернути увагу на зміни у законодавчій базі, пов'язані з початком повномасштабної агресії РФ. Так, зокрема, Верховна Рада України внесла зміни до Кримінального та Кримінального процесуального кодексу, чим удосконалила притягнення до відповідальності за підтримку дій агресора. Зокрема, у березні 2022 року з'явилася стаття 436-2 щодо виправдування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників. Стаття 111 ККУ, яка визначає відповідальність за державну зраду, була доповнена статтями 111-1 – про відповідальність за колабораційну діяльність, а також 111-2 – пособництво державі-агресору, ст. 114-2 про несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану [4].

Також, 01.05.2022 набрав чинності Закон № 2201-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану». Зокрема, визначено, що зміст та форма кримінального провадження в умовах воєнного стану повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, зазначеним у ч. 1 ст. 7, з урахуванням особливостей здійснення кримінального провадження, визначених у розділі IX-1 Кодексу [5].

На практиці, на діяльність органів правосуддя впливає велика кількість факторів, які визначаються, також, географічним розміщенням конкретних територій, їх близькістю до зони бойових дій.

Відділ нагляду за додержанням законів регіональним органом безпеки Кіровоградської обласної прокуратури також має власну специфіку діяльності. Перш за все, це робота з переселенцями. Через нашу область проїжджало багато людей з територій, де йшли активні бойові дії. Вони часто зверталися до правоохоронних органів із приводу вчинення щодо них злочинів військовослужбовцями РФ, пошкодження майна. У зв'язку із цим значно зріс обсяг роботи. Заяви внутрішньо переміщених осіб після реєстрації у прокуратурі передаються до СБУ. Слідчі з Кіровоградщини за процедурою проводять першочергові слідчі дії.

Наприклад, злочин вчинений на території Харківської області – у людини знищено майно. Працівники прокуратури Кіровоградської області опитують людину, проводять експертизи, за можливості проводять слідчі дії. Далі ці справи систематизуються і передаються за підслідністю у Харківську область й розслідуються вже там. Так законодавчо прописано. На початку такі матеріали не передавалися, адже ці території були окуповані і правоохоронці не могли ефективно виконувати роботу. Також прокурори з Кіровоградщини представляють державне обвинувачення у справах щодо злочинів, скоєних в інших областях і які розслідувалися слідчими СБУ нашої області поки на вказаних територіях тривали активні бойові дії. Зокрема, йдеться про Миколаївщину та Київщину.

На Кіровоградщині протягом минулого року кількість кримінальних проваджень, що стосуються війни, у порівнянні з 2021 роком, зросла у вісім разів. Такі дані озвучують у «відділі війни» прокуратури Кіровоградської області, який займається процесуальним керівництвом справ, що розслідуються слідчими управління СБУ. У 2021 році прокурори здійснювали процесуальне керівництво за 92 кримінальними провадженнями, які розслідувало управління СБУ у Кіровоградській області. На кінець 2022 року таких справ було вже 811. До суду у 2021 році передали 21 справу, у 2022 – 47.

На весні 2022 року спостерігалось зменшення розглянутих справ, що пояснюється багатьма причинами, викликаними військовою агресією. Так, постійні повітряні тривоги й загрози ракетного обстрілу спричиняли відкладання розгляду справ. Та й взагалі, люди не завжди приїжджали через небезпеку, і їх можна зрозуміти. Надалі до липня-серпня, коли була проблема з пальним, люди просто не мали можливості доїхати на суди.

Виходом з цієї ситуації стало використання відеоконференцій. За Законом України «Про судоустрій і статус суддів» (ст. 15-1) у судах функціонує Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система, що, серед іншого, забезпечує можливість учасникам справи брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції [6]. Додамо, що 02.03.2022 Рада суддів України оприлюднила

рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану, у п. 10 яких рекомендувала як виняток допускати участь у судовому провадженні в режимі ВКЗ за допомогою будь-яких інших технічних засобів, в тому числі і власних [7].

Але й тут є певні складнощі. Наприклад, засідання проходить в онлайн-режимі, сторони вмикаються зі своїх робочих місць чи місця утримання у випадку обвинуваченого. І буває таке, що у трьох світло є, в четвертого – нема. Тому засідання відкладаються. Бувало, доводилося просити перерву хвилин на десять, аби ввімкнути генератор, коли відключилося світло. Багато факторів мало позитивно скластися, аби засідання таки відбулося.

Не дивлячись на відносно спокійну ситуацію на Кіровоградщині, постійно розглядаються справи про держзраду та глорифікацію. У випадку зі статтею про держзраду, обвинуваченим загрожує суттєве покарання. Водночас у справах про так звану глорифікацію – виправдання агресії РФ, то більшість подібних проваджень закінчуються укладенням угоди про визнання винуватості та умовним покаранням, а суспільство не розуміє, чому прихильники агресора на волі. На Кіровоградщині значна кількість «воєнних» справ стосуються саме цього злочину.

Ми говоримо про статтю ККУ 436-2, яка введена Законом від 03.03.2022 року і з середини червня запрацювала. Санкція частини першої цієї статті звучить так: «карається виправними на строк до двох років, або арештом до шести місяців, або позбавленням волі на строк до двох років»; частина друга передбачає позбавлення волі до п'яти років. Це означає, що відповідно до статті 12 ККУ, кваліфікація злочину відноситься до нетяжких.

Рішення по таких справах залежить від особи, що скоїла злочин. Якщо це особа, яка раніше не притягувалася, з відносно позитивною характеристикою, яка визнає вину по нетяжкому злочину – засуджувати до позбавлення волі її не будуть. Є випадки, коли й по тяжким злочинам застосовують умовне позбавлення волі. Тут працівники прокуратури виходять із вимог Закону, який визначає: якщо людина вчинила злочин вперше, визнає вину, розкаюється, має позитивну характеристику, то у таких обставинах застосовувати реальне покарання здебільшого немає можливості. При цьому, якщо людина заперечує свою причетність до вчинення злочину, має негативну характеристику, раніше притягувалася до кримінальної відповідальності, можемо говорити про реальне позбавлення волі. Щодо реакції суспільства, в цілому її можна зрозуміти, що в тих умовах, у яких зараз перебуває наша держава, покарання видається інколи м'яким.

Щодо злочинів глорифікації, вони вчинені у березні-травні 2022 року. В усіх цих людей, що їх скоїли, є одне спільне – вони дивилися російське телебачення, 99,9% є користувачами соціальних мереж «ВКонтакте», «Однокласники». Тобто, на них подіяла пропаганда. На момент, коли ці справи вже були направлені до суду (а це кінець літа-зима 2022 року), у цих людей вже змінилася позиція, оскільки вони побачили, що принесла війна. У цих кримінальних провадженнях відсутні потерпілі і збитки, тому говорити про реальне позбавлення волі досить складно.

При цьому особа, визнана винною у такому злочині, вважається судимою. При укладенні угоди та визнанні винуватості, суд призначає реальне позбавлення волі у випадку, якщо під час випробувального терміну, а це зазвичай 1-2 роки, особа вчинить новий злочин та отримає вирок, до нового терміну «додасться» ще й передбачений за глорифікацію.

Практика взаємодії прокуратури з судами Кіровоградщини щодо «воєнних» справ свідчить про повне розуміння подій, що відбуваються в державі, робота з судами саме по цій категорії справ є доволі ефективною. На думку прокурорів, специфіка цих справ не складніша від корупційних чи інших злочинів. Водночас варто нагадати, що саме в Кіровоградській області подібних справ не так багато, оскільки тут не велися бойові дії.

Щодо ракетних обстрілів, то прокуратурою у 2022 році зафіксовано 13 фактів, коли на Кіровоградщині постраждали цивільні та інфраструктурні об'єкти. Воєнні об'єкти в компетенції інших правоохоронних органів. Працівники прокуратури з «воєнних» справ Кіровоградщини фіксують наслідки обстрілів, опитують людей, проводять експертизи. На їх думку, надалі ці провадження будуть об'єднані та передані до розгляду Міжнародним судом.

Отже, непрості умови воєнного часу позначилися на функціонуванні органів прокуратури. Передумовою для успішного розв'язання актуальних завдань, що поставило сьогодні перед ними, передусім, стало своєчасне визначення державою пріоритетних напрямів діяльності цих органів, а також належне законодавче врегулювання діяльності судів і прокуратури в умовах воєнного часу. Гнучке та оперативне використання ресурсів прокуратури та судів в умовах збільшення навантаження в роботі, стало можливим завдяки комплексу вжитих організаційно-управлінських заходів. Наразі можна говорити про те, що держава законодавчо сприяє виконанню прокурорами своїх повноважень вчасно та у повній мірі. Разом з тим, залишається низка правових положень, які ще потребують реформування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року
2. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 20.03.2023).
3. Про прокуратуру : Закон України від жовтня 2014 року № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення: 20.03.2023).
4. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.03.2023).

5. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 20.03.2023).

6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#n5091> (дата звернення: 20.03.2023).

7. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 20.03.2023).

8. Рекомендації роботи судів в умовах воєнного стану. *Рада суддів України* : веб-сайт. URL: <https://rsu.gov.ua/ua/news/usim-sudam-ukraini-rsu-opublikovala-rekomendacii-sodo-rooti-sudiv-v-umovah-voennogo-stanu> (дата звернення: 20.03.2023).

Богдан Мельнічук

старший судовий експерт лабораторії досліджень об'єктів інформаційних технологій, телекомунікаційних систем та засобів Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України, м. Одеса, Україна

КОНЦЕПЦІЯ ПОБУДОВИ ХМАРНОГО СЕРВІСУ МОДЕЛІ DESKTOP AS A SERVICE НА БАЗІ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ «NEXTCLOUD»

Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та взаємодії користувачів в інформаційному полі вимагає впровадження, а іноді створення нових засобів для взаємодії між користувачами. Вже досить давно в цифровому просторі вагоме місце займають хмарні обчислення (cloud computing), у розмовній речі часто вживається слово «хмара».

Хмарні обчислення – модель забезпечення повсюдного, зручного мережевого доступу за вимогою до спільних обчислювальних ресурсів (апаратне забезпечення, програмне забезпечення, сервіси, інфраструктура, тощо), які можуть бути швидко надані з мінімальними зусиллями взаємодіючих сторін (наприклад клієнт та хмарний провайдер) та контролем ресурсів (потужностей), що використовуються з боку хмарного провайдера. Хмарні обчислення надають можливість універсального, безшовного доступу до хмарних ресурсів.

За моделями розгортання:

Private cloud – Приватна хмарна інфраструктура – хмара, що використовується в межах одного підприємства.

Community cloud – Хмарна інфраструктура спільноти – хмара, що використовується в межах декількох організацій, що пов'язані спільними задачами чи проектами.

Public cloud – Публічна хмарна інфраструктура – хмара, доступ до якої є повністю (чи умовно) відкритий для широкого загалу.

Hybrid cloud – Гібридна хмарна архітектура – хмара, що поєднує дві чи більше моделі розгортання з наведених вище.

За моделями хмарних сервісів (Service Models) хмарні обчислення порозділяються на:

Software as a Service (SaaS) – Програмне забезпечення як послуга – користувачу надається доступ до певного програмного забезпечення, з відносно невеликими можливостями по керуванню виділеними йому ресурсами.

Platform as a Service (PaaS) – Платформа як послуга – користувач має можливість розгортання у хмарі свого застосунку чи сервісу, проте не керує базовою інфраструктурою хмари.

Infrastructure as a Service (IaaS) – Інфраструктура як послуга – користувач може розгортати свою інфраструктуру, керувати операційними системи,

застосунками та сервісами всередині неї, деякими мережевими налаштуваннями. Доступу до керування базовою інфраструктурою хмари користувач не має. [1]

Наведений вище перелік моделей хмарних сервісів не є вичерпним, він характеризує базові моделі. Зараз дуже поширеним є явище перенесення багатьох «локальних» сервісів, застосунків, комплексів, тощо у хмару, а деякі продукти створюються відразу базуючись на хмарних платформах. Це явище викликало появу терміну «XaaS» – «anything as a Service» – будь-що як послуга. [2] До таких сервісів відноситься хмарна модель Desktop as a Service (DaaS).

Desktop as a Service (DaaS) – робочий стіл (десктоп) як сервіс – модель хмарних обчислень, яка забезпечує користувачам доступ до програмного забезпечення, комплексів програмного забезпечення чи повноцінних віртуальних робочих столів на будь-якому пристрої.

DaaS надає такі переваги:

централізованість в обслуговуванні та зберіганні даних;

економічність;

захищеність даних, в тому числі і від ризиків, що виникають через крадіжки пристроїв кінцевих користувачів, оскільки дані зберігаються у хмарі;

більш просте адміністрування (з боку користувача), відсутня необхідність у власній складній ІТ-інфраструктурі та витрат на її впровадження та обслуговування;

можливість отримання універсального та безшовного доступу до робочого місця з будь якого пристрою, будь де.

До недоліків DaaS можна віднести:

необхідність високошвидкісного доступу до мережі;

недоцільність використання для «складних» робочих місць;

недоречність використання публічної чи гібридної хмарної інфраструктури для конфіденційних даних. [3] [4]

Оскільки, Одеський НДІСЕ рухається у ногу з часом для більш ефективної та зручної роботи судових експертів та інших співробітників ОНДІСЕ, було впроваджено хмарну платформу «Nextcloud».

«Nextcloud» – це програмне забезпечення з відкритим кодом, що призначене для обміну файлами, синхронізації та спільного використання файлів, тощо.

«Nextcloud» – хмарна платформа, що за моделлю розгортання може займати будь яку нішу, з наведених вище. Ця платформа може бути як приватною хмарою так і публічною чи гібридною.

Хмарна платформа «Nextcloud» зазвичай будується на базі LAMP (комплекс серверного програмного забезпечення, що включає операційну систему родини Linux; Apache – веб-сервер; MariaDB/MySQL – система керування базами даних (СКБД); PHP – мова програмування, що використовується для веб-застосунків). Проте, веб-сервер та СКБД можуть бути іншими. Більшу частину коду програмного

забезпечення «Nextcloud» створено за допомогою мов програмування PHP та JavaScript.

Платформа «Nextcloud» може бути встановлено наступними методами:

безпосереднім встановленням у операційну систему програмного забезпечення «Nextcloud» та усіх необхідних компонентів платформи;

використовуючи готову віртуальну машину, з операційною системою у якій містяться ПЗ «Nextcloud» та необхідні компоненти платформи;

використовуючи готовий docker-контейнер з операційною системою у якій містяться ПЗ «Nextcloud» та необхідні компоненти платформи;

використовуючи snap-пакет, в якому міститься ПЗ «Nextcloud» та необхідні компоненти платформи. [5] [6]

Різноманітні шляхи встановлення платформи «Nextcloud» надають можливості використання різних сценаріїв розгортання та обслуговування. Це в свою чергу надає достатню гнучкість платформі, в залежності від поставлених задач до платформи та рівня підготовки адміністратора платформи.

Завдяки модульній структурі, широким можливостям з налаштувань/доопрацювань (кастомізації) «Nextcloud» найчастіше використовується за наступними сценаріями:

домашня хмарна платформа, для зберігання даних користувачів, наприклад, домашнього архіву фотографій;

приватна хмара на підприємстві;

корпоративний месенджер – платформа для спілкування всередині підприємства;

для надання послуг невеликими хмарними провайдерами.

Проте цей перелік сценаріїв використання платформи «Nextcloud» не є вичерпним.

«Nextcloud» – надає можливості, як для кастомізації графічного інтерфейсу, так і для дуже широкого розширення функціоналу. Це можливо завдяки використанню додаткових застосунків. У магазині застосунків для «Nextcloud» – «App Store – Nextcloud» [7] міститься велика кількість додатків.

До прикладу, додатки «ONLYOFFICE», [8] «Collabora Online» [9] дозволяють з'єднати сервер «Nextcloud» з сервером он-лайн редагування документів поширених офісних форматів (doc, docx, xls, xlsx, odt, тощо).

Використовуючи додаток «Talk» [10] на базі хмари «Nextcloud» можна збудувати платформу для спілкування текстовими повідомленнями, аудіо та відео дзвінками, проведення аудіо та відеоконференцій.

Також, є додатки які дозволяють: працювати з поштою, списками справ, календарем, нотатками; з'єднуватись з різноманітними сервісами; тощо.

«Nextcloud» надає досить широкі можливості адміністрування хмари та керування її безпекою, які також можуть бути розширені завдяки додаткам.

Адміністрування платформи виконується як використовуючи графічний інтерфейс так і за допомогою команд в інтерфейсі командної строки.

Тож «Nextcloud» – це гнучка, масштабована та універсальна платформа. Вона надає можливість створювати хмарні платформи різних моделей за типами розгортання та за типами сервісів. Сценарії її використання починаються з «простої» хмари для зберігання та синхронізації даних, та можуть дійти до надання повноцінного хмарного робочого місця (іноді використовується назва «Desktop as a Service»), яке може бути доступним використовуючи веб-браузер.

Для доступу до платформи «Nextcloud» та її компонентів достатньо веб-браузера актуальної версії. Також є можливість використовувати велику кількість додатків, створених для найпоширеніших операційних систем.

Для доступу та роботи з платформою «Nextcloud» використовується веб-браузер. Також є клієнти для синхронізації даних з хмарою для поширених операційних систем та мобільні додатки для використання компоненту «Talk» в операційних системах «Android» та «iOS». Додатки для різних операційних систем існують і для інших застосунків та компонентів платформи «Nextcloud».

Платформа «Nextcloud», надає можливість побудувати хмарну платформу за моделлю DaaS (Desktop as a Service). Цьому сприяє наступне:

- можливості спільного доступу до файлів та взаємодії між користувачами (в тому числі шляхом спілкування) в середині платформи;
- можливості розширення функціоналу;
- можливість самостійного створення застосунків до платформи, та наявність великої кількості застосунків у «App Store – Nextcloud»;
- велика кількість застосунків;
- можливість з'єднувати платформу з різними сервісами;
- відкритість платформи та можливість самостійного її змінення та доповнення;
- масштабованість;
- широкі можливості, щодо адміністрування.

Однак слід зазначити, що на базі «Nextcloud», не вдасться побудувати ефективної DaaS платформи для виконання складних робочих процесів, таких як робота з графікою, відео, аудіо, обробка великих масивів даних чи виконання якихось специфічних задач. Багато з цих галузей потребують чи досить великих обчислювальних ресурсів чи специфічного обладнання, яке часто необхідно встановлювати локально.

Дозвіл використання та впровадження «Nextcloud» в Одеському НДІСЕ дозволяє зробити наступні висновки. Платформа «Nextcloud» може використовуватися для побудови досить великої кількості моделей хмарних обчислень та бути розгорнутою за дуже великою кількістю моделей розгортання. Надає досить широкі можливості для модернізації, внесення змін у її зовнішній

вигляд та внутрішній устрій. Створює можливості для універсального, безшовного доступу до хмарних ресурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Peter Mell, Timothy Grance The NIST Definition of Cloud Computing Special Publication 800-145, 2011, 3 с.
2. Yucong Duan, Guohua Fu, Nianjun Zhou, Xiaobing Sun, Nanjangud C. Narendra, Bo Hu Everything as a Service (XaaS) on the Cloud: Origins, Current and Future Trends: матеріали IEEE 8th International Conference on Cloud Computing, 2015
3. What is Desktop as a Service (DaaS)? - Citrix URL: <https://www.citrix.com/solutions/vdi-and-daas/what-is-desktop-as-a-service-daas.html> (дата звернення 20.03.2023)
4. John Wiley & Sons, Inc Desktop as a Service (DaaS) For Dummies®, VMware Special Edition, 2017, 44 с
5. Nextcloud - Online collaboration platform URL: <https://nextcloud.com> (дата звернення 20.03.2023)
6. Support - Nextcloud URL: <https://nextcloud.com/support> (дата звернення 20.03.2023)
7. All apps - App Store – Nextcloud URL: <https://apps.nextcloud.com> (дата звернення 20.03.2023)
8. ONLYOFFICE - Apps - App Store – Nextcloud URL: <https://apps.nextcloud.com/apps/onlyoffice> (дата звернення 20.03.2023)
9. Nextcloud Office - Apps - App Store - Nextcloud URL: <https://apps.nextcloud.com/apps/richdocuments> (дата звернення 20.03.2023)
10. Talk - Apps - App Store - Nextcloud URL: <https://apps.nextcloud.com/apps/spread> (дата звернення 20.03.2023)

Олена Рябченко

докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри адміністративно-правових дисциплін Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кропивницький, Україна

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ДО ДІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ І У КРИЗОВИЙ ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД: ОКРЕМІ ПРОПОЗИЦІЇ

Пошук шляхів вирішення проблеми формування системи підготовки цивільного населення набуває особливого значення під час воєнного стану, коли необхідність забезпечення спроможності протистояти чисельним викликам та небезпекам, пов'язаним зі збройною агресією, безпосередньо залежить не лише від боєготовності військових, ефективної міжнародної військової допомоги, а й від того, наскільки цивільне населення спроможне протистояти таким викликам і небезпекам.

Якщо узагальнити існуючі наукові роботи (зокрема - Вітик Ю., Корецький Ю., Кузніченко С., Похил О., Чистоклетов Л., Хитра О., Остапенко Л., Скриньковський Р. та інш.), аналітичні огляди закордонних дослідників (зокрема - The Human Freedom Index 2019. A Global Measurement of Personal, Civil, and Economic Freedom. Ian Vásquez and Tanja Porčnik Foreword by Fred McMahon, Project Editor. 420 p. [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.cato.org/sites/cato.org/files/human-freedom-index-files/human-freedom-index-2019.pdf](https://www.cato.org/sites/cato.org/files/human-freedom-index-files/human-freedom-index-2019.pdf) та інш.) можна зазначити про обґрунтування у них авторських поглядів до розкриття проблеми дотримання прав людини, виділення проблемних питань, які стосуються стану дотримання прав людини. Разом з тим, в Україні як частині цивілізованого світу права людини мають бути захищені, а нові виклики визначають необхідність пошуку нових підходів до побудови системи захисту, на реалізацію яких має бути спрямована діяльність не тільки органів державної влади, але активна участь громадських, благодійних організацій, громадян з активною, патріотичною життєвою позицією. При цьому формування системних державних заходів дотримання прав людини має виходити з міжнародних нормативно-правових актів, якими передбачено чіткі міжнародні гарантії дотримання, що сформульовані в міжнародних конвенціях, договорах, деклараціях, у міжнародному звичаєвому праві.

У чинних нормативно-правових актах не усі аспекти захисту цивільного населення урегульовані, враховуючи їх прийняття ще у мирний час та необхідність оперативного вирішення поточних проблем під час воєнного стану. Мова йде, зокрема, про Кодекс цивільного захисту України від 02 жовтня 2012 року № 5403-VI, Національну стратегію у сфері прав людини, затверджену Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021, окремі інші акти чинного

законодавства. Питання полягає не тільки у пошуках шляхів їх вдосконалення, особливо у напрямку імплементації міжнародних норм і правил правового захисту в умовах підвищених ризиків, а також необхідності ратифікації міжнародних договорів. Державною службою України з питань надзвичайних ситуацій, Міністерством внутрішніх справ України, військовими, військово-цивільними адміністраціями, усіма державними інституціями проводиться величезна робота з організації цивільного захисту населення. Проте наявною є проблема організації підготовки цивільного населення, у першу чергу - у найскладніший період воєнного стану, а також у період післявоєнної відбудови.

В якості заходу, спрямованого на вирішення зазначеної проблеми, можна запропонувати створення мережі центрів підготовки цивільного населення до дій в умовах воєнного стану та надзвичайних ситуацій. Функціонування таких центрів може охоплювати не лише діяльність, спрямовану на безпосередню підготовку населення, але й аналітичну, узагальнюючу щодо існуючих проблем організаційного та правового характеру щодо цивільного захисту.

До структури такого кожного центру можуть входити наступні блоки: 1) юридичний; 2) психологічний; 3) фізичний (основи самозахисту); 4) вогнева підготовка.

Серед завдань функціонування кожного блоку можна виділити:

1) юридичний – підготовка населення основам правового захисту; аналіз чинного законодавства на предмет якості врегулювання відносин із захисту цивільного населення; підготовка пропозицій щодо змін до законодавства та направлення суб'єктам законодавчої ініціативи; підготовка доповідних записок, довідкових матеріалів щодо захисту цивільного населення та направлення їх до органів державної влади; консультування з юридичних питань; розробка пропозицій щодо оптимізації та уніфікації функціонування системи державних органів в умовах воєнного стану та надзвичайних ситуацій; розробка рекомендацій щодо шляхів реалізації права на самозахист;

2) психологічний - психологічна підготовка до дій в умовах воєнного стану та надзвичайних ситуацій;

3) фізичний (основи самозахисту) – фізична підготовка до дій в умовах воєнного стану та надзвичайних ситуацій;

4) вогнева підготовка – навчання поводження зі зброєю.

Формами діяльності таких центрів можуть бути:

1) тренінги: а) постійні; б) відповідно кількості комплектування груп або групи);

2) курси;

3) підготовка та поширення методичної літератури;

4) консультації населення з юридичних питань;

5) підготовка тренерів (коучів) з питань захисту цивільного населення;

б) проведення заходів інформування населення щодо необхідності підготовки, застосування заходів індивідуального захисту через засоби масової інформації, на інтернет-платформах.

Джерелами фінансування можуть бути: цільове бюджетне фінансування; бюджетні кошти; благодійна та спонсорська підтримка; інші джерела, не заборонені законодавством.

Отже, необхідність формування системи підготовки цивільного населення до дій в умовах воєнного стану та у кризовий повоєнний період обумовлена завданням збереження життя кожної людини, яке є найвищою цінністю, зниженням ризиків і небезпек, коли дотримання прав людини є основою функціонування держави, її інститутів. Організація такої підготовки передбачає вирішення декількох взаємопов'язаних завдань: розробка і прийняття державної програми підготовки; формування належного правового забезпечення; організація системи центрів підготовки.

Інна Силантьєва

Президент Асоціації соціального розвитку через право, здобувач кафедри конституційного та адміністративного права юридичного факультету Національного авіаційного університету, м. Київ, Україна

ДЕРЖАВНА ВЛАДА І ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО: ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У науці права домінує точка зору, що «партнерські взаємовідносини влади та суспільства здатні детермінувати ефективний демократичний розвиток» [1]. Держава повинна забезпечувати розвиток інститутів громадянського суспільства (політичні партії, громадські організації, об'єднання, рухи), які орієнтовані на реалізацію інтересів і потреб громадян, у першу чергу на їх правовий захист. Разом з тим, у даному контексті наявна проблема щодо необхідного балансу між державою та відповідними механізмами її впливу на громадянське суспільство. Крім того, має місце і проблематика щодо балансу між громадянським суспільством та його механізмами саморозвитку і соціального контролю. «Зазначений баланс, на думку Б. Кузьменка, Б. Кухти, А. Романюка, вкрай необхідний для побудови демократичної, правової, соціально орієнтованої держави, оскільки це дає змогу уникнути двох неприпустимих станів у розвитку країни – зведення до мінімуму або громадських свобод, або впливу держави [2; 3].

Тобто правове поле держави і правове поле громадянського суспільства не повинні суперечити одне одному, вони повинні інтегруватися, що, як наслідок, сприятиме рівномірному розподілу влади і унеможливить виникнення конфліктів. Слушною у даному контексті є наукова думка С. Рябова, «найсуттєвіші конфлікти формуються по лінії дуального співіснування – «законодавство – природні права», «державна економічна політика – економіка приватного життя», «колективне життя – приватне життя», «обов'язки – особиста свобода», «ідеологія правлячої еліти – власні переконання», «масова культура – особисті уподобання» [4].

Державна влада – вид публічної політичної влади, що здійснюється державою та її органами, здатність держави підпорядковувати своїй волі поведінку людей та діяльність об'єднань, що знаходяться на її території [5]. Державна влада: формує, виражає та намагається реалізувати державний інтерес; має виключне право (монополію) на законне насильство (державний примус; є представником народу певної держави; є первинною щодо інших суб'єктів політичної влади; є універсальною, тобто стосується всіх осіб на всій своїй території, має змогу регулювати всі чи принаймні більшість сфер життя, здатна поширювати свій вплив і поза межами своїх кордонів за допомогою міжнародних відносин та політичної, військової, економічної, культурної, релігійної, інформаційної, ідеологічної й інших видів експансії; держава створює право, адже саме вона вирішує, які соціальні норми захищати, а які не захищати державним примусом у межах своєї

території; державна влада (незважаючи на її функціонально-організаційний поділ) єдина в межах певної держави.

Таким чином, державна влада здійснюється тільки державою та її органами і характеризується суверенністю, універсальністю та здатністю владно-примусового впливу на поведінку всіх людей та їх організацій, що забезпечується державно-правовими методами. Державній владі притаманні такі властивості – єдність, самостійність, незалежність, верховенство, необмеженість і неподільність.

Громадянське суспільство – сукупність громадян, їх вільних об'єднань та асоціацій, пов'язаних суспільними відносинами, які характеризуються високим рівнем суспільної свідомості та політичної культури і перебувають за межами держави, її директивного регулювання та регламентації, але гарантуються та охороняються нею [6, с. 54]. М. Бойчук під поняттям «громадянське суспільство» розуміє: частину суспільства, яке не залежить від держави; воно гарантує права індивідів, зокрема, право на власність; у ньому функціонують безліч автономних економічних асоціацій і ділових фірм, що конкурують між собою» [7]. Функціонування громадського суспільства регламентовано Конституцією України «громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації...» (ст. 36), «громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами...» (ст. 38) [8]. Наявність громадських інституцій – передумова демократичної держави, показник свободи її громадян.

Громадянське суспільство і держава, як слушно зазначає М. Бойчук, генетично, морфологічно і функціонально взаємопов'язані одне з одним, і феномен влади має для формування громадянського суспільства двояке значення: як інструмент власного внутрішнього споживання (саморегулююча діяльність) і як інструмент зовнішнього споживання (державного, регулюючого тиску) [7].

Таким чином, правовою держава може стати лише зі становленням правового суспільства. Разом з тим, у науці права наявна і інша точка зору з цього приводу. Зокрема, держава є джерелом формування громадянського суспільства, оскільки має вплив на процеси у суспільстві. Цю теорію підтримує В. Бакуменко і наводить наступну схему впливу держави на суспільство: держава – державна влада – державне управління – державно-управлінські рішення – державно-управлінські дії – суспільство [9]. Передумовою ж і результатом становлення громадянського суспільства є демократичний державний (політичний) режим, який спирається на чинне законодавство відповідної країни.

Демократичний розвиток суспільства неможливий без взаємодії суспільства та влади. Формування механізму взаємодії – доволі складний, системний процес. А питання взаємодії суспільства та влади – одне з ключових, і саме від нього залежить політична стабільність, адже саме громадянське суспільство визначає зміст державної влади, а характер державної влади, у свою чергу, впливає на розвиток громадянського суспільства. Таким чином, процес взаємодії державної влади та

громадянського суспільства є основою трансформації політичної системи України. Протистояння інтересів держави та громадянського суспільства є показником неефективності державного управління та самого державного механізму. Оптимальною умовою їхнього компромісу є встановлення гармонійного союзу приватних та суспільних інтересів з метою забезпечення прав людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Куц Г. Влада і суспільство в постмайданній Україні: діагностика відносин. *ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України*. Випуск 2 (94). С. 159-171.
2. Кузьменко Б. Правління права, політична демократія, громадянське суспільство: перспективи інтегрованої ідеології. *Право України*. 1999. № 11. С. 20-23.
3. Кухта Б., Романюк А. Основи політичної науки: курс лекцій. Л.: Кальварія, 336 с.
4. Рябов С.Г. Державна влада: проблеми авторитету й легітимності. К.: РНБО України, НІСД. Випуск 1. 124 с.
5. Рабінович П. Державна влада. *Юридична енциклопедія*. Київ: Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 1998. Т. 2: Д-Й. URL: http://leksika.com.ua/10701026/legal/derzhavna_vlada (дата звернення: 10.02.2023).
6. Держава і громадянське суспільство: партнерські комунікації у глобальному світі: навчально-методичний посібник. В. Бебик, В. Бортніков, Л. Дегтярьов, А. Кудряченко. К.: ІКЦ Леста, 2006. 248 с.
7. Бойчук М.А. Влада і громадянське суспільство: механізми взаємодії: монографія. К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2007. 211 с.
8. Конституція України від 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2005. № 2. Ст. 44.
9. Бакуменко В. Роль державно-управлінських рішень у становленні громадянського суспільства. *Формування громадянського суспільства в Україні: стан, проблеми, перспективи*. К.: УАДУ, 2001. 247 с.

Ольга Шільвінська

викладач кафедри «Обліку та фінансів» Черкаського державного бізнес-коледжу, м. Черкаси, Україна

Юлія Кулик

викладач кафедри «Обліку та фінансів» Черкаського державного бізнес-коледжу, м. Черкаси, Україна

ТРУДОВІ ВІДНОСИНИ І ОПЛАТА ПРАЦІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України 24.02.2022 в Україні було введено правовий режим воєнного стану, що вимагало нових підходів та правил регулювання у системі організації трудових відносин та оплати праці.

01 липня 2022 року був підписаний Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» (далі Закон), який має тимчасову дію та втратить чинність після припинення або скасування воєнного стану [4]. Після прийняття даного Закону, на період воєнного стану, деякі норми КЗпП, Закону України «Про оплату праці» та Закону України «Про відпустки» втратили свою чинність.

Даним Законом передбачено ведення всіх документів та повідомлень з питань трудових відносин в електронній формі з використанням технічних засобів електронної комунікації.

Цей Закон визначає особливості трудових відносин працівників усіх підприємств, установ, організацій в Україні незалежно від форми власності, виду діяльності і галузевої належності, а саме:

- спрощення процедури зміни умов праці, наведені умови призупинення дії трудового договору
- вводиться поняття «відтермінування виплати заробітної плати» та передбачено звільнення роботодавців від відповідальності за несвоєчасну виплату заробітної плати;
- особливості встановлення та обліку часу роботи та часу відпочинку, особливості надання відпустки за власним бажанням без збереження заробітної плати, встановлено обмеження в кількості днів чергової відпустки та право роботодавця у відмові надання чергової відпустки працівникам [4].

Основними причинами, які вимагали внесення змін до законодавчої бази щодо трудових відносин та умов оплати праці, стала відсутність працівників на робочому місці, це або відсутність роботи, відсутність коштів на оплату праці, знищення виробничих потужностей, або відсутність працівників, за рахунок мобілізації у збройні сили України, територіальну оборону, переміщення працівників у більш безпечні місця, та з інших причин.

Для прийняття рішення щодо змін умов оплати праці, роботодавцю необхідно правильно визначити причину відсутності працівника на робочому місці, запитати надання документів, що підтверджують такі причини, зібрати інформацію про можливе місцеперебування працівника.

Відповідно до працівників, які не можуть виконувати роботу в дистанційному режимі, рекомендується застосовувати нововведення трудового законодавства, зокрема, призупинити дію трудових договорів [4].

Відповідно до Закону роботодавець може розірвати трудовий договір за відсутності працівника на роботі та інформації про причини такої відсутності понад чотири місяці. Також роботодавець може звільнити працівника при неможливості забезпечувати працівникові умови праці, внаслідок того, що засоби виробництва або майно власника знищені в результаті бойових дій [4].

Працівники, які залишили територію бойових дій, але мають можливість виконувати свої трудові обов'язки віддалено, можуть продовжувати працювати за попередніми умовами оплати праці, але в цьому випадку роботодавець повинен видати наказ про переведення працівника на дистанційну (надомну) форму роботи.

Внесені зміни забезпечують роботодавців більш широким колом прав, щодо організації умов праці, укладання, розірвання та припинення трудового договору. Роботодавці мають право на відтермінування виплати заробітної плати при відсутності коштів. При виробничій необхідності є можливість збільшення норм робочого часу та відмові у наданні чергової відпустки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кодекс законів про працю України № 2005-VIII від 06.04.2017 – VIII. Дата оновлення: 27.01.2023р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення: 07.07.2022).
2. Про оплату праці: Закон України від 24 березня 1995 р. № 108/95-ВР Дата оновлення: 19.08.2022р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 07.03.2023).
3. Про відпустки: Закон України від 15.11.96 р. № 504/96 ВР Дата оновлення: 02.04.2022р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 08.03.2023р.)
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин: Закон України № 7251 від 01.07.22 URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/224899.html> (дата звернення: 08.03.2023р.)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ СУДОВО- ЕКСПЕРТНОЇ ТА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

**Збірник матеріалів
засідання № 5 постійно діючої Міжнародної
науково-практичної конференції
(м. Кропивницький, 24 березня 2023 року)**

Редактор Коломоєць О.Д.

Верстка Чудна С.М.

Зверстано в ТОВ «Центрально-Українське видавництво»
Україна, 25006, м. Кропивницький, вул. Т. Карпи, 69
т.: (0522) 24-25-96, 0979641741, ел. пошта: zuv2@ukr.net

Надруковано на власному обладнанні Кіровоградського НДЕКЦ МВС

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників та розповсюджувачів видавничої продукції від 15.12.2011
р., серія ДК № 4234

Підписано до друку 15.04.2023 р. Формат 60x84 1/16
Папір офсетний.
Гарнітура Cambria
Ум. друк, арк. 6,6
Наклад 200 примірників.